Kiøbenhavnſke

Efterretninger

om

lærde Sager

for

Aar 1767.

Med tvende Regiſtere.

Førſte Hæfte.

Kiøbenhavn,

trykt hos Brødrene J. C. og G. C. Berling,
boende i Pileſtrædet.

Fortale
til
det gunſtige, det fornuftige og billige Publikum.

Vi have ſaaledes, ſom bekiendt er, ſluttet det Iſte Hæfte af Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager, med No. 26. Da vi derudi har driſtet os til at bedømme adſkillige Skrifter af andre Forfattere, ſaa ville vi nu bruge den ſamme Upartieſkhed i vor egen, ſom vi ſelv troe, vi hidindtil have brugt i en fremmet Sag. Vi ere ſelv med vore Efterretninger ikke fuldkommen fornøyede. Vi kiende deres Mangeler og Feyl. De gunſtige og billige Læſere ville holde os dem tilgode, vel

betænkende, at intet menneſkeligt Arbeyde nogenſinde er eller bliver ſaa fuldkommen, ſom det i ſig ſelv kunde være. De ville gunſtig erindre ſig, hvad vi har haft den Ære i Almindelighed at foreholde alle Læſere, at man i Begyndelſen ikke maatte vente eller forlange af os den høyeſte Fuldkommenheds Grad. Til Vederlag for deres Gunſt og Billighed i at bedomme vort ringe Arbeyde, have vi giort det oprigtige Løfte, ſom vi agte redelig at holde, at vi ville gaae frem Skrit for Skrit, fra en mindre til en ſtørre Grad, og vel vogte os for den høyeſte, ſom vi heller aldrig tør haabe at opnaae. Dog vil Opfyldelſen af dette Løfte efter vort Ønſke for en ſtor Deel beroe paa Forlæggernes beredvillige og kraftige Biſtand. De ſkulle dertil af os ikke ſavne fornødne og kraftige Opmuntringer. Vor fælles Øyemærke bør være at tiene og fornøye Publikum efter vor ringe Evne, ſom af ſig ſelv vil voxe og tiltage ved øyenſynlig Betragtning af Læſernes Gunſt.

Den første Feyl, vi have begaaet, er vel ikke ſtor, dog nogen, og fortiener vor Undſkyldning. Vi have i No. I. anfort det bekiendte Ugeſkrift, der nordiſche Sittenfreund, med nogen ſtørre Agt, end det vel har fortient. Vi

kan

kan ikke nægte, at vi jo i de følgende Stykker har fundet adskillige sunde og gode, dog sielden meer end almindelige Tanker. Skrivemaaden kan dog ofte sætte en forvitsnet Tanke i fuld Blomster, give den gamle et nyt Liv, og isøre den forslidte en nye Dragt, hvorudi den kan behage. Men vi tvile paa, at vi med Sandhed kunne tilegne der Sittenfreund denne Skrivemaade. Vi kan heller ikke nægte, at jo en stakkels Leylighedes-Poet, og en Fortegnelse tilligemed Beskrivelse paa nogle almindelige politiske Tidender, var ikke den værdigste Materie til det forst Stykke af et Ugeskrift, som man ventede fra en lærd Mand. Men vi vilde og turde i Henseende til det første Sykke ikke forhaste os med en alt for streng Dom. Dette maa vi dog tilstaae, at det indbefatter mange sunde og gode Tanker, og fortiente langt fra saa skarp en Modstander, som det har fundet i den sig af Spot saa kaldende der ächte nordische Sittenfreund. Det er en Forfatter, som man ikke, i det man beundrer hans fine satiriske Vittighed, kan fritage fra Ondskabs Mistanke; en Egenskab, formedelst hvilken et Menneskes Gemyt fortiener Guds og alle fornuftige Menneskers værdige Afskye.

En anden Feyl, ſom vi med Sandhed erkiende, ſom er ſtørre end den forrige, og mindre kan undſkyldes, er denne, at een og anden Recenſion er for vidtloftig i Forhold mod Skrifternes Størrelſe. Det er en Feyl, vi derfore ville bede de gunſtige Læſere holde os tilgode for denne Gang, og vi ville ſtræbe at rette den herefter. Dog finde vi os ikke overbeviiſte om denne Feyl i Henſeende til alle de Skrifter, af hvilke vi har givet nogen udforlig Recenſion. Man maa ikke tænke, vi hermed agte at undſkylde os for Nogle, der i Fior opſtoede under Journaliſters ærværdige Navn, og opvakte dermed et Stormveyr, ſom truede de lærde Tidenders Preſſe i det Berlingſke Bogtrykkerie med total Ruin og Ødelæggelſe. En myndig Forſkiæl imellem en Journal (et Dag-Regiſter paa Danſk, men paa Franſk er det noget ſtort og anſeeligt) og en lærd Tidende, dette Foſter af en ligeſaa egennyttig ſom myndig Hierne, var ſom en Tordenkile og en Lynildsſtraale, der i dette Stormveyr ſkulde ſlaae ned, og havde med eet pludſelig fortæret den hele Preſſe og ſmeltet baade Jern og Skrifter, hvis ikke nærværende Forfattere, ſom forudſaae Tegn i Luften til dette Uveyr, havde i Tide ſogt at ſtille det i ſin forſte Opſtandelſe. Det er ikke for dem

vi

vi ville retfærdiggiøre os mod den Bebreydelse, at vore Recenſioner ere for vidtloftige for en lærd Tidende, et Navn, ſom de aleene holde vore Efterretninger værdige til. Men det er det gunſtige Publikum, for hvilket vi med Ærbødighed undſkylde os. Der ere Læſere, ſom af Skrifter, der henhøre til deres Fag, og de derfor agte at kiøbe til egen Giennemlæsning, ønſke ſig aleene en kort og tør Anmældelſe. Der ere andre, ſom juſt af diſſe ſamme Skrifter ønſke ſig, ey uden Grund og Nytte, et kort ſammendraget Udtog, juſt fordi de aldrig ſelv agte at kiøbe eller har Leylighed til at igiennemlæſe dem, men ville dog gierne vide, hvad godt og nyttigt ſaadanne Skrifter, hvis Materie er dem ikke gandſke fremmed og ubekiendt, indbefatte. De forſte ville gunſtig betænke, at et ſaadant Udtog, der indbefatter af et Skrift alt hvad de ſelv efter en agtſom Giennemlæsning vare i Stand til at beholde i Hukommelſen, er ey aleene dem ſelv nyttig til Eftertanke om hvad de har læſt, men ſparer dem endogſaa den Umage ſelv at giøre ſig ſaadant et Udtog, ſom Recenſenten, viſt ikke uden ſtor Umage, har paataget ſig at giøre for dem. Ville nu diſſe Læſere paa begge Sider af Føyelighed mod hinanden tage til Tak med vort ringe Arbeyde, ſaa ſkal det være os

Lon nok for den Tieneſte, vi dermed efter vor bedſte Evne og Indſigt ville beviiſe dem.

Den 3die Feyl, ſom vi ikke ville undſkylde, om vi end med en god Samvittighed kunde, beſtaaer derudi, at vi No. 8. S. 134, har givet en Forfatter Anledning til at miſtænke os for at have anfort hans Skrift med en ſtiklende Pen. See No. 21. S. 321 o. f. Da vor Skrivemaade er af den Beſkaffenhed, at den kunde give ham Anledning til denne Miſtanke, ſaa ville vi henſtille Sagen til Samvittighedens Domſtoel og aleene anſee hans derom givne Erindring, ſom en Advarſel for os til herefter at bruge vor Pen med den ſtørſte Forſigtighed. Men at vi med en ſtiklende Pen har anfort Overſættelſen af Taciti Agrikola i No. 4. derimod kan vi baade med en god Samvittighed og med vore brugte Ord retfærdiggiøre os. Det blev udgivet med en roesværdig Beſkeedenhed ſom et Forſøg til en følgende Overſættelſe af Taciti Skrifter: Vi roeſte Beſkeedenheden: vi betragtede Overſættelſen af den vanſkeligſte Skribent, ſom et Forſøg: vi giorde nogle Erindringer derimod, hvilke vi ſelv anſaae kun for Smaaheder: Vi har ikke talet et eeneſte ubeſkeedent Ord, ikke brugt en eeneſte ſkarp Talemaade imod en Mands

Skrift,

Skrift, der dog selv offentlig erklærer, at skarpe Kritiker bør endogsaa være dem, de træffe, behagelige. Kort sagt: vi har intet skrevet, uden det, Sagens Natur og Væsen har tilsagt os i Pennen. Men vi har skærpet den noget mere, vi tilstaae det gierne, imod samme Forfatter til en afdød Mands Forsvar.—Men! hvad gaaer os de Døde an? Man bør holde Fred med de Levende! — Men hvis var denne Røst? Det kom os for, som det var Egennyttigheden selv, der raabte til os. Sandhed og Sagens Natur, ikke nogen vor Ubeskeedenhed, hvortil man slet ingen Spor skal finde, har skærpet vor Pen, og det fortryde vi ikke. Nok sagt til vor Retfærdiggiørelse, naar vi her mælde det, vi tilforn ey har vildet, at Forfatteren, den brave og duelige Skolelærer, Hr. Mag. Baden, er ogsaa Forfatter til Forsøget til den moralske og politiske Catechismus for Bønder-Børn, som i No. 15. staaer af os recenseret med største Berømmelse efter vor Indsigt.

En 4de Feyl, som vi ville erkiende, er denne, at vi har anført nogle os tilsendte Forsvars-Skrifter i vore Uge-Blade, og ikke hellere meddeelt dem i tilfoyede Anhænge. Da vi derudi havde foyet den første Apologist, en brav og lærd

Mand, vilde vi ikke nægte en anden den samme Velvillighed. Men aldrig bør eller ville vi nogensinde nægte brave Forfattere Ret og Leylighed til at retfærdiggiøre sig for Publikum mod os eller andre, af hvilke de formeene deres Skrifter at være endten urigtig eller ubillig recenserede. En indbildt Ære, som man pleyer at sætte i at forsvare sine Feyl, og ey at taale, hvad som kan siges derimod, skal hos os stedse vige for Sandhed, Ret og Billighed. Dog er det derfor ikke sagt, vi ville modtage alle Slags Apologier. De maa i det mindste være skrevne med en anstændig Beskeedenhed. Vi anse det heller ikke for nogen Feyl, at visse med en venlig Beskeedenhed afhandlede lærde Stridigheder forekomme i critiske Efterretninger om lærde Sager. Kritiken kan ikke uden lærde Tvistigheder øves og dyrkes. Men ovenmældte Apologier maa herefter ikkun som Anhænge folge med vore Efterretninger om lærde Sager.

Intet fortryder os mere, end at vi maatte modtage en os tilsendt Recension i det sidste No. 26. Vi holdte det for saa meget mere billigt, som vi har mærket, at den gode Mand, fra hvilken den os blev tilsendt, lider Forfølgelse for vore Efterretningers Skyld. Han har virkelig

bedet

bedet os, at vi vilde offentlig angive vore Navne. Men vi kan saa ikke længere tiene Publikum med Fred, og hans lærde Forfølgere maa selv svare til deres uretskafne Opførsel imod ham. Dog havde vi langt hellere ønsket, at vi i Stedet for en Recension over et pasqvillantmæssig Skrift, kunde have anført en Recension endten af Xenophontis Cyropædie eller Vellejus Paterculus, af hvilke tvende Skribentere Velædle og Høylærde Hr. Mag. Gottschalch, Con-Rector i Aalborgs latinske Skole, har lovet Publikum en Oversættelse. See lærde Tidend. No. 13. S. 109, for Aaret 1763. Han er i Henseende til den første Skribent forekommet af Velædle og Høylærde Hr. Mag. Baden, Con-Rector ved Helsingoers Skole. I Henseende til den sidste ville vi haabe, han af ingen lader sig forekomme. Af saa duelig en Skole-Lærers Indsigt tør vi love Publikum en god Oversættelse af denne Skribent.

Nogle flere Feyl, som kunde findes ved vore Efterretninger om lærde Sager, ville vi lægge Mærke til og rette, som vi bedst kan, hvad endten vi selv opdage dem, eller de blive os af andre foreholdte, det være sig af Venner eller Fiender, paa en beskeeden eller ubeskeeden Maade. Vi skulde vel ogsaa mælde noget om det

Gode,

Gode, hvorfor bemældte vore Efterretninger kunde maaſke fortiene et værdig Bifald. Men det ſtaaer os ikke an. At dømme derom, det overlades til Det

Gunſtige
det fornuftige og billige
Publikum

Kiøbenhavn,
den 9de Julii 1767.

af
Dets
ærbødigſte Tienere
Forfatterne.

Sub-

Subſcribenternes Navne

til

Kiøbenhavnſke

Efterretninger

om

lærde Sager

for

Aaret 1767.

A.

Aagaard (Juſtice-Raad)
Aagel i Trundhiem, Sr. Thomas
Aageſen (Regiments-Quarteermeſter)
Academie i Sorøe (det Ridderlige)
Acke (Fuldmægtig paa Hof-Skriverſtuen)
Addreſſe-Contoir i Kiøbenhavn.
Ahrentz (Biſkop i Bergen) Friderich
Ahrentz (Provſt i Nyefylcke Provſtie) Hans
Ahrentz (Studioſus)
Albeck (Sogne-Præſt til Munchebierrebye ꝛc.) Niels
Alemip (Raadmand i Trundhiem)
Andreaſſen (General-Auditeur paa Bornholm)
Ancher (Sogne-Præſt til Ringsager ꝛc. i Hedemarchens Provſtie) Henrich
Ancherſen (Brygger)
Aphelen (Profeſſor) Hans von
Arnel i Guldbrandsdahlen (Studioſus)
Aſchanius (Profeſſor)
Aſiatiſke-Compagnies Bogholder-Contoir (Det)
Aſpern (Regiments-Quarteermeſter) von
Auguſtini (Juſtice-Raad) Johan Samuel

B.

Bachmand (Hof-Jægermeſter i Jylland) Peter
Balling (Høyeſte Rets Advocat) Peter Severin
Bang i Trundhiem (reſiderende Capellan) Marcus Friderich
Bang (Studioſus)
Barth (Poſtmeſter i Kragerøe)
Bartholin Eichel (Cancellie-Secretair) Johann
Bay (Studioſus)
Becher (Hof-Apotheqver) Johann Gotfried
Bentzen (Fuldmægtig ved det Norſke Poſt-Contoir)
Bentzon (Cancellie-Raad og General-Poſt-Secretair) Andreas Lowſon
Berger (Profeſſor) Chriſtian Johann
Berling (Sr. Jörgen Mathias)
Berling (Sr. Andreas Gothard)
Berndt (Profeſſor) Joh. Ludwig
Berner (Etats-Raad) Alexander
Bernſtorf (Geheime-Raad) Johann Hartwig Ernſt, Baron von
Berth (Groſſeerer) Sr.
de Beſche (Apotheqver i Bergen)
Biehl (Secretair ved det Kongelige Mahler og Bildhugger-Academie) Chriſtian Æmilius
Biering (Perſonel Capellan til Grand ꝛc. i Hadelands Provſtie) Niels
Biering (Hoſpitals-Forſtander paa Buſchesborg)
Birck (Kammer-Raad og Caſſeerer)
Birck (Over-Graver) Peter
Block (Sogne-Præſt til Middelfarth ꝛc.) Tönne
Bondorf (Fuldmægtig ved Told-Kammeret)
Borck (Cancellie-Secretair) Hans
Bornowſki (Bogholder ved det Aſiatiſke-Compagnie)
Boſſe (Apotheqver i Stavanger)
Boy i Chriſtiania (Kiøbmand) Jacob
Braae (Studioſus)
Bredahl (Paſtor i Trundhiems-Stift)
Breding (Studioſus)
Broder Broderſen (Conſiſtorial-Raad og Stifts-Provſt i Riibe)
Broe (Pedel) Ole Römer

Broe-

Broegaard (Birke-Dommer i Roeskilde) Lorentz
Bröcher i Bergen (Poſtmeſter) David
Bröer (Cancellie-Raad) Friderich Ludwig
Brönſted (S. S. Miniſt. Candidat.) Chriſtian
Bruun (reſiderende Capellan i Bergen) Johann Plade
Bryggernes Laugs-Contoir.
Buch (Sogne-Præſt til Spiellerup ꝛc.) Niels Weſt
Buckiær i Chriſtiania (Krigs-Commiſſair) Paul
Budde (Capitain ved Søe-Etaten i Bergen) Chriſtopher
Buſchman (Provſt i Helgelands Provſtie) Auguſtinus
Bütner (Paſtor til den Tydſke Kirke i Bergen) Johann Auguſt

C.

CHRISTIAN, Deres Majeſtæt Kongen.
CAROLINA MATHILDA, Deres Majeſtæt, den regierende Dronning.
CHARLOTTA AMALIA, Deres Kongelige Høyhed Princeſſe
Cappel (Hoſpitals-Apotheqver) Joachim Diedrich
Carſtens (Etats-Raad) Friderich
Cederfeldt (Etats-Raad) Bartholomæus Bertelſen de
Chriſtie (Perſonel-Capellan i Bergen) David
Chriſtie (Studioſus) Werner
Clauſen (General-Krigs-Commiſſair)
Clauſen (Licentiatus Juris)
Coldewin i Trundhiem (Major)
Coldewin i Trundhiem (Capitain)
Collin (Cancellie-Raad) Jonas
Copman (Rente-Skriver) Povel
Cordtin (Lector i Bergen) Rasmus Finde
Cortſen (Sr. J. Severin)
Cramer (Profeſſor og Tydſk Slots-Præſt, Doctor) Johann Andreas
Cramer (Sogne-Præſt for Allerup ꝛc.) Niels
Cramer (Sogne-Præſt for Lundum ꝛc. i Woor-Herred) Hans Chriſtian

D.

Dahl (Sr. Chriſtian)
Dahldorf (Caſſeerer ved det Aſiatiſke Compagnie)

Dan

Dan (Studioſus) Lars
Danneſchiold Samſöe (Sur Intendant de la Marine og General-Admiral-Lieutenant) Grev Friderich
Darjes (Sorenſkriver i Eger, Modum ꝛc.) Otto Laurentii
Desmercieres (Geheime-Raad) Johann Hinrich
Diener (Cancellie-Secretair)
Dietrichſen (Byeſkriver paa St. Croix) Johann Henrich
Dohn (Sogne-Præſt til Wang paa Hedemarchen) Peder
Dons (Doctor Juris) Jens Bing
Doth i Bergen (Studioſus) Peter
Dreyer (Rente-Skriver) Andreas Loſſius

E.

Edinger (Frue)
Egede (Profeſſor) Paul
Ehlerts (Studioſus)
Elæſon i Norge (Juſtice-Raad)
Eilertſen (Foged paa Billeshauge)
Eller (Sogne-Præſt i Strøe) Carl Chriſtian
Erichſen (Profeſſor i Sorøe) Johann
Eſſendrup (Studioſus) Andreas

F.

Fabricius (Etats-Raad) Anton
Fabritius (Doctor) Johann Chriſtian
Fabritius (Juvelerer)
Fabritius (Studioſus)
Fabritius (Controlleur i Strømſøe) Mads
Falch i Sigdahl (Cancellie-Raad) Gerhard
Falck (Juſtice-Raad) Abraham
Fædderſen (Etats-Raad og Præſident i Chriſtiania) Nicolai
Femmer (Cancellie-Raad og Rector i Chriſtianſand, Magiſter) Nicolai
Fielſtedt i Præſtøe (Krigs-Raad)
Finckenhagen (Etats-Raad) Johann
Fine (Cancellie-Raad og Præſident i Bergen) Ferdinand de
Fiſcher (Commendeur) Hendrich
Flensborg (Sr. Chriſtian)
Fogh (Sogne-Præſt til Dalbye ꝛc. i Fyhn) Jörgen Rasmuſen
Foswinckel (Handelsmand i Bergen) Friderich

Friborg

Fabler, Breve og Fortælninger, ſatyriſke Tanker og Betragtninger over Naturens oplivende Skiønheder. I et Vers til Beſlutning giver han dette ſaaledes at forſtaae:

Ich will als Sitten-Freund den Werth der Tugend lehren,
O Schöpfer! leide ſelbſt die ungewiſſe Hand!
Und wie die Laſter oft des Menſchen Herz bethören:
Dies werde jedermann durch dieſe Schrift bekannt.

Men hvad os egentlig angaaer, da ſiger Forfatteren om de Ugeblade, ſom udgives under Navn af lærde Efterretninger: „Det var at ønſke at de bleve ſkrevne med mindre Partieſkhed. Vel bemøye ſig deres Forfattere at bekiendtgiøre „ for Verden denne eller hiin Lærdes ſtore Dueligheder. Men „ om ikke deres Berømmelſe undertiden er alt for overdreven, „ og om de ikke paa den anden Side ey aleene fortie mange „ vittige Hoveders Flid og Duelighed, men endogſaa giøre ſig „ al Umage for at optænke Aarſager, for at forduukle deres „ Roes, og ſom Dadleſygen let kan hitte paa: Dette overlader han til dem at dømme om, ſom beſkæfte ſig med diſſe „ Efterretningers Læsning.“ Det er da ogſaa Diſſes Domme vi underkaſte os, og vi give med hans Ord at forſtaae, hvad vi ſelv ville erkiende for en Feyl i vore Efterretninger, og altſaa vogte os for, at det ikke med billig Grund af nogen ſkal forekaſtes os. Han lover af alle Kræfter at ville beſtræbe ſig for, at alle Stænder kan høſte Nytte af hans Arbeyde. Vi ville ligeſaa ſtræbe af alle Kræfter, at giøre dette vort Ugeblad ſaa nyttig for det Almeene, ſom mueligt er, og derfore i ſær beſkæfte os med almeennyttige Skrifter, hvis Forfattere ſøge at oplyſe Forſtanden, at forbedre Villien, eller paa en tydelig Maade meddeele nogen anden practiſk og i det almindelige dagligge Liv nyttig Underviisning. Paa denne Maade meene vi at ſkulle levere mindſt magre og tørre, og meeſt nyttige og frugtbare Efterretninger.

Vi ſkulle heller ikke have Mangel paa ſaadanne Skrifter til at berige vore Efterretninger med. Man kan regne det iblant vore Tiders Fordeele, at de Lærde i deres Skrifter ſøge at giøre Videnſkaberne mere almeennyttige og fattelige for flere, end egentlig ſaa kaldte lærde Læſere. Ja vilde man nøye drifte alle Videnſkaber, renſe dem fra deres mange theoretiſke Phantaſier, deres ſpidsfindige Griller, deres forſængelige Syner og Drømme: vilde man intet ſynes at vide, uden hvad man be-

høvede for at leve ſom Mennesker: da ſkulde den Lærde ikke synes at vide meget mere, end det, den Ulærde saa vel ſom han kunde begribe, naar kun ikke den Første vilde misunde den Sidſte ſine Tankers tydelige Forklaring. Iblant saa mange for det menneſkelige Liv nyttige og nødvendige Videnſkaber er Læge-Kunſten den, hvis lærde Profeſſorer billig ikke burde have ſig dens praktiſke Kundſkab saa meget forbeholden. Hvor utallige mange Mennesker maa savne Lægernes Hielp paa en Tid, naar det gielder dem om det kiære Liv? De savne dog ikke de Perſoner, af hvilke man billig burde ønſke og kunde med Føye kræve en god Deel af Lægernes Kundſkab. Det er Præſterne, vi meene, der ved den legemlige Lægekunſt ſkulde maaſkee giøre ſig ikke mindre elſkede af deres Menigheder, end ved den aandelige. Her var en ſtor Anledning for dem, til at udøve med ſiørſte Frugt de Kierligheds Gierninger, de saa ofte maa prædike forgiæves om. Men en maadelig Indſigt i Lægekunſten ikke ſkulde være dem ligeſaa nyttig og nødvendig, ſom de mange grædſke og hebraiſke Giøſer, de lære ſom oftest for ſtrax at glemme og aldrig at bruge? Hvo veed, om ikke Stalen ogſaa kunde vindes ved Lægemets Frelſe? Hvor meget var man ikke den ſkyldig, man, næſt Gud, havde for Livet at takke? Vilde da vore lærde Læger meddeele dem og mange andre, til ſaadan Indſigt ikke uſikkede eller uberettigede Perſoner, den fornødne Deel af deres Kundſkab, ved en tydelig Forklaring over Sygdommene, en nøyagtig Beſtemmelſe af deres forſkiællige Kiendemærker, og let Anviisning til deres Læremaade, hvor vilde de giøre ſig mange flere Mennesker forbundne? Da lode de ſee, det var dem om fleres Liv og Helbred at giøre, end deres, af hvilke de faae deres Helbredelſe betalt. Til Bevis paa, at der gives blant Lægerne de, der tænke saa ædelmodig, er her udi

Kiøbenhavn

fra det Kongel. Wayſenhuſes Bogtrykkerie i forrige Aar kommen for Lyſet: Afhandling om Smaa-Kopperne deelt udi tvende Parter; hvoraf den første betragter de indpodede Koppers Natur og Behandling, da den anden derimod afhandler paa en eenfoldig Maade de naturlige Koppers Lægemaade: til Tieneſte for dem, ſom i Mangel af erfarne

Medici

Medici nødes til at være deres egne og andre Familiers Læge i denne farlige og ofte dødelige Sygdom, af Chriſten Friis Rottbøll, Profeſſor i Læge-Kunſten ved Kiøbenhavns Univerſitet. 215 S. i 8vo. Den første Part af dette Skrift har tilforn for en ſtor Deel ſeet Lyſet i en Afhandling, ſom findes i den ſidſte Part af Videnſkabernes Sælſkabs Skrifter. Forfatterens Øyemeed var derudi fornemmelig at vise Aarſagen til Indpodningen, at prøve de tilforn anførte Grunde, og at faſtſætte en Grundlære for denne betydelige Lægemaade. Dermed havde den Danſke Indpodnings Opkomſt og Fremgang ſaadan en Sammenhæng, at han ikke kunde undlade at give over ſamme en kort Hiſtorie og anføre de Hoved-Beviſer, hvilke vare ham meddeelte af Perſoner, ſom deri havde Deel. Dernæſt, da der hos os ſaa vel ſom andenſteds gjøres mange Modſigelſer mod denne Kuur, tog han ſig for at igiendrive dem, ſom endten vare de almindeligſte eller ſyntes ham de vigtigſte. Han har meent, at denne Afhandling, der indeholder en kort Hiſtorie over den Danſke Indpodning, ſkulde, om ey for nogen anden ſin Fortienestes Skyld, ſaa dog for de mærkelige Tildragelſer og høye Exempler, ſom den foredrager, ønſkes af ſine Landsmænd mere almindelig. Han troede og, at Læſere, ſom en blot Begiærlighed efter at vide Indpodningens Skiæbne i Danmark, i Begyndelſen havde bevæget til at tage hans Bog i Haanden, kunde af Indpodningens Grunde og øyenſynlige Fordeele ogſaa bevæges til baade at yude og forfremme ſamme. At diſſe derfore kunde paa eet Sted finde alt hvad de behøvede for at iværkſætte denne Kuur, uden at ſøge Tilflugt til andre udenlandſke Skrifter, har han forøget denne ſin Afhandling med 3 Kapitler, ſom afhandle det praktiſke ved Indpodningen. Denne Tilvæxt er ogſaa forøget med nogle anførte Tildragelſer, ſom har hændet ſig ſiden den første Afhandlings Udkomſt, og derfor i ſamme ikke kunde findes. — Af den anden Deel har Intet tilforn ſeet Lyſet. Hans Velynderes og Venners Anmodninger har bevæget ham til at føye denne til den Første. De have med god Grund meent, at ingen Sygdom var mere almindelig og tillige, endten formedelſt ſin ſlette Natur eller Behandling, mere ødelæggende end denne, og kunde de derfor ey formode andet, end at en Danſk Læge vilde gjøre ſig fortient af ſine Landsmænd, om han paa en begribelig Maade i Landets Sprog afhandlede

denne Svaghed og underrettede dem om dens fornuftige Behandling. Som han nu engang i denne Materie havde faaet Pennen i Haanden, saa var han dertil ikke vanskelig at overtale. For nu paa den bedste Maade at fyldestgiøre deres Ønske og ikke levere en ufuldstændig Afhandling, har han ikke blot foreskrevet nogle almindelige diætiske Regler og viist paa dem ene Side de Lægemidler, som skulde bruges, og paa den anden dem, som skulde skyes, men har bundet sig til særdeles Omstændigheder. En almindelig Historie og en ligesaadan Lægemaade for alle Arter af denne Sygdom, havde udkrævet saa mange Undtagelser og Bestemmelser, som havde giort den indviklet og vildsom for de fleste Læsere. Han har derfor efter foregaaende Betænkning valgt følgende Plan: 1) Har han givet almindelige Regler for Diæten og Behandlingen under hele Sygdommen, som maa følges alle Tider, i hvad Lægemidler for Resten bruges, uden i de af ham undtagne Tilfælde: 2) Har han anført Sygdommens foregaaende Mærker og Kiendetegn: 3) Har han viist 2de Slags Kopper, som foruden andet kiendes deraf, at det første Slags er adskilt ved Mellemrum, det andet derimod bestaaer af flere i een Blære sammenløbende Kopper, som have intet Rum imellem sig: 4) Har han først betragtet de adskilte Kopper. Saasom disse tidt og ofte ere saa milde, at de ved en fornuftig Diæt og Behandling uden Lægemidler lade sig helbrede, saa har han først afhandlet dem saaledes, at han har anført deres foregaaende Kiendetegn og dernæst beskrevet og skildret deres Udseende, Fremgang og Slutning. Det skeer ofte, at Naturen i Henseende til disse Kopper afviger fra sin Plan, da den enten anvender færre Kræfter end der behøvedes til at uddrive og moedne dem, eller og flere, hvorved deres Tal meget formeres, Safternes Beskaffenhed forværres og Naturens Kræfter for tidlig tilsættes. Begge disse Tilfælde har han taget i Betragtning, viist Kiendemærkerne paa det første Slags, forestillet deres Udseende, Fremgang og Lægemaade. Disse ere de saa kaldte Chrystal- eller Belg-Kopper, som hos os ere meget sieldne. Han ønsker, han ikke havde haft nødig at tale om deres Behandling. Man er alt for meget hengiven til en varm Behandling og uddrivende Lægemidler i Udslags-Sygdomme. Da nu en kiølende Behandling og den dertil svarende Lægemaade i denne Art af Kopper maa tilsidesættes, og i deres Sted udvælges en varme-

re

re Behandling og uddrivende Midler, ſaa har han frygtet, at man kunde drive Tingen for vidt, og af Fordomme anvende denne Lægemaade paa andre Arter af Kopper, paa hvilke den mindſte paſſede ſig. Han har derfore først afſkildret Sygdommens Gang, dernæſt erindret i Kuren, at ingen uddrivende Midler for 4de Dags Udgang maa bruges, ſiden udvalgt de ſikkerſte og mindſt ſkadelige, om de endog ſkulde misbruges, og til Slutning erindret, at man ved ſaadan Leylighed aldrig burde forſømme at tage en Læge i Raad med ſig, om han var ved Haanden. Ligeledes har han givet en Afridsning paa den anden Art af de adſkilte Kopper, ſom ere mange tæt ved hinanden, hvilke af Lægerne kaldes de ſammenhængende, og anſees ſom en Middel-Klaſſe mellem de Adſkilte og Sammenløbende. Han har anført deres Kiendemærker, deres Løb og Udfald, og derefter givet deres Lægemaade. Endelig afhandler han 5) de Sammenløbende ſom det værſte Slags. Først betragter han deres Kiendemærker, dernæſt giver deres Hiſtorie og Lægemaade udførlig. Derpaa har han kortelig viiſt, hvorledes Børn i ſær bør behandles, og hvorvidt den anførte Lægemaade kan paſſe ſig paa dem. Fremdeles har han anført nogle Tilfælde, ſom kan indfalde under Koppernes Behandlings-Maade, og ſluttet med en alvorlig Advarſel imod Mødden og andre uddrivende Midler, ſom af Almuen bruges i Flæng i alle Tilfælde. Diſſe Midler frembringer ofte farlige og dødelige Kopper, ſom ved en fornuftig Behandling i Begyndelſen havde blevet gode og milde. Som et Anhang er tilføyet en Fortegnelſe paa de i begge Parter hiſt og her anførte Lægemidler. Da vi nu have leveret et almindelig Begreb om Forfatterens Plan, ſaa følger en nærmere Efterretning om Skriftets væſentlige Indhold, hvis

Førſte Part

handler om de indpodede Koppers Natur og Behandling, og er afdeelt i 7 Kapitler, af hvilke I. Kapitel indbefatter Forſvar for Indpodningen. — Forf. forundrer ſig over, hvi man har vildet bringe den Trætte om Indpodningen for det theologiſke Forum. Quod Medicorum eſt, promittunt medici, tractent Fabrilia Fabri. En latterlig Læge, der ey turde helbrede en Sygdom uden at ſpørge om For-

lov hos sin Skrifte-Fader (*). Den Gud, meener Forfatteren, der har tilladt os at rædde os af en nærværende Fare, har ey forbudt os at afvende en foregaaende. —— Man indvender, at Indpodningens store Registere ere kun Exempler der oplyse, men ikke bevise. Forf. derimod viser meget grundig og udførlig, at det er just i Lægekunsten, Exempler har en stærk bevisende Kraft, naar derimod Fornuft-Slutninger tiene kun til Oplysning og Ziir. Denne fattige Indvending synes os saa taasagtig, at den neppe fortiente saa grundig en Besvarelse, som Hr. Fr. har værdiget den. —— Men, siger man dernæst, en Læge er Naturens Tiener, ey dens Herre: han bør følge dens Gang og ey forvende dens Orden: altsaa forsee Indpoderne sig i det de gisre Vold paa Naturen, da den ingen Bequemhed har til at tage derimod. Hr. Fr. derimod vender denne Indvending om til Indpodningens Forsvar, i det han viser tydelig, at jo mindre Bequemhed en Sygdom finder for sig, desto mindre Vold gisr den paa Naturen, og vexelviis. —— Videre siger man, at Koppe-Sæden ey til Gavns bliver udrenset, da den lader noget efter sig, som kan blive Aarsag til en langvarig Sygdom eller den visse Død. Hr. Fr. tilstaaer vel, at mange ere døde efter Indpodningen, men at ogsaa mange ere døde efter

(*) Forfatteren vil vel ikke dermed nægte, at jo Theologien og Medicinen, ligesom andre Videnskaber, staae i en meget nær Forbindelse med hinanden. Man kan med god Grund ansee hiin som en aandelig og denne som en legemlig Lægekunst. Da nu Siæl og Legeme ere med hinanden paa det nærmeste forbundne, hvo vil da nægte en ligesaadan Forbindelse mellem den aandelige og legemlige Lægekunst? Hver ofte behøver og savner ikke en aandelig Læge en legemlig Læges Bistand, for ved Draaber og Piller at skaffe hans Troste-Prædiken Indgang hos en bængstet og anfægtet Siæl? Hvor ofte behøver og savner ikke vexelviis den Legemlige, som forgiæves maa anvende alle sine Lægemidler, en aandelig Læges Hielp, som først ved en fornuftig Religions-Prædiken kunde rense den Syges Hierne fra alt det overtroiske Tøy, den har sanket af en ilet Underviisning i Theologien, og som hindrer ey alene Lægemidlernes Virkning, men endog befordrer Legemets Sygdom? Dog er det derfor heller ikke sagt, at denne Forbindelse strækker sig til Indpodningen, og de aandelige Læger burde ikke indlade sig i deslige dem uvedkommende Ting. Naar de vilde spørges om Forlov til, om man maatte indpode eller ikke, saa burde vist nok ogsaa den legemlige Læge være berettiget til at giennemsee og mynstre en Præstes Prædiken, før han holder den.

Subſcribenternes Navne.

Hanſen & Riisbrecht (Studioſ)
Harboe (Biſkop over Siellands-Stift) Ludwig
Harboe (Cancellie-Raad)
Haſſing (Material-Forvalter) Peter
Haſtfærd (Baron von)
Hee (Profeſſor) Chriſtian
Hee (Provſt til Holmens Kirke) Jörgen
Heiberg (Provſt og Sogne-Præſt i Bergen) Gabriel
Heiberg (General-Auditeur og Byefoged i Bergen) Harrier
Heiberg (Studioſus) Thomas Severin
Heiberg (Studioſus)
Heltzen (Etats-Raad) Michael
Hempel (Poſtmeſter i Faaborg) Chriſtian
Hempel (Inſpecteur ved de Fattiges Convent-Huus) Sören
Herfort (Sogne-Præſt for Ferslev ꝛc. i Wiborg-Stift) Johannes
Heyden (Bogtrykker) Lars Larſen
Hiorth (Aſſeſſor og Sorenſkriver paa Nedre-Rømmerige) Johann
Hiorth i Trundhiem (Regiments-Qvarteermeſter)
Hiorthöy (Hofſkriver) Morten
Hirſchnach (Studioſus)
Hoffgaard i Chriſtiania (Studioſus)
Hoftved (Brygger)
Holm (Profeſſor Theologiæ, Doctor) Peter
Holm (Conrector i Hadersleben) Andreas
Holm (Sr.)
Holmboe (Stifts-Provſt i Chriſtiania, Doctor) Otto
Holmer (Poſt Controlleur) Chriſtian
Holten (Studioſ. Pharmaciæ)
Holterman (Studioſus)
Horn (Juſtice-Raad og Politiemeſter) Friderich
Hornemand i Trundhiem (Etats-Raad) Hendrich
Horneman & Elsberg (Kiøbmændene)
Horſtman (Obriſt-Lieutenant) Auguſt Wilhelm
Höeg (Studioſ. Medicinæ)
Höfding (Fuldmægtig paa Politie-Kammeret)
Höpffner (Directeur) Johann Jürgen
Höſt (Forpagter paa Erichſtrup)
Höſtmarck (Provſt i Pieſtedt)

Höyels

Friborg (Studioſus)
Fridenreich (Præſt i Farum, Magiſter) Chriſtopher Diderich
Friis (Procurator) Rasmus
Frimand (Sogne-Præſt i Bergen) Wilhelm
Froichen i Bergen (Studioſus) Herman Janſen
Fuchs (Rector i Randers, Magiſter) Chriſtian Carl Friderich

G.

Giörup (Sogne-Præſt til Oſtoſte paa Lolland) Bering
Godiche (Univerſitets Bogtrykker) Andreas Hartwig
Gorne i Sorøe (Hofmeſter)
Gottſchalch (Magiſter og Con-Rector i Aalborg)
Graae (Etats-Raad) Andreas
Graae (Informator ved Cadetterne)
Gregers (Borgemeſter og Laugmand i Scheen) Jonas
Grotſchilling (Commandeur) Bernhard
Greyſſen (Studioſus) Nicolai
Grönbech (Perſonel Capellan til Lier ꝛc.) Hans
Grönlund (Sogne-Præſt til Hogland ꝛc. i Chriſtianſands-Stift) Johann
Guldberg (Profeſſor) Ove
Gunnerus (Profeſſor og Biſkop over Trundhiems-Stift, Doctor) Johannes Ernſt
Gyſting (Birke-Dommer i Ballerup)

H.

Haaber (Studioſus)
Haderup (Sorenſkriver over Moſs Fogderie) Svend Chriſtian
Hagen (Cancellie-Raad) Leopold zum
Hager (Studioſus)
Hagerup (Hoved-Paſtor i Ahrendahl, Doctor) Eiler
Hagerup (Byefoged i Chriſtiania) Sören
Hammer i Chriſtiania (Magiſter)
Handels-Compagnie. (Det almindelige)
Hanefeldt (Con-Rector i Roeskilde)
Hanſen (Sogne-Præſt til Hellig-Gieſtes Kirke) Mouritz
Hanſen (Brygger) Jens
Hanſen (Færøiſk Kiøbmand) Wilhelm Auguſt

)( )(Han-

Höyels (Etats-Raad)
Höyer (General-Krigs-Commiſſair)
Höyer (Sogne-Præſt til Sparboen i Trundhiems-Stift) Ole
Höyer (Studioſus)
Höysgaard (Klokker)
Huulegaard (Hørkræmmer)
Hviid (Cancelliſt paa Rente-Kammeret)
Hviſtendahl (Capellan ved Frue Kirke) Matthias

J.

JULIANA MARIA (Enke-Dronning)
Jacobi (Pagernes Hofmeſter) Friderich Chriſtian
Jæger (Præſt i Wallensbeck) Lauritz
Ibſen (Fyrbøder ved General-Poſt-Amtet)
Jentoft (Juſtice-Raad og Laugmand paa Hedemarchen) Johan Arendt
Jeſſen (Etats-Raad) Johann Friderich Wilhelm von
Jeſſen (Sorenſkriver over Foeſen i Tronhiems-Stift) Andreas
Johnſen (Studioſus)
Jonſon (Biſkop paa Island) Finnur
Jordhöy (Provſt i Woer-Herred) Lauritz
Jörgenſen (Frue)
Irgens (Provſt i Thune-Herred) Chriſtian Friderich
Junghans i Trundhiem (Sr.)
Juuel paa Hedemarchen (Regiments-Qvarteermeſter) H. L.

K.

Kall (Juſtice-Raad) Johann Chriſtian
Karup (paa Rente-Kammeret) Sr.
Kampe i Trundhiem (Sr. Eilert)
Keutel (Studioſus) Hans
Kiær (Studioſus)
Kierulf (Fuldmægtig Sr.)
Kierulf (Klokker i Bergen) Jörgen
Kinckel (Viinhandler)
Kiöbke (Urtekræmmer)
Klingenberg (Viinhandler)
Kloumann i Friderichshald (Sr.)
Klouman (Lieutenant)
Knoph i Chriſtiania (Auditeur)

Knudſen (Soufleur)
Knudſen (Cancelliſt)
Knudſen (Equipage Skriver) Niels
Koefoed Ancher (Etats-Raad)
Könneman (Cancellie-Secretair) Herman Henrich
Kragelund (Slots-Præſt paa Walloe) Hans Schach
Krarup (Collega Scholæ i Aarhuus, Mag.)
Krogh (Studioſus) Peter Chriſtopher
Kruſſe (Provſt i Skioldborg) Friderich Wilhelm

L.

LOUISA (Deres Kongelige Høyhed, Princeſſe)
Laasbye (Kiøbmand) Jens
Landt (Sogne-Præſt til Heſſelager) Herman
Lange Cancellie-Raad) Jens
Lange (Sogne-Præſt i Wilslef) Jörgen
Lange (Reviſor) Chriſtian Diderich
Lange paa Molde (Sr.)
Lange (Studioſus) Swennitz
Langebeck (Juſtice-Raad) Jacob
Laſſen (Bogholder paa Sukkerhuuſet)
Lauritz paa Sparrisholm (Kriegs-Raad)
Lemming (Sogne-Præſt til Nicolai Kirke) Hans Sörenſen
Lehn (Conference-Raad)
Leon i Chriſtianſand (Obriſt-Lieutenant) Michael
Lerche i Trundhiem (Capitain)
Lercke til Lerckenborg (Frue Grævinde) Amalia Magdalena von
Lindemand (Studioſus) Ferdinand Anthon
Lindencrone (Juſtice-Raad)
Lindewald (Provſt i Carmeſunds Provſtie) Chriſtopher
Lobedantz (Sogne-Præſt for Haarbye ꝛc. i Fyhn) Peter
Loft (Studioſus) Peter
Longeville (Frue General Lieutenantinde)
Lorck (Paſtor til Friderichs Kirke paa Chriſtianshavn) Joſias
Lous (Søe-Capitain) Andreas
Löw (Informator) Hans
Lund (Præſt til Schanderborgs Slots-Kirke) Hans Peter
Lund (Commiſſariat-Skriver)
Lund (Sogne-Præſt til Kragerøe i Aggershuus-Stift) Jacob

Lund (Studioſus) Niels Tönder
Lund i Chriſtiania (Studioſus)
Lunde (Hører ved Roeskilde Skole)
Lyderſen (Hattemager)
Lyhe (Geheime-Raad) Volrath Auguſt von der
Lyng (Kammer-Raad og Myntmeſter i Kongsberg) Caſper Henrich
Lykke (Sr.)
Lykke (Børſe-Commiſſarius)
Lysholm (Profeſſor og Rector i Roeskilde) Chriſtopher
Lytken (Capitain og Controlleur i Helſingøer) Friderich
Lytken (Sogne-Præſt til Schellerup) Otto Diederich
Lüxdorf (Conference-Raad) Bolle Willum

M.

Magnuſſen (Biſkop paa Island) Gisle
Magnuſſen (Landsfoged paa Island) Skule
Meinert (Kongelig Fuldmægtig) Andreas
Melbye (Poſtmeſter i Odenſe) Ulrich Chriſtian
Meldahl (Præſt til Voſſe ꝛc. i Bergenhuus Lehn) Even Auguſt
Michelſen (Sr.) Simon
Moltcke (Græv) Adam Gottlob
Moltcke (Græv) Adam Ferdinand
Monrad (Sogne-Præſt til Næs ꝛc. paa Øvre-Rømmerige) Niels
Monradt (Studioſus)
Moſſin (Sogne-Præſt i Bergen) Hans
Möller (Provſt i Jarlsberg) Jens
Möller (Kiøbmændene) Peter & Ole
Möller (Brygger)
Möller (Hof-Bogtrykker) Nicolaus
Möller (Sr.) Johann Mathias
Möller (Sr.) Chriſtian
Möllmann (Juſtice-Raad) Bernhard
Mönnichen (Juſtice-Raad)
Mönſter (Forvalter ved Bygholm)
Mönſter (Foged over Jeddern i Chriſtianſands-Stift) Georg
Mörck (Kammer-Secretair)
Mörck (Cancelliſt)
Mule (Sogne-Præſt til Nørre-Brobye) Johannes

Müller (Juſtice-Raad og Stempel-Papirs Forvalter) Friderich Adam
Mummes Boghandling
Munch (Commerce-Secretair)
Muſæus i Trundhiem (Sr.)
Muſs i Trundhiem (Cancellie-Raad)
Myhlenforth (Studioſus)

N.

Nanneſtad (Biſkop i Chriſtiania, Doctor) Friderich
Nanneſtad i Chriſtiania (Studioſus)
Næraae (Sogne-Præſt i Svendborg) Lauritz
Nehrenſen (Controlleur) Peterſen
Neuchs (Rector i Fridericia, Magiſt.) Johann og Lorentz Satterup (reſiderende Capellan ſammeſteds)
Neuchs (Sogne-Præſt til Winding ꝛc.) Hans Henrich
Nielſen (Hof- og Diviſions-Chirurgus) Niels
Nimb (reſiderende Capellan til Nordrehoug i Ringeriets Provſtie) Hans
Niſſen (Juſtice-Raad) Hans Nicolaus
Nordahl (Præſident i Trundhiem) Peter Tönder
Norup (Forvalter) Thomas

O.

Obelitz (Juſtice-Raad) Balthaſar Gebhard von
Olavius (Studioſus)
Olrick (Kloſter-Forſtander i Helſingøer)
Ortved (Juſtice-Raad og Præſident) Truels
Oſten (Kammer-Herre, General-Major og Commandant i Trundhiem) Johann Wiebe von der
Otzen (Poſtmeſter i Roeskilde) Friderich

P.

Palludan (Informator ved Søe-Cadetterne) Hans
Pau (Kammer-Raad)
Pauli (Copiiſt)
Pelt (Boghandler)
Pens (Islandſk Ober-Kiøbmand)
Peterſen (Studioſus) Parmo Carl

Flug (Capitain paa Guldhuuſet)
Fihl (Sogne-Præſt til Gusdahl i Guldbrandsdahlen) Andreas
Find (Poſtmeſter i Laurwigen) Sewerin
Fitzler (Ober-Auditeur)
Flace (Aſſeſſor og Apotheker) Mathias de
Flade (Fuldmægtig)
Flatfuus (Brygger)
Flatou (Studioſus)
Flatz (Muurmeſter)
Flesner (Studioſus) Hans Philip
Flockeroſe (Studioſus)
Flum (Viinhandler) Adam
Politie-Kammeret
Foneck (Studioſus)
Fontoppidan (S. S. Theol. Profeſſor ved Sorøe Academie ꝛc.) Johann Ludwig Chriſtian
Fræm (Præſt i Slagslunde) Henrich Friderich
Frahl (Studioſus)
Frætorius (Juſtice-Raad)
Freutz i Chriſtiania (Obriſt-Lieutenant)
Friebſt (Danſk Sogne-Præſt til Garniſons-Kirken) Chriſtian Michael

Q.

Qviſt (General-Kirke-Inſpector og førſte Danſke Hof-Prædikant) Friderich

R.

Raarup (Provſt i Hatting-Herred) Andreas
Rambeck (Paſtor i Trundhiems-Stift)
Randulf (Foged over Indersøen i Trundhiems-Stift) Peter
Raſch (Caſſerer i Børne-Huſet)
Ravn (Forvalter paa Aſſiſtence-Huſet)
Reetz til Waargaard i Wenſyſſel (Obriſt)
Rehder (Conference-Raad) Wilhelm Ludwig von
Reich (Sorenſkriver over Stordahlen i Trundhiems-Stift) Erasmus Sigismundus
Reutz (reſiderende Capellan i Stavanger) Magnus
Reventlau (Grøv)

Reyerſen (Commerce-Raad)
Rhud (Rector i Slagelſe, Mag.) Otto
Ring (Inſpecteur) Hieronymus
Ritz (Pedel) Michael Tobiæ
Roggert i Trundhiem (Krigs-Raad)
Roſenkrands (Geheime-Raad)
Rothe & Proft (Boghandlere)
Rothe (Boghandler) Johann Gottlob
Royen (Præſt i Chriſtianſands-Stift) Chriſtian
Royen (Studioſus) Niels
Römer (Sukker-Raffinadeur) Ole
Rönning (Sogne-Præſt til Winger i Øvre-Rømmerige) Mentz

S.

SOPHIA MAGDALENA (Enke-Dronning)
Sahl (Conrector i Kiøbenhavn, Mag.) Lorentz
Salikath (Bogtrykker)
Sandöe (Studioſus)
Saxo (Secretair)
Schanke (Poſtmeſter i Chriſtiania) Jens
Schavenius (Juſtice-Raad) Hans
Scheithe (Ober-Hof-Rets Procurator i Chriſtiania)
Schieldrup (Sorenſkriver over Indre-Sogn i Bergenhuus-Lehn) Sören
Schieldrup i Trundhiem (Sr.)
Schieldrup (Groſſerer)
Schierman (Raadmand og Sorenſkriver over Thune ꝛc.)
Schiern (Præſt i Halſtedt) Niels
Schierwin (Etats-Raad)
Schindel (Commandeur) Conrad von
Schiönning (Provſt paa Regentzen)
Schlegel (Profeſſor, Magiſter) Johann Henrich
Schmidt (Juſtice Raad)
Schmidt (General-Krigs-Commiſſair)
Schmidt (Herredsfoged i Raſchau)
Schmidt (Com Paſtor til Maglebye paa Amager)
Schmidt (Poſtmeſter i Ahrendal) Peter
Schmidt (Sr.) Jens
Schmidt (Fuldmægtig i det Danſke og Norſke Cammer-Cancellie) Henrich

Schneckel (Fuldmægtig i det Danſke og Norſke Cammer-Cancellie) Lauritz
Schnitler (Provſt til Ringeriets ꝛc. Provſtie) Balthaſar
Schönning (Sogne-Præſt til Nyborg) Peder
Schou (Studioſus) Peter
Schouboe (Juſtice-Raad og Laugmand i Chriſtiania) Chriſtian de
Schouman (Cabinets-Courier) Jens
Schöller i Trundhiem (Kammer-Herre og Conference-Raad)
Schröder (Rector i Friderichsborg, Profeſſor) Johannes
Schröderſee (Conference-Raad) Johann Chriſtian von
Schwartz (Poſtmeſter i Neſtved) Mathias
Schwingel (Ober-Caſſerer i Kongsberg) Geert Chriſtian
Seheſtedt i Rømmerige (Obriſt)
Selmer (Sogne-Præſt for Øſter-Snede) Johann
Sewel (Juſtice-Raad og General-Auditeur) Friderich Chriſtian
Sibbern (Collega Scholæ i Odenſe) Hans
Sprengporten (Svenſk Envoye, Baron) Wilhem von
Stampe (Conference-Raad) Hinrich
Stampe (Cancelliſt) Henrich Chriſtenſen
Stanley (Billedhugger Sr.)
Steenbuch (Studioſus) Johannes
Stein (Sogne-Præſt til Qvislemarch) Johannes
Storm (Sogne-Præſt til Waage i Guldbrandsdahlen) Johann
Storp (Raadmand) Andreas
Storp (Informator)
Streufer (Skræder)
Styhr (Krigs-Raad og Sorenſkriver over Rummedahl ꝛc.) Chriſtian
Suhr (Præſt til Hunſebye) Johann Horneman

Swane (Rector i Nyborg, Magiſter)
Swane (Hørkræmmer)

T.

Tauſen (Raadſtue-Skriver) Hans Henrich
Teilman til Nørholm (Herre) Charle
Theieman (Studioſus) Hans
Theiſtedt (Secretair)
Thetens (Rector i Horſens, Magiſter) Peter Jacobſen
Thibye (Regiments-Qvarteermeſter)
Thornam (Fuldmægtig ved General-Poſt-Amtet)
Thott (Geheime-Raad) Otto von
Tithley (Engelſk Envoye) Walther von
Top i Raſchau (Sr.)
Torhiörnſen (Commandeur) Jörgen
Toxen (3die Lectie-Hører i Ribe) Niels
Tödslef (Sogne-Præſt i Slagelſe) Niels Biörn
Trap (Commerce-Raad og Hoſpitals-Forſtander i Aalborg)
Treſkow (Secretair)

U.

Uhlenſchwang (Studioſus)
Uldahl (Fuldmægtig)
Ulſöe (Informator)
Urſin (Commiſſionair) Peter
Urſin (Madame)

V.

Valentinſen i Stavanger (Capitain)
Voſs (Lieutenant ved det Schleswigſke Infanterie-Regiment)

W.

Wadum (Studioſus) Jens
Walmoden (Kammer-Junker) Chriſtopher Georg von
Wandler (Profeſſor og Stads-Phyſicus) Peter Rudolph
Wange (Sr.)
Waſſaard (Groſſerer)
Weber (Studioſus)
Wedel (Geheime-Raad, Baron) Friderich Wilhelm
Wederking (Sr.)
Weinrich (Studioſus) Johann Martin
Wernicke (Land-Phyſikus i Neſtved) Chriſtian Levin
Weſſel (Sogne-Præſt til Wesbye i Norge)
Weſtengaard (Sogne-Præſt til Sverdborg) Jens
Weſterholt (Forvalter ved Baadesgaard)
Wideweldt (Profeſſor) Johannes
Wille (Provſt i Øvre-Tellemarchen) Hans
Winge i Tonsberg (Sr.) Gerhard Johann
Winholt (Sogne-Præſt til Horslunde ꝛc. paa Lolland) Claus
Winther (Sogne-Præſt til Ørbech og Provſt i Winding-Herred) Rasmus
Winther (Rector i Scheen)
Winther i Chriſtiania (Magiſter)
Winther i Eger (Sr.) Niels
Winther (Guldſmed)
Wislöf (Cancellie-Raad og Sorenſkriver over Øvre-Rommerige) Helle Juel
Witth (Sogne-Præſt til Taarnbye paa Amager) Niels Randulf
Witterup (Studioſus) Lorentz
Wium (Juſtice-Raad)
Wiwet (General-Fiſcal) Friderich Wilhelm
Wöldicke (Biſkop i Wiborg) Andreas

Wöldicke (Frue)
Wulf (Studioſus) Niels
Würtzen (Ober-Krigs-Commiſſair)

Z.

Zwergius (Informator ved Land-Cadetterne) Cay Henrich

Ø.

Östrup (Capellan til Nicolay Kirke) Jörgen

No. I.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 1ste Januar. 1767.

Forfatterne, som har paataget sig fra dette Nye-Aar af at ville betiene og fornøye dette Ugeblads gunstige Læsere med Efterretninger om lærde Sager, giør hermed, til Beviis paa, at det er deres Alvor, den første Begyndelse dertil, og har i den Henseende Intet at erindre, uden at de ønske dets Læsere til Lykke med sig og sig med dem.

Man behage at erindre sig Anmældelsen til denne Forandring med de lærde Efterretninger. Forlæggerne udbade sig derudi af Læserne den Gunst, at de vilde tage til Tak med det halve Ark, som det kunde falde imidlertid. Vi paa deres Vegne udbede dem nok denne, at man vil have dets kiendelige Mangel og Ufuldkommenhed undskyldt. Man har derudi ikke seet mange vigtige indenlandske Skrifter anførte. Men vi ere for en Deel Skyld derudi, fordi vi have haft os adskillige saadanne til nøyere Betragtning og Giennemlæsning forbeholdne, hvis Indhold vi forud saae vilde skaffe vore tilkommende Efterretninger megen Ære, og Læserne nok saa megen Fornøyelse: hvilke derfor ogsaa fortiene hver til sin Tid med Ære at anmældes. Man behage derhos at betænke dette, at Slutningen af forrige Aargang maatte nogenledes ligne Begyndelsen, paa det den hele Aargang kunde være sig selv liig. Vor Plan, som er af en anden Beskaffenhed, tillod os ikke at bemænge nogle vore Efterretninger dermed. Vi have heller Intet videre dermed haft at bestille, det undtaget, at vi have

giennemlæſt Correctur-Bladene, for at forebygge, at Inte. blev trykt, uden det Vedkommende kunde og vilde ſtaae til Anſvar for. Vel have vi mærket dette, at nogle har vilder giøre Slutning fra deres da værende Beſkaffenhed til den tilkommende. Vi ere langt fra den Mistanke, at ſaadan Slutning ſkulde ſigte til i Forveyen at opſnappe og indtage Læſernes Gemytter mod vore belovede Efterretninger, ja ſaa langt derfra, at vi meget mere troe, det maa have været en puur Forglemmelſe af den Undſkyldning, vi lode Forlæggerne i Forveyen giøre derfor, og ſom vi her paa deres Vegne har igientaget.

Nok en Undſkyldning bliver at giøre ſaa vel paa Forlæggernes ſom vor egen Vegne. De lovede med det første Ark at ville udgive de Hrr. Subſcribenteres Navne. Vi lode dem tilſige Læſerne i Anmældelſen, at hvert Ark ſkulde begyndes med indenlandſke og ſluttes med udenlandſke gode Skrifter. Deres Løfte agte de tilbørlig at holde. Men ſom de formode, at Subſcribenternes Antal hereſter vil formere ſig, ſaa har de beſluttet at opſætte dets Opfyldelſe til en anden Tid, og lade den belovede Fortegnelſe følge med Regiſterne. Hvad vor Tilſagn anbelanger, da have vi erfaret, at vore indenlandſke vigtige Skrifter neppe ville blive af et ſaa tilſtrækkelig Antal, ſom kan fylde den til dem beſtemte Deel af et Ark om Ugen, og en heel Aargangs tvende Hæfter. Af den Aarſag vil det undertiden ſkee, at een og anden udførlig Recenſion af vigtige udenlandſke Skrifter vil komme til at fylde det Rum, ſom en Recenſion af et Danſk Skrift efter vor første Anlæg var beſtemt til at indtage. Dog ſkal det ſielden ſkee, og ikkun i Mangel af Danſke Skrifter til at fylde en heel Aargang med, ſaaledes, at et Danſk Skrift altid kunde ſtaae først anmældt i hvert Ark.

Vi toge af Forlæggerne en hellig Forſikring om deres Taushed i at fordølge vore Navne. Det er ogſaa det vi af Læſerne ville have os udbedet, at vi maa være dem ubekiendte, for deſto bedre at kunne tiene dem til Fornøyelſe. Det er ikke fordi vi ſkamme os ved et Arbeyde, ſom lærde Mænd ofte har giort og giøre ſig en Ære af at tiene deres Landsmænd med. Det er ikke fordi vi agte ringe om den Ære, at være bekiendte af gunſtige Læſere. Men kan vi vente andet, end at jo vore Efterretninger ogſaa ville falde i de Ugunſtiges Hænder? I Henſeende til dem ſkulde det giøre os Ont, om vore blotte Navne ſkulde maaſkee blive nok til at ſpilde dem den Nytte og Fornøyel-

nøyelse, de ellers maaskee kunde finde ved at læse lærde Efterretninger, der ville blive dem saa meget mere uskyldige, som deres Forfattere ere dem mindre bekiendte. Er en Forfatters Skrift, hvis Roes og Berømmelse det er dem meget om at gisre, bleven recenseret i en anden og ringere Tone, end de havde ønsket, saa lade de sig nu nøye med at beklage Skribenten, der er falden i saa slette Dommeres Hænder, og holder det ikke den Umage værd, ved Forbittrelse, Had og Forfølgelse at forsynde sig mod en Recensent, som man ikke kiender, der altsaa for sin begangne Forbrydelse ikke kan skades, i hvor meget man end vilde anfægte ham. Saa gierne vi derfore ønskede os den Ære at være bekiendte af lærde, skiønsomme og billige Læsere, saa nødig ville vi vore Navne skulle være de ubillige til Anstød og Forargelse. I øvrigt, naar kun vore Personer ere vel forvarede i Hemmelighed og god Behold, saa ere vi vel tiente med begge Slags Læsere, og skulle heller ikke forglemme at føre os dem beage til Nytte. Dette maa vi dog herved erindre, at man ikke skal savne den Person, som vil staae til Ansvar for alt hvad der skrives, naar han af Vedkommende dertil paa en lovmæssig Maade udfordres, lad være han selv ikke befarter sig med nogen Recensions Udarbeydelse. Saaledes naaer man endda, det man ønsker, at Forfatternes Navne stedse kan blive ubekiendte, da Vedkommende ikke tillader dem at skrive andet, end hvad enhver ærlig Mand tør være bekiendt og paatage sig, naar det skulde være fornødent, offentlig at forsvare, uden at nogen Recensents Navn derved behøver at komme i nogen Betragtning.

En redelig Upartieskhed skal altsaa være det eeneste Kiendemærke, hvoraf Forfatterne ønske at blive og selv ville stræbe at gisre sig bekiendte. I den Henseende haabe vi, at hvad Ugunst man med eller uden Grund kan have kastet paa de lærde Efterretningers næst forrige Aargange, ikke maatte vederfares os uden Fortieneste, og for andres Skyld. Man vil finde med Tiden, at vi have fattet en anden, vi tør ikke sige, bedre Plan, end den forrige. Det være langt fra os, med andres Fornærmelse, at tale til vor egen Berømmelse. Vi ville kun vogte os for andres bemærkede Feyl, og ikke mindre efterfølge deres ligesaa vel bemærkede Fuldkommenheder. Men den høyeste Grad af Fuldkommenhed maa man dog ikke vente sig af os, allermindst i Begyndelsen. Vi tør ikke love den, og de der

ville kræve den af os, betænke ſig vel, om de ſelv vare vel tiente dermed. Naturligviis maa det gaae tilbage, ſom ey kan komme længere frem, og det nedſtige til en lavere, ſom ey kan opſtige til en høyere Grad. Saaledes ſkeer det ofte, at mange med Skamme beſlutte det, de med Ære begyndte; at de mishage til Slutning, ſom i Begyndelſen behagede alt for meget; at den af Afmagt ikke kan holde ud til Enden, ſom i Begyndelſen greb ſig for ſtærk an. Bedre derfore, at gaae frem Skrit for Skrit, fra Fuldkommenhed til Fuldkommenhed, og vogte ſig vel for den høyeſte Grad, derſom man ellers agter at holde det længere ud. Denne Betænkning ville de billige Læſere af ſig ſelv, uden nogen vor Erindring, giøre ſig. Det er altſaa ikkun de ubillige og alt for ſtrænge Læſere til hvis Eftertanke og Tilfredsſtillelſe vi fremføre dette: Thi Beſkeedenhed forbyder os at ſige, at vi foragte ubillige Dommere. End mere, vi agte og ære dem høyt, og hvis ikke Ubillighed i at domme, ſaa vel ſom i alt andet, var en Synd, da vilde vi for vor egen Nyttes Skyld udbede os den, vel betænkede, at en ugunſtig Dom ofte har gavnet en Forfatter, naar mange alt for gunſtige har ſkadet ham.

Som da en redelig Upartieſkhed ſkal være blant de Fuldkommenheder, vi fornemmelig ville beſtitte os paa, ſaa ſkal den modſatte Feyl være den vi med ſtørſte Flid ville vogte os for. Vi ſkulle ſaaledes i det mindſte og for ſaa vidt finde en gunſtig Dommer og Ven i Der Nordiſche Sitten-Freund. Saa kalder ſig Forfatteren af et Tydſk Ugeblad, hvis Første Stykke med dette Aars Begyndelſe er udkommen, og giver et godt Haab om de følgende. Vi ville ønſke ham vigtigere Materier at moraliſere over, helſt i ſaa ſmukt et Vers, ſom dette hans Første Stykke begynder med, end Nye-Aars Gratulationer og en ſtakkels Leylighedes Poet:

Jobſt Verſifex, ein ſchlechter Dichter,
Sonſt and'rer Schriften ſcharfer Richter,
Der gute Jobſt komt auch herbey.
Er mehr't die Anzahl der Clienten;
Verlangt die jährlichen Pro-Centen,
Und reimt: wie froh die Zukunft ſey.

Derefter mælder han om adſkillige Arter af Ugeblade, og til Slutning om ſit eget, ſom ſkal være moraliſk, og udi hvilket han lover Læſeren adſkillige Lære- og Skiemte-Digter, moraliſke Fabler,

efter de naturlige Kopper, hvorved Indvendingen falder bort, som ellers grunder sig paa disse 2de Forbomme: 1) At al den Usundhed, som ved Kopperne drives ud af Legemet har været der før: 2) at Kuren just derfor er des fuldkommere, jo flere Kopper derved uddrives: hvilke Sætter han grundig, tydelig og udførlig har igiendrevet, og tillige viist, at Koppe-Sæden bedre udrenses ved faa og adskilte, end ved mange sammenløbende Kopper. — Om end de indpodede Kopper ey vilde bryde ud igiennem en sød Huud, saa viser han til Slutning, at derved var endda ikke nær saa stor Fare at befrygte, som ved de naturlige Kopper, der ofte sætte sig paa de indvortes Deele. II Kap. hvorudi Indpodningens Grundlære prøves og igiendrives. — Her vil Hr. Fr. undersøge den rette Aarsag til denne Kuurs lykkelige Udfald, naar han først har igiendrevet nogle foregivne. — Den første Aarsag man anfører, er den foregaaende Beredning. Den bør vel aldrig forsømmes. Men Hr. Barfoed i Jylland, Hr. Wasmuth i og omkring Trundhiem, og Hr. Gardini i Genua har lykkelig indpodet mange uden saadan Forberedelse. Lægerne selv bruge ikke, den eene samme Forberedelses Maade, som den anden. Efter en hæftig og voldsom Forberedelse døde i Philadelphia af 700 Indpodede ikkun en eeneste. Altsaa gior Forberedelsen intet til Kurens Lykke, men forebygger kun dens Vanlykke. — Det samme gielder og om Valget af Legems Arter, Aldere og Aarets Tider. Dets Muelighed er vel de indpodede Koppers Fortrin. Men Indpodningen er dog ofte bleven forrettet uden samme med et lykkeligt Udfald. Desuden kan saadant Valg ikke altid finde Sted, og utallige Erfaringer stemme ligesaa lidet overeens med Valgets, som Forberedelsens Regler. — Den 3die og fornemste Aarsag til Kurens Lykke skal være Roddets Udflydelse ved de giorte Indsnit. Men deraf maatte da følge, at med megen Rods Udflydelse maatte følge faa og med liden mange Kopper. Herimod sætter Hr. Fr. sin egen Erfaring, da han ofte har seet lidet Rod med faa Kopper og megen Rod med mange Kopper tilsammen. Man indvender, at det kunde komme af Legemets mindre og større Begvemhed til Kopper, da der maatte have fremkommet mange flere Kopper, naar ikke Saarene havde vædsket. Det lod sig høre, svarer Forfatteren, dersom dette lige Forhold mellem Roddet og Kopperne sielden indtraf. Man kunde svare igien,

tykkes

lykkes os, at en liden og ſtor Begvemhed træffer ofte ind, og derfor ofte kan virke det lige Forhold. Derfor bliver vel dette den kraftigſte Giendrivelſes Grund, ſom af Hr. Fr. ogſaa er anført, at Kuren lykkes og i alle de mange Tilfælde, hvor ingen Indſnitning er ſkeet og intet Rod udflydt. Det eeneſte Exempel af Eliſabeth Harris i Engeland, ſom efter den Chineſiſke Maade, uden Indſnit, blev indpodet og haardt angrebet, beviſer ikke Indſnitningens Fortrin efter den Conſtantinopolitanſke Maade, fordi man undertiden, efter den ſidſte, er bleven ligeſaa haardt angreben. —— Hr. Gandini i Genua udleder Koppe-Sygen af en udvortes frembringende og en indvortes begvemgiørende Aarſag, hvis Forening i Legemet ſkulde ſkee med en Bruſen og Giæren, ſom ſkulde foraarſage de mange haarde Tilfælde ved de naturlige Kopper. Denne Giſning igiendrives foruden andre Grunde ogſaa derved i ſær, at de indpodede Kopper ikke altid ere frie for de haarde Tilfælde, ſom følge med de naturlige. Endogſaa hos vor berømte Hr. Schønheiters Søn, ſom efter alle Kunſtens Regler blev behandlet, indfandt ſig Slag og andre mere betydelige Tilfælde.

(Beſlutningen følger.)

Anmældelſer.

Nyrnberg. Winterſchmidt har udgivet Des Hrn. Grafen Caylus Sammlung von Aegyptiſchen, Hetruriſchen, Griechiſchen und Römiſchen Alterthümern. Aus dem Franzöſiſchen überſetzt. 12 Ark Text og 24 Kobber-Tavler i 4to. Den afdøde Græves Værk beſtaaer af 6 Qvart Bind og bær Titel af Recueil d'Antiquités Egyptiennes, Etrusques, Grecques, Romaines & Gauloiſes. Græven forfølger Kunſterne fra deres første Oprindelſe af indtil den Høyde, hvortil det grædſke Genie bragte dem. Man ſeer deres forſkiellige Afvexlinger og deres ſnart ſtigende ſnart faldende Flor. Man underrettes om den forſkiellige Stiil efter Tidernes og Meſternes Forſkiellighed. Hr. Caylus beſad ſelv ſaare mange Mindes-Mærker af den gamle Kunſt, og tillige den Lærdom og den Smag, ſom deres Forklarer maa have, naar han ſkal være lykkelig i at dømme. Endelig maa endnu mærkes, at denne lærde Mand ikke har

ſeet

seet paa Kunsten aleene, men tillige stræbt at oplyse gamle Folkeslags Gudstieneste, Skikke, Sædvaner og Begivenheder, og at forklare mange Steder hos gamle Skribentere. Da Værket er af saa udbredt en Nytte, og indeholder saa mange ypperlige Ting, saa maa man ønske Læserne til Lykke, eftersom de nu kan have og bruge det for ulige lettere Priis end tilforn. De udkomne Ark indeholde den første Afdeeling, eller de Ægyptiske Oldsager, med hvis Tydske Oversættelse man ikke har Aarsag at være misfornøyet; og Udgiveren lover at levere det hele første Bind til Paaske. Det vilde være Tegn til en almindelig herskende slet Smag, hvis dette roesværdige Foretagende ikke ved et tilstrækkeligt Antal af Liebhabere blev understøttet.

Züllichau. Den Frommanniske Boghandling har forlagt Denckmåhler der Gottseligkeit, oder die Macht der Religion in Krankheiten und im Tode. 1 Alph. 11 Ark i 8. Naar en Bog er skreven, som nærværende, med Forsigtighed og et klogt Valg, saa kan det altid blive et Værk af en udbredt Nytte, og tiene til at lære kiende den christne Religions Sandhed fra en Side, som er overmaade rørende. Men hvor megen Forsigtighed udkræves ikke til at skille saadanne Personers Exempler, som efter et Liv af exemplarisk Gudfrygtighed og ophøyet Dyd har opgivet Aanden med de frydefuldeste Fornemmelser i Hiertet, og med inderlig Længsel efter en bedre Verden, fra de Personer, af hvilke Frygt for Døden og den indvortes Angest udpresser mangen from Suk? Hvor meget kræves ikke til at skille de sieldene og mærkværdige Exempler paa en salig Udgang af Verden, fra de sædvanlige og mindre mærkværdige? (thi de sidste henhøre ikke i en Bog af denne Art.) Hvor meget hører der ikke ogsaa til at øse Efterretningerne om slige mærkværdige Exempler, der skal vise Religionens Magt i Døden, af reene og paalidelige Kilder; hvorhen sandelig ikke regnes Parentationer, Liigprædikener og mange af de saa kaldte sidste Timer? Endelig hvor magtpaaliggende er det ikke at holde sig fra den besynderlige Skrivemaade, mange pleye at bruge i dette Slags Skrifter, og hvorpaa vi har Prøver af Hr. Forsmann i hans aufgesammleten Denkmalen der Barmherzigkeit. —— Hvad nærværende Bog angaaer, da er den oversat af Engelsk, og har til Forfatter Richard Burnham, som allerede Aar

1754.

1754 har udgivet den under Titel af Pious Memorials, or, the Power of Religion upon the Mind in Sickneſs and at Death. Den indeholder intet uden Exempler af værdige Mænd, hvis triumpherende Død er en mægtig Opmuntring til den ſande Religions Kiærlighed, og med ſtiltiende Veltalenhed opvækker enhver om Rørelſe i vor Natur. Antallet af diſſe Exempler gaaer over hundrede, ſom ere laante deels af den geiſtlige Stand, deels af andre høye og mærkværdige Perſoner i ældre og nyere Tider. Til diſſe Exempler har Overſætteren lagt endnu en liden Samling, ſom indeholder meget got, men viſt nok kunde have været beriget me' mange bekiendte Exempler. Hr. Hervey, ſom har udgivet den Engelſke Original efter Forfatterens Død, ſiger i Fortalen: „Diſſe Gudfrygtigheds Mindes-Tegn kan i „ Forſynets Haand blive et Middel til at opvække den Tanke„ løſe, kalde den Ryggesløſe tilbage fra ſin uſalige Levemaa„ de, opmuntre en Chriſten til ny Iver og fordoblet Flid i „ vor tilbedelsværdigſte Immanuels Tieneſte, og til at lære „ Fritænkeren de ſande Frugter af en uſtrømtet Troe og de „ ſalige Følger af et helligt Levnet.“ Det ønſke vi med ham, og haabe det ogſaa. Thi hvor finder man, ſom Young ſiger, undtagen Dødens Scene, ellers en Scene, ſom er ſaa ſtærk, til at røre, ſaa ſød, til at henrykke, ſaa ſtor, til at ophøye, ſaa himmelſk, til at beſtæle, ſaa faſt, til at underſtotte den ſkiønne Dyds Throne.

Paris. Humblot har forlagt Choix de Poeſies Allemands 4 Vol. 12. Det ſtore Bifald, ſom Gesners Abels Død og Idyller har fundet i deres Franſke Dragt hos Franzoſerne, har foranlediget Hr. Huber til at udgive en heel Samling af tydſke Digte. I Diſcours preliminaire ſtaar en kort Hiſtorie om den tydſke Poeſie. Foruden denne er det vel udſøgte Indhold tilſtrækkelig nok for at handthæve de Tydſkes Ære blant en Bouhours Landsmænd. Det første Bind indeholder Idyller og Fabler af Schmidt, Breitenbach, Wieland, Roſt, Kleiſt, Gesner, Prinz Auguſt af Sachſen Gotha, Hagedorn, Gellert, Schlegel, Gleim, Leſſing, Lichtwehr; i det andet følge Sange og Elegier af Cramer, Klopſtok, Karſchin, Ramler, Utz, Gerſtenberg, Cronegk, Duſch; i det tredie ſtaae Wielands Prø-

Prüfungen Abrahams, Kleists Cissides og Paches, Zachariæ, Schnupftuch, Kleists Frühling ꝛc. og det fierde Bind slutter Troppen med adskillige moralske Digter af Schlegel, Withof, Hagedorn, Gellert, Cronegk, Wieland, Dusch, Utz og nogle Satyrer af Canitz og Rabener. Oversættelsen er i Prosa, og paa adskillige Steder forsynet med Anmærkninger over Digterne og deres Digte.

Hamborg. I forrige Aar er trykt: Von dem Beynamen der Fromme, welcher einigen Regenten beygeleget wird. — Eine feyerliche Rede, welche am letzten Geburtsfest des weiland Allerdurchlauchtigsten, Großmächtigsten Monarchen, Friderich des Fünften ꝛc. glorwürdigsten Andenkens, im Jahr 1765. in dem Königl. Akad. Christianeo ist gehalten worden, von D. Gottfried Profe. Hos Hertels Enke og Gleditsch. 2 og et halv Ark i 8vo. Indholdet af denne Tale kan følgende Steder af S. 25 nogenlunde give tilkiende; „From heisset so viel als gnädig, und ein frommer Regent ist ein gnädiger Regent. GOtt erhalte dich, rief der „ Römische Rath, du frommer Antonin! GOtt erhalte „ dich, du gnädiger Antonin! — Wir würden aber sehr „ irren, wenn wir die beyden Wörter from und gnädig für „ völlig gleich bedeutende Wörter halten wolten. — Die Frömmigkeit M. H. ist eigentlich keine besondere Tugend, sondern diejenige Eigenschaft, durch welche alle Tugenden einen „ grösseren Werth, eine vorzüglichere Hoheit und einen helleren Glanz erhalten. Stellen sie sich die sittlichen Tugenden „ unter den Bilde der physikalischen Farben vor. Gleichwie „ die schönsten und prächtigsten Farben ohne Licht keinen „ Schein haben; sondern dunkel aussahen und gar unsichtbar „ werden; so sind die Tugenden ohne Frömmigkeit matt, „ leblos und unkräftig. Das Licht, der Glanz, die Schönheit, „ die Kraft aller Tugenden bestehet in der Frömmigkeit ꝛc."

Leipzig. Een af Isocratis Taler er udkommen i en ny Udgave, hvilket vi ikke kan undlade at anmelde, i sær da samme er geleydet med den behagelige Udseende, hvori man med Tiden vil faae hele Isocratem at see i en ligedan Udgave: Isocratis Panegyricus Recensuit & anim adversionibus

bus illuſtravit Sam. Frid. Nath. Morus. Hos Weidmans Arvinger og Reich 1766. 8. 12 Ark. Vi kan aleene ſige vore Læſere i Almindelighed, at ſaavel den kritiſke Indretning, ſom Oplysningen og Forklaringen af Texten, begge ere af beſte Præg, og røbe et Genie dannet for denne Art af Litteraturen, megen Skarpſindighed, Nøyagtighed, Flid og Belæſenhed. I ſær betrædes en Vey, ſom meget er forſømt ved Fortolkningen af gamle Talere, Digtere og Philoſopher. Hr. M. har nemlig nøyere ſtuderet Hiſtorien af den Tid, Iſocrates levede og ſkrev, og henvendt en beſynderlig Opmærkſomhed paa Oplysningen af de Steder, ſom angaae hiſtoriſke Omſtændigheder, ſaa det vil blive ham læt, med Tiden at ſætte forved ſin Udgave en Hiſtorie, eller dog en chronologiſk Orden paa Hiſtorierne i det Tidsrum, hvorudi Iſocrates har levet.

Königsberg. Hartung og Zeiſe har forlagt: Neue Erfahrungen, die Zahnſchmerzen mit dem künſtlichen Magnet zu heilen. 1766. Det Middel at ſtille Tandpine ved Magnetens Hielp har været i ſtor Udraab, men dets Berømmelſe begynder nu temmelig at falde. Forfatteren Hr. Heſſe ſtadſæſter dette Middels Uvished, han erindrer, at det ſlet ikke behøves at vende den Syge mod Norden eller Sønden. Hos nogle Syge har dette Middel aldeles ikke ſlaaet an, undertiden har der vel virket, men efter et Par Minuter atter indfundet ſig igien.

Dresden. I forrige Aar er udkommen: Des Herrn Abt Duguet Bildung eines Fürſten zum beſten Regenten ꝛc. Første Deel paa 18 Octav-Ark. Den første Deel af dette ſmukke Værk foreſtiller en Regents Egenſkaber og Pligter mod ſine Underſaattere, for ſaa vidt de flyde af en ægte Statskunſtes Grunde. Den anden Deel danner en chriſtelig Regent i Henſeende til de Forbindtligheder og høyere Henſigter, ſom Religionen og Udſigterne i et tilkommende Liv foreſtiller og udkræver.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 2.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 8de Januar. 1767.

Kiøbenhavn.

(Beſlutningen af Hr. Prof. Friſes Skrift om Indpodningen i forrige No.)

III. Kap. indbefatter et Forſøg til en nye Indpodnings-Lære. — Forfatteren forudſætter, at Kopperne er en Art af ſmitſomme Sygdomme, at der i Legemet er kun en blot Bequemhed til at modtage ſaadan Sygdom, at vore Safter altſaa ikke ere af ſaadan en Blanding, der engang nødvendig maatte gaae i Giæring og udkaſte Kopperne, hvoraf følger, at Ingen faaer dem, uden ved Beſmittelſe, og Ingen uden de, hvis Legemer have en Bequemhed til at modtage ſamme. Beſmittelſen ſkeer ved fremmede Partikler, ſom af vor Luft-Kreds trænge ſig ind i vore Legemer, og formænge ſig med vore Safter, hvis Blanding derved forandres til en prikkende, ſtikkende, feberagtig og fordervende Skarphed. Sygdommens ſtørre eller mindre Hæftighed, i een Omgangs Tid hos forſkiællige Perſoner, maa tilſkrives deres indvortes forſkiællige Bequemhed. Deres ſtørre og mindre Hæftighed i forſkiællige Omgangs-Tider er en Virkning af den beſmittende Materies ſtørre eller mindre Skarphed. Altſaa ſtaaer Sygdommens Hæftighed i et ſammenſat Forhold med den indvortes Bequemhed og den beſmittende Materies Kraft. Var man nu i Stand til at kunne formilde den beſmittende Materies Skarphed, ſaa den

kunde blive mildere end den, der i nogen Omgangs-Tid indtrænger sig i Legemet, saa skulde og denne formildede Materie frembringe langt mildere Kopper end i nogen Omgangs-Tid. Han troer, at Lægerne i Indpodelsen har fundet et Middel dertil, og betient sig deraf, uden selv at tænke derpaa. Naturen har forsvaret vore Legemer imod de indavlede Skarpheder med en olieagtig Materie, ligesom en balsamisk Salve, der slører de bidende Skarpheder. Kunsten har ogsaa derudi efterfulgt Naturen. — Disse forudsatte almindelige Grunde anvendes paa Indpodningen. Koppe-Giften er en saadan bidende og skarp Materie, som løber omkring med Blodet. Dens skarpeste og flygtigste Deele uddunster af Legemet giennem Huden. Andre Deele gaaer bort med andre Uhumskheder igiennem andre Veye, saasom ved Urin, Stoelgang og Spyt. Andre flygtige Deele aabne sig Vey igiennem de tynde Koppe-Blærers kugelrunde Overflader. Den sidste og overblevne Deel er den, som giemmes i Koppe-Blegnerne, hvilken i sit Omløb med Blodet og Vædskerne er bleven blandet med deres feede Partikler, og er derfor at ansee som en formildet og forbedret Koppe-Sæd, langt mildere end den, der fra Luften indtrænger sig i Legemerne. Just denne formildede Koppe-Sæd er det, som ved Indpodelsen gior Sygdommens Hæftighed i de kunstige Kopper langt mildere, end i de naturlige. Slange-Stik og galne Hundes Bid troer man kunde læges, om man saaledes kunde formilde de tilbragte Vædskers Skarphed, at de tabte deres Virksomhed: hvi da ikke troe det samme om Koppe-Sæden, naar den er formildet ved den Fedme og Olie, som virkelig befindes i Roddet? Herved bor og Koppe-Giftens Mængde komme i Betragtning. Naturen ligesom overvældes af Giftens Mængde ved dens Indtrængelse fra Luften igiennem alle de smaa Aabninger. Men ved Indpodelsen opægges den kun ved en liden og formildet Gift. Alt dette troer Forfatteren at være den rette Aarsag til Indpodelsens lykkelige Udfald, hvilken Erfarenhed ogsaa bekræfter, da den kunstige Sygdom altid befindes langt lettere end den naturlige, naar man vil see paa den udvortes Aarsag i Almindelighed, og ikke paa enkelte Personers indvortes Beqvemhed, som kan foraarsage, at A kan af den kunstige Sygdom blive hæftigere angreben, end B af den naturlige, da der ikke kan tviles om, at A af den naturlige havde blevet endnu langt hæftigere angrebet og B vilde endnu have lidt mindre ved den kun-

kunſtige. See der et kort Begreb af Forfatterens Indpodnings-Lære, hvilken han end mere beſtyrker, ved at forſvare den mod adſkillige formodentlige Indvendinger. Til Slutning viſer han, at Koppe-Giften kunde, uden nogen farlig Følge, lige ſaa vel ved Indſlugning ſom ved Indſkiæring tilbringes, ſkiønt han tilſtaaer den ſidſte Fortrinet. Som et mærkeligt Exempel derpaa anteegnes dette, at Hr. Doct. Jenſenii ældſte Dotter fik Kopperne ved at afbide en Syenaal fra en med Koppe-Materie giennemdraget Traad. Hun var i ſit 7de Aar, og fik nok mange men dog gode, ſom kom frem den ſædvanlige Tid efter Indpodningen. IV. Kap. handler om **Forberedelſen til Indpodningen.** — Den beleyligſte Tid er den, paa hvilken en mild Koppe-Art regierer. Af Aarets Tider er For-Aaret den bedſte, dernæſt Efterhøſten, ſiden Vinteren og endelig Sommeren. Den Alder fra 5-12 Aar er den bedſte, dernæſt fra 12-20, ſiden fra 20-30, over hvilken ſidſte man ey lettelig bør indvode nogen. Perſonerne maa være friſke og ſunde, og her viſes, hvad Sygdomme og Tilfælde man har at vogte ſig for, ſaa vel hos Børn, ſom voxne Perſoner. Til Slutning foreſtilles Forberedelſes-Maaden i ſig ſelv, ved hvad for Midler den bør ſkee, og hvad for en Levemaade derved bør tages i Agt, ſaa vel af de ældre ſom yngre Perſoner. V. Kap. **Om Indpodningen ſelv.** Koppe-Materien maa tages af Ledemodene paa en Syg, ſom har gode og adſkildte, helſt naturlige Kopper. Kopperne maa være tørre, og Blegnen gulagtig og have miſtet ſin røde Ring. Man ſøler tvende Traade, helſt af Silke, i Roddet af de aabnede Kopper, eller trækker dem igiennem ſaa mange, ſom kan være nok til at faae dem ganſke indtrukne af Materien. Diſſe bevares i en Flaſke for Luften. Man kan og bruge dem, ſom ere nogle Uger, ja Maaneder gamle, men de maa ey være fugtige eller mugne. Det er nok man giør et Snit paa det Forreſte af den eene Arm, omtrent af en Tommes Længde, midt imellem den yderſte Arm-Knok og øverſte Skulder-Been. Snittet maa ey gisres paa et Sted, hvor der løbe ſtore Aarer, og ey for dybt. Det mindſte Tegn til Blod viſer, at det er dybt nok. I Ritſen lægges en Traad af ſamme Længde. Der oven paa lides med Balſamo Arcei beſtrøget Lindſkab, og derpaa igien et ſimpelt Plaſter af Empl. diachyl. eller Diapalmæ af 1½ Qvadr. Tommes Størrelſe, hvortil og kan bruges en over en ſagte Ild vexet Linklud. Der-

paa slutter man et Bind om Armen, som ey maa oploses føren efter 48 Timers Forløb. De Indpodede maa holdes i jævn o maadelig Varme, og hyttes saa vel for stærk Heede, som sto Kulde. VI. Kap. Om de indpodede Koppers Natur og Behandling. Forfatteren viser her hvad for en Levemaa de de Indpodede maa tage i Agt, forestiller Sygdommens Fremgang fra 3die Dag efter Indpodningen, da Traaden af tages, indtil den 8de Dag, samt dens Forandring, Omverling og mærkelige Tegn, hvorved den under sin Fremgang hver Dag giver sig tilkiende, og lærer omstændelig hvorledes Sygdom men bør behandles saa vel under sine almindelige, som sælsom me og meget sieldene Tilfælde. VII. Kap. indbefatter en Hi storie om Indpodningen i Danmark og Norge. Mad Montagne indførte Indpodningen i Engeland, ved at lad sine Børn indpode, og Hr. Geheime-Raad og Baron af Bern storphs Gemahlinde indførte den i Danmark 1754. ved a vove sin egen høye Person. Hendes lykkelige Exempel drog flere efter sig, da nogle Forældre deraf bevægede lode dere Børn indpode ved Liv-Med. Berger og Hof-Chir. Wohlert som tillige med den hidkomne Dr. Argent fra London havd forrettet den lykkelige Kuur paa Baronessen af Bernstorph. Paa deres Foreſtilling stiftede Hans Majestæt 2de Indpodnings Huse i Kiøbenhavn. 50 Børn overstode der Sygdommen me get lykkelig, nogle faa undtagne. Men Anstalten fandt om sider sine Vanskeligheder, da man med Løfter og smaa For æringer maatte overtale fattige Folk for at afgive deres Børn Af ædlere Grunde lode sig overtale Hr. Justice-Raad Kraft Sorøe, Hr. Prof. Rosenstand, Hr. Prof. Basedow og Hr Jæger i Wallensbek. Anstalten med Indpodnings-Huse maatte i Aaret 1760. gaae ind igien. Hr. Justice-Raad Kraftes Søn døde 6 Uger efter de overstandne Kopper, me af Kiig-Hoste, som da vare Gængse. Ikke desto mindre opvakt hans Død en ubillig Mistanke mod Indpodningen. Dog ble ve i Aaret 1760. adskillige i Byen med god Lykke af ovennævnd Hr. Berger og Wohlert indpodede. Forfatteren selv har Aarene 1756. 57. indpodet 4re, blant hvilke var en Jomfru Ahrendt, omtrent 35 Aar gammel. Hr. Dr. Jensenius har og indpodet Adskillige, blant hvilke Grøven Julianus de Moltke, som 6 Uger efter overstanden Indpodning, an grebet af en da gængs Skarlagens-Feber, giorde med sin Død

Ind

Indpodningen ikke lidet ſkiønt ubillig miſtænkt. I Aaret 1754. havde Hr. Fabritius, da Phyſicus i Staden og Amtet Tønder, nu Hoſpitals Medicus i Kiøbenhavn, allerede indpodet ſine 2de Sønner og gav et Forſkrift, hvoreſter adſkillige i Holſteen bleve indpodede. Medens Indpodelſen her i Kiøbenhavn gaaer lykkelig for ſig, har Med. Studioſus Georg Wilhelm Barfoed indpodet med ſtor Lykke i Jylland over 200. Hr. Wasmuth, Chirurgus i Trunhiem, har der i Byen og omkringliggende Egn indpodet 80, hvoraf 2de døde, een paa 4, og en anden paa 1½ Aar, hvis Død Forfatteren uden Beſmykning anfører paa Indpodningens Regning. Det ſtørſte og navnkundigſte Exempel gav i Aaret 1760., da værende Kron-Prints nu allernaadigſt regierende Konge Chriſtian den 7de, hvis Indpodning lykkelig blev forrettet af de 3 berømte Læger Liv-Med. Berger, Hof-Chir. Wohlert og Dr. Jenſenius. Saa ſtort et Exempel havde man troet ſkulde have giort Indpodelſen almindelig. Men den lille Kraftes og Grævен af Moltkes Død bleve af dens Fiender brugte til at berygte den. En ung Enke i ſær, ſom under Forberedelſen blev maniaca formedelſt Sinds-Bevægelſer, og alt for flittig Natte-Studering og Grublen, gav den et Stød, ſom næſten ganſke ſtandſede den. Efter Forfatterens og Hr. Wohlerts Regning, ere til afvigte Aars Begyndelſe, omtrent 170 Perſoner her i Kiøbenhavn blevne indpodede. Denne korte Hiſtorie beſtyrkes med de i følgende Anhang tilføyede Breve og Hoved-Beviſer af Hr. Liv-Med. Berger, Dr. Jenſenius, Dr. Fabricius, G. W. Barfoed, Chir. Wasmuth, Dr. Wohlert. Nu følger den

Anden Part,

ſom handler om de naturlige Koppers Lægemaade. Det er ikke umueligt at lære Folk, ſom boe paa Landet, hvorledes ved bequemme Midler at hielpe ſig ſelv i adſkillige Sygdomme. Det er heller ikke umueligt for ſaadanne Folk ved deslige Midler at helbrede Smaa-Kopperne. Indpodelſen er da det første Middel dem forelægges. Det er mueligt, at man ved kraftige Overtalelſer og øyenſynlige Exempler kan faae Bønder og den øvrige Almue til at betiene ſig deraf. Hr. Barfoeds og Wasmuths Breve beviſe det. Den fornødne Levemaade under Forberedelſen er ikke ſtrængere og koſtbarere, end at den jo

ogsaa af dem kan tages i Agt, og Forberedelsen i sig selv ikke haardere, end de jo kan holde den ud. Herremænd paa Landet og Øvrigheden i Kiøbstæderne burde ved Belønninger opmuntre Almuen til Indpodningen. —— Til at bevare sig mod de naturlige Kopper har man endnu ikke fundet noget andet Middel. End mere bør Forældre udsætte deres Børn paa 4 a 5 Aar for Smittelsen paa den Tid, naar de herskende Kopper ere af en god Art. Men man kan formindske Faren for dem, ved at holde dem til samme Levemaade, som maa tages i Agt under Forberedelsen til Indpodningen, og til den Ende maa man nøye bemærke deres her bestemte foregaaende Kiendemærker. Skulde man end tage Feyl af disse Kiendemærker, saa ere dog de her foreskrevne Lægemidler af den Beskaffenhed, at de i enhver anden Sygdom, som formedelst sin Lighed med Kopperne gav Anledning til Feyltagelse, kunde gavne mere end skade. Nu følger efter bemærkede Kiendetegn den Syges Behandling, hvorved det er en Hovedsag, at den Syge ikke holdes for varm, da Forvarmelse er ikke mindre skadelig, end Forkiølelse. Derpaa følger Kurens Indretning efter Forskiæl mellem onde og gode Kopper, hvis forskiællige Kiendemærker bestemmes tillige med Forskrift, hvorefter at behandle først den gode Art. Fremdeles forklares dens naturlige Gang og Orden med hvad videre derefter er at gjøre. Men denne milde Sygdoms Gang kan forandre sig efter Naturens endten alt for svage, eller alt for stærke Kræfter til at uddrive Kopperne. Sygdommens Udseende i den første Fald bliver her omstændelig beskrevet. Det er de saa kaldte Chrystal- eller Bælg-Kopper, man da er befængt med. Derpaa meddeeles et Forskrift for de Midler, man i denne farlige Grad af Sygdommen har at betiene sig af. Dernæst beskrives Sygdommens Udseende i den anden Fald, og siden vises, paa hvad Maade den maa behandles. Hidindtil er handlet om de adskildte Kopper. Nu følger de sammenløbendes Afhandling, hvis Kiendemærker først bestemmes, Udseende, samt Løb og Freingang dernæst forklares, Lægemaade og Behandling til Slutning foreskrives, hvorefter følger de foranførte Reglers nøyere Bestemmelse og Anvendelse paa smaa Børn. Under Koppesygen forefalde særdeles Tilfælde, som udkræve anden Hielp, nemlig følgende: 1) Slag og Spretninger hos Børn: 2) Svælgets Ophovning: 3) Øynenes Tillukkelse: 4) Næsens Tilstoppelse: 5)

Hud-

Hudløshed i Halsen: 6) adskillige Blodflod: 7) Bylder og Rodsætninger efter Kopperne: hvilke Tilfælde forklares med Anviisning til hvad man har at tage i Agt. Afhandlingen besluttes med Moddens skarpe Fordømmelse. Den er det Middel, som Landsbye-Folk i sær indbilde sig med største Lykke at kunne betiene sig af til Koppernes Uddrivelse, og naar de har brugt den, saa skrive de deres Døde paa Naturens, og deres Frelste paa Modens Regning, da det dog er Naturen, der har frelst de Sidste fra Moden, som dræber de Første. —— Skriftet besluttes med en Fortegnelse paa de Midler, som hist og her i begge Parter ere henviste til, og denne er geleydet med en foregaaende J-Agttagelse. Denne sidste Afhandling om de Naturlige Kopper, deres Behandling og Lægemaade, er forfattet paa den for ustuderede Læsere begribeligste Læremaade ved Spørsmaal og Giensvar, hvis sædvanlige Vidtløftighed Forfatteren saa vel har vidst at indskrænke, at den slet ikke falder kiedsommelig.

Følgende Efterretning er indsendt.

Jeg lod i afvigte Aars lærde Tidender No. 43. indrykke en Anmældelse af nogle udarbeydede Oversættelser af Latin og Græsk, givende tilkiende, at jeg ey var uvillig til at lade samme komme for Lyset, og fremdeles at fortsætte en Samling deraf. Jeg tilstaaer min Anmældelse var noget ubestemt, og har maaskee forledet nogen til at troe, det ikke var mit Alvor. Men jeg kunde ikke bestemme mig nøyere for denne Gang. Enhver maa tilstaae, Skrifters Udgivelse hos os finder ikke faa Vanskeligheder, og udkræver megen Forsigtighed. Aarsagerne, hvorfore, hvilke jeg forestiller mig, dem vil jeg tie med til en anden Leylighed, om den gives mig. Nok er det, Sagen kan man ikke løbe lige til. Jeg vilde først forsøge, om ikke Forlæggere af sig selv vilde indfinde sig, og hvis ikke disse, da Prænumerantere. Det Første frygtede jeg endelig ikke meget for. Det Sidste havde jeg noget, men ikkun lidet Haab om. Adskillige mine Venner har bedet mig at vedblive mit Forsæt. Nogle har mældet sig at ville prænumerere. Dog ere de Sidste kun faa og et meget utilstrækkelig Antal. Dette har ikkun givet mig et svagt Haab om flere. Dog vil jeg, for at forsøge alle Ting, bestemme mig nøyere i

den Henſeende. Til Beviis, at det har været mit Alvor, beſluttede jeg for noget ſiden, efter andres Opmuntring, at levere til Trykken det Første Stykke af den anmældte Samling, ſom ſkulde indbefatte Overſættelſer af nogle Ciceronis og Plutarks Skrifter. Det Første, ſom var Ciceronis fortræffelige Afhandling om Alderdommen, eller hans ældre Cato, ſom den kaldes, er allerede færdig. Man ſeer da, det har været Alvor. Men derved bliver det for denne Gang. Deels driſter jeg mig næppe til at gaae videre, deels er det ikke gaaet mig efter Ønske i denne Sag. Da jeg bekom de aftrykte Ark, befinder jeg, at Papiret er, imod min Formodning, ſaa maadeligt, at jeg, af Reſpect for Cicero og mine Landsmænd, undſeer mig ved at lade ham i denne Dragt komme for Lyſet, i ſær da jeg veed, at jeg har ſtræbt (med hvad Lykke det maa andre dømme om) for at levere ham i en ham ſaa værdig Danſk Overſættelſe, ſom mig mueligt har været. Bogtrykkerens Undſkyldning, at Papiret af Mangel paa Froſt var ſaa ſlet, var gyldig nok. Men ikke deſto mindre lader jeg Værket ſtandſe paa nogen Tid, for at ſee, om ikke flere Prænumerantere ville mælde ſig. Kan jeg faae ſaa mange, at Bekoſtningen kan beſtyres, ſaa vil jeg lade denne Afhandling omtrykke paa det bedſte Papiir mig mueligt er at bekomme. Da man nu ſeer, det er mit Alvor, ſaa ønſkede jeg Liebhaberne vilde viſe mig, at det ligeſaa er deres alvorlige Villie, og det ſom ſnareſt, paa det Arbeydet kan gaae uforſtøvet fort. Prænumeranterne ville behage at mælde ſig hos mig ſelv, i min Boelig paa den Latinſke Skole her i Kiøbenhavn. For Arket af det bedſte Tryk-Papiir, jeg kan faae, forlanges intet mere, end 2, Skriv-Papiir 3, og Poſt-Papiir 4 Skilling, og kan man da for det første prænumerere for et halvt Alphabet, da Intet mere ved Annammelſen betales, uden Omſtændighederne ſkulde forvolde, at man maatte lade en Deel flere Ark ſkyde derover, efter hvis Antal den faſtſatte Priis da til Efterſkud billigen maatte forøges. Jeg ſætter uden Tvil Priſen ikke for høyt. Men man ſeer deraf, at Prænumeranternes Antal maatte være deſto større til Omkoſtningernes Beſtyrelſe. Imidlertid kan den trykte Afhandling ſtrax bekommes til Giennemlæsning og Prøve, om man ſaa behager. Jeg har anvendt paa Overſættelſen al mueli Flid. Dette tør jeg ſige, uden at roſe mig ſelv. Thi endda

kan

kan Overſættelſen være ſlet nok. Dog har jeg oplæſt den efter den latinſke Text for gode Venner, Dem man maa tilſkrive ikke mine Feyl, men nok nogle forbedrede Steder. Om jeg nu altid kan have ſaa gode Venner, ſom man ikke maa falde beſværlig, og Kiendere, ſom man kan lide paa, ved Haanden, det tviler jeg noget om. Men for dog at viſe, det er mig derom at giøre, at Arbeydet kan drives til den høyeſte Fuldkommenhed, uden at man derfor ſkal have mig aleene at takke, ſaa vil jeg ydmygſt udbede mig den Gunſt af lærde Kiendere, at de ville tilſkikke mig deres Anmærkninger, med eller uden deres Navne, endten over Feyl, ſom bør rettes, eller Steder, ſom kan forbedres, tilligemed en liden hosføyet Forklaring, ſom opdager Feylene, og viſer Forbedringens endten Mueligheed eller Nødvendighed. Diſſe Anmærkninger kunde da i Fortalen til de næſtfølgende Stykker tages i Betragtning, og Overſættelſerne derefter rettes og forbedres.

Hvad anbelanger den Plan, jeg har fulgt og agter fremdeles at følge i Overſættelſen, med mindre jeg bliver underrettet om nogen bedre, da holder jeg det her ikke af Veyen derom at give nogen Efterretning. Der er en Middelvey i Overſættelſer, ſom faſt i alle Ting, at følge, og tvende Afveye, een til høyre en anden til venſtre Side, at geraade paa. De vige fra Middelveyen paa den eene Side, ſom følge den paraphraſtiſke Overſætnings-Maade. Diſſe ville gierne hellere fortolke, end overſætte en Forfatters Udtryk, da han dog ſelv ikke har vildet, de ſkulde være tydeligere, og de burde tidt ikke være det. Hans fyndige, fyldige og frugtbare Tanker, ſom med ſtor Kunſt og Vittighed ere forfattede i korte afbrudte og indknebne Talemaader, dem ville de gierne trække videre ud, maaſkee fordi de ſelv har haft ondt ved at begribe dem, og betragte Forfatterens Dunkelhed ſom en Feyl. Denne Betragtning kan let ſkiule Kunſten i den fyndige Korthed for deres Øyne, og forlede dem til at holde ſig forpligtede til i Overſættelſen at oplyſe hans Tanker alt for meget, da Udtrykkene derved tabe al deres Kunſt, al Fynd og Kraft, og Forfatteren bliver ikke mere den, han var. Oſte ſkeer det, at Forbindelſen mellem Tankerne falde dem ikke ſaa ſtrax i Øynene: De lede efter den: De finde den med Nød: men den Nød ville de befrie deres Læſere fra: derfore ſøge de at giøre Forbindelſen mere vidtløftig, for at giøre den mere kiendelig. Oſte

har en Forfatter med fri Forſæt efterladt een eller anden Aabning i ſine Slutninger. Diſſe vilde han, for ey at ſige mere end han behøvede for ſine Læſere, at diſſe ſelv ſkulde opfylde. En Overſætter har ofte uden Grund holdt det for ſin Pligt at opfylde dem. Diſſe Overſættere ere dog for ſaa vidt at roſe, ſom de have gode Hensigter med deres Vidtløftighed, men derimod for ſaa vidt at laſte, ſom de ere alt for korte Udtolkere og alt for vidtløftige Overſættere. Som i alt andet, ſaa er Middelveyen herudi ogſaa vanſkelig for mange at træffe, og det ſkeer ofte, ſom man pleyer at ſige, incidit in Scyllam qvi vult evitare charybdin. De derfore, ſom afſkeye til den anden Side, ſætte ſig for at gaae lige ved Siden af deres Forfattere, oa ſom Soldater, naar de marchere, at holde ſtive og lige Fødder med ham. Diſſe følge allevegne den bogſtavelige Overſætnings-Maade, og levere os dem jeg f. Ex. vil kalde Franſk- Tydſk- Latinſk- Græſk- Danſke i Stedet for reene Danſke Overſættelſer. Saadanne have vi mange Overſættelſer af Bibelen. Jeg troer, at en blind Ærbødighed for Skriftens Ord har levered os dem ſaa beſkafne. Deres Hensigt maa være at levere deres Forfattere, ſom de ere, men de glemme tillige derved, hvem de ſelv ere. Nu ſeer man lettelig hvor Middelveyen ligger og hvor den fører hen. Den hverken alt for bogſtavelige eller alt for paraphraſtiſke Overſætnings Maade er uden Tvil den bedſte. Det er denne jeg har holdt mig forpligtet til at følge i mine Overſættelſer. Jeg har giort mig Samvittighed over at forandre nogen Vending eller Talemaade, hvilken jeg har ſkiønnet, at det eene Sprog lige ſaa vel kunde taale, ſom det andet. Lad end være nogen af diſſe ikke tilforn vare hørte eller brugte i det Danſke Sprog, ſaa har det været mig nok, at de burde være det, fordi Vendingen ikke ſtøder an mod nogen Sprogets Regel, og Talemaadens enkelte Ords og deres Begrebs Sammenføyelſe er ligeſaa naturlig i det eene Sprog, ſom det andet. Enkelte Ord har jeg og i alle mine Overſættelſer, i ſær af græſke Skribentere, ſom har givet mig ofteſt Anledning dertil, driſtet mig til at danne, nemlig ſaadanne, hvis Sammenſættelſe af Stamme-Ordene, ſom i begge Sprog finde Sted, var i dem begge lige naturlig og bequem. Hvo ſeer ikke, at den midtelſte Overſætnings-Maade ſaaledes maa blive et frugtbar Middel til Sprogets Berigelſe med nye Ord og Vendinger? Den der af Øvelſe og flittig Læs-

ning

ning i flere end eet Sprogs Skribentere har fattet et almindelig Begreb om Sprogenes Analogie, han skiønner lettelig, hvad for Ord og Talemaader der kan bruges i alle Sprog. Naar f. Ex. Plutark kalder en Ting i sit græske Sprog σφυρήλατον, saa kalder jeg den med samme Ret paa Dansk hammerslagen eller hammerdreven, hvilket Danske Ord skikker sig ligesaa vel til Sagen, som hans Græske. Jeg har i denne her anmældte Afhandling dristet mig til at bruge det nye Ord Flidsommelig, som jeg har dannet efter sparsommelig o. a. fl. for dermed at betegne en indvortes hærdet og herskende Tilbøyelighed til at være flittig, som nogen i Gierningen kan være af andre drivende Aarsager. Saa har jeg dristet mig til at kalde Caducus snart nedfældig, snart forfældig, naar Meeningen det udfordrede, og disse ere ligesaa Danske Ord, som affældig, lad være nye. Ligesaa har jeg brugt vedstøtte efter tilstøtte og understøtte. Men disse ere jo ikke Danske Ord. —— Og vi vare jo heller ikke Danske Mænd, førend vi bleve fødte. Nok, at de dog ere vel skabte, og ikke som Misfostre avlede af en uskikket Sæd. —— Ligesaa, naar Cicero i sit Sprog tør sige: hujus libri confectio omnes absterfit Senectutis molestias: saa tør jeg sige med samme Ret paa Dansk: Dette Skrifts Forfattelse har afstrøget alle Alderdommens Besværligheder. Thi jeg eyer alle de enkelte Ord i mit Sprog, som svare til hans. Det koster altsaa, synes mig, intet videre, end at jeg forbinder dem i mit, om de end aldrig tilforn derudi har staaet i den Forbindelse med hinanden. Ja det Danske Gierningsord afstryge synes mig ligesaa eftertrykkelig og bequem, som hans latinske abstergere. Det er da paa denne Middelvey Sproget kan beriges ved Oversættelser, uden at forderves, og dets Berigelse skal ogsaa være mig en magtpaaliggende Sag. I øvrigt skal jeg stræbe for at levere mine Forfattere oversatte i en saa reen, fri, flydende, utvungen og regelmæssig Dansk Stiil, som mig mueligt være kan. Hvor hældig jeg i denne min Bestræbelse hidindtil har været, det lader jeg andre domme om. Man kan, som sagt er, bekomme den hele Afhandling til en Prøve.

L. Sahl,
Con-Rector ved den Latinske Skole
i Kiøbenhavn.

Lemgo.

Lemgo.

I den Meyerſke Boghandling er udgivet Beſchreibung des Landes Kamtſchatka, vom Prof. Kraſcheninnikow, nach dem Engliſchen Auszuge des Doct. Grieve, vom Prof. Köhler ins Deutſche überſetzt. Stor 4to, 2 Alph. med Fortalerne, og 2 Ark Kobberſt. Hr. Kraſcheninnikow var een af de 6 unge Lærde, ſom bleve givne Medlemmerne af det Ruſſiſk Keiſerl. Videnſkabers Akademie, Profeſſorerne Gmelin, Delisle og Müller, ſom Medhielpere paa deres bekiendte Reyſe til Siberien i Aaret 1733. Han lagde ſig vel fornemmelig efter Naturkyndigheden, men viſte dog derhos ſaa ſtor Tilbøyelighed til Jord-Beſkrivelſen og Hiſtorien, at man ogſaa i den Henſeende betienede ſig af ham med megen Tillid. Da derfor Søe-Officierernes Foretagende med at opdage en Vey til Kamtſchatka igiennem Jishavet havde været forgiæves, beſluttede Profeſſorerne, ſom den Tid opholdt ſig i Jakutſk, at ſende Kraſcheninnikow den nærmere Vey til Kamtſchatka, for at underrette ſig om Alting ſaa nøye ſom mueligt, indtil de kunde komme ſelv bag efter. Dette ſkeede 1736. Men der kom ſiden adſkilligt i Veyen, ſom hindrede Profeſſorerne ſelv at komme derhen: og Kraſcheninnikow opholdt ſig der ganſke aleene til Aaret 1741. Imidlertid havde Academien 1738. ſkikket Steller, dets Adjunctus, bag efter ſine Medlemmer til Siberien. Denne fik Lyſt at reyſe til Kamtſchatka. Han gav ſig paa Reyſen og landede omſider efter beſværlig Seylads i Peter-Pauls Havn, i Auguſt. 1742. Kraſcheninnikow havde i den Tid med mueligſte Flid anſtillet ſine Underſøgelſer. Han reyſte Landet igiennem fra Ende til anden. Han var forſynet med de fornødne Tolke, havde ogſaa Tilladelſe at igiennemſee alle Skrifter i de adſkillige Fæſtninger, og Betienternes Regiſtraturer. Endelig fik han Befaling at vende tilbage til Profeſſorerne i Jakutſk. Dette maa være ſkeet mod Enden af Aaret 1741. Thi i Februar. 1743. ankom han med dem til Petersborg igien. Hr. Steller derimod blev endnu nogen Tid i Kamtſchatka, for at anſtille nye Underſøgelſer i Naturhiſtorien. Men han fordybede ſig derhos i allehaande Sager, ſom ikke angik hans Kald. Dette paadrog ham et Forſvar, ved Tilbagereyſen, i Provinzial Kanzelliet til Jakutſk, hvilket foraarſagede

ſagede ham megen Fortræd. Han giorde ſig vel fuldkommen reen, men maa have taget ſig denne Fatalitæt ſaa nær, at han døde ved Hiemreyſen fra Siberien, til Tumen, 1745. i Novbr. Hr. Kraſcheninnikow havde imidlertid fremlagt ſine J:Agttagelſer for Akademiet, og var bleven beſtemt til at bringe dem i et ſammenhængende Værk. Man meddeelte ham derpaa tillige den Sal. Stellers Samlinger. Og han ey aleene udarbeydede ſin Beſkrivelſe, men ſaae den og allerede i Trykken, indtil de ſidſte Ark. Han blev 1745. Adjunctus ved Akademiet, og 1750. Prof. i Phyſiken og Botaniken, men døde allerede 1755. i ſin Alders 42 Aar. Hans Fortieneſter har aleene bragt ham i Veyret. Hr. Prof. Müller beſørgede Reſten af Trykken, har ogſaa giort Fortalen til Værket. Opſkriften paa den Ruſſiſke Original, ſom Prof. Köhler og har ſat for ved ſin Tydſke Titel, er: Opiſanie Zemli Kamtſchatki Sotſchinennoje Stepanom Kraſcheninnikowym: og ſamme udgior 2 Bind i ſtor 4to med 25 Kobberſt. Rygtet om dette Værk oppakte manges Lyſt til at kunne læſe ſamme, ogſaa i andre Europæiſke Lande. Men Sproget, hvori det var ſkrevet, forhindrede ſligt. Endelig havde man et nærmere Haab dertil, da der udkom paa Engelſk en Hiſtory of Kamtſchatka, ſom man havde Aarſag til at holde for en Overſættelſe af bemeldte Arbeyde. Men Forfatteren Hr. Jacob Grieve, Doctor i Lægekunſten, ſom længe havde opholdt ſig i Rusland, havde aleene forfærdiget et Udtog deraf, der neppe er halv ſaa ſtort ſom Værket ſelv. Samme blev Aar 1764. befordret til Trykken af Hr. T. Jefferys, Kongel. Geographus i London, og Publikum priſede den Mave, begge havde anvendt derpaa. Dette opmuntrede Hr. Prof. Köhler til at paatage ſig den Tydſke Overſættelſe deraf. Da han havde næſten bragt den til Ende, kom den Ruſſiſke Original til Gottingen, ſom en Forære fra det Keiſerl. Akademie til det Kongel. Univerſitæts-Bibliothek. Han lærte nøyere at bedømme ſamme ved Hielp af Prof. Schlözer, ſom den Tid opholdt ſig i Gottingen; og han ønſkede nu hellere at kunne levere Overſættelſen af Originalen ſelv. Men dette Ønſke var forgiæves. Hr. Prof. K. har imidlertid udviiſt alt, hvad man kan vente ſig af ham, ved nærværende Overſættelſe af det Grieviſke Udtog. Han har, foruden at raadføre ſig flittigen med Müllers Skrifter, paa mange Steder rettet ſin Forfatter, og tillige

lige anvendt mere Flid paa Skrivemaaden, end ſkeet er i det Engelſke. Thi Hr. Grieve har, ſom Hr. Jeffrys ſelv tilſtaaer, temmelig glemt ſit Modersmaal, i ſin langvarige Fraværelſe fra Engeland, og derhos ſkrevet for haſtigen. Den Bebreydelſe, han har giort Hr. Kraſcheninnikow for hans Skrivemaade, falder derfor meget meer tilbage paa ham ſelv, da Kiendere give denne Ruſſiſke Lærde den Berømmelſe, at han har udtrykt ſig meget vel i ſit Sprog. Dog ſynes hans Udtog at indbefatte det mærkværdigſte af det ſtørre Værk, ſaa meget ſom maatte intereſſere en udenlandſk Læſer. Det har fire Afdeelinger, ligeſom det ſtore Værk. Den førſte leverer en geographiſk Beſkrivelſe om Kamtſchatka, de omliggende Kyſter og Øer. Den 2den indeholder Landets naturlige Hiſtorie. Den 3die handler om Indvaanerne, deres Sæder og Skikke. Den 4de fortæller Erobringen af Kamtſchatka ved Ruſſerne, og dens nuværende politiſke Beſkaffenhed. Halv-Øen Kamtſchatka ligger imellem den 50 og 60 Grad nordlig Breede. Imellem den og Japon ligge de Kuriliſke Øer adſpredte, ſom her anføres at være 22 i Tallet, og hvoraf de ſydligſte hos Japoneſerne bære Navn af Jeſo; hvoraf Rygtet om det ubekiendte Land Jeſo har ſin Oprindelſe. Man finder ved Værket 2 ſmaa Land-Kort, ſom foreſtille den ſtore Halv-Ø og diſſe Kuriliſke Øer. De ere meget forſkiællige fra alle Kort, endogſaa fra dem Akademiet forhen har bekiendtgiort. Vi havde ønſket, her endnu at ſee Kortet om de Ruſſiſke Opdagelſer imellem Kamtſchatka og America. Hr. Prof. Köhler har imidlertid den Fortieneſte, at have føyet til ſin Overſættelſe en Fortælling, om dette berømte Foretagende, af Müllers Skrifter. Kamtſchatka er os ikke ſaa mærkværdig i og for ſig ſelv, ſom meget mere formedelſt Farten derpaa, og den nyere Kundſkab om Landene, ſom derved erholdes. Jorden er ligeſaa lidet, ſom Reſten af det nordlige Aſien, at liene i Frugtbarhed med de opdagede Amerikanſke under ſamme Høyde. Egentlig ere der tre forſkiællige Nationer paa Halv-Øen; Kamtſchadalerne i Midten; Korekerne Nord paa; og Kurilerne paa Sydkanten. Kamtſchadalerne ſynes at nedſtamme fra Mungalerne, og at være fordrevne ſaa langt hen imod Nord ved de østlige Erobreres Tyrannie, ſom kaſtede ſaa mange Nationer over Ende i Europa. De ere meget frygtagtige, ſvigefulde, ſtortalende, ureenſærdige. De adlyde dem paa en ſlaviſk Maade, af hvilke

de

de holdes i ſtærk Tvang, og ere uregierlige mod dem, de behandles lemfældigen af. Ruſſerne har egentlig først siden 1697. begyndt at lære kiende Kamtſchatka. Den holdes i Lydighed ved Coſakkiſk Miliz. Coſakkerne bleve oprørſke 1711. og de Indenlandſke 1731. Nu blive de ſædeligere ved de Ruſſiſke Foranſtaltninger. Kurilerne ere af Naturen bedre artede. Foruden bemældte ſmaa Kort har Udtoget ogſaa de vigtigſte Kobberſtik af Originalen.

Anmældelſer.

Weſel. I det Rødeſke Forlag er trykt D. Chr. Rud. Hannes Stadtarzt in Weſel, die Unſchuld des Obſtes in Erzeugung der Ruhr, 5 Ark i 8vo. Af dette Skrift ſeer man, at den ſande Kurmethode bliver almindeligere i Tydſkland, at man meer og meer bortjager Fordommene, og at Antallet tiltager af de Læger, ſom ikke blive ved den gamle Slendrian, men formere deres Indſiat ved Læsningen af en Boerhaves, Sydenhams, von Swietens, Tralles og andres Skrifter. Bugløb kommer af Raaddenhed, ſom kan have ſin Oprindelſe af udvortes eller indvortes Aarſager. Det indfinder ſig derfor hos Armeer, ſom længe ſtaae paa et Sted, og Hypochondriſter ere ofte ſikkre derfor formedelſt den megen Syrlighed. Alle ſure Ting imodſtaae det. Leidenfroſt har med god Virkning ladet bruge Ædike med Jordæbler. F. helbredede en Syg i Blodgang, ſom man intet Haab havde om, aleene ved Citron-Saft. De abſorberende Midler anſeer F. derfore ſom ſkadelige. Den peruvianſke Bark imodſtaaer Raaddenheden, og juſt derfor er den egnaa nyttig i Bugløb. Hr. Hannes giver den deels i Decokt med Slange-Urt, deels i Klyſteer, og har mærket bedre Virkning af den, end af Simaruba. Forfatterens Kurmethode er følgende: Først lader han Patienten brække ſig med Ipecacuanha, giver derpaa ſyrlige afførende Midler, og derpaa en Drik med Salabroed. Er en Feber derhos, ſaa bruger han den peruvianſke Bark og Valmueſaft. Da den meeſte Frugt har en ſyrlig Salt hos ſig, ſaa kan Bugløb ikke komme deraf. Dette Skrift vidner om Hr. D. Hannes Flid og Belæſenhed, og man ønſker, at flere praktiſke Læger vilde følge Forfatterens Exempel, og

ligeſaa

ligeſaa berømmelig anvende deres ledige Timer paa at læſe de beſte Skribentere.

Tübingen. Prof. **Baur** har ladet trykke: Strictura qvædam ex philoſophia Hebræorum maxime recentiorum cum moderna philoſophandi ratione conformi ſpeciatim ex Logica & Metaphyſica. Logik og Metaphyſik ere almindelige Videnſkaber. Menneſkene har til alle Tider haft eens Regler, hvorefter de har ſluttet, og eens Grund-Sætninger, hvoraf de har ſluttet. Skaberen har ikke ladet noget Folk mangle paa Midler at komme til Sandheden. Thi, hvis alle Mennesker tilbørligen havde brugt de naturlige Regler at tænke efter, og bygget deres Slutninger paa de almindelige Grundſætninger, ſom ligeledes ere naturlige; ſaa ville de alle have kommet til Sandhed. Det er altſaa ingen Under, at man hos alle Folkeſlag finder Spor til en ſund Fornuft-Lære og en rigtig Grund-Videnſkab, hvilke med Rette fortiene det Navn, Philoſophia perennis. Den korte Afridsning, Hr. B. giver af Rabbinernes Logik og Metaphyſik, fortiener at udføres. Thi hvor meget end Fornuftens Grund-Sætninger hos dette Folk ere fordunklede ved de fabelagtige Traditioner, ſaa er dens Lys dog ikke aldeles bleven udſlukket.

Gripswald. Hr. Prof. **Dähnert** har overſat det **Svenſke oekonomiſke Ugeblad** paa Tydſk, og ladet den første Aargang deraf forlægge hos **Rösen** i eet Bind, 1 Alph. 16 Ark i 8vo. Her handles om alle Huusholdningskunſtens Deele, Agerdyrkning, Fæ-Avling og Manufakturer, og leveres nyttige Erfaringer, Forſøg og Anviisninger. Dette nyttige Indhold kan ikke andet end opvække Længſel efter at ſee Hr. Overſætterens Forſæt opfyldt med hver Fierdingaar at levere dets Fortſættelſe.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 3.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 15de Januar. 1767.

Forfatteren til den indſendte og i forrige No. indrykkede Efterretning har angivet Middelveyen mellem den alt for paraphraſtiſke eller fortolkende og den alt for bogſtavelige Overſætnings-Maade, ſom en Vey, der fører lige til Sprogets Berigelſe ved nye Ord og Vendinger. Han lover at ville følge denne Vey i ſine anmældte Overſættelſer, og ſaaledes lade Sprogets Dyrkning og Berigelſe være ſig en magtpaaliggende Sag. Han vil altſaa berige Sproget ſaa vel med de latinſke og græſke Skribenteres koſtbare Skatter, ſom deres i vort Sprog taalelige Vendinger, Ord og Talemaader. Vi ønſke ham Lykke til dette hans Forſæt, og ville fremdeles ved denne Leylighed underholde vore Læſere med Efterretning om hvad en anden af vore arbeydſomme Mænd i den Henſeende virkelig har udrettet. Man kiender de Sorøiſke Samlinger til Sprogets Fremtarv. Samme har givet Anledning til en Afhandling, ſom i forrige Aar her i

Kiøbenhavn

blev trykt hos H. J. Graae, og af Hr. Schiønning, ſom Forlægger, udgivet tilligemed Forſøg til en Overſættelſe af Tacitus. Den handler om Sprogets Berigelſe ved nye Ord og Vendinger. Forfatteren er den af ſin Flid og Arbeydſomhed i de lærde og vort Danſke Sprogs Dyrkning vel

bekiendte Hr. Mag. **Jacob Baden**, nu værende Con-Rector ved den latinſke Skole i Helſingøer. Lad være Overſættelſen gaaer foran, ville vi dog først give Begreb om Afhandlingens Indhold. **Samling af adſkillige Skrifter til de ſkiønne Videnſkabers og Sprogets Opkomſt og Fremtarv** gav, ſom ſagt er, Forfatteren Anledning til de Tanker, han har yttret i denne Afhandling. Han glædede ſig over at ſee Haanden derudi lagt paa et Arbeyde, ſom han længe havde anſeet for det driftigſte til at befordre Smagens og de ſkiønne Videnſkabers Forbedring. Saa længe, ſiger han, vi ingen ſunde Critiker og Lære-Bøger have i de ſkiønne Videnſkaber, ſaa længe enhvers Følelſe bliver den ſidſte Lov for Smagen, ſaa kan det ikke feyle, at jo mange ſlette Stykker vil blive antagne og taalte, og mange middelmaadige ſom Meſter-Stykker beundrede. I gamle Dage, meener han, man ingen Lære-Bøger behøvede. Man kiendte da ingen Afveye, men Naturen viiſte den eeneſte rette Vey (a). De Gamle begyndte med Meſter-Stykker og endte med Regler og Kritiker. Men hos os har Kritiken en mægtigere Indflydelſe paa de ſkiønne Videnſkaber. Vi begynde med Regler, og derved ſætte Vittigheden i Gang til efter Haanden at frembringe alt fuldkomnere Værker. Kort ſagt: Kritiken ſkal hos os være en Moder til Poeſie og Veltalenhed, da den hos de Gamle var en Dotter af dem (b). Som noget beſynderligt anmærkes, at Grækenland har haft ſine **Demoſthener** og **Theokriter**, førend **Ariſtoteles** ſkrev ſin Rhetorik og Poetik (c). Men Tiderne forandres, da Vi-

(a) Naar i Verden har den Tid været, da Mennesker kiendte ingen Afveye, og altid vidſte at træffe den rette Vey, ſom Naturen ellers rigtig nok viſer?

(b) Man ſkal vel neppe kunne troe, at noget Meſter-Stykke er bragt til Veye ved den blotte naturlige Anviiſning uden Regler, og uden deres tydelige Indſigt og Skiønſomhed. Har man ikke ſaa meget haft den boglige, ſaa har man dog ikke manglet den mundtlige Underviiſning. Hvor mange og ſtore Læremeſtere, hvor fortræffelige Lære-Bøger finder man ikke, Alderdommen har eyet, lad være de førſte ikke alle har ſkrevet, og mange af de ſidſte ere forkomne.

(c) Ret ligeſom man tilforn vidſte af ingen Regler at ſige. Ret ligeſom en Demoſtenes ikke kunne have lært af nogen anden alle de Veltalenheds Regler, en Ariſtoteles ſiden opſkrev. Vi finde her ingen Forſkiæl mellem de Nye og Gamle, og Underviiſning har altid været nødvendig for en begavet Natur.

Videnſkaberne maa angribes paa en anden Maade. Derſom man endten ingen Skrifter kiendte i de ſkiønne Videnſkaber, eller vi kiendte lutter Meſter-Stykker, ſaa ſkulde Kritiken være os mere til Hinder, end til Hielp. Ingen vilde ſkrive, uden den, der havde et indvortes Kald dertil, og dette Kald vilde føre ham mere ſikker til ſit Øyemeed, end den ombrageligſte Iagttagelſe af Reglerne (d). Man behøvede da heller ikke at erindre Læſerne eller Tilhørerne om Skiønheden af ſaadan et Stykke. Forf. meener, deres egen Følelſe vilde ſtrax ſige dem, endten det var middelmaadigt eller fuldkomment. Ethvert Menneſke har af Naturen Smag paa det ſande Skiønne, ſom ikke vil føre ham vild, naar han ikke allerede er fordervet. Men Vaner og Fordomme føre os fra Naturen og lede os hen paa Afveye. Der kommer Kritiken til at oplede Naturens Spor og føre os tilbage paa dem igien (e). Kritiken har paa den eene Side giort den Nytte, at den har tilveyebragt mere Regelmæſſighed i Værkerne, og giort det, ſom Kunſten bør giøre, forbedret Naturen (f), og paa den anden Side den tilfældige Skade, at nogle, forladte af Genie, har ved Hielp af Kritikens Stylter villet giøre ſig høyere, end de af Naturen vare. Det kommer Kritiken ſelv til igien at oprette denne Skade, og tage Kunſtens Dække fra Compoſitionens Nøgenhed. I den Henſeende troer Forf., at vore Landsmænd ere Forfatterne af ovenmældte Samling megen Tak ſkyldige. Han holder for, at deres ſkarpe Kritiker bør endogſaa være dem, de træffe, behagelige (g). Men de har ſelv, ved det Sprog, de føre, røbet ſig at være fremmede, og da bliver dette deres eeneſte Feyl,

(d) Dette Maal bliver dog Værkets Fuldkommenhed, og dette naaer han viſt ikke uden at kiende de naturlige Regler og følge dem.

(e) Naar har da Fordomme og Vaner ikke herſket i Verden? Naar Kritiken altſaa ikke været nødvendig?

(f) Hvor blive da hine kunſtige Meſter-Stykker, ſom ingen Kritik behøvede? Paa denne Maade ſkulde der nu være mere Regelmæſſighed i de Nyeres Værker end de Gamles. Hvis ikke, ſaa tilſtaae, at de Gamles Regelmæſſighed ogſaa forudſætter Kritik og Indſigt.

(g) Dette bliver ſandt med den Undtagelſe, at de tillige ere grundige og beſkedne. Den Skribent, hvis Feyl laſtes, maa kunne ſee og kiende, at de laſtes efter Regler, ikke efter nogen egenſindig Smag, og Kritikerne maa ikke ſmage af Bitterhed og en ſatyriſk Vittighed.

at de have ſat paa Titel-Bladet til Sprogets Fremtarv. Han troer ikke, at Fremmede kan giøre ſaa meget til Sprogets Forbedring, ſom indfødte Danſke. Han har i deres Samlinger fundet ſaa lidet Danſk og ſaa meget Tydſk, at han i Begyndelſen ſelv ſtod i den Tanke, at Forfatterne havde opſat deres Stykker paa Tydſk, og ſiden ladet dem overſætte paa Danſk. Til Beviis anføres følgende Ord og Talemaader: Afgeſmakt: Svirighed, for, Sværighed: Beopagtelſe, for, Iagttagelſe: Haandværkere, for, Haandværks-Folk: mistænkelig, for, mistænkt; thi en mistænkelig Perſon er, rigtig talt, den ſom mistænker, ikke den, ſom mistænkes (h). Dog, ſiger Forf., maaſkee man ogſaa kunde indføre mistænkſom (i). Det tager ſig meeſt ud, for, det rager frem, ſtaaer meeſt ud: For alle og enhver dem det vedkommer at vides af, for, alle Vedkommende: Hiin Lærde, ſom man umuelig kan faae Bøn med: Jeg vil endnu en Tid lang holde noget tilbage: o. a. ſl. Kort at ſige: Forf. fandt vor Sprogs Form i diſſe Afhandlinger ſaa mishandlet, at han undertiden ønſkede, Forfatterne heller havde ſkrevet i et Sprog, ſom var dem mere bekiendt, end at ſætte vort Sprog i Fare for at tabe ſine væſentlige Fordeele. Imidlertid, da han paa andre Steder fandt megen Fynd i Udtryk og Vendinger, megen Rigtighed i Anvendelſen af bekiendte Ord, og Rettighed til Laanet af de nye, ſaa tænkte han, at de maaſkee med Flid havde tiltaget ſig den fremmede Gang for at forhøye Sproget fra en vis Simpelhed, ſom hæfter ved ethver Sprog, ſaa længe det ikke er dyrket nok til at blive ædelt, riig og eftertrykkeligt i Ord og Vendinger. Dette gav ham Anledning til nærværende Afhandling, hvorudi han først taler om Sprogets Berigelſe i Almindelighed, og ſiden beſtemmer, hvorvidt han meener, det baade bør og kan beriges ſaa vel med Ord, ſom med Vendinger. Først erindrer han, at Sprogets Rigdom og Fattigdom ikke maa beſtemmes efter Begrebenes Mængde og Faahed, ſom det ikke kan udtrykke. Hans Aarſag

(h) Et læſelig Skrift er dog det, ſom kan læſes, og ikke det, ſom læſer. Ja vi ſige en mistænkelig Sag: hvorfor da ikke ogſaa en mistænkelig Perſon, for den, man ikke kan lide paa.

(i) Det behøves ikke, fordi det er allerede i Brug, os i det mindſte for længe ſiden bekiendt. Ofte udgiver man for nye Ord dem, man ikke ſelv tilforn har hørt.

Aarſag er denne, at vi ikke tænke uden ved Tegn, og diſſe Tegn ere Ordene, og at der altſaa maa være et lige Forhold mellem vore Begreb og vore Ord (k). Deraf ſlutter han 1) At man ikke maa dømme om et Folks Kyndighed eller Ukyndighed i Kunſter og Videnſkaber efter Moders-Maalets Tilſtrækkelighed eller Utilſtrækkelighed, til at udtrykke de i Kunſter og Videnſkaber forekommende Begreb, ſaa længe andre Sprog foruden Moder-Maalet ere brugelige i Landet: 2) Hvor ikkun et eeneſte Sprog dyrkes, der maa Sproget i ſamme Forhold beriges med Ord og Udtryk, ſom Folket tiltager i Indſigt, i Kunſter og Videnſkaber (l). Betragter man vort Sprog i Sammenligning med andre, ſaa maa man ikke forlange, at det ſkulde kunne udtrykke alle i de andre forekommende Begreb. Naturens, Regierings-Formens, Levemaadens, Klædedragtens og mange andre Tings Forſkiæl har fødet tuſende forſkiællige Begreb og Udtryk. End ikke de almindelige og fælleds Begreb kan altid med lige Styrke udtrykkes. Han vilde, at man i de ſkionne Videnſkaber noget mere vilde anvende denne Sætning, ſom ellers

(k) Forf. har vel ikke herved betænkt, at der ere flere Tegn, ved hvilke vi tænke, end Ord. Hvor mange Ting ſee og høre vi ikke, ſom vi ey vide med Ord at nævne. Maa derfor ikke ethvert Sprog behielpe ſig med tvetydige Ord til at udtrykke flere adſkillige Begreb, fordi de mangle et egentlig Ord til hver i ſær. Latinerne kiendte en vis Fiſk, forend de, formedelſt dens Lighed med Ulven i Skovene, kaldte den Lupus, af Mangel paa et egentlig Navn at betegne den med. Det er ſandt, at vi nu, da Ordene ere opfundne, lære mange Begreb ved dem. Men deres første Oprindelſe ſætter dog altid Begrebene forud, og et Sprog er altid rigt og fattigt, efterſom det har Ord og Talemaader til at udtrykke faa eller mange af alle muelige Begreb, ſom altid ere flere. Efter Forfatterens Slutning ſkulde man ſmart troe, at Ordene vare begavede med Tankerne: hvilket dog ikke kan være hans Meening: ſkiønt han ſpørger ganſke alvorlig, hvor Folk ere komne til deres Begreb uden ved Ord? Han meener altſaa, det ikke kan tænkes, hvad ſom ikke først kan tales.

(l) Dette ſynes at følge, ikke af Forfatterens Meening, men af den modſatte. Efterdi han ſiger, at Begrebene høſtes kun af Ordene, ſaa maatte han tvertimod ſaaledes ſlutte: At Folk maa tiltage i Indſigt, ſom Sproget beriges med Ord. Kort at ſige, han ſynes med hiin Følge juſt at tilſtaae den Grund, han forkaſter, at Indſigt og Begreb maa forudſættes, og Sproget beriges til et lige Forhold efter Begrebenes Mængde.

ikke er nye. Man befaler os, ſiger han, at efterligne Naturen, man fører os ſtrax i vor Ungdom hen i ubekiendte Lande, fra den os bekiendte Natur. Der ſee og høre vi ſaadanne Ting, ſom vi intet ret kunne tænke eller føle ved, og der ere for os, ſom Copier uden Originaler. Exempler derpaa har Forf. taget af en Drøm, ſom findes i den anden Deel af den Sorøiſke Samling. Ved denne laſter han i ſær dette, at man har taget en Natur til at male, ſom man ikke ret kan træffe uden at blive uforſtaaelig for dem, man ſkriver for. Forf. Kritik over de anførte Steder af denne Drøm ſynes os for den ſtørſte Deel vel grundet. Nu kommer han til Sagen igien. Man maa ikke forlange, at vort Sprog ſkulde kunne udtrykke alle de ſamme Begreb, i ſamme Orden, med ſamme Fynd og Styrke, ſom et andet, ſaaſom det Tydſke. Meget mindre maa man med Forfatterne af Samlingen forelægge os et heelt Stykke af en fremmed Skribent og opbyde os til at overſætte det med lige mange og ligedanne Ord, og i Fald vi det ikke kunne giøre, da tilkiende vort Sprog en ſtørre Fattigdom, end det Fremmede. Maaden at udtrykke ſig paa i alle Sprog er uendelig forſkiællig, og en Overſættelſe kan aldrig fuldkommen ligne ſin Original. Overalt tænker han, at Digterne har mindſt Aarſag til at klage over Sprogets Mangel, efterſom de føle den allermindſt. Han vil, det med Homeri og Heſiodi Exempel ſkal være beviiſt, at Poeſien ikke forudſætter et ſvet Sproa. Diſſe, ſiger han, ſkreve deres vidtløftige Di ter paa en Tid, da der endnu intet var ſkrevet i det græſke Sprog (m). Poeterne danne ſig ſelv, og komme ligeſom hele og holdne med Minerva ud af Jupiters Hierne. Sproget maa eftergive deres ſkabende Genie. Ordene tilbyde og paabyrde dem ſig ſelv o. a. m. (n). Men han nægter dog dermed ikke, at jo et Sprog beriges og forbedres ved Poeſien.

Hon

(m) Deraf ſynes kun at følge dette, at deres Sprog, lad være de ere de førſte Beviis, vi have paa dets Rigdom, dog har været riig nok for dem. Men det beviſer ikke, at Poeſie ikke ligeſaa vel, ſom Proſa, behøver et tilſtrækkelig riig og ved Øvelſe beriget Sprog. Og Poeterne, meene vi, kan ligeſaa vel, ſom andre, føle et Sprogs Fattigdom.

(n) Diſſe ere Smagens prægtige men tomme Talemaader. Man maa dog ikke troe andet, end at jo Poeter ere Menneſker, der ligeſaa vel, ſom andre Skribentere, ofte kan ſvede for et Ord og en bequem Talemaade.

Han vil kun paaſtaae, at det poetiſke Sprogs Mangel er ikke ſaa meget Sprogets, ſom Literaturens Mangel, og man behøver kun at opmuntre gode Hoveder til at digte. Det virkſomſte og naturligſte Middel til Sprogets Berigelſe er dette, at der ſkrives i Sproget. Begynder man først at drive al Slags Kundſkab og Videnſkab i Moders-Maalet, kan det ikke feyle, at det jo ſnart vil give efter og ſkikke ſig i alle Slags Former, at det jo ſnart vil blive rigt, beſtemt og bøyeligt. Der er ingen Videnſkab, ſom har giort større Forandring i Sprogene end Philoſophien. Naar man ſammenligner de gamle og nyere Sprog, da ſynes de første mere poetiſke og de ſidſte mere philoſophiſke: hine give os mere at føle, diſſe mere at tænke: hine male for Øyet, diſſe for Forſtanden. De gamle Philoſopher vare ſtore Statsmænd, der anvendte Philoſophien paa det almindelige Liv, og de kunde gisre det, ſiger Forf., efterdi de vare Perſoner, ſom havde Indflydelſe i det Almindelige. De havde en vankundig, egenſindig og paſſioneret Hob at regiere. Derfor meener Forfatteren, de maatte philoſophere paa en anden og mere hiertevrende Maade (o), og at man gierne kan tilgive en **Baumgarten**, at han heller valgte det nye pphiloſophiſke Sprog, end det **Ciceroniſke**, der ikke taaler nogen ſaa nøyagtig Beſtemmelſe i Ord og Begreb (p). Da Philoſophien kom af Statsmændenes i de egentlig ſaa kaldte Lærdes Hænder, ſkal deres Sprog have faaet en ganſke anden og juſt den modſatte Anſeelſe, hvortil Regieringernes Forandring til en Monarkiſk Form ſkal, efter Forfatterens Meening, have giort det meeſte (q). Nemlig, nu galt det ikke ſaa meget om

(o) Ja, derſom Pøbelen ſkulde regieres ved philoſophiſke Afhandlinger og ikke ved Love. Kan og bør ikke vore Philoſopher ligeſaa vel anvende Philoſophien paa det almindelige Liv? Kun Skade, at de ey har giort det ſaa meget, ſom de burde.

(p) Neppe har nogen af de nyere Philoſopher nogen Sandhed at lære os, ſom han jo med Ciceronis latinſke Tunge kan fremſætte. Vil han bruge nogle nye Ord, det giorde da Cicero ſelv, og derfor behøver han ikke at forlade en net, ziirlig og tydelig Ciceroniſk Skrivemaade.

(q) Dette foreſtiller Forfatteren med mange prægtige Udtryk af en meget critiſk Anſeelſe. Men hvad Regierings-Formen og den philoſophiſke Skrivemaade har med hinanden at beſtille, det kan vi juſt ikke ſee. Gellerts philoſophiſke Hat er nok til at forklare os denne Forandring, og hvad Forf. ſiger om Philoſophien,

at røre Hiertet, ſom at oplyſe Forſtanden med tydelige Begreb og ſammenhængende Slutninger. Derved er Forf. geraadet paa den ſælſomme Slutning, at Philoſophiens Liv er Affekternes og Indbildnings-Kraftens Undertrykkelſe, og paa denne Grund faſtſætter han dette Paradoxon: **Jo mere Philoſophien dyrkes hos et Folk, deſto mindre blomſtre Poeſie og Veltalenhed** (r). Han lægger endnu dette Paradoxon til, at Sproget er aldrig ſaa vel ſkikket hos en philoſophiſk Nation til Poeſie og Veltalenhed, ſom hos en uphiloſophiſk. Han turde paatage ſig at godtgiøre hvad han ſiger, naar han vilde ſammenligne enkelte Steder af gamle og nye Digtere eller Talere i Udtrykket (s). Endelig bliver Slutningen denne, at Philoſophiens Dyrkelſe er Sprogets Berigelſe, og da Kritiken er ſnart den fineſte Deel af Philoſophien, ſaa er der ingen Tvil, at jo Sproget ogſaa ved kritiſke Skrifter forbedres. Herfra geraader Forf. ſtrax paa et andet Paradoxon, nemlig, at kalde i Tvil, om kritiſke Afhandlinger, hvis Henſigt er at foreſkrive Regler i er ved Skrifter endnu ikke nok dyrket Sprog, om Grammatiker og Ord-Bøger høre iblant de Midler, hvorved et Sprog forbedres. Han tør ikke love vort Sprog nogen ſtor Nytte af den Ord Bog, ſom en vis bekiendt Mand næſten en Snees Aar ſkal have haft under Hænder, fordi vort Sprog er endnu ikke dyrket nok, og Forfatteren har ingen Myndighed at ſtøtte ſig paa. Dog nægter han ikke dens ſtore Nytte, men ønſker, at den ikke maatte forfærdiges, førend vi havde et tilſtrækkelig Antal af claſſiſke Skribentere i al Slags Literatur (t).

Efter

ſophien, det gielder aleene om Veltalenheden. Men ſaaledes ſom Cicero har ſkrevet i Philoſophien og om Pligterne, net, zirlig og tydelig, ſaaledes kan og bør enhver endnu ſkrive, under hvad Regierings-Form det end er.

(r) I det mindſte er dette vist ikke Philoſophiens, men Philoſophernes Skyld. Philoſophie, Poeſie og Veltalenhed blomſtrede hos de Gamle paa een Tid. Athenen havde paa een Tid baade Demoſthenes Iſokrater, Platoner og Ariſtoteler. Cicero var i Rom baade Talemeſter og Philoſoph. Man kan derfor ikke nægte, at jo Forfatterens Satz er parador.

(s) Hvo tviler, at man jo turde giøre det? men hvorfor er det ikke ſkeet?

(t) Men er det ikke da bedſt at lade den giøre den ſtore Nytte, den kan ſkaffe, indtil vi faae dem. Man har dog det daglige Sprog og mange gode Skribentere, der kan lides paa.

Efter disse almindelige Anmærkninger om Sprogets Berigelse ved Poesie og Philosophie, har Forf. i sær betragtet dets Berigelse ved Ord og Udtryk. Den første Regel, han giver, er denne bekiendte, at man først maa benytte sig af de Ord, man forefinder i Sproget, førend man skaber nye og igienkalder forældede Ord og Talemaader: og denne har Forfatterne af den Sorøiske Samling ikke taget i Agt: hvilket af adskillige Exempler bevises. I sær ligger der en riig Kilde til Sprogets Forbedring i de mange nye Former af Ord, som ved Sammensætning, eller Afkortning, eller Forandring af Endelser, kan dannes af de allerede i Sproget værende Ord. Men naar vort eget Sprog forlader os, saa seer Forf. ikke, hvorfor man ey maa betiene sig af en fremmed Rigdom, som staaer os aaben. Han paastaaer endogsaa, at man heller maatte beholde gangbare fremmede Ord, som Skaluſie og Skalu, og give dem Danske Endelser og Bøyelser, end bringe nogle forældede paa Bane igien, som ingen forstaaer. Dog laster han ikke den Iver, at man søger saa meget som mueligt at rense Sproget fra de Franske Ord, og i Nødsfald vil han, man hellere skulde laane af det Tydske, som er os nærmere beslægtet. Men dette maa skee med den Forsigtighed, at man lader vort Sprog beholde sin egen Charakter. Forfatteren af ovenmeldte Samling beviſes og at have stødt an mod denne Regel. I sær viser Forf., man burde tage den i Agt, naar man af et andet Sprog laaner Talemaader og billedrige Udtryk, som fornemmelig udgiøre et Sprogs skiælnende Charakter. Saaledes maatte man med Forfatterne af bemældte Samling ikke sige: Steder, som tage sig ud, efter den Tydske Talemaade, Stellen, die sich ausnehmen. Overalt erindrer Forf., at man ikke med for stor Hidsighed bør sætte sig imod nye Ords Indførsel eller søge at giøre dem latterlige, da det ofte kun er Lyden og ikke Mangel paa Ueigtighed eller Analogie, der i Begyndelsen støder Øret, som siden let vennes til at høre dem. Til Slutning viser Forf., hvorvidt Skribentere kunne være berettigede til at berige Sproget med nye Vendinger, af hvilke han fastsætter et tredobbelt Slag, nemlig de logikaliske, de grammatikaliske og de skiønne Vendinger. Ved de første forstaaer han dem, som Tingenes Natur og den sunde Fornuft foreskriver: ved de mellemste dem, som Sprogets Natur fører med sig: ved de sidste dem, som Skri-

bentens Henſigt, der bør være Overbeviisning og Indtryk, føder af ſig. Det første Slags Vendinger ere Grunden til de tvende ſidſte. Deres Hoved-Dyder ere Ordentlighed, Tydelighed og Rigtighed i Tankerne. Derimod har Forfatterne af Samlingen ogſaa ſtødt an. At jo Sproget kan beriges med diſſe Vendinger, kan ikke tviles, og dertil behøver man kun at dyrke Tænke-Kraften, og lære at tænke ret, førend man giver ſig til at ſkrive. Herved søger Forf. Leylighed til at undersøge Aarſagen til den ſtore Forſkiæl i Stiil og Skrivemaade, ſom, uagtet den ſtore Lighed i Siælens Tænkemaade, finder Sted hos adſkillige Nationer og hos ſamme Nation til adſkillige Tider. Nogen Aarſag ligger i Tankerne ſelv, ſom foredrages, og i Nationernes eller Tidernes forſkiællige Indſigt. Men der ligger ogſaa nogen i Maaden at foredrage Tankerne paa, hvilken han i ſær underſøger. Der er en Skrivemaade, ſom er alt for naturlig, ſom de allerældſte Skribentere af alle Nationer har brugt, og ſom har ſin Oprindelſe i en alt for nøye Efterligning af Naturen. Men det har ikke varet længe, førend den ſlebnere Deel af Nationen har mærket det overflødige, yrkesløſe og ſlæbende i denne Skrivemaade. Man afſkar det matte, rundede Sætningerne, gav dem Læthed og Løsning. Græckernes og Latinernes Perioder ere i den Henſeende Meſterſtykker, ſom intet andet Sprog har kundet eftergiøre (u). Der er og en lidet for naturlig Skrivemaade. Denne har **Tacitus** og **Seneka** brugt. Det ſkal og være den, de nyere Sprog og vore bedſte Skribentere meeſt nærme ſig til, formedelſt Overeensſtemmelſe i Tænkemaade (v). Det korte, afbrudte, drægtige og tankefulde Sprog, ſom **Tacitus** og **Seneka** føre, ſkal være en Følge af Tilvært i Indſigt og Politeſſe (x). Den ſkal i ſig ſelv ey være at laſte, men farlig formedelſt ſine Følger, naar de, der ey have diſſe Skribenteres

(u) Det første er ſandt nok, men neppe det ſidſte. Forf. yttrer herved adſkillige rigtige Tanker, men ogſaa mange, ſom ſynes kun at være det.

(v) Hvad er det for Skribentere? Hvem ſiger, at de ere de bedſte?

(x) Vi havde lagt til, at dette ſaft allevegne paa høyeſte Skruer opſatte Sprog, er en aabenbar Virkning af Kunſtlerie og Affectation. Beſad ikke en Cicero lige ſaa ſtor Indſigt og Politeſſe ſom en Tacitus? Endogſaa den Forklaring, Forfatt. herover har givet, rober ſelv det kunſtlede.

teres Kræfter, ville vove ſig paa ſamme Bane (y). Til Slutning tales kortelig om de grammatikaliſke og ſkionne Vendinger. Til at dømme om de første, behøves et i lang Tid øvet Gehør, og fra Sprogets Love bør ingen Skribent fritages. De ſidſte ere Virkninger af Geniet, og alle Sprog kunne tage imod dem. Hermed beſluttes denne Afhandling, ſom indbefatte mange ſmukke, men ikke alle grundede Tanker. Der forefalder og i deslige Materier mange Ting, mange maa troe paa Skribentens Ord. Nok om Afhandlingen. Derpaaſkal følge Overſættelſen af Taciti Agrikola.

Hamborg.

Hos Joh. Chriſt. Brandt er i forrige Aar udkommen: Joh. Melchior Gözens ausführliche Vertheidigung des Complutenſiſchen griechiſchen Neuen Teſtaments, nebſt einer Samlung der vornehmſten Verſchiedenheiten des Grund-Textes und der Vulgata deſſelben, mit beygefügten critiſchen Anmerkungen. Zur Wiederlegung des Herrn D. Semlers. 1 Alph. 12 Ark i 8vo. Man pleyer gemeenligen at indrømme Kritiken en ſtor Mark. Heumann regner tolv Hovedſtykker til ſamme. Men Videnſkabernes Grændſer ligne i den Fald Grændſerne for ſtore Herrers Gebeeter, at de aldrig blive nøye, ſikker og faſt beſtemmede. Naar Kunſt-Dommerne aleene beſkæftigede ſig med at ſammenligne trykte og utrykte Texter, ſok at oplyſe deres Overeensſtemmelſe med, eller deres Afvigelſer fra hinanden: ſaa ſkulde man tænke, at ſaadant kunde ſkee i al Fredelighed, fordi blot Øyesyn, uden beſynderlig Duelighed, Eftertanke og ſtor Dømmekraft, er nok til at afgiøre Sagen og ſætte den uden for al Tvil. Thi der forekomme andre til Kritiken henhørende Underſøgelſer, ſom ere fulde af Mørkhed og Uvished, give Anledning til mange Modſigelſer og Stridigheder, og har tilvevebragt Kunſt-Dommerne det forhadte Navn af Trætte-Stiftere i den lærde Verden. Til det første Slags Underſøgelſer hører det Spørsmaal: Om den grædſke Text i den com-

plu-

(y) Man maa lægge til, at den uden gyldig Aarſag udmatter ſine Læſere, ved at fordunkle almindelige Tanker, og give dem et udvortes Skin af Spidsfindighed. Vi tvile ikke, at jo Overſættelſen af Agrikola har givet Forſ. Prover derpaa?

plutenſiſke Udgave af det Nye Teſtamente kommer overeens med den latinſke Vulgata? Thi fra dette Spørsmaal er det andet endnu meget forſkiælligt, og kan ikke anſees ſom en nødvendig Følge af ſamme, nemlig, om Udgiverne af det ſaa kaldte Spanſke Bibelværk med Flid og Forſæt har indrettet den græſke Text efter den Latinſke Overſættelſe? Det første Spørsmaal lader ſig beſvare og afgiøre lige frem ved Øyeſynet. Men det er ſaa forbunden med dette andet, at, naar der ved Øyeſynet bliv beviiſt, at den complutenſiſke græſke Text ingen Overeenſtemmelſe har med den Latinſke i Vulgata, dette da aldeles ikke endog efter den blotte Formodning mere finder Sted. De anſeeligſte Lærere i vor Kirke og mange andre Lærde have altid viiſt en ſtor Høyagtelſe for det ſpanſke Bibelværk. Da nu Hr. D. Semler offentlig underſtøttede den Wetſtenſke Forringelſe af ſamme, og paabyrdede Udgiverne ſtore Beſkyldninger; ſaa faldt denne Dom mange i viſſe Maader ſom ny og uhørt i Øynene, og kunde ikke optages med Ligegyldighed. Hr. Senior Göze viiſte i et Forſvar for den complutenſiſke Bibel, at han i ſamme øyenſynligen havde erfaret, at den græſke Text ikke var overeenſtemmende med, men i mange Ting afvigede fra den Latinſke, og det paa de fleſte og vigtigſte Steder. Skulle Øyeſynet da ikke veye mere end alle andre ſkinbare Grunde? Men, hvor vanſkelig kan ikke en Lærd overvindes til at bekiende ſine Vildfarelſer. Misundelſe er Kilden til de fleſte Stridigheder. Hvor læt kan der ikke med Hoved-Spørsmaalet uformærkt blande ſig nogle Bi-Spørsmaal, og hvor ſnæl den bliver en Underſøgelſe ſtrax paa een Gang ſat i ſine behørige Beſtemmelſer og i et fuldkommen Lys? Hr. Semler har forſvaret ſin Meening mod Hr. Göze, og her anmelde vi et nyt Forſvar af Hr. Senior Göze imod Hr. D. Semler. Hr. G. indſkrænker hiſt og her ſin næſten overdrevne Høyagtelſe for det complutenſiſke Bibelværk, tilſtaaer en liden Enthuſiasmus i det første Forſvar, og ſkriver S. 44: Hr. Dr. Semler iſt auf eine auſſerordentliche Art gegen die Arbeit der ſpaniſchen Gelehrten eingenommen, und möchte derſelben das Schickſal gönnen, welches das ſchlechte Geld erfahren hat: ich aber, wie es uns Menſchen gemeiniglich zu gehen pflegt, kan davon zu vortheilhafte Vorſtellungen haben. Desuagtet gaaer Hr. G. ſin

Mod-

Modſtander ſkarp ind paa Livet, forfølger ham indtil Smaa-Ting, ſkiænker ham ey engang ſmaa Forſeelſer, viſer ham adſkillige Modſigelſer, bruger den ſtærkeſte Maade at giendrive paa, per inverſionem argumenti, ved det han anvender Hr. Semlers Grunde mod den ſpanſke Udgave paa den første Erasmiſke, affærdiger eftertrykkelig de ſaarbrückiſke Lærde, saa det S. 115 gaaer indtil Ironie. Ved alt dette er Hr. G. saa beſkeden, at han tager nogle Sætninger i ſit første Skrift tilbage, men er i dette for vidtløftig. Det bis ac ter qvod pulcrum, ſom Hr. D. Semler bruger, er roesværdigt, naar Læſeren finder et Sted saa smukt, at han læſer det meer end een Gang over, men ikke, naar Forfatteren ſiger een Ting tre Gange. Hr. D. Semler har ikke viiſt ſig tapper i ſin genauere Unterſuchung, men ſeet ſig om efter Ubflugter. Thi det antagne Skin af en Anſeelſe over andre, ſkader altid en Forfatter i de Forſtandiges Øyne. Hr. G. derimod viſer en fuldkommen Tillid til Seyeren, gaaer lige til, og søger at bringe ſin Modſtander til at kalde ſine Ord ind igien. Underſøgelſen ſelv kan ikke ſlet hen holdes for ubetydelig, naar man betænker, at Textens Rigtighed er Grund til al Fortolkning. Erasmus dømmer om den complutenſiſke Bibel langt anderledes, end Hr. Semler. Hvorledes kan man paaſtaae, at Codices efter Pactumcum Græcis ere indrettede efter V. Vulgata, da Hr. Abbed Gerbert in itinere alemannico beretter, at han har ſeet Codices, hvorudi det Sprog, 1 Joh. V. har været udkradſet? I at opſøge og bedømme Haandſkrifterne, har man endnu ikke anvendt Flid nok til at kunne giøre almindelige Sætzer eller Regler. Juſt fordi vi ikke kiende de Codices, ſom de ſpanſke Lærde har brugt, heller ikke kan ſige med Viished, hvor de ere blevne af, saa bliver der i Bi-Ting af denne Stridighed endnu noget tilbage, ſom mangler i Beviſet. Det gaaer Kunſt-Dommerne, naar de har ingen eller mange Codices, ſom en Geographus, der af Reyſe-Beſkrivelſer vil beſkrive et Land, og enten ingen har, eller, naar han endog har mange, dog ofte, ved at ſammenligne ſamme, bliver uviſſere, end han forhen har været. Vi ville endnu kortelig anføre Ordenen, i hvilken Hr. G. har foredraget ſit Forſvar. Den første Deel indeholder et udførligt Forſvar for det ſpanſke ny Teſtamente imod Wetſteins og Semlers Beſkyldninger, saa at diſſe Beſkyldninger i det første Kapitel

ſkydes

ſkydes paa Erasmi første Udgave, men i det andet prøves deels de forrige, deels de nye Indvendinger og Beviis af Hr. Dr. Semler, og i det tredie Kapitel undersøges det ſpanſke Teſtamentes ſande Værdie, og endelig i det fierde nogle Bi-Omſtændigheder, ſom ikke henhøre til Hoved-Spørsmaalet. Den anden Deel leverer en Samling af de fornemſte Forſkiellighed paa Grundterten og V. Vulgata i det ſpanſke nye Teſtamente, tillige med kritiſke Anmærkninger efter Ordenen af det nye Teſtamentes Bøger.

Halle.

I det Curtiſke Forlag er udkommen: Homiletica, ſive de recta eloqventiæ eccleſiaſticæ ratione libellus, qvem in uſum prælectionum ſuarum, adjecta oratione inaugurali evulgavit *Samuel Murſinna*, S. Theol. Prof Publ. Ord. & Gymnaſii illuſtris Ephorus. 9 Ark i 8vo. Forf. har i denne Homiletik, ſom han i ſær har opſat til Tieneſte for ſine Tilhørere, ſøgt at undgaae al unyttig Vidtløftighed, men dog i den behørige Forbindelſe at foredrage de vigtigſte Regler, ſom bør iagttages ved en god Prædikens Udarbeydelſe. Han dømmer ganſke rigtig i Fortalen, at de, ſom beſidde en naturlig Bequemhed til den geiſtlige Veltalenhed, og foruden deres øvrige Studeringer ikke har ladet det mangle paa den nødvendige Flid, behøve aleene at gisres opmærkſomme ved en kort Forſkrift paa det, ſom gisr en geiſtlig Taler endten roes- eller laſtværdig, for ſiden at hielpe ſig videre frem og ved udſøgte Mønſtre fremdeles at danne den gode Smag, de allerede har forſkaffet ſig. Tvertimod viſer han, at den hele Æſthetik, om den end foredrages nok ſaa grundig, ſkaffer liden Nytte hos maadelige og hierneløſe Hoveder. Dette Skrift beſtaaer af XI. Kapitler, foruden Erindringerne foran, i hvilke det Begreb om Homiletiken, ſom her lægges til Grund, udvikles og Hoved-Inddeelingen anføres. Det første Kapitel handler om Hielpe-Midlerne til Homiletik, der nemlig hænge deels af Naturen, deels af en rigtig Anviisning, deels af egen Øvelſe. I det andet forekomme adſkillige Erindringer, ſom man har at iagttage ved Valget af Texten. I det tredie viſes, paa hvad Maade Texten i en Prædiken maa forklares. I det fierde bedømmes de adſkillige Methoder at prædike paa, ſaaſom den

den blot exegetiſke, den apoſtoliſke, den philoſophiſke, den myſtiſke og pøbelagtige. Forf. anpriſer, ſom den bedſte, at man efter de gamle græſke og romerſke Talers Exempel foredrager den foretagne Sag fattelig, ordentlig, grundig, og, hvor det paſſer ſig, tillige rørende, men derhos ikke forſømme Textens Forklaring. Det femte Kap. handler om Opfindelſen; det ſiette om de enkelte Deele af en Prædiken; det ſyvende om den gode Skrivemaade i Prædikener; det ottende om Actionen; det niende om de Leylighedsprædikener og geiſtlige Taler, ſom ikke grunde ſig paa en Text; det tiende om Prædikeners Hiſtorie, hvorudi gives Efterretning om de Skikke, ſom derved fordum bleve iagttagne, og om de Maader at prædike paa, ſom til forſkiellige Tider har været i Brug. Forf. har herved betient ſig i ſær af Ferrarii, Binghams og Roques Skrifter. Endelig viſes i det ellevte Kap., hvorledes den catechetiſke Underviisning maa være beſkaffen. Den hosføyede Antrædelſes-Tale, ſom Forf. ved Begyndelſen af ſit offentlige Lære-Embede i Halle har holdt Aar 1759., foreſtiller en Sandheds elſkende Theolog. Han bemærker derudi, deels hvad der udkræves af haun, naar han vil erkiende og bekiende Sandheden, deels hvad for priſelige Følger der med denne Sandheds-Kierlighed ere forbundne.

Anmældelſer.

Altona. Den 25de Septembr. forrige Aar forſvarede Studioſus Theologiæ, Hr. Erdm. Martin Gottfried Kohlreif, paa dette Steds akademiſke Chriſtianeo, under Hr. Prof. Sticht, med berømmelig Færdighed en exegetiſk Afhandling: Diſſertatio Biblica de colloqvio Dei cum Kaino ob ſacrificium ſuum contemtim habitum gravius iraſcente ad illuſtrationem Gen. IV. 7. inſtituta. 4 Ark i 4to. Guds Tiltale til Kain er kort og afbrudt, men tillige eftertrykkelig. Hoved-Meeningen deraf er klar og tydelig. Man finder kun adſkillige Vanſkeligheder i de enkelte Ord, og deres Forhold til hinanden, hvilke Fortolkerne ſøge at høve ved at indlemme udeladte Ord og udvide deres Betydning. I denne lærde Afhandling opfyldes og omſkrives ſamme paa følgende Maade: Har du ikke hørt, hvad jeg forhen har ſagt? Naar du bragte dit Offer rettelig, med et redeligt Hierte og

efter

efter den foreskrevne Maade, saa har jeg lovet, at jeg naadigen ville antage det. Men efterlod du dette, og ikke ofrede paa den rette Maade; saa skulle dit Synd-Offer blive liggende for din Dør, paa samme Sted, hvor du har bragt det hen, og ikke naadigen ansees af mig. Derfore er Tilbagekomsten, eller, din Vredes Skyld skal vende tilbage paa dig, paa samme Maade, som den kommer fra dig. Derfor er det billigt, at du holder din Vrede i Tømme, ikke vender den mod din Broder, men meget mere efterligner ham da, han har ofret paa den rette Maade.

Leipzig. Hos Heinsii Arvinger ere at faae: M. Johann Christoph Martini Einleitung in die alte Erdbeschreibung zum bessern Verstand der Griechischen und Lateinischen Schrifsteller, und zum Gebrauch der Gymnasien und Schulen eingerichtet. Erster Theil, welcher Europa enthält. 302 S. i 8vo. I Fortalen nævner Forfatteren de Kilder, hvoraf han har øset. Man finder ikke heller noget derpaa at udsætte, skiønt man ugierne seer, at Barre er brugt af en Tydsk Skribent, der dog kan have bedre Borgen for sig, og i Stedet for at have bygget paa Brüning, hellere burde have gaaet tilbage til Kilderne. Forfatterens Øyemeed er ey alene at angive Landenes, Stædernes og Vernes Beliggenhed, men og tillige at forestille de adskillige Regierings-Former, Forandringer, Religion, Lærdom, Krigs-Væsen, Skibsfart, Handel og Vandel. Alt dette har ogsaa Forfatteren meget korteligen afhandlet.

Uagtet den bekiendte og paa ny oplagte tydske Oversættelse af Hr. Tissots Anleitung für das Landvolk in Absicht auf seine Gesundheit, som Hr. Dr. Hirzel i Zürich har leveret, anmældes i Hamborg en nye Oversættelse af dette fællesnyttige Skrift. Man agter at gisre samme endnu brugbarere ved hosføyede Anmærkninger, besynderlig i Henseende til de nordiske Lande.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 4.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 22de Januar. 1767.

Om Overſættelſen af Taciti Agrikola, ſom Fortſættelſe af Efterretningen i forrige No. angaaende Hr. Badens Afhandling om Sprogets Berigelſe.

Den ydmyge Beſkeedenhed forringer, om ey i Tanker, ſaa dog i Tale, baade ſig og ſit. Den om nogen ſin eller ſit Værks høyeſte Fuldkommenhed forviſſede Medvidenhed ſiger dog forſigtig ikke hvad den meener. Man faaer næppe faa, mindre mange, end ſige alle, til at troe, hvad man ſelv i den Henſeende tænker, dømmer og ſiger. Dommen, i hvor upartiſk, og Dommeren, i hvor ubeſtukken, vilde man dog have begge miſtænkte, og denne ey ugrundede Miſtænkſomhed forpligter os til at giøre ved vort Eget, det vi ey maa giøre ved Andres, forringe det under ſin Værdie. Men Andres Billighed bør være denne vor Beſkeedenheds Løn, og erſtatte det Tab, man gierne lider for ey at være dem til Anſtød. De bør efter Fortieneſte ophøye, hvad vi have fornedret. Det er denne Løn, Hr. Mag. Baden kunde ſynes at have fortient af os og andre Læſere, da hans Beſkeedenhed har leveret os en Overſættelſe af Tacitus ikkun under Navn af et Forſøg. Viſſelig havde han, derſom vi, ſelv overbeviiſte om Overſættelſens ſtørſte Fuldkommenhed, kunde formode hos ham, ſom den heller ikke kunde være ſkiult for, ſamme Overbevisning. Men, naar Hr. B. har leveret os for første Gang et Forſøg, ſaa troe vi, han for denne Gang meener oprigtig hvad han ſiger.

Vi annamme den med Takſigelſe af hans Haand, ſom et Forſøg, og ville ſaaledes bruge, behandle og bedømme den. Hans Erfarenhed har uden Tvil, uagtet hans bekiendte Styrke i de lærde Sprog, dog ladet ham føle Vanſkeligheden i en Overſættelſe af Taciti korte, afbrudte, fyndige, fyldige, ſindrige, ikke ganſke ukunſtlede, opſkruede, af tilſpidſede Tanker ſammenpakkede, drægtige, hammerdrevne, at vi ſkulle tale med Forf. af den i No. 2. indſendte Efterretning, og formedelſt diſſe Egenſkaber ofte mørke og utydelige Stiil, endogſaa da, naar den ikkun udtrykker almindelig bekiendte Tanker. Han maa derfor ikke have tiltroet ſin Overſættelſe den ſtørſte Fuldkommenhed, ikke driſtet ſig til at udgive den for andet, end hvad han ſelv har troet den at være, et første Forſøg, der kunde forbedres. Det er da en anden Beſkeedenhed, ſom af os fortiener en anden Billighed. Vel har Hr. B. ſelv ſagt, at ſkarpe Kritiker bør endogſaa være dem, de træffe, behagelige. Men denne hans Styrke ſvækker ikke vor Beſkeedenheds Pligt. At ville bedømme et Forſøg paa ſamme Maade, ſom det, der uden Fortieneſte udgives ſom et Meſter-Stykke, var ubilligt. Finder man nogen Mangel og Ufuldkommenhed, ſaa finder man ikke andet, end det Forf. ſelv, ſkiønt ubeſtemt, og i Almindelighed, har følet og vil erkiende, naar han bliver overbeviiſt derom. Formodentlig har ogſaa Hr. B. med denne Titel vildet give tilkiende, at han gierne vilde høre andres Betænkning, for at føre ſig ſamme til Nytte i den Fortſættelſe, han lover, om hans Forſøg finder Bifald. Hvad vi have at erindre derom, er kun af liden Betydenhed, naar vi undtage hans Flid og Arbeydſomhed, der ikke har ſkaanet ſig for ſaa ſtrængt et Arbeyde, ſom en Overſættelſe af Tacitus, og i den Henſeende priſer ſig ſelv. Slet Ære for en Overſætter, om han ſkulde behøve, at man i lærde Efterretninger opregnede nogle enkelte Steder til Beviis paa, at Overſættelſen havde ligeſaa vel ſine hældige, ſom vanhældige Steder. Vor Overſætters bekiendte Flid og Dueligbed giver Læſerne god Forſikring nok om mange af de første. Om vi med Beſkeedenhed anføre nogle af de ſidſte, ſom, ſaa vidt vi ſkiønne, kunde behøve nogen Rettelſe eller Forbedring, da vide vi af Overſættelſens Titel, at ham ſkeer intet uklært dermed. Hvor vidt han vil finde vore Anmærkninger værdige eller uværdige til nogen ſin Eftertanke, bør vi billig overlade ham ſelv at betænke. Selv anſee vi dem

kun

kun for Smaa-Ting, og turde næppe beſvære vore Læſere dermed, hvis ikke vi troede, deels at de dog betræffe nogle ſmaa Feyl, deels at den høyeſte Fuldkommenhed i en Ting ogſaa udkræver de ringeſte Forbedringer og ſmaa Feyls Rettelſe.

C. 1. Apud priores, ut agere memoratu digna pronum, magisqve in aperto erat. S. 9. ligeſom man hos Forfædrene fandt ſtørre Drift til at giøre det, ſom fortiente at opſkrives, og at viſe ſine Dyder for Verden. Ligefrem efter Ordene hedder det, og ſamme viiſte ſig mere tydelig, eller, fældt mere tydelig i Øynene. Plerique ſuam vitam ipſi narrare, fiduciam potius ſuorum, qvam arrogantiam arbitrati ſunt. Ja mange have ſelv optegnet deres Levnet, og anſeet ſaadant mere ſom en Tillid til deres Opførſel, end ſom Overmod. Dette kunde og ſaaledes udtrykkes: Mange have ſelv beſkrevet deres Levnet d: optegnet deres Levnets Bedrifter, hvilket de har anſeet mere ſom et Beviis paa deres gode Samvittighed, end ſom forfængelig Pralerie. Mon Overmod her ſkikker ſig vel? — C. 3. Nec ſpem modo ac votum ſecuritas publica, ſed ipſius voti fiduciam ac robur aſſumpſit. S. 11. Den offentlige Sikkerhed fatter ikke blot Haab og giør Løfte, men nyder alt ſit Løftes fulde Kraft og Opfyldelſe. Meeningen er denne: Den offentlige Sikkerhed har ey alene fattet Haab og Ønſke, men endogſaa i Ønſket ſelv fuld Tillid og Styrke. — Hic interim Liber honori Agricolæ ſoceri mei deſtinatus, profeſſione pietatis, aut laudatus erit, aut excuſatus. S. 12. For denne Bog kan det imidlertid være nok, endten til Roes, eller til Undſkyldning, at en Svigerſøn beſtemte den til ſin Svigerfaders Ære. Overſættelſen er god, men lyder ligefrem efter Texten mere ſimpel ſaaledes: at jeg til et Beviis paa min Kiærlighed og Høyagtelſe har beſtemt den til min Svigerfaders Ære. — C. 4. Scilicet ſublime & erectum ingenium pulchritudinem ac ſpeciem excelſæ magnæqve gloriæ vehementius qvam caute appetebat. S. 13. Jeg begriber læt, hvorledes et ſtort og munter Hoved, blandet af en meer end almindelig Æres Glands, tragtede efter ſamme med ſtørre Hæftighed end Forſigtighed. Et Hoved blandet af en Æres Glands, hvad

er det? Det maa være en Trykfeyl i Stedet for blindet. Ellers lyder Texten ligefrem ſaaledes: Man begriber let, hvorledes et ſtort og opvakt Hoved tragtede efter en ſtor og høy Æres Glands med ſtørre Iver end Forſigtighed. Da Scilicet rigtig og vel er overſat man begriber let, ſaa var blindet i Overſættelſen for meget ſagt, efterdi det var juſt det, ſom man af ſig ſelv lættelig ſkulde begribe. — C. 5. Prima caſtrorum rudimenta in Britannia Svetonio Paulino - - approbavit. S. 14. Sit første Feldtog giorde han i Britannien under Svetonius Albinus, hvilken agtede ham ſaa høyt. Generalen giorde Feldtoget, men det var Agrikolæ første Krigs-Tieneſte. Approbavit ſiger noget mere, end at Generalen agtede ham, nemlig, at han derved vandt Generalens ſaa ſtore Bifald. — Tum de ſalute, mox de victoria certavere. Da galdt det om en Provinz, ſiden om Seyer. Det kommer os for, ſom Tacitus har ſagt: da fægtede man for Livet, ſiden om Seyeren. — C. 6 Niſi qvod in bona uxore tanto major laus, qvanto in mala plus culpæ eſt. S. 15. Kun at en god Kone er en Mand til ſaa megen ſtørre Ære, ſom en ſlet er ham til Laſt. Hvem har ſagt, at hun er Manden til Ære? og hvorfor ikke ſig ſelv? Tacitus vil viſt ſige, at lad være Mand og Kone foregik hinanden med indbyrdes Høyagtelſe og ingen ſøgte Fortrinet for den anden, ſaa var dog hun, ſom en god Kone, ſaa meget mere roesværdig, ſom en ond Kone er mere laſtværdig, eller, om man vil vige lidt mere fra Texten, at man ſætter ſaa meget høyere Priis paa en dydig Kone, ſom en ond Kone er et mere afſkyelig og hæslig Dyr, nemlig, end en ond Mand. Her er altſaa en god og en ond Kone ſat i Ligning mod en god og ond Mand. Juſt derfor ſee vi ikke, hvorfor Lipſius hellere læſer minor end major laus, og Hr. B. kalder begge Læſemaader i Tvil, ey heller hvorfor juſt denne ſkal være een af Taciti qvinteſſentierede og for meget opſkruede Tanker, ſom han i en Anmærkning S. 71 har kaldet den. — Proconſul qvantaliber facilitate redempturus eſſet mutuam diſſimulationem mali. Chefen vilde have tilkiøbt ſig fælleds Feyls Fortielſe for hvor ſtor en Skiødesløshed han havde ønſket. Fælleds Feyl var det ikke: thi Chefens Feyl var Gierrighed:

altſaa

altſaa maa fælleds ſvare til Fortielſe: men hvo kan ſee dette? Mon ikke bedre efter Texten ſaaledes: Proconſulen havde gierne tilkiøbt ſig indbyrdes Feyls Fortielſe for hvor ſtor en Føyelighed han havde ønſket. —— Nec legatus prætorius ad cohibendum potens, incertum ſuo, an militum ingenio. §. 17. Heller ikke var den prætoriſke Legat i Stand til at holde dem i Ave, om det nu var hans, eller Soldaternes Skyld. Hvad har incertum ſyndet? Uviſt, om det var, eller bag efter, veed man ikke, var dog i Danſken intet Fyldekalk. —— Nec illi, qvod eſt rariſſimum, aut facilitas auctoritatem, aut ſeveritas amorem deminuit. §. 19. Og det, ſom er ſaa ſielden hos andre, indtraf hos ham, at hverken Artigheden formindſkede Myndigheden, eller Alvorlighed Afholdenheden. Tacitus vil ſige: Han beſad den ſaa rare og ſkældene Egenſkab, at han hverken ved Belevenhed leed noget Tab i ſin Myndighed, eller ved Strænghed i Kiærlighed. Amor er Kiærlighed, og enhver kan ſee, at her meenes Kiærlighed til hans Perſon. Men Abſtinentia, ſom Hr. B. nu derfore ſtrax derpaa maatte kalde et uegennyttig Væſen, er den Dyd, vi Danſke kalde Afholdenhed. —— Nec famam oſtentanda virtute qvæſivit. End ikke Rygtet ſøgte han ved at trænge ſig frem. Kan alle de, der maa trænge ſig frem i Verden, ſiges oſtentare virtutem? Hvad om de beſidde virkelige Dyder, ſom de lade ſee og derved trænge ſig frem igiennem mange Forhindringer? Det var dog ikke oſtentatio virtutis eller Dydens Forſtillelſe. —— Et vincere inglorium & atteri ſordidum arbitrabatur. Vinde holdt han for ingen Ære og udhudtles for nedrigt. Til al Lykke findes et Colon for ved vinde, ſaa det kunde trykkes med et lidet v, ſiden Hr. B. har ikke behaget at lægge at til. Ellers har Tacitus ſagt: At vinde holdt han for ingen Ære, og, lade ſig træde paa, for nedrigt. —— C. 11. Eorum ſacra deprehendas, ſuperſtitionum perſvaſione. Sermo haud multum diverſus. In depoſcendis periculis eadem audacia, & ubi advenere, in detrectandis eadem formido. §. 23. Deres Religion og Overtroe finder man; Sproget er ikke meget forſkiælligt, i at udæſke Farer ſamme Forvovenhed, og naar de ere der, i at ſkye dem ſamme

Frygt. Uden at tale om Skiæltegnenes Urigtighed, ſom giør meget til at forduncle det, Tacitus ſaa tydelig har ſagt, er den Danſke Vending kommen os tvungen for, og ſelv vide vi ikke hvad det er, der ſtøder os i Ørerne, ſom falder bort, naar vi lade Tacitum ſige paa Danſk: Man vil finde deres af Overtroe indbildte Religion: Sproget er ikke meget forſkiælligt: Samme Forvovenhed i at udæſke Farer, og ſamme Frygt i at vende dem Ryggen, naar de ere for Haanden. — C. 12. Nec aliud adverſus validiſſimas gentes pro nobis utilius, qvam qvod in commune non conſulunt. Og for os er intet nyttigere imod diſſe mægtige Folk, end at de ikke ſørgede for det Almindelige. Ethver Partie ſørgede vel for ſit almindelige Væſen. Men Tacitus vil ſige, at de ikke vare ſammædrægtige og toge fælleds Nytte i Agt o: ikke foreenede ſig med hinanden i at overlægge om deres fælleds Bedſte o: ſtak ikke Hovederne tilſammen. — Qvidam artem abeſſe legentibus arbitrantur. Nam in rubro mari viva ac ſpirantia Saxis avelli, in Britannia, prout expulſa ſint, colligi. Ego facilius crediderim, naturam margaritis deeſſe, qvam nobis avaritiam. S. 24. Nogle meene, at de, ſom ſamle dem, ikke forſtaae det, eſterſom de i det røde Hav rives levende og friſke fra Skiærene, men i Britannien opſamles, ligeſom de kaſtes paa Land. Jeg ſkulde ſnarere troe, at Naturen forſømte at hielpe Perlerne, end Gierrighed os. Hvad Kunſt behøvedes der vel til at optage Perlerne, endten man rev dem friſke fra Skiærene, eller ſamlede dem paa Strandkanten? Men det første viiſte kun, at man kiendte Perlerne og vidſte at bruge dem, da Gierrigheden ſelv havde lært Kunſten, og derfor med ſaadan Graadighed (avelli) rev dem af Skiærene: Det ſidſte, at man ikke maatte kiende dem ret eller forſtaae at bruge dem. Men, ſom Gierrighed let ſkaffer baade Kundſkab og Kunſt, ſaa vil Tacitus hellere troe, at Perlerne ikke vare ægte, end at Gierrighed ſkulde have manglet at ſkaffe ſig Kundſkab om deres Beſkaffenhed og Brug. Læſeren maa da ſkiønne, om Overſættelſen faaer mere Lys, naar man lader Tacitus ſige lige frem: Nogle meene, at de, ſom ſamle dem, kiende dem ikke ret, og maa ikke vide at føre dem i Brug: Thi . . . jeg ſkulde ſnarere troe,

troe, at Perlerne manglede Natur, end vi Gierrighed. Hvorudi ſkulde Naturen hielpe Perlerne, uden i at avle dem ſom ægte Foſtre? — C. 13. Si injuriæ abſint. S. 25. Saa længe det ſkeer uden Forhaanelſe. Forhaanelſe, er viſt nok en Art af Fornærmelſe, men her og paa andre Steder, hvor Hr. B. bruger Forhaanelſer, betyder injuria Vold, Fornærmelſe, Udſuelſe. De vare villige til at erlægge Skat, naar man kun ikke gik dem for nær, og med Vold udpreſſede den over deres Evne. — Ni velox ingenio, mobilis pœnitentia. Uſtadighed og vegelſindede Gemyt. Man ſeer, at velocitas ingenii hans fremſuſende Hidſighed ikke er overſat, men mobilitas to Gange. — Monſtratus ſatis Veſpaſianus. Veſpaſianus blev udmærket af Forſynet. Havde Forſynet været borte, ſaa kunde man endda i Overſættelſen have faaet at ſee, hvad for en Mand Veſpaſianus var. Men nu ſeer man, at Forſynet havde udſeet ham til noget Stort, en Sandhed, ſom Tacitus ikke har ſagt. — S. 28 er diſſe Ord, og havde derfor, ſtrax paa hinanden 2 Gange igientagen, fordi Tacitus har igientaget qvi. Dette ſkurrer og klinger ilde i Danſken. Nok at igientage derfore. Ligeſaa ſlet havde det klinget i Latinen, om Tacitus havde føyet igitur til, og ſagt 2 Gange, qvi igitur. Hvad Tacitus C. 18. kalder alam obterere, cædere hoſtem, det overſætter Hr. B. S. 31, 32. at oprive en Eſcadron, at oprive Fienden. Ikkun os er Talemaaden ubekiendt. Ellers er at ſlaae, fælde, nedſable bekiendte Talemaader. S. 36. I Stæden for er aabenbar mod Orthographien, og bør hedde, i Stedet for, ligeſom han paa et andet Sted ſkriver Afſtæd, i Stedet for, af Sted. Delinimenta Vitiorum C. 21. er S. 37 overſat Laſternes Forzirelſer, i Stedet for, Laſternes Tilokkelſer, forføriſke Anledninger. Aſſultare tergis pugnantium C. 26. er af Hr. B. S. 42 overſat: At ſpringe bag til paa dem, ſom de ſtrede. Saa mange Monoſyllaba paa hinanden er ſelv af Hr. B. et Sted i hans tilføyede Afhandling erklæret for en Feyl. Man kan ſige: Midt i Striden at anfalde dem bag til eller paa Ryggen. I C. 29. er pervenit S. 44 overſat: Han ſatte ſig ſelv i Marſk, og at marſkere ſkal, efter Hr. Badens Danſke Bogſtavering, gialde for det Franſke marcher, hvilket han ikke vil kalde mar-

chere. Men hvi lod han ham ikke rykke frem eller drage bort med ſin lætte Armee mod Bierget. Hvorfor mon Raptores orbis, Verdens Røvere, ſkal S. 46 hedde Røvere af Haandværk. S. 48. Hvilken, ligeſom Lykken holder ſammen, ſaa vil Ulykken adſprede dem, er nok en Latinſk, men ingen naturlig Danſk Vending. Hverken ſiae vi, hvilken ligeſom Lykken vil holde ſammen, ey heller, hvilken vil Ulykken adſprede dem. Derfor maatte hvilken forandres til, og den, eller Overſættelſen paa anden Maade læmpes. C 33. Qvanqvam vix monitis coërcitum militem ratus er S. 50 overſat: endſkiønt Soldaterne vare fyrige nok af ſig ſelv. S. 55. Haandmængſel, i Stedet for, Haandmænge, vil Hr. B. maaſkee forſvare. Men at Britannernes Kaarder ikke kunde bruges til at fægte i et ængt Rum med, hvor kan det blive Meeningen af C. 36. in aperto pugnam non tolerabant? og ſaa ilede man med Seyeren, i Stedet for, fordi man ilede med Seyeren, efter Latinen, feſtinatione victoriæ, ſynes at være en Afvigelſe, ſom har ingen Grund. Ja hvor kan C. 37. ad ſubita belli retentas, hedde S. 56. ſom han havde giemt til ſaadan en Skynding? Subita belli er jo uformodentlige paakommende Tilfælde i Krigen, Krigens uventede Hændelſer. Kort foran hedder det: C. 36. Ac ſæpe vagi currus, exterriti ſine rectoribus eqvi, ut qvemqve formido tulerat, transverſos aut obvios incurſabant. S. 56. Tidt ſaae man adſpredte Vogne og løbſke Hæſte nedtræde deres Egne kryds og qværs, ligeſom Frygten drev Enhver. At de nedtraadte deres egne, det ſtaaer ikke i Texten, langt mindre, at de nedtraadde dem kryds og qvær, men ligeſom enhver af Frygt endten løb dem lige i Møde eller tvers forbi. —— Mon laſede Ledemod S. 57. er bedre, end afrevne, ſønderrevne, afbrudte Lemmer. Paa Latin hedde de laceri artus. Mon ogſaa en indbringende Mat er beſtemt nok til at betegne noctem præda lætam? var ikke byrterig, lad være et nyt, dog bedre Ord. S. 58. Mænd og Qvinder at jamre i hinanden, har vi aldrig hørt, og Tacitus taler om en Blanding af Mænds og Qvinders Hylen, ſom man maa have hørt overalt. Paakaldte de hele, i Stedet for, raabte paa de Uſkadte, kan man hel-

ler

ler ikke vel forſtaae, med mindre man veed først, at Tacitus ſiger vocare integros. Naar det hedder C. 38. Proximus dies faciem victoriæ latius aperuit, ſaa ſiger Hr. B., at den næſte Dag aabnede Seyerens Fordeele. Naar det hedder S. 59. Andre Fortieneſter kunde nogenlunde ſkrømtes, i Stedet for, dølges, fordølges, da er dette ſtridigt mod Latinen, ſom ikke har ſimulari, men diſſimulari, og den Meening, ſom Sammenhængen udfordrer. Naar Tacitus C. 41. ſiger: Cauſſa periculi non crimen ullum -- ſed -- gloria viri, ac, peſſimum inimicorum genus, laudantes, da er han temmelig tydelig: men kan man ſaa læt forſtaae Hr. B. naar han ſiger: Aarſagen til hans Fare var ingen Forbrydelſe, -- men -- Mandens Ære, og det værſte Slags Fiender, roſende, Venner eller Fiender. Nok er det, at roſende ſtaaer paa et uforoeelagtig Sted for Tydeligheden, hvilken man maa hente fra en Anmærkning S. 75. Hvor i Verden kan invidia beneficii hedde S. 63. Velgiernings Vanrygte? Hvi ikke langt hellere avindſulde, hadefulde Velgierning, hvilken Domitianus ſaa lidet ſkammede ſig ved, at han endog lod ſig takke derfor. Mon S. 64. Stundesløſe Folk er nok til at udrykke, aliud agentem populum? —— Diſſe maa være de Steder, ſom vi have lagt noget beſynderlig Mærke til. Ere de kun lidet betydelige, ſaa troe vi dog ikke, de ere ganſke ugrundede.

Altona.

Hr. Dr. Büſching har allerede begyndt at lade trykke paa den Femte Deel af ſin Jord-Beſkrivelſe, og ere deraf alt nogle Ark udkomne. Denne Deel beſkæftiger ſig med Aſien. I bemældte Ark indeholdes en almindelig Indledning; og derpaa handles om lille Aſien, Georgien, Armenien, de Tyrkiſke Lande ved Euphrat, om Syrien og Palæſtina, hvor denne juſt endes med den meget merkværdige Beſkrivelſe om det døde Hav. Man har ikke andet end kunne vente meget af Hr. B., men man kan dog ſige, at han i nogle Poſter har endda udviiſt mere, end man har haabet. Hr. B. har benyttet ſig af alle de bedſte Reyſe-Beſkrivelſer. For Ex. Libanon er

fornemmelig beſkrevet efter la Rocque, og Aleppo efter Ruſſel. Ikke ſielden finder man de Reyſendes forſkiællige Udſagn kortelig, men kritiſk ſammenlignede med hinanden. Mueligt giver Hr. B. meer Efterretning i Fortalen om diſſe Hielpemidler. Viſt er det, at man undertiden bedre kiender det gamle Aſien end det nye, derfor kan man ikke andet end bifalde, at Hr. B. ogſaa har brugt det, ſom den gamle Geographie tilbød ham, hvorhos heller ikke ere forglemte de Lærdes nyeſte Opdagelſer. Men det giver denne Jord-Beſkrivelſe et overmaade ſtort Fortrin, at Hr. B. har benyttet ſig af Aſſemans Bibliotheca Orientalis, og de geographiſke Regiſtre paa Biſpe-Sæderne, ſom derudi befindes. Denne Geographie er ligeſaa behagelig ſom nyttig, formedelſt den Rigdom paa Materier, hvoraf vi i ſær kan nævne Beſkrivelſen om Libanon og det døde Hav, ſom Exempel. Ved Beſkrivelſen om Jordanen, ſærdeles om de i den faldende Aarer, kan det ikke andet end være behageligt, at han kiender det uviſſe og urimelige i de hidtil hafte Fortælninger, og ikke paa et Lykketræf vælger ibant dem, ſom ofte ſkeer, eller lader Aaer flyde, hvor Land-Kortet af en Hændelſe har ſat dem. Undertiden faaer Bibelen ogſaa nogle korte Oplysninger. I Orthographien af de Øſterlandſke Navne, ved hvilken Hr. B., efter ſin Sædvane, ſøger meget nøye at udtrykke den egentlige Lyd, kan man ikke altid være eenig med ham; men det kommer vel deraf, at han hyppigen har fulgt Reyſe-Beſkriverne, og en Engelſkmand ofte har udtrykt eet og ſamme Arabiſk Bogſtav anderledes end Hollænderen eller Franzoſen, og alle Tre atter igien anderledes end en Tydſker kunde giøre det. For Ex. Engelſkmanden ſætter vel et Y, hvor Tydſkerne ville bruge et Jod. Dog ſkader det intet, naar man kun veed, at, hvor Hr. B. ſætter Dſch, ſaa meener han et arabiſk G, ſom for ved E og J udtales ligeſom i Franſken: og ofte maa man erindre ſig, at den Øſterlandſke Udtale ſelv er forſkiællig efter Dialecter. En eeneſte Mangel er der i den Aſiatiſke Geographie, ſom Hr. B. ofte ſelv klager over, nemlig at man har ſaa ſlette Landkort. Det bedſte, ſom Hr. B anpriſer, kan undertiden ikke faaes hos dem, der handle med Landkort, eller det endog kuns er at finde i Bøger, ſom ikke enhver kan anſkaffe ſig, der vil lære Geographien, ja end mere, undertiden i Bøger, ſom fattes i talrige Biblioetheker. Man maatte derfore ønſke, at Hr. B. vilde til Oplys-

lysning i sin Geographie lade stikke et eget Kort om Asien under sin Opsigt, hvorved han vilde gjøre sig Læserne meget forbundne. Da hans er den første gode Geographie, vi har om Asien, saa vilde det ikke mangle saadant et Atlas paa Aftræk, og det Bogtrykkerie, der paatog sig saadant, ville have mere Fordeel deraf, end ved stedse at igientage slette Landkort, som man for en Deel af Kiedsommelighed hellere lader blive ukiøbte, saa længe man kan undvære dem. Dog dette er ikke at undre paa, saa længe Kortene over Europa selv ere ufuldkomne. Hr. B. har ellers paa 3 og et halv Ark. i 8vo, ladet trykke for sig selv, **Beschreibung des todten Meers in Palästina, aus dem fünften Theil seiner Erdbeschreibung.** De tre første Paragrapher ere ligesom en Fortale, og i det Følgende anføres de Steder i Reyse-Beskrivelserne, hvorfra Hr. B. har hentet sine Efterretninger om det døde Hav. Forf. anseer det som et vigtigt og nyttigt Arbeyde, dog een Gang med kritiske Øyne at sammenligne de Reyse-Beskrivelser, man har, og derpaa har han virkelig leveret en lykkelig Prøve. Vi ville ikke gjøre Udtog af Skriftet, men alene anføre noget deraf. F. har givet en nøyagtig Beskrivelse om Havets Navn, Beliggenhed og Størrelse. At der i det døde Hav endnu ere Levninger af Bygninger, har Hr. B. §. 5. bevist ved unægtelige Vidnesbyrd, saa man ikke længer kan tvile: men om samme ere af de nedsunkne fem Stæder, drister han sig ikke selv til at bestemme. Havets Skikkelse har han bedre og vissere bestemt end nogen forhen, skiønt der af Mangel paa Efterretninger endnu ikke kan udkastes noget nøyagtig Kort af hans Beskrivelse; men meget bliver ubestemt, i sær ved Øster-Kanten, indtil saadanne Reysende vove sig did, som ere forsynede med mathematiske Indsigter og Redskaber. Vandet i Søen seer langt fra dunkel og sort ud, formedelst de omliggende høye og skyggefulde Klipper, men nær ved er det klart og blank. Forf. har ogsaa beskrevet det med Svovel formængede Jord-Beeg, som stiger i Veyret fra Hav-Bunden af, ligeledes de af Søe-Beeget opkomne Qvarzer eller sorte Steene, der brænde som Smedekul. At der af Søen opstiger en Røg, skiønt ikke bestandig, er vist nok: og efter Schwellers Sigende angriber den ogsaa Metallerne, og sværter Sølv. Derfore har man allerede i Plinii Tid holdt Luften der omkring for usund. Fiskene kan ikke leve i Vandet, og af den Aarsag har man kaldt

denne

denne Søe det Død-Hav. Sneegle og Muslinger ere de eeneſte, ſom ikke døe, da de ere tunge nok for at ſynke til Bunds i dette meget ſalte, følgelig ogſaa tunge Vand. Der er ikke altid lige høyt Vande, men det voxer og falder med Aarets Tider, nemlig ligeſom Jordanen indfører mere eller mindre Vand til. Midt igiennem Søen gaaer en Bank, ſom man kan vade over, naar Vandet er lavt, og paa hvilken man kommer til Stykkerne af gamle Bygninger. Hr. B. mælder og om de ſaa kaldte Sodoms-Æbler, ligeledes om den Urt Kali, og til Slutning om Saltſtøtten, i Henſeende til hvilken Forf. antager Hr. Hof Raad Michaelis Meening, hvis Skrift de natura & origine maris mortui han ofte anfører med Bifald, men aleene kortelig berører hans Sætninger, ſaa det vil være nyttigt at ſammenligne begge Skrifter med hinanden.

Leiden.

Hr. P. von Spaan har under Prof. D. Ruhnken forſvaret en Diſputats de Antiphonte, Oratore Attico 6 A. Man maatte ønſke at ſee Reſten af de ti Athenienſiſke Taleres Levnet udarbeydet paa ſamme Maade, ſom dette om Antiphon. Hvad ſom allerede er udført af andre, ſom af Jonſio, Fabricio, Taylоro (Lect. Lyſ. c. 7.) Meurſio (Biblioth. Attica), det anfører Forf. ganſke kort eller gaaer forbi, ſom noget, der er bekiendt: derimod tilføyes Anmærkninger, ſom diſſe ey har giort, eller hvor de har feylet. Antiphon den Rhamnuſier, blev fød i Olymp. 75. 1., ſamme Aar, ſom Xerxes faldt ind i Grækenland (ſom og er Euripidis Fødſels-Aar). Han var yngre end Gorgias, ſom allerede var berømt i Olymp. 70. Forfatteren til den under Plutarchi Navn bekiendte Bog, om de Ti Talere, ſiger, at Antiphon har været den første, ſom offentlig har underviiſt i Talekunſten til Athenen. Cicero i Bruto Kap. 12. giør Lyſias til den første Lærer i Tale-Kunſten. Her viſes af en utrykt Scholiaſt over Aphthonius, at allerede Gorgias til Athenen har givet Underviisning i Rhetoriken. Antiphon har imidlertid viſt i det ringeſte giort ligeledes. Een af hans Diſciple har giort ham uendelig megen Ære. Det var Thucydides, ſom ogſaa har oprettet for ſin Lærer et uforglemmeligt

Mindes-

Mindes-Mærke i sin Historie B. 8. S. 545. Antiphon holdt ey alene offentlige Forelæsninger, men var og den første, der skrev en Rhetorik, see S. 18. Af en utrykt Grammaticus sees, at den har bestaaet af tre Bøger. Han forfærdigede ogsaa Taler for andre, og ansøres, som den første, der har skrevet Taler at holde for Retten, hvilke andre betiente sig af til Anklagelse eller Forsvarelse. En eeneste Gang har han med megen Veltalenhed forsvart sig selv for Retten. Thucyd. B. 8. S. 545. Men Antiphon lod sig og af andre betale for sin Umage, og var den første, som giorde dette. Da Athenienserne endnu ikke kunde vænne sig til at see fri Kunst og Videnskab giort til en Handel, og en Lærd sat i Klasse med andre Haandværks-Mænd, som arbeyde for Penge og lode sig tinge, saa ansaae de ham som en nedrig Gnier, og blev han heller ikke glemt i Platons og andre comiske Digteres Lystspil. Antiphon har og skrevet Stats-Taler og Øvelses-Taler, ligeledes har han udarbeydet Locos Communes (s. Cicero, Brutus K. 12.) og af den Beskaffenhed synes de elleve Taler at være, som ere de eeneste af hans Skrifter, der endnu ere tilovers. Han havde megen Nidkiærhed, meget af de ældre Taleres Eenfoldighed, megen Eftertryk, Tydelighed og Sandhed i sit Fordrag. Af hans Exempel kan man omtrent see, hvorledes Athenen har kundet opdrage store Talere. Han har ikke sin Livs-Tid bestandig siddet bag Læresteolen; men beklædet de fornemste Embeder i Staten, og ladet sig bruge til de vigtigste Stats-Sager. Een Gang var han Befalningsmand over tvende Krigs-Skibe, og ofte har han været Anfører for Republikens Armeer, vundet Seyer i mange Trefninger, og oprettet vigtige Alliancer. Een Gang, vi veed ikke hvorledes, har han udrustet en Flode paa 60 Krigs-Skibe. Dtt synes endog, at han har været den Archon af Olymp. 90. 3. Han var den hemmelige Drivefiær, da Stats-Raadet af 400 blev oprettet til Athenen, og blev selv udvalgt til Medlem. Men da dette Stats-Raad siden deelte sig i Factioner, og Antiphons Faction maatte bukke under, saa at der endog paafulgte en fuldkommen Undergang i Staten, og en Forsamling af 5000 blev oprettet, saa kom Antiphon selv samme Aar Olymp. 92, 2. i Inqvisition, og blev, uagtet hans eftertrykkelige Forsvar, dømt til Døde, hans Gods confisqveret, hans Huus nedrevet, og han selv med sin hele Familie erklæret

som

ſom æreløs. Af hans Taler, der i det mindſte tilforn vare til, anføres her aleene nogle, ſom Meurſius og Fabricius har gaaet forbi. Hos Plutarchum kommer en for: ὁ πρὸς Ἐρασίστρατον περὶ τῶν ἰδέων. Dette var vel ingen Gienſtand for en Tale. Hr. Ruhnken viſer, at der meenes den Tale περὶ τῶν ταῶν. Dette maa have været en ſophiſtiſk Øvelſes-Tale til Paafuglenes Berømmelſe. Endelig anmærkes ogſaa nogle andre, ſom har haft det Navn Antiphon, og til deels ere formængede med denne Rhamnuſier: Antiphon, en Spaamand og Sophiſt, ſom man kaldte med Tilnavn Talekokken (λογομάγειρος) hvis Samtale med Socrates forekommer hos Xenophon (Socratis Mærkværdigheder I, 5.) Denne hører iblant de gamle Fritænkere thi der var fordum en udraabt Bog af ham i Grækernes Hænder, om Sandheden (περὶ Ἀληθείας) og her finder man, at der i ſamme var nægtet det høyeſte Væſens Forſyn: Antiphon, en Tragiſk Digter, ved Dionyſii Hof til Syracuſen: Antiphon, en Læge: en anden, ſom var Læge, og endnu to yngre Skribentere af ſamme Navn. Vi har aleene anmældt Følgen af de i dette Skrift indeholdte Efterretninger: men de ere udvidede med mange Jagiendrivelſer, og Underſøgelſer om urigtige og mistænkte Efterretninger, med Forbedringer af Græſke Skribentere, og Anførelſer af utrykte Græſke Haandſkrifter.

Anmældelſer.

Halle. Forrige Aar udgav Hr. Samuel Gottlob Hoffmann et Strids-Skrift under Titel af: Moſes juſtus Ægyptii percuſſor. Allerede Auguſtinus, Hilarius, Oecumenius, og ſiden nogle Nyere har troet, at Moſes ved Egypterns Drab har til denne Gierning ladet ſig drive af ſin Vrede alt for ſtore Hæftighed. Forf. tilſtaaer, at Religionen ſelv vel intet leed ved denne Bebreydelſe; han holder Moſes for et Menneſke, og vil ikke forſvare ham i alle Gierninger. Dog troer han altid at kunne forſvare denne Moſis Gierning, ligeſom han og anfører dem, der har giort det ſamme, blant hvilke Lutheri og Joh. Fr. Mayers Grunde ikke for-

fornøye ham. Forf. beviſer, at Moſes ikke har handlet uretteliig, af to Grunde: først af Fornuftens Grunde, dernæſt af Egypternes Ret ſelv. Naturens Ret befaler os at forſvare vort Liv, Sundhed og Legeme mod et uretfærdigt Angreb, og naar ikke andet kan være, da med den andens Død. Den ſamme lærer og, at vi ere andre ſamme Kiærlighed ſkyldige, ſom vi have til os ſelv, og altſaa paa ſamme Maade maa ſtaae dem bi i ſlig Tilfælde. Derfore var Moſes ved Naturens Ret forbunden til at rædde Hebræeren, ſom en grum Egypter ſlog dødelig. Forf. finder her alle de Reqviſita, ſom af Lærerne i Natur-Retten henregnes til Moderamen inculpatæ tutelæ. Fremdeles mælder Diodorus Siculus, at det har været en Lov i Egypten, at, hvo der ſaae et Menneſke dræbt paa Gaden, eller lide anden Vold, og ikke befriede ham, da han kunde, blev han ſtraffet med Døden. Efter begge diſſe Grunde Anførelſe viſes for det tredie, at Moſes blev af GUD ſelv dreven til denne Gierning. Dette vil F. beviſe i ſær af Skriftens Steder Apoſtl. Giern. VII. 23-25. og Ebr. XI. 24. Tilſidſt igiendrives de, ſom har foregivet, at Moſes har vidſt med ſig ſelv, at han har handlet urettelig.

Augsborg. Forrige Aar er udkommen: Der Ackerbau nach den neueſten Erfahrungen, zum Gebrauch der Liebhaber des Feldbaues, der Pächter und der Ackerleute, i 8vo. Næſten i alle tydſke Provincer bliver man ved at foredrage nye Forſlag til Agerdyrkningens Forbedring. Tydſkernes ſtore Tilbøyelighed i at efterfølge deres Naboer, Franzoſerne, har ſtor Deel i den Iver, de viſer i Agerdyrkningens Reformation. At efterfølge Udenlandſke i det Gode, er roesværdigt; men i denne Poſt udfordres egen Erfaring, og fremmede Forſkrifter og Anſlag ere utilſtrækkelige. I dette Skrift handles om Dyrenes Sygdomme, om Gisdningen, om Pløyen og Saaen, om Maaden at vedligeholde Kornet i god Stand mange Aar igiennem uden Skade og Bekoſtning, om Midler til at befordre Engene, om Kilder og Moradſer, om Kiøkkenhaver, om den Forſigtighed, man maa bruge med at ſætte Kornet i Ladene udi Sikkerhed, og om Arbeyderne paa Marken.

Paris.

Paris. Hr. Gardane har udgivet en medicinsk Afhandling: Doit on se tenir en repos d'abord apres le repas? Den daglige Erfaring lærer, at man efter Maaltid er ubeqvem til Arbeyde. Siælen er dorsk, og Legemets Lemmer har mistet deres naturlige Munterhed. Ethvert Dyr, naar det har ædt, lægger sig ned, og Celsus har allerede sagt, at man efter Maaltid hverken skulle udsætte sig for Kuld eller Heede, men hvile. Maven er liqesom Middelpunkten, og de øvrige Deele af den menneskelige Natur foreene deres Kræfter med samme, til at befordre Fordøyelsen. H. har i dette Skrift søgt Grunden til Søvnighed efter Maaltid i Madens Fermentation. Thi det er bekiendt, at Dunsterne af en fermenterende Materie har i sig en Kraft til at giøre drukken og svimmel. Maven trækkes sammen og forandrer sit naturlige Sted. Men har ikke disse Følger fornemmelig aleene Sted, naar Maven er opfyldt med alt for megen Spise? De Dyr, som usædvanlig stærk har opfyldt Maven, lægge sig ned. Da nu desuden Arbeydsfolk uden Skade strax efter Maaltidet pleyer at fortsætte deres Arbeyde, saa er den Sats om Hviles Nødvendighed efter Maaltidet ikke almindelig og uden Undtagelse.

Anmærkning.

Hr. Dodart ligner Sprogets Led ved en Fløyte. Vil man spille færdig paa Fløyte, maa man ey aleene have et godt Instrument, men ogsaa sætte Lipperne behørig til, støde Luften retskaffen ind, og bevæge Fingrene behændig. Hr. de Manse har forelæst Akademiet til Beziers en Mémoire *sur le Begayement*, og paastaaet, at Stammen har sin Grund, ikke i en Feyl hos Sprog-Lemmerne, men aleene i en Ubeqvemhed i at sætte dem behørigen til og at bevæge dem. Denne Ubeqvemhed har sin Oprindelse af en slem Efteraben, eller af et vist Tilfælde, og bliver til en Vane hos Børn saa vel som hos Voxne. Han viser Midlerne til at ændre denne slemme Vane, og stadfæster dem ved sit eget Exempel, da han fra Ungdommen op har stammet, men endelig vænnet sig igien til en ordentlig og uafbrudt Færdighed i at tale.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 5.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 29de Januar. 1767.

Kiøbenhavn.

Med Andr. Hartv. Godiches Skrifter er i indeværende Aar kommen for Lyset: Efterretning om Tildragelserne ved Bierget Hekla udi Island i April og følgende Maaneder 1766., ved Hans Finnſen. 3 Ark i 8vo. Der gives saa mange Hypotheſer om Jordskiælve og de dem meget nær beslægtede Volcaner eller ildsprudende Bierge, at Hr. F. anseer dem for vanskelige at bedømme, foreene og igiendrive, uden med mange og tilforladelige Erfaringer, som faaes ved at bemærke og optegne Naturens Tildragelser, hvilke, som Materialier, bør samles uden Hensigt til noget Syſtem, indtil en kyndig Bygmeſter anvender dem til Sandhedens Bedſte. Efterretninger om saadanne Tildragelser ere af stor Vigtighed for de Lærde, og nyttige til at kiende Skaberens Gierninger og priſe hans hellige Navn. Derfor har en vis lærd Herre og berømt af sine Fortieneſter mod Kirken og Staten givet Hr. F. den behagelige Befaling, at samle de Efterretninger, han kunde overkomme, om det skrækkelige Udbrud af Ild, Gruus og Steene, som Bierget Hekla i Island nylig har foraarsaget, og som holdt ved endnu den 21de Septbr. da de sidſte Efterretningtr kunde haves. Samme Herre befoel ham og at lade dem udgaae paa sin Bekoſtning. Efterretningerne ere samlede af Præſten Hr. Sveirn Vigfuſſon, i hvis Sogn Bierget Hekla ligger, og af forrige Rector ved Skal-

holt Latinſke Skole Hr. Einar Jonſſon, ſom boer ikke langt fra Hekla. Begge brave Mænd ere øyenſynlige Vidner til det, de berette. De andre Efterretninger ere ligeſaa fra ſikre Hænder. —— At der ikke er givet Agt paa Barometrets og Thermometrets Forandringer, Magnet-Naalens Stilling, Veyrligets og i ſær Vindenes Afveerlinger; at der ey er givet en nøye Beſkrivelſe over Jordſkiælvene, deres Stød, Direction og Vedvarenhed, tilligemed Vandets Rørelſer; diſſe Mangeler undſkylder Hr. F. med den Mangel, Island har paa Barometrer, Magnet-Naale og de behørige Inſtrumenter. — Hr. F. betegner os Biergets Beliggenhed, og antegner derved, ſom noget beſynderligt, at det har ingen Sammenhæng med den ſtore Fieldryg, det ligger ſaa nær, ligeſom Veſuvius heller ikke hænger tilſammen med de nær ved liggende Apenniniſke Bierge. At paa Hekla altid ſees Røg eller Ild, er ugrundet. Dets Communication med de andre Volcaner er deraf mærkelig, at naar det eene Bierg udkaſter Ild, blive de andre urolige kort Tid før eller efter. Th. Th. Widalini Diſſertatio de montibus Cryſtallinis Islandiæ, giver fuldſtændig Efterretning om det opgivne Spørsmaal, hvorfor Iſen paa Hekla ikke ſmelter af Ildens Heede. —— I Aaret 1693. den 13de Febr. brød Hekla ſidſte Gang ud med Ilds Udſprydelſe. Kort tilforn var næſten over hele Europa et ſtort Jordſkiælv. Man har ſiden troet, at Hekla var udtømmet og Ildens Føde fortæret, men ikke betænkt, at denne Materie, ligeſom Tørve, kan vore til igien. Denne Gang har man bemærket 2de foregaaende Kiendetegn: 1) forrige Vinters uſædvanlige Mildhed: 2) de nærværende Bækkers, Kilders og Søers Formindſkelſe, ſamt Lyngets-Fortørrelſe, ſom tilſkrives den underjordiſke Varme. —— Den 5te April 1766., om Morgenen Kl. 3½, brød Hekla ud med en ſort og ſtor Sandſtotte, hvori ſaaes en Mængde Ild og gloende Steene. Man hørte Knagen, Skrald og Tordenſlag derved. Hele Natten forhen holdt ved med idelige Jordſkiælve, hvoraf 2de i ſær vare hæftige, og man fornam derved en ſær Bevægelſe i Luften. Om Udſprydelſens Hæftighed, dens forſtrækkelige og ødelæggende Virkninger, ſamt vidtløftige Strækning, gives af Hr. F. en fuldſtændig Efterretning. Paa 31 Miles Længde kunde man, formedelſt det nedfaldende og flyvende Sand, ikke ſee Døren, man ſtod tæt ved, men maatte føle ſig for. Store Stykker Pim-

peſteen

peſteen og en Mængde Magnet-Steene bleve opkaſtede paa 2 til 3 Miiles Længde fra Landet. Een paa 7½ Pund faldt ved Gaarden Nærfurholt ſaa ſtærk, at den maatte graves op af den giennemfrosne Jord med Jern-Koefødder. Den faldende Sand bedækkede Jorden en Alen høyt i Nærværelſen, men 30 Miile en halv Alen og mindre. En ſtærk S. S. O. Vind forandrede Sandets Fart over de Bierge og Udørkener, ſom ligge midt paa Landet, og befriede ſaaledes Heklas Naboer fra en ellers øyensynlig Ulykke. Fem Gaarde i Rangaavalla Syſſel, og adſkillige i Arner Syſſel, hvor iblant en Kirke, bleve næſten ødelagte. De almindelige Brændſel-Skove for 10 til 12 Kirke-Sogne bleve nedgravede under Gruus, og ere befundne fortørrede og uden Saft. De almindelige Overdrifter i Rangaavalla Syſſel bleve i ſamme Tid ganſke fordærvede. Hestene løbe løbſke paa Marken, indtil de af Mathed ſagtedes af ſig ſelv, eller, med Hr. Stakeley at tale, indtil Indtrykket af det electriſke Stød ophørte. Elven, Rangaa-Ytri, blev af Pimpſteene ganſke tilſtoppet, og Floden Thiorſa dermed bedækket, hvoraf begge førte en ſaa ſtor Mængde til Havet, at de bedækkede dets Bredde paa 30 Miles Strækning. —— Den 9de April begyndte Hekla med fordobblede Kræfter paa ny at opkaſte ſtore gloende Steene, ſom ſpillede i Ilden, og faldt ned rundt omkring. Lydens og Knallenes Hæftighed var ſaa ſtor, at Hr. Wigfuſſon blev ſær i Hovedet derved, og mærkede en uangenem Mathed i hele Kroppen. Fremdeles fortæller Hr. F. dette forfærdelige Syns foranderlige Omſtændigheder og Beſkaffenheder indtil den 23de May. Den Dag blev man vaer en for Kreaturerne fordervelig Sand, hvoraf en Deel i Naboelauget døde, og et Spring-Vand, ſom blev opſprøytet i Sandſtøtten. Ved det Vand, ſom ſaaledes ofte mærkes ved Ildens Udbrud af Volcanerne, giør Hr. F. her en phyſiſk Anmærkning, over Vandets Styrke, imens det er opløſt til Damper, ſom er bekiendt af ſmeltet Kobber og Æolipila, der nøye kommer overeens med nærværende Tilfælde. —— Den 31te May var Hekla end een Gang urolig. Luften var tyk, qvalm og den mildeſte, ſom i dette Aar havde været i Island. Knallene vare den Gang afbrudte, hæftige og giennemtrængende. Den 1ſte Junii var een af de ſtørſte Uroeligheder, da Tordenknallene vedvarede den hele Dag. —— Den 8de og 14de Junii var det meget uroligt, den 20de og 22de ſtore Bevæ-

gelser, men derfra til den 5te Julii, da Efterretningerne slut-tes, var Alting stille. Dog hørtes Knallene lige til den 27de Junii paa 6 til 7 Mile fra Hekla, hvilket man siden den Tid til de sidste Skibes Bortreyse fra Landet bestandig har seet at brænde, og udkaste Gruus og Aske, meer og mindre. Som et mærkeligt Exempel derpaa antegnes, at den 16de Julii, Kl. 3 om Eftermiddagen, var Støv-Taagen saa tyk, at paa Lands-Tinget, 14 Mile fra Hekla, var meget mørkt, og man kunde i klart Veyr, ikke see Solen anderledes end som en mør-kerød Plet. Herved ere tilføyede tvende paalidelige Original-Anmærkninger, hvorfor Hr. F. takker en høystæred Velynder. Udi den første maa S. 28 Lin. 6 læses Skagefiords, i Ste-det for, Skagestrands, som er en Trykfeyl. —— Herefter taler Hr. F. nærmere om dette Syns bedrøvelige Følger. De vigtigste var en Sygdom blant Mennesker, som hos mange gamle Folk var dødelig, og ansees for en Virkning af en electrisk Ild, og Kreaturernes Død i Tusende Tal, som tilskri-ves dette Støv, de fik i sig tilligemed Græsset. Ildens Udseen-de var deels blaa, blandet med hvidagtige Lyner, deels klar og hvidagtig, deels rød. Knallene lignes ved en brølende Torden eller nogle Hundrede Kanoners Løsning paa een Gang. Jord-skiælve har været idelige, deels stærke, deels svagere, og for-aarsaget 4 Gaardes Ruin. Hr. F. beklager, at han ikke har haft fuldstændige Efterretninger derom længere borte fra Hekla end paa 6 til 9 Miile, og han vil ansee sin Umage for vel an-vendt, hvis andre vilde lade sig opmuntre af denne Begyndel-se, at give fuldstændigere Beretninger. Om Dagen saae man bestandig en Røgstøtte eller, rettere sagt, en sort Sandstøtte, og om Natten en Ildstøtte. Oven paa Sandstøtten spillede store og smaa gloende Steene, ligesom forgyldte Citroner og Pomeranzer paa en Fontaine, og det saa høyt i Veyret, at, naar man 1000 Favne fra Bierget vilde betragte det, maatte man række Hovedet og Kroppen tilbage, ligesom naar man nær ved seer op paa et høyt Huus. —— Derpaa taler Hr. F. om de adskillige Ting, som udkastedes af Bierget, hvilke han vel agter nøye Undersøgelse værde, men veed ikke, om nogen endnu er skeet. Siden har een af hans Venner overladt ham noget af den fine Sand, hvilken han har foreviist vor berømte Hr. Prof. Kratzenstein, der har meddeelt ham en her tilføyet Underretning under Navn af: Forsøg til at prøve den

Aske-

Uſkes Egenſkaber, ſom af Hekla denne Gang er bleven udkaſtet. Blant de udkaſtede Ting regner man en ſort, gruun, violetblaa, og høyrød Sand, Gruus og Pimpſteen, hvilken ſidſte har været den bedſte Gisdning for Græſſet, Japider af utallige Slags Farver og Tegninger, forfærdelig ſtore Klipper, ſmeltede Ertzer, i ſær af Jern, en meget fiin Leerjord og nogle nye Inſekter, ſom ere ſeete i Nærværelſen af Hekla, og her beſkrives. —— Diſſe virkelige og ſtore Ulykker har falſk Rygte og Indbildning forøget. I ſær anføres 3 Poster, ſom man almindelig har troet i Island, men af Hr. Vigfuſſon anſees for uafgiorte. —— Forſynet har bevaret naade Mennesker og Qvæg, ſom ofte tilforn ved deslige Tilfælde ere blevne qvæſtede og dræbte, ſaa ingen ved udvortes Magt denne Gang har taget Skade, et Faar undtaget, ſom blev ſønderknuſet af en Pimpſteen. I den Anledning har Hr. F. beluttet diſſe ſine meget vigtige og velforfattede Efterretninger med en ſmuk Betragtning, hvorved han søger at opvække ſine Læſeres Eftertanke om Guds Viisdom, Godhed og naadige Forſyn. Dertil tiener ogſaa Skriftet ſelv, og er formedelſt ſit vigtige Indhold, ſom vi her har foreſtillet i et forkortet Uddrag, værd at eye. Ey alene har Hr. F. med dets Forfattelſe indlagt ſig ſtor Fortieneſte, men vi tør endogſaa forſikre, at Publikum har Hans Høyærværdighed den Kongelige Confeſſionarius og Biſkop Hr. L. Harboe meget at takke derfor.

London.

Hr. Dr. Lardner har i Aaret 1766. udgivet det tredie Bind af det i de Kiøbenhavnſke lærde Tidender S. 59 forrige Aar anmældte Værk. Titlen paa dette Bind er følgende: *A large collection of ancient Jewiſh and Heathen Teſtimonies to the Truth of the Chriſtian religion* - - containing the Teſtimonies of heathen writers *of the third entury and to the Converſion of Conſtantin the firſt Chriſtian mpereur.* 370 S. i 4to. I Erindringen foran mælder Forfatteren, at dette Binds Udgave er bleven opholdt noget, blot fordi han ventede, ſkiønt forgiæves, at bekomme det af Mſr. Bullet over ſamme Materie nyelig udgivne Værk, hiſtoire de l'Etabliſſement du Chriſtianisme tirée des ſeuls Auteurs Juifs & Payens, ou l'on trouve une preuve ſolide

de la Verité de cette religion, og at ſammenligne det med ſit eget. Eu ſtor Deel af dette Bind indeholder de af hedenſke og chriſtelige Skribentere tagne Efterretninger om de Chriſtnes bedrøvede og taaleligere Skiæbner under Septimius Severus, S. 3 f. Alexander Severus, S. 33 f. Maximinus Thrax, S. 59 f. Decius, Gallus, Valerianus, Gallienus, S. 80 f. Aurelianus, S. 114 f. og i ſær under Diocletianus, S. 277 f. I diſſe Efterretninger fortælles benævnte Keiſeres milde og gruſomme Edikter og Gierninger mod de Chriſtnes Religion. Ved Septimii Severi Befaling mod de Chriſtne, anføres S. 11 følg. der ſal. Mosheims Anmærkninger over ſamme. Hr. L. undrer over, at Mosheim har opholdt Læſerne med ſaa ubetydelige Anmærkninger. Men dog gior han ſelv nye Anmærkninger over de ſamme. Og tilſidſt veed man virkeligen ikke ret, hvad de begge vil ſige. Thi omſider blive de eenige med hinanden, og med andre Lærde, da det ſyntes i Førſtningen, at man vilde faae læſe noget ſplinternyt og forſkiælligt fra alle andres Meninger. De ſpecielle Vidnesbyrd, ſom forekomme af hedenſke Skribentere i dette Bind, ere næſten alle meget vigtige. Af Epimenidis Levnet hos Diogenes Laertius anføres S. 18 f. en Fortælling, ſom ſtadfæſter den Efterretning i Apoſtl. Giern. XVII. om et Alter i Athenen, der var oprettet til Ære for den ubekiendte Gud. Efter Diogenis Beretning blev Epimenides kaldet til Athenen for at give de Athenienſer et Raad, hvorledes de kunde forſone de fortørnede Guder og befrie deres Stad fra den ſtærke Peſt? Philoſophen forordnede, man ſkulde føre et Antal af ſorte og hvide Faar hen paa Areopagus; derfra lade dem gaae, hvorhen de vilde; og de ofre ethvert af dem paa det Sted, ſom det af ſig ſelv ville lægge ſig hen paa, τῷ προσήκοντι θεῷ. Hr. L. vil have dette overſat ſaaledes: for den Gud, til hvis Ære Faar af ſaadan Farve pleye at ofres. Men, at vi ikke ſkal anføre andre Grunde, ſaa var jo denne Gud i ſaa Maade ingen Ubekiendt. Meget rettere meene vi, denne Overſættelſe er: for den Gud, ſom det tilkommer, cui debetur piaculum, det er at ſige, den, ſom er fortørnet, og ved et Offer maa forſones. Hverken de Athenienſer eller Philoſophen vidſte, fra hvilken Guddom Peſten i deres Stad var dem tilſkikket. Diogenes ſlutter ſin Fortælling med den Efterret-

ning,

ning, at man, for den Begivenheds Skyld endnu i hans Tid finder βωμὸς ἀνωνύμος i Athenens Forstæder. I denne Afdeelning rettes S. 23 en Citation i Wettsteens Nye Testament, og bemældte Sted hos Dionenes oplyses med ligedanne Steder af Pausanias og Philopatris under Luciani Navn bekiendte Samtaler. Om den bekiendte Lovkynder Ulpianus anføres S. 40 f. af Lactantius, at han i den syvende Bog af sit Skrift de officio Proconsulis har samlet alle Keisernes Rescripter mod de Christne, som til hans Tid vare udkomne. Men dette Skrift er borte, og de Steder i Pandekterne, som skulle have Hensigt paa de Christne, ere af en uvis Forklaring. Af Dion Cassius samles S. 46 f. hans Efterretninger om Jerusalems Forstyrrelse, Domitiani Forfølgelse mod de Christne, og Nervæ naadige Forhold imod dem. At Marcia har giort Keiser Commodus gunstig mod de Christne, er uvist. Thi Hr. L. anmærker ganske rigtig, at Fortællingen derom findes aleene i Xiphilini Udtog, og maaskee i nogle Poster mere indeholder Epitomators Forklaring end Forfatterens Meening selv. Det Spørsmaal, om Philippus Arabs har været en Christen? benægter Hr. L. S. 62 f. af overbeviisende Grunde. Af Plotini Skole aleene, denne berømte Platoniske Philosoph, finder man, uagtet Alderdommens ufuldkomne Efterretninger, dog alligevel Tre lærde Mænd, nemlig Amelius, Porphyrius og Longinus, hvilke har haft en nøye Bekiendskab med de Christnes Læresætninger og guddommelige Skrifter. Amelius S. 95 f. anfører adskillige Steder af Johannis Evangelio, ved det han taler om λόγος. Han siger paa et Sted, som Eusebius har bevaret os i sin præparat. Evangel.: λόγος er den, ved hvilken, da han selv er ævig, alle Ting er giorte, ligesom Heraclitus ogsaa lærer, og den selv samme, om hvilken den Barbar lærer, at han er i et Grundvæsens Sted og Værdighed, at alle Ting ved ham ere giorte, og at Alting, som er til, har sit Liv og Virkelighed ved ham, at han er faret i et Legeme, antaget Kiød, og ladet sig tilsyne som et Menneske, at han selv i denne Skikkelse har beviist sin ophøyede Natur, og at han efter Døden (ἀναλυθέντα) igien er bleven til

Gud, og er Gud paa ſamme Maade ſom han var det, førend han foer i Legemet, og Kiødet og Menneſket. Longinus S. 101 f. fælder en meget berømmelig Dom om Moſes i ſit bekiendte Skrift περὶ ὕψους, og ſætter hans Beſkrivelſe om Skabningen blant Exempler paa det Høye. Men det Fragment, ſom findes under denne Skribentes Navn ved hans Værker, og hvori Paulus regnes med iblant de bedſte Talere, er ægte. Derom meddeeles S. 106. 7. en læsværdig Anmærkning fra en Ven af Dr. L., hvilken tydelig viſer, at dette Fragment har en Ignorant til Forfatter. Der anføres nemlig i ſamme, foruden Demoſthenes og andre, ogſaa Δημοίθενης Κριθινος. Hr. Lardners Ven anmærker, at man har kaldet en vis elendig Skribent, ved Navn Dinarchus, ſpotteviis Δημοσθενη Κρίθινον. Naar man nu i en Fortegnelſe paa de fornemſte Talere finder, foruden Demoſthenes, Æſchines, Lyſias, ogſaa Δημοσθενης Κρίθινος, kan man da vel endnu troe, at den er giort af Longinus? Det var omtrent det ſamme, ſom om en Kramer ſkulle have ſkrevet en Fortegnelſe paa de bedſte Prædikantere, hvori han anpriſede, foruden Bourdalone, Boſſuet, ogſaa Abraham a St. Clara. Hvad der hos gamle Skribentere findes om den Philoſoph Numerius (S. 108 f.) er altſammen ſaa uviſt, at man ey engang kan afgiøre, om han har levet for eller efter Chriſti Fødſel? Han ſkal efter adſkillige Skribenteres Beretning have ſagt: Hvad er Plato andet, end Moſes i det grædſke Sprog? Om Porphyrio, den lærdeſte blant de os bekiendte hedenſke Fiender af Chriſtendommen, handles udførligen S. 122-222. Af hans Indvendinger, ſom vi endnu finde hos Euſebium, Hieronymum og Auguſtinum, ſeer man, at han med ſtor Flid har læſt det Gamle og Nye Teſtamentes Skrifter. Beſynderlig ſees det af de Indvendinger, han tager af det Gamle Teſtamentes Citationer i det Nye. Naturaliſterne beſkylde de Chriſtne for at have forkommet alle Porphyriſke Skrifter mod Chriſtendommen. Men Giendrivelſerne mod ſamme af Methodio, Euſebio og Apollinario ere jo ligeledes gangne til Grunde. Og med alt dette har Chriſtendommen ſelv tabt meget ved Porphyrii Skrifter. Thi, at dømme fra det, vi endnu har af

hans

hans Indvendinger mod Daniels Spaadom hos Hieronymum, vilde dette Værk have givet os den bedſte Oplysning over denne bibelſke Bog. Porphyrius vilde derudi beviſe, at ſamme er ingen Spaadom paa tilkommende, men en Fortælling af virkelig forgangne Ting, og ikke giort af Daniel, men af en ſeenere Forfatter efter Antiochi Epiphanis Tider. Til den Ende viiſte han af de bedſte Hiſtorie-Bøger, ſom endnu vare til den Gang, at alle diſſe Begivenheder vare til Punkt og Prikke efter alle Omſtændigheder ſkeete, ſaaledes ſom de ſtaae i Daniel. S. 193-222. anfører Hr. L. vidtløftigen ſine Grunde for, at det af de fleſte Lærde Porphyrio tillagte Skrift: Philoſophien af Orakel-Sprog περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας er ſmeddet af en chriſtelig Bedrager, til formeent Nytte for den Chriſtne Religion. Her ivrer Hr. L. ſig beſynderlig mod den ſal. Mosheim og hans Chimære om en ny Menneſke-Slægt, ſom har været halv Hedning, halv Chriſten. Saaledes kalder han (S. 195) den i Mosheims Diſſert. de turbata per recentiores Platonicos eccleſia, foredragne Idee om de nyere Platonikers Sekt. Hvad Hr. L. S. 196 ſiger om Ammonius Sakkas, ſom den ſal. Kanzler giør til denne Sektes Stifter, fortiener at læſes. Til de allerede i det foregaaende af de 6 Scriptoribus hiſtoriæ auguſtæ anførte Steder, ſom S. 223 f. igientages tilſammen, ſætter Hr. L. endnu eet af Heliogabali Levnet hos Lampridium. Han fortæller derudi, at denne Keiſer forordnede, at der i Solens Tempel, ſom han havde oprettet, ogſaa ſkulde iagttages Jødernes, Samaritanernes og de Chriſtnes Skikke, for at giøre denne Guds Dyrkelſe deſto almindeligere. S. 229 f. anføres et Vidnesbyrd af Hierocles, ſom i en Bog mod de Chriſtne, hvoraf man endnu finder Uddrag hos Euſebium og Lactantium, derved troede at forringe JEſu Mirakler; fordi Apollonius af Thyana, efter hans Foregivende, har giort det ſelv ſamme. Hr. L. handler ogſaa derfor, og det meget udførlig, om Apollonii Levnet, ſom Philoſtratus har efterladt ſig; ligeledes om Pythagoræ Levnets-Beſkrivelſer af Porphyrio og hans Diſcipel Jamblico. Han viſer her, at de Lærde feyle, naar de faſt med en Mund paaſtaae, at diſſe Levnets-Beſkrivelſer ere forfærdigede for at betage JEſu Mirakler deres Anſeelſe ved at fortælle nogle

lige ſaadanne. Den meeſt overbeviſende Grund for denne Meening er, at de af Pythagora og Apollonio berømte Mirakler næſten ſlet ingen Lighed har med JEſu Gierninger. JEſus helbreder Blinde, Halte, opvækker Døde, forbedrer ved Underviisning Menneſkenes Sæder: og hine ſtryge Verden igiennem ſom vandrende Riddere, gaae løs paa Vidunder, holde Samtale med Oxer og Aſne, hvis Sprog de forſtaae, og ſom de ſige ſnart eet ſnart andet i Ørnene. Hr. L. paaſtaaer derfor rettelig, at Philoſtratus, tillige med Porphyrio og Jamblico, vilde have fortalt det ſelv ſamme om deres Helte, om og ſlet ingen Chriſten Religion havde været i Verden. Det Sted, Hr. L. S. 352 f. har ladet aftrykke af Dr. Parkers demonſtration of the divine authority of the law of nature and of the Chriſtian religion, om ſamme Sag, kunde gierne have blevet borte. Hr. L. giver en ſelſom Aarſag dertil, fordi jeg, ſiger han S. 271, hidtil i min Afhandling om Apollonio og hans Levnets-Hiſtorie har ſagt lidet meer, end Dr. Parker alt længe for mig har giort: ſaa vil jeg lade hoſtrykke hans Anmærkninger over denne Materie. Dette tredie Bind ſluttes S. 328 f. med en ſummariſk Gientagelſe af de i ſamme indeholdte Vidnesbyrd, og nogle gode Betragtninger over Chriſtendommens Tilſtand under de hedenſke Keiſere. Det vigtigſte i dette Anhang er, at Hr. L. vil beviſe, at den ſal. Mosheim ſlet ingen Aarſag har haft til at tale ſaa foragtelig om den ſædvanlige Meening, ſom regner Ti Forfølgelſer mod de Chriſtne. Den har viſt nok mere Grund i Kirke-Hiſtorien, end Mosheim troede, og er allerede i det fierde Aarhundrede antaget af chriſtne Skribentere. Hr. Dr. Lardner har nu altſaa meſtendeels til Ende bragt dette ny vigtige Værk, hvoraf det fierde og ſidſte Bind uden Tvil ſnart følge efter. Det er ſkrevet i ſamme Smag ſom hans øvrige Skrifter, noget vidtløftig, med mange ofte ikke meget betydelige Anmærkninger opfyldt, og udarbeydet mere ſom en Kollektan-Bog, end i en ret ſammenhængende Orden; men meget fuldſtændig, i Anførelſer og Fortællinger meget nøyagtig, overmaade tydelig, og i Almindelighed ſamlet med en utrættet Taalmodighed. I denne tredie Deel er Skrivemaaden, imod Forfatterens Sædvane, noget bitter og hæftig paa de Steder, hvor han diſputerer mod den ſal. Mosheim. Hvis Hr. L. ikke af ſine øvrige fortræffelige

Skrifter

Skrifter var tilstrækkelig bekiendt for en upartisk Mand, og meget redelig i sine Domme, saa maatte man troe, at han dertil var dreven af en National-Misundelse, i Anledning af den Mosheimske Kirke-Histories Oversættelse paa Engelsk, og mangen en derved afvungen Bekiendelse, at dets Mage ikke i Engeland kunde fremvises.

Königsberg.

Herr Dr. Lilienthal iler nu til Slutningen af sit nyttige Værk, hvori han forsvarer den guddommelige Aabenbarings Sag imod dens Fiender. I den tolvte Deel, som er udkommen paa 1 Alph. 4 Ark, i de Hartungske Arvingers Forlag, giør han Begyndelse med at forsvare den hell. Skrifters Historie for dens Modstanderes Indvendinger, og haaber at slutte denne Afhandling og hele Værket med den fiortende Deel. De Indvendinger, som her efter et foregaaende Bevis for Historiens Troværdighed i det Gamle Testamente igiendrives, ere følgende. Man nægter først Ælden af det G. Testamentes Historie-Bøger, og foregiver, at de ere skreven meget sildigere og af meget yngere Forfattere. Hr. L. gaaer derfore S. 449-626, disse Bøger igiennem efter Ordenen, og viser, at de virkelig ere forfærdigede af de angivne Forfattere, og til de angivne Tider. Den anden Indvending, at Forfatterne til bemældte Bøger ey har været i Stand til at meddele Esterverden en tilforladelig Esterretning om de Begivenheder, som udgiøre Indholdet af deres Skrifter, igiendrives S. 622-40; og S. 641-657 besvares den tredie Indvending, som bestrider Oprigtigheden hos det G. Testamentes Bibelske Historieskrivere. Om den fierde og femte Indvending, som tages af hedenske Skribenteres Tavshed og Modsigelse, handles S. 658-674. I det følgende, S. 674-688, prøves endnu nogle Invendinger mod Brugbarheden og den uforfalskede Rigtighed af det G. Testamentes Historie-Bøger; og dermed endes det almindelige Forsvar for disse Bøger. I Resten af dette Bind (S. 688-855) begynder Hr. L. at giennemgaae de fornemmeste Facta i denne det G. Testamentes Historie hver for sig. Den Bibelske Fortælling om Verdens Skabelse afhandles S. 688. f., om de første Menneskers Historie i deres Uskyldighed og ved Faldet,

Faldet, S. 693. f., om Kains Broder-Mord, S. 767. f., om adſkillige Kunſters Opfindelſe, S. 776. f., om Lamechs Tale til ſine Hustruer, S. 777. f., om Syndfloden, S. 791. f., om Chams Forbrydelſe mod ſin Fader, S. 814. f., om det Babyloniſke Taarns Bygning, S. 828. f., og om det Babyloniſke og Aſſyriſke Riges Oprindelſe, S. 843. indtil Enden. Dette Lilienthals Værk beholder endnu immer ſin længe bekiendte og berømte Brugbarhed. Man finder i ſamme en næſten fuldſtændig Samling af de betydeligſte Indvendinger mod den Chriſtne Religion tillige med de fornemſte Beſvaringer paa de ſamme. Skulde end mange blandt de anførte Giendrivelſer, (endog af dem Hr. L. erklærer ſig for) ikke ſynes grundige nok for alle Læſere, ſom f. E. hvad der S. 478. f. anføres af nogle endnu vedvarende Mindes-Mærker af Moſis Fortællinger; ligeledes, Forklaringen paa de Ord: „Lader os giøre Menneſker," S. 693; den Mening, at Adam har taget Dyrenes Navne af deres indvortes Natur, S. 704, 5; Den S. 708. f. paaſtaaede beſynderlige Sympathie mod Menneſkene, ſom ſkal have været indplantet Dyrene i Uſkyldighedens Stand; det af Bachanternes Skikke S. 766. tagne Bevis, at den Hiſtorie om Evæ Forførelſe ved en Slange, ogſaa har været bekiendt iblandt Hedningerne; og Foreſtillingen af Afſkyeligheden i Chams Gierning, S. 815. f.: Skulle diſſe og ſaadanne Beſvaringer ikke af alle anſees for gyldige nok, ſaa bliver deres Anførelſe dog meget nyttig. Naar man finder ſaa mange Slags forſkiellige Svar paa Indvendingerne af Chriſtendommens Fiender ſamlede paa eet Sted, ſaa vinder Sandheden derved den Fordeel, at man paa Timen ſeer, hvor mange Slags ſvage Sider Modſtandernes Meeninger have? Hiſt og her ſavner man nogle Anmærkninger over de afhandlede Materier af de nyere Skrifter, hvilke, foruden andre Aarſager, endog alene af den Aarſag havde fortient Plads i dette Værk, for at give ſamme en deſto ſtørre Fuldſtændighed. Man kunde, (ved S. 559. f.) af hvad der ſiges hos nyere Fortolkere om den himmelhøye Forſkiæl paa Moſis og Eſræ Skrivemaader, meget tydeligere have foreſtillet Urimeligheden i den blandt Religions-Fienderne næſten almindeliae Meening, at Eſras ſkulde have ſammenſmedet Pentateuchum. Kunde de ſpodſke Indvendinger mod de første Menneſkers Udrivelſe af Paradiis

diis ved Cherubim (S. 759. f.) ikke hæves paa en lættere og mere overbeviſende Maade? naar man antager, at Cherubim (ikke ere Engler, men) er et Poetiſk Billede paa et forſkrækkeligt Torden-Veyr? Saaledes kunde og Afhandlingen om Lamechs Tale til ſine Huſtruer (S. 777.); og om Noæ Ark (S. 801. f.) i adſkillige Stykker bleven formeret og opklyſt af Anmærkningerne til Lowth de poëſi ſacra hebræorum.

Leipzig.

Prof. J. J. Schwabe har udgivet et Skrift de Semnotheis Veterum Germanorum philoſophis. Druiderne holdes for de første Philoſopher hos Tydſkerne, for ſaa vidt diſſe bleve indbefattede under det Navn Celter. Hos de egentlige Tydſkere ſynes imidlertid Barderne at have været det, (Ammian. Marcell. XV. 9.) hvilke tillige have været Digtere, Sangere og Philoſopher. Hos Diogenes Laertius i Begyndelſen af hans Fortale forekommer et Sted, hvor nogle Skribentere ere anførte, i Følge af hvilke de første Philoſopher maa opſøges hos Barbarerne, og efter Ariſtotelis og Sotions Meening, har det været hos Celterne og Gallierne, de ſaa kaldede Druider og Semnothei (Σεμνοθεοι). Det ſidſte Navn forekommer paa dette eene Sted, og derom er det, anmældte Skrift handler. Diſſe Semnothei udtrykkes ogſaa af Nyere ved Samothei men dette ſkriver ſig fra den Bedrager Annius fra Viterbo, hvilken i ſin Berosus giver dem ud for Efterkommere af hans opdigtede Samothes, ſom han gior til Stifter for Celterne og Gallierne. Den eeneſte Maade at forklare dette Ord paa, er at udlede det af ſit Stamme-Ord. Nogle har giort dette i Henſeende til Semnothei andre i Henſeende til Samothei, og det meeſt paa den ubegvemmeſte og ſælſomſte Maade, ſom det gierne gaaer med Ordenes Udledelſe, da de hente deres Udſpring fra Grædſken. Hr. S. anfører diſſe Etymologier omſtændelig, og tilføyer derhos ſin egen. Allevegne fremſkinner megen Sprogkundſkab. Han kunde med Rette ſætte forud, at Ordet var fordærvet eller i Udtalen forandret af Grækerne, ja allerede af bemældte Skribentere, og endnu mere af deres Afſkrivere. Men han

han betiener ſig ikke af denne Ret, og forudſætter kuns en Sammenſættelſe af Ordet, ſom bliver nærmeſt ved den Ortographie Semnotheos, udaf Semno og Theos. Det ſidſte er det ſamme, ſom det Celtiſke Theoth, hvilket udtales paa adſkillige Maader, og betydede ey aleene Gud, men Folket, og Folkets Forſamling. Det Ord Semno findes i Semnonernes eller Sennonernes Navne, det anſeeligſte Folk af den Sveviſke Stamme, og begge udleder Hr. Prof. S. af ſamen, ſanen, ſamlen, ſaa at Semnothei betyder forſamlede Folk, et foreenet Sælſkab. Da Ammian XV. 9. ſiger om Druiderne, at de levede i viſſe Sælſkaber eller Broderſkaber, ſaa kan Srmnothei endten have været ligedanne eller de ſelv ſamme Sælſkaber af Druiderne. Det ſidſte er rimelig ved det Druiderne ſelv ſynes at have faaet Navn af det Celtiſke Dru, foreenede Folk. De Baktriſke og Indiſke Philoſopher Samanæerne trækkes kun ved Haarene herhid. Derimod forandrer Hr. S. efter en rimelig Gisning de Saronider hos Diodoros til Samonider. Endelig forekommer de Senaner paa en i Paris 1711. udgravet Steen. Der foreſtilles paa ſamme Figurer af gamle og unge Perſoner med Krandſer, hvorhos findes de Ord: SENAN W EILO. Hr. S. har paa ny ladet Steenen ſtikke i Kobber forved Afhandligen, og læſer Ordene ſaaledes: Senan Ew. Eilum: d. e. en Foreſtilling paa forſamlede Viiſe. Nemlig, Senan ſtod i Plurali af Sen, en Forſamling. Ew er her et forkortet Ord, og kan opfyldes paa adſkillige Maader: Ewarton en Præſt, Ewruathun, Lovens Tiener, Ewalertu, Lovkyndig, Ewenlerari, Lovgiver. Eilum betyder et Billede, og findes ſaaledes endnu i det Cambriſke.

Nürnberg.

Hos Monath er udkommen: D. Wilhelm Bates Uebereinſtimmung der göttlichen Eigenſchaften in dem Werke der Erlöſung, aus dem engliſchen überſetzt von M. Georg Wolfgang Panzer. 1766. 2 Alph. 4 Ark. Forfatterens Hensigt er at viſe, hvorledes Guds Viisdom, Godhed, Retfærdighed, Hellighed og Sandhed har forherliget ſig i det ſtore Forløsnings-Værk. Vel er den Vey, Forf. har betrædet, ikke ny og ubanet: der har meget meer

været

været allerede mange Theologer, som har skrevet om denne høye Sag. Imidlertid har alle disse Skribentere enten ikke dyrket den hele Mark af disse værdige Betragtninger, eller aleene giort det saa løslig, og derfor efterladt Bates Materie nok, til at vise sine theologiske Indsigter. Vi ønske at kunne levere et fuldstændigt Udkast af hans Bog, som han har deelt i 23 Kapitler, for at vise, han har giort dette. Men følgende maa være nok. I det første Kapitel tales om Menneskets oprindelige Tilstand, men i det 2det og 3die om Syndefaldet og dets Følger i Henseende til de første og alle andre Mennesker. Det 4de Kap. viser, at Mennesket umuelig har kundet give sig sin forrige Lyksalighed igien. Heraf sluttes og bevises i det 5te Kap., at den guddommelige Viisdom har aabenbaret sig i Foranstaltningen til Menneskenes Forløsning, hvilket nærmere anvendes i det 6te Kap., og geleydes med en Betragtning over Evangelii Værdie. Det 7de Kap. beviser, at den blot speculativiske Kundskab om Evangelio er unyttig uden sand Troe. De tre følgende Kap. indeholde en udførlig Betragtning over Guds Barmhiertighed, der paa saa rørende en Maade har aabenbaret sig i Forløsnings-Værket. Heraf udledes ogsaa nogle praktiske Sandheder i det 11te Kap. Forf. kommer nu til Guds Retfærdighed, og viser i det 12te Kap., at Retfærdigheden maatte have en Fyldestgiørelse; i det 13de, at denne Fyldestgiørelse virkelig er skeet, og i det 14de, at den er fuldstændig og fuldkommen gyldig. Det 15de Kap. er atter praktisk. Fra det 16de til det 18de Kap. betragtes den ved Forløsnings-Værket forherligede Hellighed, den man, som Forf. siger, tydelig kan indsee, naar man overveyer, deels hvad vor Forløser har lidt, for at erhverve os Forladelsen, deels under hvad for Betingelser han vil meddeele os sin Dods Velgierninger, deels hvad han har giort for at skaffe os vor tabte Herlighed igien. Det 19de Kap. indeholder en praktisk Anvendelse af det foregaaende. I det 20de og 21de Kap. handles om Guds Almagt, og vises, hvorledes den har aabenbaret sig i JEsu Manddoms Annammelse, i hans Vandel, Død og Opstandelse, i den hedenske Verdens Omvendelse til Christendommen, i Midlerne, hvorved Evangelium er bleven udbred, o. s. v. Det 22de Kap. indbefatter nogle vigtige Følgesætninger, og endelig i det 23de bevises, at Gud har rædet sin Sandheds Ære ved Christi Død. —— Hr. Panzer, der i sin Oversættelse

ſe har været lykkelig, lover ligeledes at overſætte Bates øvrige Skrifter. Man vil i ſær anpriſe ham de tvende Bøger of the ſpiritual perfection, og Conſiderations of the Exiſtence of God: thi Reſten er næſten aleene Prædikener, hvoraf vi desuden har Overflødighed nok.

Anmældelſer.

Leipzig. Chriſtiani Gottlieb Ludwig Methodus doctrinæ medicæ univerſalis er trykt hos Gleditſch 1766. paa 200 S. i 8vo. Henſigten af dette Værk er besynderlig og nye. Hiſtorien af Fortegnelſen paa de Videnſkaber, ſom udfordres til Lægekunſten, og et kort Bibliothek af de bedſte Forfattere er noget, ſom andre ogſaa har foretaget ſig. Men de Forſlag, hvorledes en Læge ſkal opfinde, hvorledes han ſkal ſamle, indrettede efter de adſkillige nødvendige Videnſkaber; en Lærers Pligter, de Forſlag, hvorledes han ſkal benytte ſig af Fremmedes Arbeyder, hvorledes han kan komme til en Lærebygning, hvad han har at iagttage ved den Syge; en praktiſerende Læges Klogſkabs-Regler, og flere Afdeelinger, ere nye, og Forf. egentlige, derhos affattede med ſtor Indſigt og Erfarenhed.

Zürich. Det ſiette Bind af Joh. Friedr. Stapfers Sittenlehre er udkommen 1766., og med ſamme ſluttes hele Værket. Det indtager 680 S. i ſtor 8vo, hvoraf et brugbart Regiſter over alle 6 Bind, udgiør en Deel. I dette Bind finder man først Pligterne mod Næſten, i Besynderlighed ogſaa Pligterne i adſkillige Stænder blant Menneſkene, og fornemmelig Geiſtlighedens. Forf. ſlutter med Midlerne, hvorved at giøre ſig dygtig til Sædelærens Udøvelſe, og med de bevægende Grunde, ſom ſkal opmuntre os til dette uforbigængelige Arbeyde.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 6.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 5te Februar. 1767.

At nogen, som selv skriver kritiske Afhandlinger, hvis Hensigt er at rette andres Feyltagelser i Sproget, og foreskrive Regler til dets Forbedring og Berigelse, dog kan tvile, om disse høre iblant de Midler, hvorved et Sprog forbedres: at han ikke tør love vort Sprog nogen stor Nytte af Grammatiker og Ordbøger: Det er en Tvil og en Frygt, man billig maa forundre sig over. Man forlanger først et tilstrækkeligt Antal af classiske Skribentere i al Slags Literatur. Men er det lige meget, hvorledes de skrive? Og skulle de skrive vel, er det ikke da vel, at man har bragt Sproget, jo før jo hellere, til den største Regelmæssighed, som muelig er? — Man har ingen Myndighed. — Hvilken Tanke! Her var adskilligt at modsige, og vi kunde læt fristes dertil, hvis vi paa det urette Sted turde være vidtløftige eller kunde befrygte, den skulde finde noget stor Bifald, som vi, Sandt at sige, misunde den. Men dette kan man ikke nægte, at jo et tilstrækkeligt Antal af gode Skribentere er eet af de fornødne og driftige Midler til Sprogets Forbedring og Berigelse. Et andet var det, som Forfatteren af den indsendte Efterretning i No. 2. har opgivet, nemlig, vel udarbeydede Oversættelser af latinske og græske Skribentere. Nok et tredie Middel har en anden Forfatter bragt paa Bane. Vi kan ey andet end bifalde hans fornuftige og i vore Tanker vel grundede Forslag, om at indsamle og tilbagekalde af gamle Skrifter forældede, men dog begvemme og

brugbare Ord, hvilket han har forebragt i et lidet Skrift, ſom her i

Kiøbenhavn

hos Andreas Hartvig Godiche er trykt under Titel: Tanker om det Danſke Sprogs nye og gamle Tilſtand og Forbedring, til det Danſke Folk, og i ſær til alle fornuftige og ærlige lærde og retſindige Danſke Mænd. 1766. 2½ Ark i ſtor 8vo. Forf. er ubenævnt, og har i dette Skrift aleene giort ſig bekiendt under Navn af Lem i et lidet Sælſkab, der i lang Tid har betragtet det gamle og nye Danſke Sprog. Siden de andre hans Sælſkabs Brødre, uagtet deres Redelighed og Duelighed, ere meget ſeendrægtige, ſaa har han endelig beſluttet at ſkrive noget i denne Materie, de nu ſaa længe har overveyet. Lærdom, ſom forſikres at være langt almindeligere i diſſe oplyſte Tider end nogenſinde tilforn, giør ham og hans Staldbrødre til Barbarer, og den alt for klare Lysning har næſten giort dem ſtokblinde. Han vil derfor udvælge noget gammelt at betragte, da der ved gamle Ting ſielden er ſaa ſtor Glands, ſom ved nye. Den Sag, han har foretaget ſig at beſkue, er vort Modersmaal, ſom i hans Tanker bliver nu meer og meer gammelt, forſtaae, det rette og ægte Danſke Sprog. At bringe dette i ſin forrige Anſeelſe er Øyemærket af denne Afhandling, hvis Indhold gaaer ud paa at viſe, hvorledes det Danſke Sprog kan forbedres af det Islandſke, ſom i Grunden er det rette gamle Danſke. For at oplyſe dette ſit Forſlag, da paaſtaaer han, først, at det Sprog, ſom tilforn gik over Norden, i ſær over de tre Riger, og udbredde ſig til en Deel nær og fiær liggende Lande, kaldtes Danſk Tunge. Denne, meener han, naaede til Sachſen, Engeland og et Stykke af Frankrige. Man veed, at det Tydſke Sprog vil være det oprindeligſte for den Danſke Tunge, og for alle de Sprog, ſom dermed ſtode i Forbindelſe. Ja nogle har paaſtaaet, at det var Kilden til det Græſke og Latinſke. Forf. driver ikke ſin Fordring ſaa vidt, i Henſeende til det gamle Danſke Sprog. I Følge vore Forfædres Eſterretninger antager han aleene, at ſamme for en Deel nedſtammer fra det Græſke, i ſær da denne Meening ſtadfæſtes af mangfoldige overeensſtemmende Ord i begge diſſe Sprog. Det ſtørſte Beviis

dertil

dertil ſkulde hentes fra det Gothiſke eller Mæſo-Gothiſke, ſom er midt imellem begge, og ſlægter dog det Tydſke endnu mere paa. Ikke deſto mindre meener han, med Torfæus, at vort Sprog ikke er kommet fra Gotherne. At vise Sprogenes Oprindelſe til og fra hinanden, anſeer han for vanſkeligere og uvisſere, end at vise deres Overeensſtemmelſe. Dette ſidſte er mere behageligt, da det ikke ſtøder nogen af de Vedkommende. Det Tydſke Sprog priſer Forf. for ſin Ældes, men i ſær for ſin Reenheds Skyld, i Ligning med andre levende og beſlægtede, ſaaſom det Engelſke, Franſke, Italienſke og Spanſke. Men betragter man tillige det gamle Danſke Sprog, da tildømmer han det Fortrinnet af mange unægtelige Grunde, vil ikke tilſtaae, ſamme er yngere end det Tydſke eller dets Affødning. Han beraaber ſig paa Udenlandſke, ſom bekiende, at en Deel Tydſke og andre berømte Nationer ere komne ud fra Dannemark. Vil nogen heraf uddrage den Følge, at de Tydſke har, ligeſom de Danſke, fra første Færd haft deres Tydſke Sprog i Dannemark, at altſaa det Danſke Sprog af Begyndelſen er det ſamme ſom det Tydſke, da troer han, at de ikke ſelv vilde være fornøyede med denne Slutning, da deraf vilde følge, at dette er juſt det gamle Danſke Sprog, og at det nu levende Tydſke, altſaa og det ældre, er nedſtammet derfra. Forf. vil heller ikke være meget paaſtaaende, ſkiønt denne Slutning kunde være billig, da mange gamle fremmede og uegennyttige Skribentere dømme os til Fordeel, og vi med Føye kan forkaſte andre, ſom berette mere eller anderledes om vore Forfædre, end vore egne troværdige Skrifter. Vil nogen frembyde det Tydſke Sprog, ſom Kilden til det Danſke, da ſpørges, hvorfor? ſiden vi have ſaa mange Grunde paa vor Side derimod. En Tydſker ſkylder os jo flere Stamme-Ord end vi ham. Vores Sprog oploſer Ordene naturligere end hans. De nedſtammende og ſammenſatte Ord beholde i ſig Stamme-Ordene, lidet eller intet forandrede. Vort gamle Sprog er ordentligere, rigere og langt mere fuldkomment. Endog det Gothiſke, ſom ellers var ret upperlig, maa vige derfor i mange Henſeende. Holdes det gamle Tydſke og den Danſke Tunge mod hinanden, da giver Forf. det ſidſte Fortrinnet i hvad Materie man end vil tage. Derefter betragter han noget nøyere den blomſtrende og udblomſtrende Danſke Tunge. Dens Tilſtand i de allerældſte Tider veed man ikke

meget om, men af det lidet, man veed, fremſkinner dog klarlig det nordiſke Sprogs overordentlige Fuldkommenhed. Den egentlig bekiendte blomſtrende Alder giver Forf. med Torfæus en Tid af omtrent 500de Aar, nemlig fra Kong Regner til Waldemar den Anden. Poeſien har gierne rafineret Smagen, og af den kan man dømme om Sprogets Tilſtand og Fuldkommenhed. Regner og hans Sønner vare gode Poeter. I Harald Haarfagers Tid naaede den gamle Poeſie Spidſen. Med Chriſtendommen begyndte Lærdommen i diſſe Lande, og ved Lærdommen blev den Danſke Tunge mere ſleben i de første 200 Aar. Fra den Tid af har baade de Lærde og Poeterne kunſtlet paa Sproget, ja ofte for meget, og laant mange Zirligheder af det Latinſke. En Deel Konger vare gode Poeter, og de fleſte handhævede deres Modersmaal af alle Kræfter. Blant diſſe udmærkes fornemmelig Waldemar den Anden. Begyndelſen af den udblomſtrende Alder har man at takke for de gamle Love, ſom endnu ere bevarede. Mange nordiſke Konger lode Lovene ſkriftlig forfatte, rigtig udſkrive, ja til Deels forbedre. Derved er Sproget for en ſtor Deel vedligeholdt. Vi har ikke laant vore Love af Fremmede, heller ikke paaſtaae vi, at andre have laant deres af os. Men Strivemaaden er i alle de Lov-Bøger, vi nu har, mere eller mindre forandret, dog mindſt i de udgivne Norſke. To Hundrede Aar for Reformationen begyndte den Danſke Tunge at forandres, men efter deres Forløb ſtandſede Forderveiſen noget. Nu vare de tre Rigers Dialekter blevne mere forſkiællige end tilforn. Sprogets Rigtighed var formindſket og en Deel fremmede Ord indførte. Efter denne Betragtning over det gamle Danſke Sprog eller den ægte Danſke Tunge, kommer Forf. til det nu brugelige Nordiſke, og i før det egentlig ſaa kaldte Danſke Sprog. Vel er dette efter Anſeelſe uligt det gamle Danſke, dog er Forſkiællen i ſig ſelv ikke ſaa ſtor ſom den ſynes. Thi blant de indførte Ord og Talemaader, opregner man mange, ſom virkelig ere Danſke fra Grunden af. Desuden er der ſtor Forſkiæl paa Mund-Arterne i det nu brugelige Danſke. „ Kiøb-
„ ſtædernes, ſiger Forf., og hos os den Kiøbenhavnſke, hol-
„ des for at være den allerbedſte, ordentligſte og ſmukkeſte.
„ Men alligevel viger den meeſt fra vore Forfædres Sprog,
„ og er følgelig den ſletteſte, meget blandet med fremmede
„ Ord og Talemaader, fattig paa de ægte Danſke, og Stilen
„ adſkil-

„ adſkilligen forgvaklet. Derimod ude paa Landet i Sielland,
„ paa de andre Øer, og fornemmelig viſſe Steder i Jylland,
„ er det Danſke Sprog langt reenere og rigere, ſaa at hos
„ Bønder-Folk finder man en næſten utrolig Mængde af ypper-
„ lige Ord og Talemaader, hvilke Kiøbſtæd-Folk ikke forſtaae,
„ og derfor gierne lee ad den, de ſlippe ud af Munden.“ Overalt har vi meget tabt af Sprogets Anſeelſe ved at glemme Caſus, Perſoner, Forſkiæl paa Genera o. ſ. v. Mange Stamme-Ord ſavne vi, og deres Derivata ere ſaa fordrevede, at vi ikke kan kiende dem igien, eller giøre Regnſkab for deres Oprindelſe. Endelig har vi og til ſtor Skade miſtet en Deel emphatiſke Ord. Hvad den Norſke Dialekt angaaer, da har Bønderne oppe i Landet beholdt meget af det gamle Sprog. Paa Færøe er ogſaa en god Deel af dette Sprog uforandret. De Svenſke har endog bedre end vi paſſet derpaa. Til den Ende har de udelukket fremmede Ord, udgivet de gamle Love iblant Folket, efterlignet Stilen i deres egne nye Love og Forordninger, og mange Steder indført gode gamle Ord i deres Skrifter. De Svenſke ere meget nidkiære for Sprogets Reenhed, dog har de ſiden Reformationen tabt en Deel Caſus og Perſoner, eller deres Endelſer, og nu omſtunder arbeyde de Lærde meeſt paa Kunſt-Ord, ſom lidet ſlægte paa det ægte Sprog. Efterat Forf. ſaaledes har beſkrevet vort Modersmaals gamle og nye Tilſtand, ſpørger han, om den ædle Danſke Tunge da ikke er nogenſteds mere at finde ſaa fuldkommen, ſom den var i den blomſtrende Alder? Forf. meener jo, nemlig i Island. Da dette Sprog gik over hele Norden, hændte det ſig, at nogle maatte komme herud af Rigerne, og opſøge nye Boliger paa Island, hvor da dette vort gamle Sprog er bevaret lige til vore Tider. Tilforn har Forf. troet, at det nu brugelige Islandſke var aldeles forſkiællig fra det gamle, men af nogle i denne Materie bevandrede Islændere er han overbeviiſt om, at det reene Sprog, ſom der endnu bruges, er det ſamme ſom det, deres Forfædre brugte i Snorre Sturleſens Tid. Han glædede ſig over dette igienfundne Sprog, og begyndte for Alvor at underſøge ſamme. Det Islandſke Sprogs Fuldkommenhed ſatte ham ret i Forundring. Det kan kappes om Prisen med det Fuldkommeſte, med det Græſke og Latinſke, i Declinationerne, Ordenes Bøyelſer o. ſ. f. Stilen er nær, Talemaaderne dybſindige, ders Righed uforlignelig, og nerpe,

siger han, har noget Sprog i Verden saa mange Stamme-Ord som det Islandske. Derfore er dets Poesie saa kunstig, og vore Lærde har maattet falde i største Forundring derover. Derefter kommer Forf. nærmere til sit Maal, som er at vise Veyen til det nu brugelige Danske Sprogs Forbedring. Men siden hertil allerede ere anlagte tvende meget forskiællige Veye, da vil han, førend han gaaer videre, sige sine Tanker om begge, hver for sig. Derpaa beskriver han den første, nemlig den almindeligste, som en Vey, der har utallige Afveye, hvilke alle gaae til en ufrugtbar Ørken, men, saasom den ingen synderlige Anstøds-Steene har, da er den overmaade behagelig for de fleste. Planen er denne: Man beholder de for nogen Tid siden indførte fremmede Ord, man skal aleene give dem en Dansk Endelse, og tillægge eller fratage een eller flere Bogstaver, afskaffe de andre nye og fremmede Ord, som man har in Duplo, og naar der ere Danske Ord til af samme Meening. Det samme gielder og om Talemaaderne. Stilen maa være flydende, lige meget, om den er ægte Dansk eller ey, naar kun Ordene synes at være Danske. Disse vare de Regler, som baade Lærde og Ulærde have tilfælles. Men de første have endnu nogle for sig selv. De foreene den Spanske Dybsindighed med den Franske Lætsindighed. Stilen er poetisk, Meeningerne korte, afbrudte, og deres Orden forvirret, det meste mueligt er, dog overal flydende. Constructionerne og de fleste Zirligheder laanes af Latinen, skiønt den ikke maa have Navn derfor. Alting skal hedde fornemme Dansk. Orationerne maa læses op. En Taler giør forfærdelige Luftspring, og frembringer i et Øyeblik saa mange klarskinnende Phænomena, at de forblinde Tilskuernes Øyne. Men disse Lufthændelser forsvinde hastig, og der er ingen Ild eller Heede i dem. I denne prægtige Dansk, dømmer Forf., er intet Dansk. Den anden Vey kalder Forf. en smal, ujevn og steenig, følgelig langsom og besværlig Vey; men den har ingen Afveye, og fører til en behagelig frugtbar Egn, hvor den Danske Tunge vil stifte et nyt Rige igien. De faa, men lærde Patrioter, som betræde denne Vey, udelukke, saa vidt mueligt, alle fremmede Prydelser, Ord og Talemaader, men vedligeholde de indfødte og rigtige. Det glemte opsøge de igien, vil indføre en tydelig, naturlig og rigtig Dansk Stiil, undsee sig ikke ved at lære Dansk af ringe Folk, giennemsøge gamle Skrifter for at

finde

finde noget til Sprogets Forbedring. Til denne de Sidstes Forbedrings-Maade lægger Forf. sine Tanker, og fremsætter dette Forslag: Først at samle alle de gamle Danske Ord og Talemaader, som endnu ere at finde i Provincerne, i Norge og hos de Svenske. Ligemeget om de ere fordreyede og galt skrevne, saa at vi ikke veed deres Oprindelse; men Bemærkelserne maa tydelig beskrives. Til dette Arbeyde burde udsøges dueligе Mænd, som have Lyst, Standhaftighed og vedbørlige Studeringer. Alle gamle og nye Skrifter skal igiennemsøges og udplukkes. De utrykte Love ere de allerrigeste af Exempler paa got Dansk, ikke alleene i Lovens Stiil. De gammeldags Skrifter som ere udkomne i og siden Reformationen, Psalme-Bøgerne maa ikke gaaes forbi; ja Septimii, og andre saadanne Danske Viser bør heller ikke foragtes. Udaf denne Samling bør da komme et lærdt Lexicon, hvorudi alle Danske Ord skulde dømmes og opløses, indtil Stamme-Ordene. De, som vi ikke med Vished forstaae, eller ere i Stand til at opløse, skal dog anføres, og deres Meening, det tydeligste skee kan, forklares. Man bør ikke være for streng i at udelukke alle de Ord, som de Tydske ogsaa have; thi der ere mange saadanne Danske af Oprindelsen. Efter dette Forslag fremsætter Forf. nogle Hindringer, som han dog haaber lykkelig at kunne overvindes. Men ved dette Arbeyde holder han for, at Islænderne ere umistelige. Deres Sprog anseer han som en Herlighed, hvis Mage intet Rige i Verden har. Ved dets Hielp kan man sikkert vrage alle de mistænkelige Ord og Talemaader, vi har, rette, opløse og forklare største Deelen af vore Norske, Jydske eller andre vanskelige Ord, gisre en grundig Dansk Ordbog, og med eet Ord: igiennem denne Vey kunde vort Modersmaal uendelig beriges og smykkes. De Svenske har herudi foregaaet os med Exempel. Da de saae, at de ikke mere vare det gamle Sprog mægtige, lokkede de nogle Islændere til Sverrig, og ved at lade dem forskaffe sig Authores fra Island, forklare og udgive nogle af dem i Trykken, da har de forøget og pyntet paa deres Modersmaal. De har indført i deres Ordbøger, og derfra ind i det Svenske Sprog, mange Islandske Ord og Talemaader. Forf. opmuntrer os Danske derfor til at følge efter, allerhelst da vi her kan benytte os af Islændernes Omgang. Men vi maa da gaae anderledes til Værks end hidindtil skeet er. Vi maa ikke tænke, at vi af os

ſelv kan lære at forſtaae det gamle, eller Islandſke Sprog til Gavns, heller ikke, at enhver Islænder kan underviſe os derudi. Paa egen Haand kan vi i det høyeſte komme ſaa vidt, at vi kan tyde een og anden, helſt hiſtoriſk, Meening; men vi feyle tidt i de lætteſte, og kan ingen Vey komme med hele Reſten, eller giøre Rede for vores egne Forklaringer. Om alle de iblant os, ſom har haft Ord for at forſtaae dette Sprog, nægter Islænderne, at de har været ret grundige derti. Man lader en Islænder arbeyde for ſig, og betaler ham derfor. Derpaa udgiver man ſit Værk, uden at mælde hans Navn. Den Maade er ikke ſikker for os. Slette Arbeydere ere fornøyede med god Betaling for hvad ſom lidet eller intet duer, og blive dog ubekiendte. Han anſeer derfor, ſom bedſt, at ſøge de Grundige og Redelige, ſom, foruden at betales, ogſaa tør være deres Arbeyde bekiendt. Ellers ſpørger Forf., om det ikke var værdt at reyſe over til Island, for at lære Sproget? Naar een paa den Maade var bleven Sproget mægtig, og reyſte derfra igien, kunde han dog læt beholde det, i ſær i Kiøbenhavn. Han ønſker, at nogle, til dette Arbeyde vel oplagte Mænd, vilde, med ſamlede Kræfter, ſøge at blive Sproget mægtige. Han viſer dernæſt de ſtore Fordeele, deraf vilde flyde. „De vilde, ſiger han, i Sandhed udrette noget „ ſtort, og det Danſke Sprogs Forbedring vilde upaatvivlelig „ gaae for ſig. Islænderne kunde baade opmuntres og profi„ tere derved, ja endogſaa i deres Sprogkyndighed. Faa af „ dem have Leylighed til at lære de Europæiſke Sprog, eller „ ſkaffe ſig gammel Tydſke, Gothiſke eller Angel-Saxiſke Bø„ ger. Herudi kunde vi baade lære dem og være dem i ad„ ſkillige Maader behielpelige. Jeg er forviſſet om, at der „ vilde komme nogen anſeelig og tilſorn ubekiendt Vinding ud „ af vores tilſælles Studeringer. Hele Europa ſkulde aabne „ Øynene, og med ſtørſte Begiærlighed tilkiøbe ſig den Danſke „ Viisdom; thi alle paaſlægtede Sprog og Mund-Arter vilde „ blive ſatte i et klart Lys. De mange uforlignelige nordiſke „ Love vilde komme for en Dag. Lovkyndigheden faae et nyt „ Liv, og uventede Oplysninger opgvælde fra denne ſkiulte „ Kilde.“ Derpaa formaner han ſine Sælſkabs Brødre, til at afværge det Danſke Sprogs videre Fordervelſe, at de ſkulde bevare de Levninger, vi har af vore Forfædres Maal, her i Provincerne og i Norge, og holde vaaget Øye med den Danſke

Tunge

Tunge i Island. Vi kan ikke undlade at anføre Forfatterens bevægelige og meget andægtige Afskeeds-Tale. Den lyder saaledes: „Lever da evig vel, alle retsindige og ærlige Danske „ Mænd! I retskafne Patrioter! Gud han kiender eder; „ thi I ere hans Venner. Han har givet eder og eders Forfædre det Danske Sprog, til at dyrke og tilbede ham med, „ og han har velsignet det for eder i saa mange Hundrede Aar. „ Værer derfor ved got Mod og gisrer eders Skyldighed; thi „ det er Gud meget behageligt, at I saaledes med Hierter „ og Munden takker og ærer ham, saa vel for disse som alle „ andre hans Velgierninger."

Altorf.

Her er udkommen: D. Joh. Bartholom. Riederers Nachrichten zur Kirchen Gelehrten und Bücher-Geschichte. 2tes Band. 484 S. i 8vo. Disse Efterretninger ere saa fulde af vigtige Anmærkninger i Kirke-Historien om det 15de og 16de Aarhundrede, at vi med Fornøyelse gisre hvad vi kan til at befordre deres videre Bekiendtgisrelse. Vi ville derfor anmærke de Artikler, som i sær fortiene at agtes, uden derfor at nægte de øvrige deres Brugbarhed. Det 5te Stykke begynder med en Efterretning, som af en Ven er meddeelt Hr. R., om de adskillige Oversættelser af Bibelen i det Ungarske Sprog og deres Udgaver. S. 11 tales om tvende Udgaver af den lille Catechismus, en latinsk og en tydsk, begge fra Aar 1529., hvilke udbrede et nyt Lys over adskillige Spørsmaal angaaende den katechetiske Historie, og i Sardeleshed bevise, at den liden Brudevielses- og Dybe-Bog har været derved allerede i det første Aar, da denne Catechismus blev trykket. Det siden derefter S. 107. følg. og i de følgende Stykker S. 210 og 346. fortsatte Tillæg til Historien om den i A. 1529. til Marburg holdte Religions-Samtale, er heel igiennem rig paa nye Opdagelser, og leverer til Deels utrykte Brevskaber. I det 6te Stykke fortiene i sær at mærkes Efterretningerne om Bibelens Udgaver, i Besynderlighed en Nye Test. paa Spansk trykt til Venedig 1556. Ligeledes S. 157 Beskrivelsen paa nogle gamle Tydske Bønne-Bøger, før og efter Reformationen, og S. 226 og 239 tvende satyriske Comoedier, af hvilke den første er forfærdiget af en Fiende med Reformationen, men

den anden ſtilet imod det foreſtaaende Concilium til Trident. Af en Omſtændighed, ſom findes i den ſidſte, ſeer man, hvad Folk den Tid har tænkt om Keiſer Carl den Femtes ſande Øyemeed, nemlig at han i Kirkens Uroligheder kun har tænkt at ville fiſke i rørte Vande, en Formodning, ſom Udfaldet fuldkommen beſtyrkede. Af det 7de Stykke mærkes S. 249 det Tydſke Haandſkrift af en Hiſtorie-Bibel af det G. T., efter midt i det 15de Aarhundredede, hvilket vel allerede er angivet af Hr. Schøber, men ikke ſaa fuldſtændig og nøye beſkrevet. Overſættelſen er meget ældre end Afſkriftet, og nyttig, deels formedelſt de fabelagtige Tilſætninger, deels formedelſt nogle Afvigelſer fra Verſ. Vulgata, ſom dog vel her har været Originalen; deels formedelſt de gamle Tydſke Ord, af hvilke Hr. R. da ogſaa S. 279 har hoſføyet en Samling, der vil blive Elſkere af diſſe Oldſager meget kiærkommen. De S. 321 ſamlede Efterretninger, om Joh. Sylvio von Eger, opfylde rigeligen det, ſom hidindtil har været bekiendt om denne i Luthers Tid berømte og uſtadige Mand. I det 8de Stykke handles om nogle Tydſke Overſættelſer af enkelte Bøger i Bibelen, ſaaſom Bøſchenſteins af Ruths Bog; den bekiendte Omdøber Ludwig Hezers af Malachias, og en anden Omdøbers, Johann Denkers af Michæas. S. 442 gives en nøye Oplysning om Lutheri Fortieneſter af den tydſke Pſalter, i ſær om den dobbelte Overſættelſe, Fortalerne og Summarierne.

Tübingen.

Hos Cotta er i forrige Aar udkommen: **Verſuch einer Geſchichte über den Urſprung und die Fortpflanzung des Chriſtenthums in Europa**, af Mag. **Philipp Chriſtoph Gratianus**, 236 S. i 8vo. I Tydſkland fattes man endnu et Værk, ſom paa en behagelig og intereſſant Maade fortæller Kirke-Hiſtorien, ſærdeles Europæ, ogſaa for ſaadanne, der ikke giøre Profeſſion af Lærdom, eller dog ikke af Theologien, og ſom behandler Chriſtendommens Hiſtorie mere ſom Hiſtorie, end et Stykke af Lærdommen, da den dog, ligeſaa vel ſom nogen anden, er fuld af adſkillige og mærkværdige Charakterer og Begivenheder, og af vigtige Viisdoms og Dyds Regler. Saadant er Værk vilde, foruden den Nytte, der ſtiftes ved en pragmatiſk Fortælling af enhver Hiſtorie,

ſtorie, ogſaa i Særdeleshed beviſe Religionen overordentlige Tieheſter. Mangelen derpaa maa vel komme deraf, at ſammes Forfærdigelſe udfordrer en Mængde af uſædvanlige Talenter, ſom endnu mere ſielden findes ſamlede i eet Subjekt. Forfatteren til ſaadant et Værk, maatte ikke først ved Skrivelſe ſtykkeviis have lært denne Hiſtorie til Fornsdenhed, men overſee den i ſin hele Følge og Sammenhæng med et philoſophiſk Øye, mere end een Gang, og have betragtet hele Planen af den guddommelige Regiering deri Stykke for Stykke. Han maatte ved en langvarig Lektur have ſtuderet, ikke juſt de nyere Compendia og Syſtemer af Kirke-Hiſtorien, men i Kilderne ſelv, for at kiende de ſande Charakterer hos de i ſamme handlende Perſoner, indtil deres mindſte Træk, og Aarſagerne til de forekommende Begivenheder, indtil deres første Kilde, men dog alligevel eye ſaa megen Selvfornægtelſe, at han gav ſine Læſere kun det reene Guld, efter at have aſſondret al Skummet, og følgelig berigede uden at bebyrde dem. Desuden maatte han endnu have en Smag, ſom var giort fiin ved Original-Skribenternes Læsning, og være det Tydſke Sprog fuldkommen mægtig. Et Forſøg af denne Art meener man for det første at finde i benævnte Skrift. Men det ſynes ikke at være Forfatterens Hensigt. Han leverer os derudi et nyttig Udtog af hvad ſom findes hiſt og her i de ſtørre Værker af Kirke-Hiſtorien om Chriſtendommens Udbredelſe, og ſætter derved dem, der ere ganſke ukyndige i Kirke-Hiſtorien, i Stand til med eet Øyekaſt at overſee paa faa Oktav-Sider, hvad de ellers maatte ſøge ud af flere Qvarter. Dette Bind er kun en Begyndelſe dertil, og indeholder Hiſtorien indtil det 5te Aarhundrede, ſom Forf. paa ſamme Maade vil fortſætte indtil vore Tider. Vi vil derfor her tilkiendegive nogle Poſter, ſom ſynes at behøve en Forbedring, for at giøre dette Udtog brugbarere og behageligere. I Bemmelſer og Domme betiener Forf. ſig undertiden af meget ubeſtemte og hyperboliſke Udtryk, ſom endog hos middelmaadig opmærkſomme Læſere kan ſkade den gode Sag. Saaledes hedder det S. 16: Ingen uden den Chriſtne Religion kunde formaae Menneſkene til, med Fornægtelſe af alle Livets Bequemmeligheder, ja med dets Opofrelſe ſelv, at overgive ſig til Omvendelſens-Arbeyde, fordi ingen kunde indgive Siælen den overnaturlige Styrke, ſom dertil udfordres.

S. 76

S. 76 taler Forf. om det 2det og 3die Aarhundrede saaledes: Der var snart i det hele Romerske Rige ingen Provinz, ja ingen Krog mere, hvor man jo saae Kirker opkomme, eller i det mindste Christi Navn blive bekiendt. Origenis Værk imod Celsus kaldes S. 105 et Mønster af alle antideistiske Skrifter; hvilket dog maa regnes, om ikke blant de slætteste, saa dog aleene blant de middelmaadige Forsvars-Skrifter for Christendommen. De Reflexioner og Anmærkninger, Forf. har strøet imellem sin Fortælling, ere ofte unødvendige, ja vel aldeles ubetydelige, eller dog kuns for almindeligen afhandlede, ogsaa undertiden urigtige: hvorhen regnes f. Ex. S. 11 f. Undersøgningen af det Spørsmaal: om det er lættere at forandre en Stats Religion eller den politiske Forfatning? Anmærkningerne af S. 44-46; ligeledes hvad der S. 48 siges om Aarsagen, hvorfor de fleste Bøger i det N. T. ere affattede i Skikkelse af Breve, og hvorfor de hell. Skribenter gemeenlig først i deres Alderdom ere værdigede den guddommelige Indgivelse; ligeledes den Anmærkning, at Maxentius ikke omkom paa den Mulviske, men paa een ikke langt derfra slagen Skibs-Broe. S. 39. De af Forf. brugte og anførte Skrifter ere heller ikke altid lykkelig valgede. Bowers Historie om Paverne vilde man ikke anprise. Hans lærde og Religions-Bedragerier ere bekiendte. Om Ambrosius kan vel ingen faae tilstrækkelig Kundskab af det, som Mosheim kun saa løselig har sagt om ham, ved sin Oversættelse af Origines imod Celsus, S. 105. Undertiden finder man endog Compendia citerede, saasom S. 71. I Skrivemaaden seer man mange ilde trufne tropiske Talemaader. Om de Christne Martyrer siges S. 18, at de har gjødet Kirken med deres Blod; og i samme Period kaldes deres Standhaftighed, en Spore for deres Brødre. Paulus finder, efter S. 47, en indvortes Ild af Ordet hos sig. Ogsaa ønskede man, at de mange Auktor-Complimenter vare udeladte, og at der ikke immer taledes om prægtige Udgaver, høyberømte Lærde, grundlærde og fine Skrifter.

Magdeburg.

I den Seidel- og Scheidhauerske Boghandling er udkommen: Unpartheyische Historie des Papstthums von

der

der erſten Gründung des Stuhls zu Rom bis auf das tridentiniſche Concilium: entworfen von einer Geſellſchaft gelehrter Männer in England. Erſter Theil. Herausgegeben von Friedrich Eberhard Rambach. 244 og 500 S. in 4to, foruden Tilſkrift og Regiſter. Man har altid agtet Originalen høyt, ſom et Skrift, der var forfærdiget, vel ikke med den nyeſte Kritik, men dog med ſtor Flid i at ſamle og med gode Indſigter i Polemiken, og kan derfore ikke andet end anſee Overſættelſen ſom et nyttigt Arbeyde. Denne Hiſtorie kom ud ſom et Ugeblad, da viſſe politiſke Omſtændigheder i Engeland ved Enden af det forrige Aarhundrede giorde det til en nyttig Mode at ſkrive mod Pavedommet. Men i Aaret 1735. og 36. ſaae man en forbedret, beriget og forſat Udgave, dog beholdtes den gamle Indretning af et Ugeblad. Denne er i Overſættelſen forandret og omſkiftet med brugeligere Afdeelinger og et ordentlig ſammenhængende Foredrag, hvilket altid er nyttigere. I Henſeende til Indholdet taler Forfatteren ey aleene om Oprindelſen, Tilvexten og Skiæbnen med det, ſom fortelig kaldes Pavens Monarkie, efter alle ſine Deele; men og om Oprindelſen til de Vildfarelſer, ſom ere den Romerſke Kirke egentlige, og om de anſtødelige Dvelſer i Gudstieneſten, og det med ſaadan en Flid, at, om der end i andre Bøger afhandles enkelte Materier ligeſaa godt, og undertiden bedre end her, ſaa kiender man dog intet Skrift af den Omkreds. Ordenen er chronologiſk, beſtemt efter nogle Hoved-Perioder, ſaa at der i enhver anmærkes først de Foretagelſer, hvorved Biſkopperne af Rom har ſøgt at forſkaffe ſig et Overherredømme over andre Biſkopper, over alle Chriſtne, over Majeſtæterne paa Jorden, og lidet efter lidet virkelig har forſkaffet ſig. Derefter handles om de opkomne falſke Lærefætninger, Kirkeſkikke og Anſtalter, og endelig om Sandhedens Vidner. Foredraget er hiſtoriſk, dog tillige polemiſk, naar der tales om vigtige Deele af Lære-Begrebet eller Gudstieneſten. Undertiden kunde vel Kritiken være noget ſkarpere, hvorved nogle Afhandlinger, beſynderlig om Pave-inden Johanna, vilde have faaet en bedre Udſeende, uden at Sandheden havde tabt noget. Dog forſtaaer det ſig ſelv, at Udforelſen af ſlig en Plan altid bliver god og brugbar, om end enkelte Steder have ſine Feyl, ſom Kiendere ſtrax ſelv kan anmærke. Vi maa endnu mælde noget om den ſmukke Fortale.

Den

Den er ogſaa en Overſættelſe af en Engelſk Original, hvis Forfatter er Wilhelm Sherlok, og beſtaaer af tvende Deele. I den første leveres et Beviis, at Pavedommet er imod Hoved-Henſigterne af JEſu Chriſti Evangelium. Diſſe Henſigter ere Afguderiets Udryddelſe, Guds hiertelige Kiærligheds Aabenbarelſe, den rette Maade at lære Gudsdyrkelſen, og den menneſkelige Naturs Fornyelſe og Helliggiørelſe, hvorved tillige anmærkes og igiendrives den Romerſke Kirkes Vildfarelſer og Dyelſer, ſom ſtride imod enhver af bemeldte Henſigter. — Udi den anden Deel leveres en Samtale imellem en romerſk-katholſk Lord og et Lem af den Engelſke Kirke. Begge diſſe Afhandlinger ere grundige og behagelig ſkrevne, og bequemme til deres Øyemeed, der ſigter til Folk af alle Slags Beſkaffenheder.

Anmældelſer.

Utrecht. En Diatribe Academica de Dea Angerona paa 10 Ark, af Hr. Prof. Sake, fortiener at anmældes af os formedelſt den antiquariſke Lærdom, ſom derudi indeholdes. Denne Gudinde, ſom ſynes at have faaet Navn af et gammelt Ord angero, for ango, ſom at hun holdte Munden til paa den, der vilde røbe en Hemmelighed, ſynes at være bleven dyrket paa en dobbelt Maade, først ſom en Guddom i Staten, der ſkulde forebygge, at Roms hemmelige Navn af ingen blev røbet; thi foruden Palladium og Skiviet Ancile, var ogſaa Skyts-Gudens Navn, og et hemmeligt Navn paa Rom blant de Ting, ſom Statens Vedligeholdelſe beroede paa. Dernæſt var hun og en Gudinde, ſom blev dyrket i det almindelige Liv, maaſkee i adſkillige Henſigter, ſnart fordi hun fordrev Sindets Kummer (angores), ſnart fordi hun hialp til at ſkiule den klogeligen, ſnart fordi hun havde ſkaffet Hielp mod en Halsbrynde (angina), ſom var gængſe i Rom. Hun havde intet Kapel, men hendes Billedſtotte ſtod i en Curia, formodentlig Curia Calabra, ſom Forf. viſer S. 39. Den anden paa eller, meget mere, ved Gudindens Volupiæ Alter, Macrob. Sat. I. 10. for at tilkiendegive, at, hvo ſom veed klogeligen at ſkiule ſin Smerte og Kummer, belønnes derefter med Fornøyelſe og Sinds Rolighed. Angerona blev, efter de gamle Skribenteres Beretning, foreſtillet paa en dobbelt Maade, først at hun berørte Munden med Pegefingeren, og

for

for det andet, med en forvaret Mund, os obligatum, obſignatum, prænexum habens. Hvorledes man ſkulde foreſtille ſig det ſidſte, lod ſig hidindtil ikke ſige. Vi havde kun 6 til 7 Angeronas i Ertz eller paa ſkaarne Steene, men alle paa den første Maade. De anføres meget nøye S. 52 f. og om nogle tviler F. med Rette, at de ere Angeronæ. Den tredie f. Ex. hos Maffei, er ikke hende, men, efter Forfatterens ſkarpſindige Formodning, en Egyptiſk Figur. Thi man har Figuren ſelv for ſig. Den findes P. II. Tab. 19., af en Carniol del Muſeo del Sr. Marcant. Sabbatini. Men F. har af det Oraniſke Kabinet erholdt en liden Billedſtotte og en ſkaaren Steen, og ladet de ſamme ſtikke i Kobber, hvilke foreſtille Angerona paa den anden Maade, og hvor man ſeer, at en Ring er lagt om Munden over Lipperne, der næſten ſkal ſee ud ſom en Fibula. Mange Bie-Anmærkninger ere indſtroede; i Særdeleshed den S. 43 om Calendario Romano.

Altenburg. Richter har forlagt: Alciphrons Briefe. Erſtes Buch. Aus dem Griechiſchen überſetzt von J. F. Herel. 1767. Omtrent 7 Ark i liden 8vo. Forf., ſom allerede nu i ſine unge Aar har ved fordeelagtige Prøver viist en ikke almindelig Duelighed og gode Indſigter i den gamle Litteratur, fortiener en ſærdeles Berømmelſe for ſit Arbeyde med at bekiendtgiøre gamle Mønſtre i den fine Smag ved Overſættelſer. Thi uagtet Alciphrons Breve ikke overalt ere hinanden lige, ved det Naivetæt og Kunſt, ſaa at ſige, afvexle med hverandre; ſaa vil man dog læſe dem med Fornøyelſe og Nytte formedelſt de uſædvanlige Vendinger og den indtagende Maade, paa hvilken Sandhederne ere indſvøbte. Forf. har ikke overſat mere end den første Bog, ſom indeholder 40 Breve, for at ſee, hvorledes dette hans Arbeyde af Kiendere blev optaget. Han har i ſær foreſat ſig at undgaae det Skoelagtige, og efter Mueligheid følge ſin Original troligen. Dette Forſæt er og lykkeligen opfyldt, meget faa Steder undtagne. Den Tone, eller, om man maa, den Farve, ſom opliver og giør diſſe Breve behagelige i Orginalen, har han, faſt allevegne, lykkelig overført i det Tydſke.

Paris. Hos Lottin er i Aaret 1765. trykt: Eloge de Louis Duret, par J. B. L. Chomel. 84 S. i Duodez.

Dette

Dette er et Priis-Skrift, kronet den 18de Octobr. 1764., og det sidste Arbeyde af den forrige Old-Dechant ved det Parisiske Facultæt. I Fortalen beklager Hr. C. den Forsaldenhed og den Forglemmelse, Facultætet er kommet udi, i Besynderlighed derved, at det Latinske Sprog saa meget er gaaet af Brug. Duret var en Adelsmand. Han var en lærd Mand i Grædsk og Latin, og bekiendt for en stor Beundrer og berømt Fortolker af Hippocrates. Houlier var hans Mester, og foruden sine Videnskaber besøgte han mange og fornemme Syge, efterlod og sin Familie i meget gode Omstændigheder. Denne Levnets-Beskrivelse selv er meget kort. Durers Skrifter opholder Forfatteren sig mere over. At helbrede en Frøken, der af en Tilfælde er bleven blind, er dog ikke just saa sælden. Duret synes at være død af en Byld i Lungen.

Dresden. Hr. Haymann, Rector ved St. Anna-Skole, har i et Indbydelses-Skrift skildret: Den eenfoldige Skolemand. Det Ord Eenfoldighed tager han i en god Meening, efter den bibelske Brug. En Skolelæreres Eenfoldighed udkræver i Almindelighed, at hans Foredrag er fatteligt. Han maa hverken gisre for lidet, eller for meget; hverken nedlade sig for dybt, eller svinge sig for høyt. Den sidste Feyl er almindeligere end den første. I Sprog sætter man Grammatiken til Side og seer mere paa kritiske Speculationer, og ved Undervisningen i den christelige Lærdom gaaer man mere philosophisk end katechetisk til Værks. Ved Enden undersøges tre falske Lættelses-Methoder, nemlig Hr. Prof. Basedows, Hr. Superint. Jacobi og Hr. Tellers.

Prag. Hr. J. Tauffer Bohadsch har uden Aars-Tal her ladet trykke: Abhandlung vom Gebrauche des Waidts in der Haushaltung. 34 S. in 4to. Hr. B. har mærket, at Koerne meget gierne æder Bladene af Farver-Urter. Han raader derfor at saae dem for Foerets Skyld. Denne Urt voxer paa alle Arter af Jord, den holder sig selv reen og uden Ukrud. Naar man lader nogle Planter staae til Sæden, har man intet mere med Ageren at bestille, da Farver-Urten af sig selv nokſom holder sig ved lige.

No. 7.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 12te Februar. 1767.

Iblant akademiſke Diſputazer komme fra de Hrr. Studentere paa Collegierne ofte nogle for Lyſet, ſom fortiener Agtelſe. Af diſſe ville vi anmælde nogle, ſom vi for denne Gang har kundet faae fat paa, og have ved Haanden. Det ſamme ville vi og en anden Gang giøre, naar Leylighed gives, og formode i den Henſeende, at deres Forfattere hereſter ey ſkulle findes uvillige til at indſende til Forlæggerne af diſſe lærde Efterretninger Exemplarer af deres til de ſædvanlige Tider udgivne Diſputazer. For denne Gang have vi følgende at anmælde:

I de lærde Tidender No. 2. 1763. findes S. 9 anført Norvegiæ Jus eccleſiaſticum Vicenſium, ſom Hr. Finnſen udgav med en latinſk Overſættelſe og tilføyede Anmærkninger. Siden udgav Mag. Beronius til Upſal i Aaret 1761. den ſamme Chriſten Ret, og Hr. Finnſens hele Arbeyde med nogle tilføyede Anmærkninger. Dette gav Hr. F. Anledning til at udgive en anden Afhandling i Aaret 1762., under Titel af Curæ poſteriores in jus eccleſiaſticum Vicenſium, hvorudi han prøver, og deels bekræfter, deels iaiendriver de af Mag. Beronio tilføyede Anmærkninger. Han har endnu videre fortſat denne Materie, og den 19de Junii 1765. in Auditorio Collegii Elerſiani forſvaret Curas poſteriores in jus eccleſiaſticum Vicenſium continuatas, ſom foruden

nogle philologiſke Underſøgelſer §§. 3-6. ikke indeholder andet end nogle Rettelſer af den Chriſten-Ret, ſom han tilforn havde udgivet. Den ſtore lærde ſal. Gram tvilede om Gudmundi Andreæ Sats, angaaende Forfædrenes ſymboliſke Brug af Ilden i Rettergang, ja beſkylder ham endog for at finde noget myſtiſk der, hvor intet var. Han ønſker tillige, at nogen vilde vise adſkillige Symbolers Brug i de Gamles Rettergang. Som nu dette udkrævede en større Afhandling, end der vel i en Collegii-Diſputatz kunde forfattes, ſaa har han angivet nogle Steder af dem, ſom kunde henhøre til hans Materie, og henviiſt Læſeren til nogle faa andre i den Note p, der dog aleene angaaae en ubeboet Jords Indtagelſe. Den Etymologie af det Ord Kongr, ſom forekommer i den 5. §., recommenderer ſig derved, at de ſtørſte Mænd have værdiget den deels vidtløftige Afhandlinger, og næſten alle taget ſin Tilflugt til det Syriſke, Hebraiſke og Græſke Sprog. Men langt mindre ſøgt og ſimplere troer han den Meening er, ſom han har beviiſt med tydelige Steder, hvilke han dog med Torfæus og Sperling har anført efter et urigtigt Haandſkrift. Den ſidſte philologiſke Underſøgning §. 6. er imod ham ſelv. Han havde nemlig tilforn, med andre ſine Formænd, antaget en blot metaphoriſk Bemærkelſe i et Ord, ſom dog har den ſamme Bemærkelſe egentlig. I §. 7. anfører han de Tvilsmaal, ſom ere giorte imod denne hans Paaſtand, at Kirke-Retten er ſtiftet af Kong Sigur Jorſalafahr. Han overlader til enhver i den Henſeende at troe, hvad den vil og kan, og vil ikke indlade ſig i nogen videre Underſøgning om denne Sag. Man kan anſee diſſe Forfatterens korte Anmærkninger ſom ligeſaa mange ſmaa Anledninger til Underſøgninger, der i ſit Slags fortiene Opmærkſomhed.

Fremdeles har bemældte Hr. F. den 17de May i Aaret 1766. ſammeſteds forſvaret Diſſertationem hiſtorico-literariam de Speculo Regali. Hvis noget af Geniets Værker fortiener at bevares til Efterkommerne, da er det viſt nok de Værker, ſom Alderdommen allerede har tillagt en Slags Værdighed, ſom handle om nyttige og vigtige Ting, og ſom have været lykkelige i at udføre dem. Lægger man nu hertil, at diſſe ere Mindesmærker, ſom vores egne Forfædre have efterladt os ſom en Arvedeel, hvori vi kan betragte deres Dyd og oplyſte

Kund-

Kundſkab, da, naar hele Verden ellers var ligeſom nedſænkt i et barbariſk Mørke, da burde vi blive deſto mere opmærkſomme, for dermed at kunne viſe, at vore Forfædre vare værdige den Roes, ſom en Tacitus, en Monteſquieu, o. fl. have tillagt dem. I denne Henſeende bemmer Hr. F. den gamle Norſke Bog det Kongelige Speyl, og en Sneedorph har endog anſeet det „for den vigtigſte Levning af Alderdom„ men," en Bog, lægger Hr. F. til, der ligeſom fører os ind i de Kongers Kabinetter, der have regieret i Norden for 600 Aar ſiden, der er kyndet med ſmaa Hiſtorier og Karakterer, og ſom beſkriver Forfædrenes Kunſter og Grundſ tter fra Scepteret af til Ploven. Hr. F. forkynder her en Udgave af dette Værk, ſom nogle lærde Mænd, under Navn af det uſynlige Sælſkab arbeyde paa, og hvoraf allerede en Prøve er udkommen. I den 2den og 3die §. fortæller Hr. F. Indholden af Skriftet, hvoraf kuns tvende Deele ere tilovers. Den første handler om Kiøbmands-Standen, den anden om Hoffet. Her retter han nogle Meeninger, ſom Worm, Arngrimus Jonas, Torfæus og Pontoppidan have haft om denne Bog, da de ikke have haft saa mange eller saa gode Haandſkrifter af Bogen ſom behøvedes. Han meener desuden, at man i visſe Beſkrivelſer kan ſpore den ſamme ſkionne Natur, ſom har oplivet en Homer, en Virgil, en Ovid og en Milton, og at det Kongelige Speyls Forfatter kunde af os anſees ſom ſin Tids Monteſquieu eller maaſkee større. Den berømte Arngrimus Jonas har beſkyldt det Kongelige Speyl for Opdigtelſer, ſom han i ſær beviſer af adſkillige Irlandſke Fabler, men derfor ikke, at de ere Opdigtelſer af Forfatteren: thi deels paaſtaaer denne, at have haft tilforladelige Efterretninger derom, deels har Hr. F. af de Irlandſke Skribentere viiſt, at diſſe Fabler ere ſmedede i Irland, og til Beviis ved hver af dem anfører gamle Engelſke Skribentere. Den 4de §. handler om Titelen, ſom er *Speculum Regale*, hvoraf Hr. F. vil viſe Forfatterens Bekiendtſkab med de Tiders Skrifter, der mange havde Navn af *Speculum*, og andre have endog ſkrevet Specula Regum, ſom her opregnes, hvor iblant den berømte Alvanus Pelagius, en Spanſk Franciſcaner-Munk, ſom vel er meget yngre end den Norſke Forfatter, men hvis Bog, ſom ikke er trykt, begynder med de ſelv ſamme Ord, ſom det Norſke *Speculum Regale*. Den 5te §. handler om Forfatte-

rens Alder, ſom af Hr. F. faſtſættes fra midt i det 12te til midt i det 13de Aarhundrede, hvilket han beviſer deraf, at paa den Tid ſkeete de fleſte Reyſer fra Norge til Conſtantinopel. Irland ſtod da i en noye Forbindelſe med Nordmændene, ſom oftere end een Gang ſøate at undertvinge det. Speculum Regale beſkriver ogſaa de da brugelige Vaaben, den Ceremonie at lægge fra ſig ſin Kappe til Hove, og de antagne Meninger i Landets Geographie; ſom alt kommer vel overeens med denne Alder. Man det taler ikke om Erke-Biſkopperne, der dog i de ſildigere Tider ikke gave Kongen noget efter. Videre anmærker Hr. F. Kroningens og Bandſættelſens Vigtighed i de Tider, Grændſerne imellem Erke-Biſkoppens og Kongens Myndighed, Tilſtanden i Norge, ſaa vel i den lærde ſom politiſke Stat, foruden flere andre Satſer, ſom udtrykkelig vise, at Speculum Regale er ældre end den gamle Lov Hirdſkraa, eller og Kong Hagen Hagenſens Regierings Tid: hvilke Grunde hver i ſær Hr. F. beviſer med den Norſke Hiſtories Skribentere, da han endog indſkrænker Spec. Regalis Alder til Aarene 1154-1164. Den 6te og ſidſte §. retter nogle urigtige Navne, under hvilke Skribenterne have anført Speculum Regale, og tilſøyer nogle Formodninger om Forfatteren, hvilke Hr. F. ſelv ikke udgiver for andet.

Den 14de Junii 1766. forſvarede Hr. Michael Kiær in Auditorio Collegii Medicei en lærd Afhandling de juſta memoriæ Cultura. Hr. K. vil herudi foredrage nogle nyttige Midler til at bevare, ſtyrke og forøge Hukommelſen. I §. 1. beſtemmes Hukommelſens Begreb, hvorved erindres, at nogle Philoſopher giøre en ugrundet Forſkiæl imellem Recordatio og Reminiſcentia. I §. 2. foreſtilles kortelig Hukommelſens almindelige Nytte, da man uden ved dennes Hielp ikke kan komme fort i nogen Videnſkab, hvorfor dens Dyrkelſe bør være os en magtpaaliggende Sag. I §. 3. opregnes nogle Exempler af Mennesker, endogſaa ſmaa Børn, ſom Naturen har begavet med ſaa ſtærk en Hukommelſe, at ingen ved Kunſten har kundet drive den til ſaa høy en Grad. Iblant Børn har Chriſtian Henrich Heineken, en Malers Søn i Lybek, ſødt 1721., i hans Alders 3die Aar, giort ſaa ſtor en Fremgang i Videnſkaberne, at han ey alene havde lært de fleſte bibelſke Hiſtorier og fornemmeſte Troens Artikler, men var endogſaa

ogsaa vel øvet i Geographien, Historien, i sær den Danske, og Genealogien. Han havde og allerede faaet saa god en Smag paa det Latinske og Franske Sprog, at han paa Latin kunde udtrykke mange Ting, foruden hvad Commenius har i sin Orbis pictus, og var forsynet med en stor Forraad af smukke Sentenzer og Tankesprog. Han kom her til Kiøbenhavn 1724. hvor han blev forestillet det Kongel. Hof, som i sær bemærkede hans Fritalenhed, i det han hilsede de Kongelige Personer med nogle smaa Taler baade ved sin Ankomst og Bortgang. Men, som alt for tidlige Frugter sielden komme til nogen fuldkommen Moedenhed, saa døde dette Barn efter sin Hiemkomst til Lybek den 27de Januar. 1725. Af de yorne Mennesker, som ved Kunstens Hielp have bragt Hukommelsen til en ret forunderlig høy Grad, nævnes i sær Julius Cæsar, Seneca, Theodorus Beza. Iblant disse kunde Themistocles og som et bekiendt Exempel have været anført. Hvad som endelig anføres om en Corsisk ung Person, kan ikke noksom beundres, dersom det kan troes. Hr. K. forlader sig paa Muretus, som et troeværdig Vidne. Muretus tilsagde ham en overmaade stor Mængde af barbariske betydende og intet betydende og usammenhængende Gloser: han skrev dem op, og derpaa, med alle Tilhøreres største Beundring, uden at stamme, læste dem op frem og tilbage i den samme Orden. Hr. K. troer ikke, det er mueligt at udfinde en Hukommelses-Kunst, af hvis Regler, naar man end brugte den behørige Tid, man kunde høste saa store Frugter. §. 4. Ikke desto mindre have dog nogle, ey at tale om nogle unyttige Pralere, giort sig Umage for at udstudere saadan en Kunst. Deres første Opfinder veed man ikke. Iblant de Gamle har Simonides, Hippias, Metrodorus og Theodectes dyrket dem. Hos Cicero Libr. 3 ad Herenn. og Libr. 2. de Orat. finder man nogle Spor dertil. Iblant de Nyere har Jordanes Brunus giort meget Væsen af denne Kunst. Men hans hele Theorie bestaaer af noget forblummet Grillenfængerie og lutter mørke Taler. I §. 5. opregnes de fornemmeste Skribentere af det forrige Aarhundrede, som have handlet om denne Materie, hvor tillige anføres Titlerne af deres Skrifter, Stedet, hvor, og Aaret, naar de ere komne for Lyset. §. 6 Man har i sær anviist 4 Maader, paa hvilke man ved Kunstens Hielp kunde styrke Hukommelsen, den medicinske, schematiske, technike og logiske. §. 7.

Lægerne have lagt Mærke til, at Hukommelsen kan tabes ved visse Sygdomme, i sær dem, som paa nogen Maade skade Hiernen. Derfor har de optænkt adskillige saa vel indvortes, som udvortes Lægemidler, ved hvilke ey alleene den tabte Hukommelse igien kunde tilveiebringes, men endog vore og bestyrkes. Som ukyndig i Lægekunsten vil Hr. R. ikke befatte sig med at domme om disse Midler. §. 8. Den Schematiske Methode kommer Hukommelsen til Hielp ved visse Billeder. Den har sin Nytte i sær i de geographiske og historiske Videnskaber, naar den bruges rettelig med Fornuft og Klogskab, og ey trækkes ud til forfængelige og latterlige Phantasier. Af disse opregnes i §. 9. nogle latterlige Exempler. §. 10. Den Technike Methode kommer Hukommelsen til Hielp ved Kunst-Ord, Vers og Sange. Den er vel ikke at forkaste, dog heller ikke saa almindelig, at den kan bruges af enhver. Det Exempel af Fader vor, hvis Ord man har vildet bruge at styrke Hukommelsen med i at opregne vidtløftige Taler uden ad, synes latterlig, og erklæres ey uden Grund for Gøglerie i Talekunsten. §. 11. Den logiske Methode kommer Hukommelsen til Hielp ved Skiønsomhed, flittig Læsning, tilbørlig Overveielse og Flittighed i at giøre Udtog. Den er den bedste, fornuftigste og nyttigste Methode. Her anprises først en flittig Læsning i gode Skribentere, som den unge Mennesker fra Begyndelsen af deres Lærere bør anføres til, og som siden af dem selv, naar de ere blevne ældre og fastere i deres Studeringer, bør skee med et fornuftig Valg, saa de selv ikke forvirre deres Begreber ved at læse alle Bøger i Fiæng, af Lyst til at blive Polyhistorer. §. 12. Det andet Middel, hvorved Hukommelsen styrkes, er, foruden flittig Læsning, en skarpsindig Overveielse, hvortil Hr. R. raader i sær at bruge Morgen- og Aften-Stunden, og at bringe sine Betragtninger ved Inddeeling til en Schematisk Klasse, paa det man lær kan overse og forestille dem for Hukommelsen igien. §. 13. At giøre sig Udtog af hvad man læser, er et Middel til at styrke Hukommelsen, som lærde Mænd ofte beklage, at de i deres Ungdom have forsømt. §. 14. Den Maade at giøre Udtog paa, som Hr. R. raader til, fortiener Bifald. Han vil, man skulde indrette sig en Bog til enhver Videnskab i sær, og tillige føre sine derudi opskrevne og mellem hinanden blandede Anmærkninger til et fuldstændig Register, paa det de ikke skulle blive til et forvirret Chaos, som

man

man ſelv ſiden ikke kan hitte Rede udi. At anføre ſine Anmærkninger under viſſe Titler, er ikke ſaa begvemt, efterdi mange kan med lige Ret bringes under flere Titler. §. 15. I ſaadan en Bog bør anføres, ey almindelige hver Dags Tanker, men i ſær af de meeſt ſiældene og koſtbare Bøger, ſom man ey altid har Evne til ſelv at eye. I den Henſeende bør man flittig beſøge Bibliothekerne. Ey heller er det Fremmedes Tanker alene, men endogſaa vore egne, ſom fortiene at opſkrives. §. 16. Anmærkningerne maa forfattes kort, dog tydelig og tilſtrækkelig og i det Sprog, man kan komme bedſt og færdigſt af Sted med. Der ere nogle, ſom have udſtuderet ſig et eget Alphabet, ſammenſat af adſkillige Figurer, hvilket de betiene ſig af, at ikke deres lærde Anmærkninger ſkulde vanhelliges, om de faldt i Fremmedes Hænder. Misundelſen er daarlig og laſtværdig. Desuden ſpilder man megen Tid, indtil man bliver bevandt med diſſe dunkle Carakterer. Endelig kan det læt ſkee, at man med Alderen ſelv kan glemme dette ſit lærde Koglerie, og ſelv ikke læſe hvad man har ſkrevet. Til Beſlutning erindres i §. 16. at man daglig maa forøge og ofte giennemlæſe ſine Samlinger. Den, ſom tilbørlig tager dette i Agt, over ſin Hukommelſe med Forſtand, dyrker den, ſom det ſig bør, og bliver ſikker for Forglemmelſe.

Den 21de Junii forſvarede Hr. **Thomas Severinus Heiberg** ſin Diſſertationem de Memoriæ debilitate, ſom med den foranmældte ſtaaer i nær Forvandtſkab. I §. 1. betragter Forf. den nøye Samqvem og Forbindelſe, ſom finder Sted imellem Siæl og Legeme, og ſøger i ſamme Betragtning Anledning til at vise Indbildnings-Kraftens og Hukommelſens Oprindelſe, om hvilke han altſaa giver baade et genetiſk og nominal Begreb. Dette bringer ham paa Tanker om de Hukommelſens forſkiællige Grader, ſom beroer paa deres retſkafne Brug eller Brugs Forſømmelſe. I §. 2. tales om den **Wolfiſke** Beſkrivelſe paa **Hukommelſen**, ſom indbefatter diſſe 2de Hoved-Poſter, nemlig **Begrebenes Igienbringelſe** og **Igienkiendelſe** (Idearum reproductionem & recognitionem). Naar **Wolf** henfører den første til Indbildnings-Kraften alene og den ſidſte til Hukommelſen, andre derimod, ſaaſom **Gundlingius**, paaſtaae, at den første ogſaa hører til Hukommelſen, ſaa lader Hr. H. ſig nøye med at ſige det ſom

ſandt er, at Indbildnings-Kraften og Hukommelſen ſtaae med hinanden i den nærmeſte Forbindelſe. Han kunde have lagt dette til, at de Gamle have ſlet ingen Forſkiæl giort derpaa. §. 3. Paa diſſe 2de Hovedpoſter beroer altſaa Hukommelſens Styrke og Svaghed. Dens Svaghed er hos nogle Naturen at tilſkrive, ſom deeler ſine Gaver ulige til enhver, men hos andre beroer den paa Mangel af den naturlige Evnes retſkafne Brug: Det er denne ſidſte Svaghed, hvis Aarſager F. i ſær taler om. §. 4. Naar det koſter os megen Umage og Tid, mange Øvelſer og Igientagelſer, mange Overveyelſer og Betragtninger, deels at lære noget, deels at beholde hvad vi har lært, da kaldes Hukommelſen ſvag (debilis). §. 5. Denne Svagheds naturlige Aarſager er Mangel af Skiønſomhed, af en ſkarp Indbildnings-Kraft og Evne til en vedholdende Agtpaagivelſe. §. 6. Den har ogſaa ſin frivillige Aarſag i deres egen Forſeelſe, ſom forſømme dens Dyrkning og de nødvendige Midler til dens Beſtyrkelſe og dens Begrebers Bevaring. Iblant diſſe Midler anpriſes iſær en ordentlig Studering. §. 7. Dog kan denne ogſaa tilſkrives andre tilfældige Aarſager, ſom fordærve Hukommelſens Redſkaber. Deriblant regnes Slag i Hovedet, Sygdomme, alt for ſtor Hengivenhed til Studeringer, Alderdom, og alle de Ting, hvorved Nerverne ſvækkes og gisres uduelige til deres Forretninger. Forfatteren lader det beroe ved diſſe almindelige Aarſager, og i §. 8. beſlutter ſin Afhandling med en høflig Undſkyldning for ſin Korthed.

Fremdeles fortiener at anmældes 3 Diſputatzer af Hr. Ole Nicolai Bützow. Den første de Propagatione Animæ har han holdt den 28 Junii 1764 in Auditorio Collegii Medicei. Den Materie om Siælens Forplantelſe er meget indviklet og omgivet med mange Vanſkeligheder. F. vil kun foreſtille alle Meeningers Rimelighed, og tilſidſt faſtſætte den, han holder for den rimeligſte. Han bilder ſig ikke ind at have løſt alle Knuder. Det er hans Oprigtighed at tilſkrive, at han har anført de lærde Philoſopher, hvis Skrifter han i ſin Afhandlings Udarbeydelſe har betient ſig af. Philoſopherne deele ſig i Præexiſtentianer og Creatianer. De første troe, at Siælenes Materie har været til, førend de kom ind i Legemerne, og antage endten et Legeme for Siælens Materie, eller en Aand, og det endten Gud eller Forældrenes Siæle.

Siæle. De Sidſte troe, at de endten fra Begyndelſen af alle ere ſkabte eller daglig ſkabes af Intet. Diſſe afdeeles her igien i ſaa mange Secteriſke Claſſer, at man ſnart maa labe vild i deres Navne. Hvad Under, at der ere ſaa mange Meeninger om Ting, ſom ingen forſtaaer? Forſt afærdiger Hr. B. alle Præexiſtentianernes adſkillige Meeninger, hvilke han tilhobe med korte Argumenter har igiendrevet. Et Sted aleene have vi lagt Mærke til, S. 10, hvor det hedder: *Nec poſcit propagatio peccati originalis traducem;* animæ enim, qvæ Adamo inerant, potuere ob liberum ſuum arbitrium in abominabile illud peccatum conſentire; & ſi vel maxime non ineſſent, nihil tamen contra nos valerent adverſarii; ad conſenſum enim interpretandum non requiri exiſtentiam phyſicam demonſtravit Cantzius Diſc. Mor. §. 359. Vi forundre os over, at Hr. B. der har viiſt ſaa mange Prover paa en ſkarpſindig Eftertanke, uden videre Betænkning har kundet ſkrive denne Tanke væk. At Siælene, der vare i Adam, kunde ſamtykke i hans afſkyelige Synd, og havde fri Villie til at ſamtykke med, det er allerede noget ſælſomt at høre. Men det overgaaer al Forſtand, at Nogen kunde ſamtykke, ſom ſlet ikke virkelig er til. Det er ſandt, nogle Lærde ville forklare os ſaadan et Samtykke, og Cantzius har beviiſt, at det kan forklares. Men det maa vel ogſaa være derefter. Kort ſagt, det er en Meening, der ſkikker ſig aleene for theologiſke Digtere. Slutningen bliver, at Creatianernes Syſtem i Almindelighed betragtet, faſtſættes ſom det rigtigſte. Men diſſe deele ſig ogſaa i adſkillige Partier. Iblant Creatianerne forekomme forſt de Reformerte, ſom meene, at Siælene ſkabes, ſaa ofte et Menneſke avles. Dem afærdiger Hr. B. med 5 modſatte Grunde, og tillige igiendriver dem, hvormed de ſoge at beſtyrke deres Meening. Dernæſt forekomme de, ſom troe, at Siælene ere ſkabte i Verdens forſte Begyndelſe. Iblant dem mene de ſaa kaldte Unioniſter, at de ſtrax i Begyndelſen ere blevne forenede med deres Legemer. Den Meening holder Hr. B. ikke for rimelig. Naar han har afærdiget diſſe, ſaa giver han ſig af med dem, ſom antage ſamme Siælenes Forening med deres Legemer, med den Forſkiæl, at de troe, de under Skikkelſe af de ſaa kaldte Animalcula Spermatica med Maden, Drikken og Luften, komme i Blodet. Endelig bliver Forfatterens Meening den-

ne, at Siælene i Undfangelſen foreenes med deres Legemer, at Siælene har alle været fra Begyndelſen af i Adam, og ere ved Undfangelſen i enhver Fader, da Legemet derimod er hos Moderen. Han igiendriver ved den Leylighed de ſaa kaldte Metempſychoſiter og Metemſomatiſter. Hr. B. viſer, at han er ſtærk belæſen i høye philoſophiſke Argumenter. Han giør ſom ofteſt kort Proces med ſine Modſtandere. At noget af det, han antager og forkaſter, kunde fortiene nogen Betænkning, vil man ikke forundre ſig over i en Materie, hvor det eneſte vi vide med fuldkommen Vished, er dette, at vi intet vide. Ikke deſto mindre er det dog baade godt og nyttigt, at anſtille Betragtning over ſaadanne Ting, der kan lære os, om ikke andet, ſaa vor menneſkelige Forſtands Indſkrænkning. Man finder ogſaa her en nyttig Samling af de Grunde, ſom anføres med og imod de adſkillige Meeninger. At ellers Hr. B. noget nær i denne Sag tænker ſom vi, det viſer diſſe hans ſidſte Ord: Noſtra igitur ſententia de propogatione animæ hæc eſto: *Anima in principio creata communicatur infanti à patre, cujus ſemen ope ſpirituum animalium animæ ſtamen corporis in ovo matris latens* Hæc ſunt qvæ de animæ propagatione dicenda habui. Eas, qvæ vel falſæ, vel minus probabiles videbantur ſententiæ, rejeci; qvam vero maximè probabilem putabam, elegi; ultra probabilitatem vix aſcendere licet. Si qvis forte probabiliorem tradet methodum, gratus illum audiam & in ejus transibo partes.

Den anden, de Ortu corporis humani, er holdt ſammeſteds den 17 Junii 1765. Ligeſom Siælenes Oprindelſe og Forplantelſe, ſaa er ogſaa Legemernes Oprindelſe underkaſtet de Lærdes adſkillige Meeninger. Nogle tillægge Manden alene den Sæd, hvoraf Legemerne dannes. Andre tillægge ogſaa Qvinde-Kiønnet en Sæd, men ere ikke eenige om, paa hvad Sted den egentlig har ſit Sæde. Diſſe troe, at begge Kiøns Sæd er nødvendig til Undfangelſen. Men om Maaden, paa hvilken Foſtret deraf dannes, have de uligè Meeninger. Først anfører Hr. B. de phyſiologiſke Grunde, ſom overtale os til at troe, at en Sæd, ſaavel hos Qvinder, ſom hos Mænd, er for Haanden. Dernæſt tilføyer han diſſe 2de Bibelſke Sprog: 1 M. B. III., 15, hvor Qvindens Afkom

kom kaldes hendes Sæd, og Hebr. XI. 11, hvor Sara ſiges at have faaet Kraft ved Troen, εἰς καταβολὴν σπέρματος. Fremdeeles anfører han Grunde, hvoraf det er rimeligt, at denne Sæd har ſit Sæde hos Fruentimmerne in Ovariis. Som nu begge Kiøns Sæd er nødvendig til Undfangelſen, ſaa ſpørges, om det menneſkelige Legeme har ſin Oprindelſe af denne uſikkede Sæds Blanding, eller og nogen Legemets Skikkelſe har tilforn været til? Det første holder Hr. B. ikke for rimeligt. Han troer altſaa, at Legemet enten heel og holden, eller i Henſeende til ſine fornemmeſte Deele, tilforn har været til, og det ikke hos Faderen, men i Moderens Eg. Dernæſt anfører og beſvarer han nogle Indvendinger, ſom gjøres mod denne Hypotheſis. Han anfører fremdeles adſkillige bibelſke Sprog, ſom ſynes at ſtadfæſte den. Endelig viſer han, at Arveſynden og Chriſti Manddoms Annammelſe efter dette Syſtem føyelig kan forklares. I et lidet Anhang har Hr. B. til Slutning yttret ſine Tanker om Siælens Simplicitet, for hvilken han ſavner og derfore ønſker et tilſtrækkeligt Beviis.

Denne Savn, dette Ønſke har givet Anledning til en 3die Afhandling de natura animæ, ſom Hr. B. i næſtafvigte Aar ſammeſteds har forſvaret. Denne vanſkelige Materie har han juſt foretaget ſig at afhandle, for at befrie ſig fra den Miſtanke, at han holdt Siælen for et mateerligt Væſen, der engang ſkulde døe og undergaae. Han vedbliver da nok denne Meening, han een Gang har yttret, at Siælens abſolute Enkelthed ikke tilſtrækkelig er beviiſt. Han vil dog derfor ikke have Ord for at nægte den, men paaſtaaer derhos det, ſom man ellers veed, at Hr. Prof. Mejer i en egen Afhandling har viiſt, nemlig, at, hvad endten Siælens Enkelthed forudſættes eller ikke, ſaa kan det alligevel beviſes, at den er udødelig, at den ſkal vedvare uden Ende, og bevare ſin Medvidenhed om ſig ſelv, ſin Tilkommelſe, Forſtand og fri Villie. Dette har han ſøgt at beviſe af det Øyemærke, hvortil Siælen er ſkabt, ſom er Guds Ære og Dyrkelſe. Hr. B. har ogſaa herved vel bemærket det, ſom Philoſopherne ogſaa i den Materie om Siælens Udødelighed har erindret, at et enkelt Væſen er dog formedelſt ſin Natur ikke nødvendig befriet fra den Undergang, ſom man kalder annihilatio. Den-

ne

ne var dog aldeles muelig. Altſaa maa man tilſtaae dette, at alt beroer paa, hvad den Gud, ſom har ſkabt vore Siæle, finder for godt med dem efter dette Liv. I hans Haand kan ogſaa enhver Siæl, uden videre Bekymring for ſin Enkelthed, ſikker overlade ſig. I denne Afhandling har Hr. B. ogſaa yttret den Tanke, at man gierne og uden al Anſtød kan tillægge Dyrene en Fornuft, og at der ingen Forſkiæl er imellem deres og vores Tænkekraft uden i Henſeende til Graden og Tingene. Vor Kundſkab er mere tydelig om de ſamme Ting, ſom de ogſaa kiende. Vi kiende desuden Gud og hans Overherredømme, og have ſaa tydelige Begreb om Ondt og Godt, ſom man ikke finder Spor til hos dem. Det er viſt nok, at Graderne i een og ſamme Ting, giver ingen Grund til at kalde Tingen, betragtet i en vis Grad, med et egentlig Navn. Saaledes tillægger man ikke Englernes Dyd alene dette Navn, men man tilegner ogſaa Menneſker en Dyd, lad være den hos dem er ikke ſaa fuldkommen. Men da det nu een Gang for alle er bleven Moden at kalde Menneſkenes Tænkekraft alene med det ærefulde Navn **Fornuft**, og man i Almindelighed anſeer det anſtødeligt at tillægge de umælende Dyr ſaa høy og ædel en Evne, ſaa faaer man maaſkee at ſkiære ſine Klæder efter Moden. Sagen bliver ellers i ſig ſelv den ſamme. Der ſkeede kun derved en Forandring i Sproget. Nu ſiger man, de **ufornuftige Dyr**. Da maatte man ſige, de **mindre fornuftige**. Naar en eftertænkende Læſer finder, at Hr. B. har antaget eller forkaſtet nogle Ting, ſom ved nøyere Prøve vilde falde ud til en anden Side, eller kunde tages i Tvil, ſaa vil den derimod faae adſkillige Anledninger til at erkiende hans egen ſkarpſindige Eftertanke, ligeſom han og med ſamme har givet Prøve paa ſin Indſigt i Videnſkaberne, hvoraf han ellers er bekiendt.

Den 26de Junii 1766. har **Hr. Laurentius Ancher** in Auditorio Collegii Medici, ſkiønt han ikke ligger paa bemældte Collegium, dog med Ephori Bevilgning der forſvaret ſin med Flid udarbeydede Diſqviſitionem hermeneutico-theologicam de Dæmoniacis in regione Gadarena. At den Hiſtorie, Matthæus fortæller Kap. VIII. 28. er den ſamme, ſom den Marcus Kap. V. 1.-21. og Lucas Kap. VIII. 26.-40. har fortalt, det veed Hr. A. ikke nogen har tvilet om, ſiden

Oſian-

Oſiander. Han bygger ſin Meening paa 6 Grunde, iblant hvilke den 5te er den vigtigſte, nemlig, at Diſciplerne hos Matthæus, efter deres Overfart, ſiges at være komne til de Gergeſeners Grændſer; men hos Marcus og Lucas til de Gadareners Egn. Hr. A. meener med god Grund, at, lad være man vedbeholder de hos Evangeliſterne vedtagne Læſemaader, uden at forandre den eene efter den anden, ſaa kan dog Knuden lættelig løſes, naar man betænker, at de Gergeſeners og Gadareners har været, om ikke een og ſamme, ſaa dog tvende hinanden nærgrændſende Egne. Oſiander anfører ogſaa dette, at Matthæus taler om tvende Beſatte, men Marcus og Lucas om een aleene. Men Hr. A. erindrer, at de tvende ſidſte Evangeliſter udelukke derfor ikke den eene, ſom Matthæus indbefatter under de tvende, og han kalder det een af Haubers lykkelige Gisninger, naar han meener, at denne eene af de tvende Evangeliſter nævnes aleene, ſom den der beviſte ſin Taknemmelighed, ved at forkynde overalt omkring i Egnen de ſtore Ting, JEſus havde beviiſt ham. Ligeſaa gjætter ogſaa ovenmældte D. Hauber, at ſamme Evangeliſter har juſt kaldet Egnen de Gadareners, fordi den Beſatte har været en Indvaaner fra Byen Gadara. Efter denne foregaaende Anmærkning over Evangeliſternes Harmonie, begiver Hr. A. ſig til at afhandle det vigtige Spørsmaal, hvad der har været for et Onde, hvorfra Chriſtus har befriet diſſe Mennesker? Der har været baade af ældre og nyere Fortolkere nogle, ſom har meent, at alt hvad der fortælles i den Hellige Skrift om de Beſatte, burde forſtaaes om nogle af blot naturlige Aarſager forgaarſagede Sygdomme. Mange, og i ſær Theologerne, have derimod, ſaaſom de have ſeet, at den Hellige Skrift, ved denne Fortolkning, leed aabenbar Vold, med ſtor Iver fægtet for den legemlige Beſættelſe. Men for 6 Aar ſiden har Hr. D. Semler i ſine bekiendte Afhandlinger de Dæmoniacis betrædet en Middelvey imellem begge Meeninger. Lad være han ikke nægter, at der jo forekomme hos Evangeliſterne de Hiſtorier, hvorved man maa tilſtaae diævelſke Virkninger, ſaa troer han dog ikke, at ved δαιμονιζόμενος, δαιμόνιον ἔχων og ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ, allevegne maa forſtaaes et Menneſke, ſom af Diævelen har været legemlig beſat. Hr. A. har derimod ſøgt at forſvare den vedtagne Meening. Hr. D. Semlers

lers Theorie er egentlig denne: Grækerne forstode ved deres δαίμονες afdøde Menneskers Siæle: af disse holdte de nogle for onde, andre for gode: De Onde holdtes for virkende Aarsager til de haarde Sygdomme, Menneskene bleve plagede med: Denne Meening har Jøderne og de gamle Christne vedtaget efter dem: hvorfore de Talemaader δαιμονιζεσθαι, δαιμονιον ἐχειν, εἶναι ἐν πνευματι ἀκαθάρτῳ, betyde hos dem intet andet, end at være plaget af saadan en Sygdom. Saa vidt tilstaaer Hr. A., at D. Semler kan have Ret. Men naar han deraf vil slutte, at Evangelisterne baade kunde og burde lempe sig i deres Fortællinger efter denne Talemaade, som saaledes var brugelig, lad være de selv ikke har haft samme Meening dermed, saa troer Hr. A., at denne hans Slutning ikke holder Stik. Hvad det angaaer, at Evangelisterne burde følge den sædvanlige og vedtagne Talemaade, da erindrer Hr. A. herved meget grundig og rigtig, at denne Regel kan gielde om de Ting, som henhøre til det daglige Liv, men ikke om dem, som henhøre til den aabenbarede Religion. Naar de hellige Skribentere vilde tale om de sidste, maatte de endten bruge nye Ord, eller og give de bekiendte en saadan nøyere Bestemmelse, som var nødvendig til at udtrykke nye og ubekiendte Ting. Denne Anmærkning anvender han paa de Ord δαιμων, δαιμονιον og δαιμονιζομενος, hvilke han meener maa have et nøyere bestemt Begreb, og just det, som Textens Sammenhæng udfordrer. Deraf vil han ogsaa bevise, at disse Ord maa i den Historie, som her handles om, have en egen bibelsk Bemærkelse, og forstaaes om virkelig personlige Diævle. Dette beviser han i sær af disse 4 Omstændigheder: 1) De besatte Personers overnaturlige Styrke: 2) Deres Kundskab om Christo som Guds Søn: 3) Disse Christi Ord: ἐξελθε το πνευμα το ἀκαθαρτον ἐκ τοῦ ἀνθρώπου. Forsigtig nok har Hr. A. herved erindret, at dette beviser ikke Diævelens selvstændige Nærværelse, uden for saa vidt, det er af de andre Omstændigheder klart, at her tales om Diævelen: 4) At de fore af Menneskene i Svinene. Hr. A. siger S. 24, at Diævlene bade just derom, fordi de vare vittige nok til at slutte det, som Udfaldet viste, at de giærrige Gadarener vilde strax af Kiærlighed til deres Sviin fordrive JEsum af

deres

deres Egn. Hvad ſkeer? JEſus føyer deres Begiæring. Men altſaa maatte jo Diævlene vidt i deres Vittighed have været ſaa dumme, at de meente, at ville bedrage den, de dog erkiendte for Alvidende. Hr. A. ſiger, at han føyede deres Begiæring, for at ſtraffe Gadarenernes Giærrighed. Men denne ſtore Menneſke-Ven, maatte han ikke hellere have giort ſig elſket end forhadt hos dette giærrige Folk, for at omvende det ſaa vel fra denne, ſom andre laſter. Den rette Aarſag, hvorfor Chriſtus gav Diævlene denne Tilladelſe, begriber man maaſkee ikke ſaa læt. I øvrigt fortiener dette Prøveſkrift al Agt og Ære, og ſvarer fuldkommen til den Indſigt i Philologien og Theologien, hvoraf han desuden har giort ſig bekiendt.

In Auditorio Collegii Regii den 27de Septbr. 1765. forſvarede Mſr. **Janus Winther Bentzon** Diſſertationem de *Veracitate*, hvorudi han har forfattet et beſtemt Begreb om Sanddruehed, hvortil han udfordrer diſſe 4 væſentlige Stykker: 1) At den maa beſtemmes efter Viisdoms Regler, det er, at man ey maa ſige alt hvad der er ſandt, men at det altid maa være ſandt hvad man ſiger: 2) At der maa være Overensſtemmelſe imellem vore Tanker og den Ting der tales om: 3) At vi maa beſidde en Lyſt og Tilbøyelighed til gierne at ville meddeele andre vore Tanker, ſaa vidt Viisdom det tillader, og de kunne være dem nyttige at vide: 4) At der maa være Overeensſtemmelſe imellem vore Tanker og vore Ord, det er, at vi ey bør ſige eet og meene et andet. Først betragter han denne Dyd ſom en guddommelig Fuldkommenhed. Dernæſt foreſtiller han den ſom en Fuldkommenhed, hvorudi, ſom i alle andre, vi Menneſker bør efterfølge Gud. Herved foreſalder 2 Spørsmaal: 1) **Bør vi altid ſige Sandhed og aldrig dølge den?** 2) **Bør vi aldrig ſige det, ſom er uſandt?** eller er *falſiloqvium* tilladelig? Da Sanddruehed altid bør være grundet i Kiærlighed, ſaa har Hr. B. ikke taget i Betænkning at bekræfte begge Spørsmaale, og i Henſeende til det ſidſte har han anbragt den velgrundede Forſkiæl imellem falſiloqvium perniciosum ſ. mendacium, ſom egentlig kaldes **Løgn**, officioſum, ſom beſtaaer i at ſige uſandt for at gavne andre, og jocoſum, ſom er den Uſandhed, der

ſiges

ſiges for Spøg. Til Slutning anføres adſkillige bevægende Grunde til at beſlutte ſig paa Sanddruehed.

Fremdeles har han den 10de Octobr. 1766. ſammeſteds forſvaret et lidet Prøveſkrift af lige ſaa ſmukt et Indhold, under Titel af: Specimen theologico-morale de continua Noviſſimorum Meditatione. Derudi beſtemmer han først Øyemærket af de ſidſte Tings ſtedſevarende Overveyelſe, ſom er et gudfrygtig Liv og Levnet. Dernæſt viſes for det andet, hvorledes denne Overveyelſe bør være beſkaffen, nemlig, at den bør være ſtedſevarende, kraftig og virkſom, og om ikke altid udtrykkelig, formedelſt livagtige Foreſtillinger, ſaa bør den dog i det mindſte ved idelig Øvning iagttages og opvækkes. Til de ſaa kaldte Noviſſima eller Sidſte Ting henføres: 1) den timelige Død; 2) Opſtandelſen; 3) den yderſte Dom; 4) Verdens Ende; 5) det ævige Liv; 6) den ævige Fordømmelſe. Herefter foreſtiller han alle diſſe Tings flittige Overveyelſe, ſom den ſtærkeſte og kraftigſte bevægende Grund til et helligt og gudeligt Levnet. Forf. der er bekiendt, ſom een af de flittige og arbeydſomme Studentere herved Akademiet, giver Fædernelandet Haab om en duelig Mand med Tiden.

Anmældelſe.

Nyrnberg. Des neueröfneten hiſtoriſchen Bilderſaals vierzehnter Theil, in welchem die allgemeine Weltgeſchichte vom Jahr 1761. bis 1765. beſchrieben, und die vornehmſten Begebenheiten in anmuthigen Kupfern vorgeſtellet ſind, ſtor 8vo. Dette er en Fortſættelſe af Hr. von Imhofs hiſtoriſche Bilderſaal, ſom blev ſkrevet efter Fyrſtens, Carl Theodor Otto von Salms Forlangende, ſom den Gang var Ober-Hovmeſter hos Joſeph den Første, ſom ſiden blev Keiſer, til bequem Underviisning for denne ſtore Prints i Hiſtorien. Dette Stykke af den nyeſte Hiſtorie er, ſom og ſtaaer paa Titlen, udarbeydet med megen Flid, og, ſom man ſiger, af en berømt akademiſt Lærer. Man ſavner kun, ſærdeles i Kirke-Hiſtorien, den roesværdige Upartieſkhed. Hiſt og her blander Forfatteren frie pragmatiſke Tanker ind. Men i Henſeende til den ſidſte Krig giør han ikke andet, end fortæller den blotte Hiſtorie.

No. 8.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 19de Februar. 1767.

Den theologiſke Artikel om Arvesynden, ſom ſtaaer i nær Forbindelſe med den om Forſoningen og om Menneſkenes Opreysning ved ſamme, er ogſaa indhyldet under den ſamme for vor Fornuft ubegribelige Hemmelighed. Den er altſaa ogſaa underkaſtet den ſamme Skiæbne, at Mennesker, ſom ingen Sandhed ville erkiende, uden den, de endten kan erfare eller begribe, bruge denne, tillige med andre Hemmeligheder, til at beſtride Skriftens Guddommelighed med, eller ville have Skriftens Sprog fordreyede efter de Begreb, de ſelv have forudfattet om dens Lærdomme. — Allerede Navnet er dem til Anſtød. Fornuften har giort ſig det almindelige Begreb om Synd, at det endelig maa være en ulovmæſſig Beſkaffenhed, Virkning eller Gierning, ſom har ſin Grund i den fri Villies Brug, der i det mindſte forudſætter en muelig Kundſkab om den Lov eller Regel, hvorfra man afviger, og om Uregelmæſſigheden i Afvigelſen. Naar derfor en Apoſtel Rom. VII. taler om en iboende Synd, hvorved han, efter ſin egen Forklaring, ikke forſtaaer andet, end det Onde, der boer i hans Kiød, det er, den naturlige Fordærvelſe, da, ſaaſom denne med en naturlig Nødvendighed ved Fødſelen forplantes paa os, og har ikke ſin Grund i nogen vor fri Villies Brug, finde de ſtrax Navnet anſtødeligt, fordi de dermed forknytte Fornuftens Begreb om Synd, og har ikke fattet det rette bibelſke. Bibelen har ſine Troper og Figurer. Hvor vel ſikker

det ſig ikke at kalde en fra Guds Lov afvigende Beſkaffenhed Synd, fordi den er en Virkning og Følge af den egentlige ſtore Synd, ſom Adam frivillig begik? Hvor vel ſkikker ſig denne bibelſke Talemaade Rom. V. at vi ere giorte til Syndere ved eller i Adam, hvad heller man herved vil ſee paa denne ulovmæſſige Beſkaffenhed, eller de deraf følgende egentlig ſaa kaldede Synder, ſom ere frivillige? Har derfor nogenſinde en Apoſtel ſagt, at vi ſelv frivillig have begaaet denne Synd, ſom den vi ved vor fri Villies rette Brug kunde have afværget? Hvorfor da ikke beholde Bibelens Ord, naar vi kun, ſom fornuftige Læſere, ſøge at fatte Bibelens Meening? —— Nu, denne Synds Virkelighed! hvad Anſtød have de her ikke fundet, fordi de intet ville troe, uden hvad de øyenſynlig kan erfare? En almindelig Fordærvelſe er øyenſynlig nok. Men den har ſaa mange Aarſager. Allerede den menneſkelige Forſtands væſentlige Indſkrænkning maatte forvolde, at det uſkyldigſte Menneſke, beſtædt under mange i hinanden indviklede Omſtændigheder og under et mangfoldig Forhold til andre, kunde feyle i ſine Domme om Ondt og Godt. Nu Opdragelſen! hvor mange herſkende Tilbøyeligheder indſue vi her ikke med vore Mødres Melk? Diſſe hærdes ved Vanen, blive med Alderen til Færdigheder og i Naturen roedfæſtede. Nu en forkeert Undervisning! Nu vore Medborgeres og Medmenneſkers Fordomme, herſkende Vaner, Exempler, Forførelſer! Nu Legemernes uhældige Blanding eller vore ſlette Temperamenter! Alle diſſe Aarſager, virke de ikke hver ſin viſſe Grad af en almindelig Fordærvelſe, ſom maa ſynes naturlig, fordi den ved Vanen er bleven hærdet og dybt roedfæſtet i Naturen? Smaa Grader tilſammenlagde udgiøre en ſtor, og under denne ſtore ligger tillige den fra Adam paa os ved Fødſelen forplantede naturlige Fordærvelſe ligeſom ſkiult for vore Øyne, og ſom en enkelt og mindre Grad taber ſig i en ſtørre, hvorfra den ofte, ey uden den ſkarpeſte og dybſindigſte Grandſkning, og endda ofte næppe, kan adſkilles. For at kunne ſpøre den hos ſpæde Børn i deres uordentlige Bevægelſer, maa man være forviſſet om, at Opdragelſe, Omgang og Medhandling, endnu ikke har giort nogen Indtryk paa deres Gemytter, og at diſſe deres Bevægelſer ikke ere blotte Virkninger af den ſpæde Naturs Svaghed. Lad da nu denne naturlige Fordærvelſe ikke være ſaa øyenſynlig, ſom de ville, den ſkulde være, bør man derfor inter troe, uden det

man

man synsynlig kan see, naar vi have guddommelige Vidnesbyrd derom? — Men i denne Synds Tilregnelse finde de det vigtigste Anstød, og hvorfore det? Den er ubegribelig og overgaaer al menneskelig Fornuft, og de har sat sig for ey at antage uden hvad de kunne begribe. Her forvildes de atter igien af deres Fornuftes almindeliae Begreb om Retfærdighed i Verden. De vide, at en retfærdig verdslig Regent kan ikke, sin Retfærdighed ubeskaaret, kiende Misfostre, Vanskabninger, Stympere, Halte og Kryblinge, som saaledes ere fødte, for disse Feyls Skyld værdige til at pidskes, brændes, hudstryges, henrettes, eller lade dem saaledes behandle. De vide, at det i Verden er ubilligt at ansee Mævius for en lastværdig og straffskyldig Hoerkarl eller i nogen Henseende at betragte ham saaledes, fordi han uden nogen sin Skyld, uden Villie og Vidende, er bleven befængt af den liderlige Hoerkarl Cajus, der ved sin Liderlighed har paadraget sig den afskyelige Sygdom. De vide, at Sønnen bør ikke bære Faderens Misgierning. Naar f. Ex. en Landsforræder straffes paa Livet, og hans uskyldige Børn forvises Landet, da vide de vel, at dette skeer ikke, fordi de i nogen Henseende kan betragtes som Landsforrædere, og derfor straffskyldige, men at det er kun en Straf for Faderen, hvormed Regenten i en Stat, ofte viiselig, desto mere vil afskrække alle Fædre fra saadant Forræderie, under den Betragtning, at de derved tillige gjøre dem ulykkelige med sig, som de have meest kiære. Disse maa da for Statens almindelige Bedstes Skyld lide disse Ulevligheder. Deraf vil man slutte, at den retfærdigste Gud altsaa ikke kan tilregne os den naturlige Fordærvelse, vi fødes med til Verden. Men de betænke ikke, at hans Naade paa den anden Side har ophævet denne hans Retfærdigheds Dom, og at hans Viisdom er i alt dette ubegribelig. Her var det, man fuld af Beundring burde lægge Haand paa Munden, og raabe med Apostelen: O Rigdoms Dyb paa Guds Viisdom og Godhed! i Stedet for man vil bilde sig ind af Fornuftens Begreb om den menneskelige Retfærdighed, endten at kunne forklare alt hvad Guds Viisdom foretager sig paa dens usporlige Veye til at befordre sine Skabningers Lykkelighed, og hvis ikke, da eragte sig berettiget til, endten at forkaste vor guddommelige Skrift, eller fordreye dens for os ubegribelige Sandheder efter vor Fornuftes Begreb. Som der nu findes saa mange af dette Sindelag

mod Skriften, ogsaa i Henseende til denne Artikel, saa bevise de den orthodoxe Kirke paa den anden Side en berømmelig Tieneste, som imod deres Angreb og Fordreyelse forklare, handhæve og forsvare Skriftens sande Lærdom. En Høyærværdig Forfatter iblant os har bevist Kirken denne vigtige Tieneste. Naar man betragter deels det Mørke, udi hvilket denne Lærdom for Erfaring og Fornuft er indhyllet, deels den Forbindelse, Guds Viisdom har sat den udi med Forsoningen, deels den mangfoldige Stridighed om den første oprindelige Grund til vor Fordærvelse, da maa man tilstaae, hvad velbemældte Forf. siger, at ingen større Lykke kunde vederfares det menneskelige Kiøn, end en umiddelbar guddommelig Aabenbaring om denne, ligesom om andre Sandheder, hvis Kundskab til Salighed er os nødvendig, og bliver det saaledes desto mere vor Pligt, herudi med en tavs og under Troens Lydighed fangen Fornuft, at betragte og beundre Guds Viisdoms usporlige Veye. Men lader os høre velbemældte Forfatters Tanker i denne Artikel, hvis Sandhed han forsvarer imod den Engelske **Taylor**, i et akademist Strids-Skrift, som han her i

Kiøbenhavn

har udgivet under Titel: De Peccato Originali adversus Joannem Taylorum Anglum-Exercitatio prima. — Hvilket han for at erholde Sted i det Theologiske Facultet den 27de May 1766. paa den øverste Akademiske Høresal offentlig har forsvaret.

Første Afdeeling forestiller **Vigtigheden af den sande Lære om den oprindelige Synd.** §. 1. Ingen kan nægte, at jo den menneskelige Naturs Fordærvelse, som er en Virkning af vore første Forældres ulykkelige Syndefald, er det største Onde, da den er den første og fornemmeste Grund og Oprindelse til de utallige Sygdomme, Smerter og Elendigheder, til alle de onde Gierninger og skadeligste Afvigelser fra Lovens Forskrift, som foraarsage os den største Bitterhed i Livet. Desto mere er det at beklage, at der altid har været og endnu findes de, som vilde forringe dette pestilenske Ondes Kraft, og betage Menneskers Gemytter den Afskye, de bør have derfor. De Lærde har altid erkiendt og forundret sig over denne den menneskelige

ſkelige Naturs Forvirring i Henſeende til den øvrige Skabnings Fuldkommenhed. Nogle have søgt Aarſagen dertil i en ond Gud, andre i Materien eller vore Legemers Beſkaffenhed, andre i Opdragelſen og andre Menneſkers forvendte og laſtefulde Omgang. Da man ſaaledes har søgt dens Aarſag allevegne og ingenſteds fundet den ſande, ſaa kunde ikke nogen større Lykke vederfares os end dens Oprindelſes guddommelige Aabenbarelſe. Den Gud, der har kiendt vor Sygdoms Aarſag og Natur, han kan og bedſt være dens Læge, og af ham bør man billig vente det bedſte Lægemiddels Opfindelſe. De ſynes derfor at misunde os dette Lægemiddel, ſom ville betage os al Mistanke om nogen ſaadan os medfødt Sygdom, eller og de maa meene, at Sygdommen er helbredet, naar kun Frygten derfor, ved en forfængelig Indbildning om ſin Sundhed, er bortryddet. §. 2. I denne endten Tvil eller Uvidenhed, eller Benægtelſe, vil Forf. søge et Beviis for Sandheden ſelv. Saa ſoleklar en Sandhed, meener han, kunde ikke endten benægtes eller ikke vides, hvis ikke Dømmekraften ſelv var ſyg. „Det „ første, ſiger han, Menneſket er født, har det nogle uor„dentlige Bevægelſer: Det elſker dem, ſom de kunde føre til „ noget Godt, og afſkyer hvad ſom ſtrider derimod, ſom no„get Ondt.“ Dette ſkal da være Beviſet for den meer end ſoleklare Sandhed. „Og dog alligevel, ſiger han, ere der de, „ ſom, endſkiønt det Onde er øyenſynligt, dog ville nægte, „ at det er ondt.“ Da han nu har foreſtillet dette Onde ſom øyenſynligt (incurrens in ipſos Senſus) ſaa ſiger han ſtrax derpaa, at vi have ſaa indſkrænkede Sandſer og ſaa ſløv en Forſtand, at den aabenbareſte Sandhed ligger ligeſom nedſunket i Dybet for os. End mere, ſiger han, at vi henfalde letteligt til deres Vildfarelſe, ſom nægte, at det er ondt, der ikke kiendes ved Hielp af Sandſen. Diſſe, ſiger han, maa meene, at Siælene ſelv kan helbrede ſin egen Sygdom, og da de holde intet for Synd, uden hvad Menneſket med Villie og Vidende begaaer, ſaa bilde de ſig ind, at de, der ere befængte med onde Tilbøyeligheder og Laſter, og de ſvareſte Sygdomme, maa ganſke viſt komme ſig, naar de kun hindre de onde Begierligheder at bryde ud i Mishandlinger, og efterdrage et forſtilt Billede af en udvortes Dyd. Imidlertid, hedder det, forbliver Sygdommens Kraft dybt indſlutter i Siælens Aarer og Indvolde, griber hemmelig om ſig, og ſaa vidt, at, i det

de ikke tænke paa at svække den, kunne de ikke længere staae den Tilskyndelse imod, og da mærke de alt for sildig, at de under Dydens Foregivelse ikke har eftertragtet den sande Dyds Billede, men snarere fordærvet dens Skikkelse og fortræffelige Smukhed (a). Videre siger den Høylærde Forfatter, naar det er kommet saa vidt med dem, da maa de lade fare al Tanke om at forbedre sig, reent tabe al Haab om deres Siæles Helbredelse, og ey engang mere modstride, men for at slove den utaalelige Følelse af det Onde, som de ey kunne skille sig af med, maa de styrte sig selv Hovedkuld i alle skiændige Laster med Villie og Vidende. §. 3. Her viser fremdeles den Høylærde Forf., at om end ikke den Sag var sat uden for al Tvil, at vor Natur er besmittet med en oprindelig Synd, saa handle de dog ubetænksom, som ville meddeele andre deres egen faste Indbildning om Naturens Reenhed, lad være de giøre det af et godt Hierte, uden noget Forsæt til at skade og af Lyst til at fortplante deres indbildte Sandhed, som de formeene sig at fare

(a) Disse Hans Høyærværdigheds Slutninger kan vi ey lættelig indsee. Sæt, nogen nægter Arvesynden: følger da deraf, at han ikke erkiender en synlig almindelig Fordervelse og herskende Tilbøyeligheder? Maa han derfor lære, at disse blot bør hindres fra at udbryde i Gierningen, og kan han ikke troe og lære det, alle, endogsaa hedenske, Moralister prædike om, at disse bør aldeles spæges, tvinges, ja ganske udryddes, om det er mueligt? Af den høylærde Forfatters smukke latinske Stil slutte vi, han er velbevandt med Ciceronis Skrifter. Hvor fortræffelig prædiker denne Hedning om Begiærlighedernes Dæmpelse og Udryddelse? Ja at hindre dem at udbryde er allerede noget saa stort og ædelt, og koster et Menneske saa stor Kamp og Strid, at det neppe bør kaldes et forstilt Billede af en udvortes Dyd. Men lad nu nogen dermod erkiende Arvesynden, hvad da? bliver endda ikke Sygdommens Kraft, som H. H. siger, dybt indsluttet i Siælens Rødder og Indvolde? Maa vi ikke noyes med, ved vor egen Flid og Guds Bistand at kunne dæmpe den i vor Natur dybt roedfæstede Begiærlighed? End ikke ved Naadens største Kraft og Bistand blive vi skikkede derved i dette Liv, om vi end have nok saa megen Afsky derfor. Hvi kan altsaa saa meget bedre prædike om Begiærlighedernes Udryddelse, som han ey erkiender andre end dem, der kan udryddes. Denne har saa meget mindre Aarsag til at prædike om den arvelige Begiærligheds Udryddelse, som den slet ikke kan udryddes, men blot dæmpes, tvinges og undertrykkes?

fare med. Hans Høyærværdighed har søgt at oplyse denne Sag med adskillige smukke og beqvemme Lignelser, som alle gaaer ud paa at vise, at vi altid i den Henseende har større Fare at befrygte for en alt for stor Sikkerhed, end en alt for ængstelig Bekymring. §. 4. End mere nødvendig bliver denne sande Lærdoms Forsvarelse, naar man betragter den nøye Sammenhæng og Overensstemmelse med de andre Artikler i den aabenbarede Religion. Farer man vild i denne, saa maa man og tilstaae sin Vildfarelse i de fornemmeste Troens Artikler, og skal denne forandres, maa disse med. Den hele Lære om de guddommelige Raadslutninger, som henhøre til det menneskelige Kiøns Skabelse, Fald og Oprettelse, maa forandres. Den Lære om Forsoneren, om Syndens Forsoning ved hans gisrende og lidende Lydighed, om den Hellig Aands naturlige Medvirkninger o. a. fl. maa gives til Priis (b). §. 5. Fremdeles

(b) Det kommer os for, som H. H. alt for fast har tilsnæret det Baand, hvorved Arvesynden med Forsoningen er forbunden. Vi vide, hvad Skriften siger, at vi af Naturen ere Vredens Børn, og vi vide dette, at denne Guds Vrede ved Christi Død er forsonet. Men sæt engang det, vi hverken tør eller ville sige, at Arvesynden os ikke kunde tilregnes, ey kunde fortiene Guds Vrede, og Forsoningen altsaa for dens Skyld ikke var nødvendig: turde vi da deraf slutte, at den slet ikke var nødvendig for andre Synders Skyld, og kunde slet ikke finde Sted. Naar den algode Gud har forudseet det, vi alle see, at en almindelig og i vor fri Villie grundet Syndeskyld vilde udbrede sig over Iden hele Verden, foranlediget af den paa os alle forplantede naturlige Fordærvelse: tør man da forestrive hans Naade Grændser, og frit sige, at, fordi Arvesynden ey kunde fortiene hans Vrede, saa kunde, vilde og maatte han ey heller lade sig forsone for de frivillige Synder, som fortiente den? Sæt, Cajus foredrager mig sine Tanker om Arvesynden: Han være af Fordomme saa forblindet, og i sin Forblindelse saa paastaaende, at han ey kan see, eller vil troe, at Gud kan vredes over en naturlig Fordærvelse, som er os nødvendig: han have sine Udflugter til at slippe fra det Sprog, at vi af Naturen ere Vredens Børn; lad ham sige, at vor fordærvede Natur forvolder, at vi ved forsætlige Synder blive det, at vi derfor siges at være det af Naturen; eller at vi ere det uden Samfund med Christo ved Troen og uden Guds Naade, da han maatte meene, at Naturen her sættes mod den aabenbarede Naade: lad ham forblindet af disse Fordomme dog troe, at Gud

viser Forf., at Sædelæren tilligemed den hele aabenbarede Religions Læres Undergang maa lide Bræk ved denne sande Lærdoms Forkastelse, og ved de af den følgende farlige Meeningers Antagelse i Kirken. Han troer, at i sær de Lære-Regler, om at tvinge de første Bevægelser af den onde Begiærlighed, maatte gaae til Grunde (c). Vel skulle de, der nægte Arvesynden, holde over den udvortes Dyds Lærdomme, ey heller skulle de tillade Menneskene at føye deres onde Tanker. Men naar de endten ikke kiender, eller, det som værre er, ubetænksom benægte den sande Aarsag og Oprindelse til det moralske Onde, kunne de ikke ret med Fynd og Eftertryk philosophere om Kiødets og Aandens Strid. Om Guds Billedes Oprettelse hos Mennesket, kunne de ikke bekymre sig noget, saasom de troe ikke, man nogensinde har haft eller mistet det. §. 6. Endelig viser Hans Høyærværd. kortelig af Kirke-Historien, at denne Lær-

har benaadet ham i Christo, og frikiendt ham fra hans mange vitterlige og frivillige Synders Straf; han ønske sig Guds Naade, han søge den med et bodfærdigt Hierte: alt dette forudsat, var det ikke da en heel betænkelig Sag, om man vilde forsikre ham, at Guds Vrede for disse hans Synders Skyld ikke kunde forsones, med mindre denne Forsoning ogsaa maatte strække sig til Arvesynden og i den Henseende af ham blev antaget? En anden Cajus lade sig af disse eller andre ligedanne Fordomme forlede til at kalde det heie Forsonings-Værk i Tvil: Styrkede man ham da ikke i hans Tvil, naar man vilde forebolde ham, at denne Lærdoms Nægtelse ophævede al Forsoning? Var det ikke bedre at vise ham, at, om end ikke denne Lærdom om Arvesyndens Tilregnelse var en afgiort Sag, saa udstrævede dog Verdens almindelige frivillige Syndeskyld en almindelig Forsoning, og Gud har været saa naadig at foranstalte den. Saaledes troe vi, at man maa løsne lidet ved det Baand, H. H. har knyttet for haardt. Giøre vi det, saa bliver den første Cajus den ærlige Christen, han, naaget denne sin Vildfarelse, gierne vil være, og denne fødte kan snart faae i Sinde at blive den Christen, han tilforn ikke vilde være. Deraf følger ikke, at man jo imidlertid kan og bør tillige stræbe at overbevise dem begge, saavidt mueligt er, om Arvesyndens Tilregnelse.

(c) Dog ere endogsaa hedenske Moralisters Skrifter fulde af de kraftigste Læreregler om at tvinge disse første Bevægelser. Saa længe man ikke nægter onde og i Naturen roedfæstede herstende Tilbøieligheder, lad være man ey erkiendte dem under Navn af en Arvesynd, som kunde tilregnes, saa længe maa man lade hine Lære-Regler bestaae.

Lærdoms ey aleene Uvidenhed og Benægtelse, men ogsaa ufuldkomne Foredragelse, altid har fødet utallige, ja ret farlige Vildfarelser af sig. Han viser tillige, at den ikke har været ubekiendt for den gamle Kirke. Men saasom Kirkefædrene fornemmelig har bekymret sig om at udrydde Afguderiet og prædike Forsoneren, saa har de saa vidt ikke betænkt denne Lærdoms Vigtighed, at de hverken nøyagtig eller skarpsindig har afhandlet den, ey heller jævnlig mældet derom. I den Henseende maa man billig forundre sig over, at der fordum har været og endnu ere de, som selv troe og ville indbilde andre, at denne Lære er kun Augustini Opdigtelse. Til Beviis paa, at de berømmeligste Kirkefædre har antaget Arvesynden, opregner Vossius i hans Hist Pelag. Libr. II p. 1. Th. VI. p. 158. seqv. adskillige baade Græskiske og Latinske Fædres Vidnesbyrd. Men Hans Høyærværd. troer ikke, at de alle bevise hvad Vossius vil. De Steder han har anført af Ignatius, Justinus og Tatianus, holder Hans Høyærværd. ikke for tilstrækkelige Beviis. Men Irenæus, Origenes, Athanasius, Macarius Ægyptius, Cyrillus Hierosolymitanus, Gregorius Nazianzenus have uden Modsigelse alle erkiendt Arvesynden. Naar Vossius anfører Chrysostomus, som et Vidne til, at Arvesynden i den græskiske Kirke ey har været ubekiendt, saa troer H. H. ikke, at det om denne Kirkefader er en saa afgiort Sag. Han grunder sin Tvil deels derpaa, at Chrysostomus forklarer disse Ord, Rom. V. ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον, ey anderledes end de, der nægte Arvesynden (d),

(d) Paa denne Grund kan man neppe have Chrysostomum mistænkt for Arvesyndens Benægtelse. De fleste nyere Fortolkere ere af samme Meening. Ἐφ' ᾧ betyder aabenbar og i Almindelighed fordi, paa den Grund, at o. s. v. Nok betyder ἐπὶ mod Dativus ogsaa, ved, paa, men neppe, tilvisse skylden, i, udi, inden i. Dernæst staaer relativum ᾧ saa langt borte fra det eene Menneske, at man ey uden aabenbar Tvang kan føre det derhen. Om ey andet, saa er i det mindste Stedet saa tvetydigt, at det neppe kan blive det, H. H. paastaaer, et classisk Sted, hvoraf at bevise den Sandhed, at vi have synder i Adam. Apostelen har overalt Rom. V. 12-21 uvensynlig visst, at, ligesom den

deels derpaa, at han er gaaet alt for vidt i at opløfte den menneſkelige fri Villies Kræfter i det aandelige. Til Slutning erindrer H. H., at, ihvorvel Kirkefædrene har indſeet denne Sandhed, ſaa har dog deres Indſigt derudi været ufuldkommen og ikke fri for al Vildfarelſe.

Anden Afdeeling foreſtiller, hvor nødvendigt det er i vor Tid at igientage og forſvare denne Artikel, formedelſt den Fare, ſom den ſande Lære trues med af de paa ny opvakte Vildfarelſer. §. 1. Vel er denne Materie af andre med ſtor Flid afhandlet, og Hans Høyærv. tør ikke roſe ſig af at kunne bringe noget Nyt paa Bane: dog alligevel, ſaaſom Sandheden finder nye Modſtandere, der igien opkaage de gamle Vildfarelſer, ſaa holder H. H. det for et meget nyttigt Arbeyde at paatage ſig den gamle Sandheds Forſvarelſe mod diſſe dens Fiender, for dermed tillige at advare de uforſigtige og hemme den Lætſindighed, hvormed de ſaa læt forkaſte det Gamle, og ſaa gierne bifalde alt hvad ſom er uſædvanligt og driſtigt. §. 2. Engelænderen Joannes Taylor, første Præſt ved den Presbyterianſke Kirke i Norvich, og ſiden Profeſſor ved Akademiet i Warrington, ſom er bekiendt iblant ſine Landsmænd af de mange Skrifter, ſom her opregnes og hvorudi han med ſtørſte Iver har forſvaret den Arminianſke Lære, ſom nærmer ſig meeſt til den Socinianſke, han er den iblant de Nyere, ſom H. H. har udvalgt ſig til

den almindelige Fordærvelſe med ſamt alle deraf flydende alle Menneſkers Synder kan tilregnes og tilkrives Adams Ulydighed, ligeſaa maa den almindelige Opreyſning og den deraf flydende Guds Naade tilregnes og tilegnes Chriſti Lydighed. Dog har man uddraget deraf den Slutning, at Adams Synd tilregnes os, og ganſke forglemt det, ſom udtrykkelig er ſagt, at alle vore Synder kan og maa med Ret tilregnes Adam. Alle, hedder det, ere giorte til Syndere ved hans Ulydigh d. d. e. den ulovmæſſige Beſkaffenhed i vor Natur er en umiddelbar Følge og Virkning af hans Synd: Vore giorlige Synder ere for en Deel derudi grundede: Adam er altſaa en Aarſag til vor Arveſynd, og for en Deel til alle de giorlige, for ſaavidt de ere grundede i Arveſynden. Altſaa kan og bør alle Menneſkers Synder tilregnes ham? kan nogen nægte det? man ſpørge kun Natur- og Folkerettens Lærere derom. Tør man vel vove at lægge ſig ud med alle dem?

til den Modſtander, han i dette Kapitel agter at beſtride. For 25 Aar ſiden udgav han et Skrift under Navn af den Hell. Skriftes Lære om Arveſynden, i det Forſæt, at han vilde viſe, at Arveſynden har ingen Grund for ſig i Skriften. Vel veed H. H. ikke, at nogen Overſættelſe af dette Skrift er kommen for Lyſet. Men da Taylor har indvævet ſin Meening om Arveſynden i en Fortolkning over Epiſtelen til de Romere, ſom er udkommen i det Tydſke Sprog, ſaa har H. H. meent, det var at befrygte, at de ſamme Vildfarelſer, ſom han havde vidſt at ſkiule under den hell. Skriftes Orakler, ſkulde gribe videre om ſig, formedelſt deres Uagtſomhed, ſom blot af en Engelsmands Navn kunde maaſkee lade ſig forlede til at anſee ham for en god Fortolker over denne vanſkeligſte Epiſtel. Taylor har desuden med ſtor Flid ſamlet alle de Grunde, hvormed man pleyer at beſtride Arveſynden, dens Tilregnelſe og Fortplantelſe, og tillige derunder givet ſig Anſeelſe af en ſtor Sandheds Kiærlighed og den høyeſte Ærbødighed for Skriften. Saa meget deſto lættere meener H. H. at Uforſigtige kunde af ham lade ſig forlede. §. 3. H. H. veed vel, at der uden for Brittannernes Grændſer midt i vor Kirke findes de, ſom vildfare i denne ſaavel ſom andre vigtige Artikler. Deriblant anfører han kun den bekiendte Berlinſke Rector Chriſtian Tobias Damm og en ubenævnt Forfatter af Compendium Hiſt. eccleſiaſt. Florellianæ, hvorudi denne, ſaavel ſom alle andre den Hell. Skriftes guddommelige Lærdomme, erklæres for Præſternes Paafund. Ikke deſto mindre, ſaaſom diſſe ikke ſaa meget beſtyrke deres Vildfarelſer, ſom blot tilkiendegive dem, ſaa har han fundet en gyldig Aarſag til hellere at give ſig af med en udenlandſk Skribent, end nogen af ſine Landsmænd, i den Beundring, hvormed ſaa mange, i ſær Tydſkere, antage og optøfte til Himmelen alt, hvad den ulærdeſte Engelænder bringer frem for Lyſet. Dette vil han dog ikke have ſagt, efter Britannernes eget Exempel, af Foragt for hvad ſom er fremmet. Han tilſtaaer dem deres ſtore Fortieneſter af Theologien, Kirkehiſtorien og Religionens Forſvar. Dog veed han ikke, om denne baade Frihedens og Selvraadighedens ſaa lykkelige Ve, ſom han kalder den, mere har gavnet end ſkadet Chriſtendommen. Thi naar de lærdeſte Engelænder har beſkæftet ſig med Religionens Forſvar, ſaa har de ofte, for at frelſe denne ligeſom en Bye, overladt til

ikke

ikke meget farlige Fiender Sandhedens fasteste Bolværker og de vigtigste Lærdomme. Saaledes har Taylor anseet Arvesynden som en Hovedaarsag, hvorfor Deisterne forkaste den christelige Religion, hvilken han derfor har meent man burde overgive som en Skandse, man ey var i Stand til at forsvare. §. 4. Fremdeles viser H. H., at Taylor i denne Stridighed ikke har opført sig som en god Disputator. Han fastsætter ikke Stridighedens Stand, bestemmer ikke nøye og tydelig, hvad det er, der tvistes om: Han inddeler, oplyser og adskiller ikke hvad han burde, og i saa høy og vanskelig en Materie følger slet ingen Orden. Hvad Meening han selv har, forklarer han i Begyndelsen ikke tydelig, og heller ikke den modsatte, men nøyes med at indstrøe nogle sine undertiden fra hinanden vidt adskilte Meeninger imellem den hell. Skrifftes forvendte Fortolkninger. I at overveye de Steder, som har kun liden Styrke i sig til at forsvare den rette Meening, er han meget vidtløftig, og i at svække de deraf tagne Beviis, meget omhyggelig. Derimod har han endten forbigaaet eller fordreyet de øvrige. Saaledes seer Taylors Methode ud. §. 5. Taylor har forfattet sin Afhandling i 3 Hovedstykker. I det første forklarer han de Steder, som efter hans Meening med den største Tydelighed og Vished tilkiendegive Følgerne af den første Synd. Dertil har han føyet et dobbelt Anhang, hvorudi han viser deels hvorledes Guds Retfærdighed bedst kan forsvares, i det han for Eens Forseelses Skyld har underkastet det menneskelige Kiøn en almindelig Død, deels i hvad Meening Menneskenes Retfærdiggiørelse og Oprettelse til Livet kan tillægges det andet Menneskes Lydighed og Fortieneſter. I det 2det Hovedstykke overveyer og fortolker han de Steder, som han troer forgiæves at kaldes til Forsvar for vor Kirkes Lærdom. I det sidste søger han at besvare adskillige Spørsmaale, forganske at ophæve de Grunde, som han synes endnu ikke ganske at have betaget af deres bevisende Kraft. Endelig har han føyet et Supplimentum til sit Skrift, hvorudi han handler mere udførlig om den Adamitiske Synds Tilregnelse, om det menneskelige Kiøns Fordærvelse og Elendighed, om det første Menneske, som sin Afkoms Caput foederale, om vor Naturs første Dannelse og den oprindelige Retfærdighed, og derover tydeligere forklarer sin Meening. Som nu Taylor derudi ikke har fulgt nogen sammenhængende Orden, saa vil H. H. sam-

ſamle hvad han har adſpredt. Derudi vil han ſaaledes gaae til Værks, at han først kortelig vil fremſætte hans Meening om Adam i Uſkyldigheds Stand, om det ham medfabte Guds Billede og den oprindelige Retfærdighed; dernæſt forklare hvad han har foredraget om Adams første Synd og dens Virkninger; derpaa fremſætte hans Meeninger om denne Synds Tilregnelſe og det menneſkelige Kiøns Fordærvelſe; og til Slutning kortelig opregne, hvad han lærer om andre med den Lære om Arveſynden forbundne Lærdomme. Derved vil H. H. allevegne forudſkikke den rette Meening beſtyrket ved den hell. Skrifts Vidnesbyrd, og ſaaledes altid ſætte Sandheden frem imod Vildfarelſen, for at fordunkle denne ved hiins klare Lys.

(Beſlutningen følger.)

Berlin.

Mylius har forlagt: Herrn C. L. de Villette, Predigers an der Franzöſiſchen Kirche zu Dublin, Unterredungen über die Glückſeeligkeit des zukünftigen Lebens. Aus dem Franzöſiſchen überſetzt. Nebſt einer vorangeſetzten vernünftigen Betrachtung über die Erwartung eines zukünftigen Lebens. Aus dem Engländiſchen. 26. 52 o. 550 Octavſider. Først finder man i denne Bog en Fortale, ſom Hr. Ober-Conſiſtorialraad Spalding har giort. I ſamme har han, foruden nogle hiſtoriſke Efterretninger om begge diſſe overſatte Skrifter, forſvaret i den levende Tone, ſom er ham egentlig, Nytten af den Lære om et Liv efter Døden, imod Fritænkerne. Derpaa følger Betragtningen af den unævnte Engelſkmand, ſom skal være den bekiendte Hr. Wallace. Den indeholder vel ingen nye Grunde af Fornuften for et tilkommende Liv, da han udleder dette af Almindeligheden i Menneſkenes Ønſke efter Udødelighed, og underſtøtter det ved de mange Elendigheder, ſom ere til i Verden, hvorved Menneſkene hindres i at naae deres Beſtemmelſe. Men diſſe tvende Grunde ere i deres Sammenhæng foredragne med megen Grundighed og Tydelighed, og vel ræddede mod de nyere Modſtanderes Tvivl. Hovedkriftet af Hr. v. V. er affattet paa en Maade, ſom holder Læſerne i Opmærkſomhed, og vilde tabe ved et Udtog. I den ellevte og ſidſte Samtale er hele Indholdet ſaaledes igientaget, at de, ſom for-

kortelig vil see det igiennem, skal fuldkommen stille deres Begiæring tilfreds. I Almindelighed henfører han det tilkommende Livs Lyksaligheder til fire Klasser. Nogle angaae det forklarede Legems Tilstand, andre vor Kundskab, atter andre vore Tilbøyeligheder: de sidste er ligesom Tilgifter, i sær den fuldkomneste Sikkerhed og den bestandige Tilvext. Hans fornemste Grundsætning, som er bleven meget frugtbar under hans Pen, er dette Levnets Analogie med det tilkommende. En Mængde af philosophiske Betragtninger over Menneskets physiske og sædelige Natur, som røbe en Geist, der selv tænker, anpriser denne Bog ogsaa til anden Brug, end Opskriften nærmest bestemmer. Imidlertid maa ogsaa anmærkes nogle Steder, som nøde os til at anbefale Læseren al Forsigtighed og Prøvelse. Hr. v. V. vover og som Philosoph Formodninger, som ey altid beholde det Sandsynlige; dog som Theolog gaaer han endnu et Skrit videre, og siger, hvad der ikke vil finde Bifald. Gud opvækker ikke vore Døde, men giver os nye Legemer. Tilbøyeligheden til det Onde er ikke naturlig, men antagen. Naturlig Dydige kan og blive salige; men en Christen bliver kun saligere, fordi han bringer meere Kundskab og en større Færdighed i det Gode med i Himmelen. De Ugudelige (vistelig ogsaa Diævelen) blive til intet, fordi det ikke kunde bestaae med Saligheden, at see andre elendige. — — Dog man kiender allerede Sproget i den Theologie, som Moden ønsker at giøre herskende; vi vide ikke at foreene den med den Hellige Skrift, og beklage meget, at vor Anpriisning maa tillige være sammensøyet med Modsigelse og Advarsel ved en Bog, vi gierne undre mange Læsere.

Breslau.

Hr. Hof-Raad **Böhm** i Leipzig har nu ogsaa udgivet det andet Bind af Acta pacis Olivenſis ineditis, 3 Alph. 15 Ark i 4to. I de lærde Tidender for Aaret 1763. S. 375 er anmældet den første Deel af dette Værk, hvor der tales om dets Indretning og Vigtighed. Siden den Tid har det saaledes anbefalet sig for alle Kiendere og Elskere af Historien, at man vel intet venter sig af os uden en Efterretning om Indholdet af det andet Bind. Fortalen er denne Gang en Skrivelse til Hans Excellence, Hr. Geheime-Raad **von Bernsdorf**,

dorf, denne ſtore Befordrer af Videnſkaberne, ſom den lærde Verden har meget at takke endog ved denne Bog. Ligeſom Dag-Regiſteret over den Oliviſke Fredshandling, hvilket blev ført af den Pohlſke Geſandtſkabs-Sekretaire Paſtorio, er det vigtigſte Stykke i det første Bind, ſaaledes leveres i det nærværende ligeſaadanne Svenſke, Danſke og Kurlandſke Dag-Regiſtere. Der gives vel faa Begivenheder i Hiſtorien af en ſaadan Omkreds, ved hvis Underſøgelſe man kan høre og ſammenligne med hinanden alle de Partier, ſom derudi har Deel, ſom nu ved Hiſtorien om denne Freds-Slutning. Det Svenſke Dag-Regiſter er ey aleene det ſtørſte, men og det fuldſtændigſte, fordi her fortælles ey aleene det, ſom er foreſaldet ved Meglingerne ſelv, men og alt, hvad der ſiden Dag fra Dag er foregaaet lige til Ratificationernes Afvexling, deels ved Hoffet, deels ved Geſandtſkaberne, da de andre ende deres Efterretninger med Fredshandlingens Slutning. Hr. B. har i de hosføyede Anmærkninger ſammenlignet diſſe Svenſke Fortællinger med andre, i ſær Paſtorii Beretninger. Det Danſke Dag-Regiſter har da værende Kongel. Danſk Geſandt Chriſtoph Parsberg, ſelv ført i ſit Modersmaal. Man ſeer her en Latinſk Overſættelſe, ſom Hr. Ludwig Pontoppidan har forfærdiget, men Hr. B. geleydet med Anmærkninger, der for ſtørſte Deelen indeholde Tillæg af andre Documenter og Breve, hvoraf nogle endog fuldſtændig ere aftrykte. Det Kurlandſke, ſom Kanzler Folkerſam har holdt paa Tydſk, er allerede bekiendt af den første Deel. Hr. B. har overſat det paa Latin, og ligeledes oplyſt det med Anmærkninger. Han har og endnu tilføyet dette Bind, ligeſom det første, nogle korte Afhandlinger, af diſſe angaae No. 14-17. Liefland. Hvorledes Liefland er kommen under det Tydſke Rige, underſøges først, og den hidtil ubekiendte ſande Grund opdages, tillige handles om denne Forbindelſes Beſkaffenhed, men i det følgende om den imellem Sverrig og Pohlen for Liefflands Skyld førte Stridighed og dens Bielæggelſe til Oliva, og hvad den Gang er foreſaldet formedelſt Religionen. No. 18. er en kort Efterretning om Sigismund Gullenſtirn, Caſtellan til Danzig, ſom ofte erindres i denne Hiſtorie. No. 19. handler om den H. Brigittæ Eyendomme, og No. 20. om de Pommerſke Tommer, om hvilke der ligeledes tales i Freds-Slutningen. No. 21. underſøges noget omſtændeligere, hvorledes

ledes man har forholdt sig med Freds-Slutningens Underskrivning. No. 22. er anstillet en mærkværdig Sammenligning imellem den Oliviske og den Westphalske Fred, og endelig meddeeles No. 23. endnu nogle Tillæg og Forbedringer.

Anmældelser.

Göttingen. Den 23de Decbr. forrige Aar blev i en høytidelig Forsamling i det store Auditorio det nye under Hr. Prof. Gatterer oprettede Institutum historicum indviet, hvilket hidtil har forméret sig under Navn af det historiske Academie. Af da værende Prorektor, Hr. Hofraad Kæstner blev i en kort Tale Hensigten af dette Institutum forklaret og anpriist, og herpaa oplæst det Kongel. Rescript til Universitetet, hvorudi indeholdtes saavel dette Instituti Confirmation, som Befaling til det akademiske Senat, at tage samme i Beskyttelse og Opsigt. Tilsidst blev af Hr. Prof. Gatterer, som Director for dette ny Institutum, oplæst en Afhandling om den Kunst at opfinde Skuemynter. Det af Professoren i Veltalenheden dertil forfærdigede Programma indeholder nogle Tanker om det historiske Studii Forsømmelse tilsorn, uagtet man indsaae dets Nytte og Umistelighed i alle andre Videnskaber og Kunster. Tillige vises dette Instituti Skikkelse hidindtil, med dets erholdte Forandring og dets Hensigt og Nytte i Fremtiden.

Hamborg. Hr. D. Winkler har udgivet med en Fortale *Val. Ernesti Læscheri* Breviarium theologiæ propheticæ. 6 Ark i stor 8vo. Det har sin Oprindelse af Akademiske Forelæsninger, som ere holdte, da de pietistiske Stridigheder vare. Og i denne Tid maa man sætte sig tilbage ved adskillige Steder, naar man vil forstaae dem ret. Planen er vel udkastet, og den er meget egentlig for den sal. Loeschers Genie, som var oplagt til Projectmagerie i Videnskaberne. Hvor han nu er ufuldstændig, kan han læt opfyldes efter Ordenen. Man kan læt tænke, at slige Opfyldelser nu maatte være nødvendige. Hr. D. W. har i Anmærkningerne dertil giort et Forsøg, men ventelig ikke vildet forsøge Skriftet med flere.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 9.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 26de Februar. 1767.

(Beſlutning paa forrige No., om Hans Høyærværdighed Hr. Prof. Cramers Afhandling om Arveſynden.)

Tredie Afdeeling leverer en kort Foreſtilling af den ſande Lære tilligemed de Taylorianſke Modſatzer. I §. 1. giver Hans Høyærværdighed et fuldſtændig Begreb om vor førſte Faders Ufyldigheds Stand og det ham medfabte Guds Billede, og viſer, hvori ſamme har beſtaaet baade i Henſeende til Siæl og Legeme, efter vor Kirkes Lærdom og Col. III. v. 10. Eph. IV. 24. §. 2. Derimod nægter Taylor, at Adam har været ſkabt viſere eller helligere end nogen af os, og ſætter derimod Guds Billede blot i Fornuftens almindelige Gave og det Herredømme, hvormed Gud har forleenet Menneſkene over alle andre Kreaturer. §. 3. Om den guddommelige Lov, hvormed Gud forbød vore førſte Forældre at æde af det forbudne Træ, er Taylor eenig med de Rettroende Skriftens Fortolkere. Men ved Døden, ſom Gud truede dem med, vil han ikke ſkal forſtaaes nogen anden end den timelige alene. §. 4. Deraf er det klart, at Taylor maa have en langt anden Meening om Faldets Virkninger, end den ſande og almindelige, hvilken H. H. her beſtemmer. §. 5. Taylor derimod nægter, at de menneſkelige Legemer ere blevne fordærvede ved Syndefaldet, at de førſte Mennesker have miſtet Guds Billede eller ſkulde have lidt den ævige Død, hvis ikke Guds Barmhiertighed var kommen derimellem. §. 6. Ligeſaa

nægter han ogsaa Følgerne af Syndefaldet hos Efterkommerne. Disse bestemmer H. H. og leverer en fuldstændig Forestilling af det hele menneskelige Kiøns Fordærvelse, som en Virkning af Syndefaldet. Fremdeles opregner han i §. 7. denne almindelige Fordærvelses bedrøvelige Virkninger. Iblant andre er denne, at vi ere blevne skyldige i Adams Synd, og tillige med ham af Gud eragtede for værdige til ævig Død og Fordømmelse. Denne Tilregnelse vil H. H. have grundet blot paa Arvesyndens og den naturlige Fordærvelses Forplantelse paa os. Synden, siger han, er bleven vores ved Forplantelsen: følgelig er ogsaa dens Skyld og Straf bleven vores: og paa den Grund kan den tilregnes os. Derimod holder han ikke med dem, som grunde Tilregnelsens Mueighed og Overeensstemmelse med Guds Retfærdighed derpaa, at Gud i Adams Person, som Hovedet for det hele menneskelige Kiøn, har sluttet Forbund med alle Mennesker. Denne Meening troer H. H. er alt for mange Vanskeligheder undergiven (e). Det være sig der-

(e) Dette kan ingen nægte. Nogle forestille sig Sagen saaledes: Havde Adam forblevet i Ulydigheds Stand, saa havde hans Lydighed bleven alle hans Efterkommere tilregnet: altsaa kunde Gud ogsaa med Ret tilregne dem hans Ulydighed. Men var det ikke mueligt, at, om ikke alle, dog nogle af Efterkommerne, siden kunde have syndet? og om de havde det, skulde da hans Lydighed ogsaa have været tilregnet disse Ulydige? Aldrig! Altsaa maatte de selv have vist ligesaa fuldkommen en Lydighed som deres Fader, om de skulde blive deelagtige i hans Løn. Falder da ikke den Slutning bort, at hans Ulydighed kunde, ligesom hans Lydighed havde skuldet, med Ret tilregnes dem? Andre holde det for nødvendigt, at de maa have samtykt i deres første Faders Synd, da de endnu vare i hans Lænder. Men endten er dette Samtykke en puur Digt, eller og de maa sige, at de udi Adam have haft en tydelig Forestilling om det, han giorde, og selv med frivillig Lyst samtykket derudi. Men hvem har sagt os dette? eller hvo kan bevise det? Ingen af os i det mindste kan huske det. Denne Vanskelighed har andre indseet, og derfor antaget eet af Gud forudseet almindelig Samtykke. Gud, sige de, har forudseet, at alle Mennesker, om de havde blevet skabte tilligemed ham, vilde de alle endten have syndet tillige med ham, eller samtykt i hans Synd. Men naar mon Mennesker engang vil høre op at kige Gud ind i hans Forudvidenhed? Veed jeg ligesaa vel, som Gud, hvad der skal skee i Morgen, da kan jeg først med Visshed sige, hvad Gud forudseer.

dermed, som det være vil, saa er dette en afgiort Sag, at os er medfødt en naturlig Begierlighed til at synde, hvilken vi have arvet efter vore første Forældre. §. 8. Taylor derimod nægter, at vi med nogen Smitte af Adams Fald ere befængte. Hans Synd kan ikke komme hans Efterkommere ved, som ikke vare til. Ey heller skal den have skilt os ved nogen vor Forstands eller Villies Fuldkommenhed. Adam selv, lad være han ved sin Synd underkastede sig og sine Efterkommere adskillige timelige Ulevligheder, saa skal han dog have beholdt Sinds og Forstands Kræfter ubeskaaren. At vi derudi skulde have lidt noget Tab ved hans Forbrydelse, det skal være saa langt fra, at endoglaa mange af hans Efterkommere har overgaaet ham i den Viisdom og Hellighed, han besad i U-

udseer. Det maa være disse og andre Vanskeligheder, H. H. har seet paa, i det han har forkastet denne Forklaring om Arvesyndens Tilregnelse. Men mon hans egen Forklaring er uden al Vanskelighed? Intet mindre, tør vi sige. Adams Synd er bleven vores ved den naturlige Fødsel, derfor skal ogsaa dens Skyld og Straf være bleven vores. Først er det ikke Adams Synd, men dens Følge eller Smitte eller den ulovmæssige Beskaffenhed i Adams Natur, som er forplantet paa os. (imputari tamen, siger Hs. H., recte potuit culpa peccati, cujus infectio transiit ad nos). Denne er da bleven vores, og saavidt den i Skriften kaldes Synd, er den vores Synd, det er, en Synd som findes hos os, og, at vi skulde tale med Apostelen, boer hos os. Men er det derfor en Synd, vi have med fri Forsæt og Villie begaaet? Kan en Synd, der boer hos os, kaldes vor Synd i denne sidste Meening? Det er mine Penge jeg har i min Lomme, min Siæl jeg har i mit Legeme, men er det derfor Penge, jeg selv har myntet, en Siæl jeg selv har skabt? Hvis ikke, kan da noget tilregnes os, fordi det blot findes hos os, som vi selv frivillig ikke have virket, som vi ved vor fri Villies rette Brug ikke kan udrydde af vor Natur? En formedelst sin Synd svindsottig Fader avler en svindsottig Søn: kan derfor Sønnen kiendes skyldig i sin Faders Synd? Svindsotten bliver hans: vil man i en mindre egentlig Meening kalde den en Synd, bliver denne Synd ogsaa hans: Men aldrig her i Verden kan han derfor af nogen kiendes værdig til Faderens Skyld og Straf: det er kun et Onde, han maa lide for sin Faders Skyld. Er det ikke da bedst herudi med en tavs Fornuft at beundre Guds Viisdoms usporlige Veye, saa længe Gud selv ikke har sagt os den Grund, paa hvilken han efter vor Kirkes symboliske Lærdom har tilregnet os Arvesynden?

ſkyldigheds Stand. Mange, ſiger Taylor, har med langt større Tapperhed modſtaaet langt haardere Friſtelſer, og erholdet en Seyer, ſom viiſte et mindre ſtrøbelig Sind, end det han havde, der overtraadde en Lov, ſom maatte have været læt for ham at tage i Agt. Ey heller ſkal Adams Synd kunne tilregnes os. Vi kunde ikke være med derudi, eller give vor Samtykke dertil, fordi vi ikke vare til. Og om end nogen Fordærvelſe deraf var bleven forplantet paa os, ſaa ſkal den dog ey kunne være vor Synd, efterdi intet kan tilregnes os, uden det vi frivillig kan ſamtykke udi. Vel beherſkes vi af en blind og daarlig Begiærlighed i vore Idrætter. Men den ſkal have ſin Grund i Vildfarelſe og Uvidenhed, og ikke være os medfødt, men ved Efterfølgelſe og Vane bleven os naturlig. Da vi her i Verden ere ſaa mange Friſtelſer undergivne, ſaa behøve vi vel Guds Biſtand til at ſtaae dem imod, men ikke anderledes end Jorden behøver hans Medvirkning til at frembringe gode Frugter, da den af ſig ſelv er bequem og ſikket dertil. Smaa Børn ſkal heller ikke kunne betragtes ſom Syndere, hvilket heller ikke ſkal kunne følge deraf, at de maa lide den timelige Død, ſom er en Straf for Adams Synd. Naar alle Mennesker ſiges i Skriften at være giorte til Syndere ved Adams Ulydighed, da ſkal det ikke ville ſige andet, end at de for Adams Skyld blive behandlede ſom Syndere, ligeſom Chriſtus blev giort til Synd for os, det er, for vor Skyld blev behandlet ſom en Synder. De naturlige Ulemper, vi tillige med Adam maa lide ſom Følger af hans Synd, vare vel i Henſeende til ham en Straf for Synden, men ere det ikke i Henſeende til os, for hvilke de ere kun at betragte ſom et Beviis paa en Lærdom og Advarſel om, hvor afſkyelig Synden er i Guds Øyne. Derfor meener Taylor, at den almindelige Meening om Arveſynden bør forkaſtes og anſees for urimelig og ugudelig, og for eet af Slangens, den gamle forſlagne Skiælms, Opfund og Kunſtgreeb. Saa lydelig taler han imod Kirkens ſymboliſke Lærdom. Ja han erklærer, at det ſtrider imod Guds Retfærdighed, at kiende Mennesker ſkyldige til ævig Fordømmelſe for en Synd, ſom de har ingen Deel haft udi, og tilregne dem den Fordærvelſe, de fødes med, da han dog ſelv er den, ſom danner Foſteret i Moders Liv. §. 9. Siden nu Taylor har ſaadan et Begreb om Arveſynden, da er det ingen Under, at han derefter har læmpet ſit

Be-

Begreb om de andre Artikler i den aabenbarede Religion, om Troen, om Forſoningen, om Igienfødelſen o. a. ſl. Han nægter derfore baade Forſoningen og Troen, Retfærdiggiørelſen og Igienfødelſen, ſom nødvendige Saligheds Midler efter vor Kirkes ſymboliſke Begreb derom. Chriſtus bliver os efter hans Meening i det høyeſte en ſtor Lærer og et berømmeligt og beunderligt Dyds Exempel.

Endelig viſer Hans Høyærværdighed i den fierde Afdeeling, at diſſe Taylors Meeninger ey ere nye, men fuldkommen overeensſtemmende med Pelagianernes, Socinianernes, Arminianernes og de Pavelige Tilhængeres Meeninger, i hvor ſtor Modbydelighed Taylor ſelv end ſynes at viſe mod de ſidſte. Dermed beſluttes Hs. Høyærværdigheds første Afhandling over denne Materie, ſom han fremdeles agter at fortſætte. Hans latinſke Stiil udmærker ſig af beſynderlig Flid og Ziirlighed. Store Philologer har altid holdt det for priisværdigt at pynte deres Stiil med hele Talemaader og Tanker laante af de bedſte latinſke Skribentere. Her have vi og fundet Spor til en ſaadan Høyagtelſe for diſſe Skribentere. S. 6 er den Tanke, animus ipſe medicinam corporis invenit, heel og holden Ciceroniſk, og ſindes, om vi mindes ret, i hans Qvæſt. Acad. Iligemaade S. 46 Sæpenumero cupiditate occæcamur adeo, ut blanditiis præſentium voluptatum deliniti atqve corrupti, qvos nobis dolores, qvas moleſtias accerſamus peccando, non provideamus, officia autem — animi mollitie deſeramus: dette findes uden Tvil, dog med nogen liden Forandring i hans Libr. I. de Finibus. Men hiſt og her forekomme nogle Tanker, hvilke H. H. neppe med en ſaa nøyagtig Beſtemmelſe, ſom Ziirlighed har udtrykt. Som f. Ex. naar han paa meer end eet Sted ſiger: nobis incumbit fatalis peccandi neceſſitas d. e. at os paaligger en fatal Nødvendighed til at ſynde, nemlig formedelſt Arveſynden, ſom er os medfødt: da, lad være han havde under diſſe Ord fremlagt den ſundeſte og ſandeſte Meening, ſaa har han dog ikke lagt den ſaa tydelig for Dagen, at her jo bliver god Leylighed til en ikke ugrundet Indvending, ſom neppe kan beſvares uden med den Tilſtaaelſe, at man burde have udtrykt ſig med andre Ord, og mere tydelig.

*** *** ***

Man ſeer af vor Efterretning om dette foregaaende Strids-Skrift, det man desuden veed, at en ſund dogmatiſk Theologie ganſke og aldeles beroer paa den Hellige Skriftes rigtige Fortolkning. Saa ſandt ſom det er, at Theologien, ligeſaa lidet ſom nogen anden Videnſkab, er ophøyet over al muelig Forbedring ved Critiken eller den lærde Dommekunſt, ſaa ſandt er det og, at denne, ſaa vidt ſom den har Theologiens Dyrkelſe og Forbedring til Øyemærke, ganſke maa beſkæfte ſig med den Hellige Skriftes rigtige Fortolkning, og være forſynet med dertil henhørende fornødne Hielpemidler. Iblant de fornødneſte, ja ſom et Hovedmiddel, kan regnes en tilſtrækkelig Kundſkab i de ſaa kaldte lærde Sprog. Iblant diſſe fortiener vel det Grækiſke ſine Elſkere og flittige Dyrkere af andre Aarſager, end blot den Forbindelſe, det ſtaaer udi med Theologien. Men denne er dog een af de vigtigſte, og det var at ønſke, det, i den Henſeende, maatte finde flere ſaadanne Dyrkere iblant os, der vilde anvende det, ſom et Fortolknings-Middel til Skriftens Oplysning og Theologiens Forbedring. Hr. Mag. Sahl, nu værende Con-Rector ved den Latinſke Skole her i Kiøbenhavn, ſynes med alle de Prøver paa ſin Indſigt i det grækiſke Sprog, ſom han offentlig har udgivet, at have beviiſt, at han med Sprogets Dyrkelſe fornemmelig har ſigtet til dette Maal. Først udgav han i Aaret 1762. Specimen Paraphraſeos in Caput primum Epiſtolæ Pauli ad Romanos. Dette Specimen var med Anmærkninger udførlig oplyſt og trykt i Qvart-Format. Siden udgav han i Aaret 1763. Paraphraſis in Epiſtolam Pauli ad Romanos. Men denne var i Octav-Format og med kortere Anmærkninger oplyſt. Her have vi for det 3die i Qvart-Format at anmælde Paraphraſis in priorem Epiſtolam Pauli ad Corinthios Particula prima, hvilken han med Anmærkninger har oplyſt, og, efter høy Ordre, i Stedet for den her ved Univerſitetet manglende Profeſſor i det grækiſke Sprog, offentlig forſvaret paa Univerſitetets øverſte Høreſal den 9de Julii 1766. Indretningens Ulighed i diſſe Skrifter ſvarer til Formatens. I det første Specimen var Paraphraſis afdeelt i viſſe Afſnitter og Anmærkninger der imellem anførte. I den derpaa følgende Paraphraſis over den hele Epiſtel, vare de kortere Anmærkninger ſatte neden under Paraphra-

phraſis, ſom gik fort uden Afbrydelſe. Her i denne nu ſidſt anmældte Partikel, ſom gaaer ikke videre, end over det første Kapitel af Epiſtelen til de Corinthier, er Paraphraſis afdeelt i 6 Syher, ſom ere afbrudte ved et kort mellemſtaaende Argumentum eller Indhold over hvad der af Apoſtelen er forebragt i ethvert ſaadant afbrudt Stykke. Efter Paraphraſis følge Anmærkningerne, ſom ſynes i Udførlighed at ſvare til dem i det første Specimen.

Hvad i ſig ſelv hans paraphraſtiſke Fortolknings-Methode angaaer, da ſynes han derudi at have fundet en ſærdeles Behag, og man kan viſt ikke nægte dens ſtore Nytte. Men gemeenlig pleyer man at trække diſſe Paraphraſes alt for vidt ud. Efter det Begreb, vi have giort os derom, mene vi, at en Paraphraſis aleene derudi bør afvige fra en ſimpel Overſættelſe, at den paa de Steder, hvor det er nødvendigt, udvikler Ordenes Begreb, og ſætter dem i Stedet for de blotte Ord, ſom i Overſættelſen ſkulde ſvare til det ſamme Ord i Texten. Vi ville oplyſe dette med et Exempel, tagen af nærværende Paraphraſis. Det hedder i det 9de Vers: πιϛὸς ὁ Θεός. I Stedet for at overſætte, fidus eſt Deus o: Gud er troſaſt, har Forfatteren ſaaledes vel paraphraſeret: Id qvod ita fore confido, non meis aut veſtris præſidiis, ſed benignitate Dei fretus, qvi vos nunqvam deſtituet, qvicqvid cœperit in vobis boni facere, perficiet, nec qvicqvam non præſtabit, qvod pollicitus eſt. Her er Begrebet af πιϛὸς vel udtrykt: og lad være Ordet af ſig ſelv kunde ſynes tydelig nok, ſaa kan dog Paraphraſis ikke eragtes for overflødig, ſaaſom her forſtaaes en vis beſynderlig Troſaſthed, ikke den, ſom beſtaaer i blot Sanddruehed, formedelſt hvilken det i Almindelighed ſtaaer til at troe, hvad Nogen ſiger, men den, ſom beſtemmes af det foregaaende βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους, og beſtaaer i at fuldføre redelig det Gode, man har lovet og virkelig begyndt paa. Men, at Forf. ey allevegne ſaaledes har holdt ſig inden for de rette Grændſer, og ikke uden nødvendig Aarſag trækket ſin Paraphraſis for vidt ud, det er noget, vi af nogle Steder ſynes at kunne gotgiøre. I Fortſættelſen af det foranførte Sted, ſynes de her

med foranderlig Stiil betegnede Ord ey aleene overflødige, men endogſaa ſtridige mod en bekiendt Sandhed. Nemlig det hedder videre: — qvippe qvi, cum gratuito favore ſuo vos adſciverit & adoptaverit in conſortium filii ſui Domini noſtri JEſu Chriſti, favebit etiam Vobis *in hoc adnitentibus, ut in adoptionis gratia perſeveretis, nec ab illa hæreditate, cujus cum Chriſto participandæ arrhabonem teneris Spiritum Sanctum, excidatis.* At Corintherne ſtræbte derfor, ſtrider det ikke mod de mange Feyl og Laſter, ſom Apoſtelen ſætter dem til Rette for, og hvorved de gik mere tilbage end videre frem paa Chriſtendommens Bane? Men vi ville gaae tilbage, og fra Begyndelſen antegne nogle Steder, ſom vi have med nogen beſynderlig Opmærkſomhed betragtet. — Hverken i Paraphraſis eller i Anmærkningerne finde vi, at Forf. har lagt nogen Mærke til den temmelig øyenſynlige Forſkiæl imellem de Perſoner, ſom Apoſtelen i det 2det Vers tilſkriver under diſſe adſkillige Navne: Helligede ved JEſum Chriſtum, kaldede Hellige, tillige med alle dem, ſom paakalde vor HErres JEſu Chriſti Navn. Endogſaa en Michaelis har fundet denne Forſkiæl ſaa betydelig, at han har værdiget den ſit Biefald i hans Einleitung in die göttlichen Schriften des neuen Bundes. 2 Th. S. 1344-5. hvor han indeeler den Corinthiſke Meeniahed i Rettroende eller Kirkelige, og Separatiſter, og viſer, at ved de kaldede Hellige (d. e. Sammenkaldede til Guds Tieneſtes Helligholdelſe paa det ſædvanlige Sted) forſtaaes de Kirkelige, og Separatiſterne ved dem, ſom paakaldte Chriſti Navn paa deres egne Steder for dem ſelv. — Den Talemaade, ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου, overſætter Hammondus ſaaledes, ſom kaldes med eller efter HErrens Navn. Andre overſætte, ſom paakalde HErrens Navn. Forf. paaſtaaer, at hvilken Meening man end antager, ſaa maa man indrømme Hammond ſaa meget, at Talemaaden er Periphraſis eller Omſkrivning af de Chriſtnes Navn. Men derfor havde han dog ikke haft nodig at udvide Paraphraſin med derudi at anbringe begge Meeninger, ſaaſom ikkun den eene kan aleene være den nærmeſte. Ellers er han ikke utilbøyelig til Hammonds Meening, og har viiſt, at hvad Wolf derimod har erindret, kan ikke ſvække den. At Withbius og Dodridge beraabe ſig mod Hammond paa Apoſtl.

G. XI.

G. XI. 26. hvor det hedder, at Disciplene først i Antiochia bleve kaldte Christne, har Forf. vel bemærket, men ikke sagt, hvad Grund de derudi have søgt mod Hammonds Meening. Dog føyer han strax dette dertil, at deraf (nemlig Ap. G. XI. 26.) intet videre følger, end at er besynderligt Navn siden er bleven indført i Stedet for den ovenmældte Omskrivning. Men er da dette Navn opfundet, efterat Apostelen havde skrevet sit Brev til de Corinthier, hvorudi han har brugt denne Omskrivning? Dette synes at være en Feyl mod den bibelske Tids-Regning. —— Den Paraphrasis, Forf. har givet over det 10de og 12te Vers, synes at være af alt for stort et Omfang! Det Forf. har anbragt derudi om de philosophiske Sekter, synes at have foraarsaget en Deel af den overflødige Vidtløftighed. Men hvoraf veed man, at Apostelen just har tænkt paa disse Sekter, naar han taler om de Corinthiske Splidagtigheder (Schismata)? —— Naar Forf. i det 11te Vers siger om Chloes Folk: Ab his, *nihilo certe me minus vobis bene cupientibus*, mihi de vobis indicatum est, da er dette Tillæg med intet Ord af Apostelen tilkiendegivet. Ey heller kunde Corintherne i denne deres Angivelse finde noget Beviis paa, at de meente dem det saa vel. —— Derimod have vi ved nøvere Betragtning og Sammenligning med Texten fra det 13de Vers til Enden, ikke fundet noget Beviis paa nogen saadan alt for stor Vidtløftighed, men vi har end meget mere sporet en besynderlig Flid, hvormed Forf. har søgt at udtrykke Apostelens Meening paa det tydeligste. For Ex. over det 13de Vers paraphraserer han vel udførlig, men tillige eftertrykkelig saaledes: Qvid vobis igitur? mei Fratres! Nonne Christo tanqvam Capiti vestro membrorum ad instar vos juncti estis? Et qvid huic unioni decet magis, qvam ut membra sint conjunctissima aç unum corpus indivisum cum illo suo Capite constituant? At qvid dicam vero, cum vos, dissidiis & factionibus ab altero alterum distractos audio? Num Christus igitur in plura membra à se invicem distracta divisus est? aut num a se ipso sic dissidens unqvam ille fuit? qvæ cum sint turpia dictu, videte, qvam sint turpiora factu, Fratres! Sic certe tamen vos facitis, qvasi vero dilaceratum Christianum Corpus & distracta illius membra essent. Nam cum unus idemqve, sibiqve semper simillimus, communis & indivisus nobis Dux & Author Christus sit,

unde tamen qvæſo vos iſta ſectarum varietas? Cur illius profeſſionis gloriam, qvæ ſoli Chriſto tanqvam Authori debetur ac Principi, Miniſtris tribuitis? Et qvid demum eſt, qvod ita vel mei ipſius veſtrum qvidam ſtudioſi ſitis? Itane ego Paulus pro vobis cruci affixus morte mea expiavi veſtra peccata? Aut num in meum Pauli nomen baptizati eſtis, ut qvem ducem agnoſceretis & Authorem fidei veſtræ? Sic certe Pauli vos dici potius, qvam Chriſti deceret. Nunc vero, qvam Auctori ac Principi Chriſto gloriam debetis, cur ejus Miniſtro mihi tribuitis? Ligemaade er hans Paraphraſis over det 17de Vers deraf i ſær mærkelig, at den meget eftertrykkelig og tydelig forklarer diſſe Ord: ey med Viisdoms Tale, paa det iKke Chriſti Kors ſkulde giøres forfængelig. Den lyder saaledes: Neqve tamen eſt, qvod miremini, Fratres, ſi Paulo oblivioſius & qvaſi per negligentiam qvandam homines à me baptizatos commemoraſſe videar: Nec enim ea Apoſtolici muneris præcipua pars eſt, qvam proinde qvaſi præter rem geſſi: neqve Chriſtus, cum ablegaret me, expreſſo mandato id dedit negotii, ut baptizarem, qvanqvam non neſcio, & mihi hoc licitum & ab Apoſtolico munere non alienum eſſe, hanc vero mihi tanqvam præcipuam partem demmdavit, ut Evangelium prædicarem: at qvomodo & qvo dicendi genere? Num oratione ad captandam Sapientiæ laudem & omnibus ideo ad eloqventiam comparatis figuris & ornamentis exqviſita? Minime ſic voluit Evangelium prædicandum eſſe: Verendum enim, ne dum doctrinæ de Chriſto crucifixo ſpeciem ſapientis eloqventiæ fuco conciliare velimus, non ſolum hoc ipſo, qvod inanis ac vana, qvod veritatis ac virtutis omnis expers ipſa ſit, declaraverimus, verum etiam ipſo opere effecerimus, ut cum per ſe ſatis ſit efficax, in Auditoribus tamen plane ſterilis ac iners ſit, qvippe qvi, cum ad magnificum verborum ſtrepitum & externum infucatæ ſpeciei ſplendorem attonitis & aures voluptate prurientibus, & præſtricta ſit oculorum acies, illius nec veritatem perſpicere nec ſentire vim divinam poſſint. Fremdeles, da han troer, at i det 18de Vers i diſſe Ord, den Korſes Lære er vel en Daarlighed for dem, ſom blive fortabte, ligger en Tilſtaaelſe af den Forevending,

under

under hvilken de Corinthiske Lærere har søgt at vise deres Viisdom og Veltalenhed, saa har han først meget eftertrykkelig udtrykt denne Forevending i sin største Rimelighedsgrad, dernæst ladet Apostelen tilstaae og indrømme den, men ikke desto mindre nægte, at man derfor behøvede med verdslig Viisdom og Veltalenhed at udsmykke den Korsets Lære, efterdi den havde, som et guddommelig Saligheds Middel, Kraft nok i sig selv til at giøre Menneskene salige, og til at virke i deres Hierter saliggiørende Bevægelser. I en over dette Vers tilføyet Anmærkning, kalder han denne Guds Ords dobbelte Kraft den indvortes og udvortes. Den første sætter han derudi, at den Evangeliske Lære er i sig selv et af GUd foranstaltet, og derfor kraftig og fuldgyldig Saligheds Middel. I denne Meening, troer han og, Evangelium kaldes δύναμις Θεȣ̃: Guds Kraft, og da han tilforn over Rom. I. 16. ey har oplyst dette med noget Exempel af nogen græsk Skribent, saa findes her i Anmærkningen S. 34. anført et Sted af Diod Sic. L. I. p. 109. ed. Wess. hvor det Ord δύναμις bliver brugt om et kraftig Lægemiddel og saaledes rigtig bør oversættes. Den udvortes Kraft er den, hvormed den Evangeliske Korsets Lære virker paa Menneskenes Hierter. —— Førend vi forlade Paraphrasin, kan vi ey undlade at erkiende den øyensynlige Nytte af de imellem Sphærne anførte Argumenta, hvilke give en tydelig Forestilling af hver Sphs Indhold og den hele Apostoliske Tales Sammenhæng, og kan i Fortsættelsen komme til at udgiøre en udførlig Recension af den hele Epistel.

I Anmærkningerne har Forfatteren anført alle de Fortolkninger, han har eragtet for betydelige, og der er fast intet Vers, hvorved der jo ere giorte nogle Anmærkninger. De fleste har han samlet af andre Fortolkere, hvis Forklaringer han deels sammenligner med hinanden, deels bifalder eller forkaster, som sande eller falske, som meer eller mindre rimelige. Overalt yttrer han ogsaa sine egne Tanker. Lad være Anmærkningerne ey ere satte neden under Paraphrasis, men følge derefter, saa kan man dog ikke med Billighed klage over nogen Vanskelighed i at sammenligne dem med hinanden, saasom Paraphrasis indbefatter Versenes Tal, og Læseren henvises i Anmærkningerne til Versene i Paraphrasis. Iblant

An-

Anmærkningerne ville vi kortelig anmælde nogle af de Mærkværdigste. Ved det 5te Vers vises imod Clericus, at de tvende Ord: λόγος og γνωσις maa adskilles i deres Begreb. Forfatteren beraaber sig, foruden 1 Cor. XII. 8, 2 Cor. VIII. 7, ogsaa derpaa, at det hedder saa eftertrykkelig: ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει, med Tillægs-Ordets Igientagelse. Ved det 6te Vers forkaster han Cam. Vitringæ og Hammondi metaphoriske Forklaringer over disse Ord: Christi Vidnesbyrd er stadfæstet iblant Eder, og viser af Rom. XV. 8. Marc. XVI. 20, og Diod. Sic. L. 1, p. 9, at det Ord: stadfæstet, (ἐβεβαιώθη) siger lige frem intet andet end dette: at det Vidnesbyrd om Christo er i Gierningen selv bekræftet og beviist at være sand. Ved det 8de V. erindrer han, at de foregaaende 5, 6, 7 V. bør indsluttes som en Parenthesis, naar Relativum ὅς i det 8de Vers skal, som han ogsaa holder for rimeligt, svare til Θεὸς i det 4de Vers. Ved det 10de Vers holder han med Beza imod Wolf og Heumon, hvilke ville, at Apostelen med de 3de der forekommende Talemaader, ἵνα τὸ αὐτὸ λεγητε — τῇ αὐτῇ γνώμῃ, skulde sige eet og det samme. Ved det 12te Vers paastaaer han, at δὲ i den Talemaade λέγω δὲ τοῦτο bør aldeles oversættes ved nemlig, og anfører nogle Steder, hvor samme Partikel urigtig oversættes ved men. Fremdeles viser han herved Oprindelsen til de her omtalte Splidagtigheder iblandt Corinthierne, men tillige saaledes, at han ey vil have Apollos fritaget fra al Skyld derudi. Men hvorledes dette kan rime sig deels med denne store Læreres Charakter, deels med den Overeensstemmelse og Fortrolighed, som af 1 Cor. XVI. 12. synes at have været imellem ham og Paulus, det ville vi give F. selv at eftertænke. Den Beskrivelse, F. her har givet over Apostelens Forsigtighed og Beskedenhed i at laste Corinthiernes Feyl, er særdeles mærkelig, og i sær maa man særdeles rose dette hos Apostelen, at han straffer deres partieske Tilbøyelighed mod hans egen Person saa eftertrykkelig. Da nogle Fortolkere holde disse Navne, Paulus, Apollos, Kephas og Christus, for at være opdigtede af Apostelen, og

brugte

brugte i Stedet for andre Lærere, som han ikke vilde nævne, saa har F. derimod anført 6 Grunde, som synes os alle rigtige. Vi forbigaae andre ey ubetydelige Anmærkninger, indtil det 20de Vers, hvor F. udførlig har viist imod Calovius, Surenhusius, Wolfius, og især Vitringa, at disse Ord: πῦ σόφος, πῦ γραμματεὺς, πῦ συζητητὴς τῦ αἰῶνος τυτυ, ikke kan være anførte af Apostelen, som een af Prophetens i Apostelens Tid opfyldte Spaadomme, men kan i det høyeste ey ansees for andet end en blot Anvendelse eller Efterlignelse af Prophetens Ord i en anden lige Tilfælde, hvis man ellers kan troe, at Apostelen, da han skrev dem, har haft nogen Hensigt til Propheten. Naar der i det 21de Vers tales om en Guds Viisdom, hvorudi denne Verden i sin Viisdom ey kiendte Gud, da vil F. ved denne Guds Viisdom have forstaaet den praktiske Viisdom, som bestaaer i Dyds og Gudfrygtigheds Øvelse, og forkaster deres Meening, som derved forstaae den aabenbarede Guds Viisdom, fordi han mener, Hedningene ey kan lastes som de, der ved deres Viisdom ey har kiendt det, der overgaaer al menneskelig Forstand. Man kan tilstaae, at de ikke kunde lastes, fordi de ey af sig selv uden nogen foregaaende Aabenbaring kiendte denne Guds Viisdom. Men kan Apostelen ikke her laste dem, fordi de midt i deres indbildte store Viisdom ikke har vildet kiende og erkiende den dem af Gud aabenbarede og ved Apostelen for dem forkyndte Guds Viisdom, og anføre dette som en Grund, hvorfor det har behaget Gud at saliggiøre de Troende alene? I denne Meening holde vi for, at disse her anførte Mosheims Ord, som af Forf. lastes, kunde fortiene Bifald. Ved det 27 og 28 Vers har Withbius yttret den Meening, at ved de daarlige og svage Ting i Verden forstaaes de jødiske Christne, som under denne Titel bleve foragtede af de vantroiske og i deres egne Tanker viise og stærke Hedninger, ligesom tvertimod ved de ædle, for intet agtede og ikke værende Ting, forstaaes de af Hedningene omvendte Christne, hvilke de vantroiske og i deres egne Tanker ædle, og i Guds Øyne, som de bildte sig ind, dyrebare Jøder, under disse Navne har foragtet. Denne Withbianiske og i vore Tanker rimelige Meening forklarer Forfatteren saaledes og forsvarer den imod Jac. Brücher,

som

ſom i det Hollandſke Bibel-Værk har modſagt den. Endelig er at mærke, at han i det 30te Vers vil have diſſe Ord: ἐξ αὐτῶν δὲ, ſaaledes overſatte, men fra denne Tid af, og meener han, at dermed haves Henſigt til den Tid, da de først ere kaldede og omvendte til Chriſtendommen, hvilken i det foregaaende 26de Vers betegnes med diſſe Ord: ſeer hen til eders Kald, det er, til den Tid, da I først bleve kaldede. Forf. agter uden Tvil at fortſætte denne ſin Paraphraſis i flere følgende Deele. Men vi ønſke, at det ikke vil gaae med denne, ſom med nogle andre academiſke Diſputatzer, der begynde i en vis Materie, ſom ikke bliver fuldført.

Berlin.

C. Plinii Secundi Hiſtoriæ naturalis Libri XXXVII. Accedit Chreſtomathia indicibus aliqvot copioſiſſimis expoſita. Curante Joh. Pet. Millero. V. Tomi. Berolini, 1766. Sumtibus A. Haude & Speneri. Hr. Miller, ſom alerede har giort ſig særdeles fortient af adſkillige gamle Skribentere, forøger ſin Berømmelſe ved denne Udgave af Plinio ſaa meget deſto mere, jo større dette Værkes Priis er fremfor mange andre gamle Tiders Skrifter. Plinii Bøger ere et overmaade riigt Skatkammer af de merkværdigſte Jagttagelſer og den vidtløftigſte Kundſkab om Naturen og alle Arter af naturlige Ting. Den ſtore Brugbarhed af denne Naturhiſtorie i Henſeende til dens Indhold, og Betragtningen af den forſkrækkelige Flid, denne fornemme Romer har anvendt paa at ſamle den, bevæger billige Læſere til at ſee igiennem Fingre med de indløbende Mangeler af fabelagtige Fortællinger og med Urigtigheederne i hans Domme over Naturen og naturlige Begivenheder, hvilke lættelig falde lærde Læſere i Øyne. Hvor nødvendig og nyttig er ikke Plinii Læsning i vore Tider, da Naturhiſtorien drives med en beſynderlig Flid, men da meget derhos gives ud for nyt, ſom alerede har været Plinii Forgængere bekiendt. Den lærde Hr. M. har i ti Aar arbeydet paa denne Udgave, og Forlæggerne har ingen Omkoſtning ſparet til at befordre dens muelige Fuldkommenhed. Det er derfor at ønſke, Læsningen af Plinii fællesnyttige Naturhiſtorie maatte befordres ved denne ſmukke Haand-Udgave. Hr. M.

har

har benyttet sig af sin store Forgænger Harduins Arbeide, men er tillige gaaet videre i mange Stykker. Harduin saae mere paa den kritiske Undersøgning af Texten, som Hr. M. heller ikke har forsømt, men med nye Anmærkninger beriget det bersømmelige Harduinske Arbeide til at rette Læsemaaderne, og fornemmelig henvendt sit Øyemærke paa Textens Forklaring til almindelig Brug. Plinius fortiente ey allene at rettes, men og opklares saaledes, at han med Nytte kunde læses til at befordre Naturhistoriens Kundskab af alle dens Elskere. Denne ypperlige Haand-Udgave er tilskreven vores nu regierende Kongelige Majestæt, Kong Christian den Syvende. Fortalen indeholder Plinii Levnets Beskrivelse, hvortil er føyet en Efterretning om de Lærdes Domme over hans Naturhistorie, og om dens adskillige Udgaver. Herpaa følge i den første Tome de tolv første; i den anden de tolv følgende, og i den tredie de øvrige Bøger. Til denne 3die Deel er endnu hængt en Fortegnelse paa de af Harduin og Durand giorte Forbedringer i Texten. Den fierde og femte Tome indeholde den paa Titelen anførte *Chrestomathiam Plinianam*, hvorudi fire Stykker leveres. Det første kaldes *Bibliotheca Pliniana*, og leverer en Forteguelse paa alle de Skribentere, af hvilke Plinius har sammendraget sit Værk, saa der ey aleene om de samme leveres en tilstrækkelig Efterretning, men og tilkiendegives, hvor de af Plinio i hans Naturhistorie blive anførte. Det andet er et *Lexicon Geographicum*, hvilket er til stor Nytte saavel ved Plinii Læsning, som og overalt i den gamle Jordbeskrivelse. I det tredie, *Nomina propria*, angives de Steder, hvor visse Personer forekomme, med en Efterretning om dem. Det fierde er et Register paa alle i Plinio forekommende Sager, tunge Steder og mørke Ord. Dette *Repertorium Plinianum* er aleene nok til at skaffe denne Udgave Fortrinnet for alle andre.

Anmældelser.

Paris. Hos Merlin er trykt: Cours de Tactique theoretique, practique & historique qui applique les exemples aux preceptes, developpe les Maximes des plus habiles generaux & rapporte les faits les plus interessans & les plus utiles avec les descriptions des plusieurs Batailles

tailles anciennes, par Mr. Moly de Maizeroy, Lieutenant Colonel d'Infanterie. 1766. 2 Vol. Uagtet den Lærdom og Indſiat, ſom ſpores i dette Skrift, erfarer man dog, at F. tilligemed flere er af de Tanker, at de Gamles Taktik er den fuldkomneſte Maade at opſtille en Krigs-Hær paa, og at man ſkulde indføre den igien. Men de, ſom ere af denne Meening, betænke ikke, at Krudets og Kanonernes Opfindelſe har foraarſaget ligeſaa ſtore Forandringer i en Armees Anførſel, ſom i at anlægge, forſvare og angribe Fæſtnings-Værker. Uagtet diſſe bemærkede Feyl, kan man dog ikke nægte F. ſin fortiente Roes, da han har giort en nyttig Sammenligning imellem denne Tids Krigs-Kunſt og Krigs-Maaden hos adſkillige gamle Folkeſlag. I Grækernes Taktik er endnu mange Mørkheder tilbage, da man ey engang med Vished kan faſtſætte Bemærkelſen af mange derudi forekommende Kunſt-Ord.

London. Sandby har forlagt et Skrift om Kong Carl den IIdens Flugt efter Slaget ved Worceſter, hvis Opſkrift er: An accouet of His Majeſtys Eſcapy &c. 1766. Man har alt for længe ſiden haft fra Engelland mange og omſtændelige Efterretninger angaaende denne Sag. Men Kongen ſkal ſelv have dicteret ſin Yndling og Secretair Pepy en Fortælling derom i Pennen, ſom denne har endnu formeeret med Tillæg og Anmærkninger, og ſkiænket til Magdalene-Collegium i Cambridge. For nylig gav Hr. Dr. Sandby, Rector til benævnte Collegium, dette Haandſkrift til en Ven, og tilſtædde at giøre det bekiendt ved Trykken. Man troer, at, om end Indholdet ikke leverer lutter nye og hidtil ubekiendte Omſtændigheder, ſaa tiener dog denne Udgave deels til at rette, deels til at ſtadfæſte de om denne Flugt hidindtil udbredte Mærkværdigheder.

Lucca. Hos Baglioni er i forrige Aar trykt en Afhandling de Tormentis. Den unævnte Forfatters Hensigt er ikke, at faae Torturen aldeles afſkaffet, men at overtale Dommerne til mere Lemfældighed og Forſigtighed. Torturens Oprindelſe udleder han fra Mørkhedens og Barbariets Tider, beſtrider den Stoiſke Lære om Følesloshed, og taler meget efterrykkelig om, hvor uvis, farligt og umueligt det er, ved hæftige Piinsler at afvinge Sandhedens Bekiendelſe.

No. 10.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 5te Mart. 1767.

En Forfatters Navn er altid hæderligt. At ſkrive Bøger er et priisværdigt Arbeyde, naar man ikke blot opkaager det Gamle, men endten tilveyebringer nogen virkelig Forbedring derudi, eller bringer noget Nyt paa Bane, ſom er nyttigt. Hvis ikke det, da bebyrder man kun Verden med unyttige Bøgers Antal, og forvilder Læſere, der ikke vide, hvilke de heldſt ſkulle tage fat paa. Ligeſom med nye Skrifter, ſaa gaaer det og med Reformationer i Videnſkaberne, i deres Underviisning, og Maaden at dyrke dem paa. Man forurolliger kun ſig ſelv og andre, naar man immer hakker paa de gamle Methoder, uden at bringe nogen nyttig Forandring eller virkelig Forbedring paa Bane. Førend man ſeer ſig fuldkommen i Stand dertil, burde man billig betænke ſig paa at give ſig nogen alvorlig reformatoriſk Mine. Iblandt andet er Ungdommens Underviisning i Skolerne, og dens Methode, Noget, ſom i diſſe Tider ſkaffer Reformatorerne i den lærde Verden uendelig meget at beſtille, og dem allermeeſt, ſom have ſtørſt Lyſt til Forandring, og derfor ofte mødſommelig maa ſee ſig om efter Grunde at bygge den paa. Men der gives dog de fornuftige Reformatorer, ſom giøre velgrundede Forſlag til nyttige Forbedringer. Iblandt andre driver man meget paa, at Ungdommen i Skolerne burde medbringe fra Skolerne til Akademiet en Forſmag paa alle nyttige og ſmukke Videnſkaber, og underviſes derudi paa deres Modersmaal. Uden her at indlade os i nogen Undersøgning

om Nytten af dette Forſlag, ville vi kun erindre dette, at man allerede her i Dannemark har offentlig indſtaaet dets Nytte, hvad Sprogkunſten angaaer. Efter den høyeſte Øvrigheds allernaadigſte Foranſtaltning ere komne for Lyſet tvende Grammatiker, forfattede i det Danſke Sprog til Skolernes Brug i Dannemark og Norge. Den eene er over det latinſke Sprog, hvorudi Kurzer Auszug aus der grösseren lateiniſchen Grammatica Marchica er lagt til Grund, og have vi derſor om denne her Intet videre at mælde. Den anden er over det grækiſke Sprog, forfattet af den Sal. Juſtice-Raad og Prof. C. F. Munthe. Denne underſkiller ſig af en beſynderlig Flid i Udarbeydelſen. Og hvem iblant os kiender ikke den Sal. Mands utrættelige Arbeydſomhed? Vi kan ey undlade her at anføre en tredobbelt Nytte i ſær, ſom dens almindelige Indretning medfører: 1) Har man derudi baade et Compendium og en fuldſtændig Grammatik, hvormed den baade tiener Begyndere og dem, ſom ere komne videre frem i Sprogets Dyrkelſe: 2) Som nu begge Parter have hver for ſig, hvad de behøve og kunne ønſke ſig, trykt til Underſkiæl med foranderlig Stiil, ſaa er dette dem en Fordeel tillige, at det er altſammen indbeſattet i een Bog. Ved Hielp af en fuldſtændig Grammatik at arbeyde ſig videre frem i Sproget, og bygge paa det, man tilforn har lært af et Compendium, ſom endten ikke er et Uddrag af den fuldſtændige, eller af ſamme Forfatter indrettet efter een Plan, er et Arbeyde, hvis Vanſkelighed enhvers egen Erfaring vil lære ham: 3) Har man derudi en møyſommelig Samling af de bedſte Grammatikers og grækiſke Philologers vigtigſte Anmærkninger, og den Sal. Forfatter har ikke lagt noget fremmed Compendium til Grund, ſom han for den ſtørſte Deel blot har overſat, men redelig og trolig arbeydet til det Almenes Nytte. Saa meget mere maa det mishage Enhver, der veed at ſætte den rette Priis paa hans Arbeydſomheds ſande Fortieneſter, at man nu ſaa tidlig efter hans Død ſkal ſee hans Arbeyde mynſtret og meſtret, og forringet under ſin Værdie paa ſaa ſvage Grunde, ſom dem, paa hvilke Hr. Mag. J. Baden her i

Kiøbenhavn

i Aaret 1764, mens han endnu var Rector ved det Kongel. Pædagogium i Altona, har udgivet ſin Grædſke Gramma-

tik

tik tilligemed en liden Chreſtomathie, ſom indeholder nogle Steder af det Nye Teſtament, og LX Æſopiſke Fabler, hvortil kommer et fuldſtændig Regiſter over de i bemældte Chreſtomathie forekommende Ord. 8 Ark i 8vo.

Da Hr. Mag. Baden fik i Sinde at udgive denne ſin Grammatik eller, rettere ſagt, ufuldſtændige Compendium, har han forudſeet, der vilde møde ham det Spørsmaal, om ikke den Sal. Munthes Grammatik, ſom efter allernaadigſt Befalning er forfattet til Skolernes Brug, og indrettet paa en Maade, der har fundet det Bifald hos Lærerne i Univerſitetet, ſom den viſſelig fortiente, kunde være god nok, og om det i den Fald ikke var et forgiæves Arbeyde med en ny at forøge Grammatikernes Antal, da de Unge, ſom ere vandte til den Goliſke eller Munthiſke, ved Mængden ikkun mere forvildes? Hvad var her at giøre? Hvorledes at beſvare dette Spørsmaal? Han maatte ſkrive en Fortale, og derudi anviſe nogle den Munthiſke Grammatiks Feyl og Ufuldkommenheder, for derpaa at bygge Nødvendigheden af den Grammatik, han vilde udgive. Man maa være fuldkommen fornøyet dermed, naar han kun har anført nogen ſaa betydelig Feyl, ſom var nok for at lægge til Grund til Fornødenheden af hans eget Arbeyde. Har han ikke det, maatte man endda give ſig tilfreds, naar han i ſin Fortale aleene havde ſagt: Jeg har ſlet intet af nogen Betydenhed at udſætte paa den Munthiſke Grammatik, men jeg troer, at min egen ogſaa kan være nyttig. Men lader os høre hans Fortale ſtykkeviis, for endten at overbeviſes om den førſtes Feyl, eller den ſidſtes Unødvendighed, med mindre den bygges paa nogen anden Grund:

Forſkiæl imellem Børns Dygtighed og Fremgang i Studeringer, deres ulige Beſtemmelſe, og Tidernes foranderlige Smag foraarſager i Skole-Bøger, og blant diſſe ogſaa i Grammatikerne, en ſtor Forandring. — Den ſom førſt begynder at lære Latin eller Græſk, har nok af at vide diſſe Sprogs førſte Grunde, og de Regler, ſom beroe paa den almindeligſte Brug. — Fremdeles bør den, ſom aleene

lærer Latin eller Græſk, for ved de Gamles Læsning at danne ſin Tænkemaade og ſine Sæder, anderledes kiende diſſe Sprogs Grammatik, end en anden, ſom tillige med denne Hensigt ſøger at forſkaffe ſig en kritiſk Kundſkab i Sprogene (a). — Men endnu en ſtørre Forandring giøre Tiderne. Det bliver til alle Tider en uforſvarlig Daarlighed, at lade et Barn drive 8 til 10 Aar af den bedſte og munterſte Deel i et Menneſkes Liv hen med at lære en vidtløftig Grammatik, uden ſynderlig at føre ham til dette Sprogs Skrifter ſelv (b). — Men denne Daarlighed kan man dog mere holde vore Forfædre til Gode, end man kan tilgive os den, i Fald vi vilde begaae den endnu (c). — For nogle 100de Aar ſiden var Lærdommen indſkrænket til Theologie, Græſk og Latin. — Men nu har den faaet en ganſke anden Skikkelſe. Man ſøger at udvide alle Kunſter og Videnſkaber. — Man reformerer overalt, endogſaa der, hvor det maaſkee ikke behøvedes (d). — Derſom altſaa Lærerne i Skolerne ikke forandre Underviisningen efter Tiderne, ſaa maa de offentlige Skoler nødvendig blive tomme, og det latinſke og græſke Sprog komme i en Foragt, ſom vil trække de midlere Tiders Barbarie med ſig (e).

(a) Alt dette kan man indrømme F. Men Læſeren behage kun at mærke dette, at deraf kan ſlet ikke giøres nogen Slutning til Nødvendighed af en anden mere forkortet Grammatik, end den fuldſtændige Munthiſke. Den er indrettet baade for Begyndere og for andre af ſtørre Fremgang og Dueligbed. Om den end ikke det var, kunde dog en habil Lærer deraf udtegne for Begyndere det Nødvendigſte, og ſiden ved forekommende Leylighed henviſe dem til de mindre nødvendige Anmærkninger og Undtagelſer fra Hovedregler. Hvad Fordeel er det ikke da, at Begyndere har baade det eene og det andet i een Bog? Nu behøver man ikke at tilſige dem ſaadanne Forandringer og Undtagelſer i Pennen af Frygt for, de ellers maatte glemmes. Hvad dem angaaer, ſom ville lære Latin og Græſk, for at kunne læſe de Gamle, da kunne de derudi gaae deſto mere ubehindrede fort, jo fuldſtændigere Grammatik

d

de have lært, eller have for ſig til Anviisning, og jo flere Idiotismer de deraf kan lære. (b) Ogſaa dette kan tilſtaaes, men til hvad Tid har man i Skolerne begaaet denne Daarlighed? (c) Det er en ubeviislig Beſkyldning imod vore Forfædre, at de har begaaet denne Daarlighed, og Hr. B. igiendriver den ſelv, naar han ſtrax derpaa ſiger, at Lærdommen iblant dem var indſkrænket til Græſk og Latin, og man veed, at de dreve meget i Skolerne paa diſſe Sprogs Dyrkelſe. (d) Det er en ſtor Sandhed, og derpaa kan Hr. Badens Grammatik ſelv tiene til Beviis. (e) Nu kommer Hr. B. nærmere til Sagen. Den Munthiſke Grammatik maa her frem for en Dag. Hr. B. baner ſig en aaben Vey til dens Forringelſe, ved en foregaaende Lovtale over dens Forfatter, hvilken vi ikke ville anføre, efterdi den af Hr. B. gjøres til intet igien med denne hans Kritik over Grammatiken:

> Men juſt dens Fortieneſter giøre den uſkikket til at være den første Grundbog, hvorefter Ungdommen kan ledes til at kiende dette Sprog (f).

(f) Hvad mere kan ſiges til dens Forringelſe, end at dens Forfatter med al ſin Flid, ſin Sveed og ſit Arbeyde, dog ikke har naaet det Maal, han har ſigtet til? Men lader os høre den Sal. Mands egne Ord, hvilke vi formode ſkulde giælde ligeſaa meget hos Læſerne, ſom det Hr. B. ſiger. „Tilſidſt, „ ſiger han, vilde Læſerne behage at mærke, at de fornødne„ ſte Ting, ſom Diſcipler ſkulle paaagte og lære, ere trykte „ med ſtørre Stiil, og de andre, ſom ikke ere ſaa fornødne, „ med mindre, og maa ingen ſtøde ſig paa eller undre „ over, om han finder her i denne Grammatika eet og andet, „ ſom ey er uforbigængelig fornøden for dem, der begynde. „ Mit Forſæt har været, at, ſom en nye Grammatika ſkulde „ ſkrives, da ſaaledes at forfatte den, at den baade kunde „ være dem, ſom begynde, og ſom ere komne videre i Sproget, til Tieneſte, og her paa eet Sted at fremlægge det „ meeſte og nødvendigſte af det, ſom man ellers med ſtørre „ Møye ſkulde lede efter paa adſkillige Steder, og endda „ neppe finde. Hvilket mit Forſæt og Øyemeed, ſom af Læ„ rerne i Univerſitetet er bleven bifaldet, jeg ønſker maatte „ være Publico ſaa behageligt, og de Brugende ſaa nyttigt,

„ ſom det har koſtet mig mere Arbeyde at fuldføre, da det er „ ellers ingen Kunſt og liden Møye havde været at knibe alle „ Ting af.“ Saavidt den ſal. Munthe i ſin Fortale. Vi meene da, man kan bruge hans Grammatik uden at begaae den Daarlighed, ſom vore Forfædre med Uret beſkyldes for. — Men Hr. Badens Grammatik maatte dog være nødvendig; thi ellers kunde han jo have ſparet ſin Umage. — Hvorfore da? — Sal. Munthes var med alle ſine Fortieneſter uſikket for Begyndere. — Hvi ſaa? — Jo, fordi Manden, ſom man veed og ſeer af hans Ord, har arbeydet for flere, end for Begyndere. Men det er ikke nok, hvad for en Methode mon den ſal. Munthe har brugt?

Desuden har Forfatteren udvalgt den uanſeeligſte Methode (g), i det han har fulgt Golius og de ældre Grammatici, ſom giøre ſaavel Declinationernes ſom Conjuggationernes Antal langt ſtørre, end det behøvedes.

(g) Neppe havde vi her længere med Koldſindighed kundet betragte Hr. B. Compendium, hvis ikke vi af en Hændelſe havde fundet, ved at omblade derudi, et Blad imellem Grammatiken og Chreſtomathien fuld af de uanſeeligſte Skriver- og Tryk-Feyl, ſom Læſerne ſkal behage at rette. Diſſe røbe for den ſtørſte Deel en Sluddergtighed i ſaa lidet et Compendium, ſom næppe kan undſkyldes, og man ſkal i det hele mødſommelige Munthiſke Arbeyde næppe finde Mage dertil. Allermindſt kan denne Feyl undſkyldes, ſom er begaaet paa ſaa ſtor en Mands Bekoſtning hos Læſere, ſom vilde grunde deres Domme paa Hr. Badens Myndighed, og ey havde laat Mærke til hans uanſeelige endten vi ſkal ſige Skriver- eller Tryk-Feyl. Man behage da her at læſe den vanſkeligſte Methode, og derpaa ville vi opſkrive den ſal. Mands Ord: „Jeg har heller vildet beholde de 10 vedtagne „ Declinationer og 13 Conjugationer, end, med de nyere „ Grammaticis, forkorte hine til 3, diſſe til 2, fordi mig „ ſynes ikke, at der ved den ny Methode kan vindes noget „ for dem, der begynde at lægge ſig efter Sproget. Thi i „ Stedet for færre Paradigmatis have de flere Regler at læ„ re, ſom tager nok ſaa megen Tid bort, naar Exemplerne

„ ſkal

„ ſkal paſſes til Reglerne. Dette veed jeg af egen Erfarenhed, „ at de 5 Declinationes contractæ og de 3 Conjugationes „ circumflexæ kunde ligeſaa læt læres, ſom Reglerne om „ Maaden at contrahere alle Ordene paa med hosſøyede Exem„ pler. Beſynderlig ſynes mig, at Temporum Dannelſe „ er lættere at rede ſig fra, naar man vedtager de 6 Conju„ gationes Barytonas, efter de 6 adſkilte Mærke-Bogſtaver, „ end naar man giør dem alle 6 til een.“ Her kan vi ey undlade at tilføye 3 vigtige Grunde: 1) Aldrig huſkes mange Forandringer bedre, end naar man har dem fremſatte for ſig i øyenſynlige Exempler: 2) Naar alle Paradigmata med deres Forandringer ere fremſatte for de Unges Øyne, ſaa hielper Overeensſtemmelſen til Forſkiællens deſto tydeligere Foreſtilling efter Reglen: Oppoſita juxta ſe poſita magis illuceſcunt: 3) Alle Skole-Lærere vide, hvor nyttigt det er at øve de Unge i flere Paradigmata: Saaledes bliver de 5 Declinationes contractæ dem en nyttig Øvelſe i den 5te af Simplices, og de 3 Circumflexæ Conjugationes en nyttig Øvelſe og Igientagelſe af τύπτω. Hvor læt en Sag er det at ſige dem, at de alle kunde betragtes under een med ſaa mange Forandringer, men for at lætte Eder Arbeydet, I unge Menneſker, ſaa har den ſal. Munthe her fremſat for Eders Øyne alle diſſe Paradigmata med alle Forandringer? Nu derimod maa de Unge plage deres Hukommelſe med Hr. Badens Contractions-Tabell, ſom ſkal være dem ligeſaa god, ſom alle Paradigmata og øyenſynlige Exempler, og vi tør forſikre, de fleſte ſkulde ey uden Føye hellere vilde ſidde en heel Dag paa Vand og Brød, end lære den uden ad, uden ved Hielp af et Paradigma. —— „Men de ſkulde kun lære den, ſiger Hr. B. S. „ 9, ved Leylighed, naar under Læsningen forekommer et con„ tract Ord.“ — Hvor vil ikke dette vare længe? I Dag een Contraction, i Morgen en anden, o. ſ. v. i Stedet for, naar et Paradigma med eet er lært uden ad, man da ſiden under Læsningen med de Unge kan gaae ubehindret fort. —— Men det er billigt, man ogſaa maa høre Hr. Badens Grunde herimod, ſom ere følgende:

Vilde man bringe alle de Ord i et Sprog, ſom have noget forſkiælligt fra de øvrige, ſtrax i en beſynderlig Klaſſe (h), ſaa vilde en Grammatik næ-

ſten blive ligeſaa vidtløftig ſom Sproget ſelv. — Det er ogſaa lættere at fatte Ligheden imellem adſkillige Ting, end Forſkiællen (i). — Naar jeg ſiger et Barn, at alle græſke Nomina lade ſig bringe under 3 Klaſſer, ſaa beholder han dette langt lættere, end naar jeg taler med ham om 10 Declinationer (k), hvoraf han først ſkal beholde de Kunſt-Ord: Simplices & Contractæ (l), ſiden være forlegen for at bringe ethvert forekommende Ord til ſin rette Klaſſe, og ſtaae i Frygt for at blande de mange forſkiællige Declinationer iblandt hverandre (m).

(h) Hvilken Grammaticus har giort det? Og fordi det ey bør ſkee med alle, følger deraf, at det ſlet ikke med Nytte kan og bør ſkee med dem, ſom ere med mange og betydelige Forandringer underſkillede? Derved bliver heller ikke en Grammatik ſaa vidtløftig ſom Sproget ſelv, men juſt ſaa tilſtrækkelig og udførlig, ſom den Munthiſke. (i) Hvad vil dette ſige? ligeſom Forſkiællen dog alligevel ikke burde læres! (k) 10 er ligeſaa let at nævne, ſom 3, og endten jeg lærer 3 Declinationer med ſaa mange flere, eller 10, hver med ſaa mange færre Forandringer, det kommer ud paa eet. Det ſidſte er endda ſaa meget bedre, ſom Paradigmata med deres Forandringer ſtaae for de Unges Øyne. Men det lader ſom, det var dette 10 Tal, der ikke ſtaaer Hr. B. an, da 3 Tallet mere behager ham. Men kunde han da ikke have ſat Paradigmata frem, uden at nævne 10 Declinationer. Vi tør forſikkre, han dermed havde giort de Unge en større Tieneſte, end med de Stumper og Stykker af Matthæus og Æſopi Fabler, tilligemed deres latinſke Verſion, ſom han har tilføyet under Navn af Chreſtomathie. Thi man kan jo lade dem læſe hele Matthæus og alle Æſopi Fabler, ſaa have de Stumperne med det ſamme, og et heelt Begreb om hver Skribent. (l) Hvorfor Kunſtord? og om de vare det, da lære de dem nok med Guds Hielp. Mon en Contract Declination er et vanſkeligere Ord, end en Contractions-Tabell? (m) Den Forlegenhed falder bort af ſig ſelv ved maadelig og let Øvelſe, ſaa meget ſnarere, ſom Paradigmata hielpe dem til at komme lættere af Sted med Contractionerne. Mon vel

Con-

Contractions-Tabellen ved forekommende Leylighed under Læsningen ingen Forlegenhed skulde forvolde dem? Her bliver jo det samme at lære. Ved Paradigmata lærer man det een Gang for alle, og har det ved alle Leyligheder paa rede Haand. Men efter Hr. Badens Methode skal man lære Contractionen ved hver enkelt Leylighed. Altsaa maa man standse ved hver Leylighed, og ligesaa tidt, som det glemmes igien, der læres ved en enkelt Leylighed.

Syntaxis har jeg udeladt, fordi jeg troer, den i et dødt Sprog bør læres ved Skrifternes Læsning (n). Skulde man vel ved at gaae alle de Exempler igiennem, som findes i den Munthiske Syntax, lære Børn halv saa meget at kiende det græske Sprogs rette Sammenhæng og Genie, som ved at gaae en god græsk Author igiennem (o)?

(n) Deraf følger ikke, at Syntaxis af en fuldstændig Grammatik bør udelades, og har ingen Nytte, ey heller fordi den staaer der, at man derfor efter den aleene uden Skrifters Læsning skal lære Sprogets Genie. Men den skaffer en stor og umistelig Nytte, naar man ved forekommende Leyligheder under Skrifternes Læsning henviser de Unge til dens Regler, hvilke glemmes ikke saa let, naar de haves for Øyne og kan altid eftersees. Det er lættere for en Discipel at optegne, vid. Munthes Gr. Gr. S., end skrive en heel lærd Anmærkning op, for at huske den. (o) Man kunde derved lære det, man af en Syntaxis bør lære, nemlig de Reale, hvorefter Ordene sammensættes, og denne Sammensættelse er en Deel af Sprogets Genie, som tillige i en videre Strækning maa læres ved Skrifters Læsning.

Vi vil ikke tale om nogle andre nyttige Forkortelser, Hr. B. meener sig at have giort. Saa lasier han f. Ex. Bogstavernes Distinctioner i Lingvales, Dentales, Palatinæ og Labiales, Mutæ og Liqvidæ. Ligeledes ere der nogle Kunst-Ord, han heller ikke er fornøyet med. Han spørger alvorlig, hvortil de nytte, uden at giøre de lætteste Ting tunge? og, for ey at have spurgt forgiæves derom, spørger han videre:

Er det ikke langt lættere for et Barn, at ſvare mig, naar jeg ſpørger, om τυψω kan have en Circumflex paa penultima? end naar jeg ſpørger, om τυψω kan være et περισπωμενον (*)? Thi til det første behøver det kun at give Agt paa ſin Regel; Ordet har det for Øyne; men til det andet maa det desuden tænke efter, hvad det er, ſom man kalder περισπωμενον (p).

(p) Paa det man kan indſee Vægten og Styrken i de Grunde, paa hvilke Hr. B. laſter andres og forkorter ſit eget Arbeyde, ſaa ville vi vende Slutningen ſaaledes omkring: „Er det ikke langt lættere for et Barn at ſvare mig, naar „jeg ſpørger, om τύψω kan være et periſpomenon? end „naar jeg ſpørger, om τύψω kan have Circumflex paa „penultima? thi til det første behøver det kun at give Agt „paa ſin Regel, og blot at vide, hvad det eene Ord Peri„ſpomenon vil ſige: men til det andet maa det desuden tæn„ke efter, hvad det er, ſom man kalder en Circumflex paa „penultima". Hvad mon vel Hr. B. kunde have at indvende imod dette Argument? Han vilde maaſkee ſige, at periſpomenon er græſk, og derfor vanſkeligere for et Barn at forſtaae, end Circumflex paa penultima. Men for at gaae denne Indvending i Møde, have vi ladet periſpomenon ſætte med latinſke Bogſtaver. Nu er det kun om Begrebet at giøre. Sat Sapienti.

Nu kommer Hr. B. til Hensigten med ſin Chreſtomathie, ſom ſkal være, at give Ungdommen noget i Hænderne, hvorved den paa en lættere og fornuftigere Maade kunde føres til at kiende og elſke de græſke Skrifter, end den ſædvanlige Methode er, ſom bruges i de fleſte Skoler.

Der kan i mine Tanker intet, ſkal jeg ſige, latterligere eller bedrøveligere Syn være, end at ſee et Barn med det grædſke Teſtament i Haanden, Pa-

(*) Da det Ord Periſpomenon ikke modſættes Circumflex paa Penultima, men Circumflex paa ultima, ſaa maa dette Ord endten være en Hukommelſes-Feyl eller og et Ord, hvormed Skriver- og Tryk-feyls Tabellen kan forøges.

Pasors Lexicon forved ſig, Knollii Vocabularium ved den eene og Leusdenii Overſættelſe ved den anden Side (q), og ſaaledes arbeyde ſig frem i det ny Teſtamente. Jeg begriber ikke, hvor man ikke indſeer, at ſaadan et Arbeyde er en blot Tidsſpilde, og hielper hverken til at forſtaae det N. T. eller til at forſkaffe ſig Indſigt i det græſke Sprog (r).

(q) Diſſe ere gode og nyttige Skolebøger, naar kun en forſtandig Mand lader det ikke berøre derved, og bevogter ſine Diſcipler fra deres Misbrug. Selv den forhadte Leusdenii Overſættelſe er nyttig, og at en ſaadan Overſættelſe end mere er nødvendig, erfares deraf, at man ey kan foredrage for de Unge en god latinſk, førend man først har fremſat for dem en bogſtavelig og græſk-latinſk Overſættelſe, for at viſe dem Sprogenes ſaavel Underſkiæl ſom Overeensſtemmelſe. Endogſaa Hr. Badens Chreſtomathie ſkal ved Misbrug kunne blive til en ſlet Bog. (r) At dette Arbeyde er en Tids-Spilde, og hielper ſlet intet til det Nye Teſtamentes Forſtand og Sprogets Indſigt, er ſaa øyenſynlig falſk, ſom det er et i almindelig Erfaring grundet og ſand Ordſprog, at man maa krybe, førend man kan lære at gaae. Ikke vil Hr. B. ſtrax have lærde Philologer af unge Mennesker, det første de begynde? Men vil han ſige, at det er ikke nok til det Nye Teſtamentes Forſtand og Sprogets fuldkomne Kundſkab, er han da den eeneſte, ſom har indſeet dette?

Til at forſtaae det Nye Teſtamente bedre, end ved Hielp af en Overſættelſe kan ſkee, (og dette er jo dog vores Hensigt, naar vi læſe et Skrift i Original-Sproget s) dertil udfordres en ſtørre Kundſkab, end til at forſtaae nogen anden Bog. Thi foruden en vidtløftig Læsning i de græſke Skrifter, ſaa vel hedenſke ſom jødiſke, udfordres Kundſkab i den jødiſke Hiſtorie, Indſigt i Jødernes Sæder og Tænkemaade, ſom ikke kan erholdes, uden ved at forſtaae det Gamle Teſtamente, og følgelig de morgenlændſke Sprog.

(s) Naar man i Skolerne lader de Unge læſe det Nye Teſtamente, da er vel Hensigten, at de ſkulle forſtaae det nogenledes bedre, end det kan ſkee ved Hielp af en Leusdenii eller

anden

anden tør Oversættelse, og saavidt, som unge Menneskers Begreb kan tillade. Men Hensigten er ikke, at give dem i Skolerne saa stor en Kundskab derom, som udfordrer alle de her opregnede Hielpe-Midler. Denne maa skaffes dem uden for Skolerne, og den udkræver en Mands ganske Alder. Det seer altsaa her kun slet ud for Hr. Badens Argument.

At forklare det Nye Testamente er derfor og bliver alle Tider et Arbeyde for de største og lærdeste Mænd (t), og burde ikke bruges til at øve Børn i de første Grunde i Sproget (u).

(t) Ja saaledes at forklare det, som oven til er mældet: Men det er ikke Hensigten i Skolerne. (u) Hvem i Verden bruger ogsaa dette store Arbeyde dertil? Man lader sig jo i Skolerne nøye med, at de Unge vel kan oversætte, og nogenledes efter deres Begrebs Maade fatte Meeningen. En duelig Lærer, som selv forstaaer det Nye Testamente, mærker lættelig, hvor vidt han kan gaae med de Unge i en Bogs Forklaring, og hvor meget af hans større Kundskab de Unge kan fordøye. Resten overlader han til Akademiet og de Unges moednere Alder.

Mange fornuftige Mænd have derfor raadet, at man ikke skulde begynde det græske Sprogs Underviisning fra det Nye Testamente, men heller fra de profane Skribentere. Jeg behøver kun at nævne en Gesner, en Ernesti, for at bestyrke denne Meening med Myndighed, i Fald man ikke vil antage den af Grunde (v).

(v) Af de ovenanførte Grunde følger den slet ikke, og de benævnte Mænd maa have stærkere Grunde derfor, end dem, Hr. B. har anført, om deres Myndighed skal gielde noget. Paa samme Grund maatte man heller ikke forklare Ciceronis Officia i Skolerne, eller andre latinske og grækiske Skribentere. Hvor vidtløftig en Kundskab om de Nyere og de Gamle Moralisters Læremaade udfordres til at forstaae denne Bog paa det fuldkommeste? Ret at forklare den, er de største og lærdeste Mænds Arbeyde. Den kunde skaffe en Professor ved et Akademie nok at bestille, om han vilde holde Collegium derover

et

et heelt Aar. Kan den derfor ikke bruges i Skolerne som en Bog at lære Latin af, og efter de Unges Begreb med Frugt og Nytte baade forklares og fattes? Hr. B. meener og det vilde have en stor Indflydelse i Theologien, at man i Skolerne ikke begyndte med det Nye Testamente. Men dette har endnu langt større Indflydelse, at man i Skolerne lader de Unge, som sædvanligt er, lære en verdslig Skribent tillige med det Nye Testamente. Af begge kan de lære Græsk og godt Græsk, med den Fordeel, at man tillige kan give dem Anvisning til at underskille det Nye Testamentes Hellenistiske fra det saa kaldte profane græskiske Tungemaal. Endten man da begynder først med det eene eller det andet, eller med begge paa een Gang, det gielder fast lige meget, naar begge kun læres og læses med Nytte. Altsaa see vi ikke, hvi man heller, naar man endelig vilde lade de Unge læse noget af det Nye Testamente, skulde vælge saadanne Stykker og Stumper, som dem Hr. B. i sin Chrestomathie af Matthæus har anført.

Hr. B. har tilsøyet et fuldstændigt Register over alle de Ord, som forekomme i Chrestomathien, og det har han giort for at bringe Knoll og Pasor, de fordærveligste Skole-Bøger, af de Unges Hænder. Det lader som Hr. B. ikke kunde giøre noget til Nytte, uden det skulde skee paa andre brave Mænds og nyttige Bøgers Bekostning. Knolls og Pasors Ordbøger kan ikke komme hans Chrestomathie ved. Men til sit Brug ere de nyttige Bøger, og have de nogle Feyl, dem kan en duelig Lærer rette for de Unge.

Lad nu Hr. Badens Grammatik have sin Nytte, saa troe vi dog, at han burde have forsynet sig med fastere Grunde til at bygge dens Fornødenhed paa. —— Men han har dog selv erklæret S. 7, at han ey vilde forringe den Munthiske Grammatik, men meget mere give den et høyere Sted i Skolerne. — Hvad skal dette være for et Sted? Han paastaaer S. 10, at hans egen Grammatik er saa fuldstændig, som den bør være, der skal lægges til Grund i et Sprog. Mon han vil have sin bestemt for visse lavere Klasser og Munthes for de høyere, og Ungdommen saaledes plaget med to Grammatiker i Skolerne, da dog Munthes eene er indrettet baade for de nedrigere og høyere Klasser? For Syntaxens Skyld vil han ikke kiende den

vær-

værdig til dette høyere Sted; thi den troer han, bedre kan læres af hans egen Chreſtomathie. Det høyere Sted, Munthes Syntax ſkal have, maa være en Compliment. Vi kunde ſynes noget ſtridige mod Hr. B. Men det er dog ikke af en partieſk Tilbøyelighed mod den Sal. Munthe. Løven er død. Har andre ſig for intet Ondt af hans Styrke at befrygte, ſaa vente vi os intet Godt deraf. Hr. Badens ufuldſtændige Compendium er godt, ſaa vidt ſom det ſtrækker ſig, men dets Nytte og Fornødenhed maa bygges paa faſtere Grunde.

Anmældelſer.

Vi kan ikke andet end levere Planen af tvende Værker, ſom den fornemme Forfatter Martinus Gerbertus har under Arbeyde. Titlen paa det første bliver: De veteri Liturgia Alemannica. Det ſkal beſtaae af 10 Hoved-Afdeelinger: De origine & propagatione religionis Chriſtianæ in Alemannia: De monumentis antiqvis ad illuſtrandam veterem liturgiam Alemannicam facientibus: De publica in eccleſia ſacroqve cum apparatu celebratione liturgiæ in Miſſa: De celebratione ſacrificii Miſſæ: De ſacramentorum adminiſtratione: De Conſecrationibus, Benedictionibus, Execrationibus, Exorcismis: De horis Canonicis: De feſtis: De certis ad divinum cultum diebus & temporibus eorumqve obſervantia: De Cura pro mortuis. Mængden og Vigtigheden af de gamle Originaler og Haandſkrifter vil lægge ny Vægt til Værkets Værdie, ſom Forfatterens Indſigt desuden lover os at blive ſtor. Den anden Bog træder frem under følgende Titel: De Cantu & Muſica eccleſiaſtica à prima Eccleſiæ ætate usqve ad præſens tempus. Den ſkal atter beſtaae af 3 Bøger: 1.) De perenni uſu muſicæ ac cantus in ſacris ejuſqve ortu ac progreſſu à prima eccleſiæ ætate. 2.) De ſtatu & progreſſu Cantus eccleſiaſtici Romani præſertim medio ævo. 3.) De ratione cantus in variis divini officii partibus, recentiori ævo.

Paris. Hos Du Cheſne er trykt: Mort d'Abel Drame. 101 S. i ſtor 8vo. Hr. Gesners Abels Død har givet Forfatteren Hr. Aubert, ſom er bekiendt af nogle Fabler, Anledning til dette Sorgeſpil. Franzoſernes Afſkye for det Ma-

lende,

lende, og deres Vane at abstrahere Omstændigheederne i eet almindelig Udtryk tilsammen, har ogsaa her haft den Magt, at Hr. A. har opofret det som er gammeldags, hvorudi en stor Deel af det Gesnerske Digts Fortrinne bestaaer. Han har ogsaa undertrykt Drømmen, og giort sin Kain langt straffældigere, end den Gesnerske var. De hyppige Tilbud at døe for andre ere fuldkommen romanske, unaturlige, og imod de første Sæders Enfoldighed. Poesien er ellers flydende, og Hr. A. holder sig temmelig i ovennævnte Tone, men den er endnu alt for episk. Desuden er den Forbandelse, Adam lyser over Kain for hans Forseelse, ikke historisk, og en unyttig Skygge i det første og bodfærdige Menneskes Historie. Som et Tilhæng er hostrykt le Vœu de Jephthé, hvis Mørkhed ikke er læt at udgrunde.

Göttingen. Sententiæ lutheranæ de præsentia reali, unione, & manducatione ac bibitione Sacramentali corporis & sanguinis Christi in S. Cœna brevis expositio. 10 Ark i 4to. Forfatteren til denne Disputats er **Karl Gabriel Braemer.** Skiønt det **Heumannske** Skrift kan have givet Forfatteren den første Anledning til at vælge denne Materie til sit Prøveskrift, saa har han dog i samme ingen enkelte Modstandere bestridet; men, efter en nøye bestemt Forklaring paa den Lutherske Lære, fuldstændig samlet Beviserne for denne, og sat dem i adskillige Klasser efter Graden af deres Styrke. Man kan mærke, at Hr. B. har skaffet sig en nøyere Bekiendtskab saavel med de gamle Theologer, som og med de nyere Udvidelser af Fortolknings-Konsten; end man pleyer at finde endog hos mange af vor Kirkes Lærere. Derfor har han ved Fordraget af vort Lærebegreb bestemt mange Ting nøyere. Adskillige Beviis har han rigtigere angivet og udviklet. Til denne Disputats har han hængt ef den Sal. Musæi Collegio den Artikel de S. Cœna, paa 3 Ark. Det Exemplar, han her har betient sig af, er efterskrevet af Sal. D. **Franke** selv paa Collegio, og communiceret Hof-Raad **Michaelis** af hans Søn Hr. Doct. **Franke** i **Halle.** Uden Tvivl vil dette være en meget behagelig Gave for alle dem, som vide at sætte ret Priis paa den Sal. **Musæi** Fortienester. Derved rædes allerkraftigst hans i det **Heumannske** Skrift krænkede Ære. I en Epistel til Forfatteren af Hr. Leß, un-

der

der hvis Præsidio han forsvarede denne sin Disputats, ere adskillige Ting erindrede i Henseende til Bestemmelsen af Strids-Spørsmaalet imod de Reformerte og Beviset, som er at føre imod dem.

Berlin. Memoire historique sur les principales Epoques de l'Histoire d'Allemagne par Mr. Weguelin, Professeur en Histoire à l'Academie Royale des Gentils-Hommes, à Berlin chez Haude & Spener. 1766. 3 Octavark. Det Vidtløftige er kiedsommelig saavel i philosophiske Afhandlinger som historiske Fortællinger, trætter Læseren, og hindrer Eftertrykken i Undervisningen. Ved Vidtløftighed blive de bedste Grunde matte, men Korthed giør deres Styrke følelig, hvilken i historiske Videnskaber desuden tillige kommer Hukommelsen til Hielp. I den Henseende agtes Tacitus høyt, hvilken indslutter mange Ting i faa Ord, og fremlægger mange Begreb paa engang for Sindet. Hr. Professor Weguelin har udvalgt ham til Mønster, og ved Enden af Aaret 1765. fremlagt for Videnskabernes Akademie anmældte Udkast af de mærkværdigste Forandringer i det tydske Rige, hvilket med megen Bifald er optaget.

(Følgende Bekiendtgiørelse er indsendt.)

Sælskabet til de skiønne Videnskabers Forfremmelse udsætter igien for dette Aar de sædvanlige Priser; Prisen af 50 Rdlr., eller en Medaille af samme Værdie for det bedste Digt, hvorved der vises, hvor roesværdig en ægte Landets Fader er fremfor en Herre, som sætter sin Ære i Erobringer; Prisen i Veltalenheden af 40 Rdlr., eller en Medaille af samme Værdie, for den bedste Afhandling, hvori man sammenligner den politiske og moralske Dyd, og viser, hvilken Indflydelse de have, den eene paa den anden, og begge paa den menneskelige Lyksalighed. Endelig udsættes igien en Priis af 30 Rdlr. for den bedste moralske Afhandling over en efter egen Behag udvalgt Materie. Skrifterne indsendes inden November Maaneds Udgang, og imodtages, for at overleveres til Sælskabet, paa Børsen i Hr. Peltes Boghandling. Paa samme Sted kan igien afhentes alle de Skrifter, som hidindtil til Sælskabet ere indsendte, og ikke til Trykken antagne.

No. II.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 12te Mart. 1767.

Det hedder 2 Tim. III. 15. 16. Du veed den Hellige Skrift fra din Barndom af. — Den ganſke Skrift er indblæſt af Gud, og nyttig til Lærdom o. ſ. v. Dette Sprog kan man i en dobbelt Henſeende ſtrække for vidt. Den første Satz, den ganſke Skrift er indblæſt af Gud, bruges gemeenlig til at beviſe den ganſke Hellige Skriftes guddommelige Sandhed, da dog Paulus taler kun om den Deel af den Hell. Skrift, ſom Timotheus vidſte fra ſin Barndom af, nemlig det gamle Teſtamentes Skrift. Den kan altſaa i det høyeſte gielde ſom en Sandhed om den hele Skrift, naar det nye Teſtamentes guddommelige Indgivelſe er af andre Grunde beviiſt. Den anden Satz, den ganſke Skrift er nyttig til Lærdom, har givet Anledning til en vis lærerig Prædikemaade, ſom kan trækkes vidt og trækkes ofte for vidt ud, af dem, ſom ſaaledes pille de Evangeliſke hiſtoriſke Texter, at den til Syne mindſt betydelige hiſtoriſke Omſtændighed maa ſkaffe dem Anledning til mange, og for ſaavidt roesværdige, ſom nyttige og lærerige Betragtninger. Ingen kan nægte, at jo den mindſte, endogſaa blot hiſtoriſke Omſtændighed, kan giøres meget frugtbar, naar den falder under en grundig lærd og veltalende Prædikants Behandling, der lættelig overſeer, ey aleene dens virkelige naturlige Følger, men endog alle de Anledninger, den kan give til lærerige Betragtninger, og ſelv ikke fattes paa Lærdom til at berige dem med. Saaledes vile

vi ikke paa, at jo diſſe 4re Ord, JEſus ſvarede og ſagde, kunde levere en frugtbar Indbildnings-Kraft rig Materie til 4re heele, om ikke flere, og det vidtloftige Prædikener. Men deels troe vi ikke, at det almindelige Udtryk, den ganſke Skrift er nyttig til Lærdom, nødvendig bør tages i ſaa ſtræng en Meening, at al den Nytte, ſom her opregnes, ſkal tilegnes ethvert, endogſaa det allermindſte Stykke, eller den mindſte hiſtoriſke Omſtændighed, da det uden Tvang kan forſtaaes om den hele Samling af de Hell. Skrifter i Almindelighed betragtet: deels har den Prædikant ſom i Følge af dette Sprog vilde lægge ſig efter ovenmældte Prædikemaade, diſſe Hovedregler at tage vel i Agt: 1) at han ikke udgiver de Lærdomme, ſom hans egen Indbildnings-Kraft ved Leylighed anbringer, for Textens egne naturlige Følger; 2) at Leyligheden til deres Anbringelſe ikke er alt for tvungen og hentet alt for langt borte; 3) at han er ſparſom i diſſe Leyligheds-Anvendelſer (uſus occaſionales) da Guds Ord er rig nok paa naturlige Følger, ſom kan tiene til Lærdom; 4) at den, der af en frugtbar Text, uddrager de naturlige Følger, følger ſelv den naturligſte Prædikemaade, og ſynes mere at prædike Guds Ord, naar den anden ofte kan ſynes at prædike ſit eget, og hvad ſom hans egen Indbildnings-Kraft ſelv har optænkt. Til at giøre en liden hiſtoriſk Text meget frugtbar, ſaavel ved at udlede og udbrede dens naturlige Følger, ſom ved bequemme Leyligheder at anbringe meget opbyggelige Lærdomme, udfordres en Prædikant af en ſaa ſkarpſindig Forſtand og hurtig Indbildnings-Kraft, ſom man ſporer allevegne i nogle meget lærde og lærerige mod Slutningen af forrige Aar her udi

Kiøbenhavn

udkomne **Betragtninger over alle Søn- og Hellige Dages Evangelier udi Prædikener**, af Dr. P. Roſenſtand Goiſke, da værende Sogne-Præſt og Stifts-Provſt udi Wiborg Stift, nu Profeſſor S. S. Theol. p. o. ved Kiøbenhavns Univerſitet, p. p. **Førſte Deel.**

Fortalen til dette Skrift er allerede vigtig. Forlæggeren har forlangt den, og den underretter Læſeren om Aarſagen, hvorfor dette Skrift er kommen for Lyſet, og hvorfor det er kom-

kommen i denne Skikkelse. Nærværende Prædikener ere komne for Lyset ved samme Leylighed, som Forfatterens Prædikener over Skiærtorsdags Texten, vel ikke mod hans Villie, men mod hans Agt og Formodning efter en Forlægger's Anmodning. De har ikke været bestemte til Trykken, men alene til en Prædikestoel og for een Meenigheds Tilhørere. For Resten havde Hans Høyærværdighed besluttet at beholde dem hiemme hos sig selv, da de havde blevet begravne i Forglemmelse. Overalt har det sin Vanskelighed i Dannmark at lade Skrifter trykke, og H. H. har ret vel underretret os om Aarsagen til denne Vanskelighed, og det paa en saa uskyldig Maade, at han endogsaa derudi har viist den ømmeste Omhyggelighed for at rydde af Veyen alt hvad som i den Henseende kunde geraade hans Landsmænd til nogen Bebreydelse. Vil nogen spørge, hvorfor det ey her ligesaa vel i vort Land, som i andre Lande, og i det Danske, saavel som i andre Sprog, kan skee og skeer, og om Aarsagen, hvorfor det ey skeer, er Mangel enten paa Dueligbed til at kunne skrive det, der er værdt at trykkes, eller Villighed til at skrive saadant? saa svarer H. H. saaledes: „ Der kan maaskee undertiden være noget af Skylden hos dem, „ der have Dueligbed nok, men ey Villie nok til at være Skri„ bentere. Aarsagen kan undertiden være en over de rette „ Grændser udstrakt Forsigtighed, en alt for frygtsom Und„ seelse eller ringe Agtelse om sine egne Kræfter og sine Skrif„ ters Nytte, en større Lyst til at læse det andre skrive, end „ at skrive det andre kan læse, en Behag til den Roligbed, „ som mere kan haves ved at læse, end ved at giøre Skrifter, „ en Begiærlighed at berige sit eget Sind med den Formerel„ se af Kundskab, som en roelig Læsning, Betragtning, ik„ kun en til egen Brug indrettet Skrivning kan indsamle. „ Saadan en Begiærlighed kan gaae saavidt, at den kan bli„ ve en Gierrighed efter det Slags Rigdom, og Aarsag til „ en Karrighed, der giør saadanne Mænd uvillige til at med„ deele andre noget af deres Forraad med Bekostning af den „ Tid og Umage, som ey alene et Skrifts Udarbeydelse men „ og dets videre Besørgelse og dets Afsættelse udkræver.“ Som en anden meer almindelig Aarsag føyer han dette til, at den, der endda vilde anvende Tid og Flid paa Skrifters Udarbeydelse, vil og kan ey altid anvende og vove paa deres Trykning i vores Land, hvor Papiir og Tryk er noget kostbarere og Af-

ſættelſen mindre og vanſkeligere, end i adſkillige andre Lande. Dertil kommer ogſaa Mangel af villige Forlæggere. Dog vil H. H. ikke derfor have Skylden kaſtet paa Forlæggere og Læſere. Han vil ikke, ſom han ſelv meget ſmukt ſiger, for at tage en Plet bort fra Nogle, ſom kunde være Skribentere, ſtænke den med Udbredelſe paa de mange, ſom kan være flittige Læſere. Han vil ikke ſige, at der læſes i vort Fæderneland færre Skrifter og af færre Mennesker end i andre Lande, fordi færre ſkrives og læſes i vort Fædernelands Sprog. Blant de nordiſke Folk, Danſke, Norſke, Svenſke, ere der mange flere, endogſaa Uſtuderede, ſom kan forſtaae og læſe Skrifter i fremmede Landes Sprog, end der ere blant fremmede Landes Indbyggere, ſom forſtaaer og kan læſe Skrifter forfattede i det Danſke, eller de nordiſke Landes Sprog. Naar nu vi Danſke kan bruge fremmede, men Fremmede ikke vore Danſke Vahre af det Slags, ſaa er det ingen Under, at Boghandlerne bringe flere fremmede Skrifter ind i Landet, end Danſke Skrifter ud af Landet, eller ud i Landet ſelv og imellem Landets Indbyggere, da diſſe desuden koſte ſaa meget at lade trykke. Det er lættere at overſætte end ſelv at forfatte, og Overſættelſer finde langt lættere Forlæggere, end Danſke Skrifter, ſaaſom de ofte lættere kan ſælges. I de ældre Tider, da det latinſke Sprog var ſom Banqven for den lærde Verdens Handel, og latinſke Skrifter vare gangbare i alle Lande, da kunde de Danſke ligeſaa vel ſom andre anbringe deres paa Latin forfattede Skrifter. „Men nu (ſiger H. H.) da denne Banqves „ Actier, uden Tvil til Tab for Handelen i Republica Literaria, ere meget faldne, latinſke Skrifter mindre gangbare, og de andre Nationer ville have Skrifter med Præg „ af deres eget Sprog, endog de Skrifter, til hvis rette Brug „ kræves Læſere, der forſtaae de lærde Sprog, ſaa komme „ Danſke Skribentere meget tilkort i Debiten, naar de vilde „ ndarbeyde paa Danſk vidtløftige Skrifter, ſom ey uden i „ Danmark og Norge kan afſættes, ja end der vanſkeligere „ og langſommere formedelſt Mængde af fremmede Skrifter „ og de forhen anforte Aarſager.“ Han nægter vel ikke, at der jo findes hos vore Landsmænd en Lyſt til fremmede Skrifter, der ligeſom til andre fremmede Vahre gaaer noget for vidt og kan bebreydes dem ſom en Feyl, men han erkiender dog denne Feyl for langt ringere end den Stolthed, der med For-

agt

Göttingen.

I det Bossiegelſke Forlag er udkommen en Diſputats af Doct. Leſs: De donis Spiritus S. miraculoſis. Den indtager 176 S. i 4to, og udgior den Første Deel af en vidtløftigere Afhandling, ſom Forf. tænker at levere om den Hellig Aands overnaturlige Gaver. I denne Første Deel betragtes udførligen de bibelſke Efterretninger om diſſe Gaver, hvilke her lægges til Grund, for derudaf i den anden Deel nærmere at beſtemme deres Natur, Antal og Varighed. Beviſet for deres Rigtighed ſkal være Indholdet af den tredie Deel. I Indledningen S. 1-20. recenſeres og bedømmes de om denne Materie udgivne Skrifter, og Indholdet og Udkaſtet til denne Afhandling meddeeles. Den Hellig Aand er den virkende Aarſag til diſſe overnaturlige Gaver. Dette beviſes S. 21-28. deraf: fordi Chriſtus aldrig tillægger ſig ſelv diſſe Gavers Meddeelelſe, men altid den Hellig Aand, ſom han vilde ſende; og Apoſtlerne ingenſteds ſige, at de har annammet dem af Faderen eller Sønnen, men allevegne anføre den Hellig Aand, ſom den, der har givet dem. Forfatteren troer, at dette Beviis tiener til at giøre den Hellig Aands egen Perſonlighed deſto viſſere, og hans Forſkiels-Begreb deſto rigere. Ved denne Leylighed oplyſes i Beſynderlighed det vanſkelige Sted Joh. XVI 7-15. Diſſe overnaturlige Gaver meddeelte den Hellig Aand den halvtredſindstivende Dag efter JEſu Opſtandelſe. S. 29-40. Alting kommer her an paa Meeningen af Lucæ Ord: Ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς. Ved πεντηκοστὴ kan, efter Hr. Leſſes Meening, ikke forſtaaes Jødernes Pindſe-Feſt; thi ellers ſkulde den Hellig Aands Udgydelſe, tvertimod Alderdommens eenſtemmige Vidnesbyrd, ikke være ſkeet paa en Søndag, men paa en Fredag eller Løverdag. For at undgaae denne Vanſkelighed har nogle Fortolkere antaget, at, naar den anden af de uſørede Brøds-Dage har faldet ind paa en Sabbat, (hvilket ſkeede i JEſu Døds-Aar) ſaa har man opſat de Førſtefødtes Fremøringelſe en Dag, og i Følge deraf ogſaa helligholdt Pindſe-Feſten en Dag ſildigere. Men andre antage, at Lucæ Ord maa overſættes ſaaledes: Da Pindſe-Dagen var forbi.

Begge Meeninger forkaſter Hr. L. af de S. 31-35. anførte Grunde, og viſer, at πεντ. paa det anførte Sted af Lucas betyder den halvtredſindstivende Dag efter JEſu Opſtandelſe. Men denne Forklaring, ſom har meget vigtige Grunde for ſig (S. 35, 36) er dette imod: at i Grædſken kan den halvtredſindstivende Dag ikke hedde ἡμέρα τῆς πεντηκοστῆς men ἡμέρα πεντηκοστὴ. Denne Vanſkelighed ſøger Forfatteren at hæve, ved det han til Læſernes Bedømmelſe overgiver en nye Forklaring af bemeldte Ord (S. 37-40). Efter hans Meening beſtemmer det Ord ἡμέρα her den Deel af Dagen, paa hvilken Miraklet ſkeede med den Hellig Aands Udgydelſe, og τῆς πεντηκοστῆς er ſat ellipticè i Stedet for τ. πεντ. ἡμέρας. Deraf kommer følgende Meening: Paa den halvtredſindstivende Dag efter JEſu Opſtandelſe, da det alt var bleven fuldt Dag. Han giør herved den Anmærkning, hvor nødvendig det her er, ved denne Sag ſaa overmaade nøye at beſtemme Tiden. Derſom diſſe bemeldte Mirakler vare ſkeedte om Aftenen, eller om Natten, ſaa vilde deres Troværdighed blive ſaare meget ſvagere, hvilket oplyſes med liigedan en Hiſtorie af Joſepho og med Pauli Fortælling Apoſtl. Giern. XXVI 13. Den Hellig Aands overnaturlige Gaver bleve paa en umiddelbar Maade alene meddeelte Apoſtlerne og Cornelii Familie, S. 41-73. Forf. opregner fuldſtændig og prøver deres Grunde, ſom paaſtaae, at den Hellig Aand paa Pindſe-Dag blev udøſt, ey alene over Apoſtlerne, men og over de 120 Diſciple, af hvilke de nye Apoſtle bleve vælgede. Han viſer, at Apoſtlerne alene, denne Gang fik den Hellig Aand, oplyſer udførligen den Hellig Aands Udgydelſe over Cornelii Huus, og beviſer, at den Hellig Aands umiddelbare Meddeelelſe ikke ſiden er vederfaret endten de første Chriſtne af Hedningerne eller nogen anden desuden. I Afhandlingen om dette Stykke oplyſes adſkillige bibelſke Talemaader og Steder, ſaaſom πλησθέντες eller πλήρεις πνεύματος ἁγίου, ligeledes Apoſtl. Giern. XIII. 44-47. Her tales og udførligen om den dobbelte Klaſſe af de Jødiſke Proſelyter. Her prøves ogſaa Benſons Meening, at den Hellig Aand umiddelbar er bleven meddeelt syv forſkiæl-

lige

agt over alt hvad fremmed er, ikke agter noget for høyt og stort uden deres eget. Da nu H. H. har med denne Besvarelse afviist det bebreydende Spørsmaal, hvorfor der ey ere flere Danske Skribentere og Skrifter? saa fortæller han os Aarsagen, hvorfor disse hans Prædikener ere komne for Lyser. Han har ikke søgt nogen Forlægger, men Hr. Schiønning har selv som Forlægger begiært dem for at lade dem trykke ved Prænumeration. H. H. har endelig, da Forlæggeren efter hans foregaaende Advarsel havde betænkt sig, og dog vedblev sit Forsæt, overgivet ham dem til Trykken. Dette er Aarsagen, hvorfore disse hans Prædikener udkomme i denne deres Skikkelse. Da han var Præst ved Wiborg Domkirke, havde han sat sig for i 8te Prædikener eller 8te Aars Prædikener, om Gud vilde, at afhandle stykkeviis hvert Evangelium. Han begyndte derfor paa det første Vers af ethvert, da han i Følge 2 Tim. III. 15. 16. har troet, at endog saa lidet et Stykke af Guds Ord, som et Vers er frugtbar nok paa Materie til at giøre Mennesker vise til Salighed. Ethvert lidet Stykke, et Vers, ja et mindre Stykke end et Vers af Guds Ord, ligner han ved et Stykke Guld, der kan lade sig uddrage til en forunderlig Længde og dog blive Guld. Dette maa man bifalde H. H. naar han forstaaer det, som han uden Tvil giør, om alt hvad der i Anledning af det mindste Stykke af en frugtbar og færdig Indbildnings-Kraft kan anbringes til Lærdom. Ligesaa maa man og bifalde ham dette, at Fordeelen i den Prædikemaade, som tager et Stykke ordentlig for sig efter et andet, er langt større, end i den, som forebringer en kort og summarisk Afhandling over den heele Text, og kun saa løselig overløber den, da den lættelig overløber mange vigtige Ting, som kunde give bequem Materie til lærerige Betragtninger. H. H. har da ladet dem trykke ligesom de vare skrevne og holdne, uden at omarbeyde dem i en anden Form, og han haaber dog, at gudfrygtige Læsere kan have nogen Opbyggelse af dem, og den samme, som hans forrige Tilhørere have haft. Nogle faa Prædikener, som manglede i hans Haandskrift, fordi han ey selv alle Aarets Søn- og Fest-Dage havde prædiket, har han nu tilføyet og indrettet paa samme Maade, som de forrige. Han har og giort en Anvendelse af hver Prædiken til Selv-Prøvelse i et lige Antal af 10 korte Spørsmaale og tilføyet ligesaa mange Læ-

resætninger, hvorover der kan gisres Prædikener, og hvortil en Deel Materie ved en bequem Udbredelse kan tages af hans. Dette har han uden sine Prædikeners Omarbeydelse kundet gisre til Tieneste for dem, som elske den saa kaldte og meest herskende methodum Syntheticam. Han selv har fulgt den anden, som han i sine Lineamentis Theol. Exeg. Homileticæ P. II. c. VII. §. 574 kalder Methodus analytico-synthetico- aphoristica & analytico aphoristico-Synthetica, hvilken han har brugt, som den naturligste, letteste og frugtbareste. Saa frugtbar den er, saa frugtbar har H. H. og vidst at gisre den, da enhver af disse hans Prædikener over det 1ste Vers af hvert Evangelio giver i 10 deraf uddragne Læresætninger Materie til 10 Prædikener efter den synthetiske Methode. Han vil ellers ikke indlade sig i Trætte med nogen om den eene eller anden Methodes Fortrin. Der kan prædikes baade vel og ilde efter dem beage. Men den analytiske, som han har brugt, meener han giver mindre Leylighed til ubequemme Udsvævelser, og nok saa megen Leylighed til Opbyggelse. Efter sit Forsæt har han ikke fuldført de 8te Aars Prædikener for Wiborg Domkirkes Meenighed. Men han har dog som Professor Theologiæ her ved Universitetet i sine offentlige Forelæsninger udført paa Latin det han havde tænkt at gisre paa Dansk. Dette Latinske Værk ligger utrykt, og fordanket kan tiene til en Fortsættelse af disse Prædikener. Blant de Lærdomme, som H. H. i disse har anbragt, ere nogle Følger af Textens Ord, nogle ved Textens Ord foranledigede, hvilke sidste han kalder usus occasionales, og meener, at de ere meer nødvendige i de historiske, end andre Texters Behandling, og at de ogsaa med Fryd kan bruges, naar de kun ikke udgives for Følger af Textens Ord. Man vil og finde Lærdomme i disse Prædikener, som ere mindre almindelige og mere bestemte efter den enkelte Meenigheds Omstændigheder, for hvilken de ere holdte. H. H. tilstaaer, at han meer har bestittet sig paa en tydelig end ziirlig Stiil, og ønsker til Slutning, at Forfatteren maa vinde ved hans Skrift i det Timelige og Læserne i det Aandelige. Paa det da vore Læsere nogenledes kan overse, hvad Vinding i det Aandelige for dem at høste af disse Prædikener, og hvad for en Plan H. H. overalt derudi har fulgt, ville vi levere en Prøve deraf, som til Beslutning skal følge.

Gøttin-

lige Gange. Den Hellig Aand kom over Apoſtlerne under et forfærdeligt Veyr, S. 73-105. Hr. L. troer, at Lucæ Fortælling Vers 2. 3. er en Beſkrivelſe paa et ſtærk og ſkrækkeligt Veyr. Ved den ἦχον, ſom pludſeligen blev hørt af Himmelen ved den Hellig Aands Ankomſt, har allerede noale Fortolkere forſtaaet Torden. Denne Meening ſtadfæſtes S. 76, efterat de andre Forklaringer derover ere prøvede. Hertil føyes: at det Tillæg, ὥσπερ πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον, ὃ ἦσαν καθήμενοι, betyder, at det har været meget heftige Slag, ſom har givet Lyd i hele Huſet, hvor Apoſtlerne vare forſamlede. Fortolkerne ere meget ueenige om, hvad de διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρὸς betyde. Nogle holde det for en metaphoriſk Beſkrivelſe paa den Iver, hvormed Apoſtlerne har talet i fremmede Sprog, S. 81. Eichholz vil, at Meeningen af Lucæ Fortælling ſkal være denne: at Apoſtlernes Tunger ligeſom bleve brudte af Forſkrækkelſe, eller, at de af Skræk pludſeligen bleve ſtumme. Ved denne Meening viſes S. 81, f. at dens Opfinder aldeles ikke har forſtaaet den Talemaade τέμνειν γλῶσσας hos Homerum (hvilken han anfører til at beviſe ſin Forklaring). Den betyder ſammeſteds, ikke Stilhed, men Udſkiærelſen af de Tunger, ſom af Offerne bleve frembragte Mercurio til Ære. Den ſal. Heumann antager, at Lucas her fortæller aleene et Syn, Apoſtlerne havde S. 83 f. Og Biſkop Warburton paaſtaaer, det har været deelte Tunger, ſom med en bluſſende Bevægelſe har ſadt ſig ned paa Apoſtlernes Hoveder, S. 85 f. Hr. L. fremfører nu ſin Forklaring: Διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρὸς ere Luer, ligeſom Ilds-Luer, det er at ſige: brændende Luer, ſom bleve adſpredte over Salen, S. 86. f. Men diſſe Luer ſad ikke paa Apoſtlernes Hoveder, S. 89 f., og vare allerede forſvundne, da Folket kom til. Men de vare intet andet end klar Lyn-Ild, ſom ſkinnede over Huſet, hvor Apoſtlerne vare, ſaa altſaa dette Huus, ſom den Hellig Aand kom ned i, lignede hin brændende Buſk, hvori Jehovah lod ſig tilſyne for Moſes. Denne Forklaring underſtøttes udførligen med Grunde S. 91 f. Her viſes af latinſke, græſke og hebraiſke Digtere, at man næſten blant alle Folk har

holdt forfærdeligt Veyr for den værdigſte Herold til at forkynde Guddommens Nærværelſe. Denne den Hellig Aands Ankomſt under brændende Lyn-Ild var en riig Kilde for de bibelſke Skribentere til nye Billeder og tropiſke Talemaader. Den uſømmelige Brug af den Hellig Aands Gaver kalde de at udſlukke den Hellig Aand. De ſige, at JEſu Diſciple ere døbte med en Ild-Aand. S. 103 f. De overnaturlige Gaver bleve i den førſte Kirke ogſaa meddeelte andre Chriſtne ſtrax efter deres Daab. S. 106-113. At dette aldrig ſkeede for, men altid efter Daaben, viſes S. 110, og ved den Leylighed oplyſes tillige de deraf opkomne bibelſke Talemaader: døbe med den Hellig Aand, drikke den Hellig Aand, udøſe den Hellig Aand, og det Billede, en Strøm af rindende Vand, hvorunder den Hellig Aands Gaver foreſtilles. Men diſſe overnaturlige Gaver bleve aldrig anderledes meddeelte, end ved Haands Paalæggelſe af Apoſtlerne, S. 113-117. Denne Omſtændighed har en meget ſtor Indflydelſe i at afgiøre Spørsmaalet om de overnaturlige Gavers Varighed iblant de Chriſtne. Derfore søger Hr. L her at ſætte bemeldte Meening uden for al Tvivl, og gotgiøre, at de overnaturlige Gaver ikke har kundet meddeeles af nogen anden end af en Apoſtel. Beviſerne tager han af Apoſtl. Giern. IX 10-17. VIII. 14-17. og Rom. I. 11. Eftersom den Afdeeling i Pauli Førſte Brev til de Corinthier XII.-XIV. Kap. indeholder den udførligſte Afhandling, vi finde i Bibelen om diſſe overnaturlige Gaver, ſaa har Forf. S. 117-169 meddeelt en Paraphraſin over diſſe tre Kapitler, og oplyſt de vanſkelige Steder derudi ved Noter for neden. For ey at blive vidtløftige, ville vi alene anføre nogle af de Steder, hvor Hr. L. viger fra de ſædvanlige Forklaringer. Kap. XII. 1-3. paraphraſeres ſaaledes: Hvad ſig anbelanger den Hellig Aands overnaturlige Gaver og dem, ſom dermed virkelig ere begavede: ſaa vil jeg I lader eder følgende tiene til Retteſnor. Erindringen af eders forrige Tilſtand i Hedenſkabet, hvor I dyrkede Guder af Træ og Steen, og af de falſke Afguds-Præſter bleve ſkuffede med allehaande opdigtede Mirakler, vil lære eder tilfulde, hvor nødvendigt det er i Religions-Sager at tage ſig vare for Bedragerier. Derfor bekiendtgiør jeg eder følgende Regel, hvorved I allerſikkerſt

kan

kan adskille dem, der gjøre sande Mirakler fra dem, som gjøre falske. Een, som gjør sande Mirakler, kan aldrig være imod JEsum og hans Lærdom. Thi Miraklerne meddeeles just i det Øyemærke, at bevise Sandheden af JEsu Lærdom, og at han er den virkelige Messias. Kap. XIII 9-12. Thi al vor Kundskab paa nærværende Tid er ligesom den Gave at spaae; alt dette er meget ufuldstændig. Men naar vi komme i hin fuldkomnere Verden, da skal dette ufuldstændige ophøre: ligesom vi i vores Barndom tale barnagtig, har barnagtige Lyster, gjøre barnagtige Slutninger, men i en moednere Alder aflægge dette barnagtige. Thi alt hvad vi her see, det see vi kun, ligesom i et Speyl, i et dunkelt Billede; Men hisset skal vi skue det nær ved og umiddelbar. Hvad jeg her kiender, det kiender jeg kun stykkeviis; men hisset skal jeg kiende det med den selv samme Klarhed, hvormed jeg kiender mig selv. Kap. XIV. 13-17. Derfore vil jeg, at den, som beder i et ubekiendt Sprog, beder saaledes, at han tillige forklarer Indholdet af sin Bøn i et bekiendt Sprog. Thi naar jeg beder i et fremmed Sprog, saa er Meeningen af min Bøn uden al Nytte for den Christelige Meenighed, uagtet jeg beder ved den af den Hellig Aand skiænkede Gave. Hvad følger nu deraf? Dette: Lader os bede ved den af den Hellig Aand skiænkede Gave, dog saaledes, at Indholdet af Sangene er fatteligt for Tilhørerne. Thi, endskiønt du takker GUd ved den Hellig Aands Gave, hvor kan dog den Ulærde sige Amen til dine Taksigelses-Bønner, da han ikke veed, hvad du har bedet? Din Bøn maa være nok saa kraftig og rørende, saa opbygges Tilhørerne dog ikke derved. Kap. XIV. 22. Paa samme Maade er ogsaa den Gave at tale fremmede Sprog en overnaturlig Gave, som ikke er meddeelt for de Christnes, men for de Vantroendes Skyld, paa det Evangelium kunde prædikes for disse i deres eget Sprog. De sidste Ord i det 33te Vers: ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων forbindes med det følgende Vers, og oversættes saaledes: Ligesom det er brugeligt i alle Christne Meenigheder, saaledes skal ogsaa Qvinderne

derne i eders tie ved de offentlige Forſamlinger. Til Slutning oplyſes de bibelſke Navne paa den Hellig Aands overnaturlige Gaver, hvorom der ikke endnu er handlet i det foregaaende, nemlig: πνεῦμα, πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα ἐπαγγελίας, πνεῦμα υἱοθεσίας, ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας, πνεῦμα χάριτος, χρίσμα, χάρισμα θεῦ, ἐνεργήματα.

Berlin.

Hos Haude og Spener er til Kiøbs: Conſiderations ſur les principes moraux & caracteriſtiques des Gouvernemens; par Mr. Weguelin, Profeſſeur en hiſtoire à l'Academie Royale des Gentilshommes, 1766. 200 Octav-Sider. Her ere tvende Spørsmaale at afgiøre: Det første angaaer Oprindelſen til det Borgerlige Sælſkab i Almindelighed: det andet underſøger Kilderne og Grundene til den forſkiællige Regierings-Maade hos forſkiællige Nationer i Beſynderlighed. Fra Menneſkenes naturlige Drift til Sælſkab kan man endnu ikke ſlutte til det borgerlige Sælſkabs Virkelighed, og endnu mindre til dets beſynderlige Indretning. I at underſøge begge Spørsmaale maa man nøye adſkille de hiſtoriſke Efterretninger fra de philoſophiſke Betragtninger. Det borgerlige Sælſkab kan i det philoſophiſke Lys have et ſtort Skin, ja en indtagende Glands. Men naar man anhører Hiſtorieſkrivernes Fortælling om dets første Stiftere, ſaa faaer Oprindelſen til den borgerlige Regierings-Forfatning langt anden Udſeende. Imidlertid har de naturlige Tilbøyeligheder, Folkeſlagenes Sæder og Sædvaner altid haft ſtor Indflydelſe i deres borgerlige Forfatninger. Den berømte Hr. Prof. Weguelin vil i anførte Skrift forklare Regiere-Maadernes Oprindelſe, Fremgang og Forandringer af den menneſkelige Natur og tillige af adſkillige Folkeſlags Hiſtorie. Fornøyelſe er den menneſkelige Naturs første og fornemſte Følelſe. Af Fornøyelſes, Beundrings og den børnlige Ærbødigheds Bevægelſer er Regierings-Forfatningen opkommen hos Ægypterne, Aſſyrerne, Perſerne og Chineſerne. Fra diſſe naturlige Bevægelſer ere de overlagte Følelſer af Egennytte og Berømmelſe forſkiællige. Hine ere fødte af Phoeniciernes, Tyrernes, Kartagi-

taginenſernes og i de nyere Tider af Venetianernes og Hollændernes Handels-Stater; diſſe af Grækernes, Romernes, Schweiſernes ſtridbare Stater, ſom er bygte paa Ærens Grundvold. Følelſe af Religionen er en Moder til Deſpotismus. Af den naturlige, den overlagte og af Religionens Følelſe ere Monarkier opkomne i Europa. Hele Værket indeholder, foruden Præliminær-Diſcourſen, fem Afdeelinger: om de vilde Folk; om de politiſke Stater, ſom ere opkomne af de naturlige Følelſer; om de Stater, ſom have deres Grund i de overlagte Følelſer; om de Stater, ſom ere oprettede ved Religionens Følelſe; og endelig om de borgerlige Regieringer. I den første Afdeeling, ſom indeholder tolv Kapitler, handles om Levemaaden, om den forſkiællige Charakter hos de Vilde, der boe i Ørkener, paa Øer eller Bierge; om Grønlændernes grove Sæder, om Caraibernes Grumhed, om Negernes Ufølelighed og Dumhed, om de ſydlige Amerikaners ſtridbare Geiſt, om Tartarernes Erobrings-Geiſt og om Araberne, ſom ere de ſydlige Tartarer. En Caffers kolde Blod er mere at frygte for end en Caraibers hidſige Vildhed, ſiger Prof. W., med et hidſigt Menneſke, ſom farer blindt paa, kan man ofte læt blive færdig, og i Øyeblikket tage Værgen fra ham; men et ſtadigt, ſtille og ſadt Menneſke kaffer een meget meer at beſtille. Et hidſigt Menneſke gior undertiden for meget, undertiden for lidet; men et ſindigt Menneſke gior beſtandig, hvad han ſkal giøre. Man finder flere ſaadanne ypperlige Anmærkninger i dette Værk. Den anden Afhandling indeholder i ti Kapitler en Betragtning om de naturlige Følelſer og de første borgerlige Sælſkaber i Ægypten, Aſſyrien, Babylonien, hos Chineſerne og Perſerne. I den tredie Afdeeling følger i to og tive Kapitler Forklaringen paa de overlagte Følelſer og Regierings-Formen hos Phoenicierne, til Tyrus, Kartago, og om Venetianernes og Hollændernes Handels-Geiſt; om Grækernes Begiærlighed efter Roes og de fri Republikers Oprindelſe af Ærens Drift; om Spartanernes Forſvars-Geiſt og om Athenienſernes Kiærlighed til Frihed; om Romernes Ærgiærrighed og Schweiſernes Grundſætninger. Den fierde Afdeeling foredrager i ſexten Kapitler Begrebet om Religionen, Regieringens Indretning hos Jøderne, Mahomedanerne, hos Tartarerne, Japoneſerne, Peruanerne,

Pavens

Pavens Hierarchie, Jeſuiternes Regiering i Paraguay, og hosføyer almindelige Anmærkninger over de politiſke Grundſætninger, ſom tages af Religionen. Endelig foredrages udi den ſidſte Afdeeling i tyve Kapitler Grundbegrebet af de ſælſkabelige Følelſer, deres Oprindelſe, de nordiſke Folkes Charakter, deres National-Forſamlingers Beſkaffenhed, Oprindelſen til Jns repræſentativum, Inddeelingen af Rigs-Stænderne i Tydſkland, Sverrig, tilſorn i Frankrig, i Spanien, af den eeneſte Rigs-Stand i Pohlen, Videnſkabernes Oprindelſe, Politiens Indretning i de Europæiſke Stater, og Sammenligningen imellem de monarkiſke Stater.

Paris.

Guillyn har forlagt: Hiſtoire critique du Gouvernement Romain, où d'après les faits hiſtoriques on developpe la nature & ſes revolutions, depuis ſon origine juſqu'aux Empereurs & aux Papes. 1765. in 12mo. Vi glæde os ved at kunne bekiendtgiøre vore Læſere en Bog, ſom er ſkreven med en **Monteſquieus** Geiſt. Det er et Værk fuld af de ſkarpſindiaſte Jagttagelſer og nye Udſigter, ſom ey aleene i den gamle romerſke Hiſtorie giør os de fortræffeligſte Tieneſter, men kan og lære, hvorledes vi maa udarbeyde andre Deele af Hiſtorien paa en pragmatiſk Maade. F. viſer os ved en kritiſk Sammenligning af Hiſtorieſkriverne de hemmeligſte Driveſiære til de mærkværdigſte Begivenheder i Staten. Anfører han mangen Gang Formodninger, ſaa veed han at giøre dem ſaa trolige, at man, ſaa at ſige, nødes til at antage dem for Vished. I Indledningen klager han over de ſtore Vanſkeligheder, han har fundet for ſig, ved at paatage ſig dette Arbeyde, fordi de ældſte Efterretninger af de Romerſke Hiſtorieſkrivere ere meget ufuldkomne og uvisſe. De Mørkheder, hvorudi **Livius** og **Dionys af Halikarnaſs** føre os ved at fortælle de ældſte Romerſke Hiſtorier, tilſkriver F. de uſikkre Efterretninger, ſom de har fulgt. Hos **Dionys** i det mindſte ſeer man tydelig, at Følgen af hans Fortælling ikke paſſer ſig til dens Begyndelſe. Han troer iblant andet at finde Aarſagen derudi, at de antoge Ord, ſom i de ældſte Tider havde en anden Betydning, efter den Betydning, ſom var brugelig i deres Tider, f. Ex. de Ord Plebs, Comitia Centuria-

turiata. Han gior vel i, at han ved Begyndelſen af Værket ſelv ikke indlader ſig i Underſøgelſe om Roms Grundlægning. Thi i denne Punkt ere Hiſtorieſkriverne fulde af Modſigelſer. Han handler derfore ſtrax om Romuli politiſke Anordninger. Det fornemmeſte Træk i Romernes Charakter var ſtridbar. Leurs enfans naquirent dans un camp; élevés au milieu des armes, ils furent des ſeroces Guerriers. Han underſøger Roms Stats-Forfatning i Kongernes Tider, i ſær Patriciernes Forhold til Folket, Auſpiciorum og Auguriorum Sædvane. Dernæſt underſøges de Forandringer, Servius Tullius har foretaget ſig i Staten, og de fornemſte Begivenheder igiennemgaaes nøye efter Tids-Følgen. Om Decius Mus, en Søn af den Conſul, der devoverede ſig; ſiges: Decius, montrant au peuple l'image de ſon pere revetue de cet habillement ſacré avec lequel il s'offrit en ſacrifice à la tete de ſes Legions, demnnda ſi une telle victime avoit été propice, & ſi jamais holocauſte fut plus agréé du ciel. Il tourna en ridicule les chimeres des Patriciens, leur diſant, que leur origine n'étoit point un myſtere, qu'ils n'étoient point une race céleſte, comme ils vouloient les perſuader, & que l'origine de leur nobleſſe venoit uniquement de ce qu'ils avoient pu autrefois nommer leurs peres, avantage qui leur étoit certainement commun avec eux, puiſqu'il oſoit ſe flater de deſcendre d'un des plus grands hommes qu'ait produit la Republique. Ainſi les Patriciens perdirent leur derniere prerogative. I øvrigt ſkriver F. paa de fleſte Steder meget levende.

Anmældelſer.

Paris. Her er udkommen Elemens de l'Hiſtoire Romaine, diviſes en deux parties, avec des Cartes & un tableau analytique, par M. *Mentelle.* —— 1766. 494 S. i 12mo tilligemed nogle Land-Kort. I Forberetningen til denne Bog, ſom egentlig er beſtemt for den Kongelige Cadet-Skole, handler F. om Nødvendigheden, Brugbarheden og den gode Indretning i Lærebogerne eller Udtoggene af ſtørre Værker. Derpaa følger en Indledning, hvorudi handles om de gamle Kongeriger Latium og Alba. I den første Afdeeling følger den phyſiſke og politiſke Geographie om Italien,

i den

i den anden handles om den Romerske Rets, juris publici &c. Oprindelse og Fremgang. Siden taler F. om Romernes Krigs-Væsen; fremdeles om deres Gudstieneste, Sæder og Skikke, og hvad der angaaer Huus-Væsenet. Dernæst om Handelen og Søefarten. Den 6te Afdeeling er chronologisk, og angiver de fornemste Epoquer i den romerske Historie. I den anden Deel følger Begivenhederne selv. Alting er meget kortelig afhandlet; dog finder man ikke lættelig nogen hidhenhørende Materie, som jo er foredraget.

Wien. Kraus har Aar 1765. trykt J. B. Mich. Sagar Lib. de aphthis pecorinis, an 1764. cum appendice de morbis pecorum in hac provincia. Oktav paa 23 S. Man maa ikke lade sig afholde fra dette Skrifts Læsning ved den yderlig forsømte Reenhed i Skrivemaaden, da F. beskæftiger sig mere med Tingene end med Foredraget. Den første Sygdom bestod udi Kopper i Munden og Svælget, formodentlig ogsaa i Maven og Tarmene: den endtes med Kløvenes Affalden, i sær paa Faarene, men var ellers just ikke dødelig. Honning, og Vand kogt med Roer, var det tienligste. Overalt misbilliger F. de alt for modbydelige tillukte og dampige Stalde, og ønskede at see dem bygte saa luftige som i Ungarn. Han raader til større Brug af Salt, klager over de stinkende Damme, og beskriver nogle i Mæhren antagne Midler mod Qvæg-Sygen.

Basel. Hr. Peter Otto Kürn har udgivet en Disputats de Malo hysterico, 4½ Qvart-Ark. Enhver Sygdom fremstiller sig snart hos hver Patient i en Gestalt, som deels er mærkelig, deels umærkelig forandret. Man kan derfor ikke tage Lægerne ilde op, at de afhandle en Sygdom meer end en Gang, thi de finde ved de Syges Seng immer Leylighed til at iagttage nye Tilfælde og Opdagelser ved een og samme Sygdom. Men ingen Sygdom geleydes med saa mangfoldige og heel uventede Tilfælde, og indfinder sig under saa meget forskiællige Skikkelser som Modersygen eller Malum hystericum. I anmældte Skrift udføres Benævnelsen, Symptomata, Tegnene, Aarsagerne og Lægemidlerne, og de foredragne Sætninger stadfæstes med lærde Vidnesbyrd og Anmærkninger af de berømteste Læger. Den duelige F. beklager alene, at han ikke har kunnet faae den berømte Engellænders Whytt nye Tractat, og brugt samme ved sin Afhandlings Udarbeydelse.

No. 12.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 19de Mart. 1767.

(Beſlutning paa Recenſionen i forrige No. om Hr. Doct. P. Roſenſtands Prædikener.)

De Prædikener, ſom indbefattes i denne første Deel, ere 19 i Tallet. Vore Læſere maa ikke tænke, det nogensinde er vor Agt her i dette Uge-Blad at giøre ſtor Væſen af alle de mange Prædikener, ſom i diſſe Tider ſtrømmevis udvælde fra Preſſerne. Men af ſaa berømmelige, lærerige og grundlærde Taler, ſom diſſe, ſkulde man maaſkee ey ugierne have læſt et kort Udtog foreſtillende deres Hoved-Indhold. Men vi ville dog ikkun af den første Prædiken levere ſaadant et Udtog, haabende, det ſkal være nok til at undſkylde os for Reſten. Naar vi ikke vilde geraade i en alt for ſtor Vidtløftighed, maatte vi nøyes med blot at anføre enhver Prædikens Hoved-Deele. Dem kan man eftersee i Skriftet ſelv, og enhver veed, at en Prædiken maa have ſine Deelninger. Men desuden ſkulde man endda af diſſe Hoved-Deele aldrig kunne ſee eller troe, hvad for en riig Skat af chriſtelige Leveregler derunder ligger ſkiult og forborgen. Saa mange ſmaa Aphorismer, ſom enhver Hoved-Deel indbefatter, faſt ligeſaa mange korte og fyndige moraliſke Lærdomme, der alle have endten deres Grund eller Anledning i Indgangens og Textens Ord. Juſt denne diſſe Prædikeners Riigdom forvolder vor Recenſions Fattigdom, og ſaaledes vilde deres mangfoldige korte Fyndighed have forvoldet dens tørre Magerhed, naar vi, for at undgaae Vidt-

løſtighed, maatte indſkrænke den til Hoved-Deelenes Anførelſe. Smaa Leyligheder og efter Anſeelſe ubetydelige Omſtændigheder har ſkaffet den Høylærde Prædikant riig Materie til mangfoldig Opbyggelſe paa de Steder, ſom andre Prædikantere af et mere indſkrænket og kortere Skarpſindigheds Syn ſkulde tænke der var intet at ſige over. Af den Aarſag ville vi kun ſtadfæſte det almindelige Begreb, vi har givet om diſſe Prædikener, med følgende Uddrag af

I. Prædiken paa Første Advents Søndag. Exord. Pſalm. XL. 8. See jeg er kommen; i Bogens Rolde er ſkrevet om mig. Ordene viſe

P. 1. en Spaadom om Chriſti Komme. 1. Her tales om Meſſiæ Perſon. See Ebr. X. 5, 6, 7, hvor Ordene hentydes paa Chriſtum. 2. Der var ſkrevet om ham i Bogens Rolde, før han kom. 3. Ved Bogens Rolde forſtaaes den Hellige Skrift. 4. Det hedder, der er ſkrevet, efter den prophetiſke Stiil, der taler om det, der viſt ſkulde ſkee, ſom det allerede var ſkeet. Mange Spaadomme, ſom ſkulde ſkrives om Chriſto i Bogens Rolde, vare endnu ikke ſkrevne, da David ſkrev dette. 5. Der blev ſkrevet om ham for det Gamle Teſtamentes Fædre, ſom behøvede at forſikres om hans Komme, ſkiønt de ikke ſkulde opleve den. 6. Hvad Gud lover i Skriften at ſkulle ſkee, det maa man troe, efter Fædrenes Exempel, lige ſaa viſt, ſom det var ſkeet. Det ſkeer, naar Guds Time kommer. Da Tidens Fylde kom, da kom Chriſtus.

P. 11. Chriſti Komme efter Spaadommen. 1. Man regner ſædvanlig 3 Slags Komme. a) Hans Komme til Verden i Kiødet, b) hans Komme til Menneſker ved Naaden, c) hans Komme til Dommen. 2. Her handles ikke om hans Komme ved Naaden. Men den er os dog nødvendig, om den første ſkal være nyttig og den tredie glædelig for os. 3. Hans Komme til Jeruſalem har givet Anledning til Advents-Søndag. 4. Derhen maatte han komme for at giøre Guds Villie, ſom var Henſigten af hans Komme i Kiødet. 5. 6. Gud vilde han ſkulde komme derhen, for, ſom et Forſonings-Offer, at lide for al Verdens Synder.

Denne hans Komme betragtes i diſſe første Textens Ord: Og der de kom nær til Jeruſalem og vare komne til Bethphage hos Oliebierget, da ſendte JEſus to af ſine Diſciple og ſagde til dem. I Anledning af diſſe Ord betragtes

P. 1.

P. 1. Chriſtus nærmende ſig til Jeruſalem, hvorved mærkes

A. Det Sted, han nærmer ſig til: 1. Det var Jeruſalem, hvorhen han efter ſin Faders Villie frivillig gik ſin Lidelſe i Møde. 2. Vi bør altſaa gaae, hvorhen Gud kalder os, ſkiønt vi der vente Modſigelſe og Fortred. 3. Derudi viiſte han ſin Lydighed mod ſin Himmelſke Faders Villie, 4. en Lydighed, der var langt større end Abrahams, og et Beviis paa hans Menneſke-Kierlighed. 5. Vi Chriſtne bør derudi følge hans Fodſpor ved taalmodig at lide, og gaae forudſeete Lidelſer i Møde. Saaledes traadde de Hellige Apoſtler og Martyrer i JEſu blodige Fodſpor. 6. Guds Ømhed ſkaaner os for ſaadanne Lidelſer i vore Tider. Men enhver kan dog finde paa den Vey, han efter Guds Villie bør gaae i Verden, de Lidelſer for ſig, han med Taalmodighed bør gaae i Møde. 7. Han bør og kan i den Henſeende ikke med Villighed klage over Guds Strænghed derudi og hans alt for hagrde Medhandling. 8. En Chriſtens Lidelſer kan være ham ſelv og andre meget nyttig. Men Chriſti Lidelſe var ikke nyttig for ham, men for os alene. 9. Man maa i Forveyen bevæbnes ved Naadens Kraft med Taalmodighed mod Dødens viſſe og andre uviſſe Lidelſer. 10. Den Kraft maa en Chriſten udbede ſig af Gud, og ſelv i Forveyen lave ſig til Strid, ſelv bevæbne ſig dermed. 11. Han maa fatte og bevare det Forſæt ganſke at undergive ſig Guds Villie i alt hvad han ſkal lide. 12. Dette Forſæt maa være beſtandigt og betænkſomt, ikke for hidſig, overilet, og driſtig. Saa ſagde Peder, han vilde gaae i Døden med Chriſto, men hans Frimodighed forlod ham. Saa ſagde alle Diſciplerne, men de forlode Chriſtum og flyede. Saa have nogle løbet ubetænkſom efter en Martyr-Krone, men de have tabt Modet, naar de ere komne i Striden. 13. Chriſtus havde ſine Diſcipler med ſig paa Reyſen til ſin Lidelſe. Nogle Mennesker kan af Utaalmodighed ikke lide andre hos ſig, naar de forudſee og vente noget, de ſkal lide. 14. Nogle ville vel have Folk hos ſig, men ikkun for at beklage ſig, og de Fornuftigſte blant dem ville have dem, for ved deres Medynk at trøſtes. 15. Chriſtus havde ſine Diſcipler hos ſig, ikke for at trøſtes af dem, men for at trøſte og lære dem, og derved gisre vel imod dem. 16. Han havde dem og hos ſig, for paa Veyen at bruge dem til det, han efter ſin Faders Villie ſkulde gisre.

B. Det Sted de vare komne til. 17. Dette var Bethphage, som skal have været beboet af Præster, hvor og formodentlig skal have staaet det af Christo forbandede Figen-Træ. 18. Man kunde i dette Sted søge et dobbelt Sindbillede, grundet paa de 2de foregaaende Formodninger. Men Prædikanten vil følge Historien. Under saadanne Sindbilleder erindrer man sig kun, hvad man ellers veed af andre Skriftens Ord. 19. Evangelisterne Johannes og Mathæus synes i denne Christi Reyses Historie at modsige hinanden, hvilken Modsigelse forsvinder, naar man forstaaer dem ret og saaledes, som Hans Høyærværdighed her har forklaret dem. 20. Det er nyttigt at høve saadanne Vanskeligheder, hvoraf Læsere kan tage Anledning til Tvivl, og Religions-Spottere til at knytte Knuder, som ey alle give sig Tid til at løse. 21. Bethphage laae ved Olie-Bierget. Ved dette Sted viiste Christus sig baade i sin dybe Fornedrelses og Ophøyelses Stand. Et Sted gior intet til vor Tilstand, som efter Guds Villie paa eet og samme Sted kan forandres. 22. Derfra sendte Christus sine Disciple.

P. II. Christus sendende to af sine Disciple. 1. De skulde sendes fra dette Sted, paa denne Tid, til denne Bye, hvor de skulde finde Aseninden. Guds Viisdom afpasser alle Ting indtil de mindste Omstændigheder af Sted og Tid. 2. Christne, der ey ere alvidende, maa vælge den rette Tid til deres Gierninger efter Omstændighederne. 3. De tage ikke Feyl, naar de bevare det oprigtige Forsæt at giøre hvad Gud vil, i hvad Stand, Embede og paa hvad Tid og Sted dem gives Leylighed dertil. 4. Det hør til den Lydighed man skylder Gud og Christo, at lade sig sende, hvortil og naar de ville, og til besynderlige Forretninger bør man have besynderlige udtrykkelige Befalninger. 5. Man skal ey aleene lade sig lære af Christo, men endog som hans Disciple giøre hans Villie. 6. Alle ere sendte af Christo til Christendoms Pligter. Enhver bør i sin besynderlige Stand og Embede giøre det han er sendt til. 7. Christus maa have haft sin vise Aarsag, hvi han sendte to, ey flere, ey een aleene. 8. Gud forordner til enhver Gierning hvem og hvor mange han vil. Enhver bør giøre hvad sit er. 9. Man bør ikke være misfornøyede med, at andre sendes og ikke vi, at vi sendes og ikke andre, at vi sendes med andre og ey aleene til nogen Forretning. 10. Flere sendte til een Forretning bør hielpe hinanden i at giøre Guds Villie,

og

og 11. betragte ſig ſelv ſom een Herres Tiener. 12. Endog i verdslige Tieneſter bør det ſaa være og derved befordres Eenighed. 13. Denne maa i ſær Chriſti Tienere beſtitte ſig paa. 14. 15. 16. Der ere viſſe Ting hvortil to ſendes: To i Ægteſkab til at avle Børn: To i Kirken, Lærer og Tilhører: To i Staten, Regent og Underſaat. Der er det, hvortil alle ſendes, nemlig at vandre paa Chriſtendommens Vey. Alle bør giøre ſit. Alle bør villigen gaae den Vey, hvorhen GUD ſender dem. Af Diſciplernes Sendelſe, af Sendelſen ſelv, og de Sendtes Tal har Prædikanten taget Anledning til alle diſſe lærerige Betragtninger.

Saa vidt og ſaa vel har han vidſt at udbrede endogſaa de mindſte hiſtoriſke Omſtændigheder. Man kan i den Henſeende med Sandhed ſige, at der end ikke er et Ord i Skriften, ſom jo kan giøres nyttig til Lærdom, lad være dette juſt ikke er Meeningen af 2 Tim. III. 15. 16. Thi der meenes uden Tvil den Lærdom, ſom et Sted endten umiddelbar indbefatter, eller ſom naturligen følger af den umiddelbare Lærdom. Enhver hiſtoriſk Omſtændighed er vel ikke antegnet for juſt at lære det, hvortil en færdig Indbildnings-Kraft kan anvende den. Saaledes kan og tør man vel ſige, at Chriſtus, i det han ſendte 2 af ſine Diſcipler, har juſt ikke dermed tænkt paa eller henſigtet til de 2, der ſendes i Ægte- Lære- og Regiere-Standen. Men H. H. troer, at ſaadanne ey ubeqvemme Anvendelſer vel kan bruges i Prædikener, naar man ey udgiver dem for andet end det de ere. Dette kan man viſt ikke nægte, at de jo kan tiene eenfoldige Tilhørere til ſtor Opbyggelſe. Vore Læſere behage da af dette den første Prædikens Udtog at ſee, hvad Plan H. H. i de øvrige har fulgt.

Gotha.

Hos Johann Chriſtian Dietrich er trykt: **Troſt eines treuen Lehrers beym Antritt eines neuen Amtes.** — **Antrittspredigt am vierzehenden Sonntag nach Trinitatis 1765 über Luc. XVII. v. 11-19 in der Deutſchen Kirche zu St. Petri in Kopenhagen, gehalten von** M. Balthaſar Münter, **Paſtor an obgemeldeter Kirche.** Den foregaaende Bøn er lømpet efter Prædikenens Indhold. Prædikanten tiltaler GUD med en aandelig Veltalenhed

lenhed angaaende ſit Kald, ſin Bekymring ved dets Tiltrædelſe, og ſin Troſt i denne Bekymring. —— I Indgangen foreſtiller han 1) en troe Lærers Bekymring ved ſit nye Embeds Tiltrædelſe: Hvo der kiender det Embeds Vigtighed, ſom prædiker Forſoningen og kalder Menneſkene til Deelagtighed i Guds Naade i Chriſto; Hvo der ikke er nogen Fremmed i ſit eget Hierte, og føler tillige i ſit Kiød den almindelige Udueelighed til det Gode; Hvo dermed endelig forknytter et tydeligt Begreb om Guds ſtrænge Retfærdighed, der vil kræve det forſømte Faars Blod af dets utroe Hyrdes Haand; den kan ikke udlægge JEſu Sendebud dette til nogen Frygtagtighed, om de ved enhver Forandring i deres Embede, ja ved Betragtning over enhver dertil henhørende enkelt Pligt med Bævelſe og i en ydmyg Følelſe af deres Uformuenhed udraabe: HErre! der ſom Du vil tilregne Synder, hvo kan da beſtaae for dig? Prædikanten kan ikke ſige ſig frie for denne Bekymring, da han ſkal aflægge ſin Frelſer denne dyre Eed: Saa ſandt du, HErre, lever, vil jeg ingen af de Siæle forſømme, Du har anbetroet mig. 2) Den Troſt, ſom de, der befinde ſig i denne Bekymring, maa ſukke efter. Da deres Embede ſelv anbefaler dem den helligſte Pligt, at oprette de bedrøvede og nedſlagne Gemytter, ſaa maa de ſelv kiende de Kilder, hvoraf at øſe Troſt i Bekymring. De maa ile derhen, og da høre de allerede underveys denne deres Frelſeres vedergvægende Røſt: Frygt dig ikke! thi jeg er med dig: viig ikke! thi jeg er din GUd, jeg ſtyrker dig, jeg hielper dig, jeg opholder dig ved min Retfærdigheds høyre Haand. Ogſaa denne guddommelige Troſt finder Prædikanten i ſin Bekymring. Iblant de Troſtninger, ſom kan oprette en bekymret Lærers Mod, er denne den Mægtigſte, at han veed, at GUd ſelv har indſtiftet hans Embede, at han beſkytter og forſvarer den præſtelige Stands Rettighed, Ære og Anſeelſe. Et mærkværdigt Exempel gives derpaa i Dagens Text, hvor de 10 Spedalſke henvises at fremſtille ſig for Præſterne, efter Moſis Befaling 3 M. B. XIII. 2. XIV. 2. —— Han har da foretaget ſig i Texten at afhandle en troe Lærers Troſt ved ſit nye Embeds Tiltrædelſe. Denne Materie afhandler han i tvende Deele. I den første betragter han denne Troſt i Almindelighed. I den anden betragter han den i en Anvendelſe paa ſin egen Perſon. Afhandlingen viſer for

det

det første de Grunde, hvoraf denne Trøst flyder. Den første Grund er den Betragtning, at det Embede, som Lærere og Prædikantere føre, er ingen menneskelig Opfindelse, men at den præstelige Stand er en Orden, som GUd i det gamle, og Christus i det nye Testamente selv har indstiftet, for derved at underholde sit Folk i sin Kundskab og i Lydighed mod sin Villie. Den anden Grund er den Overbeviisning, at han virkelig af GUd er kaldet til dette af ham selv indstiftede Embeds Værk. Den tredie Grund er det Haab, han ved og om sin nye Meenighed kan giore sig, at han udi denne skal see sit Embeds Øyemærke opfyldt, som bestaaer derudi, at den derved kan underviises i Troens Lære, at Troen selv udi den ved Guds Ords Prædiken kan opvækkes og Kierlighed antændes. Den fierde Grund er hans eget gode Forsæt, med Flid at ville opvarte sit Embede, hvilket han som en redelig Lærer ved dets Tiltrædelse har fattet. Dernæst viser Afhandlingen for det andet, hvad denne Trøst virker hos en Evangelii Lærer. Først virker den Frimodighed til at prædike Religionens Sandheder; Mod til at gaae alle de Farer i Møde, som kunne møde ham paa denne hans Løbebane; en behagelig Følelse af den søde Fornøyelse, han forud finder over sit Embeds tilkommende velsignede Frugter. Dernæst virker den en hiertelig Taknemmelighed, formedelst hvilken det ædle Hierte, der ved de guddommelige Velgierningers mægtige Baand er knyttet til sin Gud, sukker efter de Leyligheder, da dets ædle Drift kan udbryde og vise sig offentlig i sin Styrke. Denne Trøst bliver herefter med samt disse sine Grunde og Følger i den Anden Deel af Prædikanten anvendt paa hans egen Person. Endelig bliver denne Prædiken, som overalt er prydet med den Veltalenhed, der sømmer en christelig Prædikant, besluttet med Velsignelser over Kongen og det ganske Kongelige Huus, over Kirkens Patron, over den hele Geistlighed, Prædikantens Medarbeyder i Besynderlighed, og Meenigheden.

Bremen.

Hos G. L. Förster er til Kiøbs: Kern der Sittenlehre JEsu und seiner Apostel, in Grundrissen der Predigten über die Fest- und Sonntags-Episteln nebst einigen Buß- und Passions-Betrachtungen von D. Jo-

hann Carl Koken, Superintendenten der Evangelischen Kirchen und Schulen in Hildesheim. 1766. 22 Oktavark. Af Overskriften skulde man snart giøre sig Haab om at faae i dette Skrift en ordentlig, kort og fuldstændig Afhandling om den christelige Sædelære. Men den fortiente Hr. Superintendent skriver selv i Fortalen: „Man kan bebreyde „ mig en mærkelig Ufuldkommenhed i Henseende til Forbin„ delsen af de foredragne Lærdomme. Det Heele, vil man „ sige, er ikke behørigen affondret i sine Deele. Alting ligger „ adspredt imellem hinanden. Man læser undertiden et Ind„ hold om Dydens Fuldendelse, da man endnu ikke har viist „ dens Begyndelse og egentlige Oprindelse. Jeg tilstaaer alt „ dette. Men hvo som veed, at vi Prædikantere i vor Kirke „ ere bundne til visse foreskrevne Texter, og disse ikke til os, „ han vil herudi intet lægge mig til Last. Man maatte altid „ falde i det Tvungne og Unaturlige, naar man i Anledning „ af Evangelierne og Epistlerne vilde afhandle den hele Christ„ ne Troes- og Levnets-Lære, og det i selv samme Orden og „ Forbindelse, som man finder den i en akademisk Lærebog." Herudi har F. Ret. Man har alt for længe siden anmærket, at alle Arter af Aargange over bestemte Texter har noget tvungen hos sig, og at ingen kan udføres, uden at giøre Vold paa Texten, eller sætte den til Side. Men desto fuldkommere vil dette begyndte Arbeyde blive, naar F. bringer sit Forsæt til Virkelighed, og samler de Materier, som her ere afhandlede og adspredte, i en sammenhængende Orden. Jo større Moralens Misbrug er paa Prædikestolen, og jo nødvendigere dog tillige en Anviisning er til den virksomme Christendom og Forklaringen over de christelige Levnets-Pligter; desto mere fortiene gode Mønstre paa moralske Prædikener at giøres almindelige og anprises. Til saadanne høre nærværende Afridsninger. Hr. Superintendenten leverer ikke Skallerne, men Kiærnen af JEsu Sædelære. Han er ingen Ven af Aesthetiken, der mere og mere udbreder sig paa den theologiske Lærestoel, da Alting skal indrettes efter den grædske og romerske Veltalenheds Mønster, da Texten neppe berøres, og Foredraget i sær gaaer ud paa, at Taleren kan indhøste Beundring og Ros af sine Tilhørere. Hgn troer, at, naar denne Smag skulde blive endnu almindeligere, da vilde JEsu Rige mere tabe end vinde derved. Han giør sig derimod Umage for at sætte

te forud en fattelig Forklaring af de apoſtoliſke Lectioner, deraf at uddrage Hovedſætningen, afdeele den behørigen, og udføre den grundigen. Veltalenheds Kunſter, og opſvulmede Prydelſer, har desuden ikke Sted i blotte Afridsninger. Om diſſes Oprindelſe meddeeles en kort og merkværdig Efterretning i Fortalen. Samme udledes af en Forordning, ſom den fromme Hertug Ernſt af Sachſen-Gotha udgav, og F. beſidder to Aargange af ſaadanne Udkaſt, nemlig fra begge Aarene 1667 og 1668, hvilke i Følge denne Forordning bleve opſatte. I Hamborg ſkal Hr. Erdmann Neumeiſter i Aaret 1722 have giort den første Begyndelſe med Texternes Udgivelſe, og ſtrax derefter faaet mange Efterfølgere paa dette og flere Steder. Denne indførte Skik, ſom nu hiſt og her i Tydſkland fornemmelig er bleven til en Sædvane, med at udgive i Forveyen paa Tryk, Indholdet af den Prædiken, der ſkal holdes, har ſin ſtore Nytte; men er ogſaa megen Misbrug underkaſtet. Endnu ville vi alene erindre om diſſe Afridsninger, at der til de fleſte er i et kort Anhang føyet en tydelig Underretning om Feſternes og Søndagenes Benævnelſe, om Oprindelſen til deres Helligholdelſe, og andre Omſtændigheder, hvilken vil være kiærkommen for mange Læſere, ſom ikke ere i Stand til at ſøge ſligt i andre Skrifter.

Warſchau.

I indeværende Aar er udkommen: **Betrachtungen über die Umſtände der Diſſidenten in Pohlen.** 4 Ark i 4to. Dette Skrift er forfattet i det Franſke og Tydſke Sprog. Indholdet beſtaaer kortelig i følgende Sætninger. Tids-Punkten af **Polakkernes** ſtørſte Magt maa ikke ſættes paa den Tid, da den Katholſke Religion aleene herſkede i Landet. Jagello giftede ſig med Ludwigs Datter, og Litthauen, det hvide Rusland, Podlachien, Volhynien og Podolien bleve forbundne med Pohlen ſom Provinzer. Strax efter ſin Formæhling bemægtigede han ſig endnu det røde Rusland, og hans Efterfølgere forsøgde Kongeriget fremdeles ved at indrage Preuſſen, Liefland, Curland, Wallachiet, Moldau og Ukraine. Fordi alle diſſe Provinzer vare af Grækiſk Religion, ſaa udgiorde Grækerne fra Jagello af indtil Reformationen $\frac{3}{4}$ Deelen af den hele Pohlſke Nation. —— Under Sigismundi den Førſtes og

Andens Regiering antog Preussen, Liefland, Curland, den største Deel af lille og store Pohlen, ligesaa vel som Litthauen, samt alle Store og den største Deel af Adelen den Protestantiske Lære, saa man ved Sigismundi Augusti Død neppe kunde tælle een Katholsk Indvaaner mod 7 andre. Den fri Stat tog sin Begyndelse og Stor-Marschallen Firley, en Protestant, udnævnte i Aaret 1573 fri Statens første Rigsdag. Paa samme blev Freden imellem Grækerne, Protestanterne og Katholikerne affattet ligesom Religions-Freden udi Tydskland, og fordi samme i alle Rigs-Slutninger igientages fra denne Tid af indtil vore Tider, saa kan ingen Katholik fragaae, at samme er en Grundlov. Katholikerne, som vare meget svagere, end Grækerne og Protestanterne, agtede sig lykkelige, at de beholdt deres geistlige Godser. Ja i denne Grundlov fra 1573 bleve under Dessidenterne forstaaede Grækerne, Protestanterne og Katholikerne, og denne Benævnelse har ogsaa beholdt denne Betydning, indtil Katholikerne begyndte at udgive deres Religion for herskende, adskillede sig, og kaldte Grækerne og Protestanterne aleene Dissidenter. — Denne unægtelige, i en Grundlov grundede, og for 200 Aar siden oprettede og siden den Tid stadsfæstede Liigheds-Ret imellem de 3 forskiællige Religions-Forvandtere i Pohlen, anfægtes nu om Stunder af Katholikerne, som dog indtil Sigismund den Tredies Død udgiorde den mindste Deel af Nationen. De beraabe sig paa en Lov af Jagello, der fordriver Kiætterne af Riget. Men er det ikke taabeligt ved disse Kiætttere at forstaae Protestanterne, som først opkom 100de Aar derefter, eller Grækerne, som den Gang udgiorde Tre-fierdedeelen af Nationen. Hvad for en Lands-Herre vil forvise Tre-fierdedeelen af sine Undersaattere Landet? Det er synsynligt, at denne Lov er stilet mod Husiterne, som den Gang giorde hyppige Indfald i Pohlen, og ødelagde Alting med Ild og Sværd. Den anden Lov, hvorpaa Katholikerne beraabe sig, har en Hertug af Masovien givet imod Lutheranerne. Men denne har mistet sin Kraft, efterat denne Provinz er bleven indlemmet i Kongeriget, eller kan dog ikke udvides over dens Grændser. Den vigtigste Lov, som af Katholikerne anføres, er fra 1632. Den byder, at Dissidenterne fremdeles skulle beholde fri Religions-Øvelse i de Kongelige Kiøbstæder, men, for at undgaae Oprør, ingen Kirker bygge i de Kiøbstæder,

hvor

hvor ingen hidindtil har været. Katholikerne vare allerede den Tid Disſidenterne lige i Magt, desuagtet er denne Lov aleene indſkrænket til Kiøbſtæderne, og Adelen paa Landet tilladt ſin fuldkommen Frihed. Ja, i Uladislai den Fierdes Rigs-Afſkeed blev ſtrax herefter Freden igien faſtſat med Desſidenterne i ſin hele Omkreds, med det Tillæg, at ingen ſtridig Lov ſkulde giøre den Afbræk. Desuagtet har man lagt denne Lov til Grund for alle følgende Indpaſſer. I Forbundet 1668 blev forordnet, at Kongerne ſkulde være romerſk-katholſke; en Punkt, man aldrig havde berørt ſiden Begyndelſen af den fri Stat. Endelig anføre Katholikerne endnu de Love fra 1717 og fra 1733. I hin betages Disſidenterne fri Religions-Øvelſe, og tilſtædes dem aleene, at forrette deres Gudstieneſte i Huſene uden Sang og uden Prædiken, og i denne udelukkes Disſidenterne fra alle Betieninger i Riget og fra den Ret at have nogen Stemme ved Rigs-Forſamlingerne. Med den førſte vare mange Katholiker ſelv ikke tilfreds. Man har indſkrænket den ved Forklaringer, men den er desuagtet bleven en Kilde til de grueligſte Forfølgelſer. Vel lod man i Auguſti III. Rigs-Fordrag beſvære Freden imellem Disſidenterne; men man lagde til, efter Lovens Forſkrift fra 1717, og med deres Udelukkelſe fra Betieninger. En ſælſom modſigende Freds-Beſværing! — Men hvorledes ere Disſidenterne komne ſaaledes tilbage? De ſtolede paa ſig ſelv og kunde ikke foreſtille ſig, at den ottende Deel af Riget ſkulde i ſin Tid faae Overhaand over de andre ſyv Deele. Hos Sigismund III. gialdte en fra Disſidenterne borttagen Skole, og en derimod oprettet Jeſuiter-Skole meer end en Træfning. Denne Herre var beſtandig omringet af Jeſuiter, med hvilke han opfyldte alle Provincer. Diſſe rev Ungdommens Opdragelſe til ſig, lærte intet mere end det romerſke Hofs Anſeelſe, og dannede utaalelige Borgere. Sagen gik ſaavidt, at man vilde ſtøde Kongen af Thronen. Han miſtede Sverrig, Liefland, Wallachiet og Moldau. Disſidenterne foreenede ſig for at giøre ham Modſtand. Han brugte Liſt, ſtiftede den nye foreenede grækiſke Kirke, og hans ſer og ſyrretive Aars Regiering forandrede Disſidenternes Tilſtand meget. De miſtede nogle hundrede Kirker, og Katholikerne toge meget til. Uladislaus IV. forfølgede ikke Disſidenterne, og Joh. Caſimir beſkyttede dem af Egennytte. I den Oliviſke Fred blev faſtſat,

at

at alle Pohlske Undersaatter skulde nyde alle geistlige og verdslige Rettigheder efter, som før Krigen, og det efter Rigs-Lov ne. Der maatte altsaa efter Folke-Retten i Pohlen, siden 1660., ingen Forandring have skeet uden de øvrige Magters Bifald. Joh. Sobiesky beskyttede Dissidenterne, og Republiken maatte 1686 love Czarerne Ivan og Peter at skaffe Grækerne deres gamle Rettigheder igien. Blant de Sachsiske Konger, som vilde have Anseelse af ivrige Katholiker, og intet giorde uden Præsternes Raadførsel, antog Peter den Store sig Dissidenterne med Iver, og det Thorenske Sorgespil vilde have sat ham i Vaaben, hvis ikke hans Død var kommen der imellem. Nu havde de Katholske Præster fri Hænder; de toge fra Dissidenterne Klokkerne af Taarnene, og deres Skoler; de forbøde Daaben, Brudevielser og Begravelser; de ophævede deres Ægteskaber og erklærede Børnene for uægte; de røvede Børnene og satte dem i Klostere; de tvang Folk til at gaae i Messen; trængte sig med Magt ind til de Døende; sloge Kirkens Betientere, lod Liigene ligge paa Gaderne, eller opgravede dem, og kastede dem paa Marken. Kort, Dissidenterne ere i denne Tid trykte paa Tusende Maader, bleve berøvede al Bistand af Retten, deres Gods, ja deres Liv. I Mellemriget 1764 blev Dissidenternes Ansøgning dem afslagen, og aleene lovet dem Sikkerhed for deres Personer og for det, de besad. Men i Fald de forlangede noget videre, skulde de straffes. Paa den sidste Rigsdag raabte hele Forsamlingen, at man skulde belægge dem med Straf som Stats-Røvere, der nogensinde understoed sig at tale til Dissidenternes Fordeel. Man vil og ey engang give disse Tilladelse til at raabe og skrige, ja endog en god menneskelig sindet Katholik maa qvæle Naturens Stemme hos sig, naar han røres af den Ulykkeliges Taarer og Sukke. —— Tilsidst spørger den unævnte Forfatter: Hvorved har Dissidenterne fortient den Grumhed? Har de nogensinde forgrebet sig mod Staten? Har de nogensinde været Kongerne og Lovene ulydige? Eller har de tilsøyet Katholikerne noget Ondt den Tid de kunde?

Halle.

Mag. Joh. Georg Meusel, Medlem af det historiske

ſke Akademie i Göttingen, har forfærdiget et Skrift de veterum poetarum interpretatione. 6 Ark. At læſe de gamle Digtere er det ſikkerſte Middel til at danne Smagen. Den Nytte, man har af dette Studio, indſkrænkes i alt for ſnævre Grændſer af dem, ſom aleene anpriſe det for Digteren eller i det høyeſte for den der forklarer gamle Digtere. Dette Studium er meget mere bequem til at opvække og vedligeholde Følelſen af det Smukke og Sande. Vor Genie faaer derved den Politur, uden hvilken ingen taalelig Skribent kan tænkes, og ſom yttrer ſig i Foredraget af alle Lærdommens Deele. Vi tale intet om de dybe Indſigter, ſom diſſe Betragtninger forſkaffe os i Sidelen ſelv. Men deſto omhyggeligere maa Kunſtdommeren gaae til Værks ved Digternes Forklaring, og i dette Skrift gives ham derfor nogle Erindringer, ſom han har at følge. Indholdet af ſamme ſees alerede nogenlunde af Skilderiet paa denne Fortolkers-Egenſkaber: Sit igitur ille mihi variis omnino litteris tinctus. Probe teneat, qvid ſit verum, qvid falſum, qvid aptum, qvid ineptum, qvid pulchrum, qvid deforme, qvid ſublime, qvid tenue, qvid ornatum, qvid ſimplex. Verbo, veri pulchriqve ſentiendi & cogitandi facultate largiter imbutus ſit. Cum veterum tum recentiorum poëtarum carmina præſtantiora & probata ſedulo legerit is oportet. Si ipſe carminibus pangendis operam nonnullam dederit, eo pluris illum æſtimaverim. Artium elegantiorum, picturæ, ſtatuariæ, ſculptoriæ, ſi non uſum, tamen regulas aliqvantum calleat. Artificum optimorum certe monumenta diligenter conſideraverit facultatemqve de iis judicandi qvandam ſibi acqviſiverit, ut ſenſus pulchri & venuſti eo fortior & acrior animo illius inſit. Hiſtoriam veterem, ejusqve potiſſimum partes, qvæ tempus μυθικὸν ac populorum priſcorum opiniones, conſvetudines, cæremonias, mores complectuntur, probe intelligat. Artem etiam criticam non leviter attigerit. Ante omnia vero illi adſit optima vivendi ratio ex vario hominum uſu & conſvetudine petita. F. viſer derpaa, hvad der maa iagttages deels for, deels ved Forklaringen, og det i Henſeende til Forſkiælligheden af Digtene, man har for ſig. At igientage dette vilde blive for vidtløftig. Nogle Tanker ville vi udtegne. Saaledes viſer han S. 9 hvormeget Kundſkaben om

Poe-

Poetens Levnets-Omstændigheder og Tids-Alder hielper til at forstaae ham rigtig. S. 16 handler han om den Forandring af Tone og Sprog, som maa iagttages efter Beskaffenheden af Digtets Indhold, for at give Foredraget stærkere Liv, og dette mere indtage Tilhørerne for Indholdet, og frembringe hos dem de forønskede Bevægelser. S. 19 viser ved et Exempel af Virgilio, hvorledes man skal giøre Disciplen opmærksom paa Forskiællen imellem det poetiske og prosaiske Sprog. Læreren anvises og S. 25 til at sammenligne Digterne imellem hinanden. Homer og Virgil, Horaz og Uz, give Forf. Exempler, hvorved han oplyser sin Underviisning. Den sidste Deel af dette Skrift fra S. 31 angaaer besynderlige Arter af Digte, efter hvis forskiællige Charakterer Fortolkeren maa rette sig. Han handler i Besynderlighed om Epopee, om Læredigte, om Oder, og om den dramatiske Digtekunst, og viser, hvorledes Kunstdommeren kan af de gamle Mesterstykker i samme drage for sine Tilhørere den Nytte, som vi rettelig troe at have tillagt dem, der læse Digterne.

Regensburg.

I Montags Forlag er forrige Aar trykt: Die electrische Medicin, oder die Kraft und Wirkung der Electricitet in dem menschlichen Körper, und dessen Krankheiten von Joh. Gottl. Schäfer. 9 Ark i 4to med et Kobberstykke. Hr. D. Schäfer, en Broder af den berømte Theolog og Naturforsker, har allerede Aar 1752 udgivet dette Skrift, men nu er det meget formeret og forbedret. Hvad allerede Kratzenstein og Krüger har formodet om Elektricitetens Nytte i Henseende til Lægekunsten, det er tilfulde beviist af Erfaringen i Dannemark, Tydskland, Frankerig, Engelland og Italien. Quellmalz, Jallabert, von Haen, Freske, Spengler og andre har ved uimodsigelige Prøver viist, at Elektriciteten har giort ypperlige Tieneſter i Gigt, i Lamheder og Skade paa Synet og Hørelsen. Anmeldte Skrift er en Samling af saadanne Forsøg. F. deeler det i den theoretiske og praktiske Deel. I den første handler han om Elektriciteten i Almindelighed og den did henhørende Apparatus. Men i Besynderlighed viser han §. 9. Elektricitetens Virkning paa det menneskelige Legeme. Denne bestaaer 1) i Blodets formere-

merede Omløb og Formerelsen af alle de Fordeelinger, som derpaa beroe. Forfatterens Broder foraarsagede Elektriciteten altid Næseblod, Linnæus formærkede derved en liden Spytteflod, og en Lam, som var plaget med Forstoppelse, fik altid Aabning derved. 2) I en stærkere eller svagere Fornemmelse paa det Sted, hvor man lokker Funkerne ud. 3) Kommer der paa det Sted, hvor man opvækker Funker, først hvide Plætter, som siden blive røde, vel ogsaa smaa Blærer. F. slutter deraf, at Elektriciteten maa giøre god Tieneste i al Flod, der kommer af Forkølelse, i Hypochondrie, Moderssyge, Gigt og Riven i Lemmerne, i Slagflod og Lamheder. I den anden eller praktiske Deel har F. samlet adskillige Erfaringer af Quellmallz, Spengler, Kratzenstein, Jallabert, Sauvages, Veratti, Scrinci, Treske og von Haen. Derefter følge andre Erfaringer, som Hr. Schäfer mundtlig og skriftlig har erholdt af Venner, og endelig sluttes med hans egne Erfaringer. Blant fremmede Erfaringer maa man undres, deels at F. ikke har anført flere af Linnæi hyppige Forsøg, deels at han af Tidenderne fortæller Devisches angivne Forsøg som troeværdige. Hvo vil vel troe, at en Mand paa 60 Aar, der i 8 Aar har været maalløs og lam paa den eene Haand og Fod, er i 3 Dage fuldkommen helbredet ved Elektriciteten? Endelig foreslaaer F. §. 34., hvorledes man ogsaa indvortes til den Syges Nytte skal bruge Elektriciteten, som man hidindtil har alene brugt udvortes. Til den Ende raader han at komme den elektriske Materie i Vandet eller anden Drik, som ved det Kleistiske Forsøg. Det elektriske Vand, som er øst af Karret skinner virkeligen i Mørke, og den elektriserte Viin giver efter Lentins Erfaring en stærkere Lugt fra sig. Det er derfor vel mueligt, at den elektriske Materie som ved Drikke er bragt i Legemet, heller ikke turde være uvikksom i adskillige Sygdomme. Til Slutning beskriver F. sin Maskine, som han pleyer at bruge ved Syge. For Læger, som ere fri fra Fordomme, og ikke alene blive staaende ved at skrive Recepter, vil det være behageligt at læse dette lidet Værk, som er skrevet med megen Indsigt og Belæsenhed.

Paris.

Hos Despez er trykt: Origine de la Nobleſſe fran-

françoise depuis l'Etablissement de la Monarchie, contre le Systeme des Lettres imprimées a Lyon en 1763. dedié a la Noblesse de France, par Mr. le Vicomte de ***. 1766. 12mo. Adelen har sande moralske Grunde, paa hvilke dens Fortrine beroer. Man kan udlede dens Oprindelse ikke blot af politiske Aarsager. Det er sandt, at alle Mennesker komme naturligvis paa een Maade til Verden; men alle bringe ikke eens Begvemheder med til Verden; alle har ikke eens Leylighed til at giøre deres naturlige Begvemheder fuldkomnere ved Efterfølgelse og Øvelse, og alle fødes ikke i saadanne Tider og Omstændigheder, da de kan lægge deres Begvemheder i store Gierninger for Dagen, og ved Fortienester erhverve sig et berømmeligt Navn. Naar Fortienesters Glands een Gang er forbunden med et berømt Navn, saa lader den sig ikke vel skille derfra. Den falder ogsaa Efterverden i Øyne, og det er ikke Uret, at beundre den endog paa Efterkommerne, der føre berømte Forfædres Navn. Man har derfor blant Nationerne fra gamle Tider af tilstaaet Adelen Fortrine, og man sætter just Ælden øverst iblant dens Fortrine. I anførte Skrift forsvares den Franske Adels Ælde, forklares dens Oprindelse og vises dens Fremgang fra Tid til anden. F. beholder den Orden, som Forfatteren af Brevene til Lyon havde giort, og betragter den Franske Adel, først fra Monarchiets Stiftelse indtil det ellevte Aarhundrede, for det andet fra denne Tid af til det 14de Aarhundrede, og tredie indtil vore Tider. Der har været en fuldkommen Liigheds-Stand iblant Menneskene. Førstefødselens For-Ret var alerede gyldig i de ældste Tider. De gamle Tydske havde og en Adel, og ved Tapperhed fik en Borger hos dem Fortrine for sine Medborgere. Frankerne forefandt i Gallien en Gallisk og en Romersk Adel. De udryddede den ikke, men gave deres Adel Fortrin i Høyhed. Ælden, Anseelsen og Magten, det berømte Navn og Forbindelsen med andre store Familier give Adelen besynderlige Fortrine. F. vil endnu i et besynderligt Værk udføre den Franske Adels Historie.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 13.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 26de Mart. 1767.

Kiøbenhavn.

Die Nacheiferung der aufgeklärten Völcker zum Vortheil der ſchönen Wiſſenſchaften, ſamt Gedancken über Miltons Gedicht, durch Owe Guldberg, Profeſſor und Informator Sr. Königlichen Hoheit des Erbprinzen von Dännemark und Norwegen, aus dem Däniſchen überſetzt. 1706.

Sælſkabet, ſom fremſætter Spørsmaale til Afhandling i de ſkiønne Videnſkaber, opgav for første Gang til proſaiſk Afhandling det, ſom er os alle bekiendt: Hvad Indflydelſe har det i de ſkiønne Videnſkaber, naar oplyſte og ſlebne Folk beſtræbe ſig for at overgaae hinanden? Naar Sælſkabets Hensigt havde ſtrakt ſig videre, end til det Smukke, naar det havde overſeet og indſeet alt hvad der tiente til ſmukke Videnſkabers Befordring og Fremgang, ſom er dets Hensigt, burde det have ſkatteret ſig lykkelig ved at finde til dette første proſaiſke Spørsmaals Afhandling en Forfatter, der ſaa grundig og fortræffelig har afhandlet dette Spørsmaal: hvor vel og tydelig har han indſeet og viiſt de ſmukke Videnſkabers Sammenhæng med de grundige, og de ſidſtes Indflydelſe paa de første! Han har troet, at det lærde Sælſkab, hän ſkrev for, havde indſeet det ſamme, og at han derfor ſkulde opfylde dets Hensigt, naar han forfattede ſine

Tanker i tvende Afdeelinger. Derfor undersøgte han i den Første Afdeeling først dette Spørsmaal: Hvad Indflydelse har det i de skiønne Videnskaber, naar oplyste og slebne Folk bestræbe sig derudi at overgaae hinanden? Dernæst i den Anden Afdeeling dette: Hvad for en Indflydelse har det i de skiønne Videnskaber, naar oplyste og slebne Folk bemøye sig for at overgaae hinanden i de andre Videnskaber?

Saaledes troede F., Hr. Prof. Owe Guldberg, han rigtig burde forstaae, bestemme og afhandle Spørsmaalet. Da troede han, at han rigtig skulde træffe Sælskabets ubestemte Meening og Hensigt. Ey i det Første, men i det Sidste tog han mærkelig feyl. Sælskabets Hensigt har ikke været saa almindelig, som han har troet. Vi levede da under een af de Perioder, som man tæller i et Tidsrum af ikke ret mange Aar. Det var den belletristiske Periode, den, udi hvilken de smukke Videnskaber syntes at tage Overhaand i Folkes Munde. Disse fandt paa den Tid mange ivrige Velyndere, og iblant dem Nogle, som endten for intet agtede eller foragtede de grundige Videnskaber. Hvad Under da, om der iblant Sælskabets Lemmer have været Nogle, der har kun haft de smukke Videnskaber, som deres Yndlinger, for Øyne, da de endten ikke har skiøttet om at høre noget om de grundige, eller ikke har indseet deres Indflydelse paa hine og nødvendige Sammenhæng dermed? Een af Deelene maa være, og det sidste ville vi helst formode, saasom vi hellere ville troe, at lærde Mænd kan feyle, end at de skulde elske deres egne Yndlings-Videnskaber med liden eller ingen Agt for de andre, hvis Værdie er langt større. Nok er det, F. tog, som sagt er, mærkelig feyl, og maatte derfor taale denne Dom af Sælskabet, at de endten maatte tilkiende ham Prisen, eller udsætte den til en anden Gang, og, at den Sidste (i Sandhed den nødvendigste og væsentligste) Deel af hans Afhandling var meer, end de havde forlangt: hvilken de derfor har anseet blot som et Anhang, der ikke stoed i nogen saa nøye Forbindelse med det opgivne Spørsmaal: en Erklæring, som viser kun denne Periodes herskende Tænkemaade. Man har vildet, at de grundige Videnskaber skulde kun i det høyeste være som et Appendix eller Anhang til de smukke.

Men

Men lad nu saa være, at F. har feylet i gt træffe Sælskabets urigtige Meening og Tænkemaade, hvis var da Skylden? Hans? Nej! han tænkte rigtig, og troede, at Sælskabet tænkte ligesaa. Men Sælskabet har ikke nøye forklaret sig. De burde have tilføyet denne Forklaring: „Hvad Indflydelse har det i de smukke Videnskaber, naar oplyste og „slebne Folk derudi stræbe at overgaae hinanden. Her ville „vi ikke høre et Ord om de grundige, saasom disse ey staae „i nogen saa nøye Forbindelse med de smukke.“ Nu havde en F. vidst at rette sig efter deres Tænkemaade. Men i Mangel af saadan Erklæring burde man billig have ham undskyldt, at han tænkte saa rigtig. Dette var nu eet af de første Skrit, Sælskabet gjorde til de smukke Videnskabers Befordring.

Men med Hr. Prof. Guldbergs Afhandling blev det ikke derved. Vore Naboer, Tydskerne, skulde endelig ogsaa vide dette til deres Efterretning, at Hr. Pr. G. havde taget feyl af Sælskabets Meening, ret ligesom hans Landsmænds ufordeelagtige Domme ikke vare kraftige nok for at bevæge F. til den Beslutning, aldrig at skrive mere til smukke Videnskabers Befordring, som skulde være Sælskabets Øyemærke. I det 10de Binds første Stykke af en Journal, som udkommer til Leipzig under Titel af Bibliothek der schönen Wissenschaften und der freyen Künste finder man hans Afhandling paa det ubilligste recenseret, men i en saa fuldkommen Overeensstemmelse med Sælskabets ugunstige Dom, som øyensynlig viser, at Afhandlingen endten maatte være forfattet her i Dannemark og tilskikket de Leipzigske Journalister, med Begiering, at den maatte finde Sted i deres Bibliothek, eller og der maa være nogen forborgen sympathetisk Grund til saa lig en Tænkemaade i Kiøbenhavn og Leipzig. Die Gesellschaft (hedder det) erinnert mit Rechte, daß der letzte Theil dieser Abhandlung mehr sey, als sie verlangt habe, und wünscht, daß der Verfasser statt dieses Anhanges, der in keiner so genauen Verbindung mit der aufgegebenen Frage steht, lieber aus der Geschichte der schönen Wissenschaften gezeigt hätte, was dieselben zu verschiedenen Zeiten, besonders in den neuern, durch das gemeinschaftliche Bestreben mehrerer Nationen wirklich gewonnen haben. Paa det nu saadan

Feyl kunde ſynes af Sælſkabet med Ret at bebreydes F., og Skylden ikke ſkulde falde tilbage paa Sælſkabets ubeſtemte Spørsmaal, ſaa har Recenſenten med en god og ſnild Overlæggelſe ſaaledes fremſat Sælſkabets Spørsmaal: „Hvad for „ Indflydelſe har det i de ſkiønne Videnſkaber, naar oplyſte „ og ſlebne Folk derudi (darinnen) ſtræbe at overgaae hin„ anden?" Hvor vel har ikke Recenſenten vidſt hvad der tiente til Sælſkabets Frelſe! Og det ſkulde man i Leipzig ſaa rigtig kunne træffe uden Sympathie, naar ikke Recenſenten ſelv var en Danſk Mand? Dog, hvad ſige vi? Danſk Mand? Saa kunde det falde nogen veltænkende Danſk Mand og Patriot ind iblant Fremmede ſaaledes at ville beſkiæmme ſit Fæderneland: „Die Zahl der Leſer iſt (in Dännemark) ſo klein, weil „ dieſer Wegen ihrer ſtarken Bekanntſchaft mit auswärtigen „ Schriften die Schwäche ihrer meiſten eignen Scribenten „ nur allzu gut kennen?" Nogen Fremmet maa have Deel derudi, ſom, i det han fuldkommen har kiendt Sælſkabets Tænkemaade, har vildet ſlaae 2 Fluer med eet Smek, indlægge ſig Gunſt af Sælſkabet, og viſe ſin Erkiendtlighed, fordi han med Landets Børn tager Deel i Landets Gode. At han har kundet giøre ſig ſaa daarligt et Haab ved en ſaa nedrig Smiger at vinde fornuftige lærde Mænds Yndeſt, kan ingen forundre ſig over, ſom har læſt Kritiken, og lagt Mærke til adſkillige Steder, der ey røbe nogen ſynderlig ſtor Forſtand. Vi have tilforn med Fornøyelſe læſt Hr. Pr. Guldbergs Afhandling i vor Modersmaal og ved nærværende Leylighed læſt den med lige ſtor Fornøyelſe nok en Gang. Vi troe med god Grund at kunne forſvare den mod adſkillige af de Indvendinger, ſom ere giorte derimod, naar det var den Umage og Vidtløftighed værd. Men for at viiſe, af hvad Slurdey Kritiken ſmager, og retfærdiggiøre vor egen Kritik derover, kan denne Recenſentens Anmærkning S. 108 unmöglich können doch die Sprachen denken, være tilſtrækkelig nok. Hr. Pr. G. havde i hans Tanker uhældig ſagt, at flere Sprog kunde ſtemme overeens i Billeder og ſindrige Tanker, da han dog ved ſindrige Tanker ey forſtaaer andet, end ſindrige Udtryk og Talemaader. Hvor ofte ſige vi: det Franſke Sprog har mange ſøde og kiælne Tanker: det Latinſke og Grækiſke Sprog har mange ſindrige Tanker? Vil man dermed ſige, at diſſe Sprog kunne tænke, eller nøg-

te,

te, at jo Tankerne komme fra Skribenternes Genie? Hvor forlegen maa den gode Recenſent have været for at faae noget at ſige? Kritiken maa nu ſkrive ſig fra hvem den vil, nok er det, den geraader det Leipzigſke Sælſkab til liden Ære, der uden Betænkning indrykker i deres Bibliothek hvad dem tilſkikkes fra Personer i fremmede Lande, og ſom diſſe af en ſaa synſynlig perſonlig Partieſkhed mod andre deres Medborgere har opſat. Viſer det ikke, at man ſørger kun for at faae ſin Journal fyldt med noget, lige meget hvormed, hvorfra og hvordan det er?

Denne har da været den Guldbergiſke Afhandlings ſlette Skiæbne i den critiſke lærde Verden, da dog dens Belønning efter Fortieneſte uden nogen avindſuld Dom burde have været den første Opmuntring for de Danſke til de ſmukke Videnſkabers Dyrkelſe.

Juſt dette har bevæget Hr. Pr. G. til at lade ſin Afhandling overſætte i det Tydſke Sprog og fremlægge for Tydſke Læſere. „Naar, ſiger han i Fortalen, mine Læſere erindre ſig „den grove Foragt, hvormed min Perſon og mit Skrift er „bleven begegnet, ſaa ville de lettelig troe, at jeg havde Aarſag til at være misfornøyet. Vel har jeg Koldſindighed nok „til at foragte en Journaliſtes Galde: thi hvor lidet har den „ſom oftest paa ſig? Men det giorde mig ondt, at jeg ſaaledes ſkulde mishandles i det Bibliothek, for hvilket jeg bær „Høyagtelſe. Dog er det ikke dets ordentlige Forfattere, der „har fældet denne bittre Dom imod mig. Den er falſk, fuld „af Ondſkab og Fornærmelſer imod Perſonen, og end mere „mod det Folk, hvilket jeg har den Ære at tilhøre. Skulde „Bibliothekets Forfattere vel have tænkt eller ſkrevet noget „ſaadant? Hvi ſkulde de Leipzigſke Lærde have overtalet ſig til „at fælde ſaa foragtelig en Dom om de ſkionne Videnſkabers „Tilſtand i Dannemark, og giøre det ſaa fiin, at det tillige „kunde træffe de andre Videnſkaber? Man ſee S. 101-103 „og 118! Hvi ſkulde de have Lyſt til at giøre Verden det „viis, at Dannemark for nærværende Tid har kun tvende „Skribentere (Sneedorph og Rothe) af hvilke det med „nogen Ret kan roſe ſig? (*) Man kiender dog af diſſe For-

„fat-

(*) Recenſenten anfører først diſſe Sælſkabets Ord: „Beſon-
„ders

„ fatteres andre Arbeyder deres Forsigtighed, Beskedenhed „ og Indsigter, og uddrager deraf den velgrundede Følge, at „ saadanne Overilelser som disse, ey med Grund kan tilskri„ ves dem. Sæt, de ey tilstrækkelig nok ere underrettede om „ Videnskabernes Tilstand hos os (en Skiæbne de maa have „ tilfælles med andre deres Landsmand), saa have de dog en „ mere sat og moeden Beskedenhed, end at de skulde fælde en „ Dom til en heel Nations Beskiæmmelse, som de ikke til„ strækkelig kiende. Det er vel af meget mindre Betydenhed, „ at man imod mig (S. 118) har udvalgt de haanligste Udtryk: „ men dette veed jeg dog, at Bibliothekets ordentlige Forfat„ tere ere langt fra at føre saadan et Sprog. Recensionen „ er bleven dem tilskikket, og de have viist den Høyelighed mod „ en fraværende Ven, at tillade ham i deres Blade at ud„ tømme sig fra en Deel af den Forgift, der pinte ham. „ Venskab er medlidende, og kan læt lade sig bedrage.“ Hr. Pr. G. har hverken haft Leylighed eller Lyst at følge Recensenten i alle hans Anmærkninger, men troet, at det var nok med et par Exempler at vise, af hvad for en Aand han var dreven, da han greeb til Pennen, og svor, at det skulde gielde hans Ære. Det eene er den Oversættelse af Prüs-Spørsmaalet, med hvilken Recensenten, som vi oven til har viist, saaledes har vidst at bestemme dets Meening, at Selskabet kunde siges med Ret at have bebreydet F. ovenmældte Feyltagelse af deres Meening og Hensigt. Forfatterens Tanker over den hellige Digtekunst har haft en fælles Skiæbne med den foregaaende Afhandling. Disse skulle tillige med nogle andre af hans Tanker tiene til Beviis paa, at Smagen i Dannemark endnu var i sin Barndom. Derfor har han ogsaa besørget og her

„ ders aber sehen wir auf die Grundsätze, worauf die Re„ gierung alle ihre Anschläge und Handlungen bauet, und „ wir werden überzeugt, daß einer von diesen glücklichen „ Zeitpunkten (die Jahrhunderte des Perikles, Augustus ꝛc.) „ für Dännemark gekommen sey.“ Derpaa føyer han til: „ Wir müssen hinzusetzen, das ein Snedorf und Rothe „ Beweises genug sind, wie berechtigt die Gesellschaft sey, „ sich solche Hofnungen zu machen.“ Kan man nu skinbarlig see, at Recensenten har kun været en Smigrer af disse tvende ellers i Sandhed ligesaa brave Mænd, som mange flere, ja en Smigrer, de selv maatte bære saa stor Foragt for, som han ey har vidst at rose dem uden paa deres Fædernelands Bekostning.

her tilføyet en Oversættelse af disse sine Tanker, hvilken han, uden at indlade sig i nogen Stridighed med Recensenten eller vidtløftige Undersøgninger over enkelte Steder, har fundet for godt at overlade til sine Tydske Læseres upartiske Domme. Saa stor Tillid har han haft til sin Sags Rigtighed og deres Skiønsomhed.

Kønigsberg.

Kanter har forlagt: Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen. Von M. Immanuel Kant. 1766. 110 S. i 8vo. Hr. Kant hører med til den liden Klasse af de tydske Philosopher, der tænke grundig, rigtig og ordentlig, men og tillige smuk, tydelig og naturlig, til en Sulzers, Mendelsohns og Abbts Klasse. Han har alerede i andre Skrifter herpaa givet Prøver, og ved nærværende stadfæster han den opvakte gunstige Dom om hine. Dette er deelt i 4re Afdeelinger. I den første handler han om adskillige Gienstande af Følelsen om det Høye og Smukke. Maaden, hvorpaa dette udføres, er følgende: „Høye Eege „ og eensomme Skygger i en helliget Skov ere høyt, Blom„ ster-Beede, nedrige Hække og Træer skaarne i Figurer ere „ smukt. Natten er høyt, Dagen er smuk. Gemyts-Arter, „ som besidde en Følelse af det Høye, blive altid ved en Som„ meraftens rolige Stilhed, naar Stiernernes zittrende Lys „ skinner igiennem den brune Nat og den eenlige Maane staaer „ i Synekredsen, opløftede til høye Fornemmelser af Venskab, „ af Verdens Foragt, af Evigheden. Den skinnende Dag „ indgiver geskæftig Iver og en Følelse af Lystighed. Det Høye „ rører, det Smukke opvækker.“ Saaledes gaaer Hr. Kant endnu flere Gienstande igiennem, og opløser nogle Arter af det Høye og Smukke. Den anden Afdeeling handler om det Høyes og Skiønnes Egenskaber hos Menneskene i Almindelighed. Først bringes de fornemste moralske Giernинger under det Skiønnes og Høyes Begreber, og tillige begge disse Egenskabers Udartninger i det menneskelige Liv. Her ere nogle af de Exempler, hvorved Hr. Kant oplyser sine forhen angivne Begreb. „Den gamle Eremitiske Andagt var una„ turlig. Klostere og deslige Grave til at indsperre levende „ Helgene, ere Narrerier. At tvinge sine Sinds-Lidelser ved

„ Grundſætninger er høyt. Udvortes Tugtelſer paa Legemet, „ Løfter og andre Munkedyder ere Narrerier. Hellige Been, „ helligt Træ og alle ſaadanne Lapperier ere Narrerier. Blant „ Vittighedens og den fine Følelſes Værker falde Virgils og „ Klopſtocks epiſke Digter i det Ædle, Homers og Mil„ tons i det Unaturlige. Ovids Forvandlinger ere Narre„ rier o. ſ. v.“ Han taler derpaa om den ægte og adopterte „ eller Skin-Dyd; dernæſt betragter han Fornemmelſerne af det Høye og Skiønne, i ſær for ſaavidt de ere moraliſke, efter Temperamenterne. Dette lader ſig vel nok læſe, men om Erfaring altid ſtemmer overeens dermed, er et andet Spørsmaal. Den tredie Afdeeling har til Overſkrift: Von dem Unterſchiede des Erhabenen und Schönen in dem Gegenverhältniß beyder Geſchlechter. Forfatterens Hovedtanke er denne: ligeſom man med Grund kalder Qvindekiønnet det Smukke, fordi det i ſær beſkæftiger ſig med ſmukke Gienſtande, ſaaledes kunde Mandkiønnet giøre Paaſtand paa Navn af det Ædle. I denne Afdeeling forekommer meget nyt, ſom holder Læſeren i Opmærkſomhed, men ogſaa meget trivialt, og Ideen er, ſaa at ſige, udpreſſet til ſidſte Draabe. Den fierde Afdeeling handler om National-Charaktererne, for ſaavidt de beroe paa den forſkiællige Følelſe af det Høye og Skiønne. F. beſkæftiger ſig fornemmelig med Italienerne, Franzoſerne, Tydſkerne, Engellænderne, Spanierne og Hollænderne, og han har gaaet ſaa nøye til Værks ſom mueligt, ved denne ellers vaklende og vilkaarlige Sag.

Halle.

Trampe har forlagt: *Joh. Jac. Wetſtenii* libelli ad criſin atqve interpretationem novi teſtamenti. Adjecta eſt recenſio introductionis *Bengelii* ad criſin novi teſtamenti atqve Gloceſtrii *Ridley* diſſertatio de Syriacarum novi foederis verſionum indole atqve uſu. E bibliotheca & cum qvibusdam notis viri cel. *J. D. Michaelis*. Jn Academicorum uſus edidit & pleraqve obſervationibus illuſtravit D. *Joh. Salomo Semler*, in Acad. regia Halenſi Theol. Prof. Publ. Ord. cet. 1766. 339 S. i ſtor 8vo foruden Fortalen og Regiſteret. — Det er en afgiort Sag, i det mindſte hos fornuftige Skrift-Fortolkere, at Wetſteens

Skrif-

Skrifter over det Nye Teſtamentes Kritik nu omſtunder ere umiſtelige, da de ere fra en Mand, der havde anvendt den bedſte Deel af ſit Liv paa dette Studium med megen Dueligheed. Af denne Grund, og fordi diſſe Skrifter ere noget-rare, har Dr. Semler, efterat han har udgivet denne Hollænders lærde Prolegomena, nu igien ladet oplægge ogſaa andre hid henhørende Wetſteenſke Sager formerede og forbedrede i Tydſkland. Først forekomme: Animadverſiones & cautiones ad examen variarum lectionum Novi Teſt. neceſſariæ, ſom indbefatte 19 Canones, f. Ex. Omnibus modis curandum eſt, ut habeatur Editio novi Teſtamenti qvam emendatiſſima. — Ut vero emendationem ἐκδοσιν novi teſtamenti aliqvando habeamus, omnia ſubſidia adhibenda ſunt, qvæ Critica Ars ſuppeditat. — In typis expreſſis codicibus Præſcriptio locum non habet &c. Efter enhver af diſſe Sætninger følge videre Forklaringer af Wetſteen og Forbedringer ſamt Tillag af D. Semler, hvilke forekomme meget hyppig. Saaledes bemærker f. Ex. D. Semler i Anledning af den 11te Kanon: Lectio cum ſtylo cujusq. Scriptoris maxime omnium conſentiens, cæteris paribus, præferenda eſt, at denne Regel vel finder Sted ved de Græſke og Romerſke Skribentere, af hvilke vi endnu har mange Værker tilovers, men ikke ved Bibelens Skrifter. Ecqvis enim, ſiger han S. 68, Matthæi, Marci, ſtilum jam ſibi fingere atqve informare poteſt, cum ſint iſti commentarii, ſive libros excuſos legas, ſive ſcriptos ſeqvaris, mirum in modum contaminati? Nam ſi vel maxime eligas codicem Alexandrinum, qvem tanti feeit Bengelius in hac cauſſa: hic jam codex millies fœde eſt interpolatus cet. —— Herpaa følger et andet Skrift af Wetſteen de interpretatione novi Teſtamenti, hvorved den ſelv ſamme Indretninger, ſom ved det første. Nogle af Reglerne i den Wetſteenſke Fortolknings-Maade ere følgende: In voce, phraſi, vel pericopa interpretanda, accurate legenda ſunt qvæ præcedunt & qvæ ſeqvuntur: videndum qve, qvomodo media, prima & ultima inter ſe cohæreant. —— Vera verborum & phraſium ſignificatio non tam ex etymologia, aut ex ſingulis vocibus ſeparatim ſumtis, qvam ex uſu & exemplis eſt petenda. —— Voces & phraſes obſcuræ & intellectu difficiles, qvarum pleræqve notiones aut nullas aut

complicatas & confusas habent, ex claris, simplicibus & intellectu facilibus sunt explicandæ &c. —— Derpaa følger: Joh. Salom. Semleri spicilegium observationum de variantibus N. T. lectionibus, in qvo præcipua etiam ex J. A. Bengelii introductione in crisin N. T. recensentur. De fleste Bengelii Regler blive endten forbedrede eller igiendrevne. Videre følger: J. J. W. de interpretatione libri Apocalypseos, og derpaa J. S. Semleri observationes breves de interpretatione Apocalypseos, som formedelst deres Nyehed fortiene Opmærksomhed. Saaledes hedder det f. Ex. at den saa kaldte Johannis Aabenbaring ikke er skreven for de gamle Tiders Christne, men kuns for de første af Jødedommet omvendte Christne; af samme Aarsag skulle heller ikke Forjættelsen om Christi Tilkommelse og Prophetien om de forestaaende Mirakler og Tegn saaledes forstaaes, som at deres Opfyldelse endnu først skulle forventes ꝛc. Anmældte Værk sluttes med Engelskmanden Ridleys lærde Afhandling om Beskaffenheden og Brugen af det Nye Testamentes Syriske Oversættelser med nogle Anmærkninger af Hr. Hof-Raad Michaelis i Gøttingen. Derudi handles iblant andet om det Syriske Sprog og dets Mundarter; om Værdien og Alderen af den Syriske Oversættelse, som man pleyer at kalde simplicem og som Widmanstad har udgivet. Her undersøges, om den latinske Oversættelse er ældre end den Syriske (Hr. Ridley forekommer det meget troligt, at Versio Syrorum simplex er ældre end alle latinske Oversættelser;) om Philorens Oversættelse; om andre Haandskrifter af Syriske Oversættelser. Tilsidst besvares adskillige Tvivl, som af Wetsteen og Hr. Michaelis ere frembragte.

Amsterdam.

Formodentlig i Paris er forrige Aar paa nye bleven oplagt: les erreurs de Voltaire. 534 S. i stor 12mo. Forfatterens Hoved-Hensigt er at forsvare Religionen mod benævnte Digter. Men i Stedet for at redde Christendommen i Almindelighed, er det hans virkelige Hensigt at retfærdiggiøre den Romerske Kirke, hvorved han tillige yttrer al den Bitterhed og Ubilligbed, en Modstander kan vise, og lægger Voltaire allermeest til Last, at han hverken er en Katholik,

eller

eller en noksom ivrig Franzos. Ved denne egennyttige Hensigt taber det Gode meget, som her er bleven sagt til Bedste for Religionen i Almindelighed. Ellers ere mange af hans Tanker velgrundede. Voltaire har vist nok giort Martyrernes Antal for lidet, og Julian for stor. Derimod billiger F. for meget Carl den Stores blodige Iver: han holder uden Aarsag de Engelske Love for skarpere, som mod Katholikerne ere saa milde, at man forunder dem stor Indflydelse i Parlaments-Valgene, deres Messe-Huuse, mangfoldige Præster og Missioner, og Frihed at giøre Proselyter. Endnu mere stikker Præsten frem, naar han vil bevise, at Nadveren har altid været mere sielden med, end uden Kalken. Tvert imod Historien vil han forringe Muselmændenes Erobringer. Fra Hercules Støtter indtil Ganges gik deres Rige, og atter fra Kysterne af Zangebar ind i Siberien, og saa stort har det Romerske Herredømme aldrig været. Albigenserne bebreydes de unaturligste Vildfarelser, og dermed retfærdiggiøres deres Forfølgelse. Paa samme Maade begegner man Waldenserne, og giver den gode Huss Skyld for, at hans Efterfølgere har efter hans Død forsvaret sig med Vaaben mod deres Undertrykkere. Ligeledes undskylder Forf. Julians ulykkelige Raad, at bryde Freden med Amurath den II., og undseer sig ikke ved at nægte Præsternes Senge-Søstre, mod hvilke den Tydske Nation authentisk har frembragt deres Klagemaal. Det er falsk, og imod Akterne, naar man siger, at til Bern og Genf har Katholikerne ingen Frihed haft til at forsvare deres Kirkes Sætninger i de bekiendte Dispyter. De protestantiske Geistliges Ægteskaber forekastes dem paa en latterlig Maade ligesaa bitter, som det var Horerier, da de dog saa tydelig har Guds Ord og de første Kirkeforsamlinger for sig. F. anfører den bekiendte Sander som et antageligt Vidne. At Paven, eller meget meer den Pavelige Forfatning er Antichristen, har mange, endog Katholiker troet, men Protestanterne aldrig giort til en Troes Artikel. Tusende ubeviiste Bebreydelser giøres de Franske Protestanter, som dog altid elskede og forsvarede den fra dem affaldne Henrich IV., da der immer i den Kirke, han var gaaet over til, var een Morder efter en anden, som traf Dølken imod ham. F. roser med sædvanlig Iver Ophævelsen af det Nantiske Edict ꝛc. Disse anførte Exempler viser tilfulde, med hvor stor Partiskhed denne Bog er skreven.

Smaa

Smaa Efterretninger.

Saa prægtig et Mindes-Tegn, ſom følgende Brev, paa vor allernaadigſte Monarks Høy-Kongelige Ædelmodighed bør vi billig optage i vore lærde Efterretninger dem til Ære og deres Læſere til Glæde og Fornøyelſe:

Lettre de Mr. de Voltaire au Roi CHRETIEN VII. à l'occaſion d'un Préſent, que Sa Majeſté avoit fait à l'infortunée famille de Calas, du 4 Fevr. 1767.

SIRE

La lettre dont vôtre Majeſté m'a honoré m'a fait repandre des larmes de tendreſſe & de joye. Vôtre Majeſté donne de bonne heure des grands exemples. Ses bienfaits penetrent dans des pays preſque ignorés du reſte du monde. Elle ſe fait des ſujets de tous ceux qui entendent parler de Sa généroſité bienfaiſante. C'eſt dans le Nord, qu'il faudra voyager pour apprendre à penſer & à ſentir. Si ma caducité & mes maladies me permettoient de ſuivre les mouvemens de mon cœur, je viendrois me jetter aux pieds de vôtre Majeſté. Du tems que j'avois de l'imagination, Sire, je n'aurois fait que trop de vers pour repondre à vôtre charmante proſe. Pardonnés aux efforts mourans d'un homme qui ne peut plus exprimer l'étendue des ſentimens, que vos bontés font naitre en lui. Je ſouhaite à vôtre Majeſté autant de bonheur, qu'elle aura de veritable gloire.

J'ai l'honneur d'être &c.

Pourquoi, généreux Prince, Ame tendre & ſublime,
Pourquoi vas-Tu chercher dans nos loiutains climats,
Des cœurs infortunés, que l'injuſtice opprimé?
C'eſt qu'on n'en peut trouver au ſein de Tes états.
Tes vertus ont franchi par ce bienfait auguſte
Les bornes des pays gouvernés par tes mains:
Et partout, où le Ciel a placé des humains,
Tu veux, qu'on ſoit heureux, Tu veux qu'on ſoit juſte.
Hélas! aſſés de Rois que l'hiſtoire a fait grands,
Chès leurs triſtes voiſins ont porté les allarmes.
Tes bienfaits vont plus loin que n'ont été leurs armes.
Ceux, qui font des heureux ſont les vrais conquerans.

Vers

Vers du Comté O. M. Rantzau, *à l'occaſion des précédens*

Ce favori du Dieu, qu'à Delos on revere,
Ne chante Tes vertus, qu'en chantant nôtre bien.
S'il Te peint des humains le monarque & le pere,
Il n'eſt pour Tes ſujets, qu'un pur hiſtorien.
C'eſt ainſi que bientôt pour Tes vertus auguſtes
Ces heros deſtructeurs, que l'hiſtoire a fait grands
Verront ceder la gloire à des titres plus juſtes
qu'à ceux des Conquerans.

Frankfurt ved Oderen. Den 24de Januar., ſom var Kongen af Preuſſen Hans Fødſels-Fæſt, holdt det af Hans Majeſtæt ſammeſteds ſtiftede lærde Sælſkab til Videnſkabers og Kunſters Nytte ſin første offentlige Sammenkomſt paa Akademiets øverſte Høreſal. Hr. Geheime-Raad **Darjes**, ſom Præſes, handlede kortelig om lærde Sælſkabers Nytte, og fortalte Hiſtorien af Sælſkabets Oprindelſe og nærværende Tilſtand i et Indbydelſes-Skrift. I den offentlige Sammenkomſt holdt han en Indvielſes-Tale over **Grotii** Læreſætning de J. B. & P. Lib. II. Cap XXV. Naturaliter non tantum unumqvemqve ſui juris eſſe executorem, ſed & alieni. Secretairen i den anden Orden af Sælſkabet Hr. **Reichard Gottlob Reiber**, afmalede meget veltalende **Friderichs Storhed**, og udnævnte derpaa i Sælſkabets Navn adſkillige udenlandſke Lærde til Medlemmer, og meldede, at Sælſkabet vilde for dette Aar udbede ſig Oplysning paa følgende af dets Medlemmer fremſatte Opgaver: I den mathematiſke Klaſſe: Papir-Møllers Bygning at adſkille og faſtſætte, til Papirets Godhed, og forbedre ſamme. I den phyſiſke Klaſſe: At angive Midlerne, hvorved man bequemmeſt kan betage Jernet ſin Skiørhed. I den philoſophiſke Klaſſe: At angive Philoſophernes Hoved-Læreſætninger, ſom ere ſkadelige for det menneſkelige Sælſkab, og hvori denne Skade beſtaaer. I den hiſtoriſke Klaſſe: Om Markgrævſkabet Brandenborg allerede er bleven ſtiftet under Keiſer **Henrich** den Første, og om Grev Siegfried af Ringelheim, der formeente Broder til Keiſerens Gemahl **Mathildis**, har været den første Markgreve derover? I de ſmukke Videnſkabers Klaſſe: At giøre reelle Begreb om Caſibus Nominum, for herved

ved at lægge Grunden til Grammatiken, som forholder sig til Videnskaberne, som Regne-Kunsten til Mathematiken. I den oekonomiske Klasse: Om det Problem, om at oprette Bom-Ulds-Fabrik, hvilket er fremsat i Beyträgen einer Gesellschaft in Thüringen, her kan sættes i Værk? Denne Høytideligheed blev sluttet af Taleren i den anden Orden af dette Sælskab, Hr. Aug. Ludw. Isensee, som forestillede de Preussiske Staters Lykſaligheed.

Efter Beretning skal Hr. Geheime-Raad Darjes, paa fordeelagtige Vilkor, være anmodet om, at gaae til Petersborg, for tillige med andre Lærde at indrette den Russiske Ret og forfærdige en Russisk Lov-Bog.

Det Kongelige Preussiske lærde Sælskab, til Videnskabers og Kunsters Nytte, i Frankfurt ved Oderen, har udvalgt Hr. D. Gottf. Prose til Assessor i den Mathematiske Klasse af første Orden, og Prof. P. C. Henrici til Assessor i de smukke Videnskabers Klasse, ligeledes af første Orden.

Madrit. Hans Katholske Majestæt har for nyelig benaadet den lærde Spanske Adelsmand, Don Gregor Majans, til Belønning for sine Fortieneſter, med Værdighed af en Hofdommer, Alcalde de Corte, og han nyder alle de Fortrinne, som dermed ere forbundne. Foruden dette har Monarken bestemt for ham en aarlig Pension af 22000 Reales de Vellon, at han dermed kan bestride sine lærde Arbeyder. Kongen forærede ham ogsaa de prægtige Værker, som forestille Oldsagerne ved Herculanum og det Kongelige Slot Caserta ved Neapel, og skal ved samme Leylighed have sagt til ham med de naadigste Udtryk: De vare i intet Bibliothek bedre anbragte end i hans. En Omstændighed, der viser Kongen, som de Lærdes Beskytter og Velgiører.

Bützow. Under Præsidio af den berømte Hr. Detharding, har en Jøde, ved Navn M. Moses, forsvaret en af ham selv forfærdiget medicinsk Afhandling, hvorudi Es. XVI.

4. for-

4. forklares, og i Anledning deraf handles om de gamle Hebræers Omſorg, i Henſeende til nyfødde Børn. I ſamme Afhandling forekommer den mærkværdige Efterretning, at Jøderne i Tyrkiet, efter deres Forfædres Skik, gnide deres nyefødde Børn med Salt og vaske dem i ſalt Vand, hvorved de forebygge, at de ikke faaer Kopperne, ſom de Tyrkiſke Børn, og de iblant de Chriſtne boende Jøders Børn, hvilke ikke bruge dette Forvarings-Middel. Denne Jødiſke Læge beſtyrker dette Middels Virkſomhed foruden andre Grunde ved Udfaldet, og beretter, at de Jødiſke Børn i Tyrkiet virkelig forſkaanes for Kopperne.

Anmældelser.

Siden forrige Aars April-Maaned udkommer i Hamborg hos J. G. Fritſch et moralſk Ugeſkrift, under Titel af Der Einſame. Skrivemaaden er reen og ziirlig. De afhandlede Materier ere nyttige, ſtadsæſtede med ſindrige Steder af berømte Forfattere, og de proſaiſke Afhandlinger blive undertiden med poetiſke Stykker afverlede.

Halle. I den Rengerſke Boghandling er udkommen det tredie Oplag af Hr. Prof. Eberhardts Erſten Grunden der Naturlehre paa 2 Alph. og 3 Ark foruden Fortalerne, og 14 Kobbertavler. Denne bekiendte Haandbog er af F. meget formeret og forbedret i nærværende Oplag, ſaaſom Værket ſelv indeholder over 8 Ark og 4 Kobbertavler mere end den anden Udgave. Ordenen i Foredraget er bleven den ſamme, men Tilſætningerne ere betydelige. F. har ſøgt at giøre Værket ſaa fuldſtændigt, ſom mueligt er i et Kompendio. Han meddeeler derfor en tilſtrækkelig Efterretning om alle de Opfindelſer, hvorved Naturlæren i de nyere Tider er beriget. Saaledes beſkriver han kort, men tydelig den Smeatoniſke Luftpompe, de Dollantiſke Kikkerter, de nyere Forſøg med Electriciteten, og den magnetiſke Kraftes Forſtærkning o. ſ. v. I ſær ere Kapitlerne om Electriciteten og Luftbegivenhederne anſeeligen formerede.

Piſa. Hos Pizzarno er til Kiøbs Racolta di opuſcule filoſofice &c. Tom. I. 1766. De Afhandlinger, ſom den-

denne Samling indeholder, henhøre deels til den theoretiske, deels til den practiske Philosophie. De Materier, som derudi afhandles, ere ikke nye, men nyttige, oplyste med mange vigtige Anmærkninger, og foredragne paa en ny Maade. Her er Indholdet deraf: Om de tænkende Væseners Imaterialitet; om den menneskelige Siæls Frihed; om Tegnene og Følgen af det Gode og Onde; om Viisdom, Kilden til Lykksalighed; om Siælens Styrke, uden hvilken Mennesket ikke kan være lyksalig; om Had til Laster og Kiærlighed til Dyden; om den vise Levemaade og de Sæder, som giøre Menneskene lykkelige; om Indflydelsen af Legemets Sundhed i Siælens Tænkemaade.

Frankfurt og Leipzig. I Aaret 1766. er trykt: **Geschichte des Agathen. Erster Theil**; paa 392 S. i stor 8vo. Denne Roman er skrevet deels i **Marivaux** og deels i **Crebillons** Smag, og antages for Hr. **Wielands** Arbeyde. Det er Historien om en ung Person af et levende Gemyt og en dyb Tilbedere af Dyden, som af en Epikurisk Philosoph angribes med allehaande mod Religionen og Sædeligheden anbragte Grunde, (hvilke Hr. W. en anden Gang lover at besvare) og som et smukt og erfaren Boelskab veed at vinde: hvorved dog den mægtige Dyds Stemme fra Tid til anden lader sig høre i den Unges Hierte, og giør den tilkommende Befæstelse i det Gode rimelig, som Hr. W. lover i det andet Bind. Foruden megen Vittighed og en blomsterfuld Indbildning, har dette Skrift med de ovennævnte Franzoser de utallige og lange Slutninger, Skiæmt o. s. v. i saadan Mængde tilfælles, at mangt et smuk Sted vil blive oversprunget, fordi det ikke ilter til Maaler. Hr. W. er ogsaa tilfulde mere philosophisk end begge disse Franzoser.

Glückstadt. I indeværende Aar er trykt: **Der auferstandne Messias, ein episches Gedicht, verfertigt von D. Ludewig Friederich Hudemann, Mitglied der deutschen Gesellschaften in Leipzig und Greifswald, wie auch Ehrenmitglied der Göttingschen.** 13 Ark i 8vo. Nærværende Digt indeholder 13 Sange, og i samme en høy, rørende og poetisk Forestilling om vor Forløsers Død, Opstandelse og Himmelfart, samt den derpaa fulgte Hellig Aands Udøselse.

No. 14.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 2den April 1767.

Kiøbenhavn.

Glæd dig du hæderlige, du æreværdige, du føderige Bondestand! Den Tid tør komme, man fører dig ind igiennem Stads Portene til Torvet med Muſik og klingende Spil. Vær glad, ſat Haab, men vær taalmodig i Haabet! Patrioterne, ſom elſke dig, ſom ſkiønne paa de Velgierninger, de nyde af din arbeydſomme og frugtbare Haand, de tale meget om dig og din Frihed til det Bedſte. Men det vil vare noget, førend deres patriotiſke Skrig faaer Overhaand over den Egennyttigheds Røſt, ſom raaber derimod. Ja det er ikke nok, de bruge Røſten til din Befrielſe fra det Aag, der trykker dine Skuldre, og qvæler din Kiærlighed til Fædrenelandet. Tænk engang! Nogle af dine Herrer finde ſelv ikke længere Behag i din Trældom. De ophæve den, førend de ſee Nytten deraf for ſig ſelv. De giøre Forſøg. Diſſe lykkes og bringe rige Frugter. Diſſe gjøver man beſkrevne for dermed at opmuntre Egennyttigheden til at efterfølge ſine ueagennyttige Exempler. For kort ſiden ere komne for Lyſet: To Breve om Bondeſtandens og Landhuusholdningens Forbedring. 1766. 56 S. i Median-Octav. Det første af diſſe Breve bær følgende Titel:

En gammel Patriots Svar paa en ung Patriots Spørsmaal, hvorledes Bondeſtanden og Huus-

holdningen paa de adelige Godſer i Holſteen bedſt kunde forbedres.

Dette Brev er ſkrevet paa tydſk og har til Forfatter Hans Høygrævelige Excellence Hr. Geheime-Raad Grev Rantzow til Aſcheberg. Overſætteren har troet at tiene ſine Landsmænd ved at giøre dette fortræffelige Stykke mere bekiendt, og har ventet, at den rare Fortieneſte det beſidder, nemlig at være grundet paa en 27 Aars Erfarenhed, ſkulde giøre det dobbelt nyttigt. Den unge Patriot havde forlangt at vide: 1) Hvad det har været for Grunde, ſom havde bevæget den Gamle til at afſkaffe Hoveriet, eller det Arbeyde af hans Bønder, hvorved hans Hovedgaards Marker tilforn bleve dyrkede? 2) Paa hvad Maade denne Forandring er ſat i Værk? 3) Hvad for Omkoſtninger man har maattet anvende derpaa? og endelig 4) hvad Nytte og Fordeel man har ſporet deraf. Han forlanger dernæſt ogſaa at vide: ved hvilke Midler hans gamle Skoves Forbedring og nye Skoves Opelſkning er bleven befordret? Diſſe Punkter blive beſvarede af den høye Forfatter i nærværende Brev. Den Efterretning han giver om Anledningen til den foretagne Forandring kan vi ey undlade her at anføre:

„ Anledningen til den her værende Landhuusholdnings Foran-
„ dring, og de Regler, vi ved denne nærværende Indretning
„ have fulgt, vare diſſe: Man fandt, at de ſamtlige Hovmarker
„ og i ſær de Jorder, ſom laae længſt fra Gaarden, efter den
„ hidtil brugte Oeconomie ikke bleve brugte ſom de burde, og
„ ey bleve bragte til den Grad af Frugtbarhed, ſom de efter
„ Grundens naturlige Godhed burde kunne naae. Man ſaae
„ baade Hoverie-Bøndernes Sovnagtighed og Dorſkhed i at
„ dyrke Herſkabets Jorder, og den Tvang, man maatte bru-
„ ge for at bringe dem til at opfylde deres Pligter. Den U-
„ villie og Fortrydelſe, med hvilken de gik til deres Arbeyde,
„ foraarſagede en ubekymret Ligegyldighed for at giøre det en-
„ ten vel eller ilde, og en dorſk Begierlighed til at drive Da-
„ gen bort med ſaa lidt og ſaa ſlet Arbeyde, ſom kuns Til-
„ ſynsmændenes Nærværelſe eller Fraværelſe kunde give dem
„ Leylighed til: De ſøgte kuns at komme fra det de ſkulde
„ giøre: alting blev derfore uden Flid og Eftertanke bearbey-
„ det. I den ſamme Sinds Forfatning ſaae man dem at
„ pløye deres egne faa Agre. De havde miſtet Lyſten til at

„ dyrke

„ dyrke dem vedbørlig, siden den ringe Fordeel, de deraf kunde „ trække, ikke var tilstrækkelig nok til at vække dem op af deres „ Sovnagtighed og opmuntre dem til Flid. Deres slette Til„ stand havde allerede vant dem til Nederdrægtighed, ja de „ havde ikke engang mere Mod til at haabe Forbedring i de„ res udvortes Omstændigheder. De levede kun for den nær„ værende Dag, fortærte alt det lidet, de kunde faae tilovers, „ og bleve siden, uden Betænkning, til en Byrde for deres „ Herskab, som saae sig nødt til at føde dem af Haanden, i „ Mangel af hvilken Hielp de gik ud af Landet for at søge „ Lykke, Brød og bedre Tilstand andensteds. Paa det Antal, „ som blev tilbage, mærkede en patriotisk og grantseende Til„ skuer med Bedrøvelse og Forskrækkelse tvende Omstændighe„ der, hvoraf den eene maatte have for Fædernelandet ligesaa „ skadelige som den anden Menneskeligheden vanærende Føl„ ger: 1) De Bønder, som ikke kunde undvige, tabte Mo„ det til at forbedre deres Jorder, til at vedligeholde deres „ Bygninger, til at bygge nye Huse, til at gifte sig; og va„ re de gifte, eller formedelst deres Huses Bestyrelse bleve „ nødte dertil, saa mistede de den ellers saa naturlige Attraae „ til at efterlade sig Børn, paa det de ikke i Steden for Ar„ vegods skulde overbringe paa dem den Elendighed, som de „ selv havde arvet efter deres Forfædre. 2) Dette maatte na„ turligviis qvæle alt det moralske Gode, som kunde findes „ hos dem. Man fornam en næsten fæist Koldsindighed imod „ Gud og Religionen; en ofte næsten til Had dreven Ligegyl„ dighed mod deres Foresatte; en dorsk Følesløshed af deres „ egen Tilstand. De førte deres Huusholdning uden Over„ læg; de arbeydede ugierne, og de arbeydede dovent og u„ troe, siden de meente ved Erfarenhed at være overviiste om, „ at de aldrig arbeydede til deres, men kuns til andres Nytte. „ De tvende sig selv saa modsigende Ting, Armod og Ødsel„ hed, saae man foreenede hos dem: thi da de havde mistet „ alt Haab om at rive sig udaf den første, saa ødede de alt „ det lidet de besadde, og trøstede sig med denne fortvivlede „ Tanke: Dersom vore Herrer ikke selv ville ødelægges, maa de vel føde os: og da Mennesket ey kan leve „ uden Beskæftigelse, uden Tidsfordriv og uden Fornøyelse, „ saa maatte naturligviis disse igien erstattes ved Laster og „ Uordentligheder. Løgne, Bedragerier og Tyverier imod

„ deres Øvrighed og imellem ſig ſelv indbyrdes, beſkæftigede „ deres Sinde. At giøre intet eller ondt var deres Tidsfor„driv; at drikke, æde, ſpille og ſlaaes vare deres Fornøyel„ſer.“ Alt dette bragte os, ſiger F. til at eftertænke, af hvilken Kilde denne Fordervelſe i Indbyggernes Sæder og Levemaade kunde flyde; hvad der kunde være Aarſag til ſaa ſlet en Huusholdning; og om det ikke var mueligt at udfinde et Middel, hvorved denne indførte og ſaa faſt indgroede Dorſkhed kunde afhielpes, Misfornøyelſen ophæves og en bedre Tænkemaade blant Landets Børn indføres. Man fandt denne Aarſag, og den beſtod derudi, at diſſe Folk aldeles ikke arbeydede for dem ſelv og til deres egen Fordeel, men aleene for andre, og til Herregaards Eyerens Nytte. Man maatte altſaa være betænkt paa et Middel, hvorved man kunde ſkaffe denne fortræffelige og æreværdige Stand (ſaa ædelmodig er den høye Forfatters Udtryk) ſaadanne Grunde, ſom kunde røre dens Intereſſe, og viſe den ſkinbarlige Fordeele, og ſom, i det de giorde den agtſom paa ſin egen Nytte, kunde tillige giøre den villig til at befordre det almindelige Bedſte. Men dette Middel kunde fornuftigviis ikke bruges med Nytte, førend man først havde tilſtoppet alle Fordervelſens Kilder. Af diſſe fandt man 6 Hoved-Kilder i de oeconomiſke Omſtændigheder, ſom alle bevise dette, at Bondens Mod nødvendig maa falde, juſt fordi han maa arbeyde for andre, uden Haab om at forbedre ſin og ſines Tilſtand. Derpaa meddeeles en kort hiſtoriſk Efterretning om hvorledes man Skridt for Skridt har bragt denne ny Indretning i Stand. Man giorde først Forſøg med en eeneſte Gaard, ſiden med flere, og 27 Aars Erfaring har beſtyrket ja langt overgaaet den første Formodning, man havde giort ſig om Nytten af denne Indretning. Fremdeles leveres en Fortegnelſe paa de derved forefaldne Udgifter. Endelig opregnes de Fordele, ſom allerede viſe ſig, og i Tiden maa blive alt større og større. De ere af den Beſkaffenhed, at de maa røre og indtage enhver patriotiſk Læſers Gemyt og opfylde det med ivrige Ønſker for Bondeſtandens almindelige Forbedring. Den ædelmodige Forfatter beſlutter diſſe første Spørsmaales Beſvarelſe med denne Tale: „Men ſkulde der findes nogen, ſom uanſeet diſſe Aar„ſager, og uagtet han fandt denne Indretning grundet i „ Fornuften, i Erfarenhed og i Menneſke-Kiærlighed, dog

„ ikke

„ ikke kunde overtale ſig til at arbeyde i nogle og tyve Aar paa „ ſine Undergivnes Forbedring, fordi han let kunde løbe Fare „ for, at foranſtalte noget, ſom hans Efterkommere først „ ſkulde høſte Frugten af, ſiden det menneſkelige Liv er ſaa „ kort eller i det mindſte kan være det; eller ogſaa om der „ ſkulde findes nogen, der ikke havde Villie til at anvende „ aarlig af ſine Udgifter og ſin Overflødighed 3 til 400 Rdlr. „ paa den ſlette Fornøyelſe at have giort vel imod ſine Under„ havende, imod ſit Fæderneland, og imod ſine egne Efter„ kommere, ſaa vil jeg oprigtig raade ham, at han ikke fore„ tager ſig en ſaadan Indretning, ſom aldrig kan ſtemme „ overeens med hans Tænkemaade.“ Derpaa giver han ſig til at beſvare det ſidſte Spørsmaal angaaende ſine gamle Skoves Forbedring og de nye Skoves Opelſkning. Derefter følger

Et Brev om den Forandring, ſom 1761. paa Hirſkholms Amt med Bondeſtanden er foretagen.

Brevets Forfatter glæder ſig ved at være i Stand til at fornøye en Vens Begiærlighed efter at blive underrettet om de Forandringer, ſom til Bøndernes og Landets Forbedring paa Hirſkholm ere ſatte i Værk. De Hirſkholmſke Bønders Tilſtand var, før denne Forandring med dem blev foretaget, den ſamme, ſom de Aſchebergiſke Bønders i Holſteen beſkrives at have været for 27 Aar ſiden. Hendes Kongelige Majeſtæt Enke-Dronning Sophia Magdalena, ſom Hirſkholms Amt tilhører, ſaae i Naade til denne Bondeſtandens Forbedrelſe, og fattede det høypriſelige Forſæt at raade Bøed derpaa. Hoveriet var den rette Kilde og Aarſag til Forbedrelſen. Grøven af Stolberg, Hendes Majeſtæts Ober-Hofmeſter, gav det viſe Raad, at ſkiænke dem Frihed derfra, mod en faſtſat og taalelig Afgift. Forpagteren bliver udkiøbt af hans Contract, og det givne Raad ſættes i Værk. Bonden fik Eyendom paa ſin Gaard, blev næſten ganſke befriet fra Hoverie, nyder i Udviisning aarlig et Skov-Læs Brænde, maa betale 2 Rdlr. af hver Tønde Hartkorn i Hoverie-Penge, og giver 1 Rdlr. af hver Tønde Hartkorn i Stedet for Konge- og Kirke-Tienden, ſom ſkulde ydes i Penge. I diſſe Poſter beſtod Forandringen, hvoraf en 5 Aars Tid har frembragt herlige Frugter, hvilke nødvendig maa tage til, ligeſom de Vanſkeligheder, enhver ſtor

Forandring naturligviis medfører, i Fremtiden taaer af. Bonden er Mester over sin Tid. Han arbeyder med Lyst for sine kiære Arvinger. Tiden, som han tilforn ey satte Priis paa, er ham nu en kostbar Ting. Han elsker sit eget Huus meere, end Kroermandens. Han nøler ikke underveys, for at skaffe sig og sine Hester Hvile, men iler hiem til det Arbeyde, han ved der giælder sin og sines Velfærd. De Penge, han tilforn ødede paa Drik og Dobbel, anvender han nu paa sin Gaards Forbedring. Han anvender langt større Flid paa Agerdyrkningen, indhøster flere Frugter. Disse og andre flere Fordele blive her omstændig opregnede som gode Følger af den giorte huldrige Forandring. Iblant disse er ogsaa denne heel merkværdig, at Bønderne rigtig betale deres Afgifter og træk ke slet ingen Restancer paa sig, men ere tvertimod i Stand til at udbetale de Fordringer, som private Folk have haft paa dem, hvoriblant een har været paa 2000 Rixdaler. Til Beviis paa deres Velstand tiener ogsaa dette, at en Mand foruden Gaard og Besætning, efterlader sig Løsøre for 700 Rdlr., og en anden har ladet sit Testamente confirmere i Cancelliet. Kort sagt: Bønderne ere ved denne Forandring blevne mere vindskibelige, mere formuende, muntre, sædelige. Den Gevinst, Hendes Majestæt Enke-Dronningen har vundet ved denne sin huldrige Forandring, beløber sig aarlig til 2862 Rdlr. Hendes Indtægters ikke Sum alene, men endogsaa Sikkerhed er bleven forøget. Tvende i 5 Aar indfaldne Qvæg-Syger og Extra-Skatten har ikke bragt nogen Bonde til at begiære Forskud eller Eftergivelse i sine Afgifter. Skulde han behøve Hielp, saa tør Fremmede laane ham. Skovene spares og anselig ved denne Forandring, og Arve-Forpagtningen er saaledes indskrænket, at den slet ikke skader Godsets høye Herskab. „ Efter det, siger F., som allerede er fremført bliver det vel „ overflødigt at bevise, at denne Indretning har haft fordeel„ agtige Følger for Landet. Hvorved skulde vel et Lands, el„ ler en Stats Velfærd forfremmes, naar det ikke skeede ved „ Bøndern s Forbedring, Folkemængdens Tilvext, Levnets„ midlernes Formerelse, Formuernes Tiltagelse, Vindskibe„ ligheds Opmuntring og Strøbsomheds Belønning? Disse „ ere dog de visse Frugter, Landet baade allerede nu høster og „ i Fremtiden kan komme til at høste af den høypriselige Hirsk„ holmske Indretning.“ Herefter opregnes de høye Exempler,

pler, ſom paa deres Godſer have giort nyttige Indretninger til Bondeſtandens Forbedring, deels ved at udlægge Hovedgaards Marker til Bøndergaarde, deels ved at fritage Bønderne fra Hoverie. Diſſe ere, Hans Kongelige Majeſtæt Selv, Hans Excellence Hr. Geheime-Raad og Baron af Bernſtorf, Hans Høygrævelige Excellence Hr. Geheime-Conference-Raad Græve af Knuth, Hr. Kammerherre Græv Holſtein til Lethraborg, Hr. Kammerherre Baron Gyldencrone paa Wilhelmsborg. Hr. Etats-Raad Lindencrone har i Sinde at efterfølge diſſe høye Exempler. Til en evig Erindring om den Hirſkholmſke Indretning og til kraftig Opmuntring for Patrioter, lod Hendes Majeſtæt i afvigte Foraar oprette paa Hirſkholm en Obelisk af Marmor, ſom hermed følger afſtukken i Kobber. Dens Opſkrift er følgende: Til ævig Hukommelſe af en priſelig Indretning efter Hendes Kongel. Majeſtæts Sophia Magdalena Befaling, da paa det viſe Raad af Hr. Chriſtian Günther, Græve af Stolberg, Hendes Ober-Hofmeſter, alle Underſaatter i Hirſkholms Amt befriedes af Hoverie, Fæſte-Gaarde forvandledes til Eyendomme.

Paris.

Parallele des trois principaux Poëtes tragiques françois, Corneille, Racine & Crebillon. Précédé d'un Abrégé de leurs vies & d'un Catalogue raiſonné de leurs Ouvrages, avec pluſieurs extraits des Obſervations faites par meilleurs Juges ſur le caractere particulier de chacun d'eux; Ouvrage qui peut ſervir de ſupplement à l'edition du Théâtre de Corneille, par M. de Voltaire, & d'Introduction à la lecture des Chefs- d'Oeuvres Tragiques de la Scene Françoiſe. 1765. 201 S. ſamt en Fortale paa 24 S., i 8vo. Paralleler eller Sammenligninger, naar de lykkes vel, ere altid Siælens behageligſte Forretninger, ſaavel for den, der tegner dem, ſom ogſaa for dem, til hvis Tieneſte de tegnes. Vi ville ikke ved denne Tanke indlade os i pſychologiſke Underſøgelſer; nok er det, vi vide, at vor Siæl i ſær elſker Ligheder, og gierne beſkæftiger ſig med at opſøge dem; nok, at vi forlyſtes ved at holde Produkterne af den menneſkelige Forſtand og Vittighed imod hinanden; nok, at vi af den

Aarſag anmælde denne Bog. Vi undre ellers over, at Voltaire, ſom tragiſk Digter, ikke tilligemed bliver paralleliſeret, da han dog unægtelig med ligeſaa ſtor Ret, ſom hine tre Tragiker, hvilke det 17de Aarhundrede har frembragt, henhører til principaux Poëtes tragiques françois: men maaſkee det er gaaet vor Samler ſom Forfatterne til det poetiſche Bibliotheк, hvilke ligeledes ikke troede ſig til at ſige noget om viſſe tydſke Digtere, naar der ikke alerede var ſagt noget om dem. Thi af egne Vahre har vor Franzos intet leveret os. Vel har han ſat korte Levnets Beſkrivelſer forved ſine Helte, men dem kunde han maaelig udſkrive af ſtørre Værker. Efter diſſe Levnets-Beſkrivelſer følger Jugement de M. de Voltaire ſur les Tragédies de Crébillon. Det er et Udtog af een i Aaret 1764 udkommen Eloge de Crebillon, ſom man tillægger Voltaire, og vor Samler ſiger: nous croyons que c'eſt avec raiſon. — Parallele de Corneille & de Racine par M. de Fontenelle. — Parallele de Corneille & de Racine par M. le Marquis de Vauvenargues. Denne er tagen af den for kort ſiden i ſin Alders 25de Aar afdøde Marquiſes Introduction à la connoiſſance de l'eſprit humain. Hans Levnet forfærdiget af Hr. von Voltaire læſer man i Fortalen, hvor F. kalder ſig et Echo af Voltaire. Marquiſen foretrækker Racines Tragoedier for de Corneilliſke, hvortil Udgiveren ſøger i Fortalen at anføre Aarſagen. —— Obſervations ſur le jugement que M de Voltaire & Madame de Sevigne ont porté de Corneille & de Racine, par M. Gaillard. Forfatteren af diſſe Anmærkninger ſynes bedre om Racine end Corneille. Fortaleren ſiger om Mad. de Sevigne: elle étoit Femme, & dans le ſuffrage: elle écoutoit plus les préjugés de ſon enfance, que ſon gout & ſon jugement. —— Jugement de M. l'Abbé Bateux & de la Bruyere, ſur Corneille & Racine. Det er taget af Cours de belles Lettres, hvor man tillige finder Bruyeres Dom. — Reflexions ſur la maniere de dialoguer de Cornéille & de Racine, de Voltaire & de Crebillon. Voltaire indrømmes Fortrinnet for de andre tre i den Kunſt at dialogere; men tillige prøves og beſtemmes enhvers Maade at dialogere, ſkiønt meget kort. —— Examen des fautes de Langage, dans la Tragédie de Pompée. Diſſe to ſidſte Stykker ere tagne af en Bog udgiven Aar 1749, hvis Titel er: Connoiſſance des Beautes & des Défauts de l'Eloquence & de la Poéſie

dans

dans la Langue Françoiſe. Man er Udgiveren Tak ſkyldig, fordi han har ſkaffet ſine Læſere en behagelig Lecture ved Samlingen af diſſe Piecer.

Zelle.

Johann Diet. Schulze har forrige Aar trykt og forlagt det første **Bind af Beyträge zur Naturkunde des Herzogthums Zelle, geſammlet von J. Taube, Hof-Medicus und Mitglied der Königl. Landwirthſchafts Geſellſchaft**, 6 Ark i 8vo. Dette Værk vil blive overmaade behageligt for Naturkyndere og i ſær for dem i Zelle. Dette Bind er deelt i ſyv Afdeelinger, i hvilke der handles om Jordarterne, Stenene og Petrificationerne omkring Zelle, om Tiæregruberne til Wieze, om Tiærekilderne ved Hæningſe, om Laxefangſten til Wolthauſen, om Saltværket til Sülze, om Perlemuſlingerne i Elvene udi Hertugdømmet Zelle, og om en Kilde ikke langt fra Zelle, der tilforn er holdt for mineralſk. Sand eller Moor indtager de fleſte Egne omkring Zelle: men hvor Landet er ubebygt og fri for Træ, kommer Heden i Stedet for, under hvilken man kan ſkiære ſaavel ſorte ſom grønne Tørv. De øvrige Jordarter ere Leer, hvoraf i ſær meldes om den gule og den blaa, Bierg-Beegjord, Jern-Okkergel, og blant Sandarterne, Støvſand, Driveſand, Leerſand, nogle Arter af Gruus og Jernſand ꝛc. Af Steene har F. fundet den ugiennemſigtige Flinteſteen i overmaade mange Forandringer, hvoriblant ogſaa findes ſkiønne Agater, den rette ſorte og blaa Ildſteen, ſmaa Chryſtaller i Flinteſteenens Huulheder, Quarz-Flinteſteene ved Aae-Breddene, hiſt og her Steenblandinger og adſkillige Steenſpil, ſom Koe-Steenen, Ørne-Steenen; til hvilke han endnu blant Dyreſteenene føyer Perlerne og en Steen, ſom er funden i en Svineblære. Af Petrificationerne anmærkes iblant andet Stierneſteenene. Ved Landsbyen Wieze har man i mange Aar med ſtor Fordeel gravet Tiæreſand, der ſnart gaaer to eller tre, ſnart ſex til ſyv Fod dybt. Man rører det omkring med Vand i en dertil forfærdiget Kiſte, hvor Sandet da gaaer til Bunds, og Tiæren flyder oven paa, ſom ſiden affondres ved et Brøt, der ſtikkes ind, og videre bliver renſet. Man er ellers i denne Egn meget opmærkſom paa Tiæregangene, ſom ogſaa en Indvaaner for kort ſiden

opdaget een, der dog ikke er ſaa riig ſom hiin af den gamle Grube. I Gruberne finder man en ſtor Mængde af Stammer, Greene og Rødder. Ved at grave kommer man undertiden til en af Arbeyderne ſaa kaldet haard Jord, ſom holder kuns liden Tiære. Men det øverſte Lag af Jorden er ſandig. Hr. T. har endnu nøyere underſøgt Tiæreſandets Værdie, og befundet, at hver Pund Jord førte to og et halvt Lod reen Tiære med ſig. To og tredive Unzer Tiære gav ved Diſtilleringen halvanden Unze Phlegma, elleve Unzer klart Olie, ni Unzer af dunkelt, og det tilbageblevne veyede otte Unzer. Denne Tiære er altſaa meget riig paa Bierg-Olie. Men det tilbageblevne har været virkelig Jordbeeg. Olien har ved en ny Diſtillering givet oprigtig Bierg-Balſam af ſig. F. holder denne Tiære for et got Forvarings-Middel mod Qvægſyge, og af egen Erfaring veed han, at Lugten af ſamme har befriet Foerværk fra Møl. Tiærekilderne ved Hænigſe-Sogn ligge i en Dybhed imellem Buſkatſer, ſom ere inddeelte i tre Rum, hvoraf hvert har ſine med Træværk beklædte firkantede og ſnævre for neden tilløbende Brønde. Diſſe Brønde ſtaae beſtandig heel under Vand, ſom har en tiæragtig Smag. For at faae Tiæren, øſer man Vandet af Brøndene til omtrent paa een Fod over Grunden; ſaa flyder Tiæren imellem Sidebrædernes Aabninger paa Vandet, og ſamler ſig oven paa, da man ſiden tager den med Skovle. Hver Brønd kan øſes to Gange ugentlig. I ringere end 12 Timer løber Brønden fuld igien. Paa Grunden af Tiærebrøndene er klart hvidt Sand. Ved chemiſk Underſøgelſe har F. ſporet en mærkelig Forſkiæl imellem denne Tiære og den forrige. Denne medfører ulige meer vandig Fugtighed, men mindre Olie, og kun halv ſaa megen Bierg-Balſom. Foruden de beſkrevne Tiærekilder ſkal der i Landsbyen Edemiſſen være endnu andre, men de give mindre af ſig. F. indſkrænker den Meening, at Laxen forlader Havet for Fiſkeleegens Skyld, og gaaer efter ſødt Vand, da Leege-Tiden falder meget tilig paa Aaret, og man dog i Urze-Strømmen til Wolthauſen giør den rigeſte Fangſt ved Pindſe-Tider. Han troer meget meer, at denne Strøms ſalte Vand lokker Laxen hid. I ſamme findes og Lax-Foreller, Lampreter, Regen-Øyen, Steenbidere, Aal, Barber, Braſen o. ſ. v. Saltkilderne til Sulze løber i et ſandigt Jordlag under neden det mooragtige. Paa nærværende Tid øſer man af fire Brønde.

Om

Om Sommeren kan man i varmt Veyr faae tolv Tønder Salt. Tønden beregnet til 480 Pund paa det Sted. Kriſtallerne see lige ſaadan ud ſom de Lyneborgſke, kuns at der i Sulzer-Saltet er mere Salpeter, ſom man alerede mærker paa Rødheden af det indſaltede Kiød. I Egnene omkring ved Sulze, ſom ere mindre ſumpige, voxer Uva urſi, ſom der kaldes Moorbeere. At Saltet hindrer Qvægſygen, har Indvaanerne i Sulze erfaret ved den Sygdom, ſom paa nogle Aar har herſket andre Steder. De rette Perlemuſlinger (Mya Margaritifera) findes overalt i Elvene der, ſom have haard Bund, og hvor Strømmen ikke løber for haſtig. De fleeſte ere i Gerdau, men de ſtørſte og ſkiønneſte ſkal være i Luhe-Elven. I dybt Vand opſporer man dem med Fødderne. Fiſkerne ſlutte, at der ere Perler i Muſlingerne, naar de ikke gaae alt for læt løs, naar Skallene har noget uſædvanligt, ſaaſom en ujævn Flade, en Stribe af fremmed Farve, eller mere Runding. Man kan ogſaa temmelig ſee det uden til, om Perlerne kan bruges eller ey. Ofte ere der to eller flere Perler paa eengang. Man aabner dem med Kniven, ſkiønt Aabningen meſtendeels overlades til Solens Hede, men derved omkomme de alle. For denne Misbrugs Skyld mærker man ogſaa nu ſtor Formindſkelſe paa Perler, hvilken endnu mere befordres ved den hemmelige Udførſel af de gienneмreyſende Jøder. Tilforn har man betient ſig af en Skrue at aabne dem med, hvorved de bleve holdte i Live. I den Muſling, ſom Hr. von Linné kalder Mya arenaria, har F. ligeledes opdaget Perler, og efter Andres Forſikring ſkal de ogſaa findes i Mya pictorum L. Det Kildevand, ſom ſpringer ud ved Siden af Vand-Mollen ikke langt fra Zelle, har F. prøvet chemiſk, men derudi intet opdaget, hvorved det fortiente Navn af en Sundheds Brønd. Men formedelſt den gode Smag, Lethed og Kølighed indrømmer han det Fortrinet for de andre der værende Brøndvande. Vi længes med ſtor Begierlighed efter Fortſættelſen af dette Værk, og ønſke F. Leylighed til at giøre ſig fortient af Naturkyndigheden og ſit Fæderneland ved ligedanne Jagttagelſer om længere fraliggende Egne i dette Churfyrſtendomme, hvortil han ſynes at have en beſynderlig Drift.

Tübingen.

J. G. Cotta har forlagt: *Joannis Gerhardi*, Theologi qvondam Jenenſis celeberrimi, Loci theologici, cum pro adſtruenda veritate, tum pro deſtruenda qvorumvis contradicentium falſitate per theſes nervoſe, ſolide & copioſe explicati. Denuo edidit variique generis obſervationes nec non præfationem, qva de vita ac ſcriptis auctoris diſſeritur, adjecit *Jo. Frider. Cotta*, Theologus Tübingenſis T. I. 2 Alph. 9 Ark 1762. T. II. 2 Alph. 8 Ark 1763. T III. 3 Alph. 6 Ark 1764. T. IV. 2 Alph. 9 Ark 1765. T. V. 2 Alph. 7 og et halv Ark 1766. i ſtor 4to. Vel har man allerede tilforn tre Udgaver af diſſe Locis, hvoraf den førſte er udkommen i Jena 1610.-1625. i 9 Bind; den anden til Genf 1639., i 3 Bind, og den tredie i Hamborg 1657., ogſaa i 3 Bind: men deels har de giort ſig rare, da der nu over i 100 Aar intet nyt Oplag er beſørget: deels vare de heller ikke mere tilſtrækkelige, da de theologiſke Lærdomme ſiden den Tid for ſtørſte Deelen ere ſatte i et klarere Lys ved Fortolkningens Kunſten, ſom er bleven fuldkommere, og ved Mængden af Stridighederne med de nyere Fiender af vor Kirke: deres Beviſer ere nu bygte paa faſtere Grunde, og vor Theologie har erholdt en ſtørre Reenhed ved Overtroens Beſtridelſe, hvilken altid har været alle Videnſkaber den ſtørſte Hindring, men i ſær de theologiſke. Diſſe og andre Grunde har bevæget Hr. Dr. Cotta til at forbedre og med Formerelſe at udgive dette theologiſke Værk, der kan tiene ſom et Bibliothek, og følgelig gior, at mange Bøger kan undværes. For at kunne lade vore Læſere overſee hele Indretningen af dette nye Oplag, ville vi kortelig anmælde Indholdet af de 5 hidtil udkomne Bind tilſammen. I Fortalen beſkriver Hr. C. den ſal. Gerhards Levnet og giver Efterretning om hans Skrifter. Det førſte Bind indeholder Artiklerne de Scriptura S. de Deo & de perſona Chriſti I ſamme ſaa vel ſom i de følgende er næſten ingen Side, ſom jo er forøget ved Tilſætninger og Forbedringer af Hr. Cotta. Overalt har han med ſtor Flid angivet en Mængde af gode Skrifter, hvori denne eller hin Sats vidtløftig er udført. Men det ſynes ikke, at han altid nøye nok har holdt de forſkiellige Meeninger mod hinanden, og prøvet dem. F. Ex. S. 8 f. ſiger han, ſom det ſynes, med

for

for stor Tillid om det stridige Sted hos Flav. Josephum om Christo: Tam luculentis testimoniis res ita nostra ætate confecta est, ut irritus plane sit eorum conatus, qvi ejus γνησιότητα in dubium vocare audent. Hr. C. har giort sig endnu mere fortient af disse Locis, ved det han har hos-føyet Historien om Troes-Lærdommene igiennem alle Aarhundrede, hvilket meestendeels er skeet med megen Begvemhed og Belæsenhed. Besynderlig er i det første Bind Historien af den Lære om Gud fra S. 159-184 udførligen afhandlet. Det andet Bind indeholder en videre Oplysning af den Artikel om den Hellige Skrift, og udgiorde det sidste Bind i de foregaaende Udgaver. For Ordenens Skyld er samme nu giort til den anden. Man seer lige stor Flid af Hr. C., som i det første og følgende Bind. De Steder af Kirke-Fædrene ere blevne rigtigere, og det, som Gerhard siger om de bibelske Bøger, formeeret med mange Tilsætninger, hvilket fornemmelig er skeet i det 6te og følgende Kapitler. I det tredie Bind afhandles udførligere, hvad som var kortere sagt i det første Bind om Guds Natur og hans Egenskaber, om Treenigheden, om Christi Person, Stænder og Embeder. Udgiverens Arbeyde maa man berømme ved dette Bind ligesaa meget som ved de første. Man vil i sær gierne læse det Anhang, hvori Historien af den Lære om den Hellige Treenighed er leveret. Den første halve Deel af det fierde Bind er altsammen af Hr. Cotta. Den indeholder 4re Dissertationer. Den første handler om Christi Person og om denne vigtige Læres Historie. Den anden indeholder Historien af den Lære om begge Forløserens Stænder. Den tredie er mere dogmatisk, og handler de redemtione ecclesiæ sangvine JEsu Christi facta. Den fierde lærer Historien om de i den tredie Dissert. afhandlede Sætninger. Herpaa fortsættes videre det Gerhardiske Værk. Man finder her de Artikler de creatione, de angelis, de providentia, de electione & reprobatione, de imagine Dei in homine og de peccatto originali, med mange Anmærkninger geleydede. Det femte Bind indeholder under samme Skikkelse Artiklerne de peccatis actualibus, de libero arbitrio og de lege Dei. I Fortalen melder Hr. Dr. Cotta, at han vil forspare Historien om de øvrige Troens Lærdomme til et besynderligt Bind, som skal komme ud ved Slutningen af det hele Gerhardiske Værk. Derhos forsvarer han sig vidtløftig mod adskillige Indvendinger, som ere giorte i nene Theo-

logi-

logiſche Bibliothek, mod den Afhandling, ſom findes i det fierde Bind, de Chriſto hominum redemtore.

Amſterdam.

Hos Arkſtee og Mercus er udkommen: De l'autorité du Chergé & du pouvoir du Magiſtrat politique ſur l'exercice des fonctions du miniſtere eccleſiaſtique. Par M*** Advocat au Parlement. 2 Vol. 1766. Læreſtanden ſaavel ſom Regiereſtanden ere af Gud indſtiftede til Menneſkenes Bedſte. Men ved Uenighed og ved en uophørlig Avind, da den eene Stand ſætter ſig imod den anden, ere de begge blevne en Kilde til megen Skade og Elendighed i det menneſkelige Sælſkab. F. har fra Ungdommen af baaret en ſtor Høyagtelſe for den geiſtlige Stand, ved hvilken Sandheden ſkal vedligeholdes og fortplantes. Men efter Haanden ere Øynene opladte paa ham, og han har ſeet, at diſſe Efterfølgere af den ſtørſte Lærer ere aldeles afvigede fra hans Forſkrifter, og forfaldne til menneſkelige Paabud, ſaa man i deres Taage neppe kan ſkimte Reenhedens og Sandhedens første Lys. Han ſkrev i Aaret 1760 Examen des principes d'après leſquelles on peut apprecier, la reclamation attribuée à l'aſſemblée du Chergé, og anmeldte Værk er en videre Udførelſe af dette lidet Skrift. Nogle Steder vil være nok til at foreſtille Vigtigheden af dets Indhold, thi F. vidner med ſtor Eftertryk mod Misbrugene i Henſeende til Hierarchien og den Magt, de Geiſtlige tilegne ſig i den pavelige Kirke. Kirkens Tienere ere kaldede til Lærere. Med Lære-Embedet kan ingen Tvangs-Midler forbindes, fordi Menneſkets fri Villie vel kan giøres tilbøyelig til Sandheden ved Overbeviisning, men ikke tvinges til at antage den. All Tvangs-Ret bliver den verdslige Øvrighed forbeholden. Kirkegodſerne ere geiſtlige Godſer, og Rettigheden derover tilkommer hele Kirken og ikke Paven eller Biſkopperne alene, ſom man vil ſlutte af det urigtig forklarte Sprog Matth. XVI. 18. De Geiſtlige udgiøre en Deel af et Lands Borgere. Landsherren, ſom det paaligger at vedligeholde Roelighed og god Orden, er forbunden til at udſtrække ſin Opſigt ogſaa over dem, nøye at erkyndige ſig om deres Lærdom, deres Henſigter og Gierninger. Kirken har ſit Fædrensland i Himlen, og ingen Eyendomme paa Jorden. Men

det, som Kirkens Lemmer og Tienere besidde i det Timelige, henhører til det borgerlige Sælskabs Eyendom, og er ikke befriet fra de almindelige Paalæg og Lands-Afgifter. Endog Kirkens Forsamlinger til Guds-Dyrkelsen ere underkastede Landsherrens Opsigt, endnu meget mere de, hvorudi Stridigheder afgiøres og Læresætninger stadsæstes, eller andre Poster angaaende den geistlige Stand bestemmes. Uden Landsherrens Bevilling kan ingen Forbindelser giøres, og de som ere giorte, kan igien ophæves af ham, hvilke Jesuiter-Sælskabets Exempel i Frankrige bevidner. Kirkens Tienere kan ingen Straf udøve paa Kirkens Lemmer, uden at udelukke dem af dens Samfund, men denne Udelukkelse kan ikke være gyldig, uden den er retmæssig. Om end Skriftemaals Sakramentet, efter den pavelige Kirkes Lære, maa holdes ganske hemmelig, saa er dog Øvrighedens Opsigt dermed desto nødvendigere, jo større Vederstyggeligheder der ved Misbrugen ere opkomne. Kirkens Tienere maa ingen Synder afvise, som indfinder sig ved den Hellige Communion, med mindre samme forhen er retmæssig excommuniceret. Udelukkelsen fra den Hellige Nadvere betræffer en Christens borgerlig Ære, og finder ikke Sted uden ordentlig Paakiendelse af en Dommer. Den verdslige Øvrighed har Ret til at hindre den Misbrug, Geistligheden begaaer af deres Magt i dette Stykke. Ordinationen maa forrettes af Biskoppen med Samtykke af Kirkens Lemmer. Forbudet mod Præsternes Ægteskab er en Kirkelov, og de Tridentinske Kirkeforsamlingers Forskrifter kan ikke hindre Kongen i Frankrige fra at giøre nyttige Anstalter i Henseende til sine Undersaatter. Kirken maa derfor ikke være Staten imod, naar Landsherren tillader de Geistlige Ægteskab for at befolke Staten. I Begyndelsen havde de Geistlige heller ingen Deel i Ægteskabernes Fuldbyrdelse. Keyser Justinianus mælder, at for hans Tid var begge Ægtefællers Samtykke alene tilstrækkelig til Ægteskabets Fuldbyrdelse. Den Præstelige Velsignelse og andre Skikke ere indførte for at hindre adskillige Misbruger. Naar vantroe Ægtefolk omvende sig til Kirken; saa holder man dog deres Ægteskab for gyldigt, hvilket de tilforn har oprettet efter deres Lands-Skik, endskiønt de ikke sacramentalsk ere velsignede. Landsherren har i Besynderlighed Magt til at indskrænke de Geistliges Begiærlighed i Henseende til deres Medborgeres Gods. Ægteskabs Overtrædelse er bleven en Kilde til ansee-

lige

lige Indkomſter for Biſkopperne. Man har endelig indbildet Folk, at de, ſom ſkiænkede ſit Gods til Kirken, fik en ſtørre Andeel af den evige Salighed, ja endog bevæget endnu de Afdødes Arvinger til at giøre de Foræringer, de for deres Død havde forſømt at giøre.

Anmældelſer.

Frankfurt og Leipzig. Hos **Walther** er til Kiøbs Ludwig Cornaro, eines ehemaligen Edelmannes zu Padua, Vorſtellung von dem Nutzen eines nüchtern und mäßigen Lebens, mit einem Unterrichte von den äußerlichen zum Leben und zur Geſundheit nöthigen Dingen, Handlungen und Umſtänden, aufs neue herausgegeben von D. Chriſtian Gothold Schwenken. 1766. 9 Oktav-Ark. Hvis Exempler altid lære kraftigere end Regler, ſaa fortiener deres Brug ogſaa at indføres i Lægekunſten til at beſtyrke de diætiſke Regler for at vedligeholde Sundheden. Den berømte **Cornaro** hans Exempel har alerede ſtiftet megen Nytte. Her ſkriver en Mand, der i ſin Ungdom har ſtormet løs paa ſin Sundhed, og blot ved Maadelighed oprettet den ſaaledes igien, at han opnaaede et Hundredaars Alder, om et ædrueligt og maadeligt Levnet i Almindelighed; om Maaden at forbedre en uſund Conſtitution paa; om Midlerne at erholde en ſund og lykſalig Alder, og endelig om Livet og Døden i Almindelighed. Denne Bogs Læsning fortiener at anpriſes for alle og enhver, ſom agte Liv og Sundhed høyt, meget mere end Brugen af Lægemidlerne.

Königsberg og Mietau. Hos **Kanter** er trykt paa Tydſk og Franſk Jacobi Theodori Klein ova avium plurimarum ad naturalem magnitudinem delineata & genuinis coloribus picta. Dette af den berømte F. efterladte Arbeyde var allerede i Stand Aar 1758, ſkiønt det nu er bleven trykket. Der er 21 Kobberſtykker med Egg, efter Fuglenes Klaſſer: blant ſamme ere mange viſt nok ſieldene, ſom Egg af Caſuckren, og af den i Europa frugtbar blevne Papagoye. Overalt advarer F. ved de Klaſſer, hvor der fattes Egg. Zinanni har næſten ligeſaa mange Egg, dog mangler han Farverne. Forklaringen er paa 36 S. i ſtor Qvart.

No. 15.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 9de April 1767.

Kiøbenhavn.

Af de tvende i forrige No. anførte Breve have vi ſeet for vore Øyne, hvad Indflydelſe Friheden har paa Menneſkers og har haft i ſær paa Bøndernes Gemyt. Den forædler Tænkemaaden, giver Munterhed, Mod og Liv. Den ydmygede, nedtrykte, fornedrede og af andre foragtede Siæl, taber med Tiden al Agt for ſig ſelv, forglemmer ſin ædle Herkomſt og naturlige Fribaarenhed, og holder ſig intet for uanſtændigt eller nedrigt. Det er Grunden til ſaa mange nedrige Gierninger, formedelſt hvilke ſaa mange i ſig ſelv og af Naturen ædle Siæle maa behandles paa ſaa nedrig en Maade. Men giv hiin Siæl ſin Frihed! Strax indfinder ſig Æren igien og dens Kiærlighed indtager Gemyttet. Nu vil den fortiene ſig en lige Høyagtelſe med ſine Lige og ſpørger kun, hvorved det ſkal ſkee? Den tænker ſig om og finder, at Pligterne ere de Midler, hvorved at indlægge ſig den ſande Ære. Diſſe blive da først dyrebare for en fri Siæl. En Herre ſkulde til ævig Tid forgiæves prædike for ſin Slave om Ærens og Dydens Pligter. Forgiæves ſkulde han retfærdiggiøre det Aag og Baand, han har lagt ham paa, med det uædle og gemeene Ordſprog: var du ikke bunden, blev du mig værre end Hunden. Med Ret og Sandhed ſkulde hans Slave kunne ſvare: Juſt fordi jeg er bunden, er jeg dig ſaa ſlem: derfor giv mig min Frihed, vil du have Godt af mig.

Saaledes tænke vi tilligemed en ubenævnt Forfatter, ſom ey har kundet lade ſig bevæge til at ſkrive:

Forſøg til en moralſk og politiſk Catechismus for Bønder-Børn tilligemed nogle korte Leveregler til at lære uden ad. 1766. 96 S. i 12mo.

førend han ſaae Grundvolden lagt til Bondeſtandens Frihed ved ſaa priſelig en Indretning, ſom de i forrige No. anførte Breve har givet os Efterretning om.

Dette lidet Skrift er i Stedet for anden Fortale geleydet med et Tilſkrift til Hans Excellence Hr. Geheime-Raad og Friherre af Bernſtorph. Den ubenævnte Forfatter begynder ſin Tiltale til Høybemældte Herre med diſſe Spørsmaale: „Bør Bonden oplyſes om ſine Pligter? Er det billigt at den „Deel af Borgerne, ſom allermeeſt føler Lydigheds Aag, al„lermindſt underrettes om Grundene til ſin Lydighed? Er „det ikke bedre, at Bonden bliver i ſin Vankundighed og „ſukker, end oplyſes og knurrer?" Diſſe Spørsmaale, ſom undertiden Politik, undertiden Menneſke-Fiendſkab har opkaſtet, tør han ey anſee anderledes end for afgiorte. „Men „hvad udretter man ved at prædike for Bonden om Pligter, „ſom hans Tilſtand giør ham næſten umuelige at udøve? „Hvad hielper det, at Moraliſten befaler ham at elſke ſine „Medborgere, naar alting omkring ham indbyder ham at „hade dem? Kiærlighed til Fædernelandet er i mine Tanker „et Chimære, naar den ikke oplives ved Selvkiærlighed. Vi „vare Mennesker, førend vi bleve Borgere, og intet kan „forbinde os til at arbeyde paa andres Lykſalighed, naar vi „ikke med det ſamme arbeyde paa vor egen. Da jeg kiendte „Bondens Tilſtand nok for at indſee, at han trængte til Fri„hed førend til Oplysning, ſaa ſkulde jeg ikke ſaa let faldet „paa at give ham Anledning til at tænke paa ſine Borger„Pligter, førend en Haand, mægtigere end en Underſaattes, „havde givet ham Lyſt og Tid dertil. Men en Indretning, „ſom Deres Excellence foretager paa deres Gods her i Siel„land, og ſom jeg troer vil med Tiden bringe de Følger med „ſig, der ſkulle ſætte Bonden i Ligevægt med de andre Stæn„der i Landet, opvakte det første Ønſke hos mig at ſee en

mo-

„ moralſk og politiſk Catechismus, ſom var indrettet efter Bon-
„ der-Børns Tarv og Begreb. Det ſkulde blevet ved dette
„ Ønſke, og jeg havde aldrig tænkt paa ſelv at forſøge noget
„ til dets Opfyldelſe, derſom jeg kunde have modſtaaet en vis
„ Vens Begiering, ſom Natur og Overlæg lige ſtærk forbin-
„ de mig at elſke, og derſom jeg burde have nægtet ham et
„ Forlangende, der grundede ſig aleene paa en ugemeen Iver
„ for denne Stands Opkomſt og for at befordre Deres Excel-
„ lences Henſigter ved Kundſkabs og Dyds Udbredelſe iblant
„ Deres Bønder.“ Den patriotiſke Forfatters Beſkedenhed kalder denne ſin catechetiſke Underviisning, der er forfattet ſom en Samtale imellem et Barn og en Lærer til de 8te Dage i Ugen, ikkun et Forſøg, der ikke lover noget fuldkomment, og vil mere bedømmes efter det, ſom det kan blive, end efter det, ſom det virkelig er. Men han meener det, ſom Sandhed er, at Vankundighed hos Mængden er ſaa ſtor, og dens Følger ſaa vigtige, at man neppe kan giøre noget til dens Oplysning, uden at have giort meget. Skulde han aleene have givet Bonden et eeneſte Motiv, ſom han ikke kiendte, til at elſke ſin Konge og ſit Fæderneland; ſkulde han aleene have opvakt en eeneſte god Drift hos ham til at opfylde ſine Borger-Pligter; ſaa vil han holde ſig lykkeligere, end om han havde ſkrevet den lærdeſte Afhandling eller den vigtigſte Tale. Det var en ſtor Ubilligheд af os, om vi ikke tilſtaaede det, Sandheden ſelv nøder os til, at den patriotiſke Forfatter har været ſær lykkelig i at udføre dette ſit ædelmodige Forſæt. Han har fortræffelig vel vidſt at naae det dobbelte Maal han har ſigtet til, nemlig Simpelhed i Orden og Udtryk og Kortheд i Vallet af Pligterne. Han har lømpet ſia efter de eenfoldige Bønder-Børns ſandſelige Begreb og Tænkekraft, efter de Laſter, ſom meeſt fordervede deres Stand, og den Vankundighed, ſom fornemmelig herſkede derudi. Til Beviis paa, med hvor god Lykke han allevegne har vidſt at nedlade ſig til deres eenfoldige ſandſelige Begreb, ville vi kun af den 4de Dags Samtale anføre diſſe 2de første Spørsmaale med deres Svar.

Holder du det for en Lykke at være Konge?

Sv. Ja for ſaavidt en Konge har Leylighed til at giøre mange Mennesker lykkelige: ellers maae det være en ſtor Byrde.

Hvorfor ſkulde det være en Byrde?

Sv. Jo, jeg ſeer jo, hvad Møye, Uroe og Bekymring en Bonde har aleene med at beſtyre een Gaard, men derſom han havde alle Byens Gaarde at beſtyre, ſaa kunde han jo aldrig have nogen Time roelig, end ſige, om han havde ſaa mange Lande, ſom man ſiger Kongen har.

Forfatteren har troet, at Kiærlighed til Forældre til Børn og Familie var Grunden til Kiærlighed til Regenten og Fædernelandet. Han har derfor lagt den første til Grund, og ſaaledes afdeelt ſin Underviisning til de 8te Dage i Ugen, at den 1ſte Dag tales med Barnet om dets Pligter mod ſine Forældre; den 2den Dag, om Øvrighedens Fornødenhed i Landet; den 3die Dag, om den Magt Øvrigheden har af Kongen, og om de Love, Forordninger og Betientere, hvorved han regierer Landet; den 4de Dag, om Pligter mod Øvrigheden, hvorved foreholdes Barnet, at man ikke bør tilregne Regenten en ſlet Øvrigheds Opførſel; den 5te Dag, om Landets Forpligtelſe til at lønne de Kongelige Betientere, og beſtyre de Kongelige Udgifter, om Skatters og Afgifters Fornødenhed, og den Synd, der er i Toldſvig; den 6te Dag, om Fædernelandet, hvad det er, hvem der kaldes Medborgere, hvad en god Borger er, og naar en Bonde bør kaldes en god Borger; den 7de Dag, om Pligter imod Fædernelandet, om Fædernelandets Fiender, om Krig, hvem der bør gaae i Krig, hvorfor Land-Soldater bør udſkrives, og hvem der bør udſkrives til Land-Soldater; den 8de Dag, om hvad Lykke man ſkal ønſke ſig i Verden, om Drukkenſkabs og Dovenſkabs Lyde, om chriſtelige Dyder, Forſonlighed og Gavmildhed imod Fattige, og hvad for vigtige Aarſager Bonden har til at elſke ſin Stand. Til et eeneſte Spørsmaal i den 7de Dags Samtale havde vi ønſket et mere beſtemt og mindre egennyttigt Svar, da det givne i det mindſte kan og maa formedelſt naturlige Følger føre til Egennyttighed. Her ſpørges:

Hvad ſkal forbinde og bevæge os til at elſke vort Fæderneland?

Sv. Længſel efter at befordre vor egen Lykſalighed, ſom ikke kan opnaaes, ſaa længe vore Medborgere ikke ere lykſalige.

Her

Her handles om Kiærlighed til Medborgere, som har disse naturlige Grunde for sig, hvilke vi ville anføre ligesom til Svar paa Spørsmaalet

For det første seer jeg, at alle Dyr elske deres Lige, og da jeg som et langt ædlere Dyr end alle andre, finder en ligedan Drift og Tilbøyelighed i mit Gemyt, naar det ikke regieres af nogen uordentlig Bevægelse, til mine Medmennesker, saa er jeg langt mere forpligtet til at elske dem. Jeg mærker, at jeg ikke kan være ret fornøyet, naar andre omkring mig græde over det Onde de lide, lad være jeg selv ikke lider noget. Ligesaa mærker jeg tvertimod, at min Glæde forøges, naar andre tilligemed mig ere glade. Saaledes har Gud dannet mig i Moders Liv. Altsaa maa det være hans Villie, at jeg skal elske min Næste, uden Hensigt til mig selv, og fordi han er mit Medmenneske. For det 2det mærker jeg, at alle have lige saa stor Lyst, som jeg, til at leve vel og lykkalig i Verden, hvilken Lyst Gud har indprentet os i vor Natur, fordi han vilde at vi alle skulde tragte efter at leve og lide vel i Verden, og han vil os alle lige vel. For det 3die har Gud sat alle Mennesker i et saa nær Sælskab med hinanden, at den eene ikke kan være lykkelig uden den andens Hielp. Naar jeg derfore vil, at andre skulle giøre vel imod mig, saa maa jeg ogsaa giøre vel imod dem. Følgelig er jeg for Guds Skyld, for min Næstes Skyld, i og for sig selv betragtet, og for min egen Skyld forbundet til at elske min Næste.

Svaret er noget udførlig, dog ikke længere, end nogle andre, som F. har lagt sit Barn i Munden. Det anviser naturlige Grunde til at elske Næsten, ofte uden Hensigt til egen Nytte, og ofte med dens Tilsidesættelse. Det er uden Tvivl heller ikke for lærd og spidsfindig, og hvis saa, kan man lempe det, som man behager efter et Barns Begreb. De tilføyede Tanke-Sprog ere tagne fornemmelig af Ordsprogenes og Syrachs Bøger, og Forfatterens priselige Hensigt dermed har været at skaffe Børnene noget i Hænder, hvormed de med

en vis Nytte for ſig ſelv i Fremtiden kunde øve Hukommelſen og ſkiærpe Nemmet. Han har troet, og det med god Grund at en kort og ſyndig Tanke, ſom udtrykker nogen almindelig Livets Pligt, kan, naar den erindres i Tide, giøre et mægtig Indtryk paa Gemyttet, og med mere Nytte læres uden ad, end et Evangelium eller en Epiſtel, ſom ofte ere tagne af de ſværeſte Steder i Bibelen. Vi forundre os over, hvi den patriotiſke Forfatter ey har vildet ſkrive ſit Navn under Titel eller Fortale til et Værk, ſom, hvor lidet det end er, viſſelig i vore Tanker giør ham ſtor Ære. Lad være vi vel vide, at han er den ſamme arbeydſomme Mand og offentlige Skole-Lærer, ſom Rygtet for os har benævnet, ſaa vide vi dog ikke, om endten han, eller hans patriotiſke Broder, ſom uden Tvivl er den, der har opmuntret ham til dette nyttige Arbeyde, vilde være tilfreds med, at man offentlig røbte deres Navne, ſom deres egen Beſkeedenhed har vildet have fortiede. Gid dette priisværdige Exempel maatte opmuntre nogen til at forfatte en ſaadan moralſk og politiſk Catechismus for Ungdommen i Almindeliahed, der kunde endogſaa lægges til Grund til Chriſtendom. Dette vilde blive det naturligſte Middel til at forandre den forkeerte Underviisning, hvilken brave og ſtore Mænd en Holberg, en Baſedow ꝛc. for en ſtor Deel ey uden Grund med en ivrig og ædel Nidkierhed, ſkiønt hidindtil forgiæves har prædiket imod.

Göttingen.

Van den Hoecks Enke har forlagt: *Georg Chriſt. Gebaueri* J. C. & Anteceſſ. primar. *Veſtigia Juris Germanici antiquiſſima* in C. Cornelii Taciti Germania obvia, ſive *Diſſertationes XXII. in varia aurei illius libelli loca* cum nonnullis ſimilis argumenti cuncta juſto ordine collocata & partim locupletius partim nunc primum edita. 2 Alph. 18 Ark i 8vo. Hr. Juſtice-Raad Gebauers for mange Aar ſiden efter Haanden udkomne Programmata over Taciti Tydſkland har, formedelſt den ſiældne Lærdom og dybe Kundſkab om de tydſke Oldſager, ſom overalt fremſkinner i ſamme, længe ſiden opvakt hos Elſkere af den gamle tydſke Hiſtorie og Riigs-Forfatning, ſaa vel ſom hos Dyrkere af den ſkiønne Jurisprudentz i Almindelighed, det Ønſke at faae denne adſpredte

Skat

Skat ſamlet i eet, ſærdeles da de enkelte Stykker vare ſaa overmaade rare at overkomme. Denne Længſel er nu i anmældte Værk opfyldt paa en Maade, ſom endnu er nyttigere for det lærde Publikum, ved det Forf. ey alene i de Stykker, ſom allerede vare trykte, har tilføyet meget betydelige Forøgelſer og Forbedringer, hvorved han og paa nogle Steder har, i Følge ſin berømte Sandheds Kierlighed og Beſkedenhed, indſkrænket eller forandret ſine forrige Meeninger, men ogſaa leveret nogle ganſke nye ypperlige Afhandlinger af lige Indhold. For at behage Kiendere, og ſtadfæſte vor Satz, ville vi nævne de Sider, paa hvilke man finder vigtige Tilleg, fornemmelig i Noterne: ſaaſom S. 6. 44. 100. 127. 131. 133. 197. 218. 227. 228. 229. 232. 234. 235. 257. 273. 278. 393. 386. 452. 465. 481. 552. 598. 669. 738. 767. 769. 772. 777. 779. 789. Afhandlingerne ſelv ſtaae i følgende Orden. Diſſertatio I. de *Regio Nomine* apud Germanos. II. de *Regia Poteſtate* apud Germanos. III. de *Regia Succeſſione* apud Germanos. IV. de *Nobilitate* veterum Germanorum. V. de *Comitatu* Principum Germanicorum. VI. de *Comitiis* veterum Germanorum. VII. de *Dote* veterum Germanorum. VIII. de *ritu Nuptiarum* v. G. IX. de *Poteſtate Patria* v. G. X. de *Poteſtate Dominica* v. G. XI. de *Libertinitate* v. G. XII. de *Alea & Fide* v. G. XIII. de *Jure Succeſſionum* apud veteres Germanos. XIV. de *Judiciis* v. G. XV. de *Re Judiciaria Militari* v. G. XVI. de *Judiciis Capitalibus* v. G. XVII. de *Judiciis non Capitalibus* v. G. XVIII. de *Homicidio non Capitali* apud veteres Germ., ejusqve mulcta, *Weregeldo*. XIX. de *Paucitate adulteriorum* apud vet. Germ. (forhen under Titel: de Pœna violati matrimonii). XX. de *Supplicio adulterarum* apud vet. Germ. XXI. de *Flagitiis Paganis* & iis, qvæ de *Judiciis Paganis Vicanisqve* reſtabant. XXII. de *Jure Sacrorum* inter veteres Germanos. Da Indholdet af diſſe Stykker er nokſom bekiendt, ſaa ſkride vi ſtrax til Anmældelſen af de tvende ſidſte Afhandlinger, ſaaſom diſſe ikke tilforn ere trykte. Den Første og Tivende afhandler det, der endnu er tilbage om de borgerlige Forbrydelſer, hvortil henhørte Børne-Mord, ſamt ledige Perſoners og Enkers Ukydſkhed. Her beviſes af *Taciti* Hiſt. 5. C. 5. med et nyt Exempel, at agnati i dette Steds Sammenhæng ikke betyder beſlægtede, men nyfødte Børn. Derpaa

kommer Foredraget om Under-Retterne, for hvilke endog ringere Forſeelſer bleve afgiorte, ſkiønt Kundſkaben om ſamme egentlig indſkrænkede ſig aleene til borgerlige Stridigheder. Proceſſer var der overalt meget faa af, hverken over Tings- eller perſonlige Rette: desuden vælgede man gemeenlig Voldgiftsmænd. Handels-Væſenet var ingenlunde ubekiendt for de gamle Tydſkere, og blant mange andre Vahrer var i ſær Bernſteenen mærkværdig. Denne Afhandling ſluttes med Forſkiællen imellem Judicia pagana og vicana. Nu følger den Længſte af dem alle S. 811-1015 de Jure Sacrorum, hvori Kiendere vil finde meget nyt, og om de gamle Tydſkers Religion faae et ganſke andet Begreb, end man gemeenligen har. Forf. viſer først Cluvers og Schedii Vildfarelſer i at tillægge Tydſkerne den Meening om mange Guder; og da Cæſars og Taciti Ord om den Sag umuelig kan beſtaae med hinanden, ſaa holder han den ſidſtes Vidnesbyrd for troligere end den førſtes, og det ikke uden god Grund. Deraf beviſes nu paa det allertydeligſte, at Tydſkerne har aleene troet **een uſynlig Gud**, og deres almindelige Religions-Syſtem har været dette, DEI *nomine appellandum eſſe illud ſecretum, quod ſola reverentia viderent, regnatorem nempe omnium Deum, cetera cuncta eſſe ſubjecta & parentia* S. 823. 830. 833. Hvor **Tacitus** taler om **Guder**, ſiger **Udtrykket** endſkiøn aleene til Romerne, eller Hiſtorieſkriveren forvirrer, ſom Romer, Pluralem med Tydſkernes Gud. Hverken kan det egentlige Tydſke Navn anføres, heller ikke Forſkiæls-Arten og Billeder paa de flere Guder, ſom ere paadigtede de gamle Tydſkere. Thi ſkulle de vel før **Druſi** Indfald have kiendt noget til **Mercurius, Hercules, Mars** og **Iſis**, hvilke man ha tillagt dem ſom Guddomme, under diſſe Navne? **Mercurius** bliver vel med ſamme Ord, hvormed **Cæſar** anfører ham, ſom den øverſte Gud hos Gallierne, af **Tacito** tillagt Tydſkerne, men dog paa en Maade, ſom efter al Anſeende er ubegvem. De Grunde, Bager anfører om Mercurii Germanorum Statua, ere meget ſvage, og erholde ingen Styrke ved den ſaa kaldede Irmenſäule, ſaaſom denne ikke forekommer førend i **Carl** den Stores Hiſtorie, og var en blot Støtte uden al menneſkelig Geſtalt. Paa lige ſaa ſvage Grunde beroer **Herculis, Martis** og **Iſis** Guddom. Ved den ſidſte finder man foruden andre derom bekiendte Fabler, ogſaa Abbedens **Fonte-**

nu

nu Afhandling om, hvorledes Isis Dyrkelse er kommen til Sueverne, Ord for Ord igiendrevet. De Formodninger om, hvorledes Tacitus vel er falden paa at tillægge Tydskerne disse udenlandske Guddomme, lade sig meget vel læse, og ere overmaade rimelige. S. 879-893. I det Følgende bestrides og styrtes nu Tydskernes indenlandske Guder, som Tacitus nævner, men selv tilegner kuns nogle Nationer. Dyrkelsen af Hertha, Herthun eller Erde synes at grunde sig paa en politisk Hensigt. Guden Alcis kan ikke forklares i Henseende til Navnet eller Tingen. Maaskee Naharvalerne dyrkede tvende Heltes og Brødres Afmindelse, hvilke Romerne uden stor Betænkning giorde til Castor og Pollux. Ligesaa uvist seer det ud med Aestyernes *Mater deum*; hendes Guddommelighed har maaskee eens Oprindelse med Hertha. Alle disse Fabler, som alene skrive sig fra en Romersk Fortolkning af tydske Skikke, hindre altsaa ikke, at jo de gamle Tydskere skulle have kaldet det forborgne Væsen Erd, hvilket de alene saae i Aanden og Arbødigheden. Forf. vover ved en lykkelig Gisning selv at bestemme dets Navn. Han finder samme i det Sted hos Tacitum Germ. C. II., hvor det hedder: Celebrant carminibus antiqvis - *Tuistonem Deum*; efter hans Meening har Tacitus skrevet *Tuiscottem*; men *Thiudisgot* eller *Tuiscot* hedder Folkets Gud. Mannus holder han for Adam, og læser hele Stedet saaledes: *Celebrant antiqvis carminibus* - - - TUTISCOTTEM *deum*, *terra editum ei filium* MANNUM, originem gentis CONDITORES*qve*. Af *Thiut*, *Theut*, (populus) udleder han *Thiudisgen* (populares) eller Teutschen; men Menschen af Mannus. De gamle Tydskeres Gud blev altsaa dyrket under det Navn Tutiscot. I det Følgende vises, hvor urigtigt det er at tillægge de gamle Tydskere Gudinder, og tillige handles om de prophetiske Jomfruer, besynderlig om Veleda. Endelig hvad Præsternes Embede angaaer, om hvilke næst efter meddeeles Underretning, saa havde de blant andet Opsigt over de indviede Skove. Det Sted, som egentligen der var udseet til Gudstieneſten, kaldtes fanum eller templum, men derved maa man ingen Bygning forestille sig. Saa lidet Forf. endog pleyer at nægte sine Forfædres Feyl og Laster, saa synes det ham dog for overdrevet, i det ringeste endnu ikke nokſom beviist, at giøre dem skyldige i den gruelige Sædvane med Menneske-

Offer, hvorom der af Alderdommen anføres overmaade grundige og ſtældene Efterretninger. Da Præſterne i offentlige Anliggende havde Lodkaſtningen at beſørge, ſaa oplyſes derpaa Maaden, hvorledes ſamme ſkeede, og tilſidſt handles om Spaadom ved Fugleflugt, Heſtevrinſken ꝛc. For deſto bedre at forſtaae nogle hiſt og her forebragte Sætninger og anførte Steder af claſſiſke Skribentere, har Forf. paa behørig Sted indlemmet ſer egne Afhandlinger under Titel af Additamentum, hvoraf aleene den fierde de Agnatorum & Cognatorum Nominibus Germanicis, Schwertmagen & Spillmagen S. 340 har tilforn været trykt. Vi ville derfor aleene give Udtog af de øvrige. I. Diſqviſitio *de Loco Plautino in milite glorioſo.* S. 84-93. Stedet er Act. III. Sc. I. v. 127. Her viſes, at ſamme hører derhen, og ikke blant de Plautiniſke Fragmenter, hvor Gruterus viſer det hen; om det endogſaa kan være et Fragment af et forloret Stykke *Scytha liturgus.* II. Excurſus de *Nomine* BARBARUS. S. 241-250. Ægypterne ſynes først at have givet Grækerne dette Navn; hvorpaa diſſe, for at hævne ſig, begyndte ey aleene ſaaledes at kalde hine igien, men ogſaa Romerne og alle andre Folkeſlag, ſig ſelv aleene undtagne, endſkiønt det af Fornuftigere blev misbilliget. I Retterne ere Barbari, Fremmede, Fiender eller undertvungne Folkeſlag. III. Excurſus de *Orbitate ejusqve pretiis apud Romanos.* S. 301-340. Man vil overalt ingensteds ſaa fuldſtændig finde ſamlede de Gamles Vidnesbyrd om de mangfoldige Kunſter, hvorved at trække til ſig Midlerne efter gamle rige Mænd uden Arvinger, og om den barnløſe Tilſtands Fordeele hos Romerne. V. Mantiſſa de *Nuditate corporum Majoribus noſtris affiƈta,* S. 364-373. Klædernes Brug tillægges med Rette de gamle Tydſker af begge Kiøn imod Cluvers Meening, og i ſær forklares det Sted Germ. C. 6. *nudi aut ſagulo leves* paa en bequem Maade. VI. *Vindiciæ verborum Taciti Germ.* C. XXIV. adverſus Heumanni vindicationem honoris veterum Germanorum, qvibus librarii morem ſumme barbarum aſſinxerint. S. 487-522. Først forſvares den almindelige Læſemaade paa det anførte Sted *extremo ac noviſſimo jactu* mod den ſal. Heumann, ſom i det Hamb. verm. Biblioth. B. II. S. 92 læſer aleene *noviſſimo;* dernæſt beviſes ogſaa imod ham, at der ingen Forandring behøves i de ſædvanlige Ord: *Servos conditionis hujus* per com-

commercia tradunt, *ut* ſe qvoqve *pudore victoriæ exſolvant.* Efterat Forf. har anført andres urigtige Overſættelſe af dette Sted, overſætter han det paa følgende Maade: Tienere af denne Art ſælge de til udenlandſke Kiøbmænd, for at giøre ſig løs ogſaa fra ſlig en Gevinſtes Vanære. Dette Værk ſluttes med en Fortegnelſe paa de derudi anforte mange Skribentere. Men Regiſteret over Sagerne, ſom formedelſt den ſtore Rigdom paa de afhandlede Materier er nødvendigt, kan for ſtørſte Deelen undværes ved de ſærdeles nøyagtige Marginalier. Vi ønſke den høyfortiente Forf. endnu lang Levetid, og en velſignet Alders uforſtyrred Rolighed og Sundhed, til at kunne endnu ofte begave den lærde Verden med ſlige nyttige Frugter af hans udbredte Lærdom.

Franeker.

Hos Wilh. Coulon er Aar 1765 trykt *Antonii Brugmannii* A. L. M. Philoſ. Doct. ejusdem facultatis in Academia Franeqverana Prof. ord. *Tentamina philoſophica de materia magnetica ejusque actione in ferrum & magnetem.* 238 S. i 4to foruden Fortalen, hvortil endnu komme 6 Kobberſtykker med Figurer, tienlige til de afhandlede Materier. Elſkere af Naturlæren kan man ikke andet end anprise dette Skrift. F. har givet ſig megen Møye med at underſøge den magnetiſke Materies Natur, og, da han har begyndt det paa den rette Maade, ſaa har han giort adſkillige Opdagelſer, ſom fortiene al Opmærkſomhed. Han forbinder med nøyagtig anſtilte Forſøg altid viſſe almindelige Sætninger, ſom han deraf udleder, og paa denne Maade har han bragt ſin Theorie i Stand om Magneten. Hele Værket beſtaaer af 40 Forſøg og 30 Sætninger, ſom ere blandede imellem hinanden og ſtaae i nøye Forbindelſe tilſammen. At vi ſkal anføre noget af dets Indhold, da viſer han, at der gives en magnetiſk Materie, at ſamme er at finde i ethvert Jern, Jernet betragter han ſom en Svamp, der trækker den magnetiſke Materie til ſig, ſaaſnart denne trænger igiennem Jernet, faaer dette de fornemſte Egenſkaber af en virkelig Magnet, hvilket her med Forſøg er ſtadfæſtet. Videre bemærkes, at en Magnets Virkning paa en Jern- eller magnetiſk Naal beroer paa den hele Atmoſphære, ſom omgiver Magneten, at den magnetiſke Materie

om

om Magnetens Nordpol er forſkiællig fra den, der er om Sydpolen, at man ſtrax ſporer to forſkiællige Poler ved Jernet, ſaaſnart Magneten kun har trækket det til ſig, at den magnetiſke Materie er meget elaſtiſk, at de venlige Polers Tiltrækning og de ſtridiges Tilbageſtødsen maae tilſkrives den flydende Materies Virkning ved Polerne og deres Beſkaffenhed. Ved denne Leylighed bedømmer F. de adſkillige Meeninger, ſom nogle, nemlig **Carteſius**, Hr. **Euler**, Hr. **du Tour**, **Daniel og Joh. Bernoulli** har udtænkt, for at giøre Magnetens tiltrækkende Kraft begribelig. **Carteſio** tillægger han ſtor Berømmelſe. Han kalder ham veræ philoſophiæ parentem, og ſiger om ham, cui viro magno ætas ad ſe rediens juſtas tribuere laudes incipit. Men ſaa ſindrige end diſſe Mænds Hypotheſer ere, ſaa kan man dog ikke bifalde dem, fordi de ey ere bygte paa Forſøg og heller ikke ſtemme overeens med dem. F. handler derudi klogelig, at han ikke tiltroer ſig at beſtemme Magnetens indvortes Struktur og Figuren paa de ſmaa Dele, hvoraf den magnetiſke Materie beſtaaer; men han er des omhyggeligere i at ſamle Materialierne, for at opføre en velgrundet Theorie om Magneten. Adſkillige af hans Forſøg ere ganſke nye. Ved nogle viſer han ogſaa de Erfarings-Feyl, ſom mange berømte Naturlærere, endog **Muſchenbroek**, undertiden har begaaet. Hvad han har om punctis indifferentiæ primis og ſecundis ved Jern-Stange, ſom ere beſtrøgne med en Magnet, giver tilkiende, at hans Theorie har tient ham til at forudſige en vis Følge af hans Forſøg, hvilket kunde oplyſes endnu med andre Exempler, ſom her forekomme. Da Jordkloden med Rette kan betragtes ſom en Magnet, ſaa viſer F. i Særdeleshed, hvorledes Magnetnaalens Inclination ſkal forklares, og beſkriver omſtændelig en Maſkine forfærdiget af en Kunſtner i Leuwarden, navnlig **Wyno Joppes**, for at afmaale denne Inclinations egentlige Størrelſe. Hvorledes man ſkal betiene ſig af ſamme, bliver ligeledes anført. Ved dette Inſtrument og efter den derved anſtilte Forbedring angives den ſande Inclination, ſaadan ſom F. har fundet den, i Franeker 72° 12′. Vi tvivle ikke paa, at dette Skrift jo vil give endnu flere Naturforſkere Anledning til at trænge immer dybere ind i den Hemmelighed om Magneten, og at ſætte i endnu ſtørre Lys det, vi om ſamme allerede vide.

Maynz

Maynz og Frankfurt.

Forrige Aar er udkommen: L'Auguſtin de France, ou confeſſion de Mr. D*** Gentilhomme françois ci-devant Officier dans les troupes, enſuite conſeiller au Parlement & Gouverneur de Ville pour le Roi, publié par L. P. B. D. S. M. & P. J. H. A Mayence & Francfort. Denne Bog indeholder egentlig en Fritænkers Hiſtorie. I den første Bog gaaer han ſin Levnets-Vandring hiſtoriſk-theologiſk igiennem i 83 Kap., og tilſtaaer, at han efterhaanden er gaaet saa vidt i ſin Irreligion, at Guds Forſyn, om ey aldeles hans Tilværelſe, Himmelens Lykſalighed, Helvedes Straf, Siælens Udødelighed og alle andre Religions-Sandheder, bleve i hans Øyne intet uden politiſke Opfund, ſom kunde fornøye Pøblen og underſtøtte Staternes Regiering. I den anden Bog kommer han til ſin Omvendelſe. Nemlig, engang, da han alt var Parlaments-Raad og han opholdt ſig til Poitou formedelſt en vis Proceſs, hændte det ſig, at tvende af hans Giæſter, ſom han tilforn over Borde havde vedbragt ſine Grundſætninger, bleve ſlagne af Torden i hans Huus, da de juſt vare faldne i Søvn af Ruuſen. Auguſtin, rørt af denne Hændelſe, blev saa religeux, ſom nogen kan blive, der falder fra een Udſvævelſe i en anden tvertimod, og han, ſom forhen holdt al Religion for Digt, tager nu ikke i Betænkning at tilſtaae om Maria i denne Bog: Dieu l'a etablie la ſouveraine de l'univers, la mediatrice du genre humain, l'advocate des Pecheurs, la diſpenſatrice des Graces, la mere des miſericordes, la maitreſſe des Vertus, Victorieuſe des Vices & des Demons. Den tredie Bog handler om hans Kald til den geiſtlige Stand: og den fierde om hans religieuſe Levnet og om hans ſtore Mortification: hvorpaa endnu følge nogle Betragtninger over hans Levnet og lykkelige Død. Bogen kunde ellers være ganſke opbyggelig, hvis Munken kun ikke overalt fremſkinnede saa meget.

Anmældelſer.

Kiøbenhavn. Med Godiches Skrifter er udkommen Snørlivets Nytte og Misbrug, ved Jens Bang. 1767. 51 S. i 8vo. Forf. vil ikke have Snørlivet ganſke afſkaffet.

Det

Det faaer være nok, siger han, naar det kun bliver mindre stivt og mindre sammenpressende. For i den Henseende at naae sit Øyemærke, forestiller han sine Læserinder, hvorledes deres Legemers Dannelse burde være efter den sande og naturlige Form, og til Exempel fremstiller dem et græsk Billede, den mediceiske Venus, fra den Tid, da Smagen var paa det høyeste i Grækenland. Over dette Billede leverer han her en udførlig og fuldstændig Beskrivelse. Fremdeles forestiller han dem Grækerne og Romerne til Model, der vedligeholdte den smukke Skabning ved deres Dragt, ved Legemets Øvelser og Badninger. Derimod sætter han disse Tiders Fruentimmers Form, som tvertimod hine have en omdannet Legems Skikkelse formedelst deres sammenpressende Dragter og i sær Snørlivets Trykning. Naar endelig F. har tilstaaet, at Snørlivets lætte Trykning og Presning styrker Blod-Aarerne og giver dem en hæftigere Kraft til at omdrive Blodet, og at Muskelerne, Bevægelsens Værktøy, faaer derved en større Magt, og hindres fra at glide af deres Sted: saa opregner han til Slutning mange og adskillige slemme Tilfælde, som et alt for stivt og alt for stærkt sammenpressende Snørliv foraarsager. Saasom Intet kan være meer uanstændigt for Mennesker, der paastaae og handthæve deres Frihed i Henseende til hinanden, at overgive sig som Slaver og Slavinder til livløse Ting, og lige saa forfængelige som skadelige herskende Moder, saa ønske vi oprigtig, Forfatteren med dette lidet Skrift maatte naae sit Øyemærke hos sine Læserinder, af hvilke vi ville ønske ham mange Fornuftige.

Fremdeles er i Aaret 1765 udkommen: **Natur-Rettens første Grunde, tienende de Unge til nærmere Vey- og Underviisning i samme, udkastede til saadan Ende af C. D. H. 20 S. i 8vo.** Det er altid nyttigt, førend man giver sig til at lære en Videnskab endten ved mundtlig Underviisning eller Skrifters Læsning, at man først har overseet dens heele Indhold og dets Afhandling i en dertil forfattet almindelig Plan. Saaledes kan man af disse første Grunde giøre sig et tydelig Begreb om Natur- og Folke-Rettens Videnskab, hvis Hoved-Regler kortelig fremsættes med deres Grunde og Følger.

Frank-

Frankfurt og Leipzig. Metternich har i Aaret 1766 trykt: Physicalische Abhandlungen von den seltsamsten und merkwürdigsten Begebenheiten der Natur, herausgegeben von J. W. C. A. Freyherren von H. L. Z. U. I et tynd Bind finder man her adskillige smaa Skrifter samlede. Det første kaldes Geophänomologie, og handler fornemmelig om den underjordiske Varme. Thi at der gives slig Varme, beviser Hr. Forfatteren, saa at han ikke antager nogen egentlig Ild, og angiver en Art af Giæren som Aarsag til samme Varme. Brændende Dunster, som han anfører til Vidnesbyrd, findes ey alene i Kul-Værker, men og i Salt-Gruberne. Hr. Forfatteren bliver ved at opregne det store Antal af Ildsprudende Bierge, hvorved det synes, at der i den heede Afrika enten ingen ere, eller dog ingen, som endnu ere noksom bekiendte. Herpaa følge Jordskielvene, som ligeledes tilskrives de antændte Dunste, som dem, hvoraf den electriske Materie sættes i Bevægelse, og udbreder sig langt bort; den kan ogsaa sætte Ild i Dunsterne, som alerede dertil er forberedte. Om den ny Verdens Besætning med Folk i forrige Tider finder man en anden Afhandling. Hr. Forfatteren antager med andre, at mange Lande forhen have hængt sammen med hinanden, hvilke siden ere adskildte. Søernes Oprindelse tilskrives tilfældige Aarsager.

Lucca. Giusti har i Aaret 1766 trykt discorsi sopra la Ginnastica & sopra l'utilita dall osservazione nella medicina pratica, stor Oktav paa 58 S. Forfatteren er Joseph Menci, Professor til Siena. Under Arterne af Bevægelse regner Hr. M. ogsaa at staae oprevst lige op. Efter Maaltid skal man ikke bevæge sig, maaskee fordi man alt for hastig vilde befordre en endnu ufordøyet Materie til Melke-Aarerne; det er derfore overeensstemmende med Naturen, og nyttigt, at sove endog om Dagen. Den anden Tale beviser en alerede antagen Sandhed, nemlig at Fortegnelse paa medicinske Begivenheder er Grunden til denne Videnskab. Ved Enden har Hr. M. indrykket Efterretning om en Herres Aabning, som længe hver Dag opkastede uhumske Vædsker i Mængde uden synderlig store Følger, men endelig døde af en Inflammation i Lungen. Man fandt paa den eene Side af Brystet Brystskindet, ja

end-

endog Ribbeenene tykkere, men ingen Bylder: paa den anden Lungen inflammeret og brændt.

Lyon og Paris. Forrige Aar er udkommen Harangues choiſies des hiſtoriens Latins, traduites par M. l'Abbe Millot, de l'Academie de Lyon. 2 Bind i 12mo. I Forberetningen klager F. over ſine Landsmænds Koldſindighed mod Grækernes og Romernes Meſterſtykker. De Taler, ſom findes i de Gamles Hiſtorier, tilſkriver han den Forbindelſe, hvori Hiſtorien ſtaaer med Poeſien, og fordi de første Hiſtorier vare forfattede paa Vers. Han kalder diſſe Taler glimrende Feyl; mais, lægger han til, comme pieces oratoires, elles ſont preſque toutes des modeles de bon goût & d'éloqvence. Han leverer her de fornemſte Taler af **Saluſtio, Livio, Tacito og Curtio.** Den Affekt, ſom herſker i de fleſte af diſſe Taler, er meſtendeels lykkelig beholdt i Overſættelſen.

Hamburg. Fr. Chriſt. Ritter har forlagt: D. Joh. Heinrich Dan. Moldenhauers **Ohnmasgebliche Gedanken über die Zeitrechnung der Begebenheiten, welche in dem Buche der Richter dargeſtellet werden.** 1766. 1 Ark i 8vo. En rigtig Beſtemmelſe af Tids-Regningen er i Hiſtorien i Almindelighed og tillige i den Hellige Skriftes Hiſtorie forbunden med mange Vanſkeligheder. Den berømte Forf. havde i ſin Introductione in Libros ſacros veteris & novi Teſtamenti foredraget en Tids-Regning af den Hiſtorie, ſom indeholdes i Dommernes Bog. Men han har indſeet, at ſamme kunde indrettes endnu mere naturlig. Han viſer altſaa, at Hiſtorien i denne Bog kan foreenes med andre Skribentere, paa det al Skin af Modſigelſe kan hæves, foredrager Tids-Regningen af Begivenhederne ſelv i en Tabelle, og hosſøyer nogle Grunde til ſammes Beſtyrkelſe. Denne korte, tydelige og med en grundig Indſigt forfattede Afhandling fortiener at læſes med Opmærkſomhed. Om end nogle antagne riimelige Sætninger ikke fuldkommen fornøye eftertænkſomme Skrift-Fortolkere, ſaa kan de dog bane Vey til nærmere Indſigt og Beſtyrkelſe af Sandheden.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 16.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 16de April 1767.

Den chriſtelige Religions Lære-Begreb, bragt i Orden og Sammenhæng, kan lignes med en Bygning. Den Hellige Skrift er dens Hoved-Pille og Grundvold. Paa denne kan ikke opføres meer end een Bygning, og vi have dog flere meget adſkillige. Hvad kan dertil være Aarſag? Mon ikke denne, at man har bekymret ſig mere om Bygningen, end om Grundvolden? Man har vildet ſammenſætte Syſtemer, førend man til Gavns har forſtaaet Skriften og efter ſunde Udtolknings Regler er bleven eenig om dens Meening. Derfor have vi ikke eet, men mange, ikke rigtige og ſande, men falſke og feylagtige Syſtemer. Enhver har dog vildet forſvare ſit. Derfor er Kirken bleven ueenig og har deelt ſig i Secter, og hver Sect har endda mange Syſtemer. Hvad Følge? derfor maa mange vore Syſtemer ofte upholde ſkarpe Mynſtringer: derfor maa vi ſaa ofte flikke paa diſſe vore ved meget ringe Stød brøſtfældige Bygninger: derfore maa vor Theologie beſtandig rettes og forbedres. Den kan, den maa, den behøver det ikke mindre, nok ſaa meget, ſom andre Videnſkaber. Men hvorledes ſkal det ſkee? Man maa giøre ſidſt hvad man burde have giort først; beſlitte ſig paa rigtig ſelv at forſtaae og grundig for andre at forklare Skriften. Den akademiſke Studerinas Maade maatte overalt bringes til en omvendt Orden: Først Skriften: ſaa Theologien. De theologiſke Studentere, der ville giøre det, de alle burde, lægge ſig

efter med al muelig Flid at fatte Guds Meening i Skriften, ſkulle giøre det med ſaa megen deſto ſtørre Lyſt og Nytte, naar de først have fattet det rette Begreb om denne Hellige Bog, og den rette Maade, paa hvilken ved Læsning og Granſkning at komme til dens rette Forſtand. Derfor udgav **Pritius** i Aaret 1704 ſin **Indledning til det Nye Teſtamentes Læsning** paa Latin. Derfor har **Hofmann** 2de Gange oplagt og udgivet ſamme med mærkelig Forbedring og Forøgelſe. Derfor vovede **Joh. David Michaelis** i Aaret 1750 et Forſøg af et ligedan Værk under Titel af **Einleitung in die göttlichen Schriften des neuen Bundes.** Derfor har ſamme høy- og grund-lærde Mand paa nye oplagt dette Værk, meget forøget, og af een enkelt adſkilt i 2de temmelig ſtore Deele, af hvilke den Første er i Aaret 1765, den Anden i Aaret 1766 udkommen, begge tilſammen 5 Alph. 16 Ark ſtærk i middelmaadig 8vo.

Den første Udgave tilſtaaer Hr. M. havde ſtore Mangeler og trængte meget til Forbedring. Det var kun et Forſøg han vovede ikke ret længe efterat han havde begyndt at betragte det Nye Teſtamente paa ſin critiſke Side. Han havde endnu ikke giennemlæſt alle til dette Arbeyde nødvendige Skrifter. Selv kiendte han ikke alle Grund-Udgaver af det Nye Tſt., og maatte derfor lide paa ſine Forgængeres Domme. Diſſe vare vel gode og lykkelig valgte, men man ſeer dog bedre med egne Øyne. Han havde desuden beſtemt denne Udgave til en Læſe-Bog, og ſelv hans Forelæsninger hindrede ham at giøre den mere fuldſtændig. Dog er den bleven optagen med ſtørre Gunſt end han ſelv havde ventet. Publicum, ſiger han, er ikke ſaa haard og ubillig en Dommer, ſom mange forestille ſig. At han derfor ikke ſkal ſynes at ville bebreyde ſine Læſere Mangel af Indſigt til at mærke dens Feyl, ſaa vil han heller ikke ſelv ſaa meget give ſig af med at dadle dem, ſom at forøge og forbedre Skriftet ſelv. Det var desuden for 15 Aar ſiden bedre end det nu kan være, da der ſiden den Tid er opdaget meget Nyt i det Nye Teſtamentes Critik. Man har derfor og ugierne ſeet, at dette hans Skrift for nogle Aar ſiden, da han var beſkæftiget med dette nye Oplag, er bleven overſat i det Engelſke Sprog. Han kiender ikke Overſætteren, har intet Exemplar ſeet af Overſættelſen, veed derfor ikke hvor rigtig

og

og nøyagtig den har troffet hans Meening, havde ellers bedet at opsætte den til nærværende Oplag, eller bruge disse hans Tillæg og Forbedringer, som allerede da vare for Haanden og han gierne havde oversendt, for ikke at see sit umoedne Arbeyde lagt for Dynene af en saa lærd og af det N. Tstmts. Critik saa fortient Nation, hvilken han havde ønsket med større Fordeel at være bekiendt. Nærværende Forbedring er en Frugt af 15 Aars Læsning og Granskning. En nøyere Undersøgning af nogle gamle Oversættelser, den Syriske, den af **Erpenio** udgivne Arabiske, har været ham nyttig til at dømme rigtigere om dem selv og til anden Indsigt i det Nye Tstmts. Critik. Hvad Nyt han ved den Leylighed har fundet, det finder man for den største Deel i hans for nogle Aar udkomne Curis in versionem Syriacam actuum Apostolicorum, hvilken Bog man derfor tilliae maa have ved Haanden. Evangelium qvadruplex Blanchini, som udkom til Rom 1749 og endda ikke var bekiendt i Tydskland, har siden skaffet ham stor Nytte. Dette Værk har lært ham nøyere at kiende og rigtigere at bedømme de gamle latinske Oversættelser: det har beviist, at den trykte Syriske Oversættelse er den gamle, hvilket la **Croze** og **Baumgarten** har nægtet: det har med eet afsiort den Stridighed om det Venetianske Exemplar af **Marci** Evangelii latinske eller grækiske Original, og med den udgivne latinske Oversættelse; hiulpet Hr. **M.** til mange nyttige Anmærkninger under hans Forelæsninger over samme Evangelisters Syriske Oversættelser. Adskillige deraf giorte Slutninger finder man her anbragte i denne Udgave. Men Excerpta selv, hvorpaa de beroe, agter han at udgive i samme Form, som sine Curas Act. Apostolicorum. Han har dernæst betient sig af det imidlertid udkomne Jac. Wetstenii Novi Testamenti, af **Lyes** Udgave af den Gothiske Oversættelse, af **Knittels** dertil udgivne Fragmentis. Hr. **von Ihres** fik han i Aaret 1755 først og for sildig at see, hvilken han derfor i Fortalen har anført. Hr. **Gloceſter Ridley** i Engelland har i en Diſſert. de Syriac. N. Tti Verſionum indole atqve uſu beskrevet den nye Syriske Oversættelse, som han selv har besiddet. Denne Afhandling kom ham og for sildig til Hænde, hvorfor han ikke førend ved den 62 Sph har kundet bruge den. Læserne har og herved at mærke, at de første 14 Ark af denne **Einleitungs** anden Udgave havde alt i nogle Aar været tryk-

te, da derpaa blev giort en lang Stilſtand med Trykningen. Hr. M. har derfor ikke kundet bruge bemeldte Hielpemidler ved de første 38 Spher. Derfor taler han i diſſe om levende Personer, ſom dog ere døde, og derfor er han undertiden, dog ſielden, i de følgende Spher af anden Meening end i diſſe første. Han har giort ſig en Ære af at forandre ſin Meening efter bedre Underretning. Dette har han giort 3de Gange i Henſeende til den Berlinſke Ravianiſke Codex. Først holdte han den for et Bedrag og et Afſkrift af den Complutenſiſke Bibel paa Hr. la Crozes Vidnesbyrd. Dette forkaſtede han ſiden, men maa nu igien tilſidſt efter bedre Underretning fra Hr. Conſiſtorial-Raad Sack i Berlin erkiende den for et Bedragerie. Ligeſaa har han først erkiendt den Gothiſke Overſættelſe for Gothiſk, ſiden for Frankiſk, men nu erkiender han den igien for Gothiſk. Alle de Steder, hvorved er giort nogen Forandring, Forøgelſe og Forbedring findes i Fortalen opregnede. Lader os nærmere betragte Skriftet ſelv og først giennemgaae dets

Første Deel.

§. 1. Det Nye Teſtamente (καινὴ διαθήκη) er hverken af Gud eller Skribenterne ſelv belagt med den Titel. Kirken har ſildig taget den af Math. XXVI. 28. Gal. III. 17. Hebr. VIII. 8. IX. 15. 20. 2 Cor. III. 14. De hellige Skribentere ſelv har ikke belagt deres Skrifter med nogen almindelig Titel. De vare endnu ikke bragte til nogen Samling, og kan ikke indbefattes under πᾶσα γραφὴ 2 Tim. III. 16. (a)

§. 2. Apoſtlernes og Evangeliſternes Skrifter ere gamle og ægte. Deres forſkiellige Skrivemaade, Skrifternes Overeensſtemmelſe med de jødiſke, og hedenſke Oldſager, med den romerſke Hiſtorie og den gamle Geographie over Palæſtina, dernæſt de ældſte Kirke-Fædres Vidnesbyrd, ſom har levet i det første Aarhundrede, og de meget gamle Overſættelſer, i det mindſte een latinſk og en ſyriſk, beviſer deres Alder og ægte Oprindelſe.

§. 3. Deres Guddommelighed er beviiſt med Underværker. Paulus beraaber ſig derpaa, og han maatte derudi have været en affin-

(a) Dette Sted beviſer altſaa ikke det Nye Teſtamentes guddommelige Indgivelſe, hvortil det pleyer at anvendes.

affindig Bedrager, dersom hans Læsere kunde have svaret ham: Vi vide intet af disse Underværker og overnaturlige Gaver at sige. See 1 Thess. I. 5. 1 Cor. II. 4. Hebr. II. 1:4. VI. 4. 5. Gal. III. 2. En Taskenspiller kan indbilde Folk, at han giør Mirakler, men aldrig indbilder han en heel Mængde Mennesker, at han har meddeelt dem Gaver til at giøre Mirakler og tale fremmede Sprog, naar de selv intet vide deraf. See 1 Cor. XII. XIII. XIV. hvor Paulus laster disse Gavers Misbrug. §. 4. Det Nye Test. er forfattet i det græskiske Sprog, undtagen Mathæi Evangelium og Brevet til de Hebræer. Den bekiendte Jesuit Harduinus, som troer, at de fleste Bøger ere skrevne paa Latin, og anseer den gamle latinske Oversættelse for en Grund-Text, bliver her igiendrevet. §. 5. Aarsagen, hvorfor Gud har valgt det græske Sprog, meener Forfatteren ey at være dets Almindelighed. Gud maatte vælge, hvilket han vilde, saa maatte dog de fleste Mennesker behielpe sig med Oversættelser. De Hellige Skribentere har skrevet til de Meenigheder og Personer, hvis Moders-Maal var det græske Sprog, og derfor har de betient sig af dette. §. 6. Det Nye Test. er skrevet paa Græsk i den Alexandriniske eller saa kaldte Hellenistiske Dialekt, d. e. i det græske Sprog beblandet med Alexandriniske, Hebræiske, Arabiske og Syriske Talemaader. De LXX. Fortolkere vare Alexandriniske Jøder, hvis Oversættelse af det Gamle Testam., er et Mynster for det Sprog, hvorudi det Nye Test. for den største Deel er skrevet. §. 7. Det kan ikke nægtes, at der jo i det Nye Test. gives Hebræiske, Syriske og Arabiske Ord, Betydninger, Talemaader og Vendinger. §. 8. Men i Henseende til det Nye Test. Hebraismer er man fra Middelveyen geraadet paa tvende Asveye. Nogle finde Hebraismer fast i enhver Talemaade. „Det be„synderligste er (siger Hr. M.) at man mærker dette saa ofte „endogsaa hos de Lærde, der ellers ikke ere i Udraab for at „forstaae det Hebraiske Sprog, og dog forklare ingen det Nye „Test. deraf oftere end disse. Just svæver mig et Exempel af „saadan en Mand for Øynene. Kan han anføre Glassium, „saa er hans Hebraismus uden Modsigelse bevist. En an„den Gang forebringer han selv af den Hebræiske Bibel en „Talemaade, han ikke ret har forstaaet, til Bevis derpaa. „Dog er han ikke altid saa god, men lader sig ofte være nok „at sige, saa tale Hebræerne, og ingen veed, hvor de saa-

„ ledes tale (b).“ Andre nægte alle Hebraismer. De første tage sig ikke vare for, at flere Sprog kan have lige Talemaader tilfælles med hinanden. De Sidste har ladet sig være nok at have fundet de samme Ord hos græske Skribentere, uden derhos at see paa, om de hos dem have haft just den samme vidtløftige eller indskrænkede Betydning (c). Paa det man kunde blive desto bedre i Stand til at dømme om det Nye Test. Hebraismer og reene Græcismer, ønsker Hr. M. man i Skolerne først vilde øve Ungdommen i de græske Skribenteres Læsning, førend man lod dem tage fat paa det Nye Test. §. 9. Denne Blanding af fremmede Talemaader kan med Sandhed ey ansees for en Feyl i det Nye Test. Skrifter. Kunst og Zirlighed havde i dem hverken været nødvendig eller nyttig. De vare i sær skrevne for Jødiske Læsere, af Jødiske Forfattere. Uden mange og ofte igientagne Underværker kunde den Jødiske Skrivemaade ikke have været forhindret og Sprogets fuldkomne Reenhed kunde da ogsaa have giort Skrifternes Oprindelse mistænkt. Desuden ere Evangelierne for en stor Deel Oversættelser af JEsu Taler, som ere holdne i det Syriske eller Chaldæiske Sprog. §. 10. J Georgii *Vindiciis N. T. ab Ebraismis* findes de Grunde, paa hvilke Hebraismer forkastes, og disse blive her anførte og igiendrevne, og i §. 11. fortælles denne Stridigheds Historie. §. 12. Foruden Hebraismer har man og vildet finde Latinismer, Cilicismer, Soloecismer

(b) Man behøver kun at være lidet bekiendt med Sal. D. Semmlers Erklärung for at see, at det er ham Hr. M har saa klarp giennemheglet. Han kan vel for en Deel have Ret. Men det er dog ikke det eeneste Sted, som viser nogen Antipathie.

(c) Vist er det, de Lærdes Flid har derudi været saa overdaadig, at de have fyldt deres Skrifter, som de til den Ende have forfærdiget, med Exempler til at bevise Talemaader, som ingen, der er lidet bevandret i grædske Skribenteres Læsning, kan tvile om at være gode grædske Talemaader. Paa den anden Side skal man lige saa lidt finde Danismer i det græske Sprog, som nogle i det Nye Testamente finde Hebraismer. Lige saa lidet man nu kan slutte, at Grækerne have laant disse deres Talemaader af os Danske: saa lidet kan man med Sandhed slutte, at en Talemaade i det N. Testamente er hebræisk, fordi en ligedan er brugt i det hebræiske Sprog eller af de LXX Alexandrinske Jøder.

mer, Idiotismer og pøbelagtige Udtryk i det Nye Teſtam. Hvad Latinismerne angaaer, da findes her Rom. V. 7. τολμᾷ ἀποθανεῖν ɔ: vover at døe ɔ: kan formaae og overtale ſig til at døe, ſammenlignet med Virg. Æneid. VIII. 364. Aude hoſpes contemnere opes: dernæſt 2 Cor. II. 17. καπηλεύοντες τὸν λόγον τ̃ θεȣ̃, med Cic. Off. L. I. c. 12. cauponantes bellum. Hr. M. meener, at diſſe kan endten have været oprindelig græſke Talemaader, overbragte i det latinſke Sprog, eller oprindelig latinſke, overbragte og naturaliſerede i det Græſke (d). §. 13. Forſtaaer man ved Idiotismer ſaadanne Talemaader, ſom meeſt bruges i gemeen daglig Tale, da nægter Hr. M. ikke ganſke, at der jo gives ſaadanne i det Nye Teſt. Men forſtaaer man derved pøbelagtige Udtryk, hvorved de gemeeneſte Folk adſkille ſig fra de fornemmere, da erklærer han ſig derimod og i ſær med ſtor Iver mod denne af en vis ubenævnet lærd Mand antagne Grundſatz: Det Nye Teſt. er ſkrevet i det gemeeneſte Folks ſletteſte Græſk, og mange ellers velbekiendte Ord og Talemaader have derudi ſaadanne Betydnin-

(d) Man kan jo ogſaa ſige, at det er naturlige Talemaader, ſom begge diſſe og flere Sprog kan have tilfælles. Nok ville vi her føye et par Exempler til: 2 Cor. IV. 2. ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τ̃ αἰσχύνης, i Stedet for, τὴν κρυπτὴν αἰσχύνην, ſammenlignet med Virg. Æneid. I. v. 266. fatorum arcana for arcana fata: v. 426. ſtrata viarum for ſtratas vias. 2 Cor. IV. 17. αἰώνιον βάρος δόξης, i Stedet for, βάρος αἰωνίȣ δόξης, ligeſom Virg. Æn. I. 440. redolentqve thymo fragrantia mella, i Stedet for, redolent mella fragrante thymo. Skal derfor diſſe Talemaader være Latinismer, da ſiig, at αὐτὸς τρίτος, τέταρτος o. ſ. v. ɔ: Selvtredie, Selvfierde, ἐς χεῖρας ἰέναι ɔ: at gaae for Haanden, παρέχειν τινὶ χεῖρα ɔ: at række nogen Haanden, ὑπερέχειν τινὸς τὴν χεῖρα ɔ: at holde ſin Haand over nogen, ſiig, at alle diſſe Talemaader og utallige flere deſlige ere Danismer i det græſke Sprog.

ninger, ſom man forgiæves ſøger hos græſke Skribentere, fordi de ere pøbelagtige, og altſaa kan man heller ikke deraf forklare dem, men man maa af Sammenhængen giætte ſig til deres Meening (e). „Der„ paa (ſiger Hr. M.) grunder han meeſtendeels ſine vilſelig„ ret nye Forklaringer, og har Medlidenhed med Raphelii „ og andres lærde Indfald (f), ſom med megen Møye har gien„ nemſøgt de gamle Græker, for at finde hos dem, hvad ſom af dem hverken var at haabe eller forlange." Hr. M. viſer, hvor falſk og ugrundet denne Meening er. §. 14. Af hvad, ſom hidindtil er anført om det Nye Teſt. Skrivemaade, kan man ſlutte, hvad for Midler den maa have i ſin Magt, ſom rigtig og grundig vil forklare det, og tillige ſee med ſine egne Øyne. Kundſkab om det reene græſke Sprog: flittig Læsning i dets bedſte Skribentere, i ſær de Alexandriniſke: Bekiendtſkab med de 70 Fortolkere: Alle diſſe ere nødvendige Midler for en grundig Fortolker, med hvilke han dog ikke ret vel kan komme fort, uden han tillige forſtaaer de østerlandſke Sprog. Hr. M har meent, han burde ſkildre det fuldkomneſte Mønſter, lad være ingen var i Stand til at ligne det, hvilket dog ikke overſtiger et enkelt Menneſkes Kræfter. Raphelii, Elsneri, Alberti, Kypkii, Carpzovii, Krebſii Anmærkninger over det Nye Teſt. af græſke Skribentere kan ikke ſelv den lærdeſte Fortolker undvære. Wetſteni Nye Teſtamente beſkrives og anpriſes af ſin mangfoldig ſtore Nytte. De græſke Skribentere ere endnu ikke ſaa gandſke udrømmede, at der jo er Arbeyde nok tilovers for lærde Mænd. Selv de 70 Fortolkere er ikke ſaa meget brugte, ſom de kunde og burde. Det beviſes af Hebr. XI. 6. hvor den Talemaade, uden Troen er det umueligt at behage Gud, bør ſaaledes overſættes, uden Troen er det umueligt at tiene Gud, fordi deels Textens

(e) Hvem kiender D. Heumanns Erklärung des Neuen Teſtaments og ſeer ikke, at det er ham her ſigtes til. Vist nok er det, hans Meening fortiener ikke Bifald.

(f) Man kan i en anden Henſeende ey andet end have Medlidenhed med deres Arbeyde, naar man betænker, hvor møyſommelig de maa have ſamlet utallige Exempler for at beviſe Talemaader, ſom for en Kiender af det græſke Sprog aldrig behøvede at beviſes. Derimod ſavner man ofte, ey uden Fortrydelſe, deres Tieneſte paa de Steder, hvor man meeſt behøvede den.

Textens Sammenhæng udfordrer den Forklaring, deels har εὐαρεστεῖν hos de 70 Fortolkere den Bemærkelse, at tiene Gud eller vandre for Gud. §§. 15. 16. handle om de Steder i det Gamle Test., som findes anførte i det Nye, saa vel i Henseende til Sagen som til Ordene betragtede. Nogle af disse Steder anføres for at vise Spaadommenes Opfyldelse. Men undertiden anføre Apostlerne visse Talemaader af det Gamle Test., for dermed at foredrage deres egne Tanker om ganske andre Materier. Denne Anmærkning strækker endogsaa nogle til de Steder, hvor det hedder: Det er opfyldt, hvad Propheten har talet. Hr. Arthur Ashly Sykes har i sin Indledning til Paraphrase and notes upon the Epistle to the Hebrews antegnet 2de lige Steder, eet af Epiphanio, og et andet af Olympiodoro. Det sidste er mærkeligt. Det hedder om den lille Plato, at en Biesværm fyldte hans Mund med Honning (ἵνα ἀληθὲς περὶ αὐτὸ γένηται) paa det at det skulde blive sandt om ham, hvad Homerus siger om Nestor: af hans Tunge flød den søde Honning ned. Disse Homeri Ord kan dog Olympiodorus ikke vel have anseet for en Spaadom om Plato. Mestendeels anføres Stederne af det Gamle Testamente med de 70 Fortolkeres Ord, endogsaa hvor de i Oversættelsen have begaaet noget menneskeligt, og Hr. M. har fortræffelig vel forsvaret Apostlerne imod dem, som dadle dem derfor. Man erindre sig kun, at de skrive, deels for jødiske Læsere, der aleene læste og brugte, deels for de af Hedninger omvendte Christne, der aleene forstoede den græske Bibel. Ar Oversættelsen ikke er rigtig, vil intet sige, naar kun Feylen ikke rører Hovedsagen og svækker det Beviis, hvortil Stedet anføres. §. 17. Det Nye Testamentes egenhændige Haand-Skrifter ere forgangne. Hr. M. viser, at vi kunne undvære dem, at de kunde intet nytte os, og vi ingen Vished have om dem. §. 18. Den gamle Maade, paa hvilken man gav Bøger ud, bliver anvendt paa det Nye Testamentes Skrifter. Hr. M. meener, at Apostlerne selv har ladet tage tilstrækkelige Afskrifter af deres Breve, førend de har afsendt dem, for at deele dem ud til andre Meenigheder. §. 19. I det Nye Test. Afskrifter har indsneget sig falske Læsemaader, hvilke uden igientagne Undersøgelser ey kunde forebygges. §. 20. Man maa dog ikke tænke, at de mange forskiæl-

lige Læsemaader gior vor christelige Troe vaklende og uvis. Meget mere har deres Samling ved Millium og Wetstenium fordrevet al Tvil og Frygt i den Henseende, og et meget mindre Antal havde været langt mere mistænkelig. Ved et meget lidet Antal af forandelige Læsemaader maatte endten meget faa Haandskrifter have været tilovers, eller man kunde formode, at de alle vare Copier af eet Afskrift, og den Formodning kunde giøre Texten meer uvis.

(Beslutningen følger.)

London.

Forrige Aar er udkommen: Crito, or Essays on various subjects. *Volume I.* 288 S. i 8vo. Dette Bind indeholder tre Afhandlinger. Den første beskæfter sig blot med Engellændernes National Omstændigheder. Den ubekiendte Forfatter taler derudi om sine Landsmænds Ubestandighed i deres politiske Opførsel; om Pressernes nødvendige Frihed, og politiske Skribenteres Sikkerhed mod Bestraffelser; og i sær om National-Gieldens Betalning, hvortil Projecterne (som han siger S. 33) ere lige saa vanskelige og mislige, som til Bestemmelsen af Havets Længde. Med samme Frihed dømmer han om Folket, og over Ministrene; over Nationens Favoriter, og over Gienstandene for deres Had; og beskæfter sig i sær med at giøre Forslag til, hvorledes man kan formere den synkende Fond, og befrie Nationen fra deres Gields Byrde, der saa forskrækkelig trykker dem. Eftertænksomme Læsere finde vel her mange Meeninger yttrede, som alt længe siden er giendrevne. Saaledes laster F. f. Ex. (S. 42 f.) Giftermaals-Akterne, og driver paa deres Afskaffelse af den Aarsag: fordi Personer under en vis Alder derudi forbydes at gifte sig uden Forældrenes Samtykke, og de offentlige Proclamationer anbefales. Han antager derved: at de ulykkelige Ægteskaber, som ellers deraf vilde komme, ere alene Privat Skader, som ikke maa tages i Betragtning ved offentlige Anordninger. En Grundsætning, der, naar den bekræftes saa ubestemt, som her er skeet, forudsætter ganske forvirrede Begreb om hvad Publicum er. Hvad bestaaer da Publicum andet udi, end i adskillige Privat-Personers Forbindelse?

Men

Men betragtet i Henseende til det Heele er dette Forsøg grundigt, og indeholder mange meget tienlige Forslag til en Stats Befolkning. Ved maadelige Paalæg paa Vahre, siger F. S. 37 vinder de offentlige Indkomster ulige mere end ved høye. S. 39 angives Engelskmændenes unaturlige Antipathie mod alle Udenlandske som een af de største og daarligste Hindringer i at befolke denne Nations umaalelige Eyendomme i Amerika, og derved giøre Handelen ret blomstrende og varig. Han vil, man skal hindre den vilkorlige Coelibat, og befordre Giftermaale ved borgerlige Belønninger. (S. 46) Vi straffe, siger han, dem paa Livet, som berøver Kongen een Undersaat, og undskylde dem, der fratage ham ti. Regieringen skal bruge kraftige Midler mod den saa almindelig blevne Hoverie; (S. 46-48) ogsaa formilde Lovenes Strænghed i Henseende til Livs-Straf. (S. 49-50) befordre Koppernes Indpodelse og Opfostrings-Husenes Vedligeholdelse; (S. 52) og paalægge Geistligheden og de Rerkyndige en høy Skat. Han holder det for meget urimeligt, at Tilhængere af en Lærer, som har levet i Ringhed og Fattigdom, trække Fyrstelige Indkomster; da deres Fædreneland imidlertid næsten maa falde under Gieldens Byrde: og, at man af Retfærdighed giør en Handelskab, og tvinger Undersaatterne til at betale, naar de vil have Ret. Stats-Betienterne giver han (S. 60 f.) at betænke: om det ikke skikkede sig meget bedre for dem, at tiene Fædrenelandet, uden derfor at lade sig betale? Et Forslag, der, om det ikke overalt er unprakticabel, dog i det mindste kan alene udføres i slig en Statsforfatning, som den Engelske. Og F. synes selv at have forglemt det: naar han i det andet Forsøg (S. 82 f.) forsvarer Læremesternes Besoldning mod Rousseau. Naar en Konge, siger han, bruger et Par Skoe: saa tør han vist nok ikke vente, at han faaer dem uden Betalning. Thi Ære er ikke den Vahre, hvormed man kan belønne en Skomager. Men naar han vil bruge en Mand af Stand til vigtige Stats-Sager: kan det da vel skikke sig, at han betaler denne med samme Mynt, som den nedrige Handværks-Mand? og naar han maa giøre det, saa tør i saa Maade Stats-Betienterne ikke tilegne sig ringeste Fortrin for Skoemageren. De tiene begge Kongen for Penge.

ge. De ere begge intet uden Løn-Tienere. S. 23. 24 taler han meget alvorlig om Nationens Beſkiæmmelſe ved den ubeſkedne Opførſel af en Mand, ſom for kort ſiden giorde ſaa mange Bevægelſer i Engelland. Hvad Troeſkab mod Staten kan man vel, ſiger han, vente af en Mand, der dumdriſtigen og offentlig har brudt det høytideligſte blant alle Forbude. I det andet Forſøg S. 66-165 finder Rouſſeau i F. en ſtræng, men ſkarpſindig og retfærdig Dommer. De ſelſomme Grundſætninger, denne Skribent har yttret om Opdragelſen i ſin Emile, ere her ſadte i deres ſande Lys. F. exemplificerer dem og viſer, hvad for latterligt Tøy ogſaa et oplyſt Hoved, ſom Rouſſeau, kan ſkrive? naar han i Ting, der alene beroe paa Erfaring, ſmidder Theorier af Hovedet, og vil giøre Forſkrifter for det menneſkelige Liv, uden at kiende Menneſkene, og at have levet med Menneſker. Rouſſeau vil, at enhver Fader maa ikke overlevere ſine Børn til Fremmede, men ſelv opdrage dem. Derimod anmærker F. (S. 74 f.) at han i ſaa Maade intet mere kunne være, end netop Fader; at de færreſte Fædre dertil ere beqvemme, og at det menneſkelige Kiøn vilde, ved denne Rouſſeauiſke Opdragelſes-Plan, efter faa Aar falde tilbage igien i ſit forrige Barbarie; at Børnenes alt for ſtore Fortroelighed til Forældrene, og diſſes meeſtendeels blinde Ømhed mod hine, vilde i høyeſte Grad fordærve Opdragelſen; og at ſlig en Huus Opdragelſe vilde giøre Børnene uſkikkede til Sælſkab og ubeqvemme til alle offentlige Forretninger. Paa ſamme Maade gaaer han Hoved-Poſterne i den Rouſſeauiſke Opdragelſes-Plan igiennem og viſer, at alt hvad han derudi har, ſom afviger fra andre, er paa vores Jordklode og blant ſaadanne Skabninger, ſom vi Menneſker ere, ligeſaa u-prakticabel, ſom hvis Rouſſeau forlangte, at Folk ikke ſkulle kiøre i Vogne paa Land-Jord, men ſeyle med Skibe derpaa; eller reent holde ſig fra al Mad og Drikke. De Forſkrifter, her proves, ere følgende: Forældrene ſkulle ingenlunde betroe Opdragelſen til nogen beſoldet Læremeſter, men formaae en Ven dertil, i Fald de ikke ſelv kunde beſørge den. S. 82 f. Underviisningen ſkal ikke begyndes for det tolvte Aar. Det er barbariſk, ſiger Rouſſeau, at qvæle Børn for den Tid med Underviisningen; da man jo ikke veed, om de ſkal oplæ-

ve

ve det tolvte Aar. S. 68 følg. **Man skal aldrig underviise Børnene ved Ord, men bringe dem i saadanne Situationer, at de selv abstrahere de fornødne Indsigter.** Saaledes skal man f. Ex. ikke sige Barnet, at Vrede er skadelig; men vise ham en Vreed og derhos fortælle, at dette Menneske har af Vrede faaet Feberen. **Ligesaa lider behøver man at give Barnet Underviisning ved Ord om det Gode og Onde: det maa han lære af Erfaring.** S. 97 f. (Følgelig skal, som F. anmærker, en Fader i saa Maade ikke sige sit Barn, at det er farligt at klyve op i høye Træer, fordi han derved kunde brække et Been: men han maa lade et brække, saa vil han nok af Erfaring lære, at det er farligt at klyve op i Træer.) **Børn skulle ikke straffes, men sættes i saadanne Omstændigheder, at de intet strafværdigt kunde begaae** S. 99 f. Dog synes R. selv at mærke, at dette paa vor Deel af Verden vilde blive noget vanskeligt. Han tillader vel altsaa Strafferne men forkaster reent ud alle **positive**, og vil, at Børnene aldrig anderledes skal straffes end med de **naturlige Følger** af deres Gierninger. S. 104 f. Efter dette Forslag giver han de Forældre, der ville vænne deres Barn, som immer slaaer Vinduerne i tu, denne Uartighed af, følgende Raad. De skulle ikke lade giøre Vinduer i Stand igien, men lade det regne og snee ind i Kammeret, indtil Barnet deraf faaer Snue, Hoste, eller en Feber. Den Smerte, lægger han til, som det lider i Sygdommen og under Lægens Hænder, vil allerfikkerst giøre ham sin Uartighed modbydelig. Paa den Indvending: at et Barn under dette Experiment læt kunne døe, svarer han, at derpaa ligger ingen Magt, thi det er bedre, at Barnet er dødt, end at det er vild og uregiærlig. (Og dette er dog alligevel den Mand, der saa omhyggelig sørger for Børnenes Fornøyelse, at han erklærer det for barbarisk, for det tolvte Aar at forstyrre deres Fornøyelse ved Underviisning.) Med stor Iver driver **Rousseau** ligeledes paa, **at man slet intet skal sige Børnene om den børnlige Lydighed og faderlige Anseelse.** Den naturlige Følge deraf vilde, som F. meget livagtig viser S. 110 f., blive denne, at de **Emiliske** Sønner vilde tvinge deres **Rousseauisk** tænkende Fædre til alting, ja vel endog med Prygl. Dette Forsøg besluttes S. 135 f. med en Dom over **Rousseau**, og den Betragtning, at i vore

Tider

Tider behøver ikke ſaa meget Opdragelſes-Planen, ſom meget meer Forældrenes og Øvrighedens Opførſel at forbedres: ved hvilken Leylighed Forældrene og Øvrigheden faaer mange vigtige Lectioner. Man ſeer deraf, at der ogſaa i Engelland gives ſaadanne Forældre, ſom befrygte, at deres Børn maatte lære formeget. Dem, der meene, at de lærde Sprog ere deres Børn ganſke unyttige, giver F. blant andet ogſaa dette at betænke: om det ikke alerede blot af den Aarſag er Umagen værd at lære grædſk, for at kunne læſe det N. T. i Grundſproget; da det jo er ganſke ſædvanligt at lære ſpanſk, for at læſe Don Qvixot i Originalen. Det tredie Forſøg ſom handler om det Ondes Oprindelſe (S. 166 f.) kan bedſt undværes i denne Samling. F. ſamler derudi de gamle og nyere Skribenteres adſkillige Meeninger om denne Materie men uden nogen Orden; og erklærer ſig for den, ſom, i Henſeende til Hovedſagen, var den ſædvanligſte hos de Gamle, og har ſin Oprindelſe fra en ufuldkommen Efterretning af den bibelſke Fortælling, nemlig, at alt Ont paa vores Deel af Verden er kommen af viſſe høyere aandelige Væſeners fiendtlige Gierninger. (S. 257 f.) Men diſſe fiendtlige Indvirkninger ere tilladte af Gud, fordi han ikke kan ophæve de fornuftige Skabningers Frihed. I denne heele Afhandling har F. ikke behørigen adſkilt fra hinanden de Spørsmaale, hvorfra det Onde kommer i Verden? og hvorfor Gud tillader det? og, hvilket Onde han tillader, hvoraf da nødvendig er kommen megen Utydelighed og Forvirring i ſamme. Han giør ogſaa ved denne Leylighed hæftige Udfald paa Chriſtendommens Lære. Under Maſke af Bibelens Forſvarer ſiger han, at hele Væſenet af dens Lære beſtaaer aleene derudi, at den underviſer os om Fiendtlighederne af de imod vor Jord ildeſindede Aander, og om Bemøyelſerne af et andet aandeligt Væſen, (nemlig Chriſti) med at giøre ſamme godt igien. JEſus, denne høye Aand, er derfore kommen til denne Verden i en Dødeligs Skikkelſe, for at befrie Menneſkene fra hiin fiendtlige Aands Tyrannie, ligeſom en Heldt rædder en Nation fra en Barbarers Grumheder. S. 267 f., 277 f.) Alt det øvrige, nemlig den Lære om Chriſti Forſoning (S. 270 f.) om hans prophetiſke Embeder (S. 276 f.) erklærer han for ubibelſk og daarligt. Han er ſaa indtagen

tagen af ſin Meening om diſſe Aande-Krige mod vor Jord, at han endog S. 237-38 næſten troer med nogle gamle Philoſopher, at vor hele Atmoſphære er fuld af Dæmoner. Dette er det ſikkerſte Middel til at indføre Hexe-Proceſſerne igien, ſom endelig med ſtor Møye ere afſkaffede i den ſlebne Deel af Verden. Hvad ſom ſiges S. 250 f. til Medhold for de legemlige Beſættelſer af Diævelen til Chriſti Tider, og S. 253 f. om det Ord δαιμων, fortiener at læſes. Dedicationen til den tre Aars gamle Biſkop af Osnabrück er ſkreven i en Stiil, der undertiden falder i det Burleske. Men F. betænker ikke, at hans Mæcenas er kun tre Aar gammel først, naar han taler med ham om saa alvorlige Ting. Han beſværer ſig derudi over den Adreſſe, Geiſtligheden for nogle Aar ſiden ſkal have overgivet til Kongen, for at holde an om hans Magt imod dem, ſom angribe den herſkende Religion i Skrifter; S. 8. Beſynderlig ivrer han ſig S. 12 f. mod Geiſtlighedens hæftige Beſtræbelſer med at forviſe alle Papiſter af Kongeriget; og mod den indførte Subſcription af Artiklerne S. 18 19. De Forſlag, han giør S. 16 17 om, hvorledes man kan hindre Pavedommets Udbredelſe, kan man ikke andet end give ſtor Bifald, da Menneſkekiærlighed derudi er forbunden med Klogſkab. De kan med en liden Forandring anvendes paa alle andre Religions-Partier.

Anmældelſer.

Altona. Af Brødrene Burmeſter er trykt og bekoſtet: Die ſeelige Sache des Glaubens, welche in einer auf allergnädigſten Befehl und in allerhöchſter Gegenwart Ihro Königl. Majeſtät der regierenden Königinn zu Dännemark, Norwegen ꝛc. ꝛc. Carolina Mathilda, in der Evangeliſch-Lutheriſchen Hauptkirche zu Altona am 21ſten Sonntage nach Trinitatis 1766 über das ordentliche Sonntags Evangelium gehaltenen Predigt, betrachtet von Johann Gotthilf Reichenbach, Königl. Däniſchen Conſiſtorial-Rath, Kirchenprobſten in der Stadt Altona und in der Herrſchaft Pinnenberg, und Paſt. Primar. bey der Evangeliſch Lutheriſchen Hauptkirche in Altona. 3 Ark i ſtor 8vo. Den vigtige Materie, ſom udgiør Indholdet af

denne

denne Prædiken, er afhandlet reen, tydelig og opbyggelig, og Slutningen indrettet overeensſtemmende med alle tro Danſke Underſaatters hiertelige Ønſke. Vi ville anføre følgende Steder: Allernaadigſte Dronning! Vi frembringe for Deres Majeſtæt ikke Ord, ſom flyde af den blotte Talekunſtes tørre Kilder, men vore Hierter fremlægge vi. Vore Hierter opløfte vi til Gud og priſe ham fulde af Ydmyghed, fordi han ſaa naadig har bønhørt vor Bøn, vi har udøſt endog i dette Huus og for Hans Anſigt, og ledſaget Deres Majeſtæt lykkelig, ſund og vel til denne Stad. Vore Hierter opløfte vi til Gud, og bede ham, ja vi ville indſtændigen anraabe ham, at han den Almægtige fremdeles vil føre Deres Majeſtæt paa Deres hele Reyſe lykkelig og vel. — Vore Hierter opløfte vi til Gud, og bede ham ydmygſt, at han udgyder Velſignelſes Strømme over Deres Majeſtæt og over Deres Majeſtæts Allerſtormægtigſte Gemahls Majeſtæt. Herre, vi ere ikke nokſom i Stand til, med Ord at udtrykke hvad vort Hierte tænker, føler og ønſker. Endog vort Hiertes indvortes Attraae er jo en Bøn: Lad ſamme komme for din Throne og ikke komme tilbage uden med de riigeſte Bønhørelſer.

Hamborg. Herolds Enke har ladet trykke: Joach. Joh. Daniel Zimmermanns, Archid. an der Catharinen-Kirche in Hamburg, Vertheidigung ſeiner Schrift von der erſten Drohung GOttes, zugleich einiger Gelehrten wieder die allgemeine deutſche Bibliothek, nebſt einem Verſuche über die Religion dieſer Bibliothek. 1767. 8 Ark i 8vo. Efterat Forf. vidtløftig har forſvaret ſit Skrift, læſer man S. 75 og følg. en kort, men eftertrykkelig Gientagelſe af Forſvarets hele Indhold, hvorudi Forf. indſtævner B., ſom i allgem. deutſche Bibliothek har bedømt hans Skrift, for Religionens, den ſande Kritiks, Fornuft-Lærens, Sandheds og Retfærdigheds Domſtoele. Dernæſt antager han ſig og andre Forfatteres Sag, ſom i dette Bibliothek ere mishandlede. Tilſidſt følge nogle Erindringer angaaende Religionen hos Forfatterne til bemeldte Bibliothek.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 17.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 23de April 1767.

(Beſlutning paa Førſte Deel af Hr. Michaelis Einleitung in die göttlichen Schriften des N. Bundes.

§. 21. At kiende Kilderne til de falſke Læſemaader lærer man bedſt ved at læſe ſlette Afſkrifter, hvis Original man kan faae fat paa, og ved at corrigere i Bogtrykkerierne. De falſke Læſemaader komme af Afſkrivernes Uagtſomhed, af udſlettede og af andre fra den anden Side giennemſkinnende Bogſtaver, af de hos de Gamle brugelige Forkortelſer: Ofte er et Sprog forfalſket af et andet af lige Ord og Indhold: Meget er af ſelvkloge Afſkrivere bleven forandret: Ofte har de ſamme vildet forſkiønne deres Forfatter, rette og forbedre hans Ord efter Grammatiken: Ofte have de indført i Texten et Forklarings-Ord, ſom deres Forſkrift har haft i Randen: Nogle Steder ere forfalſkede af Kiætterne, dog ikke ſaa mange ſom de beſkyldes for: End ikke de ſaa kaldte Orthodoxe kan paa deres Side frikiendes for den Feyl at have forfalſket nogle Steder: Saaledes vil Ambroſius i ſin III. Bog de Fide Cap. 3. have diſſe Ord θεοῦ ἐκκλησίαν: end ikke Sønnen udſlettede af Marc. XIII. 32. Hr. M. frygter ſelv for 1. Joh. V. 7. Diſſe ere Aarſagerne til falſke Læſemaader. Jo nøyere man underſøger den Aarſag, ſom kan have givet Anledning til denne eller hiin Læſemaade, deſto bedre kan man dømme om, hvilken af flere der er den ſande eller falſke. §. 22. De Grunde, af hvilke man kan betiene ſig i at bedømme de forſkiællige Læſemaader, ere af en dobbelt Art. Enden tages de

af foranførte Aarſager, af Talens Sammenhæng, af den ſande eller urigtige Forſtand, ſom nogen af flere Læſemaader giver af ſig. Eller man beraaber ſig paa gamle græſke Haandſkrifter, gamle Overſættelſer og Kirkefædrenes Skrifter. De første beſtemme den indvortes, de ſidſte den udvortes Rimelighed. Den indvortes Rimeligheds Regler ere følgende: 1) Den Læſemaade der findes kun i faa Haandſkrifter, og let kan anſees for en Skrivfeyl, kan med ſtor Rimelighed forkaſtes. 2) Den der giver ingen Forſtand og øyenſynlig kan ſees at være en Skrivfeyl, er aldeles at forkaſte. 3) Man maa ſee paa hvilken af tvende Læſemaader der lættest kunde komme af den anden. Formodentlig er den den rigtigſte, hvoraf den anden lættest kunde komme. 4) Den, uden hvilken Talen bliver utydelig og uden Sammenhæng, maa billig foretrækkes. Men man maa herudi dømme forſigtig. 5) Den Læſemaade, der giver en aabenbar falſk Forſtand og ſtrider mod Skribentens egen Meening maa uden al Tvil og Betænkning forkaſtes. Herefter ſkal i Beſynderlighed handles om det tredobbelte Vidnesbyrd man kan have om det Nye Teſtamentes Læſemaader af Haandſkrifter, Overſættelſer og Kirkefædre. §. 23. handler om de gamle Overſættelſer ſom Vidner om Læſemaaderne i Almindelighed. Hr. M. viſer, hvorvidt de allerældſte Overſættelſers Anſeelſe er i Henſeende til Læſemaaderne større eller mindre end Haandſkrifternes, og med hvad Forſigtighed de bør bruges. Herefter handler han om de ældſte, vigtigſte og brugbareſte Overſættelſer, nemlig den Syriſke, den Coptiſke, den Arabiſke, den Æthiopiſke, den Armeniſke og Perſiſke. Diſſe ere de Østlændiſke. Derpaa følge de Veſtlændiſke, nemlig den Latinſke, den Gothiſke, den Angel-Sachſiſke og den Gamle-Frankiſke. §. 24. handler om de adſkillige Udgaver af den Syriſke Overſættelſe, og viſer tillige, at man maa nøye underſkille den gamle Syriſke Overſættelſe fra nogle nyere, ſom er forfærdigede i det 5te og 7de Hundred-Aar. Den kaldes den Bogſtavelige, og den første Udgave blev 1555. foranſtaltet ved Moſes von Mardin, Alb. Widmanſtad og Joh. Lucretius, paa Keyſer Ferdinand den Førſtes Bekoſtning. §. 25. handler om Haandſkrifterne af den Syriſke Overſættelſe, af hvilken ønſkes en nye Udgave med den Syriſke Textes Forbedring. §. 26. viſer, at den Syriſke Overſættelſe er umiddelbar forfærdiget af den græſke Grund-Text,

og

og ikke, efter Bengelii Mistanke, af den latinſke Overſættelſe, med hvilken den dog i §. 27. viſes at ſtaae i en tredobbelt Forvandtſkab. Hr. M. meener, at den Syriſke er ældre end den latinſke, at den latinſke Overſætter meget meer har fulgt den ſyriſke, og at den Syriſke Overſættelſe er hos nogle i langt ſtørre Anſeelſe end den fortiener. §. 28. ſætter dens Alder med ſtørſte Rimelighed i det første Hundred-Aar, og fremſætter den Formodning at dens Overſætter maa være en indfødt Jøde. Overſættelſen maa ventelig være forfærdiget ſørend Johannes Aabenbaring er ſkrevet eller af den ganſke Kirke antaget, efterdi denne ikke er bleven overſat. I §. 29. beſvarer Hr. M. nogle derimod giorte Indvendinger, og viſer i §. 30. denne Overſættelſes Forfatter, Egenſkaber og Nytte. Dens Forfatter erklæres for uvis. Den kaldes den bogſtavelige, men er i ſig ſelv mere paraphraſtiſk end bogſtavelig, og Hr. M. har nogle dens paraphraſtiſke Steder miſtænkte for uægte og indſlikkede. Han forundrer ſig derfor over Aarſagen til den Titel, og meener at det Syriſke Ord kan overſættes: Den eenfoldige. Foruden dens critiſke Brugbarhed beſtaaer dens Nytte ogſaa derudi, at den hielper til rigtige og ſkiønne Forklaringer. Denne dens Nytte har man vildet giøre meere almindelig ved latinſke Overſættelſer. Men diſſe ere ſaa feylagtige, at man, den Syriſke Text tilſideſat, ikke kan betiene ſig af dem uden Skade. I §. 31. viſes dens critiſke Brugbarhed. Hr. M. har her i Henſeende til denne Overſættelſe været mere udførlig end i ſin Indlednings første Udgave. Man maa dog have ved Haanden hans Curas in Verſ. Syr. Act. Apoſtolicorum, hvortil jævnlig henviſes. §. 32. handler om de nyere Syriſke Overſættelſer i ſær den ſaa kaldte Xenajæ Philoxeni. Den er endnu ikke bleven os ved Trykken meddeelt. Hr. Gloceſter Ridley i Engeland eyer af ſamme et meget ſmukt Exemplar. Wetſteen har betient ſig deraf, og Ridley meddeelt vor Forfatter Efterretning derom. §. 33. handler om den Coptiſke Overſættelſe, §. 34. om de Arabiſke i Almindelighed, §. 35. om Udgaverne af de Arabiſke Overſættelſer, og §. 36. om den Æthiopiſke Overſættelſe. §. 37. handler om den Armeniſke Overſættelſes Alder, §. 38. om dens trykte Udgaver og critiſke Brug, og §. 39. om de Perſiſke Overſættelſer. Nu kommer Forfatteren til den latinſke Overſættelſe, hvilken han i §. 40. betragter ſom en Moder til ſaft alle Europæiſke

ſættelſer, og viſer, at endogſaa Luther ſelv har betient ſig af ſamme. Først handles om den latinſke Overſættelſe for Hieronymi Tid, og ſiden om den ſaa kaldte Vulgata, ſom Hieronymus har forbedret. Af den gamle har den forrige Pave i Aaret 1749. ladet 5 Haandſkrifter, ſom meget afvige fra hinanden, i en prægtig Udgave fremſtille for Lyſet, under Titel af: Evangeliarium qvadruplex latinæ Verſionis Antiqvæ ſeu italicæ, nunc primum in Lucem editum ex Codicibus Manuſcriptis, aureis, argenteis, purpureis, aliisqve, plusqvam millenariæ ætatis, ſub Auſpiciis *Johannis V.* Regis fideliſſimi Luſitaniæ a *Joanne Blanchino*. Dette Værk er ſaa ſkiønt og koſtbar, ſaa det ikke findes uden i ſtore Bibliotheker, og Hr. M. ønſker, nogen vilde paatage ſig at aftrykke blot de derudi indbefattede latinſke Overſættelſer med mindre Bogſtaver, da det vilde kun udgiøre en middelmaadig Qvartant. §. 42. Efter Auguſtini Vidnesbyrd ſkal de gamle latinſke Overſættelſer have været utallige. En iblant diſſe mange, hvilke man paa adſkillig Maade har formænget med hinanden, anføres af Auguſtino under Titel af Itala. Den er iblant Mængden bleven ukiendelig, og Hr. M. har tillige med mange andre, efter egen Bekiendelſe, begaaet den Feyl, at de har anſeet enhver latinſk Overſættelſe, ſom var ældre end den af Hieronymo forbedrede, for den af Auguſtino ſaa kaldte Itala. Mosheim er den, ſom har bemærket denne tilligemed flere af de foregaaende Skriftdommere i den gamle Overſættelſes Hiſtorie begangne Feyl. En anden iblant bemældte Overſættelſer hedder Vulgata, hvilken Hr. M. formeener at være den man til Hieronymi Tid meeſt har brugt i Rom. §. 43. handler om den meget ſlette Latin i diſſe gamle Overſættelſer, hvilket uagtet, han dog anpriſer dem til alle Elſkere af det latinſke Sprog, ikke fordi de af dem ſkulle lære at ſkrive Latin, men fordi de af dem kunde lære at kiende det latinſke Sprog i ſin ganſke Omfang, i hvilken Henſeende den Sal. Gesner har vovet at ſige, at Vulgata var ham en Auctor claſſicus. De ere fulde af Hebraismer og Syriasmer, og formeenes §. 44. for en Deel at være forfattede af jødiſke Chriſtne, i det første Hundred-Aar. Auguſtini Ord om diſſe Overſættelſer lyde ſaaledes: Ut cuivis in manus venit Codex Græcus, & aliqvantulum facultatis ſi utriusqve lingv. habere videbatur, auſus eſt interpretari. Alſaa ere de ikke,

ſom

som Millius lader sig forlyde med, forfærdigede efter Kirkens eller den Romerske Bispes offentlige Foranstaltning. §. 45. Hieronymus selv klager over de Forvirringer, som disse Oversættelser vare geraadede udi, ved det de blev alt meer formængede med hinanden. Desuden er den eene Evangelistes Udtryk blevne overdragne i den andens Text, Forklaringer af Randen indførte i Texten, og i de latinsk-græske Afskrifter den latinske Text rettet efter den græskes Skrivsyl (g). I §. 46. bedømmes disse Oversættelser i Henseende til Læsemaaderne i det græske N. Test. Vel nægter Hr. M dem ikke deres Nytte i den Henseende, men den Høyagtelse han i sin første Udgave efter Millii og Bengelii Exempel havde viist for dem, vil han ikke mere tilstaae dem, siden han af Blanchino er bleven bedre underrettet. Den hele Rapsodie af disse med hinanden formængede Oversættelser, vil han ansee som et fortræffeligt Hielpemiddel til at samle mange Læsemaader, men ikke til at dømme om deres Rigtighed, da de skiønt af lige Alder ere hinanden meget modsigende. §. 47. Disse Oversættelser har Hieronymus i Aaret 384. efter Pave Damasi Befaling, paatager sig at forbedre, deels ved at forkaste falske og urigtige Læsemaader, deels ved at rette urigtige Oversættelser. Denne forbedrede Oversættelse udkom til Paris 1693. under Titel: Sancti Eusebii Hieronymi divina Bibliotheca hactenus inedita, efter meget gode Haandskrifter udgivet af tvende Benedictiner-Munke Joh. Martianay og Ant. Pouget. Den Vulgata, som den Romerske Kirke for nærværende Tid besidder, stemmer ikke fuldkommen overeens med den af Hieronymo forbedrede Vulgata, hvis foranderlige Skiebne efter hans Tid foreſtilles i §. 48. Hans Arbeyde blev endog dadlet, og den ældre dog ikke afskaffet. Siden har Afskriverne formænget dem begge med hinanden, da Cassiodorus lod dem skrive lige over for hinanden, og den ældre rette efter Hieronymi Forbedring. Rob. Stephanus søgte ved sin Udgave af 1543. og 1545. at afhielpe denne Uorden. I tvende forbedrede Løvenske Udgaver, den første af 1547., den anden 1573., er den endnu mere bleven rettet. Men

(g) For Ex. Phil. II. 4. har Afskriveren af ΕΚΑΣΤΟΙΣΚΟΠΟΥΝΤΕΣ giort ἑκάστοις κοπεύντες og deraf er kommen singulis laborantes i det Børnerske Haandskrift.

Pave Sixtus V. lod en langt anden 1590. komme for Lyſet. Hans Eftermand Clemens VIII. var af andre Tanker, og lod 1592. en anden fra den Sextiniſke meget afvigende foranſtalte. Diſſe 2des Stridighed er af Proteſtanterne bleven brugt ſom et ſkarp Beviis mod den Romerſke Stoels Ubedrageelighed, hvilket har aſtvunget Catholikerne den Forevending, at ogſaa den ſidſte blev endnu foranſtaltet efter Sixti Vtes Ordre for at rette den førſtes Trykfeyl. §. 49. Denne hidtil omhandlede Vulgata bliver med meget forſkiellige Øyne anſeet af den Romerſke og proteſtantiſke Kirke. Det Tridentinſke Concilium erklærede den for Authentiſk. Nogle Catholſke Geiſtlige har drevet den Erklæring ſaavidt, at de derfor har anſeet den ſom ren og fri for alle Feyl. Men Andre har givet denne Erklæring en lanat mildre Forſtand. Iblant Proteſtanterne ſelv have nogle haft alt for ringe, andre alt for høye Tanker om den, til hvilke Millius og Bengelius henhøre. Fremdeles handles i §. 50. 51. om den Gothiſke Overſættelſe ved Ulphilas og de hidtil bekiendtgiorte Levninger af den Gothiſke Bibel. I §. 52. underſøges, om denne Overſættelſe er Gothiſk eller Frankiſk, og gisres tillige almindelige Anmærkninger over dens Sprog, der i det mindſte kommer det Tydſke ligeſaa nær ſom det Svenſke, hvilket Forvandtſkab hindrer dog ikke, at jo Ulphilas maa erkiendes for Overſættelſens Forfatter, efterdi man ikke for viſt kan ſige, om de Gothers Sprog, der har boet ved Dneper, har mere lignet det Svenſke, end det Tydſke. Have de nordlige Egne ved det ſorte Hav været de Gothers eller Geters Sæde, ere diſſe Geter de Tydſkes eller Svenſkes endten Stamfædre eller Brødre, ſaa er det ikke umueligt, at deres Sprog kan i mange Stykker mere have lignet det Tydſke end det Nordiſk-Gothiſke. Det Tydſke, Frankiſke, Nederſachſiſke, Angel-Sachſiſke, Svenſke, Danſke og Islandſke Sprog ere dog ikkun Dialekter af et eeneſte gammel Sprog, ſom med Tiden har deelt ſig i diſſe flere adſkilte. I §. 53. anføres de Grunde, formedelſt hvilke Codex argenteus og Carolinus er at anſee for Gothiſk, og i §. 54. bedømmes de utilſtrækkelige Grunde, formedelſt hvilke man har vildet nægte, at Codex argenteus er Gothiſk, og i §. 55. underſøges, om Ulphilas har forfærdiget ſin Overſættelſe efter den latinſke eller græſke Text. Bengelius har erkiendt den for umiddelbar, Wetſteen til en Tid for en Datter af den latinſke Overſættel-

tel-

telſe, men han har ſiden igien forandret ſin Meening. Hr. M. dømmer ſaaledes, at den vel uden al Tvil maa være udarbeydet efter den græſke Text, men at Ulphilas dog maa have taget den latinſke Overſættelſe til Raad med ſig. §. 56. handler om de Angel-Sachſiſke og §. 57. om de bogſtavelige og flydende Overſættelſer. Nu kommer Forfatteren i §. 58. til den vidtløftige Afhandling om Haandſkrifterne, hvilke han anſeer for de reeneſte og ſikkerſte Kilder til de ſande Læſemaader, og naar han i §§. 59. 60. har giort nogle nyttige Inddeelninger af dem til adſkillige Claſſer, ſaa handler han i §. 61. om de ubrugte og i §. 62. fra S. 344-584 om de hidtil brugte Haandſkrifter. §. 63. Den 3die Art af Vidner, hvilke man kan fremføre med eller imod en Læſemaade, ere de gamle Skribentere, udi hvis Skrifter det Nye Teſt. bliver anført. Iblant diſſe ere Kirkefædrene de fornemmeſte, men ikke de eneſte, man i den Henſeende kan forlade ſig paa. Endogſaa Kiættere, Vantroende og heterodoxe Skribentere kan henregnes til diſſe Vidner, naar kun ikke deres Læſemaade ſtaaer i nogen Forbindelſe med deres theologiſke Læreſatzer. I §. 64. gives nogle Regler, efter hvilke man bør betiene ſig af Kirkefædrene for efter deres Vidnesbyrd at bedømme Læſemaaderne. Kirkefædrene maa her ikke betragtes ſom Dommere, men ſom Vidner. Hr. M. viſer, at Hieronymus i Henſeende til det Ord εἰκῇ Matth. V. 22. ſtadfæſter ſom Vidne den Læſemaade, han ſom Dommer har forkaſtet. Saa ofte man med Viished kan vide, hvad en Kirkefader har læſt, ſaa ofte blive de os meget rigtige Vidner og maa foretrækkes vore ældſte Haandſkrifter. Men da man ofte ikke kan vide, hvad Læſemaader deres Haandſkrifter har haft for ſig, fordi de meget ofte har anført Bibelens Ord, ikke ſaa hele og holdne, ſom de læſtes, men kun for en Deel ſaavidt de hørte til deres Øyemeed, eller af den blotte Hukommelſe, eller forsøgede med deres egne Forklaringer, ſaa fortiene de paa denne Side betragtede at ſættes bag efter Haandſkrifterne. I §. 65. inddeeles Kirkefædrene i Henſeende til Sproget, og de græſke maa vel underſkilles fra dem, ſom have ſkrevet i et andet Sprog, og anføre Bibelens Steder efter Overſættelſer. §. 66. taler om Manglerne i de Udtog af Kirkefædrene man hidindtil har giort, og viſer hvad videre i den Henſeende var at ønſke. Hr. M. ønſker, at nogen vilde anvende en nye Flid paa at lade trykke

en Samling af Læsemaader blot af Kirkefædrene, og til den Ende selv læse dem alle igiennem, for at give sin Samling den nødvendige Fuldstændighed. Den, der vilde paatage sig dette Arbeyde, beder han i Publici Navn at følge nogle Regler, som han i den Henseende har foreskrevet, og han giver Haab om, at den ved dette Arbeyde kan fortiene lige Rang med Millio og Wetstenio i den lærde Verden. I §. 67. undersøges det Spørsmaal om den critiske Conjectur kan anvendes ved det N. Test. Nogle Theologer har anseet den for en stor Dumdristighed eller Ugudelighed. Hr. M. er af langt anden Meening, og viiser, at dette Spørsmaal maa bedømmes ikke af theologiske, men critiske Grunde. Critiske Formodninger kunne da være farlige for Troen, naar man paa dem vilde grunde dens Hoved-Lærdomme og disse behøvede dem til deres Stadfæstelse. I §. 68. undersøges dette Spørsmaal af critiske Grunde. Jo større Mængde vi have af Haandskrifter og Varianter, jo mindre nødvendig bliver den critiske Formodning, og med desto større Forsigtighed bør den bruges (h). §. 68. viser af nogle anførte Exempler, at de fleste critiske Conjecturer ere deels urimelige, deels unødvendige, hvilket viser, hvor frygtsom man billig maa være for at indrykke sine Formodninger i Texten. §. 69. handler om den theologiske Conjectur, formedelst hvilken man vil have Texten rettet efter forudfattede theologiske Lære Satzer. Denne bliver billig efter Fortieneste lastet og forkastet. I §. 70. fortælles Historien om det Nye Test. Læsemaaders Undersøgelse. §. 71. opregner de fornemmeste Udgaver af det græske Nye Test. I §. 72. giøres 3 Hoved-Anmærkninger ved de trykte Udgaver, og i §. 73. anføres hvad som i Henseende til en nye critisk Udgave af det Nye Test. fremdeles var at ønske. §. 74. handler om Skiæl-Tegnene, og andre hos Grækerne brugelige Skriv-Tegn. §. 75. viser, at Skiæl-Tegnene ere ægte, og §. 76. fortæller deres Oprindelses Historie. Selv Ordenes Mellem-Rum erklæres i §. 77. for ægte, og Jota Subscriptum og Spiritus Asper i §§. 78. 79. holdes heller ikke for ægte. §. 80. handler om Ordenes Forkortelser, og §. 81. erklærer det Nye Test. Accenter allesammen for ægte. §§. 82-85. handle om det Nye

(h) See Rom. VIII. 2. hvor Hr. M. læser efter Formodning τȣ̃ πνεύματος ἐκ της ζωης.

Nye Test. Inddeelning i Bøger, Capitler og Vers. Versenes Inddeelning skal Robert. Stephanus have giort paa sin Reyse fra Lion til Paris, og det inter eqvitandum, som hans Søn Henr. Stephanus selv beretter i sin Fortale til det Nye Test. Concordantz. Hr. Mich. forstaaer dette saaledes, at han har foretaget sig dette Arbeyde i Verts-Husene, hvor han opholdte sig. Nogle har forstaaet det, ligesom han skulde have giort denne Inddeelning til Hest. Naar han reed sagte og i godt Veyr, lod det sig nogenledes giøre. Men maaskee disse har ingen anden Grund haft til deres Meening, end Inddeelningens overmaade store Urigtighed paa mange Steder, hvorover de Lærde har ført mange ligesaa billige som haarde Klagemaal. §. 86. handler om det Nye Test. Apocryphiske Bøger, og viser Aarsagen, hvorfor vi forkaste dem. Endelig beslutter Hr. M. den Første Deel med det Spørsmaals Undersøgning: Hvorfore vi holde de Bøger, som findes i vore Udgaver af det Nye Test. for Guddommelige, og forkaste de andre? §. 87. Ingen har nogensinde lettere, men heller ingen slettere besvaret dette Spørsmaal end den Romerske Kirke, som beraaber sig paa sit eget ufeylbare Vidnesbyrd. Den paastaaer tillige, at vi Protestantere maa i det mindste lade Kirkens Ansees giælde i at bestemme de guddommelige Skrifter, og at vi altsaa dømme os selv imod, naar vi ikke ville lade den giælde i andre Stykker. Hr. Mich. søger, at sætte denne forvirrede Sag i mere Lys, og til den Ende antager 3 Kiendemærker paa en Bogs Guddommelighed. §. 88. Det første ufeylbare Kiendemærke paa en Bogs Guddommelighed er Underværker. Hr. M. tager ikke dette Ord i den strængeste Forstand, da det bemærker umiddelbare Virkninger af Guds Almagt. Han forstaaer derved Eventum præter naturam humanas vires superantem d. e. en Virkning, som ikke kan udledes af den legemlige Verdens Bevægnings-Love, og som tillige overstiger alle menneskelige Kræfter. Dernæst viser han meget grundig, at Gud umuelig kunde tillade nogen endelig Aand at forrette saadanne til at stadfæste Løgn og Bedragerie i Verden. Deraf sluttes i §. 89. at alle Apostlernes Skrifter ere Guddommelige. Det hele Beviis føres saaledes: Christus har lovet Apostlerne endogsaa ved deres blotte Taler en guddommelig Indgivelse: Dette har Apostlerne selv forsikret: Lader man dem

herudi giælde blot som menneskelige Vidner, saa følger, at de maa være drevne af den Hellig Aand, saa ofte de har vidnet om Christo, hvad heller det er skeet mundtlig eller skriftlig: Dette sit Løfte har Christus selv stadfæstet med Undergærninger, hvilke ere optegnede af ærlige Folk og øyensynlige Vidner: Dernæst foregive Apostlerne, at dette Løfte er opfyldt paa dem selv, hvilket i sær beviises af Pauli Exempel: Dette deres Foregivende have de selv med unægtelige Undergærninger bekræftet: Følgelig er det vor Skyldighed at erkiende alle deres Skrifter for Guddommelige. Det hele Beviis beroer da paa disse tvende Grundsætzer: 1) Man maa lade de Hellige Skribenterе giælde som blot menneskelige Vidner: 2) Man maa slutte fra deres mundtlige Lære til deres Skrifter (i). §. 90. Det andet Kiendemærke er opfyldte Spaadomme. Hr. M. siger: „Da det „ ikke er umueligt, lad være høyst urimeligt, at en opdigtet „ Spaadom kunde træffe rigtig ind, saa er det Beviis, som „ deraf føres, ikkun høyst rimelig, men ikke fuldkommen „ vis.“ Han tiltroer sine Læsere saa stor Redelighed, at ingen derfor skal forkiætre ham, efterdi Kirkens Vidnesbyrd, hvorpaa man ellers pleyer at grunde de Hell. Skrifters Guddommelighed, heller ikke kan være meer end en høystrimelig Grund. §§. 91. 92. viser, at der i Pauli Breve og Johannes Aabenbaring findes opfyldte Spaadomme, og disse tvende ere

(i) Man kan ikke nægte, at jo denne sidste Satz ogsaa har stor Grad af Rimelighed, lad være vi ikke have alle de Skrifter, som for Ex. Apostelen Paulus har skrevet. Thi Gud kan have ansect dem som unødvendne til den hele Samling af Hell. Skrifter, lad være de af Gud vare indgivne. Men siger man, at disse ikke har været indgivne, da det var aldeles mueligt, at en Apostel ogsaa kunde skrive et godt og lærerig Skrift paa egen Haand efter egen Drift og Indfald, saa kan man ikke med den fuldkomneste Vished slutte fra den mundtlige Lære til alle mueлige Skrifter, men dog med største Rimelighed til dem, som ere skrevne for at vidne om Christo og foredrage Religionens Hoved-Lærdomme. Vi sige med største Rimelighed: Thi lad være det ikke var i sig selv umueligt, at jo en Apostel kunde selv erindre sig den Lærdom, som ham ved mundtlig Foredrag var indgivet, saa har dog Hr. M. vel bemærket dette Christi Løfte, at hans Aand ey allene skulde lære, men endog erindre dem om alle Ting.

ere og de eeneſte Skrifter af det Nye Teſtamente, hvis Guddommelighed af dette Kiendemærke kan beviſes. §. 93. Det tredie Kiendemærke er den gamle Kirkes eenſtemmige Vidnesbyrd, hvilket forſvares imod Tolands Indvending, i §. 94. anvendes paa de ſaa kaldte ὁμολογέμενα, og endelig i den ſidſte 95. §ph til Slutning beſtyrkes mod Indvendinger, ſom ere giorte eller kunde giøres derimod, og dermed endes den Førſte Deel.

Frankfurt og Leipzig.

Under følgende Opſkrift er udkommen: Sammlung der Schriften, welche den logiſchen Calcul Herrn Prof. Ploucquets betreffen mit neuen Zuſätzen. Herausgegeben von Auguſt Fridrich Bök, der Weltw. Mag. o. ſ. v. Hr. Bök er en Diſcipel af Prof. Ploucquet, og denne Samling ſkal, ſom det hedder i Fortalen, være et offentligt Vidnesbyrd paa hans Høyagtelſe for denne Philoſoph, hvis Fortieneſter af den ſpeculativiſke Videnſkab ingen kan andet end erkiende. Hr. Pl. har paataget ſig det ædle Arbeyde, ved en enkelt og ſikker Methode at lætte den Ariſtoteliſke Form, hvis Forklaring ſaa unyttigen piner Ungdommens Hukommelſe, der tillige i Anvendelſen er ſaa vanſkelig, der hidtildags har vedligeholdt ſig ſom et mechaniſk Haandværk ved Hævds Rettighed. I ſine offentlige Lære-Timer bruger han den med ſtor Nytte, ſkiønt det maaſkee var bedre, at man giorde ſig den Ariſtoteliſke Maade bekiendt, førend man hører Hr. Pl., hvorefter Nytten af hans Læremaade da først viſer ſig endnu tydeligere. Den Ploucquetiſke Methode havde og formedelſt ſin Lethed den høye Lykke, ey alleene at behage den Durchlauchtigſte Prints Fridrich af Würtemberg, men og af ſamme Prints at bringes i Udøvelſe. Da de fleſte Afhandlinger i denne Samling alt nogle Aar ſiden ere komne for Lyſet, og allerede den Gang af nogle Lærde bleve bedømmede, ſaa ville vi kuns anmælde, hvorledes de følge i chronologiſk Orden paa hinanden. Foran ſtaae Extracta è fundamentis philoſophiæ ſpeculativæ, hvilket er deſto bequemmere, da man deraf des bedre kan forſtaae, hvad for Tegn Hr. Pl. i ſin Logik har antaget. Vel er det ikke ubekiendt, at een af hans Landsmænd vilde giøre ham

Be-

Berømmelsen for dette Opfund stridig, men saa meget synes rigtig, at Hr. Pl. Tegn ere alle Tider fornustigere og med større metaphysisk Nøyagtighed udtænkte, end sin Modstanders. Overskriften paa den anden Afhandling er: Methodus tam demonstrandi directe omnes syllogismorum species qvam vitia formæ detegendi, ope unius regulæ fra Aar 1763. Hans almindelige Regel er denne: In conclusione termini sumendi sunt in eadem extensione, qvam habent in præmissis. Det tredie Stykke er: Methodus calculandi in Logicis fra Aar 1763. Dette Hr. Ploucquets Hovedværk er af forskiællige Lærde forskiælligen bedømmet. Disse Domme følge efter Ordenen. Den første Anmældelse er den Tybingske i de Tybingske Beretninger for Aar 1763. Derpaa følger den Leipzigske, den Clemmiske i Novis amœnitatibus literariis for Aaret 1764. Forsvar for den Ploucquetiske Maade mod Indvendingerne af de Leipziger Anzeigen, den Ploucquetiske Calculs Bedømmelse i Briefen die neueste Literatur betreffend: Hollands Skrivelse til en Ven over den falske Bedømmelse i disse Breve: Prof. Lamberts Erindringer mod Anhanget til det Hollandiske Skrift af den Leipziger Tidende: Undersøgning og Forandring af Hr. Prof. Lamberts Logiske Constructioner af Hr. Prof. Ploucquet selv, som erindrer, at efter den Lambertske Tegnings-Maade beholdtes vel Forskiællen imellem en større og mindre Udvidelse af Begrebene, som ogsaa imellem det bestemte og ubestemte, men Universalitetens og Particularitetens Form har ingen bestandig Tegning, hvilken Mangel foraarsager, at nogle Slutninger, som i sig selv meget vel lade sig tegne, ikke kan blive tegnede, ja denne mangelhaftige Methode har endogsaa foranlediget falske Tegninger. Herpaa følge Hr. Prof. Lamberts Erindringer paa den foregaaende Undersøgning, som han har ladet indrykke i de Leipzigske Lærde Tidender. Begge disse Lærde har behandlet hverandre med stor Høflighed, hvilket gior dem megen Ære. Herpaa følge de Jenaiske Domme over denne Stridighed. Endeligen sluttes disse Logiske Regnings-Stridigheder med Prof. Ploucquets Svar. Hr. Lamberts og Hr. Ploucquets metaphysiske Genie vil udi Fornuft-Lærens Historie i sær characterisere sig ved deres dybe Undersøgelser, og deres Bestræbelser har den gode Nytte, at Forstanden faaer ved de Aristoteliske Maader noget grundigt

at

at tænke, og ikke opholdes med blotte Ord, hvoraf man ikke kan indsee metaphysiske Grunde.

Göttingen.

Under Præsidio af D. Walch forsvarede Hr. J. G. Wagemann en theologisk Afhandling De Christo filio Dei proprio. 5½ Ark. Til at afgiøre det Spørsmaal, om Christus kaldes Guds Søn i egentlig eller uegentlig Forstand, ere de Skriftens Steder Joh. V. 18. og Rom. VIII. 32. meget vigtige, fordi Bie-Ordet ἴδιος lægges til det Ord Fader paa det første, og til det Ord Søn paa det andet Sted. Om nu deraf kan bevises Sønnens ævige Fødsel af Faderens Væsen, følgelig den førstes sande Guddom, det er denne Undersøgnings egentlige Gienstand. Stedet hos Johannem holdes af nogle forganske ubrugelig, fordi det ey aleene synes at være en Tale af Jøderne, som viist nok ikke vare inspirerede, men endog desuden en fiendtlig Fordreyelse af Christi Ord. Denne Tvivl hæves allerførst. Jøderne tale viist nok; men her tale de ey aleene Sandhed, d. e. de har rigtig indseet Meeningen af Christi Ord, men og en Sandhed, som af Christo og Johanne blev erkiendt derfor, og bifaldt uden den ellers sædvanlige Modsigelse. En anden Vanskelighed kommer deraf, at Gud i Christi foregaaende Taler vel kaldes hans Fader, men ikke hans egen Fader, og da Jøderne ellers pleyede at kalde Gud Fader, saa spørges, hvorfor holdt de dette Navn i Christi Mund for Guds Bespottelse og værd at døe for, og hvoraf sluttede de, at Christus tager ham ikke saaledes, som de, d. e. i uegentlig, men i egentlig Forstand? Hr. D. Walch forkaster det Svar, som tages af den ubeviste Forskiæl imellem min Fader og vor Fader, og finder det rette aleene i den Lighed med Faderen, som Christus tillægger sig v. 17. Det Sted hos Paulum er ikke underkastet slige Vanskeligheder. Af det Ord ἴδιος kan det oven til anførte Hoved-Spørsmaal ikke afgiøres, fordi Grækerne altid sætte det i Stedet for de Pronomina min, din o. s. v. og ofte til Overflod. Meget mere maa det philologiske Spørsmaal saaledes udtrykkes, naar Grækerne sætte ἴδιος til Slægtskabs Navnene, Fader, Søn, Broder, betegner det da de naturlige Forbindelser, eller vel og de metaphoriske Bemærkelser

ſer af diſſe Navne? Den første Deel af dette Spørsmaal bekræftes, og beviſes her ved meget klare, og til deels ey anmærkede Vidnesbyrd af hid henhørende grædſke Skribentere, at ἴδιος er brugt, juſt for at ſkille den naturlige Slægtſkab fra borgerlige og moralſke Forbindelſer, for Ex. den naturlige Fødſel fra Adoption. Det har derfor god Grund, at allerede de gamle Kirke-Lærere har i dette Ords bibelſke Brug om Forholdelſen imellem den første og anden Person i Guddommen søgt et Beviis for Chriſti evige Fødſel og Guddom. Endog Socinianerne og Armenianerne kiende Eſtertrykken paa dette Sted; men naar de angive en anden Aarſag til denne beſtemte Indſtrænkning, end den naturlige Fødſel, saa er der ikke en eeneſte, ſom jo ſkulle ſtride imod den rette Talebrug hos Grækerne: et ſikkert Kiendetegn paa deres Forklarings Urigtighed, da derimod den blant os sædvanlige har denne paa ſin Side, og altſaa ſtadfæſter de Følger, ſom deraf uddrages. Grotius vil forſtaae det Ord Guds Søn hos Johannem blot om Messiæ Embede. Mod ham saa vel ſom mod dem, der ligeledes forklare Matth. XXVI. 63. ſætter Hr. D. W. dette imod, at Jøderne beſkyldte Chriſtum for Guds-Beſpottelſe, fordi han kaldte ſig Guds Søn, og vilde nogle Gange ſteene ham, d. e. belægge ham med Guds-Beſpottelſes Straffen. Men efter de jødiſke Rette er een, ſom falſkelig udgiver ſig for Messias, ingen Gudsbeſpotter, og kan ikke ſtraffes med Døden. Clark vil her aleene finde en guddommelig Geſandt, og een, der giør Mirakler. Nelſon har ſagt ham imod, og den første har svart ham utilſtrækkelig, ſom her viſes. Endnu meddeeles nogle Anmærkninger over Rom. VIII., hvilke saaledes ſtadfæſte den rigtige Forklaring af V. 32., at Pauli ypperlige Slutning maa tabe al Styrke, naar man ikke forſtaaer hans Udtryk om den ævige Fødſel.

Leipzig.

Hos J. F. Junius er forrige Aar udkommen Betrachtung über die Natur, vom Herrn Carl Bonnet, Mitgliede der Römiſch-Kayſerlichen Geſellſchaft der Naturforſcher und der Akademien und Geſellſchaften der Wiſſenſchaften zu Petersburg, London, Stockholm, Lyon, München und Bologna ꝛc. Med Kobberſtykker.

1 Alph. 20 Ark i 8vo. Den berømte Hr. B. har ved adskillige physiske Skrifter erhvervet sig megen Ære i den lærde Verden, men om dette Værk siger han selv i Fortalen, at det er et Ungdoms Arbeyde, og at han efter anstillet Prøvelse havde besluttet at undertrykke det. Et Beviis paa, at en berømt Forfatters Navn ikke altid kan forsikre os om en Bogs Ypperlighed. Ungdommens umoedne Frugter kan, ligesom Alderdommens matte og vidtløftige Afhandlinger, lære meget forskiællige fra Manddommens Mesterstykker. Men da han just var i Færd med at ville brænde det, satte sig en Ven derimod, og formaaede ham til at lægge Haand paa dets Forbedring. Nogle Stykker maatte han skrive paa nye, andre maatte han sætte til hvad som fattedes. I den syvende og niende Deel har Hr. B. igientaget sine Tanker om de organiske Legemers Avling og Fornyelse, men tillige forestillet samme korteligen og paa en anden Maade, end i Considerations sur le corps organisés, 1762. Han forsvarer samme imod anseelige Journalisters Domme. Sine Formodninger udgiver han ikke uden som Formodninger. Blandt andet holder han det for rimeligt, at, ligesom de organiske Legemer strax fra Begyndelsen af præexistere, saaledes meener han og, at Aarsagen til deres Bestaaelse ligeledes har præexisteret. Det er bekiendt, hvor ufornuftig man har dømt om Siælens Væsen i Anledning af de opdagede Polyper. Materialisterne førte sig dette til Nytte, for at understytte deres System, og Skeptikerne fordoblede deres tomme Ordgyderie om Uvisheden i den menneskelige Kundskab. Efter Hr. Bonnets Paastand, har alle Dyr en immateriel Siæl, som fra Begyndelsen af er til, saa at sige, i Spiiren. Naar Polypen skiæres i Stykker, saa skiæres ikke dens Siæl i Stykker, som er udeelelig; men visse ligesom Spirer faaer Anledning til at udvikle sig. Der opstaae ligesaa mange nye Jeg, som der udvikle sig nye Heele. Thi dette besynderlige Dyrs Legeme kan ansees som en almindelig Æggestok. Vi ville gierne giøre vore Læsere nøyere bekiendte med Indholdet af dette Værk, hvis Mængden af de foredragne Materier tillod saadant. Hr. B. har ingen Lærebygning skrevet over Physiken, men Betragtninger over Naturen. Af Tilskriftet sees, at Prof. Titius i Wittenberg har oversat det. Det er affattet i tolv Deele, hvoraf enhver indeholder flere Kapitler: Om Gud og Verdens Bygning i Almindelighed; om Tingenes

Fuld-

Fuldkommenhed i Forhold mod hinanden; almindelig Foreſtilling paa Grad-Følgen i Tingene; Fortſættelſe af ſamme Materie, om Tingenes adſkillige Forholdelſer; om Indretningen i Gevæxterne; om Indretningen i Dyrene; om den dyrlige Indretning hos Inſekterne; videre om ſamme Materie; Planternes Sammenligning med Dyrene; om Dyrenes Fliid og Duelighed; Fortſættelſe om Dyrenes Fliid og Duelighed.

Anmældelſer.

Man beretter, at der med dette Aar er giort Begyndelſe med at udgive i Hamborg Efterretninger om nederſachſiſke berømte Perſoner og Familier, hvorudi ſkal anføres baade Levende og Døde, dog ingen af dem, ſom allerede findes i det Jöcherſke Lexikon. Indretningen bliver den ſamme ſom i Nicerons Nachrichten von berühmten Gelehrten. Af dette Arbeyde kan ventes en anſeelig Forbedring i den Nederſachſiſke lærde Hiſtorie, i ſær da der ſkal være adſkillige lærde Mænd, ſom udarbeyde diſſe Efterretninger. Man leverer hver Gang et halvt Ark, men binder ſig ikke til nogen vis Tid. De udgives hos Bogtrykker Nic. Conrad Wörmer.

Altona. Her er udkommen: Der Soldat, ſo wie er iſt, und wie er ſeyn ſoll, geſchildert von einem erfahrnen Kriegsmann. 1766. 5 Ark i 8vo. Dette Skrift afſkildrer det raae, vilde og uregierlige Levnet, ſom gemeenligen pleyer at føres i Krigs-Standen, og anviſer en ung Officier til at indrette ſin Levemaade med Fornuft, tage ſig i Agt for Forførelſe, og beſlitte ſig paa en chriſtelig Opførſel. S. 58 betragter Forf. Dueller, ſom et Onde, der ikke fuldkommen lader ſig hemme, ſom derfor i nogle Tilfælde maa tillades paa en Maade, der, ſaa at ſige, er høytidelig, men derimod i andre Tilfælde haardeligen ſtraffes.

Genf. Le Philoſophe ignorant er et nyt Værk af den ſaa kaldte Philoſophe de Fernex, og et høyſt farlig, men tillige behagelig ſkrevet Forſvars-Skrift for den deiſtiſke Lære. Den vankundige Viiſe er en Tvivler, der intet vil antage, uden hvad han finder fuldkommen beviiſt. Han antager en Gud, ſom er forſkiællig fra Materien, og er viis: men ingen Siæl, ſom er forſkiællig fra Legemet. Enden er et hæftigt Udfald mod de i det Geiſtlige og Verdslige herſkende Magter i Frankrig. Vi ville ikke være vidtløftigere i Anmældelſen.

No. 18.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 30te April 1767.

Vi har tilforn i Begyndelſen af No. 12. erklæret, det ikke var vor Agt her at giøre ſtor Væſen af de mange Prædikener, ſom komme for Lyſet. Der er en Mængde af dette Slags Taler, hvis Charakteer, ſaa vel i Henſeende til Materien, ſom dens Afhandling, er ſaa Haandværksmæssig, at en opmærkſom Læſer eller Tilhører, naar den han har hørt eller læſt een af dem, let kan bilde ſig ind at have hørt eller læſt dem alle. Men der gives ogſaa mange, ſom ved Veltalenhed, Materiens Rarhed, og Afhandlingens Udarbeydelſe, ſaa mærkelig underſkille ſig fra Mængden, at ſom de i Almindelighed fortiene ſtor Agtelſe, ſaa i Beſynderlighed af os noget meer, end en tør og fattig Anmældelſe. At vi da kan lægge for Dagen, den Høyagtelſe, vi ſkylde deslige Taler, ville vi, naar de forefalde, ikke forglemme med Underſkeed at anføre deres Indhold, og for denne Gang underholde Læſernes Opmærkſomhed med 2de følgende, ſom i vore Tanker ſynes at fortiene den:

Trauer-Rede am Tage der feyerlichen Ausführung der Königlichen Leiche Friederich des Fünften, Königs von Dännemark und Norwegen ꝛc. den 18ten März 1766. in der deutſchen Petri Kirche zu Kopenhagen gehalten von Balthaſar Münter, Paſtor der deutſchen Petri-Gemeine. — 1 M.B.XLVIII. 21. Iſrael ſprach zu Joſeph: Siehe ich ſterbe, und Gott wird mit euch ſeyn. Hamburg.

Efter en ſørgelig og meget rørende Klage over den Høy-ſalige Konges Død, ſom beſluttes med diſſe Ord: „Chri-„ſtians Taarer, ſaaledes græd Salomo ved Davids „Grav, henflyde uophørlig. Her hviler hun, ſaa tænker „hans fromme Siæl, den himmelſke Loviſe, ſom fødte „mig for Thronen, og dette er det Sted, hvor Fride-„rich min Fader ſkal hvile, og omſider, omgivet med Gud-„dommens Lys, igien fremgaae udaf Støvet. Saaledes „tænker han, og den Smerte, ſom alene føles af en from „Søn ved ſine Forældres Grav, bortvender hans Anſigt fra „dette Rædſels Sted:" begiver Prædikanten ſig ſtrax til den Materie, ſom han i denne ſin Sørge-Tale har foretaget ſig at gjennemgaae, hvilken han i alle ſine enkelte Hovedpoſter frem-ſætter for Tilhørerne i følgende Stykke: „Hvorhen taber jeg mig? „jeg iler tilbage, og ſtræber fra nu af at opnaae den Henſigt, „ſom i Dag kalder mig i dette Tempel paa denne Læreſtoel. „Jeg vil viſe den bedrøvede Forſamling, ſom jeg taler for, „det Tab, Dannemark har lidt ved ſin Konges Død. Du „ſøde Roe, ſom han ſkiænkede ſine Folk! I oplivende Kun-„ſter, og du frugtbare Flid, I ſom under hans Regiering „havde ſaa mange Opmuntringer! I ærværdige Videnſkaber, „af ham elſkede og befordrede! prægtige Kiøbenhavn, ved „ham bepryddet, og blant Europæ Byer een af de herligſte! „ernærende Handel, ved Friderichs viſe Foranſtaltning ud-„bredet til Jordens længſt bortliggende Deele! Hielp og „Trøſt, ſom han og fandt for den nødtørftige Armod! I „Guddoms Templer, ſom Friderich opbyggede! I alle, „ævige Værker af en kort Regiering, I ere Glandſen for de „Tider, i hvilke han levede: I ere den Sandheds Røſt, „ſom forkynder hans uforgængelige Roes: I retfærdiggiøre „de Folkes Smerte, ſom har miſtet denne deres Konge." I alle diſſe Poſter viſer Prædikanten det ſtore Tab, Dannemark har lidt ved ſin Konges Død. — Først betragter han Freden ſom den ſtørſte jordiſke Velſignelſe Gud har for de Folk, han værdiger ſin beſynderlige Naade og Kiærlighed. Alle andre Livets Lykſaligheder flyde her tilſammen. Denne ſtille Roe indbyder Videnſkaber og Kunſter, Rigdom og Styrke, Dyd og Religion i de ſkyggefulde og behagelige Egne, over hvilke den har udbredet ſig. Denne Betragtning har givet Anled-ning til en anden over den ſidſte Krigs Elendigheder, udi hvil-

ken

ken almindelige Uroeligheds Tid Friderich regierede med en ſtille Roe, og Dannemark laae bedækket i Fredens Arme under Roeligheds Vinger. Et Stykke den Sag angaaende fortiener at anføres: „Længe havde alerede Ueenighed med Misun„ delſe anſeet vort Fædernelands ſalige Roe. Længe havde „ den giort mislingede Udkaſt til at aabne Krigen Indgang „ i Friderichs Kongeriger og Provinzer. Den fredſomme„ lige Monark ſaae dens forvovne Bemøyelſer, og giorde „ dem til Intet. Hans faſte Forſæt, ingen Erobrer at blive, „ hans Retfærdighed, ſom lod alle Nationer blive i uforſtyr„ ret Nydelſe af deres Ret, bedækkede hans Underſaatter for„ alle Farligheder, ſom Ueenighed truede dem med. Endelig „ lykkedes det den, at nøde Kongen til at han maatte uddra„ ge ſit Sværd. Den indtog den mægtigſte Monarks Hierte, „ at han truede Dannemark med Undergang. Allerede for„ ſamlede ſig forſkrækkelige Hære. Vore Krigsmænd, alle „ fulde af det ſtore Forſæt, at døe Døden for Fædernelandet, „ ilede dem imod. Alting ſtøy mod Kampen, og Friderich „ ruſtede ſig, ſom en Menneſkeven ruſter ſig, der er tvungen „ til at forſvare ſig. Endnu var ingen Blods Udgydelſe, og „ Forſynet bød Sværdene at vende tilbage i deres Skeeder. „ Dannemarks ſtore og forſkrækkelige Fiende faldt fra ſin Thro„ ne. Og Gud ſagde til Friderich: See, jeg ſkiænker dit „ Folk Freden igien.“ Efter denne ſaa ſmukke og ziirlige Fo„reſtilling af en bekiendt Sag, viſer Prædikanten fremdeles hvad den Høyſalige Konge har giort til den blomſtrende Handels Udbredelſe og Sikkerhed. Derpaa viſer han, hvormeget Videnſkaberne have ham for deres Fremgang og Befordring at takke. Begyndelſen hertil ſkeer med diſſe Ord, ſom vi her ikke kunne undlade at anføre: „Længe ſukkede Videnſka„ berne, at det dem ſaa gunſtige Aarhundrede, hvori en Au„ guſt, en Ludwig den Fiortende, levende igien maatte frem„ ſkinne paa Jorden. Det er begyndt i Dannemark under „ Friderich, det vil fremture under Chriſtian. Friderich „ kiendte den, den ædelſte Værdighed for den menneſkelige „ Aand, den med Religion og Dyd forbundne Viisdom. „ Han elſkede den, fordi han kiendte den, og var nidkiær „ for at giøre den almindelig blant ſine Folk. Blev det „ ſande Genie iblant os ofte fordølget og uforarbeydet, op„ ſteeg i Friderichs Lande ikke ſaa mange ſtore Mænd i en-

„ hver Art af Videnſkaber, ſom i andre Kongeriger: var „ Viisdoms Tempel, hvormed Dannemark pranger, ikke „ ſaa faſt grundet, ikke oprettet og udbildet efter ſaa god en „ Smags Regler, ofrede man paa dens Altere hverken ſaa „ flittig, eller ſaa koſtbare Offere: ſaa var det ikke Friderichs „ Skyld. Han drog Viisdommen frem, naar han ſaae den „ ligge i Støvet, han ophøyede, han belønnede den.“ Og ſaa Kunſterne maa føle en livagtig Smerte ved Friderichs, deres Elſkers, Beſkytters og Befordrers Død. Til Slutning hedder det: „ Græder I Kunſter! afbilder Eders Smerte i „ uforgængelige Værker! forkynder Efterverden, hvilken for„gelig Dag, det var for Eder alle, da Friderich, Eders „ Konge, døde!“ Flid er Statens Stiøl, hvis Borgere juſt derved blive ſande Borgere, at de, enhver i ſin Stand, giøre hver ſit til det almeene Væſens Bedſte. Friderich ſaae, hvor udbredet Nytten deraf ſkulde blive for hans Folk, naar Tydſkernes, Britternes, Franzoſernes Flid, Dueligheb, arbeydſomme Livagtighed, kunde blive optaget iblant hans Folkes Sæder. Hvor ædel bliver et Folks Charakteer ved Flid og Dueligheb! hvor mange Opmuntringer gav han derfore Fliden, og, paa det den deſto bedre kunde bilde ſig, hvor mange Exempler og Mønſtre ſtillede han den for Øyne! „ Du prægtige „ Friderichsſtad! I de Stores Vaaninger i Kongeriget! I „ ævige Mindetegn af Kunſt, af Smag, af Rigdomme i „ Friderichs Tider! Hvor beſtyrtes den Fremmedes Øyne, „ naar han fra Havet af gaaer igiennem diſſe Gader, hvor „ det eene Pallads efter det andet, hver ſom en liden Stad, „ opløfter ſin maj ſtætiſke Pande! Og du herlige Amalienborg, „ hvis uefterlignelige Bygninger ere ligeſaa mange Smagens „ og den Kongelige Pragtes Templer, der engang med høy„tidelig Ærefrygt ſkal ſee ned paa det i deres Midte ſtaaende Billede af deres Stifter, Friderich den Femte! „ Du ſkal forævige den Konges Roes, af hvis Hænder „ du er kommen her frem. Saa prægtig blev Kiøbenhavn „ ved den Konge, over hvis Aſke nu hans Folkes Taarer „ nedflyde: Hans Folkes Taarer!“ —— Fremdeles: „ Den „ Elændighed iblant de Nedriges ſtore Hob pleyer ſjælden af „ Konger at tages til Eftertanke. De have vel den Formue „ og det Kald at giøre den deres Folk ſaa taalelig, ſom mue„ligt er, men, ſaaſom de fra deres Palladſers Høyhed ikke

„ ſeer

„ seer ned indtil i de Elendiges lavere Hytter, saa lære de ikke
„ at kiende den Ulykke, der ofte trykke deres Undersaatter, ofte
„ de troeste og brugbareste iblant dem, til Jorden. Hvor stor
„ er den Konge, der erindrer sig, at han og er de Armes og
„ Elendiges Konge! Hvor ærværdig bliver han, naar han
„ antager sig de Arme, og lætter de Elendiges Nød! Friderich
„ giorde det, og Salighed være ham og Belønning for Guds
„ Throne, at han giorde det! Ingen kunde lættere røres, end
„ han. Ofte saae man stille, men talende Taarer, at ned-
„ falde over den kronede Menneske-Vens Ansigt. Taler I
„ store Værker af hans Menneske-Kiærlighed, hans Barmhier-
„ tighed! I Frugter af hans Troe, der ere allerede komne saa
„ mange Tusinde til Gode! Friderich følede de Ulykkeliges
„ Elendighed, som angrebne af Sygdom, uden Ven, uden
„ Pleye, uden Læge og Styrkning, ligge i deres eensomme
„ Leye, og ofte blive et Rov for Døden, da de dog kunde ha-
„ ve undflyet Graven. Han fandt det og stiftede et Værk,
„ der aleene er en Lovtale. Hisset ikke langt fra Havets Kant,
„ hvor den Fremmede, som fra denne Side betræder vor lyk-
„ kelige Øe, først kommer i Land og tillige i Kongens Stad,
„ ophæver sig en stor og prægtig Bygning. Du vil holde den
„ for een af de Mægtiges Vaaninger i Landet. Men ansee
„ over Porten den udbildede Steen, der viser dig, at i dette
„ Huus bliver Balsam gydet i den Elendiges Saar. Fride-
„ rich bygte dette Barmhiertigheds Pallads. Hvo der søger
„ Hielp for sin Sygdom, finder den her. Her er Leye og
„ Varme, her er Pleye og Trøst, her staaer den vise og om-
„ hyggelige Læge ved den elendige gamle Mands Seng, der
„ med sin Stav og en fast forraadnet Klædning, dette var
„ hans Rigdom, afmægtig nedsank for Porten af denne God-
„ dædigheds Tempel, og tænkte at døe. Hvad den moderlige
„ Natur fødrer til sine Børns Helbredelse, er her for Haan-
„ den, og bliver anvendt til dens Helbredelse, som her søger
„ Hielp. Dette giver Friderich de Arme, giver det som
„ Konge, giver det omsonst.“ —— Med en ligesaa indtagen-
de og rørende Stemme beskrives Kongens faderlige Omhue for
Enker og faderløse Børn. „Udødelige Konge! du skulde alle-
„ ne formedelst din Menneske-Kiærlighed være uforglemmelig,
„ om end ikke nogen anden stor Bedrift havde udmærket Dine
„ Dage, om du og ellers ikke var saa værdig i dine ædle Ab-

„ sigter at være et Mønster til Bilding for tilkommende Kon-
„ ger." — Friderich bygte den Almægtige Templer, ey
„ aleene dette af Marmor, der vil blive Statens Zir, Kon-
„ gerigets Glands og hans ævige Ihukommelse, men endogsaa
„ Gud meer velbehagelige Templer af Menneskenes Hierter,
„ ved det han lod Evangelium forkynde iblant Hedninger. —
Alt dette er til Kongens sande Berømmelse anført for at vise, hvor stor et Tab Undersaatterne have lidt ved deres Høysalige Konges Død, hvilken til Slutning forestilles med en meget hiertersrørende Veltalenhed. Den vel begavede Prædikant har tilvisse med denne Prædiken givet en stor Prøve paa sin Styrke i Tale-Kunsten. Men da i den hele Prædiken ikke findes et eeneste bibelsk Sprog, uden den forordnede Text, som staaer kun paa Titel-Bladet, men ikke er afhandlet, saa har det givet nogle Anledning til den Kritik, som vi dog ikke tage nogen Deel udi, at Talen havde skikket sig bedre for et lærd Catheder, end en Prædikestoel i Kirken.

Predigt über die Gesinnung eines Christen bey dem herschenden Verderben in der Welt, von J. J. Spalding. Berlin 1766.

Denne Prædiken er forfattet og holdt i Anledning af det Evangelium Luc. XIX. 41-48. som handler om JEsu Graad over Jerusalem. Det Spørsmaal om Verden med Tidens Fremgang bliver værre, maa besvares, hvordan det vil, saa er dette dog vist, at den naturlige Vanart i visse Omstændigheder udbryder i større Grad end ellers. Da dette er en uvaatvilelig Erfaring, saa fortiener det vel den alvorligste Overlæggelse, hvad en Retsindig i saa Fald har at giøre. Texten kan herudi være til stor Nytte, da samme veyleder os til at betragte

En Christens Sindelag ved den herskende Fordervelse i Verden.

En Christen fornemmer dette Fordervelsens Herredømme med en gudelig Sorg, og han giør tillige selv alt sit til at hæmme den. Disse tvende Betragtninger fremlægges i nærværende Prædiken. En Siæl med saadanne Følelser, som vi seer hos JEsum, er noget overmaade ørende. Han saae Staden og græd over den. Den Elæn-

dig-

dighed, der ſvævede dem over Hovedet, ſom en Frugt af deres Ulydighed, opfyldte Frelſerens Gemytte med den inderligſte Medlidenhed. Han foreſtillede ſig livagtig, at der, hvor Gud havde udøſt ſine ſtørſte Velgierninger, og altſaa givet Aarſag til den villigſte Lydighed, at Gienſtridigheden der dog alligevel kunde blive ſaa ſtor, at den ſkulde drage den paafølgende ſkrækkelige Ødelæggelſe efter ſig. Her yttrede ſig altſaa den ømmeſte Kiærlighed til Fædernelandet og den medlidenſte Sorg over et Folk, der ſelv arbeydede paa ſin Ulykke. Han græd over dets dobbelte Elendighed, deels den udvortes Undergang, deels og fornemmelig Aarſagen dertil, nemlig, dets ſyndige Forhold. Dette gav denne ſtore Menneſke-Ven Anledning til at anſee Staden med bedrøvede og grædende Øyne. Og dette føler enhver Retſindig ved at ſee en herſkende Fordervelſe i Verden. De Klagemaal, ſom føres over den formeente ſtore Forværrelſe hos det menneſkelige Kiøn, kan ikke alle bifaldes, da de ofte har Egenkiærlighed til Grund, nemlig naar mangen een, der ikke har den Lykke, han ønſker ſig eller meener at have fortient, anſeer ſaadant ſom Bevis paa, at Ret og Billighed er forſvunden af Jorden. Man kan lide eet eller andet af Mennesker, men maaſkee vort eget laſtværdige Forhold er Skyld derudi. Eller og ſaadanne Fornærmelſer kan komme fra enkelte onde Gemytter, men deres Antal giver os ingen Ret til at ſlutte til en almindelig Ondſkab. Derimod naar vi uden Partiſkhed ved en roelig Underſøgelſe bliver vaer, at Laſternes Udbrydelſe gaaer over alle Grændſer; naar Religionen ringe agtes af de fleſte; naar det ikke længere agtes for ſkammeligt at fornærme Næſten; naar man opofrer Alting for forfængelig overdaadig Pragt og et ødſelt Levnet; naar det, uagtet Tænke-Maadens og Sædernes nedrigſte Slaverie, dog ſkal hedde Frihed, at ſønderrive det menneſkelige Sælſkabs ærværdigſte Baand, og at belee Blueførdighed og Tugt; naar en ſaadan **overhaandtagende Uretfærdighed** er den ſædvanlige Maade at tænke og handle paa, ſaa har man uden Tvil Ret nok til at tale om en herſkende Fordærvelſe; og da var det umenneſkeligt og uchriſteligt derved at være ligegyldig og ubekymret. Gud har ſkabt Menneſkene til Hellighed og Dyd, hvorudi deres Lykſalighed umiddelbar beſtaaer: Han har dermed forbunden det tilkommende Livs Skiæbne, der efter deres Sinds og Levnets Forſkiællighed ſkal være glædelig eller elændig for dem: Og at ſee diſſe Menneſker, der ſaa nøye ere forenede med os, diſſe til

saa lykſaligt et Øyemærke bestemte Mennesker, saa forderved, fra deres høye Værdighed saa dybt nedsunkne, og til ævig Tid saa elendige; at see saa mange med Guds Billede begavede Siæle saa ilde tilredte af Laster; skulde dette Syn ikke fylde ethvert menneskeligt Gemyt med den inderligste Vemodighed, ja endog udpresse Taarer? En almægtig og uendelig god Gud, der er saa forglemt og ringe agtet; en lykſalig Udødelighed, der opofres for ubetydelige Smaaheder i en forgiængelig Verden; en guddommelig Forløser, der saa modvilligen bortstødes; et naadefuldt Evangelium, der saa lætsindigen foragtes; en uskatteerlig Samvittigheds-Roe, denne høyeste Lykſalighed i Livet, der maa gaae forloren; naar alt dette kan være et Menneske lige meget, saa maa han være kommen vidt nok i Ufølsomhed, og ikke mere sige, at han tager ringeste Deel i Verdens Velfærdt eller Elendighed. Foruden dette er en udbredt Ondskab Aarsag til saa mange Ulykker allerede her i Verden. Thi hvad er vel Kilden til de største Forvirrelser, uden dette, at Vantroe og Religionens Foragt forderver Sæderne, at sandselig Yppighed giør Gemytterne dyrlige og Opførselen vild, at Troløshed og Forræderie stedse ere velkomne Redskaber for Egennytten? Det har allerede saa ofte fyldt Verden med Nød og Jammer, og didhen skal vi fremeenlig gaae tilbage ved Klagerne over elendige Tider. Menneskene ere selv hinandens Plagere, og Laſterne ødelægge med lige Fordærvelse den besynderlige og den almindelige Lykke. Her har altsaa Menneskelighedens og Kierlighedens Følelse sin egentlige Forretning, for med den vemodigste Rørelse at begræde en Tilstand, der saa aldeles afviger fra det, den skulde være. Thi saa meget skulde vel Gud og vore Brødre agtes af os, at vi følede, hvad en saadan Afvigelse fra Lykſalighedens Vey har at betyde. Visselig er en fordærvet Verden det bedrøveligste Syn for en god menneskelig Siæl, og det saa meget mere, jo inderligere vi elske Gud og Næsten. Imidlertid følger deraf ikke, at vi skulle give vore Klager over slig Fordærvelse et grændseløs Løb, og overgive os til Fortvilelse. En Christen føler en gudelig Sorg, og just derfor seer, midt iblant sine Medmenneskers Udartninger, med Tillid og Haab til den, der ved alt dette dog bliver sin Verdens HErre og Beherſker. Han troer ham til, at han vil vedligeholde en Sæd af Retskafne. Vi har ikke Aarsag til at forestille os Vantroens og Udyds Herredømme saa almindelig,

lig, at jo mange endnu ſkulle være troe imod Sandhed og Gudsfrygt. De Erfaringer, ſom overbeviſe os herom, kan derfor med Rette opmuntre Sindet.

Men hverken maa vor Sorg eller vor Overgivelſe til Gud gjøre os uſikkede til hvad vi for vor Deel kan gjøre, for at afvende en ſaadan herſkende Syndighed. Thi dette hører fornemmelig med til det Sindelag, ſom en Chriſten i ſlig Tilfælde har at udvise; og dette er Indholdet af den anden Betragtning. JEſus lod det ikke blive derved, at han græd over Jeruſalem, men han gjorde ogſaa hvad han burde for at afhielpe det Onde. Han forſtyrrede Templets Vanhelligelſe, og lærte tillige den bedre Vey til Sandhed og Livet, ſaa endog hans arrigſte Fiender bleve hindrede i deres Onde imod ham. Sandhed og Ret har endnu altid en ſtor Magt over det menneſkelige Hierte, og hvo der redelig og alvorlig arbeyder i deres Tieneſte, kan være vis paa aldrig at ſkulle arbeyde reent forgiæves. Men den Misbrug, ſom herved kan have Sted, maa man med ſtørſte Omhyggelighed vogte ſig for, da mange ved deres indbildte Forbedring ſtifte mere Ondt end Godt, uagtet deres Arbeyde kommer af reene Henſigter. Ingen kan tiltage ſig Ret til virkelig at ſtraffe andres Forſeelſer, naar han ey er ſat dertil. Ingen kan optaſte ſig til offentlig Bods-Prædikant, naar hans Embede ikke medfører ſaadant. Slige tiltagne Rettigheder har allerede foraarſaget ſaa meget Ondt i Verden, at en Chriſten gierne gaaer ordentligere Veye for at hindre det ugudelige Væſen. Det første og nødvendigſte er uden Tvil at tænke paa ſin egen Forbedring. Hvad nytte de mange Klager over andre, ſaa længe vi endnu har ſaa meget at ændre hos os ſelv. Vi vende lættelig Øynene fra os ſelv, for at finde noget hos andre at dadle. Men vore egne Feyl ere de nærmeſte, og ligeſom de bortryddes til, ſaa gjøre vi endog for ſaa vidt den almindelige Fordærvelſe mindre. Og holder et Menneſke først ſin egen Sieels Bekymring for vigtig, ſaa vil han heller ikke mangle Leylighed til at ſørge for andre. Naar vi kuns idelig betænke, at vi ere Gud forpligtede, at vi ere hans Redſkaber til at opnaae hans Henſigter, ſom gaae ud paa Menneſkenes Lykſalighed, ſaa ſkal vi med ſaadant Sindelag altid kunne gjøre noget, i hvor lidet det end maatte være, til Verdens Forbedring. Der er næppe nogen Levemaade, hvori vi jo paa nogen Maade kan

have Indflydelse paa andre; og jo mere vi passe paa de forekommende Leyligheder til at stifte noget Godt; desto mere skal vi kunne trøste os ved en salig Udgang. Efter denne almindelige Anviisning gaaer Forf. videre, og betragter det besynderlige, som paaligger enhver i den Henseende. Han begynder med Evangelii Embede, der saa umiddelbar gaaer ud paa at giøre Menneskene opmærksomme paa deres høyeste Lykkalighed. De, som dette Embede er betroet, har den største Forbindtlighed til at bruge det behørigen og derved arbeyde paa Verdens Forbedring. Øyemærket af deres Embede er at sige hvad Godt er, og hvad HErren fordrer af os. Det er det, de kan giøre til at hemme den herskende Ryggesløshed, og GUd vil selv herudi staae dem bi. Tilhørerne ere ikke mindre forbundne til at giøre sit til dette Øyemærke. Og dette forudsætter en Siæl, som agter denne Sag vigtig nok, for at tage Deel udi, og ikke er ligegyldig mod den herskende Fordervelse. Saadanne Følesløse veed Forf. slet intet at sige til. De behøve en besynderlig Foranstaltning af Guds Naade for at bringes til det Sindelag, som er dem høyst fornøden. Men dem, som virkelig holde Synden for Verdens Ulykke, giver han følgende Forslage. Nogle ere satte i saadanne Bestillinger, i hvilke de bør sørge for det almindelige Bedste, handthæve Retfærdighed, iagttage Orden og Sæder. Disse bør bruge deres Magt til at hindre Lasterne, giøre Lovene gyldige, træffe Indretninger, som opmuntre Dyden og undertrykker Udyd. Enhver endog nok saa liden Nytte, der saaledes stiftes, vil drage en overflødig Belønning med sig. Nogle staae i saadanne Forbindelser, at deres Indflydelser strækker sig over mange, at deres Tænkemaade og Domme altid kan vente Høyagtelse Disse bør vise sig som Venner af Religion og Dyd, tilkiendegive deres Bifald mod det retskafne Væsen, beskiæmme dem, der søge deres Ære i Ugudelighed, opmuntre og beskytte de Gode. Men de færreste kan paa denne Maade hindre det Onde. Det er derfor desto bedre, at Menneskene endnu har andre Midler til dette Øyemærke. Nogle ere Forældre, Huusfædre og Huusmødre. Deres Huus er deres Verden, hvorpaa de kan forbedre. Dette kan blive til en Guds Helligdom og en Uskyldigheds Bolig. De bør ikke følge deres Sædvane, der slet ikke bekymre sig for deres Underhavendes Gemytter, eller meener at have giort nok, naar de har givet dem Anviisning til udvortes Velanstændighed, men derimod med deres eget Exempel prædike Daarlighed og Laster.

Man

Man ſkal giøre Regnſkab for, hvor meget eller lidet man har giort til endog i den Fald at hindre den herſkende Fordærvelſe. Naar der i den forſømte huuslige Forbedring immer opvøxer en nye Slægt af laſtefulde, og dens Udyder rimeligen videre udbredes, ſaa kan man derimod vente, at den Sæd af Dyd og Religion, ſom er lagt i de Unges Gemytter, endnu i Fremtiden vil bringe Frugter, ja maaſkee til mange Slægter. Man bør derfor lære ſine Familier og Børn at elſke og ære Gud, at holde Samvittigheden øyrebar og hellig. Man bør tale med dem om Dydens Lykſalighed og Laſternes Elendighed, giøre dem Troen paa JEſum og hans Evangelium vigtig, bevare dem fra Forførelſer, ſætte deres Gemytter i den Forfatning, at Ugudelighed altid er dem en Afſkye, i hvor glimrende den end viſer ſig. Foruden dette har man Omgang og Venner. Hos diſſe kan man og undertiden finde Anledning til ſaadanne Foreſtillinger, ſom giøre Indtryk til Bedring. Et Lærdoms Ord til rette Tid kan mangen Gang udrette noget Godt. Hvem det kun er om Gud og Samvittighed at giøre, den ſkal aldrig være gandſke unyttig til Verdens Forbedring. Vi bør derfor idelig fornye de Fornemmelſer for Gud, ſom vi omſider ſkal erkiende for de nødvendigſte og værdigſte, opofre Sandheden vort eget Hierte og Levnet, paa det vi maa befindes ufraffelige midt iblant den vanartige Slægt. Vi bør bede Gud, at han ſelv vil antage ſin Sag, og ved ſit Forſyn giøre Fromhed og Dyd herſkende, naar Fordærvelſen længe nok har raſet til Verdens Elendighed og Forſtyrrelſe.

Lyon.

Duplain har 1766. trykt: Hiſtoire de la Societé Royale des Sciences de Montpellier, avec les Mémoires de Mathematique & de Phyſique tirées de ſes regiſtres. Tom. I. ſtor Quart. De Afhandlinger, ſom denne Gang ere aftrykte, ere overleverede til Akademiet fra dets Begyndelſe Aar 1706. indtil 1730. Der vare den Gang faa arbeydende Medlemmer af Akademiet, og mange Værker har man taget i Betænkning at give ud, eftersom de ſelvſamme Gienſtande i den forløbne Tid ved andre Forfattere ere blevne oplyſte. Af de Afhandlinger, man har meddeelt det Kongelige Videnſkabers Akademie i Paris til at aftrykke, har man kun ind-

indrykket nogle faa i dette Bind. Levnets-Beſkrivelſerne over de til 1717. afdøde Medlemmer ere af Hr. Gauteron. Dette hele Bind beſtaaer af to Deele. I den første finder man det Kongel. Sælſkabs Hiſtorie, dets Friheds-Breve ere af Febr. 1706. De herudi forekommende Afhandlinger henhøre deels til den almindelige Naturlære, deels til Anatomien, deels til Lægekunſten, og ikke egentlig til Anatomien, deels til Bota- og deels til den blandede Mathematik. Vi ville anføre nogle af de mærkværdigſte. Blant de phyſiſke handler den fierde om Corallerne, og deres Blomſter, ſom efter Grev Marſiglis Meening i Montpellier ere opdagede. Den femte er Hr. Bon's bekiendte Afhandling om Ederkoppen: men derhos er forglemt, hvor beſværligt det vilde være at ernære dette graadige Unzieſer, da det ikke lever af andet end af Dyr. Det fornemſte er vel den Opdagelſe, at der virkeligen intet giftigt er ved Ederkoppernes Bid. Den niende af de anatomiſke Afhandlinger er om et Barn uden Hoved og Hierte. Det havde ingen ſtor Puls-Aare. Den tiende handler om adſkillige Haar og Been og andre Levninger af en Frugtſommelighed i Bugen, hvilke man har fundet imellem Bugmuſklerne i et Fruentimmer, der ikke ſkal have været frugtſommelig. Det ellevte handler om tvende Legemer, hvori alle Indvolde laae forkeerte. Mſr. Lamorier har forfattet det ſyvende mediciniſke Stykke om et Menneſke, hvis Hud var ſaa overmaade blandet med Blod, at, hvor man ſtak ham, brød Blodet ud med Gevalt. Blodet bevægede ſig synſynligen under Huden. I den ottende Afhandling modſiger Mſr. Gondange Cardinal de Bonzis Aabning, ſaaledes ſom Hr. Vieuſſens har beſkrevet den. Han vil ikke, at man har iagttaget andet end en Gevært, ſom har ſammentrykket Hiernen, og Tid efter anden foraarſaget Soveſygen. I det tiende handler Hr. Chirac om en Svine-Tarm fuld af Orme, ſom ſad faſt i Tarmen, og havde foraarſaget Bylde. Det fierde Botaniſke Stykke handler om adſkillige Menneſker, ſom ere døde, efterat have nydt den mindre Skarnryde. Det vilde blive for vidtløftigt at opregne alle de Afhandlinger, ſom henhøre til forbemeldte Klaſſer. Til den blandede Mathematik henhøre aleene trende, hvoraf den første handler om at beregne Vinklerne i Middelpunkten af Soelſkiverne, og den anden om Vandvægten til at afmaale Høyderne, begge af Hr. Clapier's. Endelig komme adſkil-

lige

lige Levnets-Beskrivelser over Medlemmer af det K. Sælskab, saasom over Lægen Hr. Ricome, over en anden Læge ved Navn Icher; over den ældre Hr. Magnol, og over Abbeden de Lacan. Den anden og tredie vare frafaldne Reformeerte. Er paa 676 S. og har 10 Kobberstykker.

Helmstadt.

Forrige Aar holdt Hr. J. A. Matthiesen en Disputats under Præsidio af Prof. Frick, de ficto qvodam Marchionatu Slesvicensi & in illum iniqve prætenso S. R. G. Imperii Jure. 7½ Ark i 4to. Den er tilskreven begge de høye Kongelige Danske Stats-Ministre, Hans Excellence Hr. Baron von Bernstorf og Hr. von Reventlov. De, som ville paastaae, at Dannemark fordum har været det Tydske Rige underdanig, mangle ikke adskillige Skingrunde. Den lærde J. J. Mascov skriver: Eqvidem ab eo tempore Danorum reges coluisse qvandoqve in specie Lotharii & Friderici temporibus imperii Majestatem leguntur. Sed ea obseqvia partim ex personali fœdere profecta sunt, partim ad regnum Obotritarum, qvod aliqvando Danici principes tenuerunt, qvam ad ipsam Daniam videntur respexisse. Princ. Jur. publ. L. II. Cap. II. §. 38. Sagen er undersøgt i flere Skrifter. Den ypperlige Afhandling af Hans Excellence Hr. Geheime-Raad Ditlev von Reventlov, de Nexu fœderum inter imperium Romano-Germanicum & Regnum Daniæ er ophøvet over vor Bevommelse, og den lærde Dissertation, Hr. Justice-Raad G. A. Detharding i Aaret 1744. forsvarede i Altona, er optagen med velfortient Bifald. Efter en Indledning om de Skrifter, hvori det tydske Riges activé og passive Prætensioner ere afhandlede, og efterat F. har bedømmet de Grunde, hvoraf nogle har betient sig, fortæller han, hvad Gramm og Scheidt har skrevet om det Tydske Riges Fordringer paa Slesvig. Det er bekiendt, at begge har nægtet al nexum clientelarem og subjectitium imellem Dannemark og det tydske Rige. F. bifalder deels deres Meening, som han igientager, deels afviger han fra dem i nogle Poster, deels understotter han deres Meening med nye Grunde. Endnu førend dette skeer, forudsender han noget om Slesvigs gamle Navn og Tilstand indtil Henrich den

For-

Førſtes Tider. Han giendriver Adamum Bremenſem, hvis Vidnesbyrd man i denne Sag beraaber ſig paa, nægter, at Henricus Auceps har oprettet et Marchionatum Sleſvicenſem, og at han vel har overvundet Danos, men de Danos, ſom havde ſat ſig ned in veteris Bataviæ oris maritimis & vicinis Zeelandiæ Inſulis. Det af Henrich oprettede Marchionatum vil han hellere ſøge ved Antwerpen, og derpaa handles om Otto den Iſte og IIdens Krige mod de Danſke, ſom ingen Rettighed give det tydſke Rige til Fordringer paa Sleſvig. Dernæſt giendrives de Grunde, ſom tages af de Privilegier, ſom Otto den Iſte og IIIdie Aar 965. og 987. har meddeelt nogle Biſkopper i Jylland, og af Marchionatus Sleſvicenſis Forøring af Conrado II. til Canutum M. Kong Sueno hans Juramentum Vaſalliticum til Henrich III. og VI. forklares om en Forbunds-Eed. Endelig beviſes, at den af Canuto, Suenone og Waldemaro I. giorte Hyldings-Eed ikke maa forſtaaes i Henſeende til Dannemark, men om det Slaviſke Rige. — Hvo der ikke i alle Poſter er af F. Meening, kan dog ikke andet end roſe den uſædvanlige Belæſenhed og Kundſkab om de bedſte Skrifter, ſom af dette Strids-Skrift fremſkinner.

Berlin.

Hos Haude og Spener er udkommen: Hiſtoire de l'Academie Royale des ſcienſes & belles lettres Année MDCCLIX. Avec Figures. 1766. in 4to. Det Kongel. Videnſkabers Akademie i Berlin bliver ved at udgive efter Haanden de Samlinger af deres Skrifter, hvis Udgave ved Krigen er bleven hindret. Thi foruden det tyvende Bind for Aaret 1764., ſom i Begyndelſen af forrige Aar forlod Preſſen, har man endnu ſeet det femtende Bind for Aaret 1759., hvorefter det ſextende og ſyttende med første Skulle følge. Indholdet af dette femtende Bind beſtaaer af følgende Afhandlinger: I Experimentalphiloſophiens Klaſſe beviſer Hr. Marggraf ved adſkillige Erfaringer, at den Sachſiſke Serpentinſteen ikke maa henregnes til Leer-Arterne, eller ſættes i Klaſſe med de leeragtige Steene. Herpaa følger en Afhandling om Vitriolſyrlighedens Virkninger i adſkillige Steene og Jord-Arter, dernæſt en Bekiendtgiørelſe af nogle mærkværdige chymiſke

miſke Jagttagelſer begge ligeledes af Hr. Marggraf. Hr. Meckel meddeeler Anmærkninger over nogle ſieldene Sygdomme, og Hr. Gleditſch hiſtoriſk-phyſiſke Betragtninger over adſkillige Planter, hvilke man har holdt for det virkelige Aegolethron hos Plinium. I den mathematiſke Klaſſe bedømmer Hr. Grøve af Redern Midlerne til at giøre Kikkerterne fuldkomnere ved Straalernes Brydning, og taler om Opdagelſen af de nye Objectiv-Glaſſe, hvorved ſamme kan bringes til den høyeſte Fuldkommenhed. Herpaa følge ſex Afhandlinger af Hr. Euler. De tre handle om Lydens Fortplantelſe; den fierde om de himmelſke Legemers Bevægelſe; den femte om Opløsningen af et curieux Spørsmaal, ſom ikke ſynes at lade ſig opløſe analytiſk, og den ſiette om den Uorden, ſom en Planet eller Comet kan foraarſage i en anden Planet. I den philoſophiſke Klaſſe søger Hr. Formey at forene med hinanden de adſkillige og hidtil brugte Midler at opdage Oprindelſen til Menneſkets Sprog, Ideer og Kundſkab. Han leverer ogſaa et Udkaſt til en Lærebygning om Compenſationen. Hr. von Beauſobre forklarer Naragtigheds Natur og Aarſager, og Hr. Sulzer viſer, hvoraf det kommer, at Menneſket undertiden handler uden merkelige Bevægelſes-Grunde ja endog imod overbeviſende Grunde. I den ſidſte Klaſſe af de ſmukke Videnſkaber giør Hr. Suſsmilch et Forſøg til at beſtemme Antallet paa Indvaanerne i London og Paris. Ved Enden ſtaaer Lovſkriftet over Hr. von Maupertnis.

Göttingen.

Hos Boſsiegel er udkommen: Albert. Ludw. Frid. Meiſters, der Weltw. Prof. und der Königl. Geſ. d. W. zu Götting. auſerord. Mitgl. Abhandlung von dem Kriegsunterricht und Nachricht von den Kön. Franzöſiſchen Kriegsſchulen. Eine Einladungsſchrift zu ſeinen Vorleſungen über die Kriegeskunſt. 9 Ark i 4to. F. viſer først, at man kan lære en Theorie om Krigskunſten, før man ſelv bivaaner Feldtoge, og at man uden ſlig Forberedelſe vanſkelig vil lære Krigskunſten blot af Erfaring. De vigtigſte Begivenheder i Krigen, ſaaſom Feltſlage, forekomme alt for ſielden til, at en Krigsmand kunde af dem ſam-

le

le ſig en tilſtrækkelig Mængde af Erfaringer, ikke at tale om, at lige Begivenheder faae ved forſkiællige Omſtændigheder ganſke forſkiællig Udſeende, og Krigsmanden ſielden kan virkelig overſee det Heele. F. opregner derpaa de adſkillige Hielpe-Midler til ſaadan en Theorie, Mathematik, Naturlære, Hiſtorie, Geographie, Kundſkab om Menneſket, Tegninger, Modeller o. ſ. v. Hvorpaa han af trykte Forordninger beſkriver de Franſke Krigsſkolers Tilſtand, taler ogſaa om den nyere i Paris, i hvilken der ere ganſke unge Mennesker, hvorfore de Forſkrifter, ſom gives dem, indeholde mange Smaa-Ting ſ. Ex. endog hvorledes de ſkal omgaaes med deres Skoe og Klæder. F. ſlutter endelig, at de tydſke Univerſiteter ere meget bequemme til at give endog Krigsmænd den theoretiſke Underviisning, de behøve, da en ſtor Deel af de til Krigen nødvendige Indſigter desuden alt læres med iblant de mathematiſke Videnſkaber. Af et Sted i Jungnickels Schlüſſel der Mechanik ſees, at man forhen kunde have ſlig Underviisning til Altorf, Leipzig og Wittenberg. Hr. M. ſelv har for kort ſiden, for at giøre ſine Indſigter fuldkomne i dette Stykke, giort en Reyſe paa Kongelig Befaling og Bekoſtning, og tilbyder ſig ved Enden af dette Skrift at underviſe, foruden i de mathematiſke Videnſkaber, der for længe ſiden ere anſeete ſom nyttige for Krigsmænd, ogſaa i Begyndelſes-Grundene til Krigskunſten i Almindelighed og til Fortificationen og Artilleriet i Beſynderlighed.

Anmældelſe.

London. I forrige Aar er udkommen Pathological inqviries and obſervations par M. Richard Browne. F. er Chirurgus ved Hoſpitalet i Gloceſter. Her foredrages i 5 Kapitler pathologiſke og anatomiſke Betragtninger over nogle vigtige Tilfælde. Den første er en Hæveiſe, Emphyſema, ſom fulgte paa et Ribbe-Brud. Den anden er en Byld i Nyrerne, ſom er foraarſaget ved en Steen. Det tredie Kapitel handler om Bylde i Leveren. Det fierde om Forſtoppelſer og Vatterſoet i Moderen og Eggeſtokken, og det femte om den bleege Farve. I et Anhang tilføyes Anmærkninger over nogle Sygdomme, ſaaſom Hydrophthalmie, Hiertets Polypus, Blæreſteenen, Dyſurie hos frugtſommelige Fruentimmer o. ſ. f.

No. 19.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 7de May 1767.

Vel har det ikke været vor Agt, at modtage Forſvars-Skrifter mod fremmede og os uvedkommende Recenſioner, og lade ſamme aftrykke ſom nogen vore Efterretningers anhængende Deel, end ſige indføre dem i det til dem beſtemte Rum. Men en ſaa grundig, ſaa fortræffelig og vel forfattet Apologie, ſom den her efterfølgende, vilde vi ikke miſunde vore Læſere, og burde ſaa meget mindre, ſom vi troede, den vilde finde de Skiønſommes almindelige Bifald og Fornøyelſe. Men vi maa bevæbne vor Upartieſkhed derudi med Læſerens Gunſt mod formodentlig Miſtanke, og derfor bede Dem betænke, at hvad Adkomſt den vedkommende Recenſions Forlæggere har, eller ikke har, til at falde vore Efterretningers Forlæggere ind i deres borgerlige Næring, det er en os aldeles uvedkommende Sag, og bør ingen Indflydelſe have paa Indholdet af vort Ugeblad. Vel er Forfatterens apologetiſke Stiil noget ironiſk. Men ſom upartieſke, redelige, beſkedne, og til deres Forretning duelige critiſke Recenſenteres Tieneſte er umiſtelig, ſom for andet, ſaa i ſær for at indſkrænke ſlette Skribenteres Herredømme, ſaa er det paa den anden Side baade nyttigt og nødvendigt, at gode Skribentere holde de driſtige, uforſigtige, ſelvmyndige eller uduelige Recenſentere i Ave, og lære dem: at begegne lærde Mænds Skrifter med den tilbørlige Forſigtighed og Beſkeedenhed. Vi erindre kun dette i Almindelighed, for tillige dermed at erindre os vor Pligt, og

overlade til andre at dømme om, hvor vidt Forfatterens ironiſke Apologie for den Aarſags Skyld har været endten nyttig eller nødvendig. Hvis ikke man i det forrige Aars lærde Tidender havde forekommet os, havde det blevet vor Pligt at recenſere hans Skrift, men vi ſkulde dog ſaaledes have efterkommet den, at, om han end havde fundet ſig beſøget til at rette nogle vore Feyltagelſer, ſkulde dog Ironien ſlet ingen Aarſag have faaet til at blande ſig i vor Mellemhandling. Men lader os høre vor Apologiſt! Han taler i et Brev til ſin Høyſtærede ſaaledes:

Min Herre!

De vil vide, om jeg har læſt det maanedlige Tillæg til Addreſſe-Contoirets Efterretninger om Bøger og Skrifter for April-Maaned, og hvad mig ſynes om den ugunſtige Dom, ſom ſammes Forfatter har fældet over min naturlige Theologie. Deres Villie pleyer at være mig en Lov. See! da her mine Tanker, og De vil ikke fortryde paa at finde dem trykte. Jeg er offentlig angreben, og har Ret til offentligen at forſvare mig. Dette ſkylder jeg den Ungdom, til hvis Brug mit Skrift er opofret, og de Landsmænd, ſom allerede have værdiget det nogen Agtſomhed.

At ſee min naturlige Theologie for en Recenſents Domſtoel, hvor kunde det undre mig, ſom kiender den lærde Verdens Ret til at dømme alle ſine Medborgere? Men det, Høyſtærede, ſom har været Dem og mig uventet, er, at det i vort eget Fædreneland paa andet Aar, efterat det er udgivet, da det altſaa længe har ſtaaet for den ſtørſte Dommer, det ærværdige Publico, ſkal indſtævnes af en maanedlig Recenſent, og tiltales med den Nidkiærhed, ſom er denne for Sandheden ſaa ivrige Mand naturlig. Han maa da have haft vigtige Aarſager, hvorfor han har undt mig eller mit Skrift ſaa mærkelig en Eftertanke. At ville opdage dem alle, hvor vanſkeligt? Thi Recenſenterne have ofte ganſke hemmelige, ſaadanne, de ikke ſelv kan ſige, og vide vi ikke, at Menneſkets rette Driveſiedre ere meeſt indvortes? Vi maa da lade os nøye med dem, han ſelv har anført, og diſſe hvor ædle ere de ikke, og hvor gyldige?

Mit Skrift, beſtemt til Ungdommens Brug, er uſkikket dertil: Mit Fordrag har dette Slags Lære-Bøgers ſædvanlige og betydelige Feyl: Mange af mine Beviſer mangle Rigtighed

og

og Styrke: De anførte Skriftens Sprog vise et maadeligt Val: En heel Deel af denne liden Bog er aldeles overflødig, og endelig, da den critiſke Aand er midt i ſin Heede, erklæres endog den Art af Beviſer, jeg har brugt, for at være en Hovedkilde til vore Tiders ulykſalige Spotterie.

Nu har jeg viſt tabt, Høyſtærede; thi ſaa ſiger min Hr. Recenſent, og hvor er dette ikke meget? Men jeg er vant til lætte Troppers Anfald, og veed viſt, at de i en ſtaaende Krig ere intet mindre end frygtelige. Kom da, min Herre, lad os glemme Fienden, og betragte de Skud, han har giort mod min liden Skandſe. Alle hans Kugler maaſkee ligge tilbagetørnede uden for: og til Lykke! vi behøve ey længe at lede.

„ Den Methode, jeg har brugt, er den ſædvanlige, den „ Lærerne i Fordraget af de theologiſke Lærdomme pleye at følge: deri ere, forſikrer Recenſenten, betydelige Feyl, og dem „ burde jeg have opdaget.“ See her mit Skrifts første Misgierning.

Nu ſaa farer jeg da vild med ſtore og fortreffelige Mænd, og vel an! maaſkee at være i deres Sælſkab er mig ſikrere, end at være i Recenſentens Følge. Hvo veed, om ikke den Vey, hvorpaa jeg ſeer deres ærede Fodſpor, gaaer midt igiennem Sandhedernes Rige, og at den Stie, min Dommer har valgt ſig, kan hiſt og her ſkeye over i Vildfarelſernes Ørken? I Sandhed, Høyſtærede! ſynes det Dem ikke betænkeligt for os, at forløbe diſſe vore Fædre, diſſe Guds Tienere og Religionens Elſkere, diſſe grundlærde og nyttige Mænd? Helſt for os, der dog nogenlunde kiende baade af Skrifter og Samtaler, hvilke Veyledere vi kunde faae, om vi vilde gribe efter andre? Saadanne kunde vi træffe, ſom ere fødte viſe, dømme driſtigen, elſke nye Meeninger, og troe paa det Gamles Fald at kunde opføre en nye og lykſalig Stad. Ney! lad os holde faſt ved de gamle Lærere: vi kiende dem, og vi kiende og deres Dadlere.

Dette mit Forſæt maa Recenſenten ſaa meget des ſnarere anſee med en ædel Medlidenhed, ſom jeg ikke har kundet hos mine berømte Forgiængere opdage de betydelige Feyl, han vilde, jeg ſkulde have undgaaet. Sandt! ſaa vankundig er jeg ikke i vore Tiders lærde Hiſtorie, at jeg jo maa vide, hvor vigtige Feyl nogle nu levende Lærere have vildet finde hos deres Formænd. Men jeg har betragtet diſſe deres Opdagelſer; og hvad fandt jeg? Klippefulde Øer, omgivne med et Hav fuldt

af blinde Skiær: Intet duede uden den Jord, man havde taget med fra det gamle Land. Ach! at det ikke vare de ſamme Opdagelſer, Hr. Recenſ. vilde, jeg nok engang ſkulde giøre! Vi vil da ſkynde os bort, og følge vor Mand til en anden Udſigt.

Her ſtaaer han, og peger paa de mange af mig antagne Sætninger og Beviſer, om hvis Rigtighed og Styrke man har Aarſag at tvile. Han har, for at ſpare ſit Rum og ſit Arbeyde, indſkrænket ſig ſiden efter til mit første Kapitel: Her fandt han af urigtige og matte Beviſer ſaa ſtort et Forraad, at Læſeren nu ey andet kunde end troe hans Forſikring, at ſamme ureene Tone herſkede i alle mine følgende Kapitler. Det første er da udſøgt til at reyſe eller fælde de andre. Saa er det da her, jeg ſkal finde min Mand i ſin Styrke.

Kapitlets Orden angribes først, og det ſaaledes: „Det „ ſkal beviſe, at Gud er til. Beviſet tages af Verden og „ de ſkabte Ting. Havde det ikke altſaa været naturligſt, at „ det 3 Kap. om Verden, Dyrene og Menneſket var blevet „ det første?" ſaaledes ſpørger min R. Men, Høyſtærede! er det ikke forunderligt, at denne ſkarpſeende Mand ey har mærket, at mit 3 Kap. er egentlig anvendt til at viſe Menneſkets Natur og Beſtemmelſe, Siælens Udødelighed og de gode og onde Menneſkers evige Tilſtand. Det maatte da blive det 3die, fordi det burde bygges paa Lærdommen om Gud. Hvad de korte Betragtninger angaaer, jeg har anſtillet over Verden og Dyrene, ſaa viſer den flygtigſte Giennemlæsning, at Hensigten er at lede Menneſket derved til at kiende ſig ſelv, i det han kiender ſit Fortrin. Om denne min Plan ogſaa ſkal tegnes iblant mine Formænds af mig ubetænkſom fulgte Feyl, veed jeg ikke; men det veed jeg, at havde jeg efter min Hr. Recenſents Raad forvendt Kapitlernes Orden, ſaa havde han dadlet mig derfor. Nu, Høyſtærede! bør jeg og dadles; thi mod det første Kapitel bør ſiges alt mueligt. Dog maaſkee det er en Feyl, at jeg ey har begyndt det første Kapitel med Betragtninger om Verden og Dyrene. Maaſkee! hvo veed, om ikke den ſamme Mand, ſom ſelv troer nogle Linier efter, at det blotte Sædekorn beviſer for den Unge tilſtrækkeligen Guds Værelſe, har her meent, at den hele Videnſkab om Verden og Dyrene burde gaae for ved Beviſet om Gud. Giør jeg ham deri Uret, hvi har han da ikke ſeet Indholdet af den §. 1.? Hvorfor ikke erindret ſig, at Skriftet er en Lære-Bog, hvor alt trænger til

en

en Lærers Forklaring, helſt da Paragraphens Indhold viſer, at den Unge enten allerede maa have den deri udfordrede Kundſkab, eller nu først gives ſamme?

Nu, Høyſtærede, ſkiælver De; det rette Angreb begynder: mine metaphyſiſke Beviis ere nu paa deres Yderſte, og det, at jeg har vildet bruge dem i en Lære-Bog for Ungdommen, optænder hos Hr. R. en hellig Iver. Men ſaa meget mindre er Faren: man træffer ſielden i en alt for ſtor Hidſighed. Jeg vil da være ſindig, og uden mindſte Frygt raadſage min Modſtanders Styrke.

„ Metaphyſiſke Beviis! hvad? bør det høres af et ungt „ Menneſke? Kan han faae Begreb om Materie, Form, „ Evighed, Tid og Rum? Det maa jo blive tomme Ord; „ Ord, ſom Hiernen og Hiertet ingen Deel kan fage i. Ja! „ ſlig en Læremaade er viſt den ſtørſte Aarſag til Tvilsmaal i „ Religionen; thi (mærk vel) her fattes af Barnet en Hob „ Sætninger med Hukommelſen, og ham indprentes Lyſt til „ at kuldkaſte Syſtemer.“ Saa raaber min Hr. R., og jeg bør ſvare: Gid kun en Indvending ligeſaa kort kunde omſtødes, ſom den kan giøres. Deri har viſt Recenſenterne deres væſentlige Fordeel. Dog lad mig prøve at ſætte for mine Tanker de ſnevreſte Grændſer.

De, Høyſtærede, veed, at det unge Menneſke, min Bog er beſtemt for, bør allerede have den Religions Indſigt, vore Catechismer kan give: end mere han maa i Philoſophie have faaet de førſte Begreber; thi hidtil har man dog altid haft Tilladelſe at forudſætte hos den, ſom ſkulde lære den naturlige Theologie, ſlig Kundſkab. Mit Skrift er da vel for et ungt Menneſke, men ikke for et lidet Barn, ey heller for et vankundigt Barn. Dets hele Indretning viſer, at det fordrer i Lærlingen nogen Kundſkab, og ovet Forſtand, og jeg vilde dog vide, om det ey ſtaaer til en Forfatter, at ſkrive en Lærebog, ogſaa for dem, ſom allerede have giort en vis Fremgang. Dette nægter Recenſenten mig ikke. Men ere vi heri eenige, hvad Umuelighed finder han da i, at giøre fatteligt for ſlig en Lærling, hvad Materie, Form, Evighed, Tid, Rum o. ſ. v. vil ſige? Hr. R. maa endten ikke være vant til at oplære unge Mennesker, eller have truffet ſlove Hoveder, eller (thi jeg maa foreſtille mig alle muelige Tilfælde) ingen Gave eller Taalmodighed haft at giøre ſig tydelig for dem

eller og vildet bebyrde dem med en alt for vidtløftig og kiedſommelig Forklaring over diſſe tørre Materier. Hvad mig angaaer, ſom nu i 16 Aar har tilbragt min Tid med Ungdommens Underviisning, ſaa har jeg fundet den ganſke ſkikket til at modtage diſſe Begreber, og beholde dem i deres rigtige Form. For mig er det derfor en dunkel Drøm, hvad min Hr. R. her fortæller. Ja, Høyſtærede! ſiig mig dog (De kiender Methaphyſiken) hvad er det for beſynderlige Hemmeligheder, denne Videnſkab i ſine nyttige og nødvendige Deele ſkal indeholde. Mig ſynes, ingen er og bør være lættere. De Sandheder, den fremſætter, ere jo deels Menneſkets første Begreber, han bruger uden at kunde forklare dem, deels vore almindeligſte Erfaringer, vi næſten daglig have og kan have, deels ſaadanne Slutninger, ſom ſtaae i et nær Baand med de tvende første Slag. Sandt! denne Videnſkab kan giøres tung, og jeg veed, den ofte bliver det. Men Recenſenten tillade mig, at forſikre, det er Lærerens og tillige Lærebogens Skyld. Her er Grunden til det frygtelige Begreb om den fatteligſte Videnſkabs Ufatteligheed. Men hvad Videnſkab og hvad Deel deraf kan ikke ved en uduelig Underviisning indhylles i et tykt Mørke? Recenſentens Sædekorn er, han maa undſkylde mig, en langt anden Hemmelighed end de fleſte brugbare methaphyſiſke Sandheder. Kort ſagt: Læreren maa være vant til Ungdommens Underviisning, maa beſidde Tydeligheds Gave, forſtaae den Konſt at muntre ſin Metaphyſik, overalt viſe de Unge denne Videnſkabs Sandheder, og giør det føleligt for dem, at de kiendte Metaphyſiken, førend de ſaae den Bog, der ſkal lære dem den. Hvor bliver nu dette for den Unge uigiennemtrængelige Mørke? Det forſvinder, og er kun tilbage i min Rec. Tanker? Han bør undſkylde, jeg her taler med en Recenſents Vished. En lang Erfaring giør mig ſikker, og jeg handler om en Videnſkab, jeg kiender. Ja! er det ikke beſynderligt, Høyſtærede! at en Mand af Recenſentens Indſiat og Gaver ikke har agtet paa det menneſkelige Begrebs Natur. Al den Styrke, vi ſkal føle i et Beviis, har ſin Grund i viſſe metaphyſiſke Sandheder, ſom knytte Beviſets Deele tilſammen, og foreene det med vor øvrige Kundſkab. Diſſe Sandheder føle alle Menneſker, ſkiønt de viſt ikke alle med Ord kan fremlægge den. Paa anden Maade er det ey, at Recenſentens Sædekorn kan blive det ſtærke Beviis

viis for Barnet. Lad os nu paa en nem og angenem Maade ſige Barnet, hvad det er, han føler: Lad os efter hans Alders og Kundſkabs Beſkaffenhed indſkrænke eller udvide vor Forklaring. Hvad Fare, hvad Vanſkelighed er der dog vel i, at hans dunkle eller klare Begreb forvandles til et tydeligt? Jeg begriber det ikke, Høyſtærede? her maaſkee ſkal Tusmørket være bedre end Dagen. Jeg tør nu paaſtaae, at Recenſenten ingenlunde mod mig burde for de metaphyſiſke Beviis have ſat ſig i ſaa tranſcendentalſk en Vrede. Han har jo dog i det mindſte læſt mit første Kapitel, og ſeer han ikke overalt, at derſom han vilde bruge Sædekornet, har jeg anvendt andre phyſiſke Beviis, og følgelig af ſamme Natur? Vilde han for ſit lille 6 Aars Barn udelukke de metaphyſiſke Sandheder, ſom alene gisre hans Beviis til Beviis: jeg vil føye dem til; thi mit Barn er meget ældre, og dets Forſtand langt mere opklaret. Han ſværger paa, at hans ſkal ikke før i den mandige Alder kiende dem: det er hans, og lad da et Lys mindre være dets Ledſager. „Men! de metaphyſiſke Beviis, ſaadanne „ ſom jeg har brugt dem, mundtlig forklaret dem, og vilde „ at de ſkulde forklares, ere en Hovedaarſag til Tvilsmaal i „ Religionen.“ Nu leer jeg, Høyſtærede, og kan ikke andet. De ſeer jo ſelv, at min Mand er bleven vreed, og har i denne Tilſtand glemt Oprindelſen til vore Tiders fordømmelige Spotterie. Rouſſeau ſeer hele Verden lykſalig, naar alle Børn opdrages ſom Emile: En anden troer al Vantro dæmpet, naar de Unge først i 12te Aar ledes til JEſu Kundſkab: Den tredie finder vort Onde at kunde udryddes, naar vi vilde forkaſte Skriftens og Kirkens Lærdom om Tre-eenigheden. Vi plages af en ſmitſom Sygdom, og lede om Aarſagerne. Alle, men diſſe alle ikke viiſe, vil være Læger, og giette, enhver efter ſin Indſigts-Maade.

Tænk ikke, Høyſtærede! at nu ere De ſlupne fra den fæle og ſkadelige Metaphyſik. Min Hr. Rec. vil nu ſelv være Metaphyſicus, og troe mig, han er det. Det gielder mit Beviis om Gudś Exiſtents, og deri, ſiger han, begaaer jeg den Hovedfeyl, ſtedſe at blande Verdens Evighed med dens Contingents: thi den ſidſte kan efter hans Forſikring være uden den første. Er det ikke dog ſlemt, at jeg ſaa ſkiødesløs har behandlet det vigtigſte Beviis, ja! at De, Høyſtærede! lige ſaa efterladen giennemſaae mit endnu utrykte Skrift? Nu opvakte

Recenſenten os begge af vor lange Søvn. Nu ſkulle vi ſee, og vi ſee og efter, om jeg vel da har blandet Verdens Evighed med dens Contingents. Men hvor er dog denne Blanding ſkeet? det er ikke i §. 3.-5., thi der nægtes aleene Verdens Evighed. Det er ey heller i §. 6.; thi der mod Enden ſtaaer mit Beviis taget af Verdens Hendelighed ganſke aleene. Recenſenten har og ſelv 14 Linier efter mærket, at jeg ingenlunde havde ſammenmænget diſſe to ſaa adſkillige Ting; thi der ſiger han ſelv: „Nu ville vi høre Hr. G. Beviis imod „ Verdens Evighed. Han beviſer først, at Verden ikke er „ evig i ſin Form." Siden S. 27. hedder det: „ Hr. G. „ tager derpaa fat paa Materien, for ogſaa at giendrive dens „ Evighed." Vel! Saa har jeg da aleene paa diſſe Steder vildet giendrive Verdens Evighed, og ingenlunde blandet den med Verdens Contingents. Recenſenten har ſelv tilſtaaet det, det, og følgelig kaldet ſine første Ord tilbage. Men da en Mand af hans Indſigt og Overlæggelſe dog umueligen har paa ſaa kort et Rum kundet ſige ſig ſelv imod, faaer jeg at troe, at hans brugte Udtryk have lidet af den Forvirrelſe, hans Iver mod Metaphyſiken havde bragt ham udi. Han vil da ikke ſige: jeg har blandet og ſammenmænget Beviſerne, men at jeg burde beviiſt Verdens Contingents og ikke angrebet dens Evighed. Jeg troer da, at dette er hans Meening, ſkiønt jeg tilſtaaer, Høyſtærede! at jeg igien vakler; thi hvis jeg nu har Ret, hvi forkynder da min Dommer med al hans høye Embeds Alvorlighed, at Verdens Evighed og Contingents ere to Ting, ſom ikke ſtaae i nogen Forbindelſe med hinanden. Jeg maa dog have ſammenblandet dem, og det har jeg endda ikke: Recenſenten har ſelv frikiendt mig. Hvad er da alt dette, Høyſtærede! Lad os ſige: det er et af Recenſentens-Kneb, og intet andet. Nu vi vil da ſkiænke ham dette, han har behøvet det; og gaae videre.

Mit Beviis mod Verdens Evighed er, ſaa vil Recenſenten, baade unyttig og tilſtrækkelig. Lad os da ſætte os ved denne Lærers Fødder; Lærvillighed være vor Egenſkab! og kunde vi tillige have Barnets Troſkyldighed, hvor vel kunde da vor Metaphyſicus paaſnakke os ſine Beviis! Men til Uheld! Høyſtærede, lettroende ere vi ikke: og end mere Uheld! Recenſenten kyſer os ikke mere. Vi vil da høre Manden, underſøge og dømme ham. Han bekræfter helligen, at jeg ikke

havde

havde skuldet tale mod Verdens Evighed, men aleene forsvare dens Contingents; thi siger han, om den end er evig, bliver den derfor ligefuldt contingent, saasnart dens Existents hænger af et Væsen uden for den. Lad ham beholde denne Slutning; men hvad gielder dette imod mig, der har angrebet Verdens Evighed? Om nu Verden ikke er evig, bliver den endnu af een Grund mere contingent: har jeg da beviist det første, saa er dens Contingents ogsaa i denne Hensigt grundfæstet. Hvad skal da alt dette sige? Intet. Det er kun til at fylde Tallet af de mod mig bestemte Indvendinger.

Men nu komme vi til Sagen selv: „Det er vanskeligt, „ saa lyde Recensentens Ord, at kuldkaste af Fornuften Verdens Evighed; thi saasnart vi antage, at Skaberen er evig, „ saa kan det neppe skee uden hans Fornærmelse at nægte, at „ Verden kan være det. Hans Villie behøvedes jo kun til „ Verdens Existents, og hvorfor kan denne Villie ikke have „ været virksom fra Evighed af?" Hvad skal vi nu svare, Høystærede? Skulde jeg vel sægte imod denne forslidte og saa tit giendrevne Indvending? Er det ikke dog beklageligt, at saadanne gamle og forkastede Viser stedse skal døve vores Øren? Ting, som aabenbare sige hinanden imod, skal udgives for muelige! Gud skal være Verdens Skaber: og Verden kan dog være lige evig med ham. Al sund Fornuft troer, at hvad der er skabt, maa nødvendig have en Begyndelse: og disse vore Philosopher sværge paa, at Verden kan være skabt, og dog ingen Begyndelse have. Hvilken Metaphysik! Den ivres Recensenten ikke imod: Den leder ikke til Tvilsmaal i Religionen: den kuldkaster ikke Systemer: den overstiger ikke Barnets Fornuft: ney! den qvæler kun al menneskelig Fornuft. Hielper der her noget at beraabe sig paa Guds almægtige Villie? Kan da Gud giøre andet, end hvad hans Viisdom vil? og kan denne ville umuelige og hinanden modsigende Ting? Men hans Villie maa jo have været virksom fra Evighed af, siger Recensenten. Sandt! ophører da al hans Villies Virksomhed, fordi den ikke vises i den umuelige Sag, at skabe en Verden og give den Begyndelse, og tillige ikke skabe den; thi den skal jo være evig? Dog tys! Høystærede! Recensenten fortæller os, at de redeligste og christeligste Philosopher have indseet denne hans Sætnings Sandhed. Lad ham længe nok kalde disse sine Lærere de redeligste og christeligste. Hvad skal

dette beviſe? Deres Ufeylbarhed: Meeningens Uſkyldighed: ſit ſtore Medhold? Os ligemeget! de i ſig ſelv umuelige Ting beholde deres Strid, om end alle Philoſopher ville prøve deres Forening.

Efter denne Fortale gielder det nu mine Beviis mod den Verdens Evighed, ſom Recenſenten har taget under ſin Beſkyttelſe. Det forſtaaer ſig, at jeg her formaaer intet: hvad jeg har ſagt, er Sophismata, Declamationer og jeg veed ikke hvad. Men det er nu Recenſentens Sprog, og maa holdes ham til Gode. For mig ere aleene hans Indvendinger.

Mit første Beviis mod Verdens Evighed i dens Form valgte jeg, fordi det er forſtaaeligt, endog for et Barn haandgribeligt; Kort ſagt: det er ſom Recenſentens Sædekorn. Barnet ſeer ſine Dage og Aar ved et beſtandigt Tillæg at formeeres: han kan huſke, at han var yngre, og er overbeviiſt om, at, hvis han tager et Aar fra efter et andet, naaer han ſnart det Tidspunkt, han ikke kan huſke, men da han ikke endnu var, og først blev til. Beed nu den Unge, at tænke ſig ſelv 100 Aar ældre, og ſpørg ham, om han ikke dog paa ſamme Maade maa komme til det første Aar. Lad ham nu forestille ſig, at han havde Methuſalems Alder, og end mere, at han kunde tælle 100000 Aar: lad ham ſige, om ikke hans Aars Tiltagelſe endnu kunde vidne for ham om hans Fødſel, ſkiønt han ſelv ingen Erindring har derom. Som han lægger Aar til Aar, ſaa giør den ſtore Verden og. Den er nu 2000 Aar ældre end i den ſtore Alexanders Tid: tager han da fra Verdens Alder et Hundred Aar efter et andet: maae han jo nødvendig naae den Tid, da Solen først oplyſte Jorden, og vor Klode blev en Bolig, bequem til at modtage Mennesker og Dyr. See! dette er et af mine for et Barn ufattelige Beviis; et Beviis, Baruet ikke kan med Overbeviisning indſee. Hvor er dog dette Barn vanvittigt, og Recenſenten vel underrettet om den tilvoxende Ungdoms Fattekraft! men Skade! nu begriber Barnet, at Verden er ikke evig: nu bliver det ved at troe dens, ligeſom ſin egen, Begyndelſe. Nu kan det ikke mere af vore redeligſte og chriſteligſte Philoſopher lade ſig indbilde, at en ſkabt Verden kan være evig. Skade! Høyſtærede; Recenſenten bliver endog en unyttig Lærer for det.

Nær havde jeg nu, ſaa klart er Beviſet for mig, glemt, at det ſkal være et Sophisme, og at jeg deri har antaget det

ſom

ſom beviiſt, der ſkulde beviſes. Hvorledes det? ſpørger De, Høyſtærede! Jeg vil jo, at Verden ikke er ævig, og jeg beviſer, at der i dens Natur er noget, ſom ſtrider mod dens Ævighed, nemlig det, at den bliver ældre, og har været yngre. See! dette Slags Beviſer, ſom pleye at have fuld Gyldighed, ere nu forvandlede til Cirkler. Dog, jeg bør ſom en ærlig Mand ikke forvende, ikke fortie noget af min Recenſents Styrke. Hvad, ſiger han, vilde vel Pr. G. kunde ſvare, om han ſkulde nu forſvare ſig imod de Philoſopher, ſom antage en cirkelrund Fortſkridning i det Uendelige. De vilde da ſpørge mig: hvad der i en Cirkel er det første og ſidſte, det gamle og nye? Ney! nu gielder mit Beviis ikke mere; thi mærk da, Høyſtærede! et Beviis, ſom er modſagt, er ikke Beviis. Hverken De eller jeg, eller Recenſenten ere til; thi ſtore Philoſopher have tvilet om, at noget virkelig er til. Saa falder da mit Beviis, fordi der have været nogle, ſom have antaget en cirkelrund evig Verden. Ja! foreſtil ſig dog engang denne cirklede Verden, hvor Adam er vor Stamfader, og vi hans; hvor Hanen er Tipoldefader til Hønen, ſin Moder; hvor den Æbleklærne, jeg ſaaer, har frembragt det Træ, jeg plukkede den af. Denne Verden og alle dens Omverlinger overlader jeg Hr. R. at randſage. Hvad endten dens Bygningsmænd vil i deres Cirkel antage gammelt eller nyt, er mig det ſamme. At beſkrive deres Verden, endog for et Barn, forſtaae ſom ikke alerede ved en ulykſalig Læremaade er fordærvet, er at forſtyrre den.

Recenſenten gaaer fra diſſe cirkelrunde Philoſopher til Philoſopherne i Almindelighed. „For en Philoſoph, ſiger „ han, ere Cæſars Tider ligeſaa nye ſom Friderich den „ Femtes: Diſſe Begreb om Nyehed og Ælde, om først og „ ſidſt ere kun antagne af os, og ikke grundede i Tingens Na„ tur.“ Hvor har jeg da i mit Beviis tordet tale om ældre og nyere, om det første og ſidſte i Verden? I Sandhed jeg veed ikke, hvad jeg ſkal ſige; thi jeg kiender ikke nu mere, hvad Philoſophie eller hvad Fornuft min Recenſent følger. Ere da vor Eyegode Friderichs Tider os ikke nærmere end Cæſars? Ere da 1800 Aar ingen Tids Længde? Bliver der da i alt dette Rum intet gammelt, intet nyt, intet først, intet ſidſt? Ney! for en Philoſoph, ſvarer Recenſenten, ere Cæſars Tider ligeſaa nye ſom Friderich den Femtes. I Sandhed, Høyſtære-

de!

de! her ſtandſer jeg. De veed, at i GUd er alt tillige: Hans Fuldkommenheder, Hans Majeſtæt blive de ſamme: Han beſkuer paa een Gang det Nærværende og Forbigangne og Tilkommende: Hans evige Livs Varighed er følgelig uden al Forandring: Der er da i Ham hverken gammelt eller nyt, først eller ſidſt: Tuſende Aar ere for ham ſom een Dag, og een Dag ſom Tuſende Aar. Nu for en Philoſoph er det ligeſaa: 1800 Aar ere ſom 1½ Aar. Ja! Høyſtærede: Recenſenten ſiger det. — End mere: Den ſtore HErre ſelv, der i eet Syn omfatter alt, veed dog, at, ſkiønt det hele Alt ſtaaer for hans Øyne tillige, har der dog i Verden været gammelt og nyt, først og ſidſt. Men for en Philoſoph er det ikke ſaa. Ja! Høyſtærede: Recenſenten ſiger det. Hvilken Philoſophie! hvilken Metaphyſik!

Men videre. Jeg ſkulde beviſe: Verden er ikke ævig, og jeg har kun beviiſt, det om Jorden. Hvor kunde jeg dog i mit Beviis glide fra Verden til Jorden, ſpørger Recenſenten? Næſten trættes jeg nu ved at følge ham paa alle diſſe krumme Veye. Veed han ikke, jeg burde beviſe at GUd er til? Naar jeg nu har gotgiort, at denne Jord ikke er ævig, men har haft en Begyndelſe og behøvet en Skaber: mon jeg da havde nødigt at gaae fra Klode til Klode, og om dem alle ſtadfæſte det ſamme? Den HErre, der frembragte Jorden, og gav den Mennesker og Dyr, er og bliver alle Tings eneſte Skaber. Troer Recenſenten, at et Sædekorn er nok til at beviſe Guds Værelſe: mon jeg da ikke kunde meene, at Jorden med alle ſine Mennesker, Dyr og Vexter kunde gotgiøre det ſamme?

Recenſentens Indvendinger mod mit andet Beviis for Verdens Begyndelſe, i Henſeende til ſin Form, ere kun en Igientagelſe af de første. De ere da begge underſøgte tillige.

Men væbne ſig endnu, Høyſtærede, med Taalmodighed. Min Hr. Recenſent gaaer løs paa min §. 5., hvor jeg har viiſt, at Verdens Materie heller ikke er ævig. Betragt ham kun, ſkiønt han er vred: bliv dog ey bange for denne Philoſophs Skiælds-Ord: anſee blot hans Vaaben og Myndighed i at bruge dem. Er det dog ey viſt, at diſſe Pile ligne de forrige? Jo! her er ſamme Dybſindighed, ſamme Philoſophie, ſamme Kunſtgreb. Alt mit er metaphyſiſk, ufatteligt, unyttigt og kraftesløſt. Det første og andet har jeg allerede beſvart: det tredie overlader jeg til deres og alle ufordærvede Læſeres Eftertanke: her bliver da aleene det ſidſte tilbage. Mit Beviis blev

ført

fort saaledes: Gud, der har skabt det Levende, skulde han ikke og have skabt det Døde: har han giort Dyrene, skulde han da ikke og have giort Materien? Mon det være mindre Almagt, at danne af Materien de store Kloder, og fylde dem med Dyr, end at frembringe Materien? Alt dette beviser intet, og hvorfor ikke? Hør, Recensenten taler: „Til at danne et deyligt „Billede af en Marmor-Klump udfordres vist mindre Magt „end til at frembringe Marmor-Klumpen selv." Nu skal vi slutte, Høystærede! ligeledes udfordres langt mindre Magt til at danne et levende Dyr, end til at frembringe den Materie, Dyrets Legeme bestaaer af. Seer De, hvilken Slutning! Mærk: fra et deyligt Marmor-Billede til et levende Dyr. Men hvad om nu Recensenten seer, at med eet banker et lidet Hierte i Billedet: Aarer, Nerver, Muskler, Kiød, Been, udbredes deri: Sandser aabnes: Forestillinger begynde: det lever, det bevæger sig, det taler endog til Recensenten. Hvor vilde han da forbauset raabe: O! Almagt, ey mindre i at give Liv, end i at frembringe Materien! Saa troer jeg, Høystærede! og De, jeg veed det, tviler endnu om denne Indsigtsfulde Mand? Han er Philosoph, og De og jeg ikke. Materien er hos ham noget langt andet end hos os. Vi kalde den død, og kraftesløs: vi fradømme den nemlig Siæl og Aand: vi sætte den mod Dyrene. Og han erkiender den for levende: Dyrenes, ja vore Siæle, frygter jeg, høre og til Materien: De kan i det mindste ikke sættes mod den; og det er dog aleene i Hensigt til Siælene, at jeg har adskilt Dyrene fra Materien. Hvad skal jeg svare til alt dette, da min Mands Sprog er mig ikke bekiendt, og hvor nødig vilde jeg paabyrde hans Ord en ukierlig Fortolkning? Maaskee vi have kun en Ordstrid: maaskee og han har om Materien adskillige for mig uantagelige Meeninger.

Jeg har vildet giendrive den Indvending, Forsægterne af Materiens Evighed gierne giøre: Naar intet er, hvor skulde der da, sige de, kunde blive noget. Jo! siger min §. 5., vi maa aldrig glemme, hvor uendelig en Forskiæl der bliver imellem Guds Magt og vores. Ogsaa dette er Hr. R. ikke tilpas. „Det bør vi glemme, lyde hans Ord, saa længe vi „ere i Beviset om Guds Existentz; thi ellers forudsætte vi det, „som burde beviises, og begaae immerhen Cirkler." Manden har her ikke agtet, at jeg allerede i §. 3. har beviist Guds

Exi-

Existents, og derfor i §. 5. kunde antage det, som beviist: han har glemt, at jeg i denne sidste aleene vil omkaste Materiens Evighed.

Nu, Høystærede, vel er det vi kan forlade det første Kapitel. Det har vist ikke tabt ved Angrebet: endnu staae dets Mure: Recensenten er vred, synes de ere faldne, og udraaber det til alle omstaaende; de see sig omkring, og kiende end ikke mindste Brøk.

Und mig endnu, Høystærede, nogle Øyeblikke. Recensenten har erklæret for overflødig den Deel af mit Skrift, som beviser Skriftens Guddommelighed, Fortrin og Rettigheder, da den hører hverken til den naturlige Theologie, ey heller til Indledningen til den aabenbarede. See! saa vel lykkedes det mig, at forlade i dette aleene mine Formænds Spor. Her i, tilstaaer jeg, har mit lidet Værk noget besynderligt, men mig syntes, da jeg giorde min Plan, at jeg med god Føye kunde forlænge den sædvanlige Bane. Thi en Indledning til den aabenbarede Theologie bliver dog en Indledning til de guddommelige Sandheder, vi ikke uden Skriften kunde kiende. Hvad da mere rimeligt, end at giøre den Hellige Skrift bekiendt, førend man af den vilde bevise de hellige Lærdomme? Min Hr. Recensent har da ikke agtet, at jeg paa mit Titel-Blad havde kaldt det en Indledning ikke til Aabenbaringen, men til den aabenbarede Theologie. Nu faaer han da at tilstaae, at hvis jeg giør meer end leder til Aabenbaringen, hvis jeg endog, i det jeg beviser Skriftens Guddommelighed, Fortrin og Rettigheder, leder over Aabenbaringens Grændser; saa er det dog kun lige til den aabenbarede Theologie, at jeg fører min Læser: og det har Titelen selv giort mig til en ubrødelig Pligt.

Nu, Høystærede, vil Recensenten og jeg snart tage Afskeed. Visse Ting, hvorimod jeg endnu kunde have noget at erindre, ere saa lidet betydelige, at jeg ey engang gider brugt Vægtskaalen. Alt hvad han har snakket om mine Declamationer og Prædike-Tone, og theologiserende Philosophie, skal være ham forøret. Al den ringe Agt, han har viist for mit Værk, ærgrer mig intet: Enhver bør jo være Herre over sin egen Tænkemaade. Forsikrer han, at jeg med liden Skiønsomhed har valgt mine brugte Sprog: han bevise det, og saa længe har jeg Ret til at troe det modsatte. Vil han foregive, at min naturlige Theologie indeholder intet uden det sædvanlige

og

og i alle ſlige Lære-Bøger almindelige: jeg udfordrer ham til at gotgiøre ſin Paaſtand. Og end mere, finder han, at jeg har udſkrevet andres: ſaa ſkal jeg uden mindſte Paaanke tillade ham, at udſlette mit Arbeyd af de middelmaadige Bøgers Tal. Nye Udſigter, Meeninger, ſom bære vore Tiders og ikke Sandheds Præg, finder han ikke: det er ſandt; men jeg glæder mig derved. Han gribe nu Pennen igien imod mig og mit Skrift: mig lige meget, jeg haaber, at Sandhed ſkal fægte for mig, og ſkal dens Vaaben mangle mig, ſaa har jeg Mod til at henkaſte et ſvækket Beviis fra dens hellige Alter. Men gid Recenſenten vilde lære af denne ſin første theologiſke Strid, at bruge herefter mere Forſigtighed, at udſøge bedre Vaaben, og for alle Ting at ſpare de dyrebare Sandheder ſelv. Han har viſt Gave til at ſkrive, men han blive i ſin Cirkel, og aldrig lære han nogle Recenſenteres Stolthed og myndige Tone!

De og jeg, Høyſtærede, have af dette lidet Feldtog beſtyrket en gammel Erfaring, at de, ſom meeſt prædike imod Metaphyſiken, ville ſelv være tapre Metaphyſici, at de, ſom nu heftigſt ſkrige imod Syſtemata, opſtille ſelv Lære-Bygninger. Ja at de, ſom ſynes ret ivrige for Religionens Sag, ofte paanøde os nye Uſandheder for gamle befæſtede Lærdomme. Min Recenſent har ikke ſkrevet 3 Sider, ikke underſøgt uden eet Kapitel, og dog har han paa ſaa kort en Vey lært os Verdens muelige Evighed, og forſikret os, at Cæſars Tider ere os ligeſaa nær ſom Friderichs. Hvad om han havde med lige Skarphed underſøgt alle de øvrige Kapitler, hvor meget af den nye Metaphyſik og Theologie meener De, at vi da havde faaet for det gamle?

Men hvad vil vel nu Recenſenten dømme om mig, der med ſtore Bogſtaver har erindret S. 26, at jeg har begaaet en Fornærmelſe, i at erklære §. 2. 5. Atheiſternes og den hedenſke Philoſophies Verdens Bygning for urimelig, daarlig og latterlig? Jeg burde jo have ladet hans Skandſer ſtaae imod mig, taalet hans Irettelſættelſer, og inddrukket hans Forhaanelſer. Jeg burde; thi han ønſkede det; og dog kunde jeg ikke; thi min naturlige Theologie maa jeg ey overlade til nogens Vrede. Han vælge ſig et andet af mine Skrifter: det ſkal være lagt for denne Lærers Fødder.

Jeg ender, Høyſtærede! Vi behøve begge Hvile. Maaſkee vi endnu engang ſkal i denne Sag fornøye hinanden.

Imidlertid er jeg Deres O. Guldberg.

Anmældelſer.

London. Dr. Georg Baker har Aar 1766. ladet trykke: An inquiry into the merit, of a method of inoculating the ſmallpox which is new practiſed in ſeveral countries of England. Denne Maade at indpode Kopperne har F. lært af en Ven. Man bereder Legemet 14 Dage, og giver nogle Pulvere. I dens Nærværelſe, ſom ſkal indpodes, tager man noget Saft af eens umoedne Kopper, ſom ligger ſyg af ſamme. Man har og lykkelig anſtukket med den Vædſke, ſom man har taget af Udſlag paa Armen. Efter Indpodningen indrettes Levemaaden mod Antændelſe. Man bruger afførende Midler, for at ſkille den Syge ved en Deel Kræfter. Bemældte Mand indpoder Mæslinger med den Vædſke, ſom rinder af Øye-Krogen. Et Par Syge har han miſtet i de indpodede Kopper. Men de har ſelv været Aarſag dertil, ved at drikke Viin o. d. l. Hr. B. beviſer imod Morton, at Sydenham er til ſin Død bleven ved ſin kiølende Maade at læge Kopperne paa. I America og i Oßwego, hvor Engelænderne har anlagt et talrigt Sygehuus, beretter en ved Navn Huck, at det ſtore Antal af ſammenbragte Syge giør de naturlige, ja endog de indpodede, ellers milde Kopper giftige. Ved Enden har man en Fortegnelſe paa 334 Mennekker, ſom i Brentford ere indpodede. Da henimod 100 Perſoner endnu ikke den Gang havde haft Kopperne, ſaa lod alle ſig vedbringe Sygdommen, og i een Uge ſteeg Antallet af de Indpodede til tre Hundrede, uden Forſkiæl og uden Forberedelſe. Der døde ogſaa henimod 13 af dem, i ſammenløbende Kopper, i ſorte Kopper, i Frislinger o. d. l.

I Hamborg er forrige Aar bekiendtgiort ein Plan vor kurzem in Hamburg errichteten gemeinnützigen typographiſchen Geſellſchaft. Dette Sælſkab vil anſkaffe nyttige Værker og de bedſte Maaneds-Skrifter, ſom ſkal gaae omkring imellem Medlemmerne til Giennemlæsning.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 20.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 14de May 1767.

Kiøbenhavn.

I Anledning af og til Erindring om den høytidelige Kongelige Salvings-Forretning, som her i Hoved-Staden, i det Kongel. Christiansborgs-Slots Capel, gik for sig den 1ste May a. c. har det her værende Kongel. Universitet udvalgt sig nogle af den theologiske, juridiske og medicinske Videnskabs Facultet til Doctor-Graden værdige Mænd, og i den Anledning udstædet et Indbydelses-Skrift af 4de May til at bivaane den samme Dag med de sædvanlige Ceremonier holdte Promotions-Forretning, som skeede af ethvert Facultets Decanus. — Forfatteren mælder i dette Skrift allerførst og ganske kort, om den haarde Svenske Krig, den Kiøbenhavnske Beleyring, den efter Krigens Beslutning paabudne Rigs-Dag, og derpaa fulgte lykkelige Forandring i Regierings-Formen. Denne udtolker han som en stor Guds Velgierning, hvis fornemmeste Virkning han ogsaa sætter derudi, at Rigerne igien ere komne til deres forrige Værdighed, og deres Velstand indtil denne Dag bestandig forøget. Erfarenhed, siger han, har lært os her i Dannemark, at den Monarkiske Regierings-Form er den bedste, og det andet Spørsmaal, om Kongernes guddommelige eller menneskelige Ret, kan ansees for unyttig og overflødig i det Land, hvor Kongerne regiere, som her i vor Norden. For Resten holder han det for rimeligt, at den Monarkiske Regierings-Form er den allerældste. Østerland, Regieringer-

nes første Moder, vidſte fordum og veed endnu af ingen anden at ſige. Alle fri Folk have deres arvelige og uindſkrænkede Monarker. Saadanne har uden Tvil de allerældſte Danſke og Norſke Konger været, derſom det er ſandt, at de ere komne fra Aſien ſelv ind i diſſe Lande. Tiden, naar de først begyndte at vælges og deres Magt at indſkrænkes, er uvis. Under denne Regierings-Form pleyede de at hyldes paa meer, end een Maade, og endelig ſaaledes offentlig krones, at en anden ſatte Kronen paa Hovedet, og de ſtore Herrer paalagde deres Hænder, til Tegn paa, at Kongerne ſkyldte Stændernes Valg og Samtykke og Raadets Stemmer deres Værdighed. Nu derimod da Kongerne ikke vælges og beſtikkes, men fødes med en arvelig Ret til Thronen, ſaa har ikke deſto mindre den første, ſom har annammet denne uindſkrænkede Magt med Arve-Rettighed til Kronen, allernaadigſt vildet, at de tilkommende Dannemarks og Norges Konger ſkulde ſalves og krones. Denne høytidelige Skik har Hans Høylovlige Eftermænd ſtedſe taget i Agt, og Deres Exempel er bleven efterfulgt for kort ſiden af vores nu regierende allernaadigſte Konge Chriſtian VII. Denne høye Feſtes Erindring har givet Forfatteren Anledning til herefter fremdeles at handle om det Hebræiſke Folks hellige Salvelſes Olie. Denne hellige Salve bliver Moſes Exod. XXX. 22. befalet at tillave af 4re Slags vellugtende Urter, hvortil endelig burde føyes en Olie af udpreſſede Olie-Bær, dog efter Kunſten gienneмſiet og afbærmet. — Den første Sort af diſſe Urter kaldes paa Hebræiſk Mor deror, hvilket af Forfatteren overſættes Myrrha libertatis. Dette forklarer Salmaſius ved Myrrha pura & ſincera, de 70 Fortolkere ved σμύρνη ἐκλεκτή, og Joſephus ved σμύρνη ἐπίλεκτος, ſom afgiver ſamme Meening, nemlig en reen, klar, udvalgt og koſtbar Myrrha. Men ſom de andre Specerier burde aldeles have den ſamme Beſkaffenhed, ſaa meener han, at ved den hebræiſke Benævnelſe betegnes ſnarere en vis beſynderlig Egenſkab, ſom her tilegnes Myrrha fremfor de andre. Denne ſøger han i den Plinianiſke Beſkrivelſe over Myrrha-Træerne, hvor det hedder blant andet: Sudant autem ſponte prius, qvam incidantur, ſtacten dictam, cui nulla præfertur. Altſaa troer Forf. at ved Mor deror forſtaaes den ſamme Myrrha ſponte ſudata, om hvilken ogſaa

Pli-

Plinius taler. — Den anden Sort var Kinnamon Beſem, hvilken Forf. troer at være den ſamme Urt, ſom Grækerne kalde κιννάμωμον eller κίνναμον, og Latinerne efter dem med et ligelydende Navn. Lad være Plinius ſynes at nægte Araberne denne Urt, ſaa vidne dog andre Skribentere, at den voxer i Mængde i ſær hos Sabæerne. Men Forf. troer dog med Salmaſio, at det i vore Tider ſaa kaldte Cinnamomum er ganſke forſkiælligt fra det gamle Arabiſke, og uden Tvil det ſamme, ſom de Gamles Calia fiſtula. Han erklærer derhos reent ud, at han ikke veed, om det gamle Cinnamomum nu omſtunder nogenſteds er til. Det tillagte Ord Beſem betyder en ſød og behagelig Lugt, og viſer, at endten Barken, eller det friſke Træ ſelv maa efter Guds Befaling være bleven brugt til Salven, efterdi Plinius vidner, at Træet ſelv var meget bitter, og Dioſcorides, at det var jo friſkere, jo mere vellugtende. — Den 3die Sort var Kaneh Beſem, hvilket Forf. troer at have været et Slags vellugtende Rør, og ſom i vore Boder kaldes Calmus, men af en Arabiſk og langt dyrebarere Sort, end den gemeene, ſom voxer i Mængde allevegne endogſaa i vort Norden. — Den 4de Sort var Kiddah, uden Tvil ogſaa en Arabiſk Urt, og Iſraeliterne bekiendt under et mere Arabiſk end Hebræiſk Navn. Efter en lang Underſøgning om Ordets mørke Oprindelſe, ſom dog ikke med nogen Vished beſtemmes, indlader Forf. ſig i en anden, angaaende dets Betydning, ſom heller ikke med større Vished beſtemmes, end at iblant de mangfoldige her anførte Gisninger, deres ikke bør foragtes, ſom troe, at ved Kiddah forſtaaes endten Coſtum eller Caſia. — Fremdeles havde Forf. beſluttet at handle om diſſe Specceriers Vægt og Værdie, om Maaden de ſkulde tillaves paa, om Stedet hvor denne Salve blev forvaret, om de Ting eller Perſoner, ſom bleve ſalvede, om den adſkillige Salvings Maade, om den Troeværdighed, hvormed Jøderne berette, at den i Moſis Tid tilberedte Salve har varet indtil Kong Joſiæ Tider, og hvad andet mere kunde henhøre til dens Hiſtorie. Men Doctor-Promotionen ſkulde forreites, derfor maatte Forf. bryde over tvers, og Reſten opſættes til en anden Leylighed. Siden det er bleven til en akademiſk Mode, at man i Indbydelſes Skrifter afhandler lærde Materier, ſom ere den Høytidelighed, hvortil Indbydelſen ſkeer, lidet eller ſlet intet vedkommende, ſaa har Forf. ſelv tilkiendegivet denne

Uovereensſtemmelſes ſkurrende Tone, i det han valgte ſig en Materie, ſom er den forefaldne Høytidelighed ſaa nær beſlægtet.

De Herrer, ſom i Anledning af Hans Majeſtæts, Kong Christian den VII. høye Salvings-Feſt, ere promoverede til Doctor-Graden, ere følgende, hvis Levnet vi efter det Latinſke Programma ville ſammendrage: 1) Hans Magnificence Hr. Joannes Andreas Cramer, dette Aars Rector Univerſitatis, S. S. Theol. P. P. O. Aſſeſſor i Conſiſtorio, og Hof-Prædikant. Han er fød i Jöſtad i Meiſſen Aar 1723. Af hans Fader, Caſpar Antonius, ſom var Præſt ſammesteds, blev han allerførſt oplært, tilligemed af Skolemeſteren der paa Stedet. Siden kom han til Grim, hvor han havde til Læremeſtere i Hovedſkolen Ermelium, Schumacherum, Parskium, Uliſchium, Opitium, Hauptium. Efter ſin Faders Død kom han Aar 1741. til Leipzig, hvor han blev antaget blant de akademiſke Borgere. I Philoſophien, Mathematiken og de geiſtlige Oldſager hørte han Chlædenium og Kæſtnerum; i Hiſtorien og andre Videnſkaber, item i det Græſke, Hebræiſke, Chaldæiſke Sprog, i Theologien, den geiſtlige Hermeneutik og i Kirke-Hiſtorien, Chriſtium, Boernerum, Heberſtreitium, Erneſtium og Cruſium. Aar 1745. blev han Mag. Philoſ.; 1748. kaldet til Præſt i Croellwitz og Daſpig, ikke langt fra Merſeburg; 1750. beſkikket til første Prædikant ved Princeſſen, ſom var Abediſſe, hendes Hof, i Quedlinborg, og derhos til Scholarcha ved Skolen; Aar 1754. blev han af Høyſal. Kong Friderich V. kaldet til Hof-Prædikant i ſal. D. Bluhmes Sted, og Aar 1765. derhos beſkikket til Prof. Theol. Ord. ved Kiøbenhavns Univerſitet. Hans Skrifter, ſom fornemmelig angaae Theologien, ere omtrent følgende: 1) Overſættelſe paa Tydſk af Chryſoſtomi Værker (undtagen nogle faa Stykker overſatte af J. A. Schlegel, Præſt i Hannover) X Tomer i 8vo, med høſføyede Afhandlinger og Anmærkninger; til Ende bragt 1751. 2) Tydſk Overſættelſe af Boſſuets Indledning til Rigernes, i ſær den chriſtne Religions Hiſtorie; tilligemed nogle Afhandlinger imod Boſſuets Vildfarelſer. Af ſamme Boſſuets Hiſtorie har Hans Høyærværdighed paataget ſig Fortſættelſen, hvoraf den 5te og ſidſte Tome endnu er tilbage. 3) Samling af Afhandlinger angaaende Kirke-Hiſtorien og Theologien, hvoraf nogle

nogle ogsaa har H. Meenium, andre J. A. Schlegelium til Forfattere, fuldendt Aar 1752. IV. Bind i 8vo. 4) Prædikener. X Tomer i 8vo. 5) Poetisk Oversættelse af Psalmerne paa Tydsk, i 4 Tomer, med hosføyede Afhandlinger til at oplyse Psalmerne; fuldendt 1764. 6) Forklaring over Brevet til de Hebræer. 2 Bind i 4to. 1757. 7) Prædikener om Christi hele Lidelse. 5 Tom. 1765. 8) Ny Samling af hellige Taler, hvoraf det 8de Bind nylig er udkommet. 9) Betragtninger og aandelige Sange. 1ste Bind og den første Deel af det 2det Bind. Fortsættelsen skal følge. Foruden disse Skrifter har han været den fornemmeste Forf. til den ypperlige Bog, der Nordische Aufseher kaldet; udgivet 2de Afhandlinger om Arve-Synden, imod Taylor, foruden andet mere. —

2) Hans Høyærværdighed Hr. Georgius Castanæus Bloch, Biskop over Riber-Stift. Han er født i Odense i Fyhn, Aar 1717. Hans Fader var Matthias Bloch, S. S. Theol. Licenciat. Sogne-Præst til St. Knuds Kirke sammesteds og Stifts-Provst. Han blev af hans Fader oplært i boglige Kunster indtil sit 13de Aar, da hans Fader bortdøde. Strax derefter overleverede hans Moder ham til en Læremester der i Byen, ved Navn Jens Schive, for at giøre videre Fremgang i sine Studeringer. Ved dennes Undervisning bragte han det saa vidt, at han 1732. af da værende Rector og Prof. Aabye blev agtet værdig til at indlemmes i Mester-Lectzen i Odense latinske Skole, hvor han forblev 2de Aar: derfra blev han forflyttet til Gymnasium sammesteds, hvor han i 2 Aar naaede den Moedenhed, at han 1736. blev dimitteret til Akademiet af Prof. Ancherſen paa Collegiets Vegne. Da han lykkeligen og med Bersømmelse havde overstaaet den første Examen, blev han indskreven den 31te Julii blant Akademiets Borgere. Til privat Præceptor vælgede han Dr. Joh. Peter Ancherſen. Aar 1737. tog han Examen philosophicum og fik Laudabilem. Derefter hørte han Steenbuch, Wøldike, Reuſs og andre, indtil han 1740. lykkelig udstod Examen Theologic. under Steenbuch og Reuſs. Aar 1741. blev han sat over een af de 4 Garnisons-Skoler i Kiøbenhavn, for at oplære Soldater-Børnene i Grundene til den Christne Religion, baade paa Tydsk og Dansk, baade privat og offentlig i Garnisons-Kirken. 1743. blev han af Høylovl. Ihukommelse Kong Christian VI. kaldet til Præst ved Qvæsthuset og til 4de

Præst ved Holmens Kirke. Den 15de Februar. samme Aar holdt han sin Dimiss-Prædiken under Dr. Reuss, og fik den bedste Characteer; hvorpaa han den 17de April af Biskop Hersleb blev indviet til det hellige Præste-Embede; 1746. tog han Magister-Graden. Aar 1752. da Hof-Præsten Hr. Bang laae syg, blev ham befalet i dennes Sted at prædike for Kongen. Efter Sal. Hr. Bangs Død, beskikkede Høysal. Kong Friderich V. ham til Slots-Præst paa Christiansborg den 16de Octobr. samme Aar. Den 21de Søndag efter Trinit. holdt han for sin forrige Meenighed sin Afskeeds-Tale, og tiltraadde det nye Embede den 23de Søndag efter Trinit. da han prædikede for Kongen og det Kongel. Huus. Aar 1760. blev han kaldet til Sogne-Præst ved Hellig-Giæstes Kirke i Hr. David Pontoppidans Sted, men han giorde sin ydmygste Undskyldning, som af Hans Majestæt blev antagen. Endelig blev han Aar 1764. beskikket til Biskop over Riiber-Stift, og til dette hellige Embede indviet af Hans Høyærværdighed Biskop Harboe den 28de Octobr. Dog fik han formedelst Vinterens Strænghed Tilladelse til at forblive her, indtil Veyret blev mildere. Han holdt derfor 1765. paa Søndagene Jubilate, Cantate og Rogate de sidste Prædikener for det hele Kongelige Huus, hvilke ere trykte. Derefter lavede han sig til Reysen for at tage mod det ham betroede Embede. For at faae Doctor-Graden, udgav han en Disputatz under Titel af: Tentamen φοινικολογίας sacræ, sive Dissertatio emblematico-theologica de *Palma*. Tilforn har han udgivet paa Dansk Første Bind af aandelige Taler over de sædvanlige Søn- og Hellig-Dages Evangelier, holdne for det Kongelige Huus, hvorefter flere skal følge. — 3) Hans Høyærværdighed Hr. Christianus Michael Rottbøl. Han er fød Aar 1729. paa Hørby-Gaard i Siælland. Hans Fader Christian Michael Rottbøl, som var Forvalter og Forpagter paa bemældte Gaard, døde 2 Maaneder for hans Fødsel. Efter tvende Aars Enkestand gistede hans Moder sig med sal. Oluf Nicolay Fapøe, Forvalter til Hagestad-Gaard. Hans Stif-Fader lod ham undervise hiemme i de første Begyndelses Grunde, derefter blev han sendt til Roeskilde Skole Aar 1740., hvor han var til Aar 1745., da han blev antaget blant Studenterne ved Kiøbenhavns Universitet. Følgende Aar 1746., efterat han havde hørt Professorerne Thestrup, Scheid,

Scheid, Ancherſen og Horrebow, tog han Examen philoſophicum, hvor han fik Laudabilem, og ſamme Aar Baccalaurei-Graden. Derefter hørte han Deres Høyærværdigheder ſal. D. Woldike og Dr. Peter Holm, og Aar 1747. tog Examen Theol. med bedſte Character. Kort derefter holdt han ſin Dimiſſ-Prædiken under Hr. Dr. Holm, ſom for ſamme ligeledes tilkiendte ham den bedſte Characteer. Derefter blev han antagen hos Kiøbmand Nicolay Knudſen i Nyeborg, for at underviſe Børn. Efter 4 Aars Forløb tilbød Mag. Svane, Rector ſammeſteds, ham en Collegæ Plads i Nyeborg Skole. Dette Embede forestod han til Aar 1755., da han fik Sted paa Borchens Collegio. Ikke længe efter blev han Decanus paa Communitetet. I den Tid holdt han tvende Diſputatzer de Veſtibus Iſraelitarum in deſerto non attritis, een de Thnetopſyſchitarum diverticulis in ſacris Oraculis callide, at fruſtra, qvæſitis. Biſkop Harboes Lovtale over ſal. Biſkop Hersleb, hvis Titel er: *Epiſcopus Numinis igne calefactus*, overſatte han paa Danſk. Han var ogſaa en Tid med iblant Forfatterne til en lærd Journal, og recenſerede theologiſke og philologiſke Skrifter. Imidlertid blev han 1759. beſkikket til Prof. Theologiæ ved Sorøe Akademie, og Sognepræſt ſammeſteds, ſamt Herreds-Provſt. Derfra blev han Aaret efter kaldet til Provſt og Sognepræſt ved Frue Kirke i Aars. Efter Kongel. Reſcript fik han Befaling til at forrette Embedet for Hr. Chriſtian Pontoppidan, ſom var gammel og ſvag. Da han i 5 Aar havde forestaaet ſamme, og imidlertid faaet Aabye Annex til, blev han efter Pontoppidans Død kaldet til Sognepræſt ved Aarhuus Domkirke og Stiftsprovſt, 1765. Neppe havde han været 3 Maaneder i dette ny Embede, førend Hans Majeſt. Kong Chriſtian VII. kaldede ham til Sognepræſt ved Trinitatis Kirke i ſal. Hr. Treſchows Sted, 1766. Medens han har været i Prædike-Embedet, har han udgivet: 1) Prædiken om JEſu Graad, holdt i Aars og trykt i Sorøe 1763. 2) Prædiken om Tvilling-Rigets Lykſalighed og Pligt mod Kongen, Kiøbenhavn 1765. holdt paa Bede-Dagen for Kongen. Til Doctor-Graden forſvarede han en Diſputatz de Epiſtolarum ſecundæ & tertiæ Johannis inſcriptione. —— 4) Hans Høyærværdighed Hr. Balthaſar Münter. Han er født i Lübeck 1735. Hans Fader var Laurentius Münter, Borger og Kiøbmand ſammeſteds. Ef-

terat han havde faaet privat Underviisning, blev han 1747. antaget iblant Alumni ved Gymnasium i Lübeck, hvor han i 6 Aar havde til Lærere Rulzium, Overbekium, Langium og J. H. von Seelen. Aar 1754. reyste han til Jena, hvor han paa en 3 Aars Tid lærte Philosophien af Reusch, Hamberger, Darjes, Gunner og Succov; Theologien af Reusch, Koecher, Walch; men de Østerlandske Sprog af Tympe og Zikler. Da han Aar 1757. var bleven Phil. Mag. holdt han Collegium over Logica, Metaphysica, Moralen, Talekunsten og Homiletiken. Dette Arbeyde fortsatte han til Aar 1760., da han blev kaldet til Præst i Gotha og Diaconus ved Fyrstens Hof. I Begyndelsen af 1763. blev han sendt til Tonna som Præst sammesteds og Ephorus over de hosliggende Meenigheder, hvorfra han Aar 1765. gik til Kiøbenhavn, da han var udvalgt til Præst ved St. Petri Kirke. Hans latinske Skrifter ere omtrent disse: 1) Decas Lubecensium apud exteros clarorum. Lubecæ 1754. 2) De negata hominibus præscientia rerum futurarum. Jenæ 1754. 3) De Dei existentia Carmen, L. II. Jenæ 1755. 4) De eo, qvo possimus ordine actus qvos dicunt gratiæ divinæ conjungere, si viam spectes, qva naturaliter consequi felicitatem possumus. Jenæ 1756. 5) Dissertatio de limitibus Philosophiæ moralis. Jenæ 1758. 6) Theologiæ naturalis polemicæ specimen exhibens historiam, dogmata & refutationem Systematis, qvod à Spinosa nomen habet. Jenæ 1758. 7) Dissertatio de præcipuis, qvæ Orator pulcre cogitaturus comittere potest, vitiis, Jenæ 1759. 8) Commentatio de insufficentia Philosophiæ moralis ad tollendos conscientiæ morsus. Jenæ 1759. Dertil kommer inauguralis Dissertatio *de Religione Christiana, incrementa sua neutiqvam debente philosophiæ Stoicæ*. Paa Tydsk har han udgivet følgende: 1) Allgemeine Redekunst. Jena 1760. 2) Der Baum der Erkentniß des Guten und Bösen wieder einen neuen Nachfolger Beverlands vertheidigt. Gotha 1761. 3) Cantaten über die Evangelia. Gotha 1761. 4) Cantaten über die Episteln. Rudolstadt 1762. 5) Predigten, 7 Theile. Gotha 1760.-1767. —

5) Hr. Jens Bing Dons. Han er født i Trunhiem 1734. Hans Fader Paulus Dons, som var Cancellie-Raad, Lands-Dommer og Physicus, døde 1748. Efterat han hiemme var bleven

bleven oplært i boglige Kunster, blev han Aar 1750. sendt til Akademiet, og indskrevet blant Studenternes Tal. Han begyndte strax at bivaane Professorernes Collegier. Aaret efter tog han Examen philosophicum med bedste Character, og Baccalaurei-Graden. Samme Tid levede Sal. Etats-Raad Bing, som anpriisede ham det theologiske Studium. Hvorfor han flittig hørte Hans Høyærv. Dr. Holm, dog tillige frequenterede Stampes philosophiske Forelæsninger. Men baade hans Faders Raad og hans egen Tilbøyelighed giorde, at han tog fat paa det Juridiske. Til den Ende hørte han de bersømmelige Lovkyndere Stampe, Rosoed Ancher og de Obelitz. Imidlertid blev han 1751. antaget blant Alumni ved Communitetet, fik 1752. Borchens Collegium, og udgav nogle Disputatzer, som handlede de intellectu humano; de nævis logicæ vulgaris; de homicidio; de furto, de delictis Carnis. Da den Journal, som kaldtes Efterretninger om nye Bøger og lærde Sager i Dannemark og Norge, blev udgivet i Aarene 1756. og 1757., var han med iblant Forfatterne. Derefter fik han Tilladelse af det Juridiske Facultæt at undervise Adskillige i Jura. Fremdeles udgav han Aar 1763. Hesselbergs Collegium forbedret og med Anmærkninger. Endelig, efterat han af det Juridiske Facultæt var prøvet, skrev han, for at erholde Doctor-Graden: Meditationes & conclusiones theoretico-practicas de jure retractus gentilitii, præsertim Norvagici hodierni. — 6) Hr. Rudolphus Buchhave. Han er født 1737. Hans Fader var den Tid Præst ved St. Peders Kirke paa Bornholm, og ikke længe derefter Sogne-Præst ved Rønne og St. Knuds Kirker, samt Provst over hele Øen. Han blev underviist af adskillige Lærere i sin Faders Huus. Men da hans Fader blev kaldet til Sielland, blev han sat i Kiøge latinske Skoele. Neppe var han 17 Aar, førend hans Fader døde. Aar 1758. blev han Student. Et Aar efter tog han Examen philos., og fik Laudabilem. Efter nogen Tids Forløb udvalgte han Lægekunsten til sin Hovedfag. Han hørte derfor de bersmte Lærere B. J. de Buchwald, C. L. Friis, C. G. Kratzenstein, C. Friis Rottbøll, J. C. Berger; fremdeles den bersmte Oeder, som han fulgte med paa botaniske Udreyser, Ascanius, Henningsen. I practiske Besøgelser har Profess. C. Friis Rottbøll været ham til stor Hielp, og ved ham forret-

tede hans Prosectors Embede i heele 5 Aar paa det Kongelige Anatomie-Kammer. Ved hans Hielp fik han ogsaa Kongelig Stipendium og Walkendorphs Collegium. Imidlertid udgav han 4 Disputatzer, den første om Therapia elementari, de andre de corporis humani arteriis. Efter Prof. Bergers Tilladelse besøgte han Jordemoder-Huset paa det Kongel. Hospital over i 4 Aar, iagttog hos Barsel-Qvinderne de Konstens Regler, som han havde hørt af samme store Mand, og var mange til Hielp ved Fødselen. Foruden dette fik han ved Dr. Fabricius Tilladelse til at bemærke Sygdommenes Udfald hos Hospitalets Syge, og lære Maaden at helbrede dem paa. Heller ikke manglede han Leylighed til at see Hr. Colpins chirurgiske Behandlinger. Forrige Aar i Septbr. udstod han dobbelt Examen, theoretisk og praktisk, hvorpaa han fik Tilladelse til at tage Doctor-Graden, til hvilken Ende han skrev sin Disputatz de peritonæo, som han offentlig forsvarede den 29de April. —— 7) Hr. Adam Cron, som er fød paa Kongsberg i Norge den 30te May 1742. Hans Fader er Jens Cron, Kongel. Chirurgus paa Stedet. Han blev først underviist af Jens Goiske Prahl og siden af Augustino Schielderup til Aar 1759., da denne agtede ham moeden til Akademiet. Men fra den Tid blev han hiemme i 3 Aar endnu, og forbedrede den Grundvold, han hidtil hos sin Fader havde lagt i Anatomien og Chirurgien, og i samme Tid hørte han flittigen Berg-Raad Johannes Henricus Becker, som offentlig lærte Geometrien, den metallurgiske Chemie og Prøvekunst: men i Besynderlighed underviste ham i Pathologien og den theoretiske Medicin. Fra den Tid var han endnu et Aar ofte med at prøve Mineralier og udrensede Metaller i Stedet for Sal. Hr. Henckel, indtil Aar 1762., da han reyste til Kiøbenhavn og i Junio tog Examen Artium. Derefter hørte han Profess. Kratzenstein i Physiken, Chemien, Materia Medica, den theoretiske og praktiske Medicin; Prof. Friis Rotbøll i Anatomien og Pathologien; Berger i Jordemoder-Kunsten; Henningsen, som øvede Anatomien og Chirurgien, under hvilken han paa Latin giorde offentlige Prøver paa det chirurgiske Amphitheater. For kort siden blev han udnævnet til Candidatus Medicinæ Ordinarius ved Friderichs Hospital, og har nu i 4 Aar under Dr. Fabricio øvet Lægekunsten og Fødsels-Hielpen, og i den Tid bivaanet foruden bemeldte Collegier

ogsaa

ogſaa Oeders Foreleſninger i Botaniken og Hr. Müllers mineraliſk-chymiſke. I ſorrige Aars September-Maaned underkaſtede han ſig dobbelt Examen, i Theorie og Praxis. For Doctor-Graden udgav han Diſſertationem inauguralem phyſico-chemicam, qva cupellationis negotium & phænomena in hac operatione occurrentia ad cauſſas revocantur.

Smaa Efterretninger.

Altona. Vor allernaadigſte Konges Kong Chriſtian den VIIdes Høye Salvings-Fæſt blev paa Gymnaſio helligholdt i frydefuld Underdanighed med en Tale. For og efter ſamme blev opført følgende fortræffelige latinſke Synge-Digt, hvis Titel er: Carmina in Sacrum ſolemne, qvo CHRISTIANUS VII. Rex auguſtiſſimus inauguratur Calendis Maji cIↃIↃCCLXVII in Chriſtianeo Academico inter concentus Muſicos decantanda. Auctore *Paullo Chriſtiano Henrici*, Eloqv. & Poëſ. P. P. Altonae ex Officina *Chriſtianei Burmeſteriana.*

Feſta, Muſae, CHRISTIANUS apparauit gaudia:
Feſta Danis, feſta Cimbris,
Ritibus colenda ſacris,
Aulico ducenda cultu,
Barbitisqve tibiisqve proſeqvenda.
Grata, Muſae, CHRISTIANO conſecrate carmina!
Jam jam paratus numine regio
Procedit ordo templa petentium;
Procedit inſigni virorum
Conſpicienda nitore pompa.
O qvam refulget ſidere pulchrior,
Qvam CHRISTIANUS laudibus eminet!
Auguſta virtus ut vigore
Ingenito ſuperauit annos!
Qvam prænitenti noſcitur indole
MATHILDA cunctis! qvam ſimilis Deæ!
Ut laude reſpondet Marito,
Virgineos ſuperatqve cœtus!
Qvos ſi qvis olim forte Qviritum
Vidiſſet: Illum pronus Apollinem,
Illamqve juraſſet Dianam,
Et poſitis coluiſſet aris.

Sa-

Saluete! Diuis progeniti bonis,
Felicitatis pignora publicæ!
Geſtate lætantes avitum
Auſpiciis diadema Veſtris.
Qvot Vos ſalutant jubila Daniæ,
Tot nuncupantur vota precantium:
Qvæ vocibus ſolvenda lætis
Jubila mox parient ſecunda.
Utrisqve gratans concinit æmula,
Nec ceſſat ullo Cimbria munere:
Sic Chriſtianeæ viciſſim
Sic iterant pia tura Muſæ.

*** *** ***

Macte REX ſumtis generoſe ſceptris,
Macte jam parto meritis tropæo!
Semper hinc virtus tua pulchriores
Tendat in auſus.
Excitet longæ monimenta pacis,
CHRISTIANEI monimenta ſæcli,
Plenius noſtro celebranda qvondam
Ore nepotum.
TE Fides ſpectat, Pietasqve ſancta,
Qvæ, TIBI cultæ teneris ab annis,
Regio gaudent habitare celſum
Pectore templum.
TE ſibi plâudit, ſolio potenti
Aſſidens vultu Themis irretorto,
Arduas lites Juvenem ſeneli
Mente ſecantem.
TE Decor Regem comitatur usqve,
Seu jubes feſtas fieri choreas:
Sive campeſtres meditata pugnas
Agmina ducis.
O diem votis patriæ cupitum,
Qvi Tuo Cimbros aditu beabit!
Qvo, Tuum coram venerata numen,
Altona plaudet.

O diem,

O diem, nobis geni[illegible]le feſtum,
Chriſtianeo geniale feſtum!
Cum TIBI vero recinent Camenæ
Carmina Phoebo.
Vive! vive, REX amande, vince vota Daniæ!
Vivat! augeat MATHILDA,
Digna Coniux CHRISTIANO,
Mox propaginem Deorum!
Floreat fortuna Gentis, ac perennet!
Vive! vive, REX amande, vince vota Cimbriæ!

Paris. Hr. **Langlois** har forſvaret den medicinſke Sætning, at **Podagra er en Velgierning af Naturen.** Grunden til denne Sygdom finder han i Lymphæ Stærkning. Podagriſter fordøyer ikke got, deres Mave og Indvolde ere fulde af haard Sliim. Meget ofte endes Colik, Durkløb, Hoſte og andre Hals-Sygdomme ved Podagra. Naar den har ſat ſig i en Yder-Deel af Legemet, og ligeſom befæſtet ſin Sæde og bragt ſamme i Orden; ſaa tiener den til at forekomme mange haarde Sygdomme, har en Liighed med den gyldene Aare, og er at anſee ſom en kritiſk Virkning i Indvoldene. I det mindſte beviſer Farligheden ved at Podagra gaaer tilbage, at det er en Velgierning af Naturen.

Berlin. Sidſt i forrige Aar 1766. meddeelte Hr. Prof. **Gleditſch** det Kongel. Videnſkabers Akademie en fuldſtændig Beſkrivelſe paa en hidtil lidet bekiendt Plante. **Tournefort** og hans Medfølger **Gundelius** fandt den første Gang i Armenien, og kaldte den Galeopſis orientalis Lavendulæ folio, calice florum villoſiſſimo. Siden er den ogſaa anmærket af **Buxbaum** paa de **Armeniſke Bierge**, og fordi han bildte ſig ind at have opdaget den første Gang, ſaa gav han den Navn af *Sideritis* floribus *purpureis*. Hr. Gleditſch kalder den *Zietenia*, til Ære for Hr. Rittmeſter **von Ziethen**, en ſtor Have- og Urte-Elſker. Hidtildags kiender man kun een Art af denne Plante. Den henregnes til den Klaſſe, ſom man kalder Verticillatus. Den har en Liighed med Stachys, Galeopſis og Sideritis Slaget, og ſeer næſten ud ſom Lavendula latifolia ſterilis Moriſonii, eller ſom Stœchas arabica.

Den

Den 9de Febr. 1767. blev Hr. Dr. Fried. Bernard Albinus høytidelig indført ſom Rector Magnificus ved Univerſitetet til Leiden. I Anledning heraf holdt denne berømte Læge en Tale *de amictus noxis*, og viiſte, hvorledes en ufornuftig Mode-Dragt hindrede Kroppen i at vore lige, foraarſagede megen Ubegvemmelighed ved at udrette det daglige Arbeyde, ja gav Anledning til virkelige ſtore Sygdomme.

Efter Hr. Prof. Gottſcheds Død har de fri Kunſters og Videnſkabernes Sælſkab beſluttet at vælge ſig hvert Aar en nye Forſtander af de nærværende Medlemmer. For dette Aar har Prof. J. H. Winckler paataget ſig en Forſtanders Embede, og tillige at beſørge de didhen hørende Forretninger.

Hr. von Windheim var født 1722. den 29de Octbr. til Wernigerode, ſtuderede i Brunsvig og Halle. 1745. blev han Magiſter, og 1746. Adjunctus ved det philoſophiſke Facultet i Helmſtad. Ved Hr. von Mosheim kom han ſom Profeſſor til Gøttingen. Men 1750. blev han kaldet til Erlangen i Hr. Kripners Sted. En Sygdom, ſom hans Fader havde, formaaede ham at reyſe med ſin heele Familie til Timmeroda, ſin Faders Gods i det Blankenborgiſke. Hans Fader blev bedre, men ſelv fik han en hidſig Feber, og gik den 5te Nov. forrige Aar 1766. ind i Evigheden, hvorhen hans Fader ogſaa fulgte ham den 9de Dec. ſamme Aar.

Den 19de Martii døde Hr. François Boiſſier de Sauvages, Kongel. Prof. i Lægekunſten til Montpellier, i ſin Alders 61de Aar.

Hr. Prof. C. H. S. Gatzert, ſom ved ſin grundige Afhandling om den Engelſke Ret har indlagt ſig ſtor Berømmelſe, og for nylig i en lærd Afhandling *de Natali Papiniani* lykønſket Hr. Geheime-Juſtice-Raad Gebauer til hans lykkelig oplevede 76vende Fødſels-Dag, gaaer fra Gøttingen ſom Regierings-Raad i Heſſen-Darmſtadt og ſom tredie Profeſſor Juris Ordinarius til Gieſſen.

Man har en trykt Efterretning om, at der, ſiden Begyndelſen af dette Aar 1767., udgives i det Curtiſke Forlag i Halle

i Halle et nyt Ugeskrift, der Weise. Men det, som i Leipzig ligeledes fra Begyndelsen af dette Aar er trykt hos F. G. Jacobæer under Titel af der Eremit, har faaet stor Bifald, saavel i Henseende til Mængden og Vigtigheden af Materierne, som formedelst deres Udførelse, som vidner om Forfatterens Religion, Smag og Indsigt.

Man fortæller, at Lord Broghill, siden Grev d'Orrery, har raadet Cromwel til at byde Printz Carl, som den Gang levede uden for Engeland, sin Datter til Ægte og med hende tillige Thronfølgen under visse Betingelser. Skiønt Carl, da han havde faaet Efterretning om Lord Broghills Hensigt, har været villig til at antage Tilbudet, ja gierne havde seet sammes Fuldførelse befordret, Cromwels Gemahl og Datter ogsaa havde bifaldet Lordens Forslag, og med mange Grunde søgt at overtale Protectoren til dets Fuldførelse: saa har dog Cromwel selv ikke holdt saadant for giorlig, men aabenhiertig tilstaaet, at han ikke giorde sig ringeste Haab om, at den retmæssige Arving til Kronen, Printz Carl, vilde forlade ham Kongens sin Faders Mord.

Hans Churfyrstel. Naade af Maynz har paa Universiteret til Erfurt forordnet 3 Profess. Aug. Confess. hvilke i Lections-Catalogo anmælde deres Forelæsninger umiddelbar efter de Hrr. Katholske Professores Lectioner, og tillige ved alle offentlige Actus Academici skulle have Rang efter disse.

Den 7de April 1767. er i Lübeck den berømte og af Guds Kirke høyfortiente Superintendent, Hr. Dr. Joh. Gottlób Carpzov ved Døden afgangen i sin Alders 88de Aar. Den lærde Rector sammesteds, Hr. J. Dan. Overbeck, har ladet trykke en latinsk Levnets-Beskrivelse, og Hr. Pastor Becker et af den sal. Hr. Superintendent selv efterladt Levnets-Løb.

En fornemme Herre i London lod sig hente en Lægedom fra Apotheket. Da han havde indtaget samme, befandt han sig meget slet. Han lod strax Apothekeren kalde, og da denne var indtraaden i Kammeret, slog han Slaaen for Døren, satte Apothekeren Kaarden for Brystet, og tvang ham til, uden mange Complimenter, at indtage Resten af Lægedommen. Strax

blev

blev det og ſlet med Apothekeren, og ved denne Efterretnings Afgang har de begge endnu befundet ſig meget ſlet.

Genf. Prof. Theol. Jacob Vernet har ladet trykke en Memoire preſenté a M. le premier Sindic, hvori han beklager ſig over et Skrift af Hr. von Voltaire, ſom denne gamle og ſatyriſke Digter har udgivet under Titel af: Lettre curieuſe de M. Covelle. Voltaire bebreyder Hr. Vernet iblant andet, at han blot derfor er bleven uenig med ham, fordi han ikke har kundet faae Correcturen af de i Genf trykte Voltairiſke Værker. Hr. Vernet forklarer denne Beſkyldning ſaaledes: Voltaire har for mange Aar ſiden tilbuden ham dette Arbeyde; men Hr. Vernet har aldrig paataget ſig det, uden ved en liden og uſkyldig Deel af et hiſtoriſk Værk. Han har baade for Øvrigheden i Genf, og for Præſternes Sælſkab forelagt de originale Breve, hvilke fuldkommen har retfærdiggiort ham.

Wien. Den 16de Dec. forrige Aar døde Hr. Rigshof-Raad Henrich Balthaſar von Blum. Han har efterladt ſig fuldkommen færdig til Trykken en overalt nye udarbeydet Udgave af hans lærde Tractat de judicio curiæ; og Vitam Archiepiſcopi Colonienſis Reinoldi de Heinsberg, ſom bragte Weſtphalen til Cøln, med en Mængde utrykte Originaler, foruden nogle andre ſmaa Skrifter.

Anmældelſe.

Lindau. Hos Otto er 1766. trykt en liden Afhandling paa 4 Ark, i hvilken fire vigtige chirurgiſke Tilfælde ere bekiendtgiorte af Hr. D. Chriſtoph David Mann, Stads-Læge til Biberach. F. beſkriver en tvr kold Brand, en anden Brand, ſom truede med en farlig Blodſtyrtning, efter en ulykkelig Aareladen, hvorved man maatte underbinde Pulsaaren paa Armen, og dog alligevel har reddet den Syge, ſom var høyſt frugtſommelig. Dernæſt forekommer en tilbagebragt ſammenklemt og forbrændt Tarm, hvorved man var nødt til at afſkiære noget, ſom var meget liig en Tarm; og endelig hvorledes en knuſet Fod blev reddet, hvilken ellers efter der antagne Maade havde bleven afraget.

No. 21.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 21de May 1767.

(Følgende er imod os indſendt.)

Mine Herrer!

Jeg er juſt paa denne Tid i Arbeyde med at betage Dem Deres Frygt og opfylde Deres Ønſke, nemlig at fuldføre min begyndte Paraphraſis over Epiſtlen til de Corinthier, hvis første Deel De har værdiget en Recenſion i No. 9. af Deres lærde Efterretninger. Nær havde jeg beſluttet ſtrax at tilſende Dem nogle i mine Tanker hverken unyttige eller unødvendige Anmærkninger over Deres Recenſion. Men deels vidſte jeg ikke, om og med hvad Sindelag De ſamme vilde modtage, deels befrygtede jeg, det maatte lade for Dem og Deres Læſere, ligeſom jeg (jeg allermindſt, ſom man vel turde ſige, meeſt burde) ikke kunde fordrage, at man foreholdte mig nogle mine Feyltagelſer; ikke kunde ſtiænke Dem den mindſte Tanke, ſom gav tilkiende, at jeg havde feylet, ligeſom jeg ikke kunde. Jeg er tvertimod af den Tanke, at lærde Mænd (ſom jeg nok ſtræber at ligne, men ikke tør ligne mig med) ſlet ikke kan tabe det Allermindſte i deres ſande Ære derved, at man endtren har ſagt dem, eller de ſelv har maattet erkiende nogen deres Feyltagelſe, end ſaa meget mindre, ſom Erkiendelſen er endten godvillig eller ſelvvillig. Jeg har feylet, mine Herrer! (Den lærde, den fornuftige Mand tiltaler ſine Tilhørere) min Ven har ſagt mig det: jeg tilſtaaer det gierne:

thi ſaa eller ſaa burde jeg have tænkt: hvad tykkes Eder? ikke Sandt? Hvad maatte de ſkiønſomme, de fornuftige Tilhørere (thi pøbelagtige Domme, hvad have de paa ſig?) men hine, hvad maatte de ſvare? Os tykkes intet andet, end at vor Lærer er en ærlig og paa Lærdom ikke fattig Mand: thi han har noget at give bort: han maa ſelv have noget igien. En anden derimod arbeyde for at forſvare ſine Vildfarelſer; Han beviſe med ſit Arbeyde, at de ere det; Han krympe ſig; han lide Nød! hvilken ſtolt, hvilken umenneſkelig Daare! I de Fornuftiges Øyne hvor nøgen! hvor fattig og uſel! Lad end være Pøbelen raable: Ey ret ſaa! brav Karl forſvarer ſig! I Sandhed mine Herrer! Det er kun halvlærde Folk, ſom bilde ſig ind, at de burde lade Livet for alt hvad de har ſagt eller meent. Saa tænker jeg, lad være jeg ikke er lærd. Det er kun de Lærdes fornuftige Tænkemaade, jeg troer, jeg bør efterfølge. Og, juſt fordi jeg er ſaa ſindet, frygtede jeg, at mine trykte Anmærkninger ſkulde giøre mig dette mit Sindelag mistænkelig. Jeg frygtede, og min Frygt var ſaa meget mere grundet, ſom jeg troede, at der var lidet eller intet i Deres Recenſion, ſom jeg med Sandhed kunde ſkiænke Dem, i hvor gierne jeg vilde. Desuden kiendte jeg min Skrøbelighed og vidſte, hvor ofte jeg i Dag har forkaſtet, hvad jeg i Gaar har troet. Jeg betænkte, hvor ofte jeg er ueens med mig ſelv, og derfor tænkte jeg ſaa: Giv Tid! hvad du nu i den førſte Hede (thi jeg føler, ligeſom andre Menneſker, min Skrøbelighed, naar jeg modſiges) ikke kan ſee, det kan maaſkee ſiden, ved en ſtille Overveyelſe, falde dig læt og tydelig i Øynene! Jeg fattede, kort at ſige, det faſte Forſæt, at henlægge diſſe mine opſatte Anmærkninger indtil min Paraphraſis Fortſættelſe, hvori jeg maaſkee kunde finde bequem Leylighed til at erindre mod Deres Recenſion, hvad jeg efter min Meening med Grund og Sandhed kunde. Thi dette har jeg altid troet var en lovlig og pligtmæſſig Gierning, med Beſkeedenhed at forſvare ſin Sandhed, naar og hvor man kan.

Men da jeg erfarede af Deres No. 19. den Bereedvillighed, hvormed De har modtaget en Apologie imod en for Dem fremmet og uvedkommende Recenſion, behøvede jeg ingen anden Grund, hvoraf at ſlutte, at Deres Retſkaffenhed ikke tillod

lod Dem at nægte mig diſſe mine Anmærkningers Aftrykkelſe paa ſamme Maade, over en Recenſion, ſom tilhører Dem ſelv. At den er Dem ſelv imod, dette veed jeg nu, vil ikke giøre min Apologie uværdig til ſamme Plads, ey heller værdig til Deres Foragt og Forſkydelſe; lad være De ikke kan forſikre den om de Skiønſommes almindelige Bifald og Fornøyelſe; lad være, den ikke er ſaa grundig og fortræffelig, ſom den fremmede, der ikke kom Dem ved; lad være Deres Læſere ikke kunde beſkylde Dem for Misundelſe, om De viiſte den af og fornægtede dem dens Læsning. Ey heller ſkal min Ironie blive Dem nogen Aarſag til billig Beſværing. Kun, at De ſaa ſandt til denne ingen billig Aarſag havde givet mig. Nu til Sagen, mine Herrer! Lader os betragte den paa alle Sider! Jeg vil ſkiænke Dem, hvad jeg kan, og jeg kan, hvad billigt er.

S. 134. var det første Sted i Deres Recenſion, ſom opvakte min Eftertanke og ſyntes at fortiene min Anmærkning. Indretningens, ſaavel ſom Formatens Ulighed i mine Skrifter har paa dette Sted opholdt Deres, ſkal jeg ſige, critiſke eller ironiſke Pen. Skal jeg troe, det er kun en Guldberg og nogle andre viſſe berømte og i Sandhed berømmelige Mænd, De har givet den Forſikring, at Ironien aldrig ſkulde faae nogen Anledning til at blande ſig i Deres Mellemhandling? Maa da jeg nok kalde Ironien til Hielp? Ney, hun ſpotte, hvem hun vil! Jeg vil ikke betiene mig af den Ret, De ſelv ſynes at have givet mig i Hænderne. Jeg vil derimod hellere troe, at Urimeligheden i den ovenmældte Ulighed er kommen Dem ſaa ſælſom for, at Deres Høflighed kun har tilladt Dem tydelig at fortælle, hvad den ey har nænnet at laſte. De ſandt Leylighed til at tale om mine foregaaende Prøver: Urimeligheden faldt Dem i Øynene: Det Sælſomme rakte frem: De maatte da meget omſtændelig fortælle det alle vidſte, ſiden et ſaa levende Billede deraf ſvævede for Deres Indbildning: ikke ſandt? Nu! jeg undſkylder det. Men tillader mig uden al Ironie at ſige Dem, at dette Billede maa have ſaa ganſke bemægtiget ſig Deres Indbildning, ſaa Erindringen af det, jeg i min Fortale til Paraphraſis in Epiſt. ad Rom. har anført til Urimelighedens Undſkyldning, ey har fundet nogen Indgang derudi. Det er da min Vanhæld, at den ſamme Høflighed,

der ikke vilde laſte den Urimelighed, ſom dens blotte Fortælning havde giort kiendelig nok, ikke for ſin levende Indbildnings Skyld har faaet Leylighed til at eftertænke, om ikke Forfatteren nogenſteds i ſin Fortale havde giort ſine Læſere Regnſkab for denne ſælſomme Ulighed, end ſige den ſkulde have taget hans Undſkyldning ſelv og dens foregivne Aarſager i nogen Betragtning. Nu kunde jeg nok ſige, at jeg i min begyndte Paraphraſis over Epiſtlen til de Corinthier har igien med nogen Forandring, og, ſom jeg ſelv troer, til Forbedring fornyet min allerførſte og for viſſe Aarſagers Skyld forladte Plan. Men det vil jeg dog ikke. Det var at miſunde dem Æren for det Lys, De har givet i denne Sag. Urimeligheden maa ligge, ſaa klar den er, for Læſerens Øyne. Jeg vil ikke formørke, hvad De med ſaa god Lykke har oplyſt.

Det Begreb, De S. 135. har giort ſig om en Paraphraſis, kan jeg heller ikke lade ſtaae ganſke ubemærket. De har troet, at den blot derudi burde afvige fra en ſimpel Overſættelſe, at den paa de Steder, hvor Nødvendighed det udfordrer, udvikler de Ords Begreb, ſom af ſig ſelv ey ere bekiendte og tydelige nok. Men er det Ret, mine Herrer! at jeg ſkal dømmes efter Deres indſkrænkede, ubeſtemte og ufuldſtændige Begreb? Har jeg da ſelv ingen Begreb haft om en Paraphraſis, førend jeg ſkrev den, og har jeg ingenſteds lagt det for Dagen? Har jeg det, og dertil et ſand og rigtig Begreb, hvorfor jeg da ikke dømmes efter mit eget? men var det falſk, hvi har man ikke beviiſt det? Det ſtaaer i Fortalen til min Paraphraſis in Epiſt. ad Rom. og lyder ſaaledes: Datur ob qvascunqve rationes difficile qvoddam, contractum curtumqve, ſubtile, enthymematicum, ſaltibusqve freqvens, ponderoſum & veluti prægnans orationis genus, ac in multis ita conſtructum, ut multiplicem ſenſum admittere videatur. Hoc ita explicandum eſt, ut qvæ contracta ſint, diducantur, qvæ curta, trahantur in longum, ſubtilia in promptu ſint, & enthymemata pleno diſcurſu expoſita, ita ut ex brevi longa, ex enthymematica plena, e ſubtili & implicita, plana & explicita fiat Oratio. Hoc eſt, qvod Græci vocant παραφράζειν. — Hujus interpretationis ea ratio eſt, ut om-

omnium Autoris Cogitationum nexum exhibeat perſpicuum, curſumqve veluti recto qvodam & continuo filo ad ſcopum præfixum dirigat. Efter dette Begreb, ſom er mit, maa en Forfatters ofte forblummede og næſten ganſke fortiede, men af Sammenhængen og Omſtændighederne ſluttelige, Henſigtelſer lægges for Dagen; Satzernes fortiede Forhold og Henſigt til deres Modſatzer tydelig udtrykkes; alle Aabninger udfyldes; alle Spring forkortes til ſimple Skrit; alle Tanker ligeſom i en Kiæde forbindes med hinanden; alle læmpes, beſtemmes og henſtyres til deres yderſte Maal; alle Bi-Tankernes Anledning tilkiendegives, og et Lys udbredes over det heele Syſteme.

Man pleyer gemeenlig, ſige De, at trække diſſe Paraphraſes alt for vidt ud. Hvad Andre giøre, det gaaer mig ikke an. Men hvor bliver nu den alt for ſtore Vidtløftighed, De efter Deres Begreb har tilſkrevet mig? Om jeg end kunde have ſkiænket Dem Deres Begreb, er det dog, tykkes mig, ikke lykket Dem at træffe de rette Exempler til Beviis paa min alt for ſtore Vidtløftighed. Det første ſkal S. 136. diſſe Ord afgive: Favebit etiam vobis, *in hoc admittendis, ut in adoptionis gratia perſeveretis &c.* De ſpørge, om ikke denne Corinthernes Beſtræbelſe ſtrider mod de mange Feyl og Laſter, for hvilke Apoſtelen ſætter dem tilrette, og hvorved de gik mere tilbage end frem ad paa Chriſtendommens Bane? De har da fundet i min Paraphraſis ey aleene det, ſom ikke ſtaaer i Texten, men endogſaa ſtrider derimod. I Sandhed det ſidſte var en ſtor Feyl. Men den havde forſvundet for Deres Øyne, ſaaſnart De havde betænkt, at Participiorum Forbindelſe i det latinſke Sprog bør opløſes og forklares, foruden ved andre Partikler, cum, qvoniam, ſiqvidem, etſi, ogſaa ved det vilkorlige Si. Jeg har da ikke tillagt Corintherne denne Beſtræbelſe, men aleene ſagt: Si in hoc ipſi vos admittamini. Denne Vilkor, ſom jeg ved Participium har udtrykt, ſtaaer ikke i Texten: Det er ſandt: Men uden denne kunde Apoſtelen aldrig forſikre dem om deres Bekræftelſe i Uſtraffelighed indtil vor HErres JEſu Chriſti Dag. Den ſtaaer altſaa i en nødvendig Forbindelſe med Texten. Dernæſt er den paa en forblummet Maade beregnet ved den modſatte og dem ſaa eftertrykkelig forſikrede Guds Biſtand. Det

hedder πιστὸς ὁ Θεὸς ɔ: Gud er trofaſt. Man mærke vel, at Artikelen ὁ har ſit Eftertryk! Lad en Fader forſikre ſin Søn, at han med Tiden kan og ſkal blive til en lærd Mand, og derpaa ſige, Jeg ſkal giøre mit dertil: maa Sønnen ikke deraf ſlutte, at han har ſit, ſom han paa ſin Side ogſaa bør giøre, og uden hvilket hans Faders Forſikring ikke kan opfyldes? og har ikke Faderen ſtiltiende, dog tydelig nok, givet ham dette at forſtaae? Saa er da den af mig tillagde Vilkor ikke ſtridig: den har ſin Grund: end mere, den er en paraphraſtiſk Forberedelſe til den følgende Irretteſættelſe, ſom viſer, at det var juſt den Vilkor, hvis Opfyldelſe Apoſtelen ſavner hos Corintherne. Seer! ſaaledes har jeg veyet hvert Ord i min Paraphraſis. Endda kan jeg hiſt og her have feylet. Hvad er mere rimeligt? men gid kun De, mine Herrer, ſaa vel havde veyet Deres korte Begreb om en Paraphraſis! De ſkulde viſt have fundet det ſaa læt og lidet vigtig, ſom De ſelv vare komne for læt dertil, og langt lættere, end jeg til min Paraphraſis.

Det andet Exempel ſkal være min Paraphraſis over det 10. og 12. Vers, hvis Vidtløftighed ſkal komme af det, jeg har anbragt om de philoſophiſke Secter, og De ſpørge, hvoraf man veed, at Apoſtelen juſt har tænkt paa dem? De ville vide, og jeg vil ſige Dem det. Man veed det rimeligen deraf, at diſſe Secter vare nokſom bekiendte i Grækenland, at denne Secteriſke Syge rimeligen har ſmittet de Corinthiſke Chriſtne, at Apoſtelen beſkriver deres Adſplidelſer med de ſamme ſecteriſke Talemaader, ſom vare brugelige hos Philoſopherne. Men jeg vil være billig. Maaſkee De vidſte det nok, men De vilde kun jeg ſkulde have ſagt det i en latinſk Anmærkning, hvilken De ſavner. De behage da at erindre ſig, hvad jeg i forbemældte Fortale har ſagt: In paraphraſi qvædam parſimoniæ Utilitas ineſt, qvippe qva uſus notas licet multo pauciores brevioresqve efficias.

Det 3die Exempel ſkal være det 11te Vers, hvor det hedder om Chloes Folk: ab his, *nihilo certe me minus vobis bene cupientibus*, mihi de vobis indicatum eſt. Denne af mig tillagte Velmeenenhed, ſige De, er med intet Ord af Apoſtelen tilkiendegivet, og Corintherne kunde i Angivelſen

intet

intet Beviis have derpaa. Jeg maa iſtemme Hr. Prof. Guldbergs Ønſke, at en Critik ligeſaa læt kunde beſvares, ſom den kan giøres! Det er ſandt, at Recenſenterne derudi have deres viſſe Fordeel, og jeg erindrer mig, at jeg ofte, da jeg var Recenſent, maatte, for at undgaae denne Bebreydelſe, blive vidtløftig, lad være jeg derved underkaſtede mig en anden. Man ſkal derfor ikke finde, at jeg har fældet mange for vedkommende ufordeelagtige og af mig ubeviiſte Critiker. Men det var Recenſenten jeg ſkulde beſvare, og jeg vil giøre det kort. Man betænke da følgende Poſter: 1) at Angivelſen rimeligen er ſkeet af Chloe ſelv, eller hende ikke uvidende, ved hendes Folk: 2) at Chloe nævnes, ſom en af Corintherne bekiendt Dame: 3) jeg ſiger Dame, et fornem og af dem agtet og æret Fruentimmer, thi man grunder ikke vigtige Angivelſer paa gemeen Folkes Snak: 4) at Apoſtelen aldrig havde været ſaa uforſigtig at nævne hende eller hendes Folk, mod hendes Villie og Vidende: 5) at altſaa baade hun og Apoſtelen har vidſt, at hun af Corintherne har været ſaa høyt elſket og æret, og de ſaa vel overbeviiſte om hendes velmeenende Hiertelag, at de aldrig vilde anſee en ſaa from Dames Angivelſe for hadefuld: 6) paa denne Grund nævner da Apoſtelen hendes Navn, og det er den jeg har tilkiendegivet med diſſe Ord: nihilo certe me minus vobis bene cupientibus. Jeg lader Apoſtelen udtrykkelig ſige, hvad han forudſætter, ſom en for Corintherne bekiendt Sandhed, og uden hvilken han uforſigtig ſkulde have nævnet Chloe og hendes Folk: 7) Apoſtelen har tillige dermed erholdet den Fordeel, at han har faaet ſin Irretteſættelſe grundet paa en troværdig og ikke mistænkelig Angivelſe, eller gemeene Folkes løſe Snak. Alt dette har jeg i min latinſke Anmærkning over dette Sted med diſſe faa Ord tilkiendegivet: Neqve dubium eſt, qvin Corinthiis ſpectata fuerit hujus *Chloes* erga ſe pia & ſincera benevolentia. Jeg burde maaſkee have føyet til: ellers ſkulde en Apoſtel have betænkt ſig paa at nævne hende: men det lod jeg mine Læſere ſelv tænke, og aldrig havde jeg tænkt, at dette Sted ſkulde have givet Anledning til nogen ſaadan Indvending imod mig.

Der ere da, mine Herrer, de Exempler, ſom ſkulde beviiſe, at jeg ogſaa havde trokket min Paraphraſis alt for

vidt ud. Jeg havde ønsket for Deres og min egen Skyld, at De havde giort et bedre Valg. De skulde da have sparet mig min Umage, og jeg ladet mig nøye med at sige, at jeg fandt mig troffen. Men som jeg for Resten erkiender Deres Beskedenhed, og kan med Sandhed ikke sige, at De med noget Ord egentlig har fornærmet mig, saa skal min Beskeedenhed ikke tillade mig at fortryde paa, at De hidindtil i mine Tanker forgiæves har umaget sig med at laste og beviise min Vidtløftighed.

Endnu ere der flere Indvendinger som skulde besvares: 1) Jeg har ikke lagt noget Mærke til den temmelig øyensynlige Forskiæl imellem de Personer, som Apostelen har tilskrevet, hvilken Forskiæl den store Michaelis (i Deres Tanker) vel har bemærket. S. 136. Denne Forskiæl er en puur Gisning, for mig saa ukiendelig, ugrundet og ubeviislig, at jeg ey engang har agtet, eller agter den her nogen videre Anmærkning værd. Hvilken vældig Foliant skulde min Disputats have blevet, om jeg skulde have anført og igiendrevet alle de Gisninger og Griller, man har giort sig over ethvert Ord i Bibelen! Min Paraphrasis viiser tydelig nok, hvorledes jeg har kundet forstaae Apostelen. 2) Jeg har begaaet en Feyl mod den bibelske Tids-Regning. S. 137. Det er en vigtig og rimelig Indvending, men som een af mine Herrer Opponentere, Hr. L. Ancher, offentlig har giort mig. Jeg har da besvaret den med den oprigtige Tilstaaelse, at jeg intet vidste hvormed at undskylde min alt for store Korthed, som havde givet ham den bequemmeste og rimeligste Anledning til at foreholde mig den formeente Feyl. Her at igientage dette mit Svar, som jeg da gav, vilde blive for vidtløftigt. 3) Jeg har urimeligen anseet Apollos for en ey aldeles uskyldig Aarsag i de Corinthiske Spliidagtigheder. S. 140. Jeg tilstaaer, jeg har sagt og ikke beviist dette, men ikke fordi jeg vilde, man skulde troe noget paa mine Ord. De maa derfor nok spørge, hvorledes dette rimer sig med denne store Lærers Charakteer, og den Fortroelighed, der synes at have været imellem ham og Apostelen? De har givet mig dette at betænke, og jeg skal tage det i Betænkning paa sin rette Tid og Sted, jeg meener, i Fortsættelsen af min Paraphrasis over det 2det og 3die Kapitel. 4)

Jeg

Jeg har uden Grund laſtet Mosheims Forklaring over det 21de Vers. S. 141. Men De har dog ikke med anden Grund kundet forſvare den, end ved at antage i Deres Forklaring det Ord aleene, ſom ikke ſtaaer i Texten. Dog tilſtaaer jeg, at Deres Forklaring ogſaa lader ſig høre, og jeg vil regne den iblant dem, ſom jeg engang ved Leylighed holder for værdig at tages i nøyere Overveyelſe. Maaſkee jeg ikke har fornøyet Dem med diſſe mine korte Anmærkninger ved de anførte 4re Poſter: Det er da ſkeet, fordi jeg har beſluttet naar min Paraphraſis, om Gud vil, bliver fuldført, da at forøge den med et Anhang, hvorudi jeg endten vil rette de begangne Feyl, eller udvide og tydeligere forklare mine alt for korte Tanker, ſom imod min Formodning kunde give Dem eller Andre Anledning til Indvendinger imod mig, eller og bemærke, hvad jeg tilforn kan have forgiættet, eller ſiden have lært.

L. Sahl.

Kiøbenhavn.

Brev om Kiærlighed til Fædernelandet. — Nunqvam libertas gratior exſtat qvam ſub rege pio. *Claudiauus.* 1767. Hos **Frid. Chriſt. Pelt.** 2 Ark i 8vo.

Dette korte, men formedelſt ſit Indhold vigtige Brev, fortiener med Opmærkſomhed at giennemlæſes. — Som i Almindelighed alle Dyder, ſaa har ogſaa Kiærlighed til Fædernelandet ſin forbindende Grund. Denne vil Forfatteren her underſøge. Til den Ende beſtemmer han først, hvad Begreb man pleyer at giøre ſig om Fædernelandet. Først forſtaaer man derved det naturlige Fødeſted og Land, og dernæſt det Sælſkab, hvori vi ſtrax blive indſatte ſom Medlemmer, og hvis Love blive os ſiden beſtandige Regler, hvorefter vi os have at rette. Erfarenhed lærer, at vi elſke dem begge fra det Øyeblik af vi begynde ret at ſkiønne. Grunden til den Kiærlighed, hvormed vi elſke vort Fødeſted, ſøger Forf. i det levende Indtryk af de første Begreber om Naturen og dens behagelige Godgiørenhed, ſom dette Sted meddeeler os. Alle vore Begreber ere i Barndommen foreenede med en ſaa levende Følelſe og Fornemmelſe af de Naturens Gaver, ſom dette Sted lader os ſmage, ſaa at diſſe tillige med Stedet ſelv ſtedſe for-

blive i en behagelig Erindring hos os. Ligeſaa naturligt er det og, at vi fatte Kiærlighed til Sælſkabet. Vi fødes med en Grunddrift til at elſke alle Mennesker og søge deres Sælſkab. Men det Sælſkab, hvori vi fødes, er os nærmeſt, og det nærmeſte rører os meeſt. Derfore drage vore Forældre, Sødſkende og Slægtinge, vor første Kiærlighed til sig. Men vor Opdragelſe har haft et større Sælſkab til Øyemærke. Vi lære efter Haanden at kiende flere Mennesker, og diſſe bliver os ikke længe ligegyldige. Vi blive af Børn til Borgere, og her møder os en heel Hob utænkte Pligter, hvis indbyrdes Udøvelſe af Fædernelandet imod os og af os imod Fædernelandet, bliver den rette Grund til vores Kiærlighed til Fædernelandet og Fædernelandets Kiærlighed til os. Den Kiærlighed til Fædernelandet, ſom er grundet alene i Fordomme og Sædvaner, er ikke den rette og ſande eller beſtandige. Denne beſtaaer meget mere i en fuld Overbeviisning om Fædernelandets Kiærlighed til sig, i en derpaa grundet alvorlig Beſtræbelſe efter at tiene ſit Fædreneland, i Følelſe af ſine Medborgeres Elendighed og i Forneyelſe over deres Velgaaende. Det er Dyden, ſom maa lægges til Grund til denne Kiærlighed, ſaa vel i de Monarchiſke ſom andre Regierings-Former. Patrioter og gode Borgere maa i alle Lande være dydige Mænd. De ſtørſte Mænd har troet, at Dyden var en ligegyldig Sag for et Monarchie. „ Men hvad Under, siger Forfatteren, at Laſterne tage Over„ haand i de Monarchier, ſom ved Vold og Tyrannie vare „ ſtadfæſtede, ved Vellyſt og Bedragerie vedligeholdte? De „ naturlige, fornuſtige og retfærdige Monarchier, ſom de Fran„ ſke kalde Gouvernements moderés, og ſom grunde ſig paa „ en frivillig Contract imellem Fyrſte og Underdan, og paa „ Magternes rette Fordeelelſe under et Overhoved, vare de „ Gamle til deels ubekiendte og er en mere nye Indretning. „ Hvor der ere gode Regentere, mangler neppe heller gode „ Borgere.“ Vel tilſtaaer Forf. at Æren i et Monarchie er een af de ſtørſte Drivefiedre og bevægende Grunde til at foretage ſtore Handlinger. Den kan derfor nok være det, de Franſke kalde l'Eſprit de la Monarchie. Men hvad er Æren, siger han, uden det Regenten faſtſætter at være det? Det kommer da an derpaa, hvorudi han ſætter den, og en Lykke er det, naar han lader den ſande Ære beholde ſit Værd, da man veed, hvor ſtor Magt Kongers Exempler har. Men Dyden er alene

be-

beſtandig og den forbinder alle. Denne bør derfor være Monarchiets Grund-Regel. —— Fremdeles viser Forfatteren nok en anden Grund til vor Kiærlighed til Fædernelandet, ſom maa være denne, at Fremmede ikke foretrækkes de Indfødte, og nyde langt større Fordeele i Landet, end diſſe tør tænke paa eller tragte efter. Kan man elſke det Land, hvor Fremmede ſkulle være Patrioter, og de Indfødte være Fremmede? Dog er det langt fra hans Meening, at brave og retſkafne Fremmede bør udelukkes af Sælſkabet, og ikke for overordentlige Tieneſter nyde overordentlige Belønninger. Nogle ſætte ſig ned blot for at leve af deres Midler i Landet, og andre, for at berige Nationen ved deres Kunſt og Vinſkibelighed. Diſſe ere de nyttige Fremmede, ſom bør modtages. „Men lidt mere Forſigtig„ hed maatte nok bruges med dem, ſom formedelſt Udueligh„ og en ſlet Huusholdning ere nødte til at forlade deres Fæder„ neland, og ſom med Magaziner fyldte af Projecter flyve „ omkring paa alle Vindes Vinger, indtil de finde det Sted, „ hvor de tør ſæte Fod. Diſſe tale ſtrax om ſtore Ting, be„ giere Forſkudder, og ſøger i Forveyen at forſikre ſig om „ Fordeelen af det Arbeyde, de hverken har rørt ved, eller „ maaſkee ofte neppe tænkt at røre ved. Naar nogen Tid er „ forbi, fører den ſamme Vind, ſom bragte dem hid, vek „ igien, tilligemed en Deel af Landets Formue.“ Det 3die Slags Fremmede ere de, ſom ſøge at tage Deel i Landets Overflødighed, og derved ſøge at fortiene. Dertil henføres de, ſom ſøge at giøre deres Lykke ved Hoffet og Krigsſtanden, ved Lærdom, Kunſter og Videnſkaber, og andre anſeelige Embeder. Forf. ſøger herefter at viſe, at vort Land trænger hverken til fremmed Adel for at beklæde anſeelige Embeder, eller vor Univerſitet til fremmede Lærde, naar det kun ſtræber at opnaae ſit Øyemærke og ikke følger den gamle Slentrian. De ſmukke Videnſkaber og Kunſter ere os ikke mere Fremmede. Vi maa ære de brave fremmede Kunſtnere, vi eye, en Sally, en Jardin, Preisler og Pilo. Vi maa være fornøyede med dem, men jeg troer, ſiger Forf., at de ogſaa kan og bør være det med os. Dog vare vi ikke uden Smag for deres Tid, og vi eyede ſtore Mænd for dem. Han nævner en Carl von Mandern, Kruch, Meibach, og Magnus Berg, og det er nu Tid, ſiger han, vi maa begynde at roſe os af en Harsdorph, Wiedevelt, Stanley, Als, Erichſen og Cramer,

hvilke

hvilke som Indfødte kan have den Ære at danne deres Landsmænds Smag. Videnskaberne meener Forf., turde snart i deres periodiske Afvexling indvelte sig i vort Norden, naar man kun vil opmuntre sine egne Indfødte. Angaaende de Fremmede, som søge Embeder ville vi lade Forf. selv tale: „ Skulde de vel behøves? Jeg veed ikke om dette Spørsmaal „ behøver engang at besvares, uden maaskee i Henseende til „ visse Embeder, hvortil Fremmede meest synes at have været „ berettigede; og da troer jeg, at intet betager mere en Nation „ Modet, og intet qvæler mere dens Kiærlighed og Tilbøye„ lighed til Fædrenelandet, end naar den seer sig foragtet af „ dem, som sidde ved Roret, naar disse ingen Tillid har til den, „ og naar de føres stedse af Fordomme om den, at den har „ ikke Beqvemhed nok, og at der kun gives faa opvakte Hove„ der man kan betiene sig af, saa den derover sættes til Side i „ Henseende til Embeder, som fører til Ære. Er en saadan „ Nation endda i Undervægten i Henseende til Fremmede, „ saa den endda maa beundre dem, da bliver den undseelig og „ derover lettelig uduelig ved at foragtes, men begynder den „ at indsee hvorvidt de Fremmedes Fortrin for den strækker „ sig, og den begynder at føle, den selv ogsaa kunde have For„ tienester, da føder dens Foragt let Had og Fortrydelse af sig „ mod Fædrenelandet. Uduelige Indfødte kan vel ikke paa„ staae meget, men skal Fremmede foretrækkes dem, bør de „ næsten have dobbelte Fortieneſter, særdeles i Henseende til „ Embeder, som ere vigtige enten at forrette eller af Indkom„ me. Sælskabet er sine egne alle Tider meest skyldig.“ Til Slutning taler Forf. om Bondestanden, hvilken han og meener burde sættes i den Stand, at den kunde satte Kiærlighed til sit Fæderneland. En god Dronning har giort Begyndelse til at gisre saa vigtig en Deel af Nationen lykkelig, og en stor Konge giver store Opmuntringer dertil. Han vil søge sin Ære i Fædernelandets Kiærlighed; og hans Exempel bør billigen efterfølges af enhver Undersaat. Kort sagt: Kiærlighed til Fædernelandet er og bør ikke være noget Chimære, en Tanke, som den ubenævnte Person, Forfatteren har tilskrevet dette Brev, i en privat Samtale skal have yttret.

I forrige Aar er uden Byens og Forfatterens Navn udkommen: Neues philosophisches Wörterbuch. Cent mille soupçons reunis ne peuventpas plus éta-

blir

blir une preuve, que cent mille Zéros ne peuvent composer un nombre, de *Voltaire*. Første Bind. 1 Alph. 6 Ark i 8vo. Den unævnte Forfatters Hensigt med dette Værk er at forsvare Religionen mod dens Fiender. Til den Ende anføres og prøves de Indvendinger, som ere gjorte af en **Voltaire**, en **Rousseau**, en **Edelman**, **Toland** og **Bayle**. Allevegne fremskinner Grundighed i Beviiserne, Skarpsindighed i at undersøge de forehavende Materier og Besteedenhed i at giendrive. Egentlig er dette Værk ingen Ordbog, da det imod en Ordbogs Natur indeholder vidtløftige Afhandlinger. I dette første Bind staae 5 saadanne, hvoraf hver er overskreven med et Ord, som skal betegne Indholdet. Den første Afhandling, hvis Opskrift er **Philosophie**, antager Philosophernes Partie mod **Rousseau**, der beskylder dem for, at de mere følge Løgn end Sandhed, at de gierne vilde bedrage heele Verden, for at sætte sig selv i Anseelse, og at deres væsentlige Charakter er, at tænke anderledes end andre Mennesker. F. kræver derimod af en Philosoph, at han i Ord ikke viser sig paastaaende, i Tingene prøver Sammenhængen med Forsigtighed, og at han trolig udøver sine Lærdomme i Gierningen. Ved Slutningen staaer en Samtale om Religionens Beviislighed, i Følge hvilken det i Religions-Sager mere kommer an paa Erfaringer end Fornuft-Slutninger. Den anden Afhandling, **Vittighed**, udfører med Eftertryk Vittigheds Misbrug og farlige Virkninger, saavel i Almindelighed, som i sær ved Religionens Prøvelse, hvilket beviises med Exempel taget af **Marquis d'Argens**, hvis Sammenligninger imellem den christelige og hedenske Religion have Skin af Vittighed. Den tredie Afhandling **Undersøgning** viser iblant andet, de Vantroendes Opførsel i Religionens Undersøgelse. De frembringe Tvilsmaal, optænke Modsigelser, som aleene bestaae i Ord, giøre ikke Forskiæl imellem Personer og Ting, erklære Sandheder for ugrundede, ved at fortie deres Beviis, giøre Ting større, end de virkelig ere, for at giøre dem latterlige. I den fierde Afhandling **Lyksalighed**, giøres Forskiæl imellem Velfærd, Lykke og Lyksalighed, og bekræftes, at der i Verden er mere Godt end Ondt. En, hvis Lyksalighed er blandet, kan besidde mere Realitæt og Godt, end den, som er begavet med en reen Lyksalighed. En Tønde Rug med en Skieppe Klinte iblant, holder mere reen Rug, end en

halv

halv Tønde Rug, hvori der ikke er mindſte Ukrud. Den ſidſte Afhandling, Sværmeren, begynder ſaaledes: Klarhed i vores Siæl er ſkadelig i uendelige Tilfælde, og endnu desuden i Angelegenheder af den yderſte Vigtighed. Her handles om Sværmere i Hiſtorien, i Philoſophien og i Vantroen, om Sværmeries Kilder og Skadelighed. Alt dette oplyſes med mærkværdige Exempler.

Leipzig.

Hos Breitkopf og Søn er udkommen *Chriſtiani Friderici Schmidii*, A. M. facultatis philoſophorum Lipſienſis Aſſeſſoris, Obſervationes ſuper epiſtola ad Hebræos hiſtoricæ, criticæ, theologicæ, qvibus verba difficiliora collatis locis litterarum S. & verſionibus veteribus Græcis pariterqve Orientalibus utriusqve fœderis illuſtrantur, ritus ſacri enarrantur, res tractatæ explanatione perpetua declarantur. Cum Prefatione S. R. D. *Chriſtiani Auguſti Cruſii*, Prof. Primarii, & facultatis theologicæ h. t. Decani &c. 1766. 1 Alph. 3 Ark i 8vo, Fortalerne uberegnede. Cruſii Fortale viſer Nytten og Nødvendigheden af Epiſtelen til de Hebræer. F. tilkiendegiver i ſin ſit Øyemærke og de Hielpemidler, han har brugt til ſammes Opfyldelſe. Indledningen beſtaaer af fem Kapitler. I det 1ſte vil F. godtgiøre, at denne Epiſtel er allerførſt ſkrevet paa Grædſk. Hans fornemſte Beviis er taget af Kap. IX., 3. μετὰ — καταπέτασμα. I det 2det Kap. vil han beviſe, at Paulus er Forfatteren til denne Epiſtel. Det 3die beſtemmer, naar og hvor Brevet er ſkrevet, ſamt Forfatterens Henſigt dermed. Det 4de leverer Hiſtorien af dette Brevs kanoniſke Anſeelſe, hvorved tillige anføres Kirkefædernes Vidnesbyrd med og imod ſamme. Det 5te Kap. foreſtiller Brevets Indhold i en Tabelle. Dereſter følger Forklaringen ſelv, hvorved den Bengeliſke Text er lagt til Grund. Det ſynes, at F. ſelv har tænkt og arbeydet, ſkiønt det ikke havde været af Veyen, hvis han oftere havde beſpurgt ſig med andre berømte Fortolkere. Overalt har han beſtræbt ſig paa Korthed, og meſtendeels alene forklaret Ord og Talemaader, ſiælder Tingene alene. Saaledes ſeer man ved det ſtridige Sted om Enoch Cap. XI., 5. ved de Ord: τὸ μὴ ἰδεῖν θάνατον

inte

intet uden dette: E. non mortuus, ſed vivus in cœlum fuit raptus, ἀνελήφθη ἀπὸ τῆς γῆς Sir. XLIX., 14.; idem verbum de Elia 2. Reg. II., 11. De Steder, ſom ſigte til jødiſke Skikke, har han længſt opholdt ſig ved. Siælden befatter han ſig med at giendrive andre Fortolkeres Meeninger, og at underſøge de forſkiællige Læſemaader. Det ſidſte ſkeer aleene hvor Nødvendigheden det udkræver. F. har ladet det være en Hovedſag at ſammenligne de hebraiſke Talemaader med de grædſke og med Talebrugen hos de Alexandrinſke Overſættere af det G. Teſt. Han har ikke ſaa meget oplyſt denne Epiſtel af Profan-Skribentere, ſom meget mere af Philo. Han beklager i Fortalen, at han for ſildig har bekommet Carpzovs Exercitationes Philonianas til at kunne benytte ſig deraf. Det var at ønſke, at man gav ſig mere Møye med at oplyſe det N. Teſt. af de LXX Fortolkere og de tvende jødiſke Skribentere Philo og Joſephus, da diſſe aleene har ſkrevet i ſkge ſaadan grædſk, hvori man finder det N. T. I Særdeleshed er dette Arbeyde forſømt i Henſeende til de LXX. da man dog har ſaa mange, der har oplyſt det Nye Teſt. af de klaſſiſke Skribentere.

Paris.

Hos Cavelier er til Kiøbs: L'Art d'accoucher reduit a ſes Principes, ou l'on expoſe les pratiques les plus ſures & les plus uſitées dans les differentes eſpeces d'accouchemens, avec l'Hiſtoire ſommaire de l'art d'accoucher, & une Lettre ſur la conduite qu' Adam & Eve durent tenir a la naiſſance de leurs premiers enfans par J. Aſtruc, Profeſſeur Royal de Medicine & Medicin conſultant du Roi. Fungar vice cotis acutum. — Reddere qvæ ferrum valet exſors ipſa ſecundi. Horat. Art. Poët. 1766. 12mo. Da det mediciniſke Facultet i Paris havde overdraget Jordemødrenes Underviisning til Hr. Aſtruc, gav dette ham Anledning til at giennemgaae de Skrifter, ſom afhandlede Jordemoder-Kunſten. Han befandt, at de fleeſte manglede den Orden, ſom en fornuftig Læremaade udkræver, at de foredrog ſaadanne Materier, ſom ikke vare nyttige nok, og indbefattede ubetydelige Anmærkninger og Oplosninger paa

De

de dybeſte Spørsmaale i Lægekunſten, ſom ofte vare Hoved-Sagen uvedkommende. Han tilſtaaer vel, at der og fandtes de Bøger over Jordemoder-Kunſten, ſom gave de tydeligſte Forklaringer og nyttigſte Regler, men da ingen ſyntes ham fuldkommen bequem for hans Øyemeed, foretog han ſig at opføre en ordentlig Lærebygning af de Materialier, han havde ſamlet i Andres Skrifter. Desuagtet har han dog aldrig befattet ſig med Kunſtens Udøvelſe. Vi troe ikke, at han er en Hadere af den Sædvane, at kalde Mands-Perſoner til Hielp hos de Frugtſommelige, ſaa denne Aarſag ſkulle holde ham tilbage fra at udøve Fødſels-Hielpen. Den første Bog af nærværende Anviisning fremſætter de anatomiſke Grunde, lærer, i hvad Tilfælde Touchement er fornøden, hvorledes ſamme forrettes, og af hvilke Kiendetegn man ſikkert kan ſlutte, at Fødſelen er nær. I den anden handles om de naturlige, i den tredie om de uſædvanlige Fødſeler. Den fierde Bog beſtemmer, naar Moderen, Fosteret, eller naar begge er Aarſag til Fødſelens Haardhed, og underſøger, i hvad Tilfælde Jordemoderen behøver Bund-Lægens Hielp. Den femte betragter Omſtændighederne ved og efter Fødſelen. Til Slutning foredrages de Pligter, ſom Jordemødrene har at iagttage. Til denne Anviisning føyes endnu et Brev om Adams og Evæ Forhold ved deres første Børns Fødſel, ſamt en kort Hiſtorie om bemeldte Kunſt. Med det ſyttende Aarhundrede har man begyndt at ſkrive over denne Videnſkab, og derved bragt ſamme til den Fuldkommenhed, hvorudi den nu befinder ſig. Hele Kunſten kan indbefattes i følgende Opgave: **Naar der gives et hvult Legeme af et viſt Begreb, men ſom lader ſig udviide; hvorledes man af en Aabning i ſamme, ſom ligeledes lader ſig udſtrække til en vis Viide, ſkal uddrage et bøyeligt Legeme af en beſtemt Længde og Tykkelſe.** Om denne Opgave ſiger F., at den lod ſig geometriſk opløſe, hvis ikke Moderens og Modermundens Kraft til at imodſtaae og føye ſig efter Udviidelſen var meget forſkiællig, Barnets Styrke ſnart større, ſnart mindre, og hvis andre Omſtændigheder ikke vare ſaa aldeles uviſſe.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 22.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 28de May 1767.

Den Anden Deel af Hr. Joh. Dav. Michaëlis Einleitung in die göttlichen Schriften des Neuen Bundes

begynder med §. 96, ſom handler om Evangeliernes Navn og Antal og om Aarſagen til deres Skin-Modſigelſe. Hr. M. beſtemmer først adſkillige Bemærkelſer af det Ord Evangelium. Her betegner det, efter Kirkens Brug, en Chriſti Levnets Beſkrivelſe. Han vil ikke med Kirkefædrene ſøge nogen Hemmelighed i de 4 Evangeliſters Tal, men troer, at et Tal af flere var nødvendig til Hiſtoriens deſto større Troeværdighed, i ſær, ſiger han, da man tydelig kan ſee, at diſſe flere Skribentere ey har aftalet Hiſtorien med hinanden. Dette meener han kan ſees af deres adſkillige Skin-Modſigelſer, hvilke han i den Henſeende anſeer ſom en ſtor Fordeel for os (a) til Over-

(a) Tak være Gud, vi have andre faſtere Beviis, hvorpaa at grunde vor Overbeviisning om de Hellige Hiſtorieſkriveres Sandhed. Vil man troe dem paa deres Hiſtories Forſkiellighed og de Skin-Modſigelſer, de derved kunde geraade udi, ſaa ſeer man, at Bedragere ikke behøvede andet til at giøre os deres opdigtede Hiſtorie troeværdig. Det er ſandt, at flere oprigtige Skribentere, ſom vilde fortælle os een og ſamme ſande

beviisning om deres Troeværdighed. Vel er det ellers, at Hr. M. desuden har viſt, at de Hell. Skribentere Mathæus, Lucas og Johannes ey har aftalt deres Hiſtorier med hinanden. Hvad Marcus anbelanger, da meener Hr. M., at han paa græſk har udgivet og forkortet den Hiſtorie, ſom Mathæus efter hans Meening først havde forfattet i det hebraiſke Sprog. Fremdeles viſer han Aarſagen, af hvilken Skin-Modſigelſer kan komme, og oplyſer det med et Exempel af Math. XVIII. 1.-14. Marc. IX. 33.-50. og endelig til Slutning bemærker, at med virkelige Modſigelſer kunde endda deres blot menneſkelige Troeværdighed og den chriſtelige Religions Guddom-

me-

ſande Hiſtorie, og aldrig have ſeet eller talt med hinanden, maatte fortælle den paa adſkillig Maade, og maatte nødvendig geraade i det mindſte til Skin-Modſigelſer mod hinanden. Men det er og ſandt, at flere vittige Løgnere maatte og kunde derudi efterfølge dem, for at giøre deres opdigtede og med hinanden aftalte Hiſtorie deſto mere troeværdig og ikke ſtraf at robe Bedrageriet. Saadan adſkillig Fortælnings-Maade og Skin-Modſigelſe kan altſaa være en Virkning baade af Ærlighed og Bedragerie, og kan man altſaa derfra ikke giøre nogen vis Slutning til diſſe Aarſager. Det gaaer her ligeſom med Hyklere der efterfølge Venner i deres udvortes Begegnelſer, Belgierningers og Tieneſters Beviisning, og derfor har man ofte ondt ved at ſkille en Hykler fra en Ven. Det kan derfor næppe holde ſtik hvad Hr. M ſiger, „at naar „flere med Flid vilde digte en Hiſtorie, ſaa maatte de vide „at hytte ſig for Modſigelſer.“ Dette er ſaa langt fra, at de meget mere kunde falde paa, i een eller anden Viſag, virkelig at modſige hinanden, meget mere at give ſig Skin af Modſigelſer. Dette bekræfter Hr. M ſelv mod ſin egen Intention, naar han ſiger, „at man maatte holde den Proto„coll for opdigtet, udi hvilken 20 afhørte Vidner havde af„lagt fuldkommen eet og det ſamme Vidnesbyrd.“ Hvad maatte da diſſe 20 Vidner giøre, naar de havde giort aftale med hinanden og vilde dølge deres Bedragerie? Mon de ikke maatte komme overeens i Hovedſagen, og i ſmaa Omſtændigheder, ja ved Skin-Modſigelſer, ſøge at underſkille ſig fra hinanden? Kunde da en Dommer derpaa troe deres Vidnesbyrd? Ney, han maatte vide, at de ey havde og kunde ey have aftalt Sagen med hinanden. Dette maa vi og vide, og det vide vi, Gud ſkee Lov! om de Hellige Skribentere, og da vi dette vide, ſaa erkiende vi deres Skin-Modſigelſer for en Virkning af deres Ærlighed. Deres Sandhed behøver ey og bør ey grundes paa ſaa ſvage Bevis, ſom ſaa let kan rokkes.

melighed bestaae; lad være de selv ikke kunde ansees som af den Hell. Aand drevne Skribentere. Denne Bemærkning har han anseet for nødvendig at gisres og indskærpes, at ey ethvert tvivlende og beængstet Gemyt skal ved enhver Skin-Modsigelse, som det ey selv er i Stand til at løse, give Religionen selv fortabt. §. 97. Een af de Skin-Modsigelser, som oftest forefindes hos Evangelisterne, angaaer Tidens Omstændighed, i det een og samme Sag af een Evangelist tidligere, af en anden sildere fortælles. Denne kommer deraf, at Mathæus, Marcus og Lucas ey har skrevet i chronologisk Orden. Ingen Historieskriver foreskriver sig selv den strænge Lov. At Lucas har fulgt den, det følger ikke af καθεξῆς Kap. I. 3. efterdi Tids-Ordenen er jo ikke den eeneste, en Skribent kan følge. Den Vildfarelse, at Evangelisterne har skrevet efter Tiders og Dages Orden ligesom Dag-Bøger, har Forfatterne af de fleste saa kaldte Harmonier lagt til Grund, og derfore meent, at den Historie, som af 2 eller 3 Evangelister fortælles i adskillig Orden, virkelig 2 eller 3 Gange med alle Omstændigheder har tildraget sig. §. 98. Af foranførte følger 3 Hoved-Regler, som man ved Evangelisternes Sammenligning maa tage i Agt: 1) Da Evangelisterne ey har skrevet Dag-Bøger, saa maa een og samme Historie, tidligere af een og sildere af en anden beretter, ey holdes for en Modsigelse. 2) Een Evangelist kan have vidst nogle Omstændigheder, som har været en anden ubekiendte, da Gud ikke har giort sine Tienere alvidende (b): 3) Forskiellige Historier kan ligne hinanden, og bør dog ikke holdes for een og samme Historie. I §. 99. gives Efterretning om de fornemmeste Harmonier, hvorved til Slutning erindres, at den, der har Whistons, Bengels og Haubers harmoniske Skrifter, kan nogenledes undvære de andre store Harmonier. I §. 100. handles om den Tid, da Mathæus har skrevet sin Historie. Nogle vil have, at Mathæus skal være den samme Tolder Levi, som var Alphæi Søn, om hvilken Marcus II. 14. og Lucas V. 27. har meldet. Andre har modsagt denne Meening og ville paastaae, at Levi var den samme som Lebbæus men ikke Mathæus. Hr. M. holder Middelveyen og

(b) Det behøvede han heller ikke at giøre, for at aabenbare den eene de samme Omstændigheder som den anden. Her maa altsaa kunne tænkes en anden Aarsag.

meener, at Mathæus og Levi ere tvende Toldere, men ſom paa een Dag og paa een Gang fra een Toldbood ere kaldede, og ſaaledes ſammenligner han Math. IX. 9. med Marc. II. 14. og Luc. V. 27. Han anfører Aarſagen, hvorfor Mathæus aleene har fortalt ſit eget, og Marcus og Lucas Tolderens Levi Kald, ſamt hvorfor han ey kan anſee Mathæus og Levi for een Perſon. Det Aar, udi hvilket Mathæus har ſkrevet, lader ſig ikke med Viished beſtemme. De gamle Vidner modſige hinanden. Hof-Præſten Hr. Maſch har i ſin Abhandlung der Grundſprache Mathäi 1755. og Dr. Lardner i ſin Afhandling Credibility of the Goſpel-hiſtory 1756. vildet afgiøre Sagen ved Fornuft-Slutninger. Hr. M. viſer, at her gielder intet andet Beviis, end Vidnesbyrd, og ſelv holder Aaret 60. eller 61. for det rimeligſte, og følger derudi Iranæum ſom det ældſte Vidne. Den 101. §. handler om det Sprog, hvorudi Mathæus har ſkrevet. Hr. M. troer, at han har ſkrevet paa Hebræiſk; man forſtaaer ved dette Sprog ey aleene den Dialekt, hvilken vi nu ſaa kalde, men indbefatter tillige derunder den da til Jeruſalem brugelige Chaldæiſke, hvilken hos de gamle Skribentere ogſaa kaldes Hebræiſk. Den Mecklenborgiſke Hofpræſt Andr. Gottlieb Maſch har i ovenmældte ſin Afhandling ſøgt at igiendrive denne vor Forfatters Meening, ſom han har tilfælles med flere proteſtantiſke Lærere, med en Horney, Calixt, Hunn, Dannhaver og Meisner, og med den iblant Catholiker berømte Richard Simon, hvis Lærdom og ſtore Fortieneſte af det Nye Tſts. Critik vi alle med Taknemmelighed erkiende. Det kan altſaa ey anſees for en kiærterſt Satz, at Mathæus har ſkrevet paa Hebræiſk. Spørsmaalet er puur hiſtoriſk, henhører ikke til Dogmatiken, og kan ikke derudi af theologiſke Grunde beviſes. Man vil ogſaa af Guds Viisdom beviſe, at Gud for dens Skyld maatte lade Mathæus ſkrive paa græſiſk, ſom et mere almindeligt Sprog. Men man finder intet derudi Guds Viisdom uanſtændig at ſkiænke ſit eget Folk, for hvilke han først lod Evangelium prædike og hvis Moder-Maal var det hebræiſke, et for dem eget Evangelium ſkrevet i deres Tungemaal, i ſær da det, ſom ſkeet er, kunde ved en Overſættelſe gisres for Eftertiden mere almindelig, og da han desuden har ladet forfatte andre 3 Evangelier i det græſiſke Sprog. Her ſpørges kun, hvad der er ſkeet, og det maa være Guds Viis-

dom

dom anſtændigt, hvilken vi Mennesker ikke kan foreſkrive Reglen og Planer i Forvey, hvorefter at ſlutte, hvorledes Gud i Verden maa handle. Saa tænker Forfatteren, og med diſſe Tanker har han banet ſig en aaben Vey til i §§. 102.-106. nærmere at underſøge dette Spørsmaal af de gamle Skribenteres Vidnesbyrd. De ældſte Vidner ere Papias, Irenæus, Pontænus, Origines, Euſebius, tillige med flere yngre men mindre gyldige. Deres Vidnesbyrd har Hr. M. imod Hr. Maſch saa vel forſvaret og saa grundig igiendrevet denne ſin Modſiger og andre mod ſin Meening anførte Grunde, at vi ey uden anden tilkommende Kundſkab og Indſigt i Sagen kan nægte ham vort Biefald. Han veed endelig ikke, hvad der ſkulde have bevæget Marcus til at giøre et Udtog af Mathæus, naar denne havde ſkrevet paa græſiſk. End ydermere robes Overſættelſen af Skrivemaaden, der hos Mathæus nærmer ſig mere til den hebræiſke, end hos nogen anden af de Hell. Skribentere, og er mere hebræiſk, end græſiſk. I §. 107. handles om de Nazareners eller Ebioniters hebræiſke Evangelium. Her ſpørges, om det hebræiſke Evangelium, hvoraf Nazarenerne betiente ſig, er det ſamme, ſom Mathæus har ſkrevet paa hebræiſk? Hr. M. lader her ſin ovenmældte Vederpart vederfares den Ret, at han ey uden Grund har beſtridet meget af det, han i den første Udgave havde ſkrevet om dette Evangelium, og han erkiender ſelv derudi ſine Feyl. Hernæſt meddeeler han først en hiſtoriſk Efterretning om den Nazareniſke og Ebionitiſke Sect, og ſiden om begges foregivne Mathæi Evangelier. Han meener, at det Nazareniſke kan være Mathæi Original, men ſom ſiden er blevet fordervet og forøget med de mange fremmede Tillæg, ved det, at man har tegnet i Randen adſkillige mundtlige Beretninger, ſom man har holdt for ſande, hvilke ſiden derfra ere komne ind i Texten ſelv. Af dette Evangelium have vi hverken Originalen ſelv eller Hieronymi Overſættelſe, og maa altſaa ſavne den critiſke og exegetiſke Nytte begge kunde ſkaffe os. Endnu mere ubekiendt er det Ebionitiſke, og uvist, om det har været et andet, eller det ſamme. Hieronymus anfører dem under eet, men Epiphanius adſkiller dem ſom tvende, og det af ham anførte Stykke deraf seer ikke Mathæo liigt. §. 108. Man har ellers tvende trykte hebræiſke Evangelia, men diſſe er viſt yngre Overſættelſer, og bør hverken holdes for Mathæi Original, ey heller for

det Nazareniſke Evangelium. Deres Sprog alene, ſom er det ſaa kaldte hebræiſke eller rabbiniſke, ikke det Syriſke Chaldæiſke, er nok til at beviſe dette. Det første, ſom Hr. M. ſelv har ſeet og ſelv meget nøye kiender, er af Sebaſtian Münſter udgivet. Udgiveren bekiender ſelv, at han har opfyldt adſkillige Mangeler derudi, hvilket ſamme gior dette Evangelium unyttig til al den critiſke Brug, ſom dog nogle har vildet giøre deraf. Han har ſelv holdt det for Mathæi egen Original. Hr. Mich. troer meget mere, at det er kun en Overſættelſe, ſom en omvendt Jøde har forfattet i den rabbiniſke Dialekt mellem det 12 og 16 Aarhundrede. Det lader, ſom den var ſtilet efter den latinſke Vulgata, hvilket alt Wetſtein har bemærket. Nogle har endog, dog uden tilſtrækkelig Grund, haft Udgiveren ſelv miſtænkt for at have ſmiddet Overſættelſen. Nu kommer Hr. M. i §. 109. til Evangeliſten Marcus, og først fortæller os hans Levnets Omſtændigheder. Han holdes for den ſamme Perſon der ellers anmældes i det N. Tſt. ſom den der har reyſt omkring med Apoſtelen Peter og Paulus, og ſom Petrus har erkiendt i ſamme Meening, ſom Paulus Timotheum, for ſin Søn. 1 Petr. V. 13. Hans fulde Navn var Johannes Marcus. §. 110. Allerede ſom Menneſke betragtet var denne Marcus et troeværdigt Vidne om Chriſti Liv og Levnet. Men, lad end være han ikke ſelv var en Apoſtel, ſaa kan han dog ligeſom andre Evangeliſter have bekommet den Hell. Aands overnaturlige Gave og altſaa ſkrevet efter Guds Aands Drift. Vi have derfor ey Aarſag til at anſee hans Evangelium for blot menneſkelig, hvilket den gamle Kirke har overantvordet os ſom en guddommelig Bog. §. 111. Sit Evangelium har han deels taget af Mathæi, deels af Petri mundtlige Beretninger. Det første er nu ſaa øyenſynligt, at alle Lærdeners Indvendinger derimod giælde ſlet intet. Man meener, at han har ſkrevet ſit Evangelium for de Romerſke Chriſtne, rimeligen endten paa den Tid, da Paulus var ført fangen til Rom, eller et par Aar ſiden, da baade Petrus og Paulus begge vare til Rom. Euſebius vidner dog, at han ſkal have prædiket dette ſit Evangelium til Alexandria i Egypten. Denne Efterretning kan med den forrige uden Modſigelſe beſtaae, naar man vil antage tvende Udgaver af hans Evangelium, den første til Rom og den anden til Alexandria. §. 112. Det græſke Sprog var til den Tid mere bekiendt i Rom,

end

end det Franſke i Tydſkland, og det er i den Henſeende ey at undre over, at Marcus har ſkrevet paa græſk, og det bekiendte ulæſelige latinſke Haandſkrift til Venedig kan ikke være Marci egenhændige Original. §. 113. Evangeliſten Lucas ſkal efter Forfatterens Meening have været en indfødt Hedning, hvilket han har ſluttet af Col. IV. 11. 14. Der kaldes han Lucas, den Læge. Dr. Heumann har engang meent, at det ikke var Evangeliſten Lucas her blev mældet om, men har igienkaldet denne ſin Meening i ſine Anmærkninger til Ap. G. XIII 1. og Col. IV. 14. Han har ſkrevet blant alle Evangeliſter det reeneſte og ziirligſte græſk, fulgt med Paulus paa hans Reyſe til Rom, og ſiden reyſt til Africa og pædiket Evangelium i Egypten. Hans guddommelige Myndighed ſvækkeſikke derved, at han grunder ſin Evangeliſke Hiſtorie paa Andres troværdige Vidnesbyrd. Han kan desuagtet have ſkrevet efter Guds Befaling og Aandens Drift. §. 114. Dr. Heumann har meent, at Lucas er den ſamme Perſon, ſom Lucius Apoſtl. Giern. XIII. 1. Rom. XVI. 21. Hr. M. tilſtaaer, at denne hans Meening har ſtor Skin af Rimelighed, men meener dog, at ſamme ganſke forſvinder, naar man betænker det, endnu ingen for ham har bemærket af Ap. G. XX. 3. 5. 6. at Lucas var ikke hos Paulus i Corinthen, da han ſkrev ſin Epiſtel til de Romere. Deraf ſlutter han, at den Lucius, fra hvilken han hilſer de Romerſke Chriſtne, kan ikke være Lucas, der blev tilbage i Macedonien og ſiden med ſit Sælſkab igien ſtødte til Pauli Sælſkab i Troas, da han kom fra Grækenland (c). §. 115. Lucas har tilſkrevet en Mand, ved Navn Theophilus, begge ſine Bøger. Denne har Dr. Heumann meent var en fornemme Hedning og en Landshøv-

(c) Men var det ikke mueligt, at han kunde hilſe de Romerſke Chriſtne fra Lucas lad være han ikke var tilſtæde? Hilſer han ikke undertiden fra hele Meenigheder, ſom dog ikke kunne være ved Haanden. Lucas hørte dog til hans Sælſkab, og ſkulde ſnart igien møde ham i Troas. Kort ſagt: Man hilſer ofte fra en god Ven, ſom ey er tilſtæde hos os, men os dog nærmere, end den, man ſkriver til, eller ſom man i det Mindſte for kort ſiden har talt med, og det ofte uden at han har beſtillet ſig nogen ſaadan Hilſen af os til den, man hilſer fra ham. Nok man veed, han er en Ven og Bekiendter af den, ſom fra ham af os bliver hilſet. Altſaa kande endda Lucas være Lucius, naar ey andet var i Veyen.

ding, Theodorus Haſe, at han var en aſſat jødiſk ypperſte Præſt, og Jacob Haſe, at han har været en fornem og den første Christen af jødiſk Herkomſt til Alexandria i Egypten. Hr. M. holder ingen af diſſe Meeninger for beviislige, og, alt undersøgt, veed han ſelv ikke, hvem denne Theophilus har været. §. 116. Den Tid og det Sted, Lucas har ſkrevet ſit Evangelium, er meget uvis. Om han har ſkrevet det længe eller kort for Apoſtlernes Gierninger, det veed Hr. M. ikke at beſtemme. At han har ſkrevet efter Mathæus og Marcus, den Meening tør han ikke her antage med den Vished, hvormed han i den første Udgave har foredraget den, grundet blot paa den Orden, udi hvilken vi læſe Evangeliſterne. Adſkillige Lærde har holdt ham for den første af Evangeliſterne, iblant hvilke her alene nævnes Jacob Macknight, der i ſin Harmony of the four Goſpels Lond. 1763. ſtadſæſter denne Meening. Han meener Lucas ſkal forſtaaes ved den Broder om hvilken 2 Cor. VIII. 18. er at læſe, og hans allerede da forfærdigede Evangeliſke Hiſtorie ſkulde betegnes ved den Lov i Evangelio, af hvilken han hos alle Meenigheder var bekiendt. Saa meget meener Hr. Mich. kan af Luc. I. 1. med Vished ſluttes, at Lucas maa ikke have vidſt noget af Mathæi og Marci Evangelium, da han ſkrev ſit. De mange, om hvilke Lucas taler, der havde ſkrevet for ham, kan ikke være Mathæus og Marcus alene. De maa være de saa kaldte apocryphiſke Skribentere, om hvilke tilhobe han taler, ligeſom de alle behøvede nogen Forbedring. Selv har han efterforſket alt af øyenſynlige Vidner. Havde nu Mathæi og Marci Evangelia været ham bekiendte, ſælſomt, om han da ikke med eet Ord ſkulde have givet at forſtaae, at han ogſaa havde betient ſig af noget ſaadant Vidnes Skrift? Men havde de været ſkrevne, hvor kunde de da være ubekiendte for ham, der i lang Tid var med Paulo baade i Jeruſalem og i Rom, begge de Stæder, hvor Mathæus og Marcus først har udgivet deres Evangelia? Deraf ſluttes med ſtor Skin af Rimelighed, at Lucas maa endten have ſkrevet for ſin Reyſe til Jeruſalem og Rom, eller Mathæus maa have ſkrevet, efterat Lucas havde forladt Palæſtina og med Paulo var reyſt til Rom, og Marcus maa have ſkrevet ſildere end Lucas. Dog, nogen fuldkommen Vished har Hr. M. herudi ikke fundet. §. 117.-119. Nogle meene, Lucas har ſkrevet, førend Paulus lod ſit andet Brev afgaae til de Corinthier:

thier: andre, at han har ſkrevet derefter: I Foreening med diſſe Meeninger, ſom Hr. M. har afveyet mod hinanden handler han tillige om de Steder, hvor Lucas kan have ſkrevet eller ikke ſkrevet, men beder tilſidſt om Forladelſe, at han maa efterlade Læſeren i Uvished. §. 120. Paa hvad Tid og Sted han har ſkrevet eller ikke, ſaa er det viſt af Kap. I. 1. at han har ſkrevet for at rette og forbedre de ſaa kaldte apocryphiſke Evangelia, hvilket man tildeels kan ſee af *Fabricii* Codice Apocrypho N. Teſt. §. 121. Hvad Johannes Levnets Omſtændigheder angaaer, da var han een af de 12 Apoſtler, Zebedæi og Salomes Søn, Jacobi den Ældres Broder, altſaa ikke en JEſu Chriſti Forvandter, ſom nogle af de Gamle har troet, da Jacobus den Yngre Gal. I. 19. kaldes Herrens Broder til Underſkiæl fra den Ældre. At han har været een af Johannes den Døberes og een af de tvende Diſcipler, han i ſit Fængſel har ſkikket til JEſum, det holder Hr. M. for rimeligt. Han har ſtaaet i ſtor Gunſt og Fortroelighed hos JEſu og været tilſtede ſom et øyenſynligt Vidne tillige med Peder og Jacob ved Jairi Datters Opvækkelſe, Chriſti Forklaring paa Bierget og hans Sidſte-Lidelſe i Urtegaarden. Han var den eeneſte af Apoſtlerne der befandt ſig ved Chriſti Kors og har taget JEſu Moder til ſig efter hendes Søns Død, hvorved han havde haft en beſynderlig Leylighed frem for andre til at ſkrive en fuldſtændig Hiſtorie om JEſu, naar han ikke havde haft en beſynderlig dogmatiſk og polemiſk Henſigt med den Evangeliſke Hiſtorie, han har ſkrevet i en mere fattelig og tydelig Stiil, end de andre Evangeliſter. §. 122. Der ere adſkillige Meeninger om det Øyemærke udi hvilket han har ſkrevet ſit Evangelium. §. 123. 124. Men hans Øyemærke har øyenſynlig været at ſkrive mod Cerinthus, Hoved-Manden for den Gnoſtiſke Secte, og hans gnoſtiſke Lærdomme om Gud, ſom de adſkilte fra Demiurgos Verdens Skaber, om den Eenbaarne, Ordet, Livet og Lyſet og alle deres opdigtede Æoner, om JEſus og Chriſtus, ſom to adſkilte Perſoner. §. 125. Dog er hans Evangelium ogſaa for en ſtor Deel hiſtoriſk, da han har optegnet os mange Begivenheder, ſom de forrige Evangeliſter har forbigaaet. Det ſidſte Kapitel er en Art af et Anhang, der ſynes tilføyet for at give Læſeren Efterretning om Evangeliſtens egen Perſon. §. 126. Det er af de Gamles eenſtemmige Vidnesbyrd viſt, at han har ſkrevet til Epheſus

i Aſien, rimeligen for Jeruſalems Forſtyrring (ſee Kap. V. 1.) og efter Peders Død, fordi han nævnes, hvor ellers hans Navn maatte forſigtig have været fortiet Kap. XVIII. 10. Men Aaret er uvist. Hans Evangelium har de ſaa kaldte Alogi vildet forkaſte, fordi de ey kunde lide det Ord ὁ λόγος, og meente, at det ey kunde anſtaae nogen, uden en Cerinthus, at bruge dette Ord i en perſonlig Bemærkelſe, da dog Johannes maatte bruge det i den Meening, naar han vilde igiendrive Cerinthum. Nu komme vi §. 127. til Apoſtl. Gierninger, ſom Lucas og har beſkrevet, uvist paa hvad Sted, men deſto viſſere paa hvad Tid, ikke før Aar Chriſti 63, og troeligen ikke heller ſildere, da han ellers videre maatte have fortſat ſin Hiſtorie. §. 128. Da han har forbigaaet ſaa mange mærkværdige Ting, ſaa kan det ikke have været hans Øyemærke, at ſkrive en Kirke-Hiſtorie, end ikke om Paulus, men han maa have haft et mere beſynderlig Øyemaal: 1) At ſtadfæſte den chriſtelige Religions Sandhed ved troeværdig Efterretning om Aandens Udgydelſe over Apoſtlerne efter Chriſti Løfte: 2) At meddeele de Efterretninger, ſom bevise Hedningernes Adkomſt til Deelagtighed i Chriſti Kirke. §. 129. Hans Skrivemaade er omſtændelig og tydelig, mere græciſk end i de fleſte andre det N. Tſts. Bøger, og tillige ſaa beſkaffet, at de talende Perſoners, Peders, Pauli, Stephani, Charakteer vel og lykkelig er troffet og taget i Agt, ſkiønt han kun har leveret os deres Taler i et kort Uddrag, og ikke Ord til andet optaget dem af de Talendes Munde. (Beſlutningen følger.)

Göttingen.

Forige Aar er udkommen en Afhandling de elegantiorum artium ac ſtudiorum uſu & fructu ad diſciplinam academiarum publicam. Af mere end een Aarſag ere Lovene paa Akademier lemfældigere, end de pleye at være for den øvrige Stat. Ved deres Forfatning henſaae man til de akademiſke Borgeres Ærekiærhed, deres bedre Opdragelſe og Politeſſe. Finere Sæder ere altſaa en meget vigtig Post for et Akademie. Ikke deſto mindre ere de vanſkelige at erholde, ſaa længe der af fordærvede Skoler, af en forſømt Privat Opdragelſe, eller og fra andre Akademier, immer igien fra Tid til anden, indfinde ſig raa og udannede Mennesker. Blandt

Mid-

Midlerne til at erholde Velanstændighed og gode Sæder blandt akademiske Borgere, anpriſes frem for andre, flittigen at drive de smukke Kunſter og smukke Videnſkaber. Diſſe indgive Gemyttet i Almindelighed en Følelſe og en Smag paa alt hvad ſom er smukt, ædelt, ſtort og berømmeligt: Skiønhed er jo deres Hoved-Gienſtand: de ſætte alle finere Fornemmelſes-Kræfter i Bevægelſe, hvilke uden ſamme i vor hele Livs-Tiid blive uvirkſomme, eller i det ringeſte undertrykkes af de blot dyrlige Drifter og Begiærligheder: de renſe vore Tilbøyeligheder og Affecter, og indbringe i Hiertet en Blødhed, ſom aldrig kan have onde Følger hos Borgere, ſom ere beſtemte til Roelighed og fredelige Forretninger, derimod udeholder al Vildhed og Brutalitæt. Paa Villien virke de ſmukke Kunſter og Videnſkaber fornemmelig, da de ſaa kaldte nederſte Siæle-Kræfter aldeles henhøre til deres Domſtoel. Hvo ſom vil virke paa Villien, maa bruge diſſe Kræfter ſom Redſkaber dertil, thi ſubtile Slutninger, Inddeelinger, Affondringer, alt dette tiener fortræffelig til at opklare Forſtanden, men alle diſſe Ting treffe aldrig Hiertet. De maa derfore først giøres ſandſelige, og omarbeydes for Indbildningen og Fornemmelſen. Juſt deraf kommer det, at Folk deres hele Livs-Tiid kan omgaaes med de helligſte Bøger, med Religionen og Moralen, uden at deres Hierte, ved alle deres Siæls Operationer, engang ſkulde røres. Derſom ſmukke Kunſter og Videnſkaber altſaa fornemmelig, om ikke gene, virke paa Villien, ſaa virke de endnu mere, ſaafremt de læres af de bedſte Skribentere hos alle Nationer og i alle Tider, hvilke ere opfyldte med de ædelſte Gierninger, uegennyttig Opførſel, almindelig Menneſke- og Fædrenelands-Kiærlighed, med de ſmukkeſte Grundſætninger, Sententzer, Tanker og Maximer. Meere Omgang med ſaadanne Skribentere vilde altſaa fylde de Unges Gemytter med en finere og ædlere Tankemaade, med ſmukke Sentiments og med Kiærlighed til Dyd. Deres Sinds-Kræfter, hvoriblant Indbildnings-Kraften og ligedanne Kræfter i ſær ere virkſomme, og deres Siæl, ſom er mere aaben til at fornemme, giør dem mere ſkikkede til ſlige Indſigter og Studeringer, end Perſoner af en ſildigere Alder. Endelig, da Ungdommen er Fornøyelſens Alder, ſaa kan ingen Fornøyelſer udtænkes mere bequemme for denne Deel af Livet og for den akademiſke Stilhed, end juſt de ſmukke Kunſter og Videnſkaber, naar de alvorligere

For-

Forretninger med at anhøre Videnskaberne undertiden afverle med Læsningen af en velskreven Bog, saasom en Digter, moralsk Skribent, eller en smuk Historieskriver.

Halle.

Hos **Curt** er trykket: Carl Renatus Hausens, **öffentlichen Lehrers der Geschichte auf der Universität Halle, Mitglieds der historischen Akademie zu Göttingen, der Churfürstl. Akademie zu Maynz, und der Teutschen Gesellschaft zu Altdorf, Versuch einer pragmatischen Geschichte des achtzehnten Jahrhunderts.** 1766. 180 S. i stor 8vo, foruden Fortalen og Registeret. Denne Bog har 7 Afdeelinger, hvoraf den første indeholder en almindelig Indledning til Historien af nærværende Aarhundrede. For at bane sig Veyen til samme Historie, gaaer F. tilbage til **Nimweger** Freden, og afmaler Tilstanden i Europa strax efter disse Tider. Den anden Afdeeling indeholder en critisk Fortegnelse paa de fornemste Historieskrivere, Journaler og Stats-Skrifter fra 1700. til 1765. F. er nøye og tilforladelig i sine Domme. Han tænker selv, antager intet paa andres, endog de største Mænds, Myndighed, uden efter eget Øyesyn og tilstrækkelig Prøvelse. Den tredie Afdeeling handler om den Spanske Successions-Krig fra 1700. til den **Wienske** Fred 1725., i 2 Deele, hvortil Grunden tages af den **Utrechtske** og **Badenske** Freds Slutning 1713. og 1714. Den fierde Afdeeling fortæller Mærkværdigheederne om den Nordiske Krig, og bestaaer ligeledes af 2 Deele, hvoraf den første leverer Historien fra 1700. indtil Slaget ved **Pultava** 1709., den anden fra bemeldte Slag til Freds-Slutningerne i **Stockholm** 1719., og i Nyestad 1721. Den femte Afdeeling handler om Krigen formedelst det Pohlske Konge-Valg, fra 1733. til Freds-Præliminarierne udi Wien Aar 1735. I den første Deel af den 6te Afdeeling beskrives den Østerrigske Successions-Krig, som opkom efter Keyser **Carl** den 6tes Død 1740. formedelst den **Pragmatiske Sanction**, til Freds-Slutningen i Dresden 1745., dernæst gaaer den anden Deel fra 1746. til den Achenske Fred 1748. Endelig sluttes denne Historiske Haandbog med Historien om den Tydske Krig imellem den nu regierende Konge i Preus-

i Preuſſen Friderich II. og Keyſerinde-Dronning Maria Thereſia, med deres Bundsforvandte. Dette indbefattes i den ſidſte Afdeeling, hvoraf den første Deel gaaer fra 1756. til Slaget ved Torgau 1760., den anden fra 1761. til Freds-Slutningerne i Paris og Hubertsborg 1763. Dette opregnede Indhold ſynes aleene at love os en Krigs-Hiſtorie, men F. har derfor ikke glemt andre Begivenheder, af hvilke han har vælget de mærkværdigſte. Man ſavner i dette Værk ingen af de Egenſkaber, ſom en god Hiſtorie bør beſidde. Det er fuldſtændigt, for ſaavidt en Haandbog tillader det. F. ſynes aleene at have været for vidtløftig i at tegne Characterne hos de ſtore Herrer, ſom i nærværende Aarhundrede ere bortdøde. Men denne ſkinbare Feyl vil dog uden Tvil ikke mishage Læſerne, da Fortællingen derved afbrydes paa en behagelig Maade. Sandhed og Oprigtighed ſpores og hos Forfatteren; hvilket er deſto mere roesværdigt, da Upartiſkhed er en ſielden Dyd hos Hiſtorier. En Forfatter maa ſætte alle Sinds-Bevægelſer, ſaa meget mueligt er, til Side, ikke af Kiærlighed til ſin Religion, ſit Fæderneland o. d. l. fortie, fordreye eller paa en anden Kant foreſtille forhadte og ufordeelagtige Omſtændigheder. Men da diſſe Feyl med en faſt uindſkrænket Magt har beherſket Hiſtorieſkriverne, ſaa er dette Aarſagen, hvorfor man har kaldet Hiſtorien et Archiv af Løgne? Mønſtrer man ſtore Herrers Levnets-Beſkrivelſer, hvor faa finder man da ikke, i hvilke den rene Sandhed har ført Pennen. Man ſætter ſaa ſtærk en Sminke paa Tingene, at det ikke er mueligt igiennem ſamme at ſee deres ſande Beſkaffenhed. F. har iblant andet befliittet ſig paa en god Skrivemaade: en Egenſkab, ſom vel er tilfældig men meget roesværdig. Der gives de Hiſtorier, ſom man ikke kan [illegible] det grundige, det upartiſke og pragmatiſke, men Skrivemaaden er ikke ſom den, hvorved en Livius, en Xenophon og en Thucydides har giort ſig udødelige.

London.

Forrige Aar er udkommen det ſiette Binds Anden Deel af Biographia Britannica: or the Lives of the moſt eminent Perſons who have flouriſhed in Great Britain and Ireland. Allerede i Aaret 1763. har den første Deel af dette

ſidſte

ſidſte Bind ſeet Lyſet. Det begynder fra S. 3601. og ſluttes med S. 4387. hvorefter følger et Anhang paa 260 S. og et Regiſter, ſom indtager 16 Ark. Dette ypperlige Værk vil for en ſtor Deel udelukke de tilforn velgrundede Klagemaal over den Vanſkelighed, at blive underrettede om lærde Engelændere, og giver den lærde Hiſtorie en anſeelig Tilvert. Af de foregaaende Bind er bekiendt, at dette Skrift, i Henſeende til Indretningen, ligner den berømte Bayles Ord-Bog. Man finder ikke Perſoner af een Stand alene, men Statsmænd, Feldtherrer, Skribentere og Kunſtnere imellem hinanden, for at giøre Værket deſto brugbarere. Desuagtet ſavner man dog en Deel, der med ligeſaa ſtor Ret kunde fordre Plads herudi, ſom mange af dem, her forefindes. Men det har maaſkee været Forfatternes Øyemærke at indſkrænke ſig til dem, hvis Levnets-Beſkrivelſer de har haft Forraad nok til. Hellere har de Intet villet levere end noget Ufuldſtændig. Vi ville opregne de Lærde, hvis Levnet med beſynderlig Flid er udarbeydet, og for ſtørſte Deelen oplyſt med mange Anecdoter. I Deelene ſelv forekomme følgende: Selden, B. Sharp, Shaekespear, Wilh. Sherlok, Sloane, Smalridge, tvende af det Navn Thom. Smith, Spelmann, Spencer, Stanley, Steele, Stillingfleet, Strype, Swift, Sydenham, Jer. Taylor, Teniſon, Tillotſon, B. Tindal, Usher, Wake, Waller, Wallis, Walton, Ware, Waterland, Whiſton, Whitby, Wiclif, Wilkins, Word, Woodward, Matth. og Chriſtoph Wren: blandt Fritænkere Tindal, Toland, Woolſton: af Stats-Betientere Admiral Shovel, Lord Somers, Edm. Spenſer, B. Sprat, Phil. Sydney, Gr. Talbot af Schreftsbury, Wilh. Temple, Henr. Vane, Vere, Villiers Hertug af Buckingham, Walſingham, den ulykkelige Grøve af Strafford, Cardin. Wolſey og H. Wotton. Ovenmeldte Mangel paa adſkillige berømte Mænds Hiſtorier oprettes tildeels ved de Efterretninger, ſom ere indſtrøe de i de hosføyede Anmærkninger, i hvilke tillige indeholdes andre Merkværdigheder. Saaledes finder man Oplysninger om den Londonſke Polyglotte, om Armenianernes Oprindelſe, om P. Courayers og Dupins Brev-Veksling med Erke-Biſpen Wake, om Tournefort, Tanc. Robinſon, W. Stanley o. ſl. I Supplementet indhentes nogle betydelige Artikler

ler, fornemmelig om Lærde, og det saavel fremmede, der har opholdt sig i Engeland, som indfødde. Blandt de sidste ere Arbutnot, ved hvilken der meldes noget om den rette Forfatter til Robinson Crusoe, B Berkeley, Buchanan, B. Buttler, Feddes, Gibson, Hervey, Hickes, Hutcheson, Hutchinson, Th. James, Ockley, Prynne, Ridley, den blinde Saunderson, Thomson, B. Trapp, Pol. Virgilius o. fl. Blandt Fremmede findes nogle, hvis korte Opholds-Tid i Engeland synes at kunde have udelukt dem af dette Værk, da der gives langt flere, som ligesaa vel havde fortient at indlemmes. Man seer f. Ex. Friherren af Spanheim, der aleene stod kort Tid som Gesandt til London, iligemaade Grev Zinzendorf, hvis Artikel har en Deel Urigtigheder, og tillige er ufuldstændig. I Anhanget er den berømte Mathematicus Harrison den eeneste blant de levende Lærde, hvis Levnet er indrykket. Tilsidst finder man en meget fuldstændig og rørende Efterretning om Eduard Young, med hvis Levnet hele Værket besluttes.

Paris.

Hos Lacombe er udkommen: Dictionaire de Chymie contenant la Theorie & la pratique de cette science, son application a la Physique, a l'Histoire naturelle, a la Medicine & a l'Oeconomie animale avec l'Explication detaillé de la vertu & de la maniere d'agir de manufactures & metiers dependans de la Chymie. 2 Vol. in 8vo. 1766. Real-Lexica har deres store Nytte. Det er en Misbrug af saadanne Bøger, naar man blot vil forlade sig paa dem, og ingen Videnskab lære i sin tilbørlige Sammenhæng, søgende al Lærdom i samme, hvilket man i sær bebyrder Franzoserne for. Men Misbrugen ophæver ikke den rette Brug. Real-Lexica over Videnskaber ere iblandt andet brugbare for dem, som ikke gjøre disse Videnskaber til deres Hovedsag, men dog ikke ville være aldeles fremmede derudi. Utallige Kunst-Ord, som ofte forekomme, kan man i slige Bøger slaae efter og om samme faae tilstrækkelige og klare Begreb. De, som egentlig studere saadanne Videnskaber, kan af samme udvide og berige deres Indsigter. Men skal disse Øyemærker opnaaes, naa slige Bøger ogsaa eye de Beskaffenheder, som dertil udkræ-

kræves. En tør Forklaring over Kunſt-Ordenes Bemærkelſe er ikke nok. Man venter i ſamme de til en Videnſkab henhørende Ting-Forklaringer, Læreſætninger, Opgaver, de nyeſte Opfindelſer o. ſ. v. Alt dette maa foredrages med en behagelig Korthed og i en tydelig Skrivemaade. Ordenen maa være alphabetiſk, for deſto lættere at finde den ſøgte Materie. Diſſe Egenſkaber har forſkaffet anmeldte Bog ſaa ſtor Bifald i Frankerige. Dens Værdie vil endnu mere ophøyes, naar man henſeer til Chymiens Indflydelſe i andre Videnſkaber og Handteringer. Hvad Lys giver ikke denne Videnſkab Naturkynderen, der underſøger Legemernes Sammenſættelſe og de naturlige Virkninger, ſom deraf opkomme. F. leverer vigtige Oplysninger om mange naturlige Ting, og glemmer derhos ikke adſkillige til Naturhiſtorien henhørende Mærkværdigheder. Lægekunſten paaſtaaer ogſaa ſin Fordring paa bemeldte Videnſkab, da de chymiſke Lægemidler virke allerſtærkeſt. Her forekomme mange Betænkninger om Lægemidlernes Beſkaffenheder, Brug og Virkninger. Ja end mere, Chymiens Nytte viſer ſig ey alene i Videnſkaber, men ſtrækker ſig endog til Kunſter og Manufakturer. Alle diſſe Anvendelſer af Chymien giennemgaaer F. i anmeldte Ordbog. Han anfører i beſynderlige Artikler den mangfoldige Nytte og de uventede Fordeele, denne Videnſkab ſkaffer i Fabriker og Manufakturer. Man ſeer deraf, hvor meget ſamme bidrager til den menneſkelige Lykſalighed. Denne øyenſynlige Nytte vil derfore bevæge mange, ſom tilforn af Vankundighed har foragtet denne Videnſkab, til at agte den høyere, naar de ſeer, hvor umiſtelig den er i deres Handtering.

Anmældelſe.

Kiel. Hr. D. Phil. Frider. Hane, **Großfürſtlich Conſiſtorialrath, der Gottesgelahrheit und der Geſchichte Profeſſor** har ladet trykke: Sermones de tempore. 8 Ark i 4to. Det er ſex akademiſke Taler, holdne ved adſkillige Leyligheder. I den første foreſtilles paa en lærd, anſtændig, beſkeeden og forſigtig Maade de vigtige og uventede Stats-Forandringer i der Tydſke og Ruſſiſke Rige. Indholdet af alle diſſe Taler giver Efterretning om nogle vidrige og tillige glædelige Tildragelſer, ſom Akademiet ſammeſteds i de ſidſte Aaringer har erfaret.

No. 23.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 4de Junii 1767.

(Beſlutning paa den Anden Deel af Hr. Michaëlis Einleitung in die göttlichen Schriften des Neuen Bundes.

Med den 130 Sph begynder Hr. Mich. at handle om det Nye Teſts. Breve. Man finder Pauli Breve derudi ey anførte efter den Tids Orden, udi hvilken de ere ſkrevne, men efter de Meeningheders eller Perſoners formeente Rang-Orden, til hvilke de ere ſkrevne. Hr. M. har derimod i denne ſeres Afhandling fulgt Tidens Orden, udi hvilken de formees at være forfattede. Herved mærkes i Forveyen, at Paulus ey ſelv med egen Haand har ſkrevet ſine Breve, men en anden efter hans mundtlige Tilſigelſe ført dem i Pennen: dernæſt, at han har ſkrevet flere, end dem Kirken har overleveret os. Man har ligeſaa liden Aarſag til at beſvære ſig over deres Mangel, ſom derover, at Evangeliſterne ikke har opregnet os alle Chriſti Taler. §. 131. Hr. Dr. Ferd. Stoſch har i ſine 2de Afhandlinger, de Epiſtolis Apoſtolorum idiographis 1751., og, de Epiſtolis Apoſtolorum non deperditis 1753. og Hr. Dr. Lardner i det ſidſte Kap. af Supplements to the Credibility of the Goſpel-Hiſtory, begge modſagt de foranførte Meeninger. Hr. M. har efter grundig Prøve forkaſtet deres anførte Grunde. §. 132. Brevet til de Galater er iblant Pauli Breve det første i Henſeende til Tiden, og Hr. M. holder for, at det er ſkrevet i Aaret 51., under

Pauli første Reyſe fra Galatien til Beræa i Macedonien. Han afviger i denne ſin Meening fra alle de Nyere, og har iblant de Gamle aleene Kiætteren Marcion paa ſin Side, men søger af mange hiſtoriſke Omſtændigheder at beviſe dens ſtore Rimelighed. I §. 133. handles om de Galatiſke Chriſtne og deres Forførere. Derpaa følger §. 134. Pauli første Brev til de Theſſalonicher, hvilket Hr. M. meener at være ſkrevet, ikke til Athen, ſom Underſkriften vidner, men til Corinth, i det 52 Aar. I §. 135. beſkrives den Theſſaloniſke Kirkes Omſtændigheder, ſom kan tiene til at forſtaae begge de Breve Paulus til ſamme har ſkrevet, af hvilke det ſidſte er ſkrevet kort derefter. Nu kommer Brevet til de Corinthier. §. 136. handler om Staden Corinth. Kort for ſin Afreyſe fra Epheſus, i Aaret 57, ſkrev Paulus ſit første Brev til de Corinthier. Begge Breve ere ſkrevne ey aleene til de Corinthiſke Chriſtne, men endog til alle de chriſtelige Meenigheder i Achaja. Nogle ville endnu i Anledning af 1 Cor. I. 2. giøre diſſe Breve mere almindelige. Men Hr. M. erindrer ſær vel, at ſaaſom Paulus derudi ofte meget ſkarp har angrebet de Corinthiſke Chriſtne, ſaa maatte han have beſkiæmmet dem ved at lade diſſe Breve komme for andre Meenigheders Øyne. Han meener derfor bequemmeligen at kunne forklare det anførte Sted, om tvende Slags Corinthiſke Chriſtne, nemlig Rettroende og Separatiſter. I §. 137. beſkrives vidtløftig den Corinthiſke Meenigheds Tilſtand, hvilken han i ſær anſeer for meget mærkværdig, ligeſom dens Kundſkab ogſaa efter hans Meening giør meget til Brevenes rette Forſtand (d). §. 138. Paulus havde først ſkrevet et Brev til de Corinthier, hvorudi han havde advaret dem, at de maatte slet ikke befatte sig med Hoerer. 1. Cor. V. 9. Dette Brev er forkommen. Udi ſamme Brev har der været noget, ſom de Corinthier ikke ret har forſtaaet, hvorover de har udbedet ſig hans Forklaring

e

(d) Mon det ikke var med Sandhed og rettere ſagt, at Brevenes rigtige Forſtand giør meget til at kiende Meenighedens Tilſtand? I det mindſte kunde Hr. M ikke have meddeelt os ſaa rigtig en Efterretning om dens Tilſtand, hvis han ikke rigtig havde forſtaaet Brevene. Men dette bliver dog ſandt at der er godt at have lyſt i Forveyen ſaadan Efterretning ſom er tagen af Brevene ſelv, førend man giver ſig til at læſe dem. Man har da derudi alt fattet deres halve Forſtand

et eget Brev, som de har tilskrevet ham, hvorudi de synes blandt andet at have forelagt ham til Besvarelse disse 2 Spørsmaale: 1) **Om det i Almindelighed var godt og tilladeligt at gifte sig?** 2) **Om man burde skille sig fra en vantroe Ægtefælle?** (See 1. Cor. VII. 1.) Denne har været den nærmeste og egentlige Aarsag til det andet Brev, som Apostelen har tilskrevet de Corinthier, og som vi kalde det første af dem, vi have. Hr. M. undersøger herved, hvad det kan have været for Indvendinger man har giort imod Ægtestanden, og har ey kundet finde andre end de Besværligheder Standen i Almindelighed medfører. Derfor skal Apostelen neer, end een Gang, have tilstaaet dem, at det i og for sig selv betragtet var nyttigt, ey at gifte sig, da allehaande Nød og Kummer med Ægtestanden forestaaer (e), og raadet, hvad

(e) Saaledes har han forstaaet Cap. VII. 26. τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην og v. 29. ὁ καιρὸς συνεσταλμένος. Men hverken kunne vi troe, at Tidens Besværlighed i Almindelighed betragtet, som altid er og bliver den samme, kan være en gyldig Aarsag til at afraade fra Ægteskab, ey heller kan vi af v. 29.-32. rettere see, end jo Apostelen taler om en vis besynderlig og nær forestaaende Tids Trængsel, da de Ugifte skulde være langt bedre faren end de Gifte. Hvorledes vilde man ellers forstaae det han siger v. 32.-34. om den Ugiftes Omsorg for de Ting, som høre HErren til? Kan man ikke frygte GUd i enhver Stand? og forlanger GUd andre Pligter af os, end dem, man i enhver Stand kan efterkomme? Ja, var man ikke bestemt til andet i Verden, end at sidde med Bøn- og Psalme-Bog i Haanden, da blev der mange flere vigtige Pligter man maatte forsømme, end Ægteskab. Men nu taler Apostelen om en vis Tids Trængsel, da den Ugifte var saa meget bedre faren, som han havde kun sin Sjæls aandelige Velfærdt at sørge for, og hvorledes han kunde behage HErren, end den Gifte, der tillige havde en Kone at sørge for og maatte søge at behage hende, og derfor i Forfølgelses Tid let kunde friste til at falde fra Christendommen for at redde sig og sin Familie med samt Kone og Børn. Sidst vilde rimelig en gift Mand og Kone i saa trang en Tid sørge for at behage HErren og blive ved ham. Man kiender den ægteskabelige Kiærligheds fristende Tillokkelser. Her gielder det om Liv og Gods, Huus og Hiem og timelig Velfærdt. Kiære Mand, slip Christum, frels din allerkiæreste Kone! Kone! hvad gior du? hvorhen? vil du forlade

man, ſom Hr. M. ſiger, billig maa raade enhver, at hvo der ikke følede en vis Nødvendighed til Giftermaal, den giorde bedre, at lade det være. I §. 139. anføres Indholdet af dette forbemældte første Brev til de Corinthier, og i §. 140. viiſes, hvad Virkning det havde giort hos dem. Derpaa følger §. 141. det andet Brev til de Corinthier, ſom er tilſkrevet dem fra Macedonien i Aaret 58., hvis Indhold §. 142. Stykkeviis anføres. Derefter følger det første Brev til Timotheum §. 143. hvilket Hr. M. meener at være ſkrevet noget nær ved ſamme Tid eller noget tilforn, og derudi ey uden Grund modſiger andre, ſom ſætte den i Aaret Chriſti 65., efterat Paulus var kommen løs af ſit første Romerſke Fængſel. Stedet tør Forfatteren ikke beſtemme, men erindrer, at Brevet ligeſaa vel er tilſkrevet de Epheſer ſelv, ſom Timotheo. I §. 144. gives i Forveyen Efterretning om den Eſſeniſke Sect, for dermed at forberede Læſeren til Kundſkab om den Epheſiſke Meenighed Tilſtand. I §. 145. anføres dens Hoved-Lærdomme og Øvelſer, ſom den havde antaget af den Øſterlandſke Philoſophie, og Hr. M. meener det er øyenſynligt, at Paulus har ſtilet ſit første Brev til Timotheum, dette til de Epheſer og til de Coloſſer, alle tre mod denne Sects Læreſatzer. I §. 146. viiſes os en nærmere Anledning til de Eſſeniſke Vildfarelſers Udbredelſe til Epheſus, ved det, at de første Epheſiſke Chriſtne, og iblant dem Apollo, har været hengivne til denne Sect. Nu komme vi først i Tiden til Brevet til de Romerſke Chriſtne. §. 147. Det er ſkrevet, da Paulus anden Gang var kommen til Corinthen og ſtod i Begreb med at reyſe til Jeruſalem, med den i Macedonien og til Corinth indſamlede Almiſſe til de fattige Chriſtne i Jeruſalem, mod Enden af det 58 Aar. Brevets nærmeſte Anledning var Phoebes Reyſe til Rom, og dets Henſigt at beſtyrke de Romerſke Chriſtne i deres Troe (f). Hr. M. beleer de Lærdes unyttige og pedantiſke Underſøgning om Tertii Perſon og Navn. Tertius, ſiger han, er Tertius, og hvad man veed om ham, er dette, at Pau-

lus

din Mand? nev for jeg vil miſte dig, vil jeg forlade Alting med! farvel Troe! farvel Chriſtendom! farvel Gud og al hvad guddommeligt er! See da var det bedre, man var ugift

(f) I at beſtemme Hensigten af ſaa ſtor og vigtig en Epiſtel har Hr. M. været alt for kort og ubeſtemt.

Ius har til dette Brev brugt ham som sin Haandskriver (g). §. 148. handler om den Romerske Meenigheds Plantelse og dens første Lærere. Det er efter Forfatterens Meening og i sig selv meget rimeligt, at den Historie Apostl. Giern. II. om Aandens Udgydelse, hvorved ogsaa Romerne vare tilstede, har givet Anledning til Christendommens første Oprindelse i Rom. §. 149. Hr. M. anseer Brevet til de Romere mere for et Lære-Brev, end noget andet af Apostelens Breve, da han mindre derudi har haft den Romerske Meenigheds besynderlige Tilstand for Øyne, fordi Meenigheden var ham fremmed, og bestod ikke af hans egne aandelige Børn (h). I denne og følgende 150.-151. Syher har Hr. M. ellers leveret et saa nøyagtig og fuldstændig Begreb, om Jødernes vildfarende Meeninger, om Retfærdiggiørelsen og Naade-Valget, og deres Sindelag mod den Romerske Keiser, som tydelig viser, at han i disse Materier paa det rigtigste har forestillet sig Apostelens Meening, og tillige giver et stort Lys i disse Hoved-Stykker af Brevet (i).

(g) Hvad er ellers rimeligere, end at han har været en Romer, som med Aqvilas kan være kommen fra Rom til Corinthen. Nok er det, Navnet synes romersk, og han hilser Romerne i Brevet fra sig selv, som en Person, der var dem vel bekiendt. Denne Meening er i det mindste ikke pedantisk. Det var i det høyeste en Art af en ukyldig Nysgiærrighed, om man endnu forlangte noget nøyere at kiende hans Person.

(h) Vel sandt, men derfor var den ham ikke saa ubekiendt, at han jo i Brevet kan, ligesom det og synes overalt, have haft mange dens besynderlige Omstændigheder for Øyne. I Corinthen opholdt han sig hos Aqvilas 1 Aar og 6 Maaneder, og har ventelig af ham faaet nøye Underretning om Meenighedens Tilstand. Selv havde han mange Bekiendtere i Rom, fra hvilke han kan have haft Efterretning. Hans Lære om Retfærdiggiørelsens Fornødenhed, som forekommer allerførst, er ikke egentlig dogmatisk, men øyensynlig polemisk og stilet mod de Indvendinger, hvormed Christendommen er bleven anfægtet af vantroiske Jøder og Hedninger. Kort at sige, der er af den hele Epistel næppe noget Hoved-Stykke, hvorudi der jo haves Hensigt, endten til ind- og udvortes Stridigheder, som har forurolliget Meenigheden, eller vrange Meeninger, som nogle dens Lemmer har været indtagne af, eller et vrang Forhold.

(i) Men disse ere dog ikke alle de Hoved-Stykker, hvis besynderlige Anledning Hr. M. her kunde have vist. Hvad for et vigtig Hoved-Stykke udgior ikke det VI. VII. VIII. og det XIV. Kapitel?

Derpaa følger i §. 152. Brevets fuldſtændige Indhold. I §. 153. beviſes med ſtor Rimelighed, at Brevene til de Epheſer, Coloſſer og Philemon ere ſkrevne i Pauli første Romerſke Fængſel, og afſendte paa een Tid. Hr. M. grunder denne ſin Meening, ſom med alt for ſvage Grunde modſiges af Lardner, paa Col. V. 9., og paa den ſtore og mærkelige Overeensſtemmelſe i Tankerne og deres Udtryk, ſom findes i Brevene til de Epheſer og de Coloſſer. Denne Liighed meener han var ikke at formode, hvis ikke Paulus havde ſkrevet dem paa een Tid. I §. 154. handles om Philemon, Archippus og Oneſimus. De tvende første vare Diaconi til Coloſſen. Den ſidſte var Philemons livegen Tiener. Men hvad der af ham ſiden er bleven, veed man ikke. I §. 156. handles om de Laodicenſers Brev, hvilket ikke Paulus har ſkrevet til dem, men de til ham, og i §. 157. viiſes, at Brevet til de Epheſer ikke bør anſees for et Brev til de Laodicenſer. Hvis ikke denne Meening i Anledning af Col. IV. 16. havde fundet ſtore og høyſtlærde Mænds Bifald, havde den næppe været al den Underſøgning værd, ſom Hr. M. har anſtillet for at viſe dens Urimelighed. Denne Underſøgning fortſættes endnu videre i §. 158., hvor tilligemed underſøges, om Brevet til de Epheſer er et Brev til alle Meenigheder. Hr. M. anſeer denne Meening for mere rimelig, og tilſtaaer den for ſaavidt, at det kan anſees for et encycliſk Brev af ſamme Art, ſom dette til de Corinthier der tillige var tilſkrevet alle de andre ſmaa Meenigheder i Achaja, der vare ligeſom Døttre af den Corinthiſke. Forlanger man mere, ſaa har han opgivet ſaa ſtærke Grunde, hvorimod dets Almindelighed ikke kan beſtaae, og tillige ſvækket dem, hvorpaa man ſøger at grunde den. §. 159. handler om Epheſus og den Epheſiſke Kirke. §. 160. om Staden Philippi og den Philippenſiſke Kirkes Tilſtand. §. 161. Brevet til de Philippenſer har Paulus ſkrevet i ſit første Romerſke Fængſel. §. 162. Brevet til de Hebræer er efter Forfatterens Meening ſkrevet af Paulo kort efter hans Befrielſe af det Romerſke Fængſel, til de Chriſtne i Jeruſalem, i det hebræiſke Sprog, og af en os ubekiendt Haand i det græſke overſat. Dette er kortelig den Meening Forfatteren vidtløftigere har udført i Indledningen til hans i Aaret 1762. udkomne Forklaring over Brevet til de Hebræer, hvortil Læſerne herſra henviſes. Hr. Dr. Semler

har

har i ſine Prolegomenis til den Baumgarteniſke Forklaring over dette Brev, modſagt denne vor Forfatters Meening, ſom lover ved en anden Leylighed nøyere at underſøge Sagen, ſom han imidlertid overlader til Læſernes egen Bedømmelſe. §. 163. handler om Titi Perſon, og §. 164. underſøger naar og hvorfra Brevet til ham er ſkrevet. I Henſeende til Tiden har Hr. M. forandret ſin Meening, og da han i den første Udgave har ſat den efter Pauli Romerſke Fængſel, ſaa troer han nu det er ſkrevet for denne Tid. §. 165. handler om de Cretenſiſke Jøder. §. 166. om det Sted, hvor Timotheus har opholdt ſig, da Paulus tilſkrev ham ſit andet Brev. Man troer i Almindelighed til Epheſus. Hr. M. anfører hvad ſom kan ſiges baade med og imod, og holder endelig Sagen for uvis. §. 167. om Tiden da Brevet er ſkrevet, og om det er ſkrevet af det første eller ſidſte Romerſke Fængſel. Viſt er det, at Paulus paa den Tid var fangen, og det til Rom, og Hr. M. holder for, at det var hans ſidſte og ikke første Fængſel, hvorudi han ſkrev dette Brev. Apoſtelen, ſiger han, taler overalt, ſom den, der ſnart tænker at tage Afſkeed fra Verden. Dets Indhold anføres i §. 168. Da nu Hr. M. har ſaaledes gjennemgaaet alle Pauli Breve, ſaa underſøger han ligeſom til en Beſlutning derpaa i §. 169. det Spørsmaal: om Paulus har været en Bedrager og en Sværmer, eller et guddommeligt Sendebud? og derpaa begiver han ſig i §. 170. til at handle om de ſaa kaldte Epiſtolis Catholicis i Almindelighed. I §. 171. beviſer Hr. M at Apoſtelen Jacobus ikke modſiger Paulo i den Lære om Troen, og at han ſynes ey engang at have læſt Pauli Brev til de Romere. Den hele Syh er i den Henſeende heel mærkværdig. Hr. M. meener, at Apoſtelen Paulus taler om Troen paa Chriſti Værdſkyld og Fortieneſte, men Jacobus om Troen paa den eeneſte ſande Gud: Paulus om en Retfærdiggiørelſe, ſom beſtaaer i Syndernes Tilgivelſe for Chriſti Skyld; Jacobus om en anden, ſom beſtaaer i den Erklæring, at nogen er et retfærdig og dydig Menneſke, i ſamme Meening ſom den, hvorudi Paulus ellers har ſagt, at ikke Lovens Hørere, men dens Giørere ſkulle retfærdiggiøres, d. e. dømmes og erkiendes for retfærdige Mennesker. Altſaa ſkulde Jacobus, kort at ſige, ville lære dette, at den blotte Troe paa en eeneſte ſand Gud, eller, Kundſkab om hans Væſen, Tilværelſe, Egenſkaber og

Villie ikke var nok til at fortiene Navn af et retfærdig og dydig Menneſke, uden man tillige adlydede hans Villie (k). I §. 172. underſøges, om den ældre Jacobus har ſkrevet dette Brev. Denne Satz tør Forfatteren med Vished ikke beſtemme, men viſer dog, at de Grunde ſom anføres derimod, ere utilſtrækkelige. I §. 173. handles om den yngre Jacobo, Jeſu Forvandter, og underſøges, om han kan være Forfatter af dette Brev. Han kaldes HErrens Broder, hvilket maa forſtaaes ſaaledes, at han og JEſus har været Sødſkende-Børn, da endten hans Fader Alphæus har været Joſephs Broder, eller og hans Moder Maria, Clopæ Huſtrue, har været en Søſter af Maria, JEſu Moder. Clopas ſkulde da være den ſamme ſom Alphæus. Den ypperſte Præſt Annanus lod ham ſtene, men blev derfor af Kong Agrippa aſſat fra ſit Embede. Hvilket viſer, at Jacobus har været elſket af det jødiſke Folk. Hans beſynderlige Fromhed ſkaffede ham

(k) Hr. M. erindrer, at han ikke kiender nogen Forgænger i denne ſin Meening. Det kommer os dog ſaa for, ſom vi endten havde hørt eller læſt den tilforn, men hvor, kan vi ikke erindre os. Nok er det, den vil i ſig ſelv ved nøyere Eftertanke neppe beholde den Rimelighed, ſom Hr. M. har givet den ſaa ſtort et Skin af. Apoſtelen begynder ſit IIdet Kap. med diſſe Ord: Mine Brødre! hav I ikke vor HErres JEſu Chriſti Troe i Perſoners Anſeelſe! Kan man vel foreſtille ſig andet, end at han her taler om den chriſtelige Troe i ſin egentlige Meening? Naar han nu ſiden i det 14. v. taler ſaaledes: Hvad hielper det mine Brødre, om nogen ſiger, han har Troen, naar han ikke tillige har Gierningen? Mon denne Troe kan giøre ham ſalig? hvad anden Troe ſkulde han da tale om, end den ſelvſamme? Kan man formode, at en Apoſtel ſaa pludſelig ſkulde forandre Bemærkelſen af et Ord, uden at giwe det paa nogen Maade tilkiende? Ja hvad behøve vi at være vidtløftige? Taler han ikke om en Troe, ſom ſkulde ellers kunde giøre dem ſalig, naar den havde Gierninger? Hr. M. beraaber ſig i ſær paa det 19. V. hvor det hedder: Du troer, at der er en GUd til. Det er ſandt, at her tales om Troen om Guds Tilværelſe. Men det er kun til et Exempel denne Troe her af Apoſtelen anføres, for at viſe, at en blot guddommelig Sandheds Antagelſe ey er nok til Salighed, og for derfra at giøre den ſamme Slutning om den chriſtelige Troe. Naar man ellers forſtaaer Paulum ret, og ikke lader ſig forvilde af den dogmatiſke Ordſtrid, da vil man uden Tvil finde en anden Vey til at hæve Jacobi Skin-Modſigelſe.

ham Tilnavn af Justus o: den Retfærdige. Hr. M. nægter ikke, at der jo forekommer i Brevet det, som rimer sig med hans personlige Charakteer. Men dersom handler han videre, naar han i §. 174. undersøger, til hvem Brevet er skrevet, og tillige betragter dets Indhold og Skrivemaade. §. 175. handler om Tiden, da det er skrevet og §. 176. om det canoniske Anseelse. Derpaa kommer Forfatteren til Petri Breve, hvilke han i §. 177. paa det rimeligste har viist ey at være skrevne til indfødte Jøder eller Israeliter, og i §. 178., heller ikke til alle Christne i de af ham benævnede Lande uden Forskiæl i Henseende til deres Herkomst og Fødsel, men §. 179. til Proselyterne af Hedninger, der siden vare overgangne til Christendommen, og kaldes i det Tydske Sprog Judengenossen. Af Petri og Pauli Overensstemmelse i sær i den Materie om Lydigheden imod Øvrigheden, gior han i §. 180. den Slutning, at Petrus maa have læst Pauli Brev til de Romere kort før han skrev sit. Herved gior han den mærkelige Erindring, at ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις hos Paulus bør oversættes den beskyttende Øvrighed, ligesom hos Petrus disse Ord, ὑποτάγητε βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι, saaledes: Adlyder Kongen, som den der beskytter (1). Der-

(1) Det kommer os for, som Hr. M. alt for meget har forelsket sig i denne Forklarings Frugtbarhed, saasom han herudi finder den rette sande og drivtige Grund til Lydighed mod Øvrigheden, lad være dens Ret til Regimentet, som Keyserne, ikke var saa fuldkommen vel grunder. Hr. M. beraaber sig paa ethvert græsk Lexicon. Men der finder man viist ikke ὑπερέχω uden noget Tillæg i den Bemærkelse. Det hedder vel ὑπερέχειν τινος τὴν χεῖρα o: at holde sin Haand over nogen o: beskytte nogen. Ogsaa mælder Stephanus om et Sted hos Aristophanes, hvor ὑπερέχειν alene skulde have den Bemærkelse, men han anfører ikke Stedet eller siger os, hvor det findes. Rigtig nok findes det i hans Equites men med Tillæg af σέ, og uden noget saadan Tillæg af Personer skal man neppe finde det. Havde Paulus skrevet ταῖς ἡμῶν ὑπερεχούσαις ἐξουσίαις og Petrus ὡς ἡμῶν ὑπερέχοντι, da havde Sagen været klar. Nu sy-

af ſlutter han i §. 171. at Petri Brev maa være ſkrevet kort efter Pauli til de Romere, men nøyere tør han ikke beſtemme Tiden. Ey heller maa det andet være ſkrevet ret længe efter det første. Herved forkaſter han den Meening, han derom i den første Udgave havde yttret, hvor han giorde det 1ſte Brev meget ældre. I §. 182. viſer Forfatteren, at ved Babylon hvor Petrus har ſkrevet, maa forſtaaes, endten Provintzens Navn, eller Levningen af det gamle Babylon, eller ſnarere Seleucio og Cteſiphon, ſom af Jøder, Latiner og Græker blev kaldet Babylon. I §. 183. forkaſtes deres Meening, ſom derved har vildet forſtaae Rom eller Jeruſalem. I §. 184. tales om Brevets Henſigt, Indhold og Skrivemaade. I §. 185. beviſes at Petri andet Brev er ægte og canoniſk, og i §. 186. at det er ſkrevet kort for hans Død, hvorved Hr. M. giør den beſynderlige Anmærkning, at det tilkommende Skrift, ſom Petrus Cap. I. 15. har lovet, ſkal være Marci Evangelium, og viſer endelig i §. 187. at han har ſkrevet ſit 2det Brev mod de ſaa kaldte Gnoſtiker. Dernæſt handles i §. 188. om Apoſtelen Judas, og underſøges §. 189. naar og hvad Tid han har ſkrevet, §. 190.-192. om hans Brev er ægte og canoniſk. I §. 193.-4. handles om Johannes første Brev, naar og til hvem det er ſkrevet og om dets Henſigt og Indhold. De følgende §. §. 195.-201. ere alle mærkværdige, da 1. Joh. V. 7. i dem underſøges og erklæres for ægte. I §. §. 202.-6. handles om de 2de ſidſte Johannes Breve. Vi haſte med Forfatteren til Aabenbaringen i §. §. 197.-215.

ſynes den at falde bort, endogſaa ved den Forſkiæl Petrus har giort mellem Kongen o: Keyſeren ſom den Øverſte, og de ringe Øvrigheds-Perſoner, ſom han kalder ἡγεμόνες o: Landsherrerne. Men dette er dog af de græſke Ordbøger øyensynligt, at ὑπερέχω betyder, at have Overhaand. Havde Hr. M. antaget hellere den Bemærkelſe, ſaa havde han endda faaet denne dyrebare Sandhed ud deraf, at man bør adlyde den Øvrighed, ſom ſidder ved Roret og har Overhaand, uden at giøre ſig Betænkning over Regiærings-Formen, eller undersøge Regentens Adkomſt og Rettighed til Regimentet. Og dette var en vigtig Formaning til de Chriſtne, ſom levede under det Keyſerlige og de Romerſke Landsherrers Regimente. Altſaa ere diſſe Steder maaſkee endnu ikke tilfuld ſaa falſk af andre oversatte og forklarede, ſom Hr. M. meener.

215. Vi ville kun herved erindre dette, at Hr. M. har i §. 197. giort sine Læsere i Forveyen tilstrækkelig Undskyldning for den Uvished, i hvilken han selv befinder sig, og altsaa maa efterlade dem i Henseende til Johannis Aabenbaring og det Hoved-Spørsmaal, om den er en guddommelig Bog, eller ikke? Vi tør nok sige, at han derfor har giort en tilstrækkelig Undskyldning. Thi først bør han som en ærlig Mand ikke give det ud for vis, som han for sig finder uvis, da han i andre Ting billig fortiener desto større Tillid. Dernæst er vel en Luthers Navn nok til at undskylde og forsvare ham mod Kiættermagere. Man vil under og efter dette Skrifts Læsning beundre Forfatterens Flid, Lærdom og Redelighed. Man vil tænke, hvad er ikke den hellige Critik for en møysommelig og vidtløftig Videnskab! Man vil troe, at om Hr. M. endnu skulde opleve 15 Aar, kunde han maaskee efter saa lang Tid faae i Sinde at levere os det 3die forbedrede Oplag af dette grundlærde Skrift.

(Følgende er indsendt.)

Hvad sagde jeg ikke? Hvorfor meener man, jeg saa udtrykkelig erklærede: at jeg ikke vilde nøde nogen mit Arbeyde paa; at man maatte lade det komme an derpaa, hvordan Oversættelsen blev, at jeg ikke vilde friste, ikke forføre nogen? (See Kiøb. Nye Tid. om lærde Sager. No. 43. 1766.) Ja hvor kunde jeg handle mere ærlig, end at jeg leverer Lysthavende en Prøve til Giennemlæsning? Jeg har ikke vildet sælge dem, som man siger, Katten i Sækken. Jeg udbad mig den Gunst af lærde Kiendere, at de vilde tilskikke mig deres Anmærkninger, endten over Feyl, som burde rettes, eller Steder, som kunde forbedres, tilligemed en liden hosføyet Forklaring, som opdager Feylene, og viser Forbedringens endten Mueligbed eller Nødvendighed. Saaledes vilde jeg man skulde have andre end mig, at takke for Arbeydets Fuldkommenhed. (See Kiøb Efterr. om lærde Sager. No. 2. 1767.) Jeg troer selv dette mit Opførsel er retskaffen for Gud og alle godt Folk. Men, at slet ingen har tilsendt mig nogen saadan sin lærde Anmærkning, deraf har jeg sluttet, min Oversættelse maatte være saa slet, den ikke tod til at forbedre. Mine Venner, tænkte jeg, nænner af Med-

Medlidenhed ikke at ſige mig det: Og mine Fiender frygte, jeg maatte tænke, deres Rettelſe kom af ingen god Kilde. Dog har en eeneſte ærlig Mand, ſom viſt lader til at være min Ven, endelig omſider taget Bladet reent fra Munden. Han beder mig indſtændig, og hans Bøn er meget medlidende, at jeg ikke vil driſte mig til at fortſætte mit begyndte Arbeyde, førend jeg først har forſynet mig med den fornødne Indſigt, ſom han ſavner hos mig. Det er Manden ret om min Ære at giøre. Han ſiger mig derfor, at mit Arbeyde er kun et ſlet Skole-Exercitium; at jeg i min Overſættelſe ey har viſt at lade Cato tale anderledes, end en gammel hovmodig og ſtiv Pedant, ovblæſt af en ilde fordøyet Lærdom, og forlegen med at faae den udkrammet; at jeg ſlet ikke forſtaaer det latinſke Sprog; Kort ſagt, at jeg ikke engang har vidſt ſaa vel at overſætte, ſom en ſlet Skole-Dreng. Man maa ikke tænke, at Manden har ſagt mig alt dette, uden Beviis. Ney! han har lovet end mere, at gaae grundig, ſom med en Skolemand, og ordentlig til Værks. Manden er Recenſent. En Ven har i et Brev forſikret mig, at Recenſenten havde aborteret, at jeg burde belee ham og kiende Katten af ſine Klør. Viſſelig lader det, ſom han allerede i Begyndelſen havde begaaet en ſtor Feyl mod Chronologien, og læſt min Overſættelſe længe førend den var kommen fra Preſſen. Thi den kom først ud, da den i de lærde Efterretninger blev anmældt, og da havde han alt ſlængt den bort, ſom et gemeen Skole-Exercitium. Endnu bliver Feylen mere ſandſynlig, ved det han nævner lærde Tidender. Thi da maatte han have læſt den i forrige Aar længe førend den fra min Haand var bleven færdig. Men Manden meener lærde Efterretninger, med hvis Anmældelſe Overſættelſen først kom ud. At han havde læſt den længe førend han af diſſe fik at ſee, at den kom fra mig, det er ikke ſaa ſært. Hvad tænker man den Mand bekymrer ſig om at læſe andre Recenſioner, end dem, hans lærde Pen ſelv har forfattet, uden han af en Hændelſe langt om længe fik dem i Hænderne. Jeg tør derfor ikke lide paa, hvad min bekiendte Ven har ſagt mig. En ubekiendt, ſom Recenſenten, kan bedre tage Bladet fra Munden, og han har i mine Tanker ikke aborteret. Jeg vil derfore hel giøre hans Recenſion mere bekiendt, paa det de Prænumeranter, ſom allerede har prænumereret paa den gamle ſtive og

hov

hovmodige Pedant og mit slette Skole-Exercitium, kan i Tide afhente deres Penge, og andre herefter ikke lade sig forføre. Til den Ende vil jeg her oprigtig tilstaae mine Feyl, og selv give mine Læsere den Overbeviisning derom, som Recensenten har forsømt, ikke fordi man jo nok kan troe Manden paa hans blotte Forsikringer, men fordi jeg vil vise, det er sandt hvad jeg har sagt, at jeg ikke vil friste, ikke forføre nogen. Recensionen lyder da, som følger, geleydet med mine Anmærkninger:

M. Tullii Ciceronis ældre Cato, eller om Alderdommen, til Pomponius Atticus, 4½ Ark i 8vo.

Da disse Blade for nogen Tid kom os til Sigte, uden Opskrift af Aarstal eller Oversætter, troede vi, at de kunde være af samme Herkomst, som nogle Stykker af Curtius, hvilke vi erindre os i Fior at have seet, og som sagdes, at være oversatte af en Skole-Discipel, der ikke længer kunde nægte sig den Vellyst, at see sin Stile-Bog trykt. En flygtig Giennemlæsning syntes at bestyrke vor Meening, vi lagde derfor Bladene den Gang hen, og tænkte: —— Stultæ est elementia - - Perituræ parcere chartæ. —— Siden fik vi at see af de Kiøbenhavnske lærde Tidender, at anførte Oversættelse kom fra Hr. Mag. Sahl, Con-Rector ved Kiøbenhavns Skole, og var aleene udgivet som en Forløber for mange andre, som samme Mand havde under Arbeyde, og som han agtede efterhaanden at forære Publikum, naar det, ved at skiønne paa denne Hans første Prøve, viiste, at det var saadan en Mands Opmærksomhed værd. —— Denne Efterretning giorde denne Forandring hos os, som den naturligviis burde. I Stedet for vi tilforn havde kastet den oversatte Cato hen som et Skole-Exercitium, saa toge vi det nu for os igien med den Ærbødighed, som vi ere en Mand skyldige, der bruger sine ledige Timer til at berige sine ulærde Landsmænd med de Gamles uforlignelige Skatte. Vi holdte det allesaa for vor Pligt, at anstille en nøye Sammenligning med Originalen, for at nyde den Fornøyelse at see, hvorledes Ciceros Skiønheder vare overdragne i vort Modersmaal. Thi en Skolemand, tænkte vi, som daglig har Leylighed at studere Cicero, maa ufeylbarlig indsee og føle alle hans Fortieneſter; og naar han paatager

sig

ſig at overſætte ham i Modersmaalet, ſaa maa han kiende alle de Vanſkeligheder, ſom møde ved ſaadant et Arbeyde, og holde ſig ſtærk nok til at gaae dem i Møde. Men hvor bleve vi beſtyrrede, naar vi næſten ved hver Periode ønſkede vor første Dom grundet, og de lærde Tidenders Beretning falſk! — Dog, vi ville ikke ſtrax dømme for ſkarpt, men ſøge at gaae grundig, ſom med en Skolemand, og ordentlig til Værks. — Ciceros Cato have vi ſtedſe holdet for et af de beſte af hans philoſophiſke Skrifter. Han har med en ſtor Skarpſindighed opdaget og ſamlet alle Grunde, ſom kunde anprise Alderdommen, og fremdraget dem med en efterligningsværdig Lethed og Simplicitet. Men denne elegante Simpelhed maa man ikke vente i Overſættelſen. Cato er der en gammel ſtiv Pedant, opblæſt af en ilde fordøyet Lærdom, og forlegen med at faae den udkrammet. Hvert Øyeblik indvikler han i ſine egne Tanker, og veed ikke at give dem det tilbørlige Lys og den rette Orden. Naar han i Originalen forbinder den Politeſſe i Sæder, ſom kunde ventes hos en Mand af hans Alders Ærværdighed; ſaa complimenterer han i Overſættelſen, ſom en lærd Pedant. Man høre, hvorledes han tiltaler de unge Adelsmænd Scipio og Lælius S. 31: Hører engang, I unge brave Herrer, hvad for en Tale Archytas den Tarentiner o. ſ. v. (a) Skulde man ikke tænke, at man hørte en gammel Profeſſor ved et Riddr-Akademie at complimentere med ſine unge Akademiſter? — Hvor uſkikket træder han ſtrax ind i ſin Materie S. 13: thi naar jeg ret med mig ſelv overveyer Sagen, finder jeg flere Aarſager o. ſ. v. Hvormed forbindes det thi? Hvem begynder en Tale med thi? At der ſtaaer Eetnim i Originalen, er ingen Undſkyldning for Overſætteren; thi Etenim har, ligeſom Grækernes καὶ γὰρ, en gan-

(a) Det hedder i Texten: Accipite enim, optimi adoleſcentes, Orationem Archytæ Tarentini. Ellers har Recenſenten, min Padagogus, ſkrevet unge brave Herrer. Hans Skole-Diſcipel tilſtaaer oprigtig, jeg ikke har vidſt, at optimi adoleſcentes ſaaledes burde overſættes. Men nu ſkal jeg ſtrax, Hr. Præceptor, optegne i min Gloſe-Bog: adoleſcens en brav Herre: optimus en ung Herre: og det ſkal ſtaae ved Siden af boniſſimus Diſcipulus, ſaa tænker jeg det bedſt kan hudſes. Dernæſt (det havde jeg nær glemt) maa jeg ſlette en Streg over det, jeg har ſat i mit Skole-Exercitium: I brave unge Herrer.

ganſke anden Forbindelſes-Kraft, end vores thi. Nu det: med mig ſelv; hvortil dette Omſvøb? hvorfor ikke lige frem: Jeg finder fire Aarſager, hvorfor Alderdommen laſtes (b). Diſſe fire Aarſager foredrager Ciceros Cato ordentlig og ſimple; hans Overgang fra den eene til den anden er tydelig og udmærket, men den beholder dog alletider Tonen af en Samtale. Men hvem ſkulde tænke, at man læſte en Samtale, naar man i Overſættelſen ſeer, hvorledes Cato kommer til det andet Stykke af ſin Inddeelning, S. 22: Ja, end ikke nu forlanger jeg mig Mands Kræfter, (thi dette var det andet Kapitel om Alderdommens Feyl.) Man kan ikke undgaae herved at tænke paa et Stridsſkrift, og foreſtille ſig i den gamle Cato en Præſes i et Catheder, der retter et Exercitium med ſine Opponenter (c). —— Men der ſtaaer

(b) O Gud give den lærde Recenſent vilde have ſagt denne Forbindelſes-Kraft, ſom Etenim her, ligeſom καὶ γὰρ i Græſken ſkal have! Ellers hedder det hos Cicero: Etenim, cum contemplor animo, reperio qvatuor cauſas, cur Senectus miſera videatur. For ingen Omſvøb at bruge, har Recenſenten udeluft contemplor animo. Jeg har ogſaa ladet mig forføre af den Forbindelſe, ſom Etenim ovenſynlig ſyntes mig, at have med den foregaaende Fornemelſe, hvormed Ennius vidſte at ſkikke ſig i Fattigdom og Alderdom, hvortil Cato juſt vil anføre de Aarſager han med ſig ſelv har overvejet. Jeg vidſte nok han her begyndte ſin Tale ret for Alvor, men at han begyndte den uden al Sammenhæng med det foregaaende, det har jeg ikke vidſt, førend Recenſenten nu har ſagt mig det.

(c) Det hedder: Nec nunc qvidem vires deſidero Adoleſcentis (is enim erat locus alter de vitiis ſenectutis) Jeg ſkal ſige mine Læſere, hvad der har forført mig til at begaae den grove Feyl: Jeg havde bildt mig ind, at Samtalen ikke varede længere end til det 6te Kapitel, og at derfra begyndte en virkelig moralſk philoſophiſk, lad være mundtlig Afhandling. Samme Begreb har jeg giort mig om hans Afhandling de Amicitia; og tænk engang hans Bøger de Finibus begynde alle med Samtaler, og jeg har bildt mig ind, at de vare tillige lærde philoſophiſke Afhandlinger. Saa eenfoldig er jeg, at jeg ikke anſeer det længere for en Samtale, hvor en gammel Mand, i det han underviſer unge Mennekker, fører Ordet aleene. I det mindſte troede jeg det maatte da være ſom en philoſophiſk Prædiken eller Tale, og, ſom jeg vel vidſte,

staaer dog locus i Texten? — Ja, i et dogmatisk System kunde man oversat locus ved Kapitel; men hvem, uden en Pedant, deeler sin Samtale i Kapitler og Paragrapher? — Naar man S. 27 læser: dernæst maa man bruge dette Gode, saa længe man eyer det o. s. v., bør man troe, at Cicero foredrager et nyt Bevis, eller dog en nye Deel af det forrige Bevis; i det mindste tænker man ikke paa, at han vil forlade sin forrige Materie, og dog er det saa: deniqve isto bona utare, dum adsit, d. e. overalt (en fin) betiene man sig af denne Fordeel, mens man har den (d). — Vi maatte følge Oversætteren Fod for Fod, dersom vi skulde vise, hvor lidet han har været i Stand til at tænke med sin Original, og at udtrykke Ciceros Skarphed i Talens smaa og store Deeles Forbindelse. Men vi maatte nødes til at tale Smagens Sprog, som kunde blive Oversætteren for opskruet og uforstaaeligt. Vi ville i det Sted heller forelægge ham hans Vankundighed i Sproget, som er saa stor, at vi tidt have forundret os over, hvorledes en Mand med saa liden Kyndighed i det Latinske, og i sær i Ciceros Sprog, har tordet vove sig til at oversætte. Skulde denne Beskyldning synes ham, som Lærer, haard; saa troste han sig med den store Grævius, om hvilken fortælles, at da han kom til J. F. Gronov, og denne spurgte ham, om han og forstod at skrive og tale Latin, forundrede Grævius sig over dette fornærmende Spørsmaal, eftersom han allerede i adskillige Aar havde holdt

vidste, at den inddeeles ordentlig i Kapitler eller Hoved-Stykker, ligesom Cato har giort ved sin, saa vidste jeg ikke bedre Ord til Locus end Kapitel eller Hoved-Stykke. Den Bemærkelse skal det uden Tvil ogsaa have hos latinske Skribenter. Men Tak være Recensenten, som her bedre har oplyst mig! Gid han ellers vilde have sagt mig, hvorved dette Ord bedre kan oversættes!

(d) Paa den Indvending: At man har ingen Kræfter i Alderdommen: synes mig Cicero svarer, først, at man i Alderdommen ikke savner de behørige Kræfter, dernæst, at man maa bruge dette Gode (Kræfterne) saa længe man eyer det, men ikke, naar det er borte, forlange det igien. Deniqve isto bono utare dum adsit: cum absit ne reqviras. See! det er Aarsagen til min Feyl. Mig syntes, at Cicero bliver ved i samme Materie: Læseren behage at eftersee de 10 Kapitel i Originalen for tydelig at blive overbeviist om min falske Oversættelse.

holdt offentlige Forelæsninger i det Latinſke Sprog. —— Troe De Dem da til, blev Gronov ved, at kunne overſætte Ciceros Breve? Grævius' ſvarede, at det kom an paa et Forſøg, og tog derpaa det første Brev ad familiares fat, men kom ikke langt, førend han blev overbeviiſt om, at han forſtod Grammatik, og ikke Latin. Og fra denne Samtale af foreſatte Grævius ſig først at blive den ſtore Mand, han ſiden blev. Efter denne Troſt tør vi nu vel ogſaa vise Overſ., uden enten at ligne ham med Grævius, eller os med Gronov, hvor lidet han forſtaaer Cicero. —— Vi have allerede erindret, at Overſ. ingen ret Kundſkab har om Kraften af de latinſke Forbindelſes Ord, og deres Forhold til vort Sprog. (e) Han overſætter derfor alletider nam, enim, thi, ſed, vero, men, at, atqve, og, nec —— &, hverken —— og; hvorved ikke alene Tankernes naturlige Forbindelſe rives af Lave, men ogſaa Sproget bliver knudret og ubehageligt. (f) —— Det er bekiendt, at Latinerne have, ligeſom Grækerne, tilvant ſig diſſe beſkedne eller forſigtige Maader at tale paa, ſom havde Grund i derrs ældgamle Sæder og Levemaade, men ſom tabte efterhaanden dette Begreb af Beſkedenhed eller Forſigtighed, jo mere Sæderne tabte af den gamle Uſkyldighed og Simplicitet. Saadanne Talemaader udtrykkes med videtur, puto, arbitror, cenſeo, ſoleo, o. a. fl. Diſſe Maader at tale paa, ſom ikke lade ſig overdrage i et fremmed Sprog, overſætter Hr. S. trolig: videtur negligere heder hos ham: han ſynes at forſømme, for: han forſømmer, arbitror te audire, jeg mener, du hører, for: du hører, mirari

(e) Læg vel mærke dertil, gunſtige Læſer! Det blev oven til grundig beviiſt af den eene Partikel Etenim.

(f) Jeg ſkal ſige mine Læſere, hvad Aarſagen er dertil: Jeg har den ret ſælſomme og forunderlige Grille, at jeg troer, ſaa Partikler, ſaa vel i Latin ſom Græſk, ere overflødige. I det mindſte vil jeg i mit Sprog intet ſkrive til Overflod. Men dette veed jeg nok, at der ere mange Partikler i begge Sprog, jeg ikke kan udtrykke med den Styrke, jeg bedre kan ſele. Om Skolemeſters Gave dertil, tviler jeg ſlet ikke. Han kunde viſt, om han vilde. Men han troer, de bør endten ikke ikke overſættes, ſom Etenim oven til, eller anderledes, end jeg, ſom nam, enim, ſed, vero, ac, atqve, nec! Gid han til Læſerens Overbeviisning vilde have anført et eeneſte Sted, foruden hiint aleene! Men Manden er ſikker nok. Man kan gierne troe ham paa hans Ord.

ſolitum, pleyede at forundre ſig, dicere ſolitus, ſagde vanligen, for: forundrede ſig, ſagde. (g) Saaledes bruges de Ord: dicitur, fertur, dicunt, ajunt, ꝛc. end og i Fortælninger, ſom ere upaatvivlelige. Vil man overſætte ſaadant: der ſiges, der fortælles, man beretter; ſaa forvandler man hiſtoriſke Sandheder til Kierlinge Fabler; ſom Overſ. gior S. 18, der ſiges, at han oplæſte: S. 22, der ſiges, at han ſkal have ſeet: S. 26, der ſiges, at Milo gik Løbebanen igiennem, o. ſ. v. Alle diſſe Ting grundede ſig paa tilforladelige hiſtoriſke Beretninger, og burde derfor, ved Maaden at fortælle dem paa, ikke giøres til Eventyrer. (h) —— Men diſſe Feyl, ſaa betydelige de ere, forſvinde dog

(g) Artig nok er den Opdagelſe Recenſenten her har giort: Man kan ey i fremmede Sprog overdrage de Gamles forſigtige og beſkeedne Talemaader, ſom ſkal have deres Grund i deres ældgamle Sæders Uſkyldighed og Simplicitet. Denne Beſkeedenhed kan man ikke efterfølge i vort Sprog. Nu ſeer man Aarſagen, hvorfor jeg med min Overſættelſe af Recenſenten er fornedret langt under en Skole-Dreng og hans Exercitium. O GUD give Recenſenten vilde have opdaget mig den Beſkeedenhed, der ſkal ligge i diſſe Talemaader: Arbitror te audire: mirari ſolitum: dicere ſolitus! Vel er mig ikke ubekiendt det berømte Ordſprog, at lærde Folk maa have ſig ſelv noget forbeholden. Dog, derſom Recenſenten er af de ret ædelmodige Lærde, bifalder han ikke Ordſproget eller miſunder mig den fornødne Oplysning. Det er mig om min Overſættelſes Forbedring meget at giøre. At Viderur har nogen Beſkeedenhed i ſig, naar man tillægger andre Feyl, og vil ikke giøre det med en Myndighed, ſom er alt for fræk, det veed jeg. At Recenſenten, der baade myndig og grundig har gaaet til Værks med mig, ſom med en Skolemand, ey har kundet overdrage den i ſit Danſke Sprog, det ſeer man af hans Recenſion, hvor min Overſættelſe uden al Naade forringes til et Skole-Exercitium. Men i de andre Talemaader har jeg, ſom Diſcipel, ingen ſaadan Beſkeedenhed kundet finde.

(h) Atter en anden vigtig og mig hidindtil ubekiendt Opdagelſe. Alle de Steder, i vor L. Holbergs og andres Danſke Hiſtorier, ſom fortælle nogen Hiſtorie med de Talemaader: Der fortælles: der ſiges: man beretter! forebringe Intet uden Eventyrer og Kiærlinge Fabler. Hører i Hrr. Hiſtorieſkrivere! Vogter Eder vel for diſſe Talemaader herefter, og bruger dem aldrig, uden naar i fortæller Kiærlinge Fabler og Eventyrer! Men alt hvad en Latiner fortæller os med dicitur, fertur, ajunt, dicunt; dei er upaatvileligt. Tak ædle Skolemeſter for denne vigtige Opdagelſe: I Sandhed! om den ikke giør dem ſtor Ære.

dog imod andre langt større. S. 2, at trøste dig i disse Bekymringer, vilde blive for vidtløftigt, og maa derfor opsættes til en anden Tid. Havde Cicero saaledes talt, saa vilde vi selv holde den Bebreydelse af Ordgyderie grundet, som nogle, der dømme ham efter deres Modersmaal, have giort ham. Men i Originalen heder det: qvarum rerum consolatio & major est, & in aliud tempus differenda; major betegner her ikke Vidtløftigheden, men Vanskelighеden og Vigtigheden: havde Cic. havt Vidtløftighed i Tanker, saa havde han sagt: longior; desuden bruger han aldrig det dobbelte &, uden hvor Ideerne bør contradistingveres, og aldrig, hvor de bør underordnes som Deele af hinanden. (i) — Sammest.: endten nærværende eller med Vished tilstundende Alderdoms Byrder; hvo kan sige om Alderdommen, at den med Vished tilstunder? certe adventantis, i det mindste sig nærmende. (k) — S. 3. græcæ litteræ

(i) Nu kommer først de rette grove Feyl. Jeg har bildt mig ind, at major her burde hedde vidtløftig. Jeg har ogsaa troet, at det kunde, fordi jeg har ladet mig sige, at magnum opus er baade et stort og besværligt Arbeyde, men ogsaa et Værk af stor Vidtløftighed. Men Sammenhængen har forført mig. Jeg har ey kundet indbilde mig, at Cicero vilde sige: at Trøsten baade var det vigtigste og burde tillige opsættes til en anden Gang. Jeg tænkte saa i min Eenfoldighed. Hvad om T. P. Atticus, som her tiltales af Cicero, havde spurgt: hvi har du da ikke først tilskrevet mig om det, som var meest vigtig? Derfor troede jeg, at Trøsten vilde her blive for vidtløftig for Cicero som havde et andet ligesaa vigtig Hoved-Øyemærke, nemlig det han selv strax derpaa anfører: Nunc autem mihi visum est, de Senectute aliqvid ad te conscribere. Denne var den første af mine langt grovere Feyl.

(k) Det er en Ulykke, at jeg i mine Exemplarer har læst og læser endnu certò adventantis, og har ikke vidst, at Recensenten har brugt et Exemplar, som maaskee har certe. Men jeg havde maaskee endda ladet mig forføre af Originalens Sammenhæng. Ja tænk en Gang, jeg er saa eenfoldig, at jeg troer, at i det mindste betegner det samme som, til visse, med Vish d. f. Er. Han er her allerede: i det mindste veed jeg, han kommer d: jam adest, aut certe venit. Men desuden hielper det Recensenten ikke lidet, at han har ladet trykke Byrder, da jeg med Originalen har Byrde. Nu kunde jeg maaskee vidse, at Cicero, som har skrevet Hoc onere aut jam urgentis, aut certe (certò) adventantis Senectutis, bør forstaaes

overſætter han: det græſke Sprog; da det burde hede: Grækernes Videnſkaber, Philoſophie. (1) —— Cato, hvis du ikke, ligeſom du kunde have fuldendt en lang Vey, hvilken vi og maa vandre, finder dig beſværet derved, da ville vi gierne ſee, hvorledes det ſtaaer til der, hvorhen du er kommen Er dette det lette dialogiſke Sprog? Overſ. ſynes ikke at have forſtaaet den latinſke Com-

ſtaaes ſaaledes, hoc aut jam urgente, aut certo adventante Senectutis onere Ligeſom naar een af de græſke bibelſke Skribentere ſkrive διώνιον βάρος δέξης i Stedet for βάρος αἰωνίς δόξης. Det er at ſige, at man lader Adjectiva og Participia i Sammenſættelſen ſvare til et Ord, og i Meeningen til et andet. Flere ligedanne Exempler ere mig bekiendte. At nu baade Cicero og Attikus alt vare gamle Mænd kan man tydelig ſee, af hans Ord. Altſaa ſynes han ikke ſaa meget at tale om deres tilſtundende Alderdom, ſom dens tilſtundende Byrde og derfor har jeg dannet min Overſættelſe ſaaledes, at tilſtundende kan ſvare ligeſaa vel til Byrde, ſom til Alderdom. Alt dette kunde jeg udferlig viiſe. Sed & *major* foret tæc Diſputatio & meam Dignitatem ſuperaret. Det var jo alt for lærd en Anmærkning for den Skole-Lærer, der er ſat i lige Rang med ſine Skole-Diſcipler, eller neden for. Det var ogſaa en Anmærkning, ſom ikkede ſig bedre til Overſættelſens Fortale, end her paa dette Sted. See da her min anden langt grovere Feyl. Den har ſin Aarſag i Recenſentens Trykfeyl og foranderlige Læſemaade, i Byrder og Certe.

(1) Ciceron mælder her om Cato, det ſom desuden er en bekiendt Sag, at han først paa ſin høye Alderdom begyndte at lægge ſig efter Grækernes Sprog. Det forſtaaer ſig ſelv, at ſaa gammel og fornuftig en Mand lærte det ikke for Bogſtavernes og Ordenes Skyld. Derfor tænkte jeg Sproget nærmeſt her at betegnes. Ja Ciceron ſiger ſelv, han var bleven lærd re, fordi han lærte Sproget. Jeg tænkte det var ſælſomt, om han havde ſagt: at han talede lærdere, fordi han juſt havde laat ſig efter Grækernes Lærdom. Viſt bliver man lærd ved at lægge ſig efter Lærdom. Det vilde Attikus ſelv have tænkt, og lærd, ikke ved Grækernes, men endogſaa ved Latinernes, Frankernes og Britannernes Lærdom. Men Cicero, tænkte jeg, vilde juſt her berømme det græſke Sprog, ſom det, hvorved Cato var bleven, og ved hvis Studering man kunde blive lærd, efterdi Videnſkaberne aleene i deres Sprog vare afhandlede. Denne er da min 3die grove Feyl.

Compliment: niſi moleſtum eſt; og derfor meent, at Beſværligheden kom af den lange Vey, han havde fuldendt. Cic. har ſagt: ja, Cato, er det ikke til Beſvær, (niſi moleſtum eſt), ſaa ønſke vi at vide, hvorledes det ſeer ud der, hvor du efter en lang udſtanden Reiſe, ſom os ogſaa foreſtaaer, er kommen hen. (m) —— S. 13. jeg talede med endnu friſke og ſtærke Sider, bonis lateribus. —— godt nok for en Diſcipel! men en Mand burde oversat med et godt Bryſt. (n) —— S. 18. Forſtands

(m) Til Overbeviisning om min 4de langt grovere Feyl, maa Læseren endelig høre Ciceros latinſke Ord: Volumus ſane, niſi moleſtum eſt tibi, Cato, tanqvam aliqvam viam longam confeceris, qvam nobis qvoqve ingrediendum ſit, iſtuc, qvo perveneſti, videre, qvale ſit. Nu ſkal jeg ſtrax ſige, hvad der har forført mig. Man ſeer 1) at Cicero har taget Lignelſe af en lang Reyſe: 2) at han ſeyer tanqvam aliqvam viam longam confeceris ſtrax efter diſſe Ord niſi moleſtum eſt, hvilke, om de havde ſtaaet aleene uden nogen Forbindelſe ved tanqvam med det følgende, havde jeg maaſkee (Gud veed det: man kan ikke vente meget af en Skole-Diſcipel i hans Exercitium) nok mærket, det var en blot Compliment. Men nu har Recenſenten bedre oplyſt mig. Man maa efter Recenſentens Overſættelſe læſe Ciceros Ord i denne Orden: Volumus ſane niſi moleſtum eſt tibi, Cato, —— iſtuc, qvo perveniſti; *tanqvam aliqvam viam longam confeceris, qvam nobis qvoqve ingrediendum ſit*, videre, qvale ſit. De betegnede Ord ere forflyttede fra det aabne Rum. Nu maa Recenſenten ſelv forklare, hvorledes *tanqvam* aliqvam viam longam confeceris, først kan overſættes efter en lang udſtanden Reyſe, og dernæſt forbindes med qvo perveniſti. Gud forbyde mig at ſige, at Recenſenten ikke har forſtaaet tanqvam, hvis Bemærkelſe er endogſaa mine Skole-Diſcipler bekiendt, og maa være ham, ſom Recenſent, meget mere! Jeg troer, hvor eenfoldig jeg er, at de Gamles Beſkeedenhed kan bruges og overdrages i vort Danſke Sprog, og at man kan, ſom en gammel Grækker og Latiner recenſere en Skole-Lærers Skrift og forelægge ham dets formeente Feyl, uden at giøre ham til en Skole-Pedant, eller Skole-Dreng. Derfor lader jeg Recenſenten blive den han er, og tilſtaaer ogſaa denne min 4de langt grovere Feyl. Men jeg maa giøre hvad Recenſenten har forſømt, tydelig overbeviſe Læseren derom.

(n) Seer man der, jeg har kun oversat, ſom Diſcipel. Ulykken var, jeg veed og har erfaret, at en ſtærk Tale virker med Hæftighed baade paa Brystet og Siderne, i ſær paa de ſidſte, naar

Vittighed; hvilken Samling af Ideer! altsaa gives der ogsaa uvittig Forstand! og det er nok den, som ellers kaldes grundig Smag. (o) S. 19. guddommelige Idretter: hvem skal giette, at Cato saaledes kalder Philosophie og Poesie, divina studia. (p) —— S. 22, som vare offentlige Lærere i Lovkyndigheden, a qvibus jura civibus præscribebantur: det er 3 Consulares —— det allermindste efter vore Sæder: 3 Statsministere —— som Cato taler om, og som Hr. Conr. har den Godhed for at sætte til Professores Juris; der fattedes kun, at han skulde sat til: ved Universitetet i Rom, for fuldkommen at vise sin Indsigt i det gamle Roms Forfatning. (q) —— S. 23, de Tilhørendes

Resten hentes dybt neden fra, som skeer, naar man taler med Fynd og Styrke. Jeg troede Cato vilde sige, at han endnu havde saa friske og stærke Sider, at deres Svaghed ikke hindrede ham at tale med stærk Røst. Om Catons baade Bryst og stærke Sider taler Ciceron selv i hans Phil. II. med disse Ord: Tu istis faucibus (dette tænkte jeg var Bryster, eller nær derved) istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. Cato har sagt foran: hoy Røst: og er godt Bryst skal være for Rimets Skyld.

(o) Jeg veed nok, hvor eenfoldig jeg er, at Forstand kan tages i den Meening, at den er ikke andet end Vittighed. Men jeg troer ogsaa, at derved betegnes i Almindelighed den menneskelige Sjæls Tænk-kraft som hos nogle er meget uvittig, hos andre begavet med stor Vittighed. Nu det var den 6te af de meget grove Feyl.

(p) Jeg vil sige Skolemester hvorledes jeg, som Discipel, troer, det kan giettes. Jeg meener, man maa i Oversættelsen, ligesom i Originalen see det af den foregaaende oyensynlige Sammenhæng. Der har han talt om Philosophie og andre Videnskaber, som gamle Mænds Idrætter og Beskæftelser, og her nævner han dem under dette almindelige Navn, men af Hoygtelse og for at underskille dem fra andre (Studia) Beskæftelser og Idrætter, saasom Agerdyrkningen, kalder han dem guddommelige, og lad være derved forstaaes ofte fortræffelige, saa troede jeg dog, det var ikke nok til Underskiøl, efterdi han vist ogsaa anseer andre Beskæftelser, som Agerdyrkningen, for fortræffelige, men har dog ikke vildet henregne den til divina studia. Men alt dette har jeg tænkt, som en Discipel. Hvad min Lærer vilde jeg skulde have kaldet divina studia paa Dansk, det veed jeg ikke.

(q) Jeg kan her ey andet end prise Skolemesters store Indsigt i den Romerske Statsforfatning. I den Meening han vil have,

des Biefald og agtsomme Tilhørelse: vi anmærke dette aleene for Drets skyld. (r) —— Sammest. Men er han ikke selv i Stand til at udrette dette, saa kan man dog give en Scipio og en Lælius gode Regler og Lærdomme. Hvilken hovmodig Pedant er Cato, dersom han har kundet tale saaledes; thi i Oversættelsen taler han alvorlig, men i Originalen er det Spog: kan man ikke selv tale, saa kan man jo anføre Scipio og Lælius. (s) —— S. 26.

have, at præscribentes Jura Civibus skal forstaaes om Consulares, har jeg ellers hidindtil troet, at Cives snarere kunde siges præscribere Jura Consularibus. Jeg har troet, at Kongen eller den regierende Magt var den, som i vore Tider foreskriver Borgerne Love i denne Meegning, og ikke vore Stats-Ministere, som dog ere kun Undersaattere. Men Skolemester har bedre oplyst mig. De slemme Fortolkere har desuden forført mig. De tale alle om disse 3 Mænd, som bekiendte Juristen, der begyndte først offentlig at lære Rets-Videnskaben i Rom. De anføre Skrifter, hvor de saaledes beskrives, og Ordene ere disse: primi Romæ Jus docere & profiteri cæperunt, cum antea domi tantum consulentibus responderent Juris consulti, og det hedder, at de vare propter Juris Civilis Scientiam celebres. Jeg udskriver disse Ord af en Engelsk og af Grævii og Verburgii Udgaver, hvor de findes i de tilsoyede Anmærkninger. Jeg har i min Enfoldighed troet disse lærde Mænd, og saaledes har jeg efter dem forklaret Stedet for mine Discipler. Er jeg ikke lærdere end de, hvor skulde jeg da giøre dem visere, end jeg er selv? Jeg har ogsaa troet, (thi det maa jeg ikke glemme) at nogen kan lære offentlig i en Stad, hvor der er ingen Universitet, og lad være han ikke hedder Professor. Man siger, at disse 3 Mænd har giort Begyndelse dertil i Rom. Nu, dette var min 8de Feyl.

(r) Og jeg maa for Dynenes Skyld anføre de latinske Ord: facitque persæpe ipsa sibi audientiam diserti senis compta & mitis Oratio: Jeg troede, at audientia her betyder baade Biefald og Agtsomhed, og Gud give min Recensent vilde have sagt mig en bedre Oversættelse.

(s) Ney! her maa jeg for Dynenes Skyld endelig anføre Ciceros egne Ord: quodsi ipse exeqvi neqveas, possis tamen Scipioni præcipere & Lælio. Jeg veed ikke jeg her har forseet mig i andet, end at jeg i Dansken har ladet Cato tale personaliter om den forbemældte gamle Mand, da han hos Cicero taler impersonaliter. Men det har Recensenten ikke lastet. Er det ey en Jammer, at han ikke vil ud med sin Meenung? Jeg seer ingensteds i Texten disse Ord: men kan

man

laudatum proverbium heder her et berømt Ordſprog, da en Skoledreng veed at laudare er: tidt at anføre noget, og altſaa laudatum proverbium et gængſe Ordſprog. (t) —— S. 30. mine Venner har mig altid ved Haanden, adſum amicis: adeſſe amicis har en indſkrænket Bemærkelſe, ſom var Overſ. ubekiendt, fordi den maaſkee ikke fandtes i hans Lexicon, og maa forklares af den Romerſke Retter-gang; der betyder det: at raade ſine Venner i deres Proceſſer, eller møde med dem for Retten, og ſidde for deres ſkyld paa de Anklagedes Bænke ꝛc., men ikke overhovedet: at være altid ved Haanden, en gemeen og lavmæſſig Talemaade, hvoraf flere forekomme i denne Overſætte. (u) —— S. 35. Ikke høyligen attraae nogen Vel-

man ikke ſelv tale: Det hedder exeqvi, ikke loqvi. Hvor er det ſat? ſlaaer mine Øyne mig feyl. Endten maa jeg eller Recenſenten bruge Briller For en ung Skole-Diſcipel er det vel meget ſaa tidlig. Men hvor gammel han er, veed jeg ikke. Tys! mon Feylen ikke ligger i præcipere? men at give Regler og anføre i en Videnſkab er det ikke eet? Diſſe Ord, og Lærdomme, ere maaſkee overflødige? Der har vi det rigtig nok. Nu ſaa var da denne min 10de Feyl.

(t) Er det ikke ſkammeligt, at jeg ikke veed det, en Skoledreng veed? Men jeg er dog heller ikke ſlet ſaa eenfoldig, ſom Recenſenten ſeer mig an. Jeg veed om denne Sag nøt op, ſaa meget ſom en Skole-Dreng. Jeg veed, for Exempel, at ſupra laudatus Auctor er, den ovenanførte Autor, dog med Berømmelſe at forſtaae. Thi det havde klødt endten mig eller Recenſenten meget ilde, om han, naar han først har ſat mig i Rang neden for mine Skole-Diſcipler, vilde derpaa ſiden have ſkrevet om mig ſupra laudatus Conrector Sch. Havnienſis. Saaledes troede jeg nok, at laudatum proverbium var et bekiendt Ordſprog, men, ſaaſom her tales om et Ordſprog, der tillige ſandt Bifald og blev roſt af mange, ſaa troede jeg, at jeg burde overſætte det berømte Ordſprog. Det er mit Feyl.

(u) Lad være jeg er kun en Diſcipel, ſaa veed jeg dog dette, ſom nogle Diſcipler vide, og andre Lærere have ſagt mig, at Adeſſe betyder, i Beſynderlighed, at forſvare nogens Sag for Retten, ſom dens Advocat. Men min Feyl er, at, ſaaſom jeg ogſaa vidſte Talemaadens almindeligere Bemærkelſe, ſaa har jeg her fulgt denne, fordi Caro beſkrives ſom en Mand, hvis Kræfter hans Venner ikke ſavnede, ſom

en

Vellyst, magnopere, ikke saa synderligen: ellers er dette heele Sted oversat med den største Skiødesløshed. (v) —— Sammest. Dette tog han sig, uden noget Exempel, For-lov til for sin egen Person. Saa stor Frihed gav Æren ham. Ville vore Læsere endnu holde os for ubillige, fordi vi ved første Giennemlæsning holdte denne Oversættelse for et Skolecercitium? Kunne et Barn, der alene maatte stave sig frem fra Ord til andet, oversætte anderledes? Cicero siger: Qvæ sibi nullo exemplo privatus sumpserat: tantum licentiæ dabat gloria, det er: han var den første af dem, som ikke beklædte noget offentligt Embede, der havde tiltaget sig denne Frihed; saa megen Uordentlighed overbar man med ham for hans store Fortieneſters Skyld. (x) —— S. 37. Hvad mig angaaer, saasom

en tienstfærdig Mand i Almindelighed, og ved alle Leylighedet. Texten er, tænkte jeg, i det mindſte tvetydig, og derfor bør Oversættelsen være ligesaa. Men som Discipel maa jeg ey ugierne ville lære af min Skolemester. Han sige mig da, hvoraf han veed, at den besynderlige Bemærkelse just her bør have Sted! Jeg har ogsaa troet, at de Talemaader: Du har mig altid til din Tieneſte: og: Du har mig altid ved Haanden, vare ligegyldige og begge ædle Talemaader, svarende til den latinske semper tibi adsum. Men Recensenten meener, at jeg ikke har vidst den besynderlige Bemærkelse, fordi jeg ey har fundet den i mit Lexicon. Disciples lære dog mange Glosers Bemærkelse af Skribenternes Læsning. Mon jeg dog skal troe, Recensenten ret alvorlig seer mig saa eensoldig an? Jeg skulde ey vide det af en latinsk Bog, som en 2den Lectics Discipel veed af sin Cornelius! Det kan aldrig være hans Meening. Ney! det er et listig Kneb. Manden vil rigtig lokke ud af mig, hvad Lexicon jeg eyer og betiener mig af. Jeg vil da sige ham, at jeg eyer det store Gesneri Thesaurus, og at det har kostet mig 10 Rdlr., i Fald det skulde kunne tiene ham til nogen Efterretning. Det er ganske complet, skiønt Prisen er ringe, og fattes ikke det Blad, hvor adsum staaer.

(v) Det er Læseren saa god at troe paa Recensentens Ord. Manden er ærlig.

(x) Jeg har som Discipel lært, at adjectiva ofte maa forstaaes adverbialiter: f. Ex. si qvid novisti rectius istis, candidus imperti, si non his utere mecum. Havde Recensenten erindret sig dette Horazes Sprog, vilde han deels have mærket, at Candidus staaer for Candidè, og han skulde paa mange Ste-

jeg finder stor Fornøyelse i at tale med Folk, saa finder jeg og Fornøyelse i saadanne Giæstebuder, som holdes til rette Tid. o. s. v. Hvad dog Cicero tænker uselt! maa nødvendig enhver udraabe, som vil dømme ham efter denne Oversættelse. Hvad Følge kan der være imellem de Tanker: „saasom jeg finder Fornøyelse i at tale med Folk, „ saa finder jeg Fornøyelse i Giæstebuder, som holdes til ret„ te Tid." Men Oversætteren forstod ikke tempestivum convivium, uden af en Gloseboq: *tempestivum convivium* er ikke et Giæstebud, som skeer i rette Tid, men tvertimod: et uordentligt Giæstebud, som skeer til urette Tid, som enten begynder for tidlig, eller som varer for længe; hvilket den burde vide, som af et Sted hos Cic. pro Mar. 6. havde seet, at det modsættes *moderato & honesto convivio*, et skikkeligt og ordentligt Maaltid. Dette heele Sted burde været saaledes oversat: ja jeg (ego *vero*; denne Partikel har Overs. heller ikke forstaaet; og derfor saa uskikket forbundet Tanken med den foregaaende) finder saa stor Fornøyelse i Omgang, at jeg endog gierne sidder til Bords ud paa Natten, og det ikke alene med Folk af min Alder, men endog med eders Lige: saaledes forklarer Cicero det selv strax derefter: qvod (convivium) ad multam noctem vario sermone producimus. (y) —— S. 40. Nu de vin-

gere,

Steder ey have ladet sig nøye med at laste, men tillige forbedret min Oversættelse. Jeg har nu i min Discipelmæssige Vankundighed troet, at privatus her ligeledes gieldte for privatim. Hvad den private Person her har at bestille, har jeg ikke kundet forstaae. Derfor vil jeg bede Recensenten lære mig det. Thi det lader af hans Oversættelse, ligesom Uordentligheder nok maatte begaaes af Personer i offentlige Embeder, og burde med dem overbæres. Dog just nu mærker jeg nok min Oversættelse kan forbedres maaskee saaledes: Dette tog han sig, uden noget Exempel, Forlov til, da han havde nedlagt sit offentlige Embede? men hvad? vil jeg som Discipel rette mig selv? Ney! det tilkommer Recensenten min Lærer. Han fore Ordet: Han var den første af dem, som ikke beklædte noget offentlig Embede, der havde tiltaget sig denne Frihed. Havde den gode Duilius endda været i offentlig Embede, saa vilde Recensenten have baaret over med hans Uordentlighed.

(y) Hvorfor mon Recensenten her ikke har oversat: tempestivis convivis delector. Maaskee han har troet, det vilde sturre

i Lø-

gere, men dog ſkarpſindige Videnſkaber. Hvad mon det være for ſkarpſindige Videnſkaber, ſom ere ringere end Aſtrologien? acuta ſtudia ere Videnſkaber, Arbeyder, ſom fordre Forſtand og Vittighed (z). — S. 41. Det er al Ære værd, hvad Solon ſiger, atter den Lavſtone, ſom vi

i Læſerens Øre, at lade den gamle ærværdige Cato ſige: Jeg finder Fornøyelſe i nordentlige Giæſtebuder. Det kan ikke være. Han har jo dog ſelv ſagt, at tempeſtivis bør overſættes nordentlige, og modſættes de ordentlige og ſkikkelige Giæſtebuder. Kort ſagt, Cato maa nok være en Fraadſer og Svirer, men ingen Pedant. Men hvad i Verden mon han da vilde giøre af intempeſtivis conviviis? dette maa være de ordentlige Giæſtebuder. Er det ikke ret Skade, at Skolemeſter ikke ret for Alvor vil oplyſe ſin Diſcipel, men immer beholde ſin Viisdom for ſig ſelv. Men tys! Ciceron forklarer ſig ſelv med diſſe Ord: Quod (convivium) ad multam noctem vario ſermone producimus. Endnu er dette een af hans vigtigſte Opdagelſer, at et ordentlig Giæſtebud ikke kan med adſkillige fornøyelige Samtaler fortſættes ud paa Aftenen indtil mørk Nat.

(z) Gid jeg kun vidſte hvad det er Skolemeſter her laſter og vil have rettet! Acuta ſtudia har han overſat ligeſom ſin Diſcipel, men med flere Ord, ſkiønt jeg tilforn var ham for vidtløftig med diſſe Ord: og Lærdomme. Hans Diſcipel har troet, at ſkarpſindige Videnſkaber kan i det Danſke lige ſaa vel og med lige god Grund lade ſig høre, ſom acuta ſtudia. Det er paa den Maade han her vilde have det Danſke Sprog beriget med latinſke og græſke Talemaader. Ellers have vi her atter et Bevis paa, at adjectivum *acuta* ſvarer i Sammenſættelſen til eet og i Meeningen til noget andet. Thi ſtudia acuta ere, qvæ reqvirunt acumen ſtudioſorum, eller qvæ non niſi acute eller ſine acumine coli poſſunt. Men hvad er det da Recenſenten vil have? Atter et liſtig Kneb! Han ſporger ganſke oprigtig: hvad det er for ring re Videnſkaber her tales om? Jo! Jo! nu ſkal man nok ſee, jeg ſiger det. Jeg ſkulde nok engang ligge mig ud med de ſkionne Aander! Nøy jeg har nu tvende Gange ſaa vel været der, at jeg har lært at tie, og tør ikke ſige, at det er de ſkionne Videnſkaber her forſtaaes. Lad Cicero ſige det. Jeg tør heller ikke ſige, at alle Fortolkerne har forſtaaet hans Ord om de ſkionne Videnſkaber. Diſſe Mænd bør jeg ikke miſunde deres Roelighed i det andet Liv. Hvor læt for den eene Aand at trænge ſig ind til den anden og hævne ſig! Nøy! Cicero maa ſelv bøde for ſin Synd baade her og hiſſet. Han taler udtrykkelig om de ſkionne Videnſkaber, i ſær om Poeſien. Forſkrækkeligt!

vi nys bemærkede! honeſtum eſt Soloni, det gior Solon Ære o. ſ. v. (a) —— S. 47. qvam copioſe, heder her: vidtløftig, da det burde være: med hvor megen Veltalenhed; thi Vidtløftighed er ingen Dyd hos en Taler (b). —— Nu, tænke vi, have vore Læſere nok til at domme om Overſætterens Kundighed i Sproget (c); og vil man endnu have flere Beviis, ſaa ſee man, hvorledes han retter Texten; —— thi det er kun gemene Overſættere, ſom ikke vide at rette. —— Stedet er S. 26. Jeg, heder det der i en Anmærkning, jeg læſer i Texten: itaqve nemo adhuc convenire me valuit, quin fuerim occupatus, da andre læſe: nemo convenire me voluit, cui fuerim occupatus; men dette ſidſte var ikke ſkarpt nok tænkt, derfor maatte Cicero nødes at tale barbariſk, for at kunne tænke rigtig; thi aldrig har nogen Latiner ſagt: convenire valuit for convenit. —— Nu maa vi ogſaa give en Prøve paa Overſætterens Kundſkab i den gamle Philoſophie; thi denne Kundſkab ventes uomgiængelig af den, ſom paatager ſig at overſætte et philoſophiſk Stykke. Vi havde ventet, at Hr. S. i Stedet for nogle ubetydelige Anmærkninger, hvori han lærer os, at Ariſtoteles eller Plato har ſagt det ſamme paa Græſk, ſom Cicero ſiger paa Latin, og ſom enhver kan ſige paa ſit Modersmaal, havde givet ſine Læſere et kort Begreb af den ſtoiſke Philoſophie, ſom prædikes paa hvert Blad i Afhandlingen om Alderdommen. Virkelig hielper han Cicero et Sted at philoſophere i Anm. S. 53. Cato for at gotgiøre, at Døden intet Onde er, bruger dette bekiendte Beviis: enten dør Siælen med Legemet, og da er Døden intet at agte; eller og den kommer et Sted

(a) Atter Skade og en grov Feyl, at jeg læſer i mine Udgaver honeſtum eſt Solonis ſc. Dictum v. elogium.

(b) Jeg har tænkt, at Xenophon ikke ſom Taler, men ſom Philoſoph har ſkrevet ſin Oeconomicus, om hvilken her tales, og i hvilken han roſer Agerdyrkningen, copioſe. Deri beſtaaer min Feyl. Jeg tænkte, eet var at roſe, ſom i en egentlig ſaa kaldet Lovtale: et andet, ſom i en philoſophiſk Afhandling: Det første bør ſkee med Veltalenhed og en fyndig Kortheed: Det andet kan ſkee med en udførlig Vidtløftighed, naar man har mange gode Egenſkaber ved en Ting at opdage. Og det ſidſte har Xenophon giort i ſin Oeconomicus.

(c) Jo det ſkal jeg ſvare til! og tillige om Recenſentens Kyndighed, Retſindighed og i ſær Beskeedenhed i at recenſere.

Sted hen, hvor den ſkal blive ævig, og da er Døden at ønſke; et tredie Fald finder ikke Sted. Overſætteren, ſom er bekymret for Ciceros eller Catos Orthodoxie, erindrer i en Anmærkning, at han forudſætter Menneſker, ſom i Verden har befliittet ſig paa Dyd og Retfærdighed. Thi et laſtefuldt Menneſke kunde ikke ſaaledes ſlutte: enten er det reent ude med mig i Døden, da jeg ikke bliver elændig; eller og jeg bliver ſalig; thi Elændigheds Stand ſtaaer ham ſom et tredie Fald her imellem aaben for. Og videre: fordi Cicero ſiger, endten og eller, deraf kan man ikke ſlutte, han tvivler ſaaledes, at han jo er meere tilbøyelig til at troe en Tilſtand efter dette Liv. Men al denne Viisdom kunde Hr. S. have ſparet, derſom han alene havde erindret, at en Stoiker ikke kunde antaae nogen Elændigheds Stand for hans Siel efter dette Liv, eftersom han tilſkrev Legemet, Sielens Fængſel, alle Menneſkets Laſter, og holdt Sielen for at være en Partikel af Gud, det er at ſige, af Naturen, til hvilken den efter Døden gik tilbage, og foreenede ſig dermed, og kunde følgelig ikke være elændig: derfor bruger Cicero paa dette Sted ſom ligegyldige Talemaader: æternum fieri, og beatum fieri, at blive ævig, og at blive lykſalig. —— Lige ſaa ſundt er det, hvad han i en Anm. S. 61 ſnakker om den menneſkelige Forſtands, og det menneſkelige Sprogs Svaghed, for at tildække ſin Vankundighed i den gamle Philoſophie. Hvad han der overſætter: vi have vore Siele ligeſom nogle afnippede Deele af det heele guddommelige forſtandige Væſen, burde hede: vore Siele ere Draaber af den allevegne værende Guddom, hvilken Stoikerne kaldte anima mundi, og troede at befinde ſig i alle ſaavel livløſe, ſom levende Ting. (d) —— Vi behøve vore Læſeres Overbærelſe, fordi vi ved et Skrift af ſaa liden Værdie have opholdet dem ſaa længe. Men da Overſ. har truet at fortfare med

(d) Skulde jeg ikke kunde føye Recenſenten i hans meget venlige og følgende Begiering, ſaa vil jeg i Fortalen til min Overſættelſe, om den ſkulde blive omtrykt, ogſaa tilſtaae Recenſenten min Vankundighed i diſſe tvende Poſter, over hvilke han har giort ſaa lærde Anmærkninger, ſom jeg her ikke kan roſe, uden jeg med Xenophon maa blive copioſus eller vidtløftig. Thi Veltalenhed venter han ikke af ſin Diſcipel.

med andre Stykker af de gamle; ſaa har den Agtelſe, vi have for Alderdommens Mynſtre, giort, at vi heller engang vilde misbruge vore Læſeres Taalmodighed, end lade de Gamle uhævnet fornærmes. Derſom vore Bønner kunde formaae noget hos Hr. S., ſaa vilde vi bede ham, ikke at opfylde ſit Løfte, i det mindſte ikke at vove ſig til noget Stykke af Cicero, førend han ved igientagen, og med Kritik og Smag anſtillt Læsning af alle hans Skrifter, har giort ſig nøye bekiendt med hans Sprog, hans Philoſophie, Religion, Sæder og Stand. Naar han, med denne Indſigt forſynet, leverer os flere Stykker overſatte; ville vi giøre os ligeſaa ſand en Fornøyelſe af at anpryſe hans Arbeyder, (e) ſom det nu har været os imod, at ſpilde vore gode Timer ved at rette hans Exercitium.

Saavidt gaaer Recenſionen. Jeg har i mine Anmærkninger hidindtil talt med Recenſenten i en Tone, ſom jeg haaber han er og kan være fornøyet med, og ſom jeg troede, jeg burde med en Recenſent, der har lovet at gaae ſaa grundig til Værks med mig, ſom med en Skolemand, en ſær Naade, ſom han pleyer ikke at beviſe mod mange andre. Hans Grundighed har ikke fundet mig værdig til en høyere Rang end neden

(e) Tak! min Hr. Recenſent for deres megen Artighed. Men kan min Bøn formaae noget hos min Hr. Recenſent, da vil jeg bede det maa ſkee, med den ſamme Lærdom og Indſigt, ſom de her har lagt for Dagen i at laſte og rette mit Arbeyde; Thi ſaa vil De viſt oprette mig den Skade, De her meener ſig at have tilføyet mig. Men dog, ret alvorlig at tale, hvorfor vil De jeg ikke ſkal opfylde mit Løfte? De ſeer, jeg vil lade denne min Overſættelſe omtrykke. Den kan jo altſaa komme for Lyſet forbedret ved Deres lærde Anmærkninger. Var det ikke ærligt af mig, om jeg først ligeledes vilde underkaſte de følgende Stykker Deres lærde Cenſur og indhente Deres Anmærkninger, hvilke jeg i Almindelighed har udbedet mig af lærde Kiendere. Da fik man jo Dem og ikke mig at takke for Arbeydet. Dog De har maaſkee med Skrifternes Recenſioner ſaa meget at beſtille, at De kan ikke faae Tid til ret at læſe Skrifterne ſelv. Jeg har Gud ſkee Lov god Lyſlighed, og hvad jeg ikke ſelv kan giøre, derudi vil jeg kalde andre til Hielp, for at rette mine Exercitia. Men naar jeg nu endelig har forſynet mig med den Indſigt, De har fordret af mig, kan jeg da forſikre mig, at De ikke vil domme mig derfra? jo! De har lovet mig det paa Deres Ærlighed, og Indſigt mangler ikke Dem til at domme om deres Diſcipels Fremgang.

den for Skole-Discipler. Jeg vil gierne være alle alle Ting, saavidt mueligt, og burde jeg da besvare min Lærer anderledes, end som det sømmede en Discipel? Nu haaber jeg og, at om han er min Ven, som han vist nok er, og dertil en ærlig Mand, at han ikke nægter mig den af ham i nogle Poster forlangte nærmere Oplysning. Men man vil nok spørge mig, hvorledes jeg kan finde mig i de mange ærerørige Talemaader, hvormed min Læremester har rettet sin Discipels Feyl? Nogle forsikre mig, at han har udøst sin forbittrede Galde i Bogtrykkerens Sverte, da han har mærket den ikke var sort nok. Ovenmældte min Ven skriver i sit Brev, at han vilde condolere mig, dersom Styrken i Recensionen var saa stor, som Malicen. Men uden at fornærme mine bekiendte Venner, som kan forblindes af Kiærlighed, forlader jeg mig herudi mere paa den ubekiendte. Det er vist ikke Malice, det er puur Ærlighed, han taler af. Vel kan jeg ikke nægte, at jo hans Talemaader rore min Ære, men hvorledes? Thi hvad Ære for mig, af ham at være sat i Rang med een af de største Mænd, Grækenland har evet? Med en Solon, der lærte hver Dag, saa længe han levede, og var Discivel sin hele Leve-Tid? Recensenten har selv tilstaaet det giorde ham Ære (thi saa vilde han min Oversættelse efter hans Læsemaade burde lyde) og den Ære har han vildet giøre mig. I Sandhed, jeg opfører mig ofte blant mine Skole Discipler ey heller anderledes end deres Med-Discivel, og lærer selv ved at lære dem. Jeg har hver Dag, ligesom De, mine Lectier at lære, og giør mig en Ære af at lære, saa længe jeg lever. Ja man skal aldrig troe, hvor lærvillig jeg er, dog uden at rose mig selv, og hvor meget jeg alt paa saa kort en Tid har lært i Kiøbenhavns Skole. End mere, hvad Ære for mig, at Recensenten har agtet mig værdig til at begeanes af ham paa samme Maade, som andre berømte lærde Mænd over min Rang, som en **Guldberg**, Professor og Informator for den Kongelige Prints, og jeg er dog kun Con-Rector? Var det Malice, og jeg med nogen Fornærmelse havde fortient den, hvad skulde da disse brave Mænd have syndet? At jeg har syndet, det veed jeg nok. Man mærker jo nok Recensenten er fortørnet paa Smagens Vegne, formedelst nogle deres for mig uforstaaelige Talemaader. Det er sandt, Jeg har engang offentlig sagt til Smagen: Du vaser. Ja jeg vil skrifte for Recensenten alle

mine

mine skiulte Synder. Jeg har i private Selskaber, naar man har spurgt mig, om jeg ikke vidste, hvad man forstod ved det Ord Smag, som der i disse Tider blev talt saa meget om, givet til Svar, jeg havde hørt, det var een af Furierne, som Pluto havde seet sig nødt til at udelukke af sit underjordiske Rige. Der siges, at Hun, da han har vanket omkring her oven paa Jorden, da man ingensteds har vildet taale hende, og hun fik i Leipzig til al Lykke at vide, at Smagen i Dannemark skulde være ubekiendt, har indsneget sig der, hvor hun paa nogen Tid har opholdt sig og raset under det falske Navn af Smag. Hun skal paa nogen Tid have opholdt sig i det Sorøiske Bogtrykkerie. Vil man vide, hvor hun nu er, maa man søge til Adresse-Conioiret, som nok skaffer Underretning derom. Ikke ret længe siden skal hun være reyst til Helsingør. Men jeg har nu baade bekiendt og tillige fortrydt mine grove Synder. Jeg er ogsaa tilforn tilstrækkelig bleven afstraffet derfor. Det kan dog ikke være, en paa Smagens Vegne fortørnet Recensents Malice. Men det maa være ham naturligt at skrive saaledes, i sær om Professører og offentlige Skole Lærere, og han lovede tillige at skrive grundig. Saa behage da de Hrr. Prænumeranterе at afhente deres Penge efter Behag, og Andre lade sig herefter ikke forføre. Men skulde de første dog ikke vilde det, og Andre, som ikke besidde Recensentens Indsigt, endelig ville have Oversættelsen, saa behage de kun blot at give mig derom deres Tanker mundlig eller skriftlig tilkiende, uden Prænumeration. Men om de da blive bedragne, fordi jeg ikke maa adlyde Recensenten, min Læremester, saa maa de vide, at det er deres egen Skyld, og ikke min, og at han dertil vil anse dem som Personer, der have forført hans Discipel. Hvor vil han da siden straffe os i sine Recensioner, dem som Forførere, eller som Folk af ingen Smag, og mig som overhørig!

L. Sahl.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 24.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 11te Junii 1767.

Os er i disse Dage indleveret en liden Seddel af dette Indhold:

Mine Herrer!

Dersom det er et lovligt og prisværdigt Arbeyde, at forsvare en afdød Mands sande Fortieneſter, saa er det en god Gierning, som ikke kan skee for tidt. Har De først sagt A, saa faaer De nu at sige B med. Thi man troer i Byen, at De har forværret den sal. Munthes Sag ved at forsvare den. Er det ikke saa, bør De forsvare Deres egen Ære, ved nok engang bedre at forsvare hvad De har sagt til den sal. Mands Berømmelse, som alt er giort til Intet i den mod Dem udkomne og velbekiendte Recension. Jeg forbliver Deres

X. Y. Z.

Vi vide ikke, om vi tør troe denne Seddel. Vi frygte for Skielmer i Baaden. Man vil maaskee have os indviklet i Trætte, for siden desto bedre at kunne belee os, naar vi ganske have tabt vor Sag. Eller man tænker, vi skulde tie, og sige Tak for naadig Dom, for at kunne fortolke vor Taushed, som man selv lyster. Men gaae du til Side, Mistanke! for en føye Tid, mens vi tale som med en Ven, der bona fide har tilskrevet os! Han troer, at Recensionen er skrevet imod os, og for at tilintetgiøre hvad vi mod Hr. Mag. Ba-

den har skrevet til den sal. Hr. Justice-Raad Munthes Forsvar. Men vi troe, baade han og Andre derudi bedrage sig. Det er i Sandhed ikke saa. Det kan ikke være. Vi elske Fred, og ville beviise, at det har været langt fra Recensentens Agt at forurolige os. Lader os til den Ende høre, hvad han allerførst siger:

> De allermindste Foretagender, som sigte til at forbedre eller lætte et eller andet Stykke i den offentlige Underviisning, ere for os saa vigtige, at vi med Fornøyelse gribe enhver Leylighed til at anprise dem, om de end ikke fuldkommen skulde svare til vore Ønsker.

Man vil maaskee tænke, at Recensenten dermed sigter til os, der ikke har ladet Hr. Mag. Badens Compendium være os vigtig nok. Men det er langt fra. Hvem skulde han da have meent dermed? slet Ingen. Thi naar han slet Intet har meent dermed, saa har heller Ingen meent: thi fra Intet til Ingen kan man sikkert slutte. Men hvoraf veed man det første? man erindre sig kun hans Recension over et andet Skrift, i hans næstforegaaende lærde Dag-Register, som maanedlig kommer ud under Titel af Tillæg til et Ugeblad om saltet Oxekiød for billig Priis og stiaalne Sager o. a. m. Dette var og skrevet til Underviisningens Forbedring og Befordring, og hvor vigtig det var Recensenten, har Hr. Prof. Guldberg viist i vore Efterretninger om lærde Sager. Men man behøver ikke at tænke sig saa vidt omkring. Man see kun den Recension over Ciceros ældre Cato, som gaaer næst forved denne, her handles om. Manden har her med tvende Conrectorer at bestille. Hr. Conrector Sahls Arbeyde ansaae han med den Ærbødighed, han vil skylde en Mand, der bruger sine ledige Timer til at berige sine ulærde Landsmænd med de Gamles uforlignelige Skatte. Altsaa holder han det i sin Art og i sig selv for nok saa vigtig et Arbeyde, som Hr. Badens. Ikke desto mindre opsætter han ved den første Mands Arbeyde et barsk og bister Skolemester-Ansigt. Den gode Mand maa her frem med Hatten under Armen, som en Skole-Discipel, og lade sit Exercitium rette. Hans Bøddel retter da med største Strænghed hver en

Feyl,

Feyl, som er begaaet imod de Læsemaader, Skolemesteren selv har i sin Bog. Hvor han ingen Feyl kan finde, der forvreyer den stive Mand Civerons Ord og giver dem en vanskabt Orden, for at vyse sin Discipel, hvorledes han burde oversætte, naar Cicero havde skrevet saa galt (thi det sikker sig vel for en Skolemester, at give Variationer paa Exercitia.) Snart vil han ingen Partikler have oversatte, for at vise sin Lærling, hvordan det lod, naar Cicero ingen havde brugt, og hvor knudret vort Sprog bliver, ved at oversætte hvad Cicero har skrevet for at ti kiendegive sine Læsere Forbindelsen imellem hans Tanker. Dyd og Beskeedenhed er ofte det man mindst lærer sine Discipler. Det skal ofte komme af det Skolemesteren selv ingen veed. Men det kan dog den stolte Skolemester ikke vel tilstaae. Han maa derfor jammerlig beklage for sin Discipel, at samme kan ikke overdrages i vort Danske Sprog, og derfor maa hans Discipel heller ikke bekymre sig derom. Hans Lærling maa ikke kalde græcæ literæ det græske Sprog, og han skal lade den gamle Cato sige, at han finder Behag i nordentlige Giæstebuder, som tempestiva convivia efter denne afterlige Skolemesters Phrase-Bog skal betyde, og det just paa en Tid, da han sidder og taler med sine unge Adelsmænd om Vellystens Afskyelighed. Hans Discipel maa ikke lade Cato tale med en stærk Røst og sine bekiendte stærke Sider. Men den barske Mand vil han skal tale med en stærk Røst og et godt Bryst, endten for Vellydenhedens Skyld, eller fordi han er bange, at Folk i Dannemark, hvor Smagen gaaer i Barndom, ikke kunde begribe, at den maatte have et stærk Bryst, som kan tale med en stærk Røst. Kort at sige, han retter alt dette med en saa absolut Myndighed, at hans arme Discipel tor ikke spørge om nogen Forklaring over disse sine begangne Feyl. Men hvilken Proteus er ikke vor Skolemester! Ey en Circe skulde snarere have omdannet ham, end han selv har vidst af en streng og barsk Skolemesters Gestalt at krybe frem og iføre sig den retsindigste Patriots Person. Kan man da troe, den Mand har meent noget med hvad han siger? slet Intet, altsaa Ingen, og følgelig heller ikke os. Men Sagen er denne, Manden er en Smager eller en Smagens Patron. Og ligesom Poeterne, saa har alle Smagere og skionne Aander Frihed til at lyve mod sig selv, saa meget de lyste. Det er eet af deres Privilegier. Man kan ansee disse

ſom ſkadesløſe Løgne, naar de kun ikke ſom Recenſenter ville lyve mod andre, og uden Beviis tillægge dem grove Feyl, ſom ingen kan ſee, og aldrig ere begangne, eller i det mindſte ſætte Forſøg paa, om ikke den Beſkeedenhed, ſom et videtur medfører, kan overdrages i det Danſke Sprog. Vi har vel ogſaa af Vildfarelſe tillagt en og anden Skribent nogen Feyl. Men meſtendeels ſpørge vi os for. I det mindſte ſige vi altid, fordi vi ikke tør troe vor egen Indſigt: ſaa tykkes: ſaa ſynes os: lad være vi nu vide, det er en Feyl, det er ikke efter Smagens Regler, og vor Sprog kan ikke taale ſaadan Beſkeedenhed. Men det er os om Dyden langt mere end om Sproget at giøre, og vi tale gierne barbariſk for at kunde tale, ſom vi bør, og uden nogens Fornærmelſe. Men lader os høre videre:

Recenſenten bifalder denne Hr. Badens Meening, at Underviisningen bør lempes efter Tiderne.

Det kan ikke være ſagt mod os. Vi har jo aldrig haft noget derimod. Men vi har troet det alle uden Tvil ville bifalde, at den der paaſtaaer, at Sal. Munthes Grammatik ey er ſkikket for den Ungdom og den Tid, den er beſtemt for, og endnu for vor Tid, bør beviſe det af faſte Grunde, og hvis han ikke det kan, da tie dermed, og ſelv paa ſin egen Haand ſkrive i Guds Fred og Roe, hvad Godt han veed og kan. Ellers er dette Sandt nok, at Sal. M. Grammatik, kan ſnart blive uſkikket for hvad Tid det være ſkal, naar enhver Reformator maa giøre efter ſit eget Hoved hvad Forandring han lyſter derudi.

Han holder fremdeles Hr. Badens Contractions-Tabel for meget brugbar, med mindre den ſkulde falde en Pedant i Hænder, ſom vilde tvinge ſine Børn til at lære den uden ad paa eengang, da den ganſke viſt vilde forvolde dem mangen ſuur Time.

Det vil man rigtig nok tænke, ſigter mod os. Men de er tvertimod. Recenſenten holder med os. Vi ſagde jo, at Børnene hellere ſkulde ville ſidde paa Vand og Brød Men den Ulyelighed, ſom følger af det, at den efter Haanden

o

og ved Leylighed aleene ſkal læres, har Recenſenten tiet med, og han kan jo dog ikke ſige os imod med en ſtum Taushed.

Han billiger hans Formindſkelſe af Conjugationernes og Declinationernes Antal.

Det gjøre vi og. Men bifalde den, ſom nogen Forbedring til Fordeel for de Unge og Fortrin for den Munthiſke Grammatik, det gjøre vi ikke. Vi kan heller ikke; thi Erfarenhed har lært os det Sal. Munthe har viiſt, at der vindes intet derved. End mere Recenſentens Taushed beſtyrker det ſamme. Han har ikke et Ord derimod. Han tier qvær. Ja han roſer derved, at man anfører Børnene til at bemærke Ligheden i Ordenes Former, og hvorledes kan det bedre ſkee, end naar deres paradigmata ſtaae frem og viſe dem for Øynene paa eengang paa Ligheden og Forſkiellen, nøt op ſaaledes ſom i Sal. Munthes Grammatik?

Hr. B. erklærer, at det ikke har været hans Hensigt, at forringe den Munthiſke Grammatik, men aleene at give den et høyere Sted i Skolerne, end den gemeenlig har. Vi ſee ikke, hvad denne Erklæring behøvedes?

Vi ſige det ſamme, og vi ſagde jo derfor ogſaa, at det var kun en Compliment, ſom Hr. Baden kunde have ſparet.

Det er jo intet uſædvanligt, at ſee adſkillige Lære-Bøger i de ſamme Videnſkaber: hvorfor da i Sprogene?

Det kan vi heller ikke ſee. Men vi ſige kun: Eet er at udgive en Lære-Bog efter andre foregaaende: et andet, at udgive den ſaaledes, at man forringer de andre under deres ſande Værdie, uden føyelig Grund, for at kunne beviſe Nødvendigheden af ſin. Mod det førſte have vi, og mod det ſidſte har Recenſenten Intet haft at indvende. Ey eet Øg kunde være det andet ligere, end vi hinanden i vor Tænkemaade. Alting gaaer lige op. Vi

løbe ud med hinanden til een Tid, som tvende Uhrer, der drives af een Fieder.

Alle Lærere have ikke eens Smag og Indsigt.

Saa! Der har vi det! Nu skal man rigtig nok see, vi forstaae ikke et Ord mere af hvad Recensenten siger, og kan altsaa ikke længere vise nogen Harmonie.

> Det er en Feyl ved de fleste Lære-Bøger, som indføres i Skolerne, at man gemeenlig udvælger de lærdeste Mænd til at forfatte dem, da man tillige burde see paa en ordentlig Tænkemaade og et methodisk Hoved, som ikke altid findes hos en vidtløftig Lærdom.

Hvad sagde vi? Aldrig saa snart hørte vi det Ord Smag før Alting begyndte at løbe omkring med os, og det blev sort for vore Øyne. Dog tys! Saa meget kan vi endnu begribe: Hr. Baden, mærke vi nok, skal besidde den ordentlige Tænkemaade og være det methodiske Hoved, og den vidtløftige Lærdom skal høre Sal. Munthe til. Lader os gaae videre, og see, om vi endnu kan forstaae noget mere:

> Mange Lærere klage over den Munthiske Grammatiks Ubegvemhed til en Lære Bog: og den samme har Recensenten selv erfaret.

Endnu dette forstaae vi: Der gives en Deel uduelige: en Deel magelige Lærere; De første forstaae ikke at lempe den Munthiske Undervisning efter Børnenes Begreb (thi hvad om man sagde, at hans Grammatik er skrevet nok saa meget for duelige Lærere, som for Børn og Disciples?) De sidste gider endten ikke have med nogen anden at bestille, end den, de selv have lært, eller nogen, med hvilken Undervisningen kan gaae fra Haanden som visk og fey af. For disse Slags Lærere er Munthes Grammatik uskikket, og de maa nødvendig have følet dens Ubegvemhed og klaget derover. Derudi stemme vi med Recensenten overeens. Men hans Erfaring vide vi intet af at sige.

Mun-

Munthes Regler ere saaledes indviklede i hinanden ved Deelninger og Underdeelninger, at man tit for at fatte een Regel maa gaae tilbage, og tage nogle Sneese med, som staae i Forbindelse med denne.

Vi kan endnu komme af Sted med Recensenten. Vi ville hielpe ham. Hvorfor sagde han ikke: nogle Hundrede: nogle Tusinde, for ret at vise Vanskeligheden i Munthes Grammatik? Tal koster jo ingen Penge. Man tager ofte Munden fuld deraf, og nævner hele Myriader, til at betegne meget faa Ting. Det kommer alt an paa Smagens Indbildning. Men her standse vi: nu bliver Recensenten os med eet ganske uforstaaelig.

Den Munthiske Forbindelse af Reglerne, er en Forvirring, hvoraf et Barn ikke kan udrede den Regel det skal bruge. Hr. Badens Regler derimod ere satte i den Orden, at de kan findes, men ikke udtrykte i nogen Forbindelse med hinanden.

Recensenten er saa ænigmatisk i alle disse sine Udtryk, at der maatte en Oedipus til at udlægge dem. Mon det være spæde nyefødte Børn han taler om? Fremdeles: En Forbindelse af Regler i en sammenhængende Tabellarisk Orden, som Sal. Munthe har brugt, skal hedde Forvirring: Men Hr. Baden, som har opskrevet dem uden Orden og Sammenhæng, skal være det ordentlige og methodiske Hoved: Forklar mig dog dette, & eris mihi magnus Apollo! Saa vil den eene Læser tiltale den anden herover. Ja, det er ikke nok. Hr. Badens methodiske Orden roses deraf, at Tingene derudi ere satte saaledes, at de kan findes. Jo! jo! har vi dristet os til at laste noget i Hr. Badens Grammatik, da bliver han nu ret til Gavns roset. Man skulde tænke, det var ikke nogen Kunst, at adsplitte, hvad en anden har samlet. Jo det er! Dertil udfordres en ordentlig Tænkemaade og et methodisk Hoved. End mere, man bør takke til, at man kan finde det igien, som er adspredet, og at det ikke er bleven reent borte. Er det ikke sandt, at en Oedipus maatte udtyde os alt dette. Men det var Smagen selv der talte, og aldrig talte en Sphinx et meer opskruet og mørk Sprog. Vi kan altsaa ikke sige, om Recen-

senten taler med eller imod os: thi vi forstaae ham slet ikke: Han er os for høy. Nær havde vi anført een af Sal. Munthes Tabeller, for at vise, i hvor læt og tydelig en Sammenhæng den forestiller alle Reglerne, og overbeviise Recensenten om, at saadan en Orden kan ikke vel være Forvirring. Men da vi ikke vide, hvad han smager under det Ord Forvirring, saa kunde vi læt forløbe os. Desuden er Manden ikke god at røre ved. Enhver der rører ham, bliver strax til Pedant, og han seer intet andet, end Pedanterie omkring sig. Det maa derfor beroe til vi faaer at vide, om han virkelig siger os imod.

Det vigtigste i Hr. Badens Chrestomathie, og som fortiener enhver Skole-Patrons Opmærksomhed, er dette, at han holder det Nye Testam. Læsning i Skolerne for skadelig.

Hermed siger Recensenten os heller ikke imod, lad være vi har aldrig lovet at ville holde med Hr. M. Baden eller ham. Lad den være skadelig! Nok for os, at Skaden følger ikke af de Grunde, Hr. Baden dertil har opgivet. Det har Recensenten rigtig nok indseet, og, som han er medlidende, saa vil han hielpe Hr. Baden med nogle andre Grunde af hans eget Magazin. Disse ere:

1) Af dem, som nyde den offentlige Underviisning er der neppe Een iblant Tive, som bestemmes til saadanne Embeder, i hvilke der udfordres en lærdere Indsigt i det Nye Test. Sandheder, end den, der kan faaes af dets Læsning i Modersmaalet.

Recensenten bruger atter her ovennævnte sit Privilegium, at begaae aabenbar Contradiction endogsaa mod Solen selv og Dagens Lys. Mængden, som kommer fra Skolerne, bestemmer sig strax til Theologien, og dertil skulde ikke udfordres en lærdere Indsigt, end der kan faaes af det Nye Test. Læsning i Modersmaalet? Man forundre sig ikke! Det er poetisk Frihed! Det er ikke for Manden jo kan sige Sandhed naar han vil. En vis Poet siger paa sin og alle skiønne Aanders Vegne:

Ἴδμεν ψεύδεα πολλὰ λέγειν ἐτύμοισιν ὁμοια
Ἴδμεν δ' ἄντ' ἐθέλωμεν ἀληθέα μυθήσασθαι.

det er:

Vi kan digte mangfoldige Løgne, der ligne Sandheder: Men vi kan og, naar vi endelig ville, sige Sandhed.

Kunsten synes Recensenten vel at forstaae: Ey Een iblant Tive, hedder det hos ham, bestemmes til saadanne Embeder, hvortil udfordres en lærdere Indsigt: Da han tvertimod, naar han vilde have talt Sandhed, burde have sagt: Ey Een iblant Tive bestemmes til saadanne Embeder, hvortil der ikke udfordres en lærdere Indsigt: Men dette λέγειν ἐτύμοισιν ὁμοια:

Atqve ita mentitur, ſic veris falſa remiſcet,
Primo ne medium, medio ne diſcrepet imum.

Det maa han endnu ikke have lært. Lyve kan han: men han veed ikke vel at indklæde sine Løgne: de falde strax i Øynene.

2) Det Nye Test. Læsning befordrer lidet eller intet profane Skribenteres Forstaaelighed, fordi det er skrevet paa den Helleniſtiſke Dialekt.

Her er det sluppen for Recensenten. Han havde i Sinde med en heel Hob Grunde ret at ophielpe Hr. Badens forsaldne Sag. Men der maa en Skielm have stiaalet ham dem fra. Thi han igientager kun det Hr. B. alt har sagt, og mod vores derimod giorte Indvending har Intet haft at erindre. Men lærde Mænd (thi vi maa vel ogsaa stride med en fremmed Myndigheds Vaaben) har bemærket, at Evangelisten Lucas har i begge sine Bøger skrevet saa godt Græsk, som man skal finde hos nogen profan Skribent. I Pauli Breve herſker en Lærdom, en Veltalenhed, en Zirlighed, en Fyndighed, en saa herlig Morale, som man hos ikke mange profane Skribentere skal opvise større Exempler paa. Hvorfor maa man ikke ligesaa vel i en Skole lære at kiende en helleniſtiſk Dialekt, som en joniſk, doriſk, eller æoliſk? Nu bibelsk Historie, hvorfor maa de Unge ikke lære den? Nu Dyd og Christendom, der-

som det skal være en Hoved-Sag for unge Mennesker i Skolerne, af hvad Bog kan den da bedre læres? Er det for at forstaae profane Skribentere, vi læse Bibelen? Nu mere! Hvad udfordres der ikke til at forstaae Logik, Metaphysik, Physik, Mathematik? Er det ikke et Arbeyde for de største og lærdeste Mænd? Saa sluttede Hr. B. om det Nye Test., og det samme gielder om hine Videnskabers Forklaring. Men bør derfor i Skolerne ikke gisres nogen Begyndelse med disse? Jo! siger man. Hvorfor da ikke ogsaa gisres Begyndelse med det Nye Test. Læsning, en saa væsentlig Deel af Theologien? Men man bør dog i ingen af Deelene qvæle de Unge med det Arbeyde, som skikker sig for de største og lærdeste Mænd? See! det er deels erindret, det erindres endnu mod Hr. Badens Beviis for Skaden af det Nye Test. Læsning i Skolerne. Recensenten har Intet haft at sige derimod, altsaa heller ikke mod os.

3) Naar vi hertil lægge den Erfarenhed, vi have af os selv og andre om den liden Nytte, som det græske Testamentes møysommelige Læsning har forskaffet os i de nioednere Aar, saa ønske vi, at de hvis Embede og Myndighed giver dem Leylighed og Magt til at forbedre Læremaaderne i Skolerne, vilde tage dette Forslag i et moedent Overlæg.

Deri har Recensenten Ret. Der ere mange dovne og skiødesløse Disciples, som aldrig ville føre sig deres Læreres møysommelige Arbeyde til nogen Nytte, og for hvilke al Læsning er møysommelig. Vi ønske derfor med Recensenten, at de, hvis Embede og Myndighed giver dem Magt dertil, vilde rense Skolerne fra dette Ukrud, som de lade voxe ud til det yderste og qvæle den gode Sæd. Rectores i Skolerne see ofte hellere paa mange, end gode Disciples. Gid Skole-Lærerne vilde fra Begyndelsen af vænne de unge gode Hoveder til at bruge Dømmekraften, som ofte qvæles af det meget, hvormed Hukommelsen alene bebyrdes. De skulde derved vænnes til med Agtsomhed og Nytte at optage hvert Ord af Lærerens Mund, for med Forstanden at fordøye det og siden levere det til Hukommelsen i Forvaring. Overhøringen ved Akademiet gid den ogsaa maatte derefter indrettes, paa det en brav Sko-

le-

le-Disciper, som i Skolen har brugt Forstand og Agtsomhed, kunde faae Leylighed til at underskille sig fra et skiødesløs Drog af en lykkelig eller slugvorn Hukommelse. Det hedder nu i mange Skoler: gaae hiem! læs over, læs op! sæt over! hvis ikke, hold frem! At oplyse de Unges Forstand med fornødne Begreber, til at see sig om efter i Livet og Videnskaberne: At forbedre deres Villie og lære dem efter sunde Regler at regiere sig selv: Giv os en Reformator, som veed at sætte os disse Forretninger i fuld Drift i Skolerne! Ham ville vi høre, ikke den, der vil giøre os det N. Tst. til en skadelig Skole-Bog. Ja, om en Contractions-Tabel, eller en Contract-Declination er bedst at lære for de Unge, det er iblant de Smaaheder, som overlades til enhver fornuftig Lærers bedste Skiønsomhed, og hvorfor den eene ikke bør dadle den anden.

Disse ere alle de Poster, udi hvilke Recensenten kunde synes at have sagt os imod. Men man seer nu, han lever med os i den største Harmonie. Hvad skulde han vel desuden vinde ved at give sig i Strid med os? Ney, han vil see sig om efter stærkere Fiender, førend han ryster sig. Og vi, turde vi vel, om saa var, føre Strid mod Gudernes Børn. Der siges jo, at alle Poeter med samt det heele Chor af Smagere og skiønne Aander, ere komne heele og holdne ud af Jupiters Hierne. At en Gud har født dem, det er vist, men om det er Jupiter eller Æolus veed man ikke. Er det Jupiter, da føder han paa mange Maader. Snart er et Foster kommen ham ud af Hiernen, snart ud af Laaret. Giennem hvilken Vey de skiønne Aander ere komne til Verden, veed man ikke. Men det veed man, at deres Oprindelse er guddommelig, og at de ere komne til Verden med de Privilegier, at de maa lyve saa meget, de lyste; at de maa tale, naar de lyste, i saa høy en Smag, at ingen kan forstaae dem, end ikke de selv sig selv; at de endelig maa sige alt hvad de ville, uden at bevise noget. Men den Ulykke følger dem med alt dette, at Ingen derfor desto mere skulde troe, hvad de sige. Det er ikke usædvanligt, af Guderne, at de saaledes begave deres Børn og hvem de have kiær. Saa skal jo Apollo have begavet en vis Kierling med den Gave, at hun kunde spaae saa meget hun vilde, men at aldrig nogen skulde troe hende. Det er en forbandet Sag for Spaa-Kierlinger og skiønne Aander. Det kan Ingen nægte.

Men

Men de blive dog Gudernes Børn, hvorom Alting er, og man maa ſee til, hvem man har at ſtride med! Vor gode Ven maa derfor have os undſkyldte, at vi ikke tør bryde Freden. Vi erindre os vel, hvad Heſiodus har ſagt:

Ἄφρων δ' ὃς κ' ἔθέλοι πρὸς κρείσσονας ἀντιφερίζειν
Νίκης τε φέρεται προς τ' αἴχησιν ἄλγεα πάσχει.

Derfor ville vi altid betænke:

—— —— Qvid valeant humeri, qvid ferre recuſent.

Recenſenten har kun vildet hielpe Hr. Baden til den Munthiſke Grammatiks Forringelſe, et Arbeyde, af hvilket han med Sandhed kan roſe ſig ligeſaa meget ſom hiin

—— —— —— Currus auriga paterni
Qvem ſi non tenuit, magnis tamen excidit auſis.

Vi blive da ved hvad vi har ſagt. Med al den Høyagtelſe, vi bære for Hr. Mag. Baden, ſaa troe vi dog ikke, at han er ligeſaa lykkelig i at reformere, ſom en duelig og habil Skolemand, og vi kan ikke anſee en Grammatik, der fattes en ſaa væſentlig og vigtig Deel, ſom Syntaxis er, for andet end et ufuldſtændig Compendium. At udarbeyde en Syntaxis ſammendraget af Kilderne ſelv, og ikke afſkrevet af nogen anden, var et Arbeyde, Hr. Baden aldrig lættere kunde ſlippe fra, end ved at erklære den for unødvendig. Men hans Compendium bliver dog godt for ſaavidt, ſom det ſtrækker ſig, og Hr. Baden bliver i vore Tanker desuagtet ſtedſe en arbeydſom, flittig, værdig og duelig Skole-Lærer. At forringe ham derunder, at erklære reent ud, at han dertil ikke beſad den fornødne Duelighed, formedelſt Mangel paa Indſigt i det Sprog, ſom han af ſin allerhøyeſte Øvrighed paa høy Recommendation er beſtikket til at lære, det var at berettige ham til at fordre os til offentlig Regnſkab for hvorledes vi bruge vor Pen, og det er noget vi derfor vil overlade til en Recenſent, ſom har Mod og Frækhed nok dertil, ſom ikke frygter, at man vil lade ham opſpørge, for at befrie en brav Mand fra Mistanke, for at have giort, hvad ſom en eller anden ubehøvlet grov Karl, der ikke ſkaaner nogen Mands Ære, fordi han ſelv har bidt Hovedet af al Skam, kan faae i Sinde at indſende til Adreſ-

ſe-

se-Contoiret for at føre Forlæggerne i Fortræd. Et saadan Puds har man hørt skal tilforn af en anden Pasqvillant være spillet de godt Folk. Vi kan for Resten ellers ikke undlade at mælde noget om det Rygte, som vi høre dey gaaer i Byen. Man skal have Hr. Mag. Sahl mistænkt for tvende vore Recensioner, den eene over Hr. Mag. Badens Oversættelse af Taciti Agrikola, den anden over hans græske Grammatik. Der siges da, at Mag. Baden skal igien, for at hævne sig, have recenseret Hr. Mag. Sahls Oversættelse af Cato den ældre, som Manden ey engang endnu har offentlig udgivet. Hvad Hr. Mag. Sahl angaaer, da, lad være det just ikke kan geraade ham til nogen Vanære, at man mistænker ham derfor, dersom ellers vore Recensioner ere af den Beskaffenhed, at Ingen har nødig at skamme sig derved, saa ere vi dog bedre forsikrede om Mandens Beskeedenhed, end at han skulde tænke, der var Ingen kunde recensere en latinsk Oversættelse, eller græsk Grammatik, end han. Men Hr. Baden, skulde han vel have studeret næsten et heelt Fierding-Aar paa saa nedrig en Hævn? skulde han ikke have vidst at indlægge sig større Ære med at besvare vore Recensioner, da vi saa villig modtage grundige Besvarelser, da vi ville takke for enhver Feyl man forelægger os til vore Recensioners Forbedring eller Rettelse? Kort sagt, skulde han offentlig ville beskiemme en Mand, offentlig dømme ham fra den Indsigt, som hans Øvrighed troede han besad, da den beskikkede ham til hans Embede, og uden hvilken den aldrig skulde have giort det? Men vi har blot anført det som et Rygte, og lagt til, at der siges saa, for efter Recensentens Tænkemaade at giøre det til en Kierlinge-Fabel, som vi for Hr. Badens Skyld ønskede det maatte være. Men vi seer af lærde Tidender 1766. No. 15. at Hr. Mag. Sahl aldrig saa snart hørte, at man havde ham mistænkt for en Recension, som indbefattede et eeneste og endda tvetydig ærerørigt Ord, førend han offentlig lagde sig det fra. Nu vente vi vist, Hr. Baden giør det samme. Vi meene, han kan og bør paastaae, at Forlæggerne bør nævne Recensenten. Det er jo hans Ære det gielder. Kan nogen ærlig Mand være bekiendt at bære Mistanke for en saa ærekiændig Recension, lad være Personen den angaaer, kan og bør have Mod nok til at foragte den? Men i Mangel af hans Erklæring, ville vi fremdeles troe, at hvad der siges, hvad

der

der fortælles, kan, i vor Danske Sprog saavel som i det latinske, være en upaatvivlelig Sandhed, og overlade vi da til høyere Eftertanke, om Manden herefter bør forrette et Embede, hvortil en saa vigtig Person, der selv er bekiendt for en duelig og habil Mand, har offentlig forsikret, han ikke besidder den fornødne Indsigt og Duelighed, eller Recensenten bør tilholdes at giøre Regnskab for sin Skrivemaade.

*** *** ***

Hr. Voltaires Brev og Vers til Kong Christian den VII. i Anledning af en Gave, som Hans Majest. havde skiænket til den ulykkelige Familie de Calas: Ligeledes Grev O. M. Rantzaus Vers ved samme Leylighed, tilsammen i det Franske Sprog indførte i de Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager under No. 13., oversættes saaledes, som følger, til videre Bekiendtgiørelse, af

M. Femmer.

Stormægtigste Konge!

Det Brev, hvormed Deres Majestæt har værdiget mig, kom mig til at græde af Følelse og Glæde. Deres Majestæt giver tidligen store Exempler. Deres Velgierninger trænge igiennem til nasten ubekiendte Lande af den øvrige Verden. De giøre til Underdanere alle dem, som høre tale om Deres gedgiørende Ædelmodighed. Det er i Norden, hvor man bør reyse for at lære at tænke og blive følelig. Dersom min Affældighed og mine Svagheder tillede mig at følge mit Hiertes Drift og Tilskyndelse, saa skulde jeg komme at nedkaste mig for Deres Majestæts Fødder. Den Tid, da jeg havde Geist og Indbildnings-Kraft, skulde jeg have giort Vers nok, for at svare til Deres Majestæts indtagende ubundne Stiil. Antag i Naade disse magtesløse og liesom døende Bemøyelser af et Menneske, som ikke bedre kan udtrykke den Vidtløftighed af Tanker og Følelser, som Deres Dyder opvækker i hans Hierte. Jeg ønsker Deres Majestæt ligesaa stor Lykkelighed, som De skal have en sand og virkelig Ære. Jeg forbliver ꝛc.

O ædel-

O ædelmodig Prints! o høyt og ømt Gemytte!
Hvi vil Du udenlands saa hielpsom understytte
De Stakler, som Uret saa voldsom fældede?
Jo! blant Dit eget Folk er Ingen slig at see.
Saa stor Velgierning vil forplante allevegne
Din' Dyders store Lys til Jordens sidste Egne.
Du ønsker, at Enhver, hvor Folk befinde sig,
Vil øve Ret, og hver maa leve lykkelig.
Historien har giort os nok af slige Helte,
Som paa Naboer sig med Sverd og Ild indvelte:
Din Godhed vinder meer', end de ved Krig og Felt:
Hvo Folk lyksaliggior, han er en ægte Helt.

Grev Rantzaus Vers i Anledning af det foreſtaaende.

Naar denne Franſke Orpheus om Dig, vor Konge! taler,
Han da for vor Lyksalighed tillige er en Tolk:
Vi troe ham som en sand Skribent, om han Dig end afmaler
Som Konge, ja som Fader for al Jorderiges Folk.
Formedelſt Dine store og ret Kongelige Dyder
Skal Ødelæggende, dog saa berømte, Helte see,
At man for mere gyldige Aarsager Æren nyder,
End de, som fletter Ærens-Krants for Land-Indtagere.

Foreſtaaende 2de Vers paa Latin:

Cur, Princeps! anime o tener, ingens & generoſe!
Tam procul in noſtra regione reqviris, & idem
Erigis oppreſſas per jura injuria mentes?
Cur? qvia ſic o ſic jacet uſqvam nemo Tuorum.
Munere regali tanto Tua plurima virtus
Prodiit in ſcenam, ſpectanda probandaqve terris:
Tu velis, ut vivant homines ubicunqve beati,
Tu velis, ut degant juſtumqve æqvumqve colentes.
Hiſtoria Heroum ſatis heu! fabricavit eorum,
Luctificos qvi finitimis movere tumultus.
Amplius, horum armis, Tua Rex! benefacta triumphant:
Qvi populos beat, eſt populorum victor & Heros.

Hicce

Hicce cliens Phœbi, cygnuſqve canorus in orbe
Commada noſtra canit, Te, Princeps rite canendo.
Te facit humani generis Regemqve Patremqve,
Ille Tuis tamen eſt locuples & candidus auctor.
Jamqve Tuas propter virtutes, Principe dignas,
Iſti, uti ſcripta vocant, Heroes cæde cruenti
Diſcent, qvod meritis melioribus, ac qvibus ipſi
Immortale decus ſibi ſumunt, gloria cedat.

Anmældelſe.

Petersborg. I forrige Aar har P. L. le Roy, Profeſſor i Hiſtorien ladet trykke følgende lidet Skrift: Relation des Avantures arrivées a quatre matelots Ruſſiens jettés ſur une Isle deſerte &c. Denne liden Hiſtorie ſynes at have alle Troværdigheds Mærker. Et lidet Fiſker-Skib blev af Vinden drevet til en Ø, ſom ikke er Ruſſerne ubekiendt, og i deres Sprog heder Maloy Brun. De fandt der en temmelig bequem Hytte opbygt af Ruſſerne. Af noget Jern, ſom Havet kaſtede til dem efter et Skibbrud, kunde de ſmedde ſig tvende Lantſe-Jern. De forfærdigede ſig ogſaa en Bue af Roeden af et Fyrretræe, hvilket de ligeledes fik af Havet. Med diſſe faa Vaaben nedlagde de Ræve, Reensdyr og Biørne, og ernærede ſig under den 77 og 78 Grade, og paa en Ø, hvor intet voxede uden Skee-Urt og Jord-Moſe. De lærte at giøre ſig Klæder af Reens-Dyrs Huder, ſom de garvede med Dyrets Iſter. De holdt Skiørbug ude ved friſk Reens-Dyrs Blod, ved Skee-Urt og ved idelig Bevægelſe. Een af dem aleene, ſom var lad, og ikke vilde drikke det friſke Blod, faldt i denne Sygdom og døde. De miſtede Solen alerede den 26de Octobr. og ſaae den igien den 4de Februar., men fra den 11te April til den 8de Auguſt. havde de den beſtandig paa Horizonten. Kulden var ſtørſt i Sønden-Vind, og i Nov. og Dec regnede det næſten altid. Efter 6 Aars Forløb bleve de rædde de ved et Ruſſiſk Skib.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 25.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 18de Junii 1767.

Følgende for Aaret 1766 til Rectorem Magnificum indleverede Priis-Skrifter, nemlig: A. In Biblicis. 1) Den Afhandling over Matth. XII. 36, ſom har til Deviſe Matth. XV. 11. —— 2) Den Afhandling over 1 Joh. V., 16. 17, med Deviſe: Ut felicior eſt, &c. —— B. In Philoſophia morali. 3) Den Afhandling ſom er paaſkreven: Hoc ab homine exigitur &c. —— C. In mathematicis. 4) Den Afhandling med Paaſkrift: Quo tanta motu machina vertitur, &c. —— D. In hiſtoricis. 5) Den Afhandling, ſom har til Deviſe: Quidquid præcipias, eſto brevis, ere med Excellentiſſimi, & Illuſtriſſimi Domini Patroni approbation af Conſiſtorio agtede værdige til at belønnes med de udſatte Priſer. Men, ſom man af Mangel paa de ellers forlangte forſeglede Seddeler, hvorudi Auctorum Navne ſkulle findes, endnu tildeels er uvidende om, hvo der haver forfattet enhver af diſſe Afhandlinger, ſaa ſkulle jeg hermed paa Conſiſtorii Vegne anmode de endnu ubekiendte Forfattere, at de jo før jo hellere ville indfinde ſig hos Rectorem Magnificum Hr. D. og Profeſſor Cramer, og der legitimere ſig, ſom de rette Auctores til fornævnte Priis-Skrifter.

B. G. v. Obelitz,
h. t. Secretarius Conſiſt.

Den Danſke Atlas eller Kongeriget Danmark, med dets naturlige Egenſkaber, Elementer, Indbyggere, Vexter, Dyr og andre Affødninger, dets gamle Tildragelſer og nærværende Omſtændigheder i alle Provintzer, Stæder, Kirker, Slotte og Herregaarde. Foreſtillet ved en udførlig Lands-Beſkrivelſe, ſaa og oplyſt med dertil forfærdigede Landkort over enhver Provintz, ſamt ziret med Stædernes Proſpecter, Grundridſer, og andre mærkværdige Kobberſtykker. Efter Høy-Kongelig allernaadigſt Befaling, ved Erich Pontoppidan, fordum S. S. Theol. Dr. Prof. og Procancellarius ved Kiøbenhavns Univerſitet, ſamt Medlem af det Kongel. Kiøbenhavnſke og Keyſerlig Petersborgſke Videnſkabs-Societet. Ved Kongel. allernaadigſt Privilegio for A. H. Godiche og hans Arvinger. Tomus III. Kiøbenhavn 1767. 3 Alph. 20 Ark i 4to.

Vi anføre her en IIIdie Tome af det vigtige og vidtløftige Værk, hvis Forfatter, den berømmelige Hr. Procantzler E. Pontoppidan, Forſynet kaldte bort fra Verden førend han kunde faae lagt den ſidſte Haand derpaa, da han ey engang kunde efterlade Publikum nogen ſynderlig Forhaabning om dets Fuldførelſe. Dog var han næſten bleven færdig med denne 3die Tome i Manuſcript, og havde alt giort en temmelig Samling til de følgende Skrifter. Efterat nogle Forhindringer, ſom i Begyndelſen laae dets videre Fortſættelſe i Veyen, vare bortryddede, blev det endelig ved offentlig Auction tilſlaget nærværende Forlægger, Hr. A. H. Godiche, ſom tilforn havde trykt de tvende første Tomer. Han blev derved Eyer, ey alene af Haandſkriftet til denne 3die Tome, og en temmelig ſtor Samling af ſkrevne Efterretninger om Jylland, men endog første Forlæggers Rettighed til at fortsætte og bekoſte Værket til Enden. Man tør altſaa ikke frygte for Værkets Undergang, efter det Haab ſom Forlæggerens bekiendte Flid og Arbeydſomhed giver os om dets Fortſættelſe til Publici Fornøyelſe, og det ſaa meget mindre, ſom Hr. Etats-Raad og Præſident i Fridericia, Hans de Hoffmann, har ladet ſig overtale til at forfærdige de 4re Jydſke Stifter, og af de forefundne

fundne Documenter, som sal. General-Major de Thurah, og sal. Procanzler Pontoppidan have samlet, har udarbeydet om ethvert Sted en Concept, som han har sendt til en brav Mand i hver Kiøbstæd, der samme har igiennemgaaet, og tilsat det Manglende. Ligemaade har han ved Correspondence overalt i Jylland tilveyebragt, hvad der fattedes, og derved faaet Værket complet, saa at Aarhuus- og Viborg-Stifters Beskrivelse allerede i Haandskrift var Forlæggeren tilsendt, da denne Tome kom for Lyset, og lovede han da med første at vilde tage dem under Pressen. Nærværende Tome er efter Authors Død bleven giennemseet og fra Trykken corrigeret af Hr. Justice-Raad og geheime Archivarius Langebeck, samt af Forlæggeren formeret med 13 Kobbere flere, end tilsænkte vare, saa at i denne Deel befindes 75 Prospecter og Grundtegninger og desforuden 5 Carter. Det IIdet Bind skulde have forestillet ganske Siællands-Stift med Bornholm, Møen og flere underliggende Øer. Men som Kiøbenhavns udførlige Beskrivelse tilligemed 10 Siællandske Amter vilde have giort den 2den Tome alt for stor og bekostelig, saa maatte den sal. Forfatter spare en Deel deraf til denne næstfølgende 3die Tome. Herudi indbefattes da den søndre Deel af Siælland, med Møen og Bornholm, samt Fyen, Lolland, Falster og Langeland, og er 30 Ark større end den 2den Tome. For Resten er Værkets Indretning og Beskaffenhed allerede tilstrækkeligen bekiendt af de foregaaende Tomer. Vi skulde vel af hver Capitels Indhold have anført til Prøver eet eller andet mærkværdigt Stykke. Men som der af disse befindes mange, og vi meene de bør søges af Læseren selv i et Værk af den Art, saa ville vi tilsidesætte den Vidtløftighed, sammes Afskrivning og Aftrykkelse udfordrer, og nøyes med blot at anføre Capitlernes Indhold. Cap. 1. om Corsøers og Antvorskovs Amter. Cap. 2. om Ringsteds og Sorøes Amter. Cap. 3. om Vordingborg og Tryggevælde Amter. Cap. 4. om Møens Amt. Cap. 5. om Bornholms Amt i Almindelighed. Cap. 6. om Bornholms særdeles Beskaffenhed. Cap. 7. om Lollands Stift og dets naturlige Egenskaber. Cap. 8. om Lollandske Antiquiteter og historiske Tildragelser der i Landet. Cap. 9. om Kirke-Sognene, Landsbyer og Kiøbsteder i Lolland. Cap. 10. om Adelige Gaarde og Herre-Sæder i Lolland. Cap. 11. om Falster eller Nykiøbings Amt i Almindelig-

lighed. Cap. 12. om Kiøbſtæder og Landsbyer i Falſter. Cap. 13. om Fyens Stift og dets naturlige Egenſkaber. Cap. 14. om Fyens Antiqviteter og hiſtoriſke Tildragelſer. Cap. 15. om Landets Deeling og Odenſees Amt i Særdeleshed. Cap. 16. om Rugaards Amt tilligemed Herregaardene i begge diſſe Amter. Cap. 17. om Hindsgoves og Aſſens Amter. Cap. 18. om Nyeborgs Amts Indhold i Almindelighed og ſærdeles om dets Landsbyer og Kiøbſtæder. Cap. 19. om Herregaardene i Nyeborgs Amt. Cap. 20. om Tranekiær-Amt paa Langeland. Forlægeren til Værket har ellers ikke ſparet endten Flid eller Bekoſtning til dets pyntelige og fuldkomne Fortſættelſe, og lover fremdeles ikke at ville ſpare derpaa, ſaafremt Værket tilligemed hans hidindtil derpaa anvendte Møye og Bekoſtning maatte finde Publici Yndeſt og Biefald, hvilket vi og enhver Patriot oprigtig ville ønſke og nok tør love ham af et Værk, ſom en ſaa brav og lærd Mand, ſom Hr. Præſident Hoffmann, har lagt Haand paa. Det bliver vel i den Henſeende ikke at befrygte, at han af Mangel paa Afſætning, ſkulde ſtandſe med ſaa vigtig et Værks Fortſættelſe. Som vi høre, ſkal der heller ikke være Tegn dertil, og vi haabe med det første at ſkulle faae en 4de Tome af Værket og første Deel af Hr. de Hoffmanns Arbeyde at anmælde.

Henrich Martin Gottfried Köſter, Prorektors zu Weilburg, Gedanken von den niedren und hohen Schulen. Frankfurt am Mayn hos Johann Auguſt Raſpe. 1765.

Forfatteren har ikke længe tilforn udgivet Anweiſung, die Sprachen und Wiſſenſchaften vernünftig zu erlernen und ordentlich zu ſtudiren. Det havde været hans Forſæt at lade nærværende Afhandlinger følge dermed. Men, ſom han mærkede, at dette hans Skrift derved vilde blive for vidtløftig, og det formedelſt ſit Indhold heller ikke ſtod i nogen nødvendig Forbindelſe med diſſe, ſaa har han hellere deraf vildet giøre et beſynderlig Værk, hvis

Første Stykke

handler om de ringere Skoler i Beſynderlighed. Skoler, ſiger

ſiger Forf., ere at regne iblant de fornemmeſte Sælſkaber i det almindelige Liv. De ere vor tilkommende Lykkes Plantesteder, Kilderne til alle øvrige Stænder, hvis Indflydelſe i alle det menneſkelige Livs Forretninger aldeles ikke kan nægtes. Men med de fleſte Skoler er det ſlet beſtilt, og underſkiællige Aarſager lade ſig dertil angive. Nogle og de fleſte ligge hos Lærerne ſelv: Andre Grunde ſig i Skolernes ganſke Indretning: hvorudi deels atter Lærerne, deels Skolens Forſtandere have Skyld

Ordentligviis holder man den for en god Skolemand, der forſtaaer de i Skolerne forekommende Sprog og Videnſkaber. Men det er ikke nok. En Lærer maa desuden beſidde en læt, ordentlig, fornuftig og behagelig Læremaade. Forf. beklager, at man træffer ſaa faa, der lægge ſig efter Skole-Sager, hvilke de fleſte anſee for ſmaa og deres Bekymring uværdige Ting. Beſlutte de endelig at antage en Betiening ved en Skole, ſaa ſkeer det af Nød, fordi de endnu ikke har kundet bekomme noget andet bedre og bequemmere Embede, hvilket de dog imidlertid ſtedſe have for Øyne. Dette geraader Ungdommen i Skolerne til ubodelig Skade. Billig burde viſſe Perſoner, ſom have Lyſt og Dueligheb dertil, giøre ſig en Hoved-Sag af at ſtudere Skolevæſenet. — Een af Aarſagerne hvorfore ſaa faa ville være Skole-Lærere, er denne, at man bebyrder dem med alt for meget Arbeyde. Paa de fleſte Steder ere de tillige Prædikantere, eller maa forrette andre Prædikanteres Arbeyde. Hvis ikke det, ſaa maa de dog undertiden med en ringe Beſoldning plage ſig med Arbeyde den ganſke Dag. Næppe have de Tid til at hvile ud af deres Arbeyde, og foretage ſig de nødvendige Legems Bevægelſer, uden hvilken Sundheden umuelig kan vedvare. Det er kiedſommeligt ſaa vel for Lærere, ſom Diſciepler, naar Læſe-Timerne ere alt for mange. Begge have deres Forretninger hiemme, ſom ogſaa maa oppartes. Begge behøve Roe og Forandring. Ofte giver man Diſcipler uden for Skole-Timerne ſaa meget unyttig Tøy, at lære uden ad, at de beholde ingen Tid tilovers til at forrette de nødvendige Legems-Bevægelſer, eller læſe en god Bog. Alle tilladelige Fornøyelſer blive dem betagne, og de blive vandte til at anſee Skolen ſom et Slavehuus. Saa vel Lærere, ſom Diſcipler, overvældes af alt for meget Arbeyde. Forf. forſikrer, at i mange Skoler, hvor Diſciplerne daglig maa ſidde 9 til 10 Timer,

ſkeer ikke, med Strænghed at tale, nogen Underviisning uden i de 6. Hovederne maa nødvendig ſloves ved at ſidde ſaa længe. Een Time, anvendt med et oplivet og munter Sind, er bedre, end tre, udi hvilke man er keed af Arbeydet. Det gaaer i den Fald ligeſaa med Læreren, ſom med Diſciplerne. Han bør desuden ogſaa have nogen Tid for ſig til gode Skrifters Læsning. Forſømmer han denne, vil han ſnart blive til en Pedant, der vænner ſig til en vis Slendrian, og, naar han har været 15 til 20 Aar ved en Skole, bilder ſig ind, at Lærdommen ſtaaer endnu paa den ſamme Fod, ſom da han tiltraadde ſit Embede. De fleſte Lærere begaae den Feyl med deres Diſcipler, at de beſvære dem med at lære alt for meget uden ad, uden at lade dem arbeyde med Forſtanden. Nogle følge derudi den gamle Slendrian, andre deres Uvidenhed og Magelighed. De indbilde ſig, at de først ret vide, hvad de have lært uden ad efter Ordſproget: Tantum ſcimus, quantum memoriâ tenemus. Hvad hielper det at lade dem oplæſe hele græſke Kapitler, hebraiſke Pſalmer, Taler af Cicero og Virgil. De maa, ſiger man, have noget Hiemme at beſtille, at de ikke ſkulle løbe for meget omkring. Bedre, at de løbe omkring, end at ſidde og plage deres Hukommelſe med noget unyttig Tøy, ſom kun opvækker deres Ækelhed for Studeringer, og beſtyrker dem i deres Tanker om deres Læreres egenſindige Pedanterie. —— Det finder heller ikke hans Bifald, at man i Skolerne tilbringer megen Tid med Dictering. Diſcipler maa mere høre til og eftertænke, end ſkrive. Gemeenlig, naar man i Pennen vil forfatte det Nærværende, taber man det Følgende. —— Med Tugten er det og i mange Skoler ſlet beſkaffen. Man underſkiller ikke Gemytterne, man afretter det eene, ſom det andet. Ved Tvang og en tyranniſk Strænghed giør man dem Skolen til et Fængſel og deres Skolegang til et Slaverie. Det er nok man ſtraffer de grove Forſeelſer: de ſmaa bør man overſee. Ved fornuftige Foreſtillinger og ved at give ſig en alvorlig Anſeelſe, udretter man mere, end ved Hug og Slag. Dog gives der de grove og vanartige Naturer, ſom ey kan undvære de ſidſte. —— Ogſaa dette er een af Lærernes Feyl, at de undertrykke hos Diſcipler den ædle Ærekiærhed og vænne dem til en ſlaviſk Frygt. Det er naturligt, at man maa giøre nogen Underſkiæl imellem dem, og behandle Folk af 18, 20 og flere Aar, ſom ofte gives i

Sko-

Skolerne, langt anderledes, end ſmaa Børn og modtvillige Drenge fra 12 til 14 Aar. — F. beklager, at Diſciplerne ved de fleſte Skoler har ingen Leylighed til at lære en høflig Opførſel. Sielden komme de i artige Sælſkaber. Den ringeſte, ſom ſtaaer i nogen Betiening, og mange Borgere anſee dem for uværdige og alt for ringe til deres Omgang. Skylden ligger ofte hos Lærerne, ſom ſelv ikke begegne dem paa en høflig Maade, da de dog derudi burde gaae Andre for med deres Exempel. Han misbilliger i den Henſeende den Kloſter-Geſtalt nogle Skoler har, udi hvilke Diſciplerne ere indſluttede med deres Lærere og udelukte fra Sælſkab og Omgang med andre Folk, fra alle uſkyldige Fornøyelſer og Forandringer, ſom ere dem nødvendige. — Endelig kommer F. til Læremaaden, udi hvilken de fleſte Feyl begaaes. Sprogene ere ganſke viſt en nødvendig Sag. Dog ere de kun Hielpemidler og Forberedelſer til Videnſkaberne. Det er allerede ey en ringe Feyl, at man intet lærer i Skolerne uden Sprog, og ikke faaer nogen Forſmag paa Videnſkaberne. Nogle Skole-Lærere anſee det latinſke Sprog for deres Skabnings yderſte Øyemærke. De giøre meget af Lærebøger, ſom ere ſkrevne i en god Latin, om de end ellers vare nok ſaa ſlette og elændige. F. laſter det ſom en Feyl, at man bruger latinſke Lærebøger til Videnſkaberne. I den Henſeende anſeer han Erneſti latinſke Philoſophie for unyttig. Naar man ſkal lære 2 Ting paa eengang, Sprog og Videnſkab, ſaa lærer man ingen ret. Sproget lærer man bedſt af gamle Skribentere. Men i de fleſte Skoler læres det kun ſlet og Diſcipler øves ey i at tale det. — Modermaalet er i Skolerne ſlet foragtet. Skaden deraf ſporer man mærkelig i ſine Forretninger. Man har derfore ſaa mange ſlette Prædikantere og Skribentere, der ey engang vide at adſkille de pøbelagtige Talemaader fra de anſtændige. — Det Franſke Sprog værdiger man ingen Agt i Skolerne. Paa det græſke og hebræiſke anvendes for megen Tid, og man opholder ſig derudi for meget med grammatiſke Smaaheder. — Hiſtorien og Geographien foredrages gemeenlig, ſom et blot Hukommelſes-Værk, og den lærde Hiſtorie, der var ligeſaa nødvendig, ſom den politiſke, bliver ganſke forſømt. Unge Menneſker lære ſaaledes ey at kiende gode Bøger, ſom ellers ere i alle Folkes Hænder, og de fleſte Skole-Lærere ere vandte til at foragte ny Skrifter. — Oldſagerne, hvis Kundſkab er ſaa nødvendig

til at forſtaae de Gamle, lære de ſielden efter nogen ordentlig Lærebog. — Med de ſkiønne Videnſkaber er det ſletteſt beſtilt. Af det væſentlige i Digte- og Talekunſten, om dens Grunde og Regler, lærer man i Skolerne ſlet intet, ey engang ſaa meget, ſom at ſkrive et godt Brev i ſit Modersmaal, end ſige anføres til at tænke og udarbeyde nogen Materie. Af Muſik, Malerie og Dands vilde F. man i Skolerne ogſaa burde lære noget. De, ſiger han, ſom regne Dandſekunſten iblant ſyndige Beſkæftelſer, øem regne Verden iblandt Pedanter. — Af Philoſophien hører man faſt intet uden gamle Kunſtord og Griller, og i Mathematiken gaaer man Haandværksmæssig til Værks. En Forſmag paa diſſe Videnſkaber burde man billig bringe med ſig til Univerſitetet. — Med den Maade, hvorpaa Theologien læres i Skolerne, er Forfatteren heller ikke fornøyet. — Af Lovkyndigheden og Lægekunſten hører man ey engang Navnene. — F. vilde, kort at ſige, at unge Mennesker i Skolerne ſkulde bringe med ſig til Akademiet et kort Begreb om alle Lærdommens Deele.

Nr. kommer F. til de Feyl, ſom ere grundede i Skole-Væſenets Indretning, ſom er en mere kilden Sag at røre ved. — Til at have Opſigt med en Skole, behøves en redelig og upartiſk Mand, ſom beſidder Indſigt i Skole-Sager og den ſande Læremaade. Dog var det bedſt, at ſamme blev overdragen til flere. Det er Skole-Lærerens Pligt at eftergive, naar en Sag har ſin gode Grund og kan udføres. Dog bør ogſaa deres Forſlag høres, naar de ere grundede. En Skole-Forſtander bør ikke anmaſſe ſig en uindſkrænket Myndighed, men hans Befaling bør være ledſaget og underſtyttet med Grunde. Ey heller bør en Lærer chicaneres med ſmaae Ting, ſom man gemeenlig driver meeſt paa, da hans Embede kan ſkaffe ham nok af Fortrædeligheder. I Henſeende til Lectionernes Forſkrift har F. vel erindret, at alle Claſſer i en Skole burde ſtaae i en ſaa nøye Overeensſtemmelſe med hinanden, at en følgende Lærer altid kan bygge paa den Grund, ſom den foregaaende har lagt, og i Planens Udarbeydelſe bør man aldeles have Lærdommens nærværende Tilſtand for Øyne. — Læremaaden ſelv kan man ikke foreſkrive nogen Lærer. De fleeſte ere ſaa indtagen af deres egen, og ved Aarene ſaa forhærdede derudi, at de lade ſig ikke indbilde nogen bedre. Mænd, om

hvis

hvis gode Læremaade man er eller snart kan blive overbeviist, bør ikke plages med nye unødvendige Forskrifter. Det er nok, at Disciplernes Fremgang i det fastsatte Tidsrum er saa stor, som kan forlanges, og i den Fald ligger det ikke Magt, hvordan Lærerens Methode har været beskaffen. —— Skolernes Forbedring er en Sag, man mere har at ønske, end haabe. Lærerne forhindre den selv af en indbildt Tillid til deres Erfaring og Indsigt. Nogle hænge alt for meget ved det Gamle, og have endten ikke Forstand eller Mod nok til at forandre deres Forgængeres Læremaade. „En pedantisk Stolthed, siger F. „ er en Sag, som man alt for længe siden har bebreydet Sko„ lefolk. Den kommer ofte af Uvidenhed. Thi det er en be„ kiendt Sag, at de som vide mindst, bilde sig meest ind om „ deres egen Duelighed. De kiende ikke Lærdommens store „ Omfang. De troe, at de have opnaaet det høyeste Maal, „ lad end være, de endnu ere langt borte derfra. Der gives „ et Slags Folk, der anse alle dem for deres Fiender, som „ ere af andre Tanker. De lade sig ikke omvende, man sige, „ hvad man vil. De ere for stolte til at aflægge deres Mee„ninger, og om nogen understaaer sig til at foreslaae Forbe„dringer, saa ansee de sig alerede som fornærmede, og det „ saa meget desto mere, jo yngre den er, som giør det.“ I sær har Alderdommens Fordom hos mange meget at sige. Man beraaber sig immer paa de Gamle, der ogsaa vare forstandige Folk, og har indrettet Sagen saaledes. Men F. har vel erindret, at Verden ikke retter sig efter Skolerne, men Skolerne maa rette sig efter den. „ Private Absigter ere „ nogle, og Uvidenhed andre til Hinder i at antage Sand„ hed hvor den foreholdes dem. De komme til en Sko„ le, førend de nogensinde har eftertænkt den sande Læremaa„ de. De finde der en gammel Slendrian, hvilken de strax „ anse for den bedste Methode. De finde den begvem og ma„ gelig for sig, efterdi det er dem for møysommeligt at see sig „ om efter en bedre Vey. Mange Lærere have intet fuldstæn„ digt Begreb om Lærdommen. De have til deres Tid bragt „ det til en vis Grad i Videnskaberne. Nu studere de ikke vi„ dere, siden de have bekommet et Embede. Alt hvad der i „ den lærde Verden er kommen for Lyset siden deres Embeds „ Tiltrædelse, bliver dem ubekiendt. De forblive da ved det „ Gamle og drømme ikke engang om, at Verden siden den „ Tid er meget forandret. En Skole-Lærer er mere end no-

„ gen anden forpligtet til i sit Embede at fortsætte sine Stu„ deringer.“ —— Man maa være billig i at udtolke F. Meening. Han vil ikke sige, at en Skole-Lærer burde rette sig efter alle ubetydelige og tilfældige smaa Forandringer. Det er kun de nyttige, som sigte til Lærdommens væsentlige Forbedring og Udbredelse, han vil man skal rette sig efter. Fremdeles kan ogsaa Skole-Forstanderne ved Partiskhed og Herskesyge, og Overigheden, i det den ikke ved Bekostningerne vil understøtte Videnskaberne, hindre Skolevæsenets Forbedringer. F. beklager, at de fleste, som foretages, betræffe gemeenlig smaa Ting, og ere ikke den Larm værd, som derover giøres, da Feylene sielden fra Grunden af opryddes. Iblant de forhindrende Aarsager, regner han ogsaa, deels Mangel paa de fornødne Indkomster, deels alt for liden et Antal af Lærere, ofte Mangel af Smag i Videnskaberne, ofte Ufølsomhed med det almindelige Bedste. Kort at sige, alle de Lidenskaber, hvorefter Menneskene pleye at handle, kan foraarsage Vanskeligheder og lægge Hindringer i Veyen for muelige, nyttige og fornødne Forbedringer. Man indvender og imod foreslagne Forbedringer, at samme maatte geraade de foregaaende Lærere til Fornærmelse og Bebreydelse, da disse dog, uden de foreslagne Forbedringer, har skaffet lærde Folk fra sig. Den første Post agter F. ikke værd at besvare. Ved den sidste giør han den Anmærkning, at Antallet af disse lærde Folk er ikke nær saa stor, som man bilder sig ind, og at de fleste har endda ikke saa meget deres Skole-Lærere at takke, som deres eget Genie og egen Flid, der har siden opfyldt de Mangeler, med hvilke de kom ud fra Skolen. — Saavidt det staaer til os, bør man helst vælge den Skole, man har mindst at udsætte paa. Det er ubilligt, at nøde Folk til at besøge endten en lavere eller høyere Skole, saa længe den ey er saaledes indrettet, at man i den behørige Tid kan lære det fornødne. Men har man intet betydeligt paa en Skole at udsætte, bør Landets Børn billigen være forbundne til at besøge den. — Mange Skoler kan ved alle gode Anstalter ikke naae den forønskte Fuldkommenhed, fordi Leve-Stedet, hvor de ere anlagte, er alt for kostbar. —— Man maatte vente til ævig Tid, om man vil bie med at sætte sine Børn i de offentlige Skoler, indtil man paa samme fik intet at udsætte. Med den bedste Indretning beholde de dog deres Feyl, og dog ere de i Almindelighed at foretrække for privat Information.

Er

Er det slet bestilt med Underviisningen i en Skole, kan man ey fortænke Folk, at de lade deres Børn underviise hiemme. Ere Omkostningerne alt for store, og man agter at skikke meer end et Barn til Skolen, giør man ey ilde, om man hiemme lader dem underviise indtil de kan komme i een af de øverste Klasser. Vel sandt, at Forældrene hiemme bedre kan have deres Børn under Opsyn, og undgaae de Feyl, som ere sædvanlige i Skolerne. Men det er ogsaa med den Opsigt ofte slet bestilt. Deels ere Forældrene magelige, og lade alle Ting komme an paa en slet Lærer: deels have de med Huus- og Embeds-Forretninger nok at bestille: deels forstaae de Sagen ikke ret. I Skolerne gives der vel mere Anledning til unge Menneskers Forførelse. Men deres slette Opførsel er dog som oftest grundet i den foregaaende Tugt og Forældrenes slette Omgang med deres Børn. Desuden har man sig ikke saa meget derfore at befrygte, naar der kun i Skolerne holdes en god Tugt og de grove Forseelser blive straffede. Men med de fleste Huus-Informationer er det slet bestilt. De fleste Informatorer underviise, saa godt som de selv ere underviiste, og det er kun slet. De gaae snart af, og bekymre sig for Resten intet om, hvad deres Principal siden siger om dem. Ofte have de heller ingen bevægende Grund til ret at antage sig deres Lærlinger. De blive slet belønnede for deres Umage, og værre behandlede, indtil al Lysten forgaaer dem. I det høyeste udstudere de deres Principals og Frues Tilbøyeligheder, for derefter at lempe sig. Lærer man hiemme meget i en kort Tid, saa lærer man det dog sielden saa grundig. Sielden blive Lærlingerne ved Huus-Information vel grundede i Sprogene. I Videnskaberne lære de vel en heel Hob, men ofte uden nogen fornuftig Orden. Huus-Lærerne giøre snart for meget, snart for lidet af en Ting. Have de flere Lærlinger af ulige Fremgang, saa kan ingen ret opvartes. Derimod ere der i Skolen Lærere bestemte til Underviisning alene, og flere, af hvilke den eene bygger paa den andens Grundvold. Ofte er det raadeligt at Børn blive skildte fra deres Forældre. I Skolerne lære de desuden at føre sig fornuftig op og skikke sig iblandt Folk. Det Spring man giør af sit Huus ud i den store Verden er alt for stor. Skolen er ligesom et Middel derimellem, hvorved man beredes til en høyere Levemaade. De Feyl, man

her

her begaaer, kan lættere forbedres, end paa Univerſiteter og i den ſtore Verden. Saavidt om Skolerne.

(Beſlutningen følger.)

Leipzig og Freyburg.

Under følgende Titel er trykt Abgeforderter Bericht vom Urſprung, Beſchaffenheit, Umſtänden und Verrichtungen derer Kayſerlichen Reichscammergerichtlichen Viſitationen, beſonders von Anordnung, Vorſchlägen, Propoſitionen und Vortheilen der bevorſtehenden, aus actis publicis und glaubhaften Scriptoribus entlehnet. 108 S. i 4to. Da man endnu hidtildags mangler en fuldſtændig diplomatiſk Hiſtorie om Rigs-Kammer-Rets Viſitationerne, og ſaadan een ikke ſaa haſtig kan ventes, da Viſitations-Akterne af viſſe Aarſager høre til Archivenes Hemmeligheder; ſaa fortiener den unævnte F. af denne Beretning til ſin Ven ſaa megen deſto større Roes, da han, ſaavidt mueligt, har udſøgt de bedſte Kilder og derved vidſt at ſkaffe ſit Foredrag en Grundighed, ſom overalt ligner hans Frimodighed. Paa Rigsdagen til Coſnitz Ao. 1507. ere de aarlige Keyſerl. Rigs-Kammer Rets Viſitationer allerførſt indførte. Den første Viſitation ſkeede 1508, men blev ikke fortſat. Rigs-Regimentet, ſom denne Forretning ſtrax derefter blev betroet til, begyndte først at handle per modum inquiſitionis, for at drage Indſigterne i Rets-Sager til ſig. Rigs-Afſkeedene viſe, at Viſitatorernes Embede egentlig har været at indrette Cameral-Perſonernes Udkomme; at underſøge og examinere dem, om de har opfyldt deres Pligter; at faſtſætte Præſentations-Forretningen; at forbedre Kammer-Rets Ordningen og Retten; at gisre Politie- og Klæder-Forordninger for Kammer-Retten, og endelig at afgisre Reviſions-Proceſſerne. Men ſiden 1582 eller, ſom andre vil, ſiden 1600 er ingen ordentlig Viſitation bleven holdt mere. Forhen maatte i det mindſte en Rigsførſte være nærværende. Siden har den yngſte R. Adel fra 1654 beſtemt Viſitatorernes Antal og Orden, hvoraf Raden nu træffer den første Klaſſe. Omkoſtningerne tager enhver viſiterende Rigsſtand af egne Midler. I de ældre Tider bleve Viſitationerne ſnart endte. Men den ſidſte uſædvanlige varede, ſom bekiendt, fra 1707. = 1713.

Om

Om Ceremoniellet og de andre Formalier og Høytideligheder, ſom ved ſamme bleve iagttagne, handler F. omſtændelig, men de lade ſig ikke vel bringe i Udtog. S. 26. yttres det Spørsmaal: Om ikke de Partier, ſom har begyndt Reviſion, men ey ville fortſætte den, maatte fortiene nogen Paamindelſe, til at vedligeholde Kammer-Rettens Anſeelſe? De Subdelegerede blive eedtagne paa Taushed, Kammerrets Perſonerne paa Sandhedens Udſagn; og, medens Viſitationen varer, miſter Rigs-Retten ikke ſin Activitæt. Herpaa viſer F., hvor nødvendig Viſitationen er for den K. C. Rets Ære ſelv, og holder den for den eeneſte Vey, til at giøre denne Ret ſikker mod de mange falſke Beſkyldninger. Det berygtede Bedenken über einige Hauptpunkte, ſo bey Einrichtung des Viſitationsweſens bey dem C. G. zu beobachten ſeynd, faaer ſin fortiente Affærdigelſe. F. troer med Grund, at, ſaafremt den foreſtaaende Viſitation ſkal have den forønſkte Virkning, der da i Forveyen behøves en Forbedring i C. R. O. og Retten. Han viſer, at man aldrig kan vente nogen Overeensſtemmelſe i Indſigterne, da der ere ſaa mange Retsnormer, hvorefter C. R. maa paakiende og ſom han henfører til fire Klaſſer. Han foreſlaaer en Deputation til at indrette C. R. O. og en Lov-Commiſſion, formedelſt Uvisheden i de almindelige Rette, og i heele Udforelſen fremſkinner ſaa ſtor og ædel en Retfærdigheds Iver, at man ikke nokſom kan anprise de Tanker, han har yttret. F. giendrivtr ovenmældte Bedenken ſaa meget des vidtløftigere, fra Begyndelſe til Ende, da man udtrykkelig ſkal have beraabt ſig derpaa i et Voto over Propoſitionerne angaaende Viſitationen. Herpaa oplyſer han med ſine Anmærkninger de paa Rigsdagen i den Henſeende fremſagte Raadsflags-Punkter ſelv og ſlutter med at opregne de Fordeele, Tydſkland kan love ſig af den foreſtaaende Keyſerl. R. C. Rets Beſøgelſe, i ſær om der ligeledes kunde iværkſættes en Keyſerl. Rigshofraads Viſitation af Rigsſtænderne, ſaaſom han holder denne for lige ſaa nødvendig. F. viſer ſig allevegne ſom en Patriot, der af mange Aars klare Erfaring paa det nøyeſte kiender R. C. Rettens og det tydſke Juſtitzvæſens Mangeler.

Frank-

Frankfurt ved Mayn.

Hos Garbe er udkommen: Nexus Pomeraniæ cum S. R. G. Imperio oder Verſuch einer Abhandlung von der Verbindlichkeit Pommerſcher Landen ſonderlich Königlich-Schwediſchen Antheils mit dem Heilig-Römiſch-Teutſchen Reich aus Urkunden, Handſchriften und echten Quellen. 168 S. i 4to, foruden Fortalen. Dette Skrifts Hoved-Materie og Indklædning, ſom overalt viſner om en møyſommelig Flid og ſielden Lærdom, og leverer Kiendere en Mængde af ubekiendte og vigtige Efterretninger, ſom alle ere tagne af troeværdige Skrifter, Diplomer og andre gode Kilder, ſkriver ſig uden Tvil fra den høyfortiente Keiſerl. Rigs-Kammer-Rets Biſidder Friherre af Nettelbla, hvilket ogſaa hiſt og her kan ſees af Indretningen. Men Berømmelſen for den virkelige Udarbeydelſe, de mangfoldige Tillæg, og nøye anførte Allegata, ſkylder man egentlig hans værdige Søn Hr. Carl Friedrich Wilhelm Friherre af Nettelbla. Afhandlingens Hoved-Øyemærke er at igiendrive nogle nye Brandenborgſke Hiſtorieſkrivere, ſom paaſtaae, at Hertugerne af Pommern har tilforn været Vaſaller af Churhuſet Brandenborg. Men for des bedre at bruge de mange utrykte Hielpemidler til den pommerſke Hiſtorie, ſom Forf. beſidder, har han til Gienſtand udvælget Pommerns Forbindelſe med det Tydſke Rige i Almindelighed, og inddeelt Foredraget i 4 Kapitler. Det første fremſætter i tvende Afdeelinger almindelige Sætninger om Pommern og Rügen. Her finder man mange udſøgte Efterretninger om Pommern angaaende Navnet, de gamle Indvaanere, den forhen værende Regierings-Forfatning, Arvefølge, Hoved-Fortrinne og Indretninger i Landet. I Afhandlingen om Rügen meldes iblant andet om den gamle Forbindelſe med Dannemark og Meklenborg. Det andet Kapitel foreſtiller Pommerens tributariſke Forbindtlighed med det tydſke Rige. Her paaſtaaes først, at Slaverne, ſom der tilforn beboede Pommern, vel har maattet betale Skat til de Frankiſke Konger, men aldrig ere komne under deres fuldkomne Overherredømme, og i mange Aar indtil den ſidſte Frankiſke Konges Død betalte de ey engang Skatten mere. Derpaa følger de Pommerſke Landes Forhold til det tydſke Rige, fra Henricus Auceps til Fridericus Barbaroſſa

Endo

Endog i denne Tids-Punkt, som indeholder en Kiæde af Krige og Uroligheder, finder man endnu intet Spor til en frivillig og fremturende Lehns-Forbindelse. S. 72 giendrives den Vildfarelse, at man skulle have tilstaaet den Meklenborgske Pribezlav Herredømme over Wilzerne og Pommerne. I det tredie Kap. gaaer Forf. nu til Pommerns egentlige Lehns-Forbindelse med det tydske Rige under Hertugerne. I Aaret 1181. eller 82. overdrog begge de pommerske Fyrster af egen Tilskyndelse, i Tillid om bedre Sikkerhed, Kong Friederich deres Land til Lehn, hvilken intet hellere ønskede for at opnaae sine Hensigter mod Henricus Leo. Men siden blev hele Pommern et Rigs-Lehn. Gundlings Foregivende, som at Polakerne har haft Skatten at hæve af Pommerne for Tydskland, og at Keiserne formedelst deres Seendrægtighed har giort Landet til et Lehn af Riget, giendrives med Grunde, og endnu anføres adskilligt af Historien til oplyse den første Forlehning. Det første Lehns-Brev, om ellers nogen er forfærdiget, da slige Vidnesbyrd endnu ikke den Tid vare meget brugelige, finder man imidlertid ikke med alle de følgende indtil Aaret 1345. i det Pommerske Archiv. Fordi adskillige Skribentere paastaae, at Keis. Friderich I. har aleene for et Skin Skyld gioet Hertugerne Pommern til Lehn, og allerede forhen 1180. benaadet Marggræverne af Brandenborg dermed, saa følger nu en vidtløftig Forestilling og eftertrykkelig Giendrivelse nod de Grunde, efter hvilke Hertugerne af Pommern skulle have været Chur-Brandenborgske Vasaller. Forf. paastaaer, at Marggrøve Otto den Tid ey engang havde faaet Expectance-Ret, end sige Lehn-Rettighed paa Pommern. Ja indtil Arve-Foreeningen fra 1338. finder han ikke den ringeste Grund til et Brandenborgsk Expectativ, uden i det Aar, da Barim II., meest af Gavmildhed, sluttede Expectance-Forliget om det Stettinske Hertugdom, efterat han paa den Nyrnbergske Rigsdag var forlehnet med Pommern, som et offentlig bekiendt Rigs-Lehn. Alle de Grunde og Indvendinger, man pleyer at anføre derimod, ryddes lykkelig af Veyen, og Ludwigs Opførsel af Bayern, som her i sin hele Sammenhæng fortælles, var aabenbar partisk og retsstridig. Marggræve Ludewig kunde efter Slaget ved Cremmerdam heller ingen anden Ret paa Pommern lade ære, end den, han nylig havde faaet ved sin Faders Benaadning.

ning; og intet mindre end af Had mod Brandenborg fik Barnim 1348. Pommern til Læn af Carl IV, Efterat den Stettinſke Linie var udgaaet, fik Marggr. Albrecht vel i Aaret 1470. Forlæningen over Pommern formedelſt den Pommerſke Læn-Geſandts uformodentlige Død; men, da Hertugerne derved vare fornærmede, kom endelig Forliget i Stand til Prenzlow 1479., i hvilket den blotte Expectance blev lovet Churhuuſet. Med ſamme har det og ladet ſig nøye i Pyritzer- og Grimnizer Forliigene 1493. og 1529., men dog paa heele Pommern. Derimod fik Hertugerne i Aaret 1569. Expectancen paa Neumark, Landet Sternberg ꝛc. hvilken ſiden endog har ſtrakt ſig til Sverrig. Beſkaffenheden af dette Expectativ og Efterretningen om Rigsjægermeſter-Embedet paa Fyrſtendømmet Rügen udgiør Slutningen af dette Kap. Det ſidſte foreſtiller Pommerns tydſke Rigslæns Forbindelſe under Kronen Sverrig. Herudaf anmærkes ſom noget beſynderligt, at Sverrig ſiden 1699. ikke mere, ſom tilforn, er bleven indbuden til den Churbrandenborgſke Keyſerl. Forlæning, heller ikke til de Bag-Pommerſke og Neumarkiſke Arve-Hyldinger. Forlæningen over Pommern ſelv har Kronen ikke kundet erholde ſorend 1754., uagtet al den anvendte Umage i forrige Aarhundrede og de Geſandtſkaber, ſom i den Henſeende tre Gange forgiæves ere ſkikkede til det Keyſerl. Hof. Da F. troer, at Pommern er givet Kongeriget Sverrig ſelv til Opreysning, ſaa kan man aldrig vente, at dette Rigslæn vil falde tilage. Forſkiællen paa den Hertugelige og den nu Kongelige Forbindelſe med Tydſkland kan give Anledning til allehaande Tanker, og den frimodige Fortælling om Fordeelene og Beſværlighederne hos den vedbeholdte Rigslænbarhed for Sverrig, giør, ligeſom hele Skriftet, Forfatterens patriotiſke Sindelav megen Ære. Sex vigtige Brevſkaber udgiøre Anhanger. For Reſten kan man af denne Bog lære at kiende en Mængde af trykte og utrykte Skrifter til den Pommerſke Hiſtorie, hvilke man ikke ſaa let ſkal finde hos andre Pommerſke Skribentere.

Frankfurt ved Mayn.

Hos Varrentrapp er udkommen: Der wahre Geiſt der Geſätze paa 239 S. i 8vo. Forfatteren er aldeles ubekiend

iendt. Man vil her finde mange gode Indſigter, og en Udrykkelſes-Maade, ſom indtager mange. Men iblant Forfatterens Sætninger forekomme ogſaa mange, der maaſkee ikke il udholde den nøyeſte Prøvelſe. Af Titlen vil man neppe iøre ſig et tilſtrækkeligt Begreb om hvad der forekommer i Boen, og maaſkee alene vente det deraf, ſom er afhandlet i den idſte Afdeeling fra S. 152 af, om Lovenes ſande Siæl i Beſynderlighed. De foregaaende Afdeelinger tale, efter oregaaende almindelige Anmærkninger, S. 13 om Menneſkees Tilſtand under Naturens Lov alene, S. 21 om Forſkiællen mellem det naturlige og det første Menneſke, S. 33 om hvad Religionen har hiulpet til de borgerlige Staters Opretning og Fremgang, og S. 37 hvorledes det videre er gaaet: S. 42 m Staternes første Indretning, S. 43 om Statens Uafhængighed, S. 47 hvad Begreb man egentlig ſkal giøre ſig om Menneſkenes naturlige Tilſtand? S. 53 om de første Regentees Udvælgelſe. S. 55 om Arvefølge eller Valg har Fortrinet? S. 61 om Clima, og de kunſtige Regierings-Former. S. 79 om Politiken. S. 85 hvad ſkeer, hvor en Statsmand llerede finder et Syſtema for ſig? S. 89 om Folke-Retten, ærdeles S. 99 i Henſeende til Arvefølgerne, hvorved flere Stater omme tilſammen, og i Henſeende til Prætendenterne, S. 102 m Afthronelſer, S. 103 om Øer, S. 112 om Egennytte g Luxus, S. 133 om det, ſom ſtore Herrer har forud i Henſeende til den udvortes Levemaade, S. 137 om Oeconomien. Dette er Overſkrifterne paa Afhandlingerne, af hvilke det ikke el er mueligt at giøre et fuldſtændigt Udtog. Men vi ville og give nogle Prøver paa Forfatterens Tænkemaade. F. troer S. 33. ikke, at det Begreb om Guder først har ſin Oprindelſe af Frygt, thi, ſiger han, de første Menneſkers Boeliger are imellem Moradſer, hvor de daglig ſaae Luft-Tegnene, altſaa ikke frygtede meget for dem, ſom ſædvanlige Ting. Det ynes at have været F. ubekiendt, hvad Hume har ſkrevet for t beſtyrke den Meening, her er beſtridet. Han troer, at Menneſkene trædte i den Forbindelſe, vi kalde Stat, paa det nhver bedſt kan erholde ſin Uafhængighed, ſom ellers tabes hos e ſvagere Menneſker mod de ſtærkere og hos de mindre Sælkaber mod de mægtigere. Han holder det S. 59 for en falſk Sætning, at heele Sælſkabet tilkommer en høyeſte Magt over nkelte Lemmer. Dette holder han for unaturligt og ſtridende

imod det forhen meldte Øyemærke af Sælskabet. Climatets Indflydelse i de sande egentlige Love, og i Regierings-Formen, nægter han S. 60. Han vil gierne give Staterne en vis Størrelse og naturlig Runding til at forsvare deres Independenz, og troer S. 72 at de smaae kunne ikke vedligeholde sig imellem de større, hvis de ikke ere saa lykkelige at have en politisk Temperatur. Uden den Tilfalde kan de ikke holdes for Stater. For stor maa Staten heller ikke være, eller man maa deele den, som Romerne i Provinzer, eller som Tydskland er deelt. En Ø forestiller han sig S. 103 som et Bierg i Søen, men man seer ikke, hvad Indflydelse denne Sætning har i det følgende. De Øer, som ligge nær ved det faste Land, og just ikke ere af Brittanniens Størrelse, henhøre efter S. 104 til dets Stats-System, og kan efter Folkeretten twinges til at lade sig indskrive i et eller andet System af et Naboe-Land. Vel har de ogsaa Ret til at forsvare sig, og at opbrænde de tillandende Skibe, men Modværgen hielper dem intet. Han gaaer herudi saa vidt, at han udstrækker Sætningen ey alleene til det forhen mægtige Sicilien, men S. 106 endog saa til Irrland, som dog, i Betragtning af sin lykkelige Beliggenhed og frugtbare Jord, kunde maaskee have holdt Engeland Stangen, hvis ikke Lykken havde vilder anderledes. Dog troer han, endog uden at hensee til Historien, at Irrland henhører til Stats-Systemet af Stor-Brittannien. Han vil foruden Egennytte tillige giøre en Drift af reen Kiærlighed for det Heele, saaledes som Forældre uden Egennyttighed elske Børnene, til Drivefieder for Borgerne, som foreene sig i en Stat: en Kiærlighed, som ikke besiæles af Vergiærrighed, og hvori ey engang Philosophien kan opdage Egennytte. (S. 114-119) Han er mere imod Luxus, end de fleeste Læsere vilde være. Landmænd, Handværks Folk o. s. f. siger han S. 126 blive ved andres Luxus nødte til at paatage sig mere Legems-Arbeyde, end Landets Beliggenhed udkræver, og at ernære ulige flere. Men skulle vel dette mere Arbeyde være et sandt Onde? Var ikke Bonden ulykkeligere, hvis han ved andres mindre Luxus havde mindre Arbeyde, og altsaa megen Ledighed, særdeles i visse Maaneder? Vi meene, at Arbeyde er et Gode, og at nogen for megen Ledighed er en Straf, ikke at tale om Bondens bestandige Sundhed, naar han arbeyder meget. F. troer S. 126-128 at Muskel-Skaller, smaa Steene, Pa-

piir-

piir-Blade o. ſ. v. kunde uden Skade gaae i Stedet for Penge: den ſidſte Krig er jo ført mere med Kobber end Guld og Sølv. Han holder ikke med, S. 140 at man af Oeconomien giør et eget Studium: man ſkal i dets Sted kuns indſkrænke Luxum. Den berømmes ſom en Befordring af Flittighed, men F. ſpørger S. 143 om Naturen har beſtemt Menneſkene blot til Arbeyde, om ikke ogſaa til Nolighed? om der ikke er Forſkiæl imellem nyttig og unyttig Flid? Vi meene, at end og det ſidſte var en Lykke for Nationerne. Den Nødlidende, ſom nu ernæres ved de Riges Luxum, var ulykkeligere, og vilde blive mindre dydig, hvis de underholdt ham ved Forxringer uden Arbeyde: og vore Betlere vilde blive lykkeligere og bedre, derſom man kunde optænke en nye ganſke unyttig Luxum, ſom den Gamle og Skrøbelige giorde læt og unyttigt Arbeyde for, og vænnede ſig til Løn i Stedet for Almiſſer at ernære ſig med. Det Paaſkud, man tager af overdaadige Indvaanere, til at oprette mange Fabriker, der forekomme F. ſom ſkadelige for Landet, vil han S. 147 igiendrive. Han er og imod, at man, ved at indhente Fremmede, for tilig opfylder Stæder, ſom med Tiden vilde fylde ſig ſelv. Han taler ved ſamme Leylighed om Colonier, og troer S. 149 at de ved tilſtrækkelig Næring fordoblede ſig i 100 Aar. Dette er vel endnu for lidet. Om de Engelſke i Amerika regner man gemeenlig, at de giøre det i 50 Aar. Soldater-Standen er han S. 150 heller ikke gunſtig, og anſeer den for en blot Luxus. Han vil, at enhver Indvaaner ſkal forſvare ſit Fæderneland, og om end Romerne havde haft hværvede Soldater, ſaa kom de dog ikke overeens med den nu værende Forfatning, thi de vare alle være Romere. (Siden Cæſars Tid bleve dog mange Tydſke hværvede.) Saaledes ſom Mogol rykkede i Felden med en Million Menneſker imod Nadir, ſaaledes ſkulde en Konge rykke i Feldten med alle Borgere og Bønder. Diſſe Tanker forſvarer han mod nogle Indvendinger. I det ſidſte Capitel taler han meſtendeels om Athenienſiſke, Romerſke og Frankiſke Love, deres Overeensſtemmelſe med Fornuften eller deres Feyl, og deres Sammenhæng med Folkets øvrige Syſtem giver ogſaa Forſlage til Rettens Forbedringer. Endnu maa vi her mælde om Forberetningen, og den derpaa følgende Tiltale til ſande Tydſkere, hvorudi forekommer meget, om man neppe ſkulde vente af foranførte Efterretning om Bo-

gen selv. Thi her træder en Skribent frem, der med von Moser synes at have eens Øyemærke, nemlig at giøre Tænkemaaden i Tydskland mere Keyserlig, end den er paa mange Steder. Han taler imod saadanne mægtige Rigs-Stænder, som kun i Henseende til Navnet ville høre til Riget. Ved Slutningen af Forberetningen indskrænker han Alting til følgende Sætninger: Uden Rigs Overhoved er Tydskland udsat for alle Slags Revolutioner, og et Overhoved uden Overhoveds Ret kan ikke holde det Baand, hvis Sønderrivelse uforbigængelig drager en stor Statsforandring efter sig. Et Tydsk Huuses frygtede Magt kan af Tydske ikke bedre indskrænkes end ved Keyserværdighedens valgfrie Forbindelse med samme, men naar det skal være en blot Titel, da opnaaes dette Øyemærke ikke. Det Ord valgfrie er endnu tvetydig. Skal det hede, hvor stedse et frit Valg, som hidindtil, finder Sted, eller, en arvelig Forbindelse, som er frie fra Valg? I Tiltalen til de Tydske troer han, intet Folk er saa frit, som det Tydske, naar det kun vilde. Landsstænderne, skriver han, har endnu hist og her noget at sige, og hvor de endogsaa intet har at sige, der ere de ikke gandske forgiæves. Endog de saa kaldte Undersaatter (strax foran brugte han det Udtryk, saa kaldte Landsherrer) have endnu Reservater, og ikke alt, hvortil en mægtig Landsherre, efter Anseelse, med Magt kan twinge, er af Bestandighed. Han fortæller derpaa nogle Stykker, som henhøre til denne Frihed, og paastaaer, at under en Keyser behøves ingen Lands-Stænder imellem Lands-Herrer og Undersaattere, thi den Keyserlige Anseelse var nok til at holde Orden. Han raader, at de mindremægtige Stænder skal til Frihedens Beskyttelse fornemmelig slutte sig til Keyseren, og med Standhaftighed vedligeholde hans Anseelse, i det mindste passive, ved Lydighed. Han er saa patriotisk og nidkiær for den Tydske Nations Fortrinne, at han endnu tillægger det, som faa vilde tænke, nemlig, at det Tydske Riges Forfatning kommer en sand naturlig Stats-Forfatning allernærmest. Mange Læsere giætte maaskee ved dette Udtog paa Hr. von Moser. Men han synes ikke at være F. til dette Skrift, og man har snarere Aarsag til at giætte paa en Modstander af Hr. v. Moser. Det synes, at ligesom man tilforn efter den Tids Smag har skrevet imod den Keyserl. Interesse

tereſſe, ſaa ſkrives der nu i vore Tider til Medhold for ſamme. Vel er det ſaa, at Skribentens Duelighed aldrig forandrer Sandheden, ſom altid bliver den ſamme, men i Publici Tænkemaade har den Indflydelſe, og kan ofte udrette noget, ſom mangen Een tiltroer Magten aleene.

Helmſtad.

Her er udkommen Fides doctrinæ de reſurrectione carnis per qvatuor priora Secula. Enarratio hiſtorico-critica *Guil. Abrahami Telleri*, Theologi Helmſtadienſis. 1766. 180 S. i 8vo. Dette Skrift udgives for et Mønſter paa en grundig, lærerig og behagelig Hiſtorie om Theologien. Forf. underretter Læſeren tilſtrækkelig om de chriſtelige Skribenteres Meeninger og Læreſætninger, uden at forvirre og bebyrde ham med en Hoben Marginalier, lærde Navne og Smaaheder, og Hundrede Steder, af hvilke det eene ikke ſiger mere end det andet. Han fortæller Hiſtorien, ſaaledes ſom en blot Referent maa fortælle den, uden iblandede egne Forklaringer og Domme. Den, der allerede bringer et eget Syſtem til Bibelens Forklaring og Hiſtoriens Fortælling, bliver ſielden lykkelig i at forklare, og endnu mere ſielden troe og tilforladelig i at fortælle. Han anſeer, endog imod hans Villie, ſin Fortolkning og Raiſonnement for ſin Skribentes Meening. Forf. leverer os her Hiſtorien af den chriſtelige Lære om vort nærværende Legems Opſtandelſe, de fire første Aarhundrede igiennem. Begyndelſen dertil har han giort i forrige Aars Paaſke-Programma, hvor han paa 7 Ark i 4to lod aftrykke Fragmentet af Juſtini Martyris, ἀπόδειξις reſurrectionis carnis, paa græſk, efter Benedictiner-Udgaven, med hoſſøyet mangfoldig forbedret latinſk Overſættelſe, adſkillige grammatiſke og exegetiſke Noter, og en Fortale dertil. (See de Kiøbenhavnſke lærde Tidender for Aar 1766. S. 322) I dette Værk fortæller han nu Hiſtorien om denne Lære af Kirke-Fædrenes og de vrange Læreres Skrifter, af de offentlige og private Troes-Bekiendelſer, og af Conciliernes Canones. Fra det første til det fierde Kap. ſkal Hiſtorien ſelv fortsættes igiennem de fire første Aarhundrede, og i det femte ſluttes med Forfatterens Dom. I Følge Titlen og Fortalen ſkulde man allerede her vente hele Værket. Men dette Bind indeholder

der kun de to første Kapitler. Ved Historien i det første Aarhundrede (Kap. 1.) fortælles først, nemlig i den første Section, den bibelske Lære herom, S. 11-41. Stederne sættes i 4 Klasser, hvoraf den første indeholder dem, der aleene mælde om Opstandelsen slet hen, uden det Tillæg Kiødets. Den anden og tredie angiver dem, som tale om Legemets Opstandelse, og, S. 22 f. som synes at stride imod Kiødets Opstandelse. I den fierde Klasse S. 30 følg. samles alle de Steder, hvor Troes-Bekiendelser, eller noget saadant, forekomme. Ved hvert Sted er kortelig mældet, hvad denne Lærdoms Venner eller Fiender tænke derom. Den anden Section S. 41 indeholder Clementis Romani og Ignatii Lære. Vi bifalde Forf. aldeles, naar han imod Mansius nægter Clemens at være Forf. af det andet Brev til de Corinthier. Han indrømmer sin Modstander endnu for meget, naar han S. 47 skiænker ham dette, at Maaden at bruge den Hell. Skrift, fuldkommen harmonerer med det Første Brev. Den modsatte Meening synes at være ustridig, og dette er een af de vigtigste Grunde imod dette Brevs Authenticitæt. Thi i dette korte Fragment, som neppe udgiør den femte Deel af det Første Brev, anføres udtrykkelig næsten 12 Steder af det Nye Test., og der i det første Brev citeres faa, ja næsten slet intet. Men hvor kan Forf., som her er saa lemfældig, en anden Gang være saa streng igien, og reent ud nægte Hermas som Forf. til Pastor, ja endog herved beraabe sig paa den almindelige Samtykke? I den tredie Section forekommer de Vantroendes og Kiætteres Lære, Epikurærnes, Stoikernes, Pythagorærnes, Platonikernes, de jødiske Sekters, Samaritanernes, og de falske Læreres iblant de Christne. Ved Historien af det andet Aarhundrede (i det 2det Kap.) fortælles i den første Section S. 75 f. Papiæ, Polycarpi, Justini, Theophili Antiochi, Athenagoræ, Irenæi, Cl. Alexandrini og Tertulliani Lærdomme: derpaa, i den anden Section S. 130 f. Læren om de offentlige og private Troes-Bekiendelser: i den tredie Læren om Concilierne, S. 140 f. og i den fierde S. 142 f. Kiætternes Lære. Man seer allerede til deels af dette Udkast, og endnu mere vil man finde det ved Brugen af Værket selv, at denne Historie, som Forf. fortæller saa behagelig, som dens tørre Indhold vil tillade, er meget fuldstændig. Den var og i vore Tider desto nødvendigere,

gere, da Sykes vil foregive, at man slet intet har vidst om denne Lære i de første Aarhundrede. Men man finder dog ikke et vis Sted, som synes at være eet af de allerbetydeligste i denne Materie, og af ingen, saa vidt man veed, er brugt i denne Stridighed. I det meget rørende Brev fra Meenighederne Lyon og Vienne (hos Eusebium K. Hist. Bog V. Kap. 1.) berettes, at man ved de Christnes Forfølgelse paa benævnte Steder, ikke har ladet sig nøye med at martre de Christne til Døde med de grueligste Pinsler, men ogsaa brændt de sønderslidte og ilde medhandlede Liig, og udstrøet Asken i Rhone-Strømmen, ret ligesom man derved kunde overvinde Guds Magt, og giøre disse Liig deres Opreysning paa ny umuelig. (ἀφελεσθαι αὐτων, nemlig σωματων, την παλιγγενεσίαν.) Forfatterne til dette Brev lægge til, at Hedningerne havde, efter deres egen Sigelse, giort dette, paa det de Christne ingen Opstandelse videre kunde haabe: (ἱνα μη δε ἐλπίδα σχωσιν ἀναστασεως) og derved udraabt: Nu ville vi see, om de skal staae op igien. (Νυν ἰδωμεν, ἐι ἀναστησονται.) Her bliver ingen Tvil videre tilbage, at her meenes det nærværende Legems Opstandelse. Og, da dette Sted staaer i et Brev, som er skrevet i tvende saa anseelige Christne Meenigheders Navn, saa maa man vel lade det gielde for en offentlig Troes-Bekiendelse.

Göttingen.

Hos Bossiegel er udkommen: Kompendium der theologischen Moral — von Gottfried Leß. 269 S. i 8vo. Den christelige Moral afhandles her i tre Deele, af hvilke den første, eller Ethiken, forklarer den Hovedpligt, hvoraf alle de andre udspringer, nemlig Kiærlighed til Gud, hvis Væsen, Egenskaber og Sammenhæng med de øvrige Dyder vidtløftigen udføres. Hvad Dogmatiken lærer om Omvendelse og Troen, forudsætter F. som bekiendt, for ikke at overtræde Moralens bestemte Grændser. Han viser aleene den Forbindelse, som Fortrydelse over Synden og Troen til Christum har med Helliggiørelsen. Adskillige Deele af den moraliske Forbedring oplyses med Betragtninger tagne af den menneskelige Siæls og i sær Affekternes Natur. Den saa meget for-

forsømte Erstatnings-Pligt anseer F. som een af Omvendelsens Virkninger, og regner den som et nødvendigt Stykke til den christelige Fornægtelse. Den anden Deel, som F. kalder den **guddommelige Rets-Lærdom**, foredrager Pligterne mod Gud, sig selv og andre. Blant det første Slags opholder F. sig fornemmelig med at udføre den middelbare Gudstienestes Ypperlighed, Sabbatens Natur og Nødvendighed og den Pligt at bekiende Religionen. Pligterne mod sig selv deeles i de Indvortes og Udvortes. Til den nødvendige Omhue for Siælen regner F. ogsaa vor Forbindtlighed til at skaffe os nyttige Fornemmelser og en fiin Smag, med eet Ord at forbedre den sandselige Deel af Siælen. Denne Pligt anseer han ikke for ligegyldig, men som een af de fornemste mod sig selv. Hvor han afhandler den Pligt at vedligeholde sit Liv, beviser tillige Selvmords Straffældighed. Ved samme Leylighed mælder han om Koppe-Podningen. Derefter handles vidtløftig om Brugen af de jordiske Fornøyelser, saasom Dands, Skuespil o. s. f. Pligterne mod andre Mennesker deeles, ligesom Pligterne imod sig selv, i Indvortes og Udvortes. De første indbefattes alle i Kiærlighed, hvis Oprindelse, Ypperlighed, Fortrin for den naturlige Menneske-Kiærlighed, Virkninger og Grændser blive forklarede. De udvortes Pligter imod Næsten inddeeles her i de absolute og hypothetiske. I Afhandlingen over hine bevises blant andet, hvor fornødne offentlige Lig-Begængelser ere. De Materier om vor Opførsel i Hensende til Andres Feyl, om Oprigtighed, Velgiørenhed og Barmhiertighed ere særdeles vel udarbeydede. Blant de hypothetiske Pligter udføres Ægteskabs-Lovene tydelig og vidtløftig. Strax derpaa finder man en Samling af de nyeste Erfaringer og Anmærkninger angaaende Polygamien og Ægteskabs Ophævelse. Siden bestemmer F. Grændserne for Taalighed i Religionen, beviser Intoleranzes Afskyelighed, og udvikler Øvrighedens Rettigheder over Kirken. Med besynderlig Flid finder man afhandlede de Materier om Egenskaberne, som udkræves til et guddommeligt Kald, og om Straffe-Prædikener. Endelig slutter den tredie Hoved-Deel med at angive Midlerne til Gudfrygtighed. Dd henhøre Brugen af Guds Ord, Bønnen, (dette Middel afhandles meest fuldstændig) den daglige Selv-Prøvelse, Fornyelse af sin Daabs Pagt, den Hell. Nadveres værdige Brug, Faste, den rette Brug af timelige Lidelser og endelig idelige Betragtninger om Døden

No. 26.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 25de Junii 1767.

(Følgende Recenſion er os i et Brev indſendt.)

Mine Herrer!

Alle Deres Danſke Skrifter finder jeg i Deres Efterretninger anførte under Kiøbenhavn. Men kommer der da slet ingen ud fra de andre Hoved Stæder i vore Danſke Provincer? Diſſe eye dog saa mange lærde Mænd, og er det mueligt, at man dog ikke ſkulde have fra dem et eeneſte lærd Skrift at anføre? De maa bedrage ſig: De maa ikke bekymre ſig derom. Eller maaſkee hines Beſkeedenhed ikke vil have ſin Lærdom bekiendt uden for Provincens Grændſer? Det ſkulde man dog ikke troe, ſiden deres Lærdom vover endogſaa ſin Ubeſkeedenhed over det farlige ſtore Sund for at lade ſig betragte her i Hoved-Staden. Kort sagt, mine Herrer, det maa være Deres Forſømmelſe, der ikke opſøger Skrifter uden i Kiøbenhavn. Jeg vil derfor her meddeele dem, for at opvække deres Opmærkſomhed, en Recenſion af et Skrift, ſom i Aalborg er kommen for Lyſet med de Holzbergiſke Skrifter. Publicum vil ſtudſe. Hvad? et Skrift fra Aalborg? Hvad for nyt ſpørge vi? Ja viſt, fra Aalborg, og det er den første mig bekiendte Frugt af det Privilegium, jeg har ſpurgt, Hr. Mag. Gottſchalch ſkal have faaet til at approbere Skrifter til Trykken i Rectoris Fraværelſe. Nu! hvad er det da for et Skrift? Ja! — hvad for et Skrift? — En Paſqvil over

min uſkyldige Perſon, ſom Hr. Conr. Gottſchalch har vildet have giort latterlig for det hele Publikum. Eller hvad andet Navn ſkal jeg give et Skrift, ſom aabenbar er forfattet i den Hensigt, og hvorudi jeg er bleven udſat, ikke for de Fornuftiges (thi naar Mængden beleer og ſpotter mig, ville diſſe kun beklage Forfatterens Ondſkab, og ynkværdige Spottegeiſt) men for en dum Pøbels Latter? Et Skrift, hvorudi man har vildet underkaſte mig Pøbelens Mistanke, ligeſom jeg nok kunde faae i Sinde at falde fra den Lutherſke Religion, hvis jeg ikke med det første blev Profeſſ.? Jeg maa jo være bange for, at nogle Studentere fra Aalborg, ſom flittig har hørt mine Forelæsninger over Bibelen og har opſkrevet efter min Mund, hvad jeg har talet, har kun været Spioner, man har ſat ud paa mig, fordi man veed, jeg aabenhiertig ſiger, hvad jeg troer at være ſandt, og ikke vil bedrage nogen. Jeg tør nok ſvare for alt hvad jeg har talet, men kan ikke ſvare for, om de falſkeligen har optegnet mine Ord. Gud veed, hvad mine Fiender har i Sinde mod mig. Han hielpe mig at faae dem af Halſen, førend de opſluge mig! Skriftets Titel er denne: **Philermenei eenfoldige og velmeente Opmuntring til ſig ſelv og ſine Jydſke Medborgere om at kiøbe den beleylige Tid i Anledning af Con-Rector Sahls Anmældelſe i de Kiøbh. lærde Tidender.** Aalborg 1767. — Jeg ſkulde vel anføre nogle Steder til Bekræftelſe paa det Begreb, jeg alt har givet om Skriftet. Men de fornuftige Læſere vil jeg ikke opholde med Sladder, og Pøbelen, hvorfor ſkal den belee mig for Tiden? Skriftet ventes med det første her til Byen fra Hr. Mag. Gottſchalch for at uddeeles. Jeg for min Part eyer kun et Exemplar deraf, ſom mig er tilſkikket, og min Hensigt med denne ſaa tidlige Anmældelſe er at afværge, om jeg kan, dets videre Udbredelſe, og bevæge Hr. Mag. Gottſchalch til at holde det tilbage her fra Byen, og lade ſig nøye med, at jeg er giort latterlig i Aalborg, en Bye, hvor hver Mand kiender mig og maatte tænke, at jeg her i Byen opfører mig ſom en Nar og Pedant. Jeg finder da Intet, ſom fortiener min eller nogen fornuftig Læſers alvorlige Opmærkſomhed, uden Approbationen. Denne, ſaa vel, ſom Skriftet ſelv, og den Omgang, der er brugt med dets første Bekiendtgiørelſe her i Kiøbenhavn, finder jeg for mig anſtødelig og fornærmelig. Approbationen lyder ſaaledes:

I Vel-

I Velædle og Høylærde Hr. Rector Theſtrups Fraværelſe haver jeg igiennemſeet dette, og deri ikke fundet noget, ſom kunde hindre det fra at blive bekiendtgiort ved Trykken.

Aalborg, den 27de April 1767. H. Gottſchalch,
Con-Rector ved den latinſke Skole i Aalborg.

Tillad, min Hr. Magiſter! at jeg i min Critik over Deres Cenſur vender min Tale herefter til Dem! Var der intet, ſom unde og burde have afholdt Dem fra at befordre det til Trykken, ſom efter Forfatterens Henſigt ſkal udſætte mig offentlig or den ſtuderede og uſtuderede Pøbels Latter? Jeg troer i Sandhed, der var meget, baade paa Deres og min Side i ſær, a det jo ikke er Dem befalet at approbere, hvad De ſelv ikke il. —— Erindrer De ſig ikke det Venſkab, De engang af ſig lv ſaa oprigtig har tilſagt mig, da det gik Dem til Hierret, t De her i Kiøbenhavn paa Elerſens Collegio (Sagen er Ud og hver Mand bekiendt) vilde offentlig have giort mig latrlig for et talrigt Auditorio? At De næſte Dag derpaa kom il mig? at De erklærede mig Deres Fortrydelſe over den ffentlige Latter, De havde tænkt at underkaſte mig? at De dbad ſig mit Venſkab og min Eſtergivelſe? at jeg paa min Side ſtrax modtog Deres Venſkabs Tilbud, og ſtrax derpaa i nin Recenſion over Deres Overſættelſe af Cebetis Tavle i de erde Tidender gav Dem et offentlig Beviis paa mit, ved det g af Fortrydelſe over Deres mod mig udviiſte onde Hengt ikke lod mig afvende fra at erkiende Deres Overſættelſes nde Fortieneſter? Hvad nu? Hr. Magiſter! er alt dette forlemt? Havde jeg approberet til Trykken noget, ſom angik Deres Perſons Beſkiæmmelſe, maatte De have anſeet mig ſom Deres Fiende og Uven. Hvem ſkal jeg nu anſee Dem for? min Ven? Det har jeg vildet. Men jeg vil nu takke Dem, at De a offentlig erklærer mig Deres Uvenſkab, paa det jeg kan vide, or hvem jeg ſkal vogte mig. —— Dernæſt min Hr. Magiſter! vad vil Folk tænke om Dem? ikke have Dem miſtænkt for den, er ſelv anden Gang offentlig har udøſt ſin Ondſkabs og Misndelſes Galde imod mig? ikke troe, at Deres forrige Venſkabs Forſikring til mig og Deres Fortrydelſe aldrig har været reent af Hiertet, men udpreſſet af tvingende Grunde, da De

mærkede, at Deres Opførſel fandt offentlig Mishag, og den mig tiltænkte Beſkiæmmelſe ved den Koldſindighed, Gud da forundte mig, var falden ud over Dem ſelv, ſom velbekiendt er? Viſſelig vil man troe dette, og det ſaa meget mere, ſom de fleeſte her i Kiøbenhavn kiende Deres til Satirer af Naturen oplagte Hoved. Han vil nu, vil man ſige, viiſe Folk i Aalborg, hvortil Naturen har dannet ham, og det, ſom er det ſkammeligſte, han bruger ſin Satire, ſom vel brugt kunde være en Naturens Gave, ikke til ſit Forſvar, men til Angreb. Man vilde have holdt Dem tilgode, ja man vilde have glemt, at De her i Kiøbenhavn gik omkring paa Collegiernes Auditoria, for ved Deres Oppoſitioner at bryde de braveſte Karle, og opvække Tilhørernes Latter over dem, naar de af Undſeelſe og Skamfuldhed over Deres Forhaanelſer ikke vidſte, hvormed de ſkulde beſvare Dem. Man vilde have henregnet det til Ungdoms Daarlighed. Men nu, de De, ſom Mand, beklæder et offentlig Lære-Embede i en Skole, da vil man ſige, burde De dog ikke befatte ſig med desligt Ting. Og hvorledes ville De vel, min Hr. Magiſter, ret færdiggiøre ſig for Publikum? At nævne Forfatteren, hielper intet i Henſeende til mig. Thi De har jo dog approberet min Beſkiæmmelſe, og det er mig lige ſaa meget, ſom De ſelv an den Gang havde beſkiæmmet mig. Nu, min Hr. Magiſter var der da intet, ſom kunde og burde have hindret Dem, fra at approbere Skriftet til Trykken? Baade dette giver jeg Den hermed at betænke, og om De vil holde Deres Exemplarer hel fra Byen, i Fald de ikke allerede ved Stikbud ere hemmeligt fordeelte. —— Men De har approberet Skriftet i Hr. Rector Theſtrups Fraværelſe. Hvorfor lod De da Forfatteren ikke bie til hans Nærværelſe? Men De vidſte, min Hr. Magiſter at denne brave Mand, hvilken jeg ærer ſom min braveſte Lærer, ſom min Velgiører og Ven, aldrig ſkulde have approberet Skriftet. Det er mig og ſagt, at han blev anmodet derom og ikke vilde. De Fornuftige ville ſige, at han handlede ſom en retſindig Mand og min Ven, og jeg vil takke ham derfor. —— Nu til Hovedſagen, min Hr. Magiſter! Endten er De ſelv Philermeneus, eller De elſker hans Skrift, ſom Deres eget Foſter. —— Hvad? ville De raabe, er jeg da forraadt! Ja viſt Hr. Magiſter! Men De har ude Tvil forraadt ſig ſelv, i det De har vildet baade offen

ig og hemmelig forraade min Ære. Paa den mig meddeelte Efterretning (jeg siger Dem, at jeg har mange Venner i Aal-borg, og hver Mand kiender mig i den Bye, hvor man har of-entlig giort Nar af mig) at De selv havde sendt 2de Exempla-er her til Byen til en Mand, hvis Venskab De saa skammelig har misbrugt, at De har bedet ham meddeele Velædle og Høy-ærde Hr. Mag. Lyche, Rector ved den latinske Skole her i Kiøbenhavn, det 2det Exemplar, paa den Efterretning har jeg idste Løverdag den 20de Junii a. c. hos ham skriftlig reqvireret Exemplarets Aflevering til mig, til et Beviis paa, at han ikke fandt Behag i min Æres Fornærmelse, eller førte nogen hem-melig Correspondence med Dem om Ting, som dertil havde Hensigt. Den brave Mand erklærer sig for mig i sit Svar der-paa, at en Mand rigtig nok 14ten Dage tilforn havde overle-ret ham Skriftet fra G. (og G. var i min Reqvisition Gott-schalch) men at han havde strax kastet det med største Aversion paa Ilden, som et mechant Skrift, der tillige var skrevet i en kaad og spøgagtig Stiil. Han handlede derudi, som en retsindig Mand, og gid den havde ligesaa giort, der overleverede ham det, og tillige bedet Hr. Mag. Gottschalch at brænde sine øvrige Exemplarer! Han erklærer, at ingen Retsindig kan bifalde Deres Omgang med mig. Ja det gior mig ondt, det krænker mig, at min brave Hr. Collega og Medarbeyder ved Skolen skal være sat i Forlegenhed med at undskylde sig for mig, og afværge min Mistanke, om nogen for mig præjudi-cerlig endten hemmelig eller aabenbar Correspondence med Dem. Hvad da? Vil man udstrøe Eenigheds Sæd iblandt 2de Mænd, Gud og Kongen har sat til Medarbeydere og Lærere for en fæl-les Ungdom? Paa hvad Grund formoder man, at min Høyst-ærede brave Hr. Rector skal finde Fornøyelse i at see sin Colle-ges Person offentlig beskiæmmet? Man har fornærmet ham ved at opvække min Mistanke, og mig, ved at giøre mig saa brav en Mands, der bør være min Ven, og min Colleges Undskyld-ning nødvendig i saa nedrig en Sag. Vi trænge derfor begge lige meget til en Erklæring derpaa. —— Nu, min Hr. Magister! vil De have flere Præmisser at slutte af, saa har jeg ogsaa requireret det 2det Exemplar af en Mand her i Byen. Dette har jeg bekommet. Der saaer jeg et Ark at see, paa hvis 15 Sider Forfatteren har udrømmet sin satiriske Galde imod mig, saa reent, at han har ingen haft at udspye paa den

16de. Men hør engang, hvad der staaer, Hr. Magister! „For at denne ledige Side ikke skal spildes, saa haver „Philermenei heel Broder, H. G. Philermeneus, her vildet anføre følgende Haandskrevne „Forbedringer og Forklaringer." H. G. Philermeneus skal det ikke være udlagt saaledes: Hans Gottschalch en Ven af den Fortolker, hvilken tillige med hans første Fortolknings Prøve, han paa Auditorio Collegii Elerſiani havde sat sig for offentlig at beskiæmme? —— Ingen ærlig Mand fortænke mig, at jeg har givet Efterretning om et Skrift, der saa meget anrører min Person og Ære! Det er en Recensents Pligt at underrette Publikum om alle saa vel gode som slette Skrifter, som er komne for Lyset. Nidkiærhed for min Ære befoel mig i Dag at være dette Skrifts Recensent, og der staaer mit Navn.

L. Sahl,
Con-Rector ved den latinske Skole i Kiøbenhavn.

P. S. Jeg maa ikke forglemme herved at melde, at, som jeg havde spurgt, at Hr. Joh. Clausen, Collega i Aalborg Latinske Skole, der for nærværende Tid opholder sig her i Byen, skulde have faaet nogle Exemplarer herover fra Aalborg for at sælge, kan jeg tænke, eller gratis distribuere: saa har jeg søgt ham paa Haande derom. Men forgiæves. Han forskrede for mig og en anden god Ven, at han ingen eyede hos sig; men vidste ikke, om ham ikke nogle bleve tilsendte. Jeg frygter meget De alt-ere underveys med de unge Studentere fra Aalborg. Med mindre Hr. Mag. Gottschalchs Broder, som et Rygte har sagt mig skal være her i Byen, skulde have samme i Commission hemmelig at sælge eller omdeele. Velædle og Høylærde Hr. Rector Lyche har efter sit Brev til mig haft Bud paa alle Bogladerne, for at faae et Exemplar til mig, men har ingen kundet bekomme. Nu! maaskee da min Ære her i Byen allerede hemmelig er forraad i Pøbelens Mund: maaskee min Anmældelse i den Henseende er forgiæves. Nu saa lee da, du dumme Pøbel! og spræk af Latter! Dum tibi sit, qvod placeat, ringar ego, tu rideas. Jeg kan da imidlertid intet videre udrette, end beklage mig for de Fornuftige over min Æres Fornærmelse. Ut supra.

L. S.

Ildet

IIdet Hoved-Stykke om de Høye Skoler eller Universiteter, af Köster. (See forrige No.)

De fleeste unge Mennesker flyve for tidlig ud af Skolerne, og kan derfor ved Universiteterne ikke komme fort i deres Studeringer, men deres første akademiske Aar er gemeenlig forloret. —— I Universiteternes Valg maa man fornemmelig see paa de Steder, som har duelige Mænd at opviise i de Videnskaber man fornemmelig agter at lægge sig efter. — Man maa for alle Ting i sær bekymre sig om sine Collegiers Indretning. Hvad man endten kan have lært i Skolerne, eller lære blot ved Bøgers Læsning, det behøver man ikke at høre noget besynderlig Collegium over, med mindre det skulde staae i nogen besynderlig Forvandtskab med vor Videnskab, eller og man skulde have den Lykke derudi at forefinde een eller anden fortræffelig Lærer, som en Mosheim eller Gellert i Tale- eller Digtekunsten. Men at man i dette Valg ikke skal begaae ubodelige Feyl, saa maa man fra Skolerne have medbragt et fuldstændig Begreb om alle Lærdommens Deele og deres Forbindelse. Just fordi saa mange unge Mennesker ikke bringe saadant Begreb med sig fra Skolerne, deraf kommer det, at de fleeste gribe deres Sag saa forkeert an, og aldrig lære noget retskaffen. De gjøre et Hysteron Proteron af de akademiske Forelæsninger, de høre først, hvad de burde høre sidst, og tvertimod. F. Ex.: „Den tilkommende Prædikant troer, han „ har nok, naar han endelig har hørt et homiletisk Collegium. „ Lad være han hverken forstaaer Philosophie, Historie, Dog„ matik eller Moral, saa troer han dog, han af disse Fore„ læsninger aleene kan lære den Kunst at prædike. Han for„ undrer sig, naar de ere besluttede, og seer sig da lige saa li„ det, som i Begyndelsen i Stand til at forfatte en Prædi„ ken, ja han fortviler i det Haab nogensinde at lære det. Strax „ tager han fat paa fremmede Prædikener, skriver dem endten „ gandske eller for en stor Deel ud, lærer dem uden ad, fo„ redrager dem med megen Uforskammenhed, og bilder sig ind „ tilsidst, at han er en stor Prædikant. Skulde vel deslige „ Daarligheder falde ham ind, dersom han besad den mindste „ Indsigt i Videnskabernes Sammenhæng.“ Den Indsigt maa man bringe med sig fra Skolerne. Ved Universiteterne

ſkeer det ofte, at Lærerne, af Egennytte eller Misundelſe, endten foragte eller forringe, eller med Stiltienhed forbigaae de Videnſkaber, de ſelv ikke læſe over. —— Philoſophien er ved de høye Skoler det nødvendigſte Stykke af Lærdommen. De Forelæsninger, ſom derover holdes, maa flittig beſøges, endog tvende Gange. Derhos har dog enhver ogſaa at ſee fornemmelig paa ſin Hoved-Videnſkab og dem, ſom dermed nærmeſt ere forbundne. Diſſe nødvendige maa man først lære. De andre, ſom ere nyttige maa man siden ikke forſømme, men ſtræbe at lære alt hvad man har Lyſtighed til, efterdi man umuelig kan vide, hvad man i Verden ſkal være, og hvortil de kunne blive os nyttige. —— I ſine Forelæsninger maa man og tage en fornuftig Orden i Agt, og derudi rette ſig efter ſit Hoved. Forfatteren ønſker, at alle Lærdommens Deele kunde foredrages et halv Aars Tid. Derhos glemmer han ey at tilſtaae, at nogle Videnſkaber udfordre noget mere end et halvt Aar. — Meer end 4, i det høyeſte 5 Timer, bør man ikke tilbringe med at høre Forelæsninger, med mindre man til ſamme Tid hørte nogle Collegier anden Gang, ſom er nødvendigt ved de Videnſkaber, der høre til vor Hoved-Sag. Den øvrige Tid kan man behøve hiemme til at giennemgaae med ſig ſelv, hvad man har hørt. —— Kan man faae flere Videnſkaber, ſom hænge meget nøye tilſammen med hinanden, at høre hos en eeneſte Mand, ſaa har man derved den Fordeel, at vor heele Syſtem bliver mere ordentlig og ſammenhængende. — I Lærernes Valg maa man være forſigtig. Det kommer ikke ſaa meget an paa en dybſindig Lærdom, ſom et tydelig, ordentlig og livagtig Foredrag. Dog er man lykkelig, naar man træffer begge Deele hos een Perſon. —— Vil man ret føre ſig ſine Forelæsninger til Nytte, maa man ikke forſømme nogen Time. Man bekommer derved, Huller i Hovedet, ſom man ey ſaa læt igien faaer udſtoppede. Det koſter Møye at lære noget ret, naar man er ordentlig: hvad vil man udrette, naar man med Flid forſømmer meget? —— Man maa komme Hukommelſen til Hielp med at udſkrive hvad ſom ikke ſtaaer i Lærebogen. Men overalt maa man tænke meer, end man ſkriver. —— Den Dictering, ſom mange Lærere have for Skik, finder ikke Forfatterens Bifald. Man kan ikke laſte dette, at han læſer over ſit eget Syſtem, men han bør endten lade det trykke, eller

ler forfatte det saa kort, at det gandske kan skrives i nogle Timer. Det maa mere være en blot Tabel, end en ordentlig udarbeydet Bog. Enhver veed, hvor megen Tid unge Mennesker maa spilde med Collegiernes Afskrivning. —— En flittig Igientagelse er den rigtigste Bestræbelse ved Forelæsningers Anhørelse. Denne maa man ingen Dag forsømme, og Forf. viser omstændelig, hvad Kunstgreb flittige Akademister derved kan bruge. Een af deres fornemmeste Bekymringer maa være denne, at de bemøye sig, saavidt mueligt, at bekomme tydelig Begreb om alle Ting. Har man først fattet Videnskaberne i deres Sammenhæng, saa bliver det ikke vanskeligt siden selv paa egen Haand at udbrede sin Kundskab ved gode Bøgers Læsning, som man da ret har lært at bruge. For at faae Kundskab om dem, maa man flittig besøge Bibliothekerne. Dog maa man ikke drive sin Læsning saavidt, at man ey har Tid til at lære de nyttige Videnskaber ved mundtlig Fordrag. Smukke Skrifters Læsning i den gode Smag bør man bruge som en angenem og tillige nyttig Tids-Fordriv. Ved Akademiet maa man bekymre sig om at satte Grundsætningerne af de nødvendige Videnskaber, og ikke tænke ved Læsning at blive lærd. Siden bør man ved allehaande gode Skrifters Læsning fortsætte sine Studeringer og bygge paa den Grundvold, man ved Akademiet har lagt. —— Disse hidindtil anførte Regler betræffe kun det Almindelige, som man ved alle Akademier maa tage i Agt.

Herefter forekomme adskillige Anmærkninger over de fornemmeste Feyl ved vore Tiders Universiteter. —— Først beklager han, at Lærerne ved de høye Skoler ere aflagte med alt for liden Besoldning. Man troer, at Professorer bleve efterladne, om de bleve vel besoldede. Men man burde dog giøre Forskiæl imellem en nødtørftig og overflødig Underholdning. En Mand, der har sin nødtørftige Udkomme, beholder dog immer driftige Bevægnings-Grunde til Arbeydsomhed. Hvi befrygter man ikke samme Følger hos andre geistlige og verdslige Betieninger? Man troer og, at en Professor rigelig kan leve af sine Tilhøreres Betaling. Men formedelst Universiteternes Mængde ere Tilhørernes Mængde paa mange Steder ikkun liden. De deele sig desuden efter Faculteternes, Lærernes og Forelæsningernes Antal i saa mange smaa Deele, at siden

dueligste Mand ofte næppe kan tælle 10 Tilhørere. De fleeste løbe ogsaa i de saa kaldte Brød-Collegier. Historie, Philosophie og smukke Videnskaber finde kun faa Elskere. Om end Antallet var nok saa stor, saa kan en Professor sielden giøre Regning paa den fierde Deel af sin fortiente Løn. Saa slet betale de unge Herrer. Det er og ubilligt at formode om en velfortient og værdig Mand, at en nødtørftig Udkomme giør ham efterladen. Folk, der ellers ingen Lyst har til at studere, faaer man næppe ved Armod drevne dertil, ey at tale om, at man just dermed afskiærer dem de fornødne Hielpemidler. Ey enhver, som forstaae Videnskaberne af Grunden og derover holder fortræffelige Forelæsninger, har Dueligbed eller Lyst til at skrive Bøger. Desuden koster det megen Tid og Arbeyde uden for Læse-Timerne at skrive meget. De Bøger som udgives, ere mestendeels Læsebøger, hvilke den lærde Verden uden stor Skade kunde undvære. Vidtløftige Skrifter, saavel som Afhandlinger over enkelte Materier, har ingen Afgang, hvis ikke Forfatteren alerede er i et stor Udraab. Man maa altsaa mod sin Villie skrive Læsebøger, og kan ikke lægge sig efter det, hvorudi man kunde frembringe Mesterstykker. Saaledes bekommer den lærde Verden en Sværm af Læsebøger, hvorudi sielden bliver sagt noget Nyt. Fremdeles viser Forfatteren, at Mangel paa den tilstrækkelige Underholdning giver Anledning til den Foragt, nogle Lærere kaste paa de Videnskaber, som de selv ikke læse over, og til Uenighed imellem Professorerne, som geraader unge Studentere til stor Skade. —— Nok en anden Feyl er denne, at andre Embeder med Professoraterne forknyttes, ligesom paa nogle Steder en Jurist er tillige Regierings-Raad, og en Theologus tillige Superintendent eller Prædikant. Det er vanskeligt at opvarte tvende Embeder, og gemeenlig sætter man det meest tilside, som indbringer mindst. —— Naar et Professorat er ledig og skal igien besættes, opstaaer ofte ved Universiteterne en saadan Allarm, som fordumnaar en Borgemester til Rom skulde udvælges. At lade saadant komme an paa de nærværende Professorers Stemme er ikke raadeligt. „ Ofte have een eller to Mænd Overvægten over de „ andre. Altsaa beroer det ofte derpaa, at en Person har „ vundet disse Hoved-Personers Bifald. Der gives de Ste„ der, hvor ingen lettelig kommer til noget Professorat, uden „ han vil tage een eller anden Professors Dotter til ægte. Ja

„ der

„ der gives de Familier, som synes virkelig at have en arvelig
„ Successions-Ret til Professoraturen, da mangen duelig
„ Mand maa staae tilbage, fordi han ikke er af Familien,
„ fordi han ey er nederdrægtig nok til at forære og efterabe alt
„ hvad den store Mand gior, som har Roeret i Hænderne.
„ Tør jeg sige det, saa er Duelighed paa mange Steder et
„ Middel til at brave Mænd udelukkes fra et Professorat. De,
„ der ere i Besiddelse af visse Forelæsninger og have ligesom
„ Monopolia derpaa, frygte ikke sielden for at tabe deres
„ Bifald, naar en anden, om hvis Duelighed man ey længer
„ kan tvile, fik Lov til at holde de samme Forelæsninger.“—
Fremdeles laster Forfatteren den ved mange Universiteter indførte slemme Vane, at enhver Lærer ikke tør holde Forelæsninger over hvad for en Videnskab han vil. En saadan Indskrænkning betager de fortræffeligste Mænd Leylighed til at arbeyde med Nytte for unge Mennesker. Ofte har en Mand erholdt et Professorat i en Videnskab, hvori han just ikke er den stærkeste. Just dette var nu ledig. Han søgte det og fik det. Nu er han bunden dertil. En anden skulde hellere ville have læst i hans Videnskab. Men det er ham heller ikke tilladt. Nu læse de begge slet, lad være de paa begge Sider vare i Stand til at arbeyde med største Beromtmelse i andre Ting. Man indvender med stor Skin, at en Mand kunde saaledes trække den største Deel af Studenterne til sig, da de andre derved bleve fornærmede i Henseende til deres Indkomster. Indvendingen havde Grund, dersom Studenterne vare for Professorerne og ey Professorerne for Studenterne. Desuden har enhver sig selv at tilskrive, om han ey er i Stand til at skaffe sig Bifald og vedligeholde det. Men, da det kan indtræffe, at den dueligste Mand, af ugyldige Aarsager, kan tabe sit Bifald, eller hans Iver og Munterhed med Alderens Tiltagelse aftager, saa bliver det en billig Aarsag, hvorfor enhver Professor burde være saa vel besoldet, at han kunde have sin nødtørftige Underholdning og ey behøvede at ansee sine Forelæsningers Betaling for andet end Accidentzer. —— Billig burde og de overordentlige Professorer ogsaa have nogen Besoldning, hvorved de kunde opmuntres til Flittighed, og faae Lyst til at blive ved Universitetet.
„ Have de noget Tillob, saa søger man ofte under adskillig
„ Skin at qvæle den. Man forbyder dem at holde Collegier,
„ som løbe ind i de høyere Faculteter, endskiøndt de læse kun

„ pri-

„ privatissime. Man censurerer deres Bøger saa skarp, at „ Lysten til at skrive forgaaer dem. Kan man sætte dem en „ Skamflik paa af Heterodoxie og Kiætterie, saa er man og „ dertil færdig, og forbyder dem saa alle Forelæsninger.“ — Til Slutning følger de Feyl, at Professorerne trække deres Forelæsninger og Collegier alt for vidt ud og læse for længe derover; at der ved nogle Universiteter ere alt for faa Lærere; at man i sær mangler Lærere i de smukke Kunster, hvorved han ogsaa vilde Krigskunsten burde være forsynet. — Den sidste Feyl han laster, er den alt for store Feyl man indrømmer unge Studentere ved de fleste Universiteter, og viser i sær, hvor skadelige de Landsmandskaber ere, som ved Tydske Akademier ere vedtagne iblandt Studentere. — Da dette lidet Skrift erindrer saavel Lærere, som Lærlinger, baade ved de ringere og høyere Skoler, om mange vigtige Pligter, som lad være bekiendte, dog gemeenlig forglemmes, saa kan det med Føye anprises som en nyttig Haand-Bog, der giver Anledning til videre Eftertanke. Det er besluttet med Anhang einiger Abhandlungen zu den Gedanken von den niedern und hohen Schulen. I. Beantwortung der in dem Leipziger Intelligenz-Blatt 1764 No. 49. aufgeworfenen Frage: Wie sind junge Leute in öffentlichen Schulen am zuverläßigst nützlichsten zur Academie zu zubereiten. Først viiser Forfatteren her noget mere udførlig, end i sine foregaaende Tanker om de ringere Skoler, hvor nødvendigt det er for Discipler, at man i Skolen giver dem et tydeligt Begreb om alle Videnskaber, om deres Forbindelse og forskiællige Vigtighed. For det andet viiser han, hvorledes man i Tide maa vænne unge Mennesker til at regiere sig selv og i alle deres Handlinger at opføre sig ordentlig, forsigtig og anstændig imod Andre. II. Beantwortung den i dem Leipziger Intelligenz-Blatt 1764. No. 49. aufgeworfenen Frage: Wie hat ein Studiosus, der sich zum Schul- oder Predig-Amt zubereiten will, sein Curriculum Academicum einzurichten? In welcher Ordnung sind die Collegia in jedem halben Jahre zu hören? Wie sind selbige nützlich abzuwarten, und gehörig zu wiederhohlen? Was vor Bücher sind vorzüglich nachzulesen? Was vor Collegia practica an Examinatoriis und Elaboratoriis sind abzuwarten? Wie bereitet man sich auf der Academie vorzüg-

züglich zum Schul- oder Predig-Amt durch ein vortheilhafte Methode im Unterricht, und den catechetiſchen Uebungen practiſch zu? Forf. inddeeler Curriculum Academicum i 6 halve Aar og foreſkriver hvad for Collegia ovenmældte Studioſus bør lægge ſig efter at høre. Siden viſer han, hvad for Bøger han bør læſe i hver Videnſkab, og derpaa beſvarer kortelig det ſidſte Spørsmaal.

Hamborg.

I nærværende Aar har Friederich Chriſtian Ritter forlagt: Des Herrn Juſtizrath Ludwig von Heſs Satyriſche Schriften, herausgegeben durch S***. 1 Alph. 8 Ark i 8vo. Man finder i denne Samling flere lærende end satyriſke Skrifter, uagtet ogſaa hiine ere indklædte i en opvakt Skrivemaade, krydet med Alvor og Skiemt. De tvende første Stykker har, efter Udgiverens Beretning i Fortalen S. 9. givet Anſtød, og foranlediget Mistydninger. Det tredie Stykke, Freundſchaftlicher Rath an einen Braut und an einen Bräutigam, og det fierde, Freundſchaftlicher Rath an einen Vater, fortiener den Bifald, de den Gang fik af lærde og duelige Mænd, da de første Gang traadde for Lyſet. De foredrage mange gode Lærdomme, ſom maa iagttages ved Ægteſtandens Begyndelſe og Fremgang, i Henſeende til begge Ægtefællers Opførſel i Omgang, i Huusſtandens kloge Indretning og ved Børnenes nyttige Opdragelſe, ſaa at Ægtefolks almindelige Feyl og Forſeelſer tillige afſkildres med livagtige Farver. Endog bekiendte Sager veed F. ſaaledes at indklæde, at man ikke kiedes ved at læſe dem paa nye: „ Man handler imod Naturen, ſkriver han S. 125, ved at „ ſtoppe de Kilder, ſom ere tienlige til at give Børnene Die. „ Naturen, ſom ved alle ſine Gierninger har hellige Aarſa„ ger, har ikke til den Ende givet Fruentimret de ſmaa For„ raads-Kamre, at de ſkulde lade dem være tomme. Naturen „ handler ſaa viiſelig, at den ikke fylder dem med Nærings„ Midler, før nogen er tilſtæde, ſom kan nyde dem, paa det „ de kan være friſke og gode, og mangt et Fruentimmer giøre „ ſig det ſuurt, med Tildragelſe af ſtore Sygdomme, ſtrax „ at giøre diſſe ſmaa Kamre tomme igien, og paa den Maade „ at lukke alle Adgange til ſig. Ey! hvorfor nedrive de da ikke

„ Bygs-

„ Bygningerne selv, men stræbe meget mere efter at holde dem „ i god Stand, og giøre udvortes Zirater af dem? giøre de „ dette for et Syns Skyld, og lade de disse Forraads-Kamre „ være tomme, at de ikke skal synke af Byrden, og tabe den „ udvortes Anseelse, sad forsikrer jeg dem, at Naturen ikke „ har giort dem aleene for at see paa. Denne kunstrige Byg- „ mesterinde har ved Brysterne intet mindre villet oprette end „ Afguds-Templer." Mod Fruentimrets Stads sætter Forf. disse Ord af Hr. Dryde: Gud har ikke giort sine Gierninger, at Menneskets skal forbedre dem. S. 121. og af Ridderen William Hay: Er et Fruentimmer en Skiønhed; saa behøver hun ingen Prydelser: og er hun ingen; saa kan hun ikke forandres. Men, hvor mange Indskrænkninger vil ikke Fruentimret giøre ved disse Sætninger. Eftertrykkeligere klinger den Formaning, S. 119: Sidde de ikke heele Timer for Speylet. Vor Opholds Tid her er saa kort, og de nødvendige Forretninger saa mangfoldige, at man neppe kan afbræke Minuter til at speyle sig. Angaaende det femte Stykke Republikaneren erindres, at Hr. von Hagedorn har agtet det fuldkommen værdig til Trykken. Det er affattet i Skikkelse af en Samtale, og for sit vigtige Indhold oversat paa Fransk. Nogle ufiærlige Forklaringer har sadt F. i Fare for at blive forfulgt af mægtige Fiender. Uagtet F. forsikrer, at han ikke har sigtet til Regierings-Maaden i et besynderligt Land, saa kan man dog ikke læse denne Samtale, uden at saae visse Bi-Begreb. Nogle lys malede Træk falde alt for meget i Øynene. Det er at sige: F. taler i samme med megen Eftertryk om Misbrugen af en Monarks Magt, der ikke er sit Folks Fader, og om Friheden i en republikansk Regiering, naar Fred og Eendrægtighed herske derudi. Men det er bekiendt nok, at man ved denne Forestilling altid maa forudsætte det Spørsmaal: om ikke Ueenighed i en Republik er sædvanligere og tillige farligere, end Tyrannie i et Monarkie. I det sidste Stykke, Betrachtung über das eilfte Stück von des Herrn von Justi sogenannten neuen Wahrheiten, zum Vortheile der Naturkunde und des Gesellschaftlichen Lebens der Menschen, durch welche die Freyheit der Schwedischen Reichsstände und die Vorrechte des Schwedischen Reichsraths wider Uebelgesinnete

ſinnete vertheidiget werden, faaer Hr. von Juſti nogle ſkarpe Irretteſættelſer; men tillige vil ſaadanne Læſere, ſom ingen Deel tage i Tviſtigheden, dog af ſamme kunne lære meget til en rigtigere og nøyere Kundſkab om den Svenſke Regiærings-Form og om nogle nye Tildragelſer.

Leipzig.

Defenſionem narrationum novi teſtamenti qvoad modum narrandi —— ad diſputandum proponit *M. Sam. Frid. Nathanael Morus*, Collegii majoris principum ſodalis. D. XXV. Octobris MDCCLXVI. 5 og et halvt Ark. Først taler F. om deres Fordomme, ſom troe, at man ikke kan holde en Hiſtorie for god og ypperlig, naar den ikke er fuld af Ziirligheder og Skiønheder. Derpaa betragter han de nødvendige Egenſkaber hos en god Fortælling, og viiſer, at ſamme maa indeholde alle de Omſtændigheder, ſom ere nødvendige for at faae tilſtrækkelig Kundſkab om Begivenhederne. I Beſynderlighed handler han om at anføre og beſkrive Perſonerne og Stedet, og viſer ved Exempler, at de hellige Skribentere har iagttaget denne Egenſkab i deres Fortællinger. Fremdeles handler han om de Sinds-Bevægelſer, ſom ved en Begivenhed yttrer ſig hos de Tilſtædeværende, og viſer, hvorvidt det er en Hiſtorieſkrivers Pligt at fortælle dem. Efterat F. har oplyſt dette ved Exempler af den verdslige Hiſtorie, ſaa viſer han det ſelv ſamme hos det Nye Teſtamentes Skribentere. Dernæſt lærer han, hvorledes man maa iagttage Ordenen i at fortælle alle enkelte Omſtændigheder, og hvorledes dette ikke er forſømt i det Nye Teſtamentes Bøger. Hvad Sprogets Reenhed angaaer og de Ord, ſom egentlig betegne enhver Ting, da tilſtaaer han, at diſſe Egenſkaber kun ſielden findes i det Nye Teſt. formedelſt den beſynderlige Blanding af den Jødiſke og Grækiſke Skrivemaade; men at man dog finder dem, beviſer han af Apoſtlernes Gierninger, hvor Lukas beſkriver Pauli Seylads. Efterat han ſiden har handlet om en god Fortællings Simplicitæt, ſaavel i Henſeende til Tingene, ſom til Ordene og den egne Skiønhed, ſom dermed er forbunden, ſaa anvender han dette paa det N. Teſt. Ved Enden kommer F. igien til Ziirlighederne i en Fortælling, og lærer, at en Hiſtorie med Rette kan fortiene Navn af fuldkommen, naar den kuns er ordent-

dentlig, rigtig og ſimpel ſkreven. Slutningen kan læt gisres til Fortællingerne i det Nye Teſt. Heele Afhandlingen er ſkreven med den gamle Romerſke Ziirlighed og i en god Orden. Dette erindres aleene, at F. noget længe har opholdt ſig ved de nu omſtunder nokſom bekiendte Grundſætninger, hvorefter han har bedømt det Nye Teſtamentes Skribentere.

Anmældelſer.

Nancy. Forrige Aar er trykt P. J. Buchhoz (formodentlig Buchholz) Tournefortius Lotharingiæ ou catalogue des plantes qui naiſſent dans la Lorraine & dans les trois Evechés. 293 S. i 8vo. Hr. Buchhoz er adſkillige Gange reyſt igiennem Lothringen. Han reyſer og otte Gange hvert Aar omkring ved Nancy paa adſkillige Steder for at ſamle Urter. Meget har han taget af ſin Sviger-Fader Marquet's i tre Bind efterladte Urter, hvortil Marquet har efterladt et Dictionaire des plantes de Lorraine i Haandſkrift, men dette er kommet i Fremmedes Hænder. Hr. B. har fulgt den Tournefortiſke Orden, men hoſføyet Linnæi Navne. Hans Fortegnelſe er ſtegen til 1211 Vexter, da han har blandet ind de egentlige Haveplanter, og betegnet Varietæterne med Tal ligeſom de virkelige Slag. Adſkillige Urter ſynes heller ikke at kunne voxe i Lothringen, ſaaſom Tithymalus arboreſcens. Undertiden finder man een Urt anført paa flere Steder. Til Slutning følger en Efterretning om Urtebøgerne, Haverne og Samlinger i Lothringen, og om Urtekienderne ſammeſteds, fornemmelig om D. Marquet.

Utrecht. Jacobi Elsner magni nominis Theologi commentarius critico-philologicus in Evangelium Matthæi. Tomus primus. Eum edidit & notulas qvasdam adjecit *Ferdinandus Stoſch*, D. & P. O. Zwollæ & Trajecti ad Rhenum apud Sim. Clement. & R. de Meyere. 1767. F. har efterladt dette Værk i Haandſkrift, og Miniſterium ved Parochial-Kirken i Berlin har overleveret det til Hr. Dr. Stoſch for at give ud. Det indeholder en Forklaring over Evangeliſten Matthæus og Marcus. Man formoder, at der efter denne første vil følge endnu fire Deele. Forfatterens berømte Navn kan være nok for at anpriſe dette Skrift.

Anhang
til de Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager. No. 26. 1767.

Opmuntrings-Tale til det N. Testamentes flittige Læsning i Skolerne, som i Anledning af den offentlige Examen er udarbeydet og oplæst af

John Schewing (*),

øverste Discipel i Mester-Lectie i Kiøbenhavns Latinske Skole.

Hvad ville De tænke, Høystærede! naar De seer mig her at opstaae, og træde frem for Deres Øyne at tale over en Sag, som i sig selv og med Ret kan synes at overgaae en Discipels Begreb? at afhandle et Spørsmaal, som lærde Mænd har tvistet om, som aleene staaer i Deres Magt med Sandhed at afgiøre til eller fra? De ville maaskee forundre sig over min Dristighed. Men naar jeg har den Ære at sige Dem, at Sagen angaaer min og mine kiære Med-Disciplers Tarv, at mine Lærere derom har meddeelt mig det fornødne Begreb, at jeg har kun vildet øve mig i at opsætte og her at fremføre mine Tanker derover, saa ville De, haaber jeg og ydmygst beder, gunstig forlade mig min Dristighed, og derover ikke forudsatte nogen for mig ugunstig Tanke. Det er for Deres Øyne, Høystærede, jeg taler. Den Ærbødighed, jeg skylder lærde Mænd og mine Lærere, opvækker mig en Undseelse, som Intet uden Deres gunstige Aasyn kan betage mig. Min famlende og svage Tunge ville De gunstig holde mig tilgode! Men det er mine kiære Med-Disciper jeg i sær vil tale til. Jeg vil opmuntre dem tillige med mig selv til at adlyde Sandhed i en Sag, som angaaer vor fælles Tarv. Dette, troer jeg, bør jeg helst giøre i et Sprog, som vi med hinanden hidindtil bedst forstaae, vort eget Modermaal. Derfor vil jeg paa Dansk fremføre mine Tanker over det vigtige

)(Spørs-

(*) Det er just den samme Discipel, som med en haanlig Foragt er omtalt i det maanedlige Tillæg til Addresse-Contoiret for May-Maaned, fordi en Oversættelse af Curtii 3die Bog er kommen for lyset under hans Navn. At hans brave Lærer, Velædle og Høylærde Hr. Mag. Kleyst, nu Rector i Trondhiems Skole, har foranstaltet dens Bekiendtgiørelse ved Trykken, det kan være nok til at forsvare og undskylde baade Disciplens forhaanede Modestie og Oversættelsens Fortieneste hos alle Fornuftige. For dem aleene maa den Undskyldning ogsaa være giort. Thi hvad hielper det at undskylde ham dermed for Recensenterne paa Addresse-Contoiret, der anseer saavel Lærere, som Disciper, og i sær de første, med en yderlig Grad af Foragt.

Spørsmaal, om det nye Testamentes Læsning for os her i Skolen er skadelig eller nyttig?

Naar jeg ret betragter dette Spørsmaal, naar jeg, efter det Begreb mig derom er givet, vil afhandle det ordentlig efter dets naturlige Beskaffenhed og væsentlige Indhold, da finder jeg, mig paaligger først at viise, at det nye Testamentes Læsning er os ikke skadelig, og for det andet, at den er os meget nyttig.

De ville maaskee forundre sig, Høystærede, at jeg vil viise for det første, at denne hellige Bogs Læsning er os ikke skadelig, da det synes, jeg snarere burde lade Sagen staae i Tvil, og undersøge det Spørsmaal, om den er skadelig eller ikke? Men, Høystærede, den Satz, at den er os skadelig, kan henregnes iblandt de saa kaldte Paradoxer: ja den er saa sælsom, saa stridig mod alle Fornuftiges Formodning, at der behøves langt større Dristighed til at afhandle den, som et Spørsmaal, end der skikker sig for en Discipel: end sige, han turde bekræfte den. Ja jeg bør heller ikke gjøre det, Høystærede: men jeg bør troe, at denne Bogs Læsning er mig ikke skadelig. Jeg veed jo dette, at dens Forklaring for mig af den høyeste Øvrighed er anbefalet mine Lærere, og af dem anbefales mig dens Læsning. De bør adlyde Øvrigheden og jeg Dem. Derfor tør jeg ikke tvile, derfor langt mindre troe, eller sige, at denne hellige Bogs Læsning er mig skadelig. Men da nogle med falske Grunde, som i unge Disciplers Øyne kan have nogen Skin af Sandhed, har dristet sig til at bekræfte denne Satz, om hvilken jeg finder mig bedre oplyst, saa bør jeg aleene viise, at jeg ikke har ladet mig forblinde af nogle Skingrunde, som man dertil har opgivet. Det vil jeg da gjøre mine Med-Discipler til Øvmuntring. Vi ville see og kiende med hinanden, at der Bogs Læsning er os nyttig, som os er anbefalet at læse. Ellers maatte vi tabe baade Lysten dertil, og tillige den Nytte uden hvilken vi bør ikke troe, den er os anbefalet.

Jeg vil da kortelig tale til Eder, kiære Med-Disciplere om de opgivne Grunde, af hvilke vi bør ikke lade os forføre til at troe, at noget er os skadeligt, som os er befalet.

Først, siger man, at det N. Testamentes Læsning i Skolerne, ved Hielp af de sædvanlige Haandbøger som til den Ende af lærde Mænd ere udarbeydede, er en blot Tidsspilde, og hielper hverken til at forstaa det N. Testamente, eller til at forskaffe sig Indsigt

det grædske Sprog. Men bør vi, tør vi troe, at lærde Mænd har leveret os disse Bøger i Hænderne, for at spilde os vor Ungdoms kostbare Tid? Eller om deres Arbeyde i Sandhed var en Tidsspilde for os, skulde de da ikke have indseet dette, at de spildte kun Tiden dermed baade for dem selv og for os? Ja lader os tilstaae, kiære Med-Disciples, at vi kan spilde Tiden med at bruge en Bog, hvis rette Brug vi ikke forstaae: er derfor Bogens rette Brug i sig selv en Tidsspilde? Har ikke vor Gud og vor Konge derfor givet os Lærere, som ville lære os at bruge vore Bøger, at bruge dem rettelig, at bruge dem med den Nytte, de sigte til? og hielper os da disse Bøgers Brug slet intet til at forstaae det N. Tste? intet til Indsigt i det grædske Sprog? Det kommer mig i Sandhed for, som man vilde sige: det hielper et Barn intet, det kan krybe, fordi det ikke strax kan gaae: det hielper intet, at det kiender Bogstaverne, fordi det ikke strax kan stave, lægge sammen, og læse. Hvad tykkes Eder, Kiære, skal vi lade os forblinde af denne Grund? Ney! den har næppe Skin af Sandhed: den synes mig aabenbar falsk.

For det andet beraaber man sig paa Hensigten af det, at vi læse et Skrift i Original Sproget. Denne, siger man, bestaaer derudi, at vi ville forstaae det bedre, end ved Hielp af en Oversættelse kan skee. Lader os i Almindelighed betragte denne Hensigt, førend vi komme til det Nye Tste dermed. Have vi, kiære, bør vi have denne Hensigt i vor Skole? Ja vist! men naar og hvorledes? Bør vi, kan vi, som Begyndere, i vor første eller anden Lectie, strax forstaae vor Skribent, naar vi læse ham for først at lære hans Sprog? Er vor Forstand moeden nok til paa een Gang at lære latin og græsk, og tillige strax at begribe og fatte alt hvad den latinske eller græske Skribent siger? Vore Lærere maa dømme derom. Disse vide bedst at lempe deres Underviisning efter vor Forstands og Alders Tilvext. Men dette vide vi, at vi efterhaanden med Forstands og Alders Tiltagelse, alt som vi komme høyere op i Skolen, først naae denne Hensigt, for en Deel her i Skolen ved Hielp af vore Læreres Forklaring, og vi haabe siden, ved vor egen Flid understøttet af samme Hielp, uden for Skolen at komme til Maalet. Endda godt, om det ikke fuldkommen kan skee, førend vi blive til Mænd. Nu til det Nye Testamente! Ville vi lære at forstaae dette bedre, end ved Hielp af nogen Oversættelse kan skee? Ja vist! men vi ville kun lægge Grund dertil her i Skolen. Men, siger man, dertil udfordres en større Kundskab, end til at forstaae nogen an-

den Bog: er det sandt? vore Lærere sige Ja! Hvad da? ville vi kunne vi derfor her i Skolen forstaae det saa godt, som det kan og bør forstaaes? nej! det overstiger vor Forstands Kræfter. Vor Høystærede Lærere, som derefter vide bedst at rette sig, de vide selv, hvorvidt de kan gaae med os, og hvor meget bedre vi kan forstaae denne hellige Bog, end ved Hielp af en Oversættelse. De res Flid lader os ikke mangle den Kundskab, vi kan taale. Vi bør skionne og siden bygge derpaa.

Men hvad er det endelig for en stor Kundskab, som udfordres til at forstaae det N. Test. bedre, end ved Hielp af en Oversættelse kan skee? Dertil, siger man, udfordres en vidtløftig Læsning i de græske Skrifter, saavel hedenske, som jødiske. Dertil udfordres Indsigt i den jødiske Historie Indsigt i Jødernes Sæder og Tænkemaade, som ikke kan erholdes uden ved at forstaae det G. Test og følgelig de Østerlændiske Sprog. Lader os høre til, at dertil udfordres Indsigt i de jødiske, i de romerske og græske Oldsager. Men at forstaae det N. Test bedre, end ved Hielp af en Oversættelse kan skee, dette bedre, Høystærede, har jo sine Grader. Vi ville gierne forstaae det bedre, og vi kan nogenledes. Det koster kun, at vore Lærere ville meddeele os af deres Kundskab saa meget, som de troe vi kan fordøye. De gjøre det. Vi komme ved deres Hielp til nogen bedre Forstand af den hellige Skrift, end ved Hielp af en tør Oversættelse. For os behøves ikke dertil den saa store og vidtløftige Kundskab, som oven til er mældt. Vi kan ikke bære den. Den er for svær en Byrde for vor Ungdom. Men til at forstaae det N. Test saa godt, som det kan forstaaes, til at forstaa det som Mænd, der skulle forklare det for Andre, dertil udfordres den store og vidtløftige Kundskab. Vi ville med Tiden og siden uden for Skolen lære at forstaae det N. Test saa godt, som vi kan, og derfor ville vi stræbe siden at forskaffe os denne Kundskab. Saa see! Ja, kiære Med-Disciple, at det er ingen Grund for os til ikke at læse det N. Test her i Skolen. End mere, det er en Opmuntring for os til at læse det med desto større Lyst, til med desto større Agtsomhed at anhøre vore brave Læreres Forklaring derover. Desto lættere skulle vi siden opnaae den større Kundskab, og, om de vil lykkes, den største. Lyst, Flid og Vindskibelighed overvinde alle Ting.

Men hvad er det for en Slutning, Høystærede, man gior af disse anførte Grunde? Man vil bilde os ind, at det N. Testamentes Forklaring derfor bliver alle Tider et Arbeyde for de største og lærdeste Mænd. Lad saa være! men der

er

er jo Forskiæl paa Forklaring og Forklaring. Nok for os, at brave og lærde Mænd, som ere vore beskikkede Lærere, ved deres Forklaring meddeele os af deres Kundskab saa meget, som vi kan fordøye. Man vil slutte videre, **at det derfor ikke burde bruges til at øve Børn i de første Grunde i Sproget.** Men vi ere dog ikke spæde Børn: og lad være de største og lærdeste Mænds Arbeyde er for meget for os, saa kan vi dog bære en Deel deraf: Vi kan jo dog ved deres Underviisning høste nogen Frugt deraf. Ja! I vor første Barndoms Begyndelse, da vi skulde lære Sprogets første Elementer, da vi for den Aarsags Skyld aleene læste nogen hellig eller verdslig Skribent, da var uden Tvil al Forklaring over Tingene for meget for os. Men nu ere vi paa den Alder, da vor Forstand bør øves i at begribe og fatte Tingene, i at skiønne og dømme derom, som vi bedst kan, da vor Hukommelse aleene bør ikke plages med blotte Ord og Gloser. Thi disse ere for Forstanden og Forstanden ikke for dem. Hvem ere da de, Høystærede, som plage smaa Børn med dette de største og lærdeste Mænds Arbeyde? Slet Ingen. Ja, hvem plager os dermed? Ingen. Men fordi vi ikke bør overvældes med et Arbeyde, som er os for svær, bør vi derfor ikke bære det vi kan? Fordi vi bør ikke plages, bør vi derfor ikke gavnes dermed? Slutningen har, kort at sige, ingen Skin af Sandhed: den er ubestemt, den vakler og siger Intet.

Ja vilde man, saa siges der, først læse de Gamle og siden Testamentet, da lover man os et nyt Lys i mange Ting, da skulde vi gjøre en grundig Fremgang i vor Videnskab. Men hvad er bedre for os, end at vi her i Skolen af vore Lærere beredes baade til de verdslige og bibelske Skribenteres Læsning? Af **Herodots** Læsning lære vi godt Græsk og Jonisk: Af **Thucydid** og **Xenophon** lære vi godt Græsk og Attisk: og af det Nye Testamente lære vi godt Græsk og Helleniistisk. Og vel for os, at vi lære det første og ikke tillige forsømme det sidste. Vi skulle jo uden for Skolen bruge de verdslige Skribenteres Læsning som et Hielpe-Middel til at forstaae det Nye Testamente, og er det ikke da godt, at vi vide allerede fra Skolen af, hvad det er for en Bog, og hvad der staaer derudi, som kan oplyses af den anden Skribent, vi læse? Seer, kiære Med-Disciple, er der vel noget i alt dette, som bør betage os Lysten til det Nye Testamentes agtsomme og flittige Læsning i vor Skole? Intet, Kiære! slet Intet: men meget, som bør skiærpe vor Lyst dertil: meget, som bør forøge den.

Men Intet er mere forunderligt, end at andre, **som i sin Tid ikke ville gjøre Profession af Theologien, og**

ſom derfor kunne lade ſig nøye med at læſe det Nye Teſtamente i Modersmaalet, diſſe ſkulle danne deres Smag og Indſigt, ved at læſe de bedſte Stykker af de gamle græſke Skribentere. Men hvad er dog dette for Perſoner, ſom ſkulde læſe de gamle græſke Skribentere, og dog lade ſig nøye med at læſe det Nye Teſtamente i deres Modersmaal? Skulde man vel kunne betage dem den Lyſt, naar de forſtaae ſaa meget Græſk? Ja! hvad i Verden ſkal dog dette ſige, at de ved gamle græſke Skribenteres Læsning ſkulle danne deres Smag og Indſigt? Min Gud! ſaa kan da den ikke dannes af det Nye Teſtamentes Læsnin? Fortiener vel, Høyſtærede, denne Tanke nogen mere Opmærkſomhed! fortiener den vidtløftig at igiendrives? Og I, kiære Med-Diſciper, er den ſaa vigtig, at den bør betage os Lyſten til det Nye Teſtam. Læsning, hvad hellere vi ville giøre Profeſſion af Theologien eller ikke?

Jeg har nu viiſt Eder, kiære Med-Diſciple! hvad der ikke bør betage os Lyſten til denne hellige Bogs Læsning. Nu ſtaaer tilbage for det andet, kortelig at viſe, hvad der bør og kan ſkiærpe vor Lyſt dertil. Jeg vil da viſe, hvor nyttig dens Læsning er for os.

Iblant mange Fordeele, ſom jeg kunde opregne, vil jeg kun nævne 3 i ſær: 1) høſte vi af dens Læsning en ſalig giørende Guds Kundſkab: 2) lære vi deraf Dyd og gode Sæder: 3) dannes og forbedres derved vor Tænkemaade, endogſaa i det, ſom er ſmukt og ziirligt. Vi høſte, kort at ſige, af denne Bogs Læsning, en grundig og ſalig, en dydig og ſund, en ſmuk og artig Tænkemaade.

Hvad for det første Theologien og Guds Kundſkab angaaer da har jeg, Høyſtærede! nok hørt, at der ſkal være meget der udi, ſom de Lærde trættes om: Men hvad det er, veed jeg ikke ey heller, hvem der har Ret. Jeg har hørt nævne en Arius en Eutychius og Neſtorius, en Socinus og Pelagius og hørt dem nævne, ſom theologiſke Stridsmænd. Men hvad de ſtride om, det veed jeg ikke, jeg behøver endnu ikke at vide det, maaſkee aldrig, i det mindſte aldrig til Salighed. Men en ſaliggiørende Guds Kundſkab behøve vi alle, baade Gamle og Unge, og vi Unge jo før, jo hellere, derſom vi ellers agte ſom jeg troer de fleſte giøre, i ſin Tid at meddeele andre den Kundſkab, vi ſelv har faaet. For at fatte denne, Høyſtærede behøve vi kun at læſe den eene Pauli Epiſtel til de Romere. Der lære vi, at kiende, at vi ere Syndere, ſom trænge til Guds beſynderlige Naade: at Troen paa Forſonerens Fortiene

ſte er det rette Middel paa vor Side, hvorved at erlange den: at vi bør ikke tage denne Guds Naade forgiæves og misbruge den til en formeent Frihed i at ſynde: at vi derfor bør arbeyde mod vor fordervede Naturs onde Lyſter og Tilbøyeliaheder, og ſøge at dæmpe dem ved Aandens Hielp og følge hans Drift. Da ſiger Gud, at vi ſkulle være hans Børn, og hans Søns, vor Forſoners, Med-Arvinger til den ævige Salighed. See, Høyſtærede! ſee, kiere Med-Diſcipler! Det lære vi af dette eene Pauli Brev! Det lære vi af dem alle tilhobe! Det er alt hvad vi, hvad alle og enhver behøver til Salighed at vide. Hvorfor maa vi ikke lære det af den Bog, hvoraf det aleene kan læres? Man vil dog vel ikke misunde vor Ungdom denne eenfoldige og ſaliggiørende Guds Kundſkab? Det er den vor Gud og Konge anbefaler os. Det er den vore fromme chriſtelige Forældre og Lærere bør arbeyde paa at indſkiærpe og dybt indprænte hos os? Bør da vi ikke ville fatte den? Jo! den er dyrebar! Den gialder vore Sixles Salighed!

Det var den grundige, den ſalige Kundſkab. Nu Dyder og gode Sæder! af hvad for en Bog lære vi dem bedre, end af Bibelen, og i ſær det Nye Teſtamentes Skrift? Den høyeſte, den helligſte Dyd, at vi ſkulle elſke Gud og vor Næſte, ſom os ſelv, prædikes den ikke for os paa hver Side? Gives os ikke dertil de kraftigſte, de ſtærkeſte Bevægnings-Grunde? Grunde, ſom den menneſkelige Forſtand aldrig kunde opdage! Grunde, ſom den menneſkelige Natur af ſig ſelv aldrig kunde følge! Men Gud har i dette ſit hellige Ord opdaget dem for os: Han hielper os ogſaa ved og under dets Læsning at følge dem. Derfor bør vi læſe hans Ord. Det ſtaaer i det Nye Teſtamente og det er os ingen ſkadelig, men meget nyttig Bog. Men det var kun Dyden i Almindelighed, ſom beſtaaer i Kiærlighed. Ville vi vide, hvorledes vi udi enhver Stand i Verden bør opføre os, hvad for Regler vi bør følge, ſom Menneſker, ſom fornuftige Mennesker, ſom Skabninger, ſom Borgere, ſom Øvrighed og Underſaatter, ſom Forældre og Børn, ſom Lærere og Tilhørere, ſom Herrer og Tienere, ſom Lykkelige, eller Elendige, ſom Rige og Fattige, ſom Unge og Gamle, Store og Smaa: See! da er det Nye Teſtamentes hellige Skrift den Bog, ſom lærer os det, ſom foreſkriver os de bedſte, de ſundeſte og eenfoldigſte Regler, med de kraftigſte Grunde til at følge dem. Denne lærer, at vi ſkal elſke Gud, elſke vor Næſte, elſke vore Brødre og Med-Chriſtne: enhver paſſe ſit Embede: hade det, ſom er Ondt, befliitte ſig paa det, ſom er

godt:

godt: forekomme hinanden med Høflighed og Høyagtelse: være flittige i vort Kald, taalmodige i Trængsel, varagtige i Bøn og Andagt: hielpe de Fattige: laane Fremmede Huus: Velsigne dem, som os forfølge, velsigne og ikke forbande: ikke betale nogen Ondt med Ondt: holde Fred med alle, om det er mueligt: læske den Tørstige: mætte den Hungrige: giøre vel mod sin Fiende: overvinde det Onde med det Gode. Den lærer, at Øvrigheden er Guds Tienere, for de Gode til Belønning, for de Onde til Straf: at en Undersaat bør være den, som Guds Tiener, lydig og underdanig: at Mænd skulle elske deres Qvinder, og Qvinder ære deres Mænd: at Forældre bør opdrage deres Børn i god Tugt og HErrens Formaning, at Børn bør adlyde deres Forældre: at Herrer skulle giøre vel mod deres Tienere, og disse tiene deres Herrer, som af Lydighed mod Gud selv. Hvilke livsalige Pligter! Gid vi kunde øve dem! I det mindste bør vi læse og lære dem. Lader os ogsaa giøre deraf, hvad vi kan, og saa bede, Gud hielpe os for Resten!

Nu skulde jeg endelig for det Tredie mælde noget om den smukke den høye, den ziirlige Tænkemaade, som kan læres af det Nye Testamente. Men min Tunge er for svag til at beskrive alle de høye og fine Træk, og de prægtige Talemaader, som i sær Pauli Breve ere smykkede med. Alt hvad Talemesterne vide at sige os om Troper og Figurer, og de Ziirligheder, hvoraf Veltalenhed prunker, dette troer jeg, at Bibelen, og i sær det Nye Testamente kan give Exempler til. Naar vi læse de bibelske Fabler og Parabler, hvad for en Fabelskriver, hvad for anden vittig Skribent, maa vi da ikke fatte ringe Tanker om? Er det Metaphorer og Allegorier man søger, hvor finder maa dem med større Hæld og Ziirlighed begyndte, fortsattte og fuldendte, end i Pauli Breve? Et Exempel maa være nok. Hører engang, Høyærede hører, kiære Med-Discipler! hvorledes han tiltaler sine Corinthier.

Hvem er da Paulus? Hvem er Apollos? Hvem andre, end Tienere, ved hvis Tieneste I er bragte til Troen? Jeg har plantet: Apollos har vandet: men Gud er den, som har givet Vext. Videre: Vi ere i Guds Tieneste hinandens Medarbeydere: I ere Guds Pløyeland, Guds Bygning. Jeg har, som en forstandig Bygmester, lagt Grundvolden, efter den Naade, mig er given. En anden kommer siden og bygger derpaa. Men enhver see vel til, hvorledes han bygger. — Videre: Bygger nogen paa denne Grundvold Guld eller Sølv kostbare Steene, Træ, Halm eller Straae, da skal Ilden prøve af hvad Beskaffenhed enhvers Bygning er. o. s. v.

See saa høyt, saa nær og ziirlig, og i sin Ziirlighed saa fyndig og grundig og eftertrykkelig taler denne hellige Skribent. Jeg kunde utallige Exempler anføre flere, men jeg bør, jeg tør ikke være vidtløftig. De, Høyærede og Gunstige Tilhørere, tage til Tak med det Lidet, min svage Tunge har formaaet at fremføre. Og vi, kiære Med-Disciplер, lader os flittig læse det Nye Testamente og med Agtsomhed anhøre dets Forklaring. Det er en Bog, hvoraf vi kan høste en grundig og salig, en sund og dydig, en smuk og ziirlig Tænkemaade. D

Første Register
paa de i de
Kiøbenhavnske
Efterretningers
Første Hæfte
forekommende vigtigste Materier,
for Aaret 1767.

A.

Aand (den Hellig) hvorledes han kom over Apostlerne Pintse-Dag . Side 169
Adel, Aarsagen dertil . . 192
Ægteskab, Tidens Besværlighed i Almindelighed betragtet, kan ingen gyldig Aarsag være til at afraade fra den, men en vis Tids Trængsel 355
Amelius har haft Indsigt i den christne Religion 71
Anecdot om Cromwel . . 319
Angerona (Gudinden) hvorledes hun blev dyrket 94
— — — — hvorledes hun blev forestillet ibid.
Antiphon, forskiællige af dette Navn . 62
Arvesynden, dens Tilregnelse . 115 og 130
— — hvorvidt den er forbunden med Forsoningen 119
— — skiønt den blev forkastet, saa gik derfor ikke de Lære-Regler til Grunde, om at tvinge de første Bevægelser af den onde Begierlighed 120
— — dens Lære har ikke været den gamle Kirke ubekiendt . . 121
— — beviises ey af Rom. V. 12:21. . ibid.
— — Forestilling af Kirkens symboliske Lære om samme 129
— — Taylors Meeninger derom . ibid.

Sid

B.

Barbarus, Oprindelsen til og Betydningen af dette Ord 234
Befolkning, nogle Forslag til en Stats 251
Befordring, Hr. Prof. C. H. S. Gætzerts 318
Bekymring, hvorfor en Lærer kan have samme ved sit ny Embeds Tiltrædelse 182
—— —— hvorved en Lærer kan trøste sig derudi ibid
Bibelværk, Forsvar for det Spanske 43
Bog, den er ey altid god, hvis Forf. er berømt 271
Bonden, naar han med Nytte undervises om sine Pligter 226
Bondestanden, dens Forbedring er ventelig 209
Brevet til de Hebræer, Hofr. Michaelis Tanker derom 358
Bugløb, Frugt er ikke Skyld deri 31
—— —— dens Aarsag ibid
—— —— hos hvem den helst indfinder sig ibid
—— —— hvoraf den modstaaes ibid
—— —— absorberende Midler ere skadelige i den ibid
—— —— hvorledes den kan helbredes ibid
Bøger, Aarsag hvorfor saa faa skrives i Danmark og paa Dansk 163
Børn, skal undervises ved Ord, ey ved Erfaring aleene 253
—— om de skal straffes ibid
—— om de skal undervises om den børnlige Lydighed og faderlige Anseelse ibid

C.

Christus, Beviis, at han er Guds egen Søn 269
Chrystal- eller Belg-Koppers Behandling 8
Collegier, hvorledes man paa Universiteter maa indrette sine 433
—— —— hvorfor man ingen Time bør forsømme derpaa 434

D.

Dæmoniaci har været legemlig besatte 109
Diævlene, hvorfor de foer i Svinene 110
Dictering, alt for megen bør ikke skee i Skolerne 408
—— —— fortiener ikke Bifald paa Universiteter 434

ligtere (de gamle) Nytten af deres Læsning Side 189
— — — hvad Egenſkaber deres Fortolker maa beſidde ibid.
— — — noget, man har at iagttage ved deres Forklaring ibid.
liſcipler bør ikke beſværes med for megen udenads Læsning 408
— — Aarſag hvorfor de ikke lærer en høflig Opførſel i Skolerne 409
lisſidenterne i Pohlen, deres Omſtændigheder 185
— — — — Aarſag hvorfor de ere komne tilbage 187
lomme, ugunſtige ere ofte nyttige for Skribentere 4
luret, Fortælling om ham 96
lyrene kan man gierne tillægge Fornuft 108
lødsfald, Hr. Prof. F. B. de Souvages 318
— — Carpzovs 319
— — Rigs-Hof-Raad H. B. von Bluhms 320

E.

enfoldighed, hvad der udkræves til en Skolemands 96
— — — — Feyl ſom ſtride derimod ibid.
fterretninger (lærde) deres Feyl 5
— — — — de meeſt nyttige og frugtbare ibid.
lectriciteten, dens Virkning i det menneſkelige Legeme 190
— — — — hvorledes den ogſaa indvortes kan bruges 191
vangeliſterne, hvorfore de ere forſkiællige fra hinanden i Henſeende til Tidens Omſtændighed 339
— — Regler ſom maa iagttages ved deres Sammenligning ibid.
vangelium, om det hebræiſke, hvoraf Nazareerne har betient ſig, er det ſamme ſom det Mathæus har ſkrevet vaa hebræiſk 341
— — (Marci) er ingen blot menneſkelig Bog 342
— — — — for hvem det er ſkrevet ibid.
— — — — (Lucæ) er guddommelig 343
vangelier, de 2de trykte hebræiſke ere hverken Mathæi Original eller det Nazareniſke 341
vangeliſterne (Mathæus, Marcus, Lucas) naar de rimelig har ſkrevet 344

F.

arverurt, dens Nytte 96
eyltagelſer, man bør tilſtaae ſine 321

Register.

Foragt, hvad den føder af sig . . Side 22
Fordærvelse, Aarsagerne til den almindelige . 11
Fortolkere (af gamle Skribentere) hvad Vey de har at betræde 1
Fred, dens Fordeele . . . 27
Fremmede, Forskiæl paa samme i et Land . 33
Frihed, dens Indflydelse paa Menneskers Gemyt 22
Fromhed, hvori den bestaaer . 1
Fuldkommenhed, hvorfor man maa vogte sig for den høyeste . . . .

G.

Gaver, (de overnaturlige) virkes af den Hellig Aand 16
—— —— meddeelte den Hellig Aand den 50vende Dag efter JEsu Opstandelse . ibid
Geistligheden, hvorvidt dens Myndighed strækker sig 22
—— —— — den verdslige Øvrigheds Magt over deres Gierninger . . ibid
Grammatik, Fortrinnet hos den Munthiske . 14
—— —— den Methode, Munthe har brugt i sin, fortiener Bifald . . 15
—— —— af samme bør en Syntaxis ikke udelukkes 15
—— —— nærmere Forsvar for den Munthiske mod Mag. Badens derimod udgivne Grammatik (see No. 10.) . 38
Gud, de gamle Tydskere har kun troet een usynlig 23
—— de gamle Tydskeres blev dyrket under det Navn Tutiscot . . 23

H.

Hav (det døde) Mærkværdigheder ved samme . 5
Hekla, Tildragelser ved samme i Aaret 1766. 6
Historie, den hos Math. Kap. VIII. 28. er den samme, som den hos Marc. Kap. V. 1. 21. og hos Luc. Kap. VIII. 26. 40. . 10
—— —— om en Fritænker . . 23
—— —— dens Egenskaber . . 34
—— —— Feyler ved samme . . ibi
Historie (den evangelitske) dens Sandhed har intet stort Beviis af de adskillige Skin-Modsigelser, som findes i de Hellige Historieskrivere 33

Side

Hiſtorie (den lærde) bør ikke forſømmes i Skoler 409
Hiſtorie (naturlig) om Hertugdømmet Zelle 217
Hoverie, bevægende Grunde til dets Afſkaffelſe 210
—— —— hvorledes det blev afſkaffet paa Hirſchholms Amt 213
—— —— Fordeele af dets Afſkaffelſe paa Hirſchholms Amt 214
Hoverie-Bønder, Aarſagen til deres ſlette Huusholdning 212
Hukommelſe, dens Nytte : : 100
—— —— Exempler paa Menneſker af en ſtærk ibid.
—— —— Midler til dens Beſtyrkelſe : 101
—— —— Aarſag til dens Svaghed : 104
Hukommelſe-Kunſt, Opregning af nogle, ſom har dyrket den : : 101
Huus Opdragelſe, om den fortiener Bifald 252
Hvile, hvorvidt den er fornøden efter Maaltid 64
Høyt, Exempler derpaa : : 199

I.

Igiendrivelſe af nogle Grundſætninger i Rouſſeaus Emile : : 252
Igientagelſes Fornødenhed af Collegier : 435
Indretning (ny) ved Univerſitetet til Erfurt 319
Indvendinger mod det gamle Teſtamentes bibelſke Hiſtorieſkrivere : : 75
Johannes (Evangeliſten) hans Levnets-Omſtændigheder 345
—— —— har ikke været een af JEſu Chriſti Forvandtere ibid.
—— —— har ſtaaet i ſtor Gunſt hos JEſu : ibid.
—— —— Øyemærket ved hans Evangelium ibid.
—— —— naar og til hvem han har ſkrevet : ibid.
Jordſkiælve, deres Aarſager : 239

K.

Kamtſchatka, dette Lands Beſkrivelſe : 28
Kiærlighed til Fædrenelandet, hvorpaa den maa grunde ſig : : 329
Kirke-Hiſtorie, hvad der udfordres til at ſkrive en behagelig og nyttig : : 91
Klagemaalene over Menneſkenes Fordærvelſe ere ikke alle grundede : 279
—— —— hvilke og naar de ere grundede : ibid.
Kritiker, naar de ere nyttige : : 35

Sid

Kopper, de indpodedes Natur og Behandling 9 f. og 2
—— —— hvorledes man faaer dem : 1
—— —— de naturliges Lægemaade : 2
—— —— en vis Maade at indpode dem paa : 30
Koppegift kan uden Fare tilbringes ved Indſlugning 1
Koppe-Podningen, Forſvar for ſamme :
—— —— —— dens Grundlære prøves og igiendrives 1
—— —— —— hvad der intet gior til dens lykkelige Kuur : : ibid
—— —— —— Forſøg til en nye Lære om ſamme 1
—— —— —— Forberedelſe dertil : 1
—— —— —— hvorledes ſamme forrettes : ibid
—— —— —— dens Hiſtorie i Danmark og Norge 2
Koppeſygen, hvad der ikke er Aarſag til den : 1
—— —— —— Aarſag til Graden i ſamme : 1
—— —— —— Tilfælde, ſom foreſalde under ſamme 2

L.

Lægekunſt, dens Indſigt nyttig for Præſter (
—— —— —— Forbindelſe imellem den aandelige og legemlige : : 1
Lærebøger ere fornødne i de ſmukke Videnſkaber 3
—— —— i de ſmukke Videnſkaber behøvedes og i gamle Dage : : ibid
—— —— man bør ikke bruge latinſke i Skolerne til Videnſkaber : : 40
Læremaaden, dens Feyl i Skoler : ibid
—— —— —— kan ikke foreſkrives en Lærer : 41
Lærere, hvilke man ved Univerſiteter maa vælge 43
—— —— enhver ved et Univerſitet burde læſe over hvad Videnſkab han vilde : 43
Læſe-Timer bør ikke være for mange i en Skole 40
Levnet (Apollonii) ſkrevet af Philoſtrato, og Pythagoræ af Porphyrio og Jamblico, er ikke ſkrevet for at forringe JEſu Mirakler 7
—— Prof. Cranzers : : 30
—— Biſkop Blochs : : 30
—— Prof. C. M. Rottbølls : 31
—— Doct. Münters : : 31

Levnet, Doct. J. Bing Dons . Side 312
— Doct. Buchhaves . . 313
— Doct. Crons . . 314
— nogle Omſtændigheder af Sal. Prof. Windheims 318
— Taleren Antiphons . . 60
Longinus har haft Indſigt i de Chriſtnes Religion 72
— — er ikke Forfatter til et Fragment, ſom findes under hans Navn ved hans Værker ibid.
Lucas (Evangeliſten) har været en indfødt Hedning 343
— om han er den ſamme ſom Lucius Act. XIII. 1. Rom. XVI. 21. . ibid.
— til hvad Ende han har ſkrevet . 345
— naar han har ſkrevet Apoſtlernes Gierninger 346
— hvorfor han har ſkrevet Apoſtlernes Gierninger ibid.
— hvorledes hans Skrivemaade er i Apoſtlernes Gierninger . . ibid.
Luxus, om den er nyttig for en Stat . 420
Lydighed maa viſes mod Guds Villie, og hvorledes 179

M.

Marcia, om hun har giort Keiſer Commodus gunſtig mod de Chriſtne . . 71
Marcus har ſkrevet paa Græciſk, og hvorfor . 342
Materie (den magnetiſke) Forſøg angaaende ſamme 235
Matthæus er ikke den ſamme ſom Tolderen, Alphæi Søn . . 339
— — hvad Aar han har ſkrevet . 340
— — har ſkrevet paa hebræiſk . ibid.
Metaphyſik kan gierne giøres fattelig for Unge 293
Modermaal, efter dets Tilſtrækkelighed eller Utilſtrækkelighed kan et Folks Kyndighed ikke bedømmes 37
— — bør dyrkes i Skolerne . 409
Moſes ſlog rettelig Ægypteren . 62
Mød, dens Skadelighed i Koppernes Uddrivelſe 9 og 23

N.

Næſten, hvad der ſkal bevæge os til at elſke ham 229

O.

Opſtandelſen, Beviis at man i de første Aarhundrede har vidſt af denne Lære at ſige . 425

Sid

Overſættelſer, hvad Middelvey i ſamme bør følges 2
—— —— naar et fremmed Sprogs Vendinger og Talemaader i dem bør beholdes 2
—— —— naar enkelte Ord i ſamme kan dannes efter Originalen ibid
Overſætnings-Maade (den paraphraſtiſke) er en Afvey 2
—— —— —— —— —— hvori den beſtaaer ibid
—— —— —— (den bogſtavelige) hvori den beſtaaer ibid
—— —— —— —— —— er en Afvey 2
—— —— —— (den middelſte) hvori den beſtaaer ibid
—— —— —— —— hvorledes den maa være beſkaffen ibid
—— —— —— —— er et Middel til Sprogets Berigelſe med nye Ord og Vendinger ibid

P.

Paraphraſis hvori den beſtaaer og hvorledes den maa være beſkaffen 135 og 324
—— —— over Gen. 4. 7. 47
—— —— over 1 Cor. XII. 1.-3. 170
—— —— over 1 Cor. XIII. 9.-12. 171
—— —— over 1 Cor. XIV. 13.-17. 22. ibid.
Paulus, hans Breve til de Corinthier, for hvem de ere ſkrevne 354
—— —— Meeningen af hans Breve til de Corinthier giør meget til at kiende Meenighedens Tilſtand ibid.
—— —— hans Breve til de Corinthier faaer et ſtort Lys, naar man i Forveyen har læſt en Efterretning om Meenighedens Tilſtand, tagen af Brevene ſelv ibid.
—— —— hvorfor han har ſkrevet ſit første Brev til de Corinthier 355
—— —— naar hans Brev til de Romere er ſkrevet 356
—— —— Henſigten af hans Brev til de Romere ibid.
—— —— den Romerſke Meenigheds Tilſtand var ham ikke ubekiendt 357
—— —— har i ſit Brev til de Romere haft denne Meenigheds beſynderlige Omſtændigheder for Øyne ibid.

Side

Paulus, har rimelig ſkrevet ſine Breve til de Epheſer, Colloſſer og Philemon i ſit første Romerſke Fængſel, og aſſendt dem paa een Tid = 358
— — om hans Brev til de Epheſer er et Brev til alle Meenigheder = = = ibid.
— — naar hans andet Brev til Timotheus er ſkrevet 359
Petrus (Apoſtelen) maa have læſt Pauli Brev til de Romere, før han ſkrev ſit = = 361
Philoſophie, (Hebræernes) dens Overeensſtemmelſe med vores nu værende = 32
— — er ikke Aarſag til ſmukke Videnſkabers Undertrykkelſe = = 40
Podagra, om den er en Velgierning af Naturen = 317
Polyperne, deres Beſkaffenhed = 271
Pommern, dens Forbindelſe med det tydſke Rige 416
Porphyrius har haft Indſigt i de Chriſtnes Religion = 72
Profeſſorer, hvorledes de bør beſoldes = 435
— — kan ikke leve af Tilhørernes Betaling = ibid.
— — de overordentlige burde og have nogen Beſoldning = = 437
Profeſſorater, dermed burde ikke andre Embeder forknyttes = = 436
— — hvad Feyl der ofte begaaes ved deres Beſætning = = ibid.

R.

Real-Lexika, deres Misbrug og rette Brug = 351
— — hvorledes de maa være beſkaffne = 352
Recenſentere, til hvad Nytte de ere ubekiendte 2
— — — deres Pligt, en redelig Upartiſkhed 3
Recenſion over Cato den ældre med hosfoyede Anmærkninger = = 363
Regent, hvorledes en Fyrſte dannes til den bedſte 16
Regierings-Form, den monarkiſkes Vælde og Fordeele 306
Religion (den Chriſtne) dens Magt i Sygdomme og i Døden = = 13
— — Vidnesbyrd for ſamme af Hedenſke Skribentere 70

S.

Sæd er tilſtæde endog hos Qvinder . Side 106
Salve (Hebræernes hellige) hvoraf den ſkulde tillaves 306
Samtykke, hvo der giver ſamme, maa være til 105
Sanddruehed, hvad dertil udkræves . 111
Sandhed, Midlerne at komme dertil . 32
—— —— maa undertiden dølges . 111
Semnothei, hvem de vare . . 77
—— —— dette Ords Oprindelſe . ibid.
—— —— dette Ords Betydning . 78
Sindelag, hvorledes en Chriſtens maa være beſkaffen ved den herſkende Fordærvelſe . 278
Skin-Modſigelſe, hvorledes den hos Paulum og Jacobum i den Lære om Troen og Retfærdiggiørelſen kan høves . 359
Skole, hvilken man bør udvælge . 412
Skoler, hvorved deres Forbedrelſe hindres . 411
—— —— offentlige bør i Almindelighed foretrækkes for Huus-Information . 412
Skole Lærere, Aarſag hvorfor ſaa faa ville være det 407
Skolevæſenet, deraf burde viſſe Perſoner giøre ſig en Hovedſag . . ibid.
—— —— hvorledes det bør indrettes . 410
Skribentere (de Hellige) om man maa ſlutte fra deres mundtlige Lære til deres Skrifter . 266
Skrift (den Hellige) hvorfor der paa den ere bygte flere Byaninger . . 241
Skrifter (Apoſtl. og Propheternes) ere gamle og ægte 244
—— —— —— —— deres Guddommelighed er beviiſt med Underværker . ibid.
Skrivemaade, Aarſag til dens Forſkiællighed hos Menneſker . . 42
—— —— Beſkaffenheden hos Taciti og Senecæ ibid.
—— —— (den philoſophiſke) dens Forandring har ingen Grund i Regierings-Formen 39
Smukt, Exempler derpaa . . 199
Snørliv, dets Nytte og Misbrug . 237
Speyl (det Kongel.) denne Bogs Ypperlighed 98
—— —— —— i hvad Alder dets Forfatter har ſkrevet 99

	Side
Speyl (det Kongelige) er ældre end den gamle Kov Hird-skraa eller og Hagen Hagensens Tid	100
Sprog, om dets Rigdom og Fattigdom maa bestemmes efter Begrebenes Mængde og Faahed, som det ikke kan udtrykke	36
— hvor kun et eeneste dyrkes, der maa samme beriges, ligesom Folkets Indsigt vorer til	37
— et vis kan ikke udtrykke alle i de andre forekommende Begreb	ibid.
— at en Oversættelse i et vis ikke fuldkommen ligner Originalen, er intet Kiendetegn paa dets Fattigdom	38
— dets Fattigdom kan ogsaa søles af Poeter	ibid.
— Middel til dets Berigelse	39
— Forskiæl imellem de gamle og nyere	ibd.
— forbedres ved Ordbøger	40
— dets Berigelse ved Ord og Udtryk	41
— dets Berigelse ved nye Vendinger	ibid.
— hvorledes det Danske kan forbedres af det Islandske	82
— det Tydske er ikke Kilden til det Danske	83
— Beskaffenheden hos det nu brugelige Danske	84
— Fuldkommenheden hos det Islandske	85
— Beskrivelse paa en uret Vey til det Danskes Forbedring	86
— den rette Vey til det Danskes Forbedring	ibid.
— det græskiske kan gierne begyndes med det Nye Testamentes Øvelse	155
— (de lærde) ere ikke ganske unyttige for Børn	254
— (bibelske) Stadfæstelse af det Act. 17. om et Alter i Athenen for den ubekiendte Gud	70
— Oplysning over Rom. V. ἐφ ᾧ πάντες &c.	121
— — — 1 Cor. I. 10. 11. 12.	326
— — — 1 Cor. I. 21.	141 og 329
— hvorvidt 2 Tim. III. 15. 16. beviser Skriftens Guddommelighed	161
— hvorledes det 2 Tim. III. 15. 16. kan forstaaes	162
— Forklaring over Psalm. XL. 8.	178
— hvorledes Hebr. XI. 6. forklares	248

Side

Sprog, 1 Cor. VII. 26. og 29. hvorledes de ſkal forſtaaes 355
—— 1 Cor. VII. 32.-34. hvorledes de ſkal forſtaaes ibid.
Stat, hvorfor Menneſker ere traadne i den Forbindelſe, vi kalde ſaa = = 419
Stats-Betientere, om det ſkikker ſig for dem at lade ſig betale for deres Tieneſte mod Fædernelandet 251
Sygdom, een og ſamme kan med Nytte afhandles oftere 176
Synd, den naturlige Fordærvelſe kan gierne kaldes ſaa 113
Synder, alle Menneſkers børn og kan tilregnes Adam 122
Søvn, kan være nyttig endog om Dagen = 239

T.

Taktik, de Gamles paſſer ſig ikke paa vore Tider 144
Tandpiine kan ikke ſikkert ſtilles ved Magneten 16
Tertius, ſom mældes om i Brevet til de Romere, hvo han har været = = 356
Teſtamente (det Nye) hvorfor det er ſkrevet paa Grækiſk 245
—— —— —— Blanding af fremmede Talemaader kan ey anſees for en Feyl deri = 246
—— —— om derudi ere Latinismer = 247
—— —— hvad for Midler maa man beſidde til at forklare det = = 248
—— —— hvorfor viſſe Steder i det G. T. anføres derudi 249
—— —— hvorfor Steder af det G. T. anføres derudi med de 70 Fortolkeres Ord = ibid.
—— —— de mange forſkiellige Læſemaader deri gior ikke den chriſtelige Troe uvis = ibid.
—— —— Aarſagerne til de falſke Læſemaader deri 257
—— —— hvorledes de forſkiellige Læſemaader i ſamme bedømmes = = ibid.
—— —— den Gothiſke Overſættelſe deraf er ved Ulphilas = = 262
—— —— hvorledes man ſkal bruge Kirkefædrene for at bedømme Læſemaaderne deri = 263
—— —— dets Inddeeling i Vers, af hvem det er giort 265
—— —— hvorfor aleene de Bøger, ſom findes i vore Udgaver deraf, ere guddommelige ibid.
—— —— om derudi ere Hebraismer = 245
—— —— om derudi gives Idiotismer = 247

Teſtamente (det Nye) dets Læsning i Skolerne er ikke ſkadelig men meget nyttig . Side 427
Theologien behøver Forbedring . . 241
—— —— hvorledes den ſkal forbedres . ibid.
—— —— hvorledes den maa drives paa Akademierne ibid.
—— —— Forſvar for Guldbergs naturlige 290
Theophilus, ſom Lucas har tilſkrevet ſine Bøger, hvo han har været er uvist . 343
Tildragelſe med en Herre i London . 319
Trøſt (hvad en grundig) virker hos en Evangelii Lærer 183
Tugt, hvorledes den bør indrettes i Skoler . 408
Tunge, den gamle Danſke findes endnu i Island 85
—— —— den Danſkes Tilſtand i den blomſtrende og udblomſtrende Alder . . 84

U. og V.

Varme, der gives en underjordiſk . 239
Udtog, hvorledes ſamme kan gjøres, af hvad man læſer 102
Vendinger i et Sprog, hvor mange Slags de ere 41
Verden, et fatteligt Bevis mod dens Evighed 298
—— —— dens Materie er ikke evig . 300
Videnſkaber kan og bør foredrages paa en for Ulærde fattelig Maade . . 5
—— —— til de ſkiønne udfordres Regler og Genie 35
—— —— Indſigt i deres Sammenhæng til hvad Nytte 433
Videnſkaber og Kunſter (hvad Indflydelſe de ſmukke) har i Akademiſke Borgeres Sæder 347
Viſitationer, Fortælling om de Keiſerlige Rigs-Kammerrets . . 414
Univerſiteter, almindelige Regler, ſom der maa iagttages . . 433
—— —— Feyl ved vore Tiders . ibid.
Uſandhed maa undertiden ſiges . 111
Vulgata (den latinſke) denne Overſættelſes Skiæbne 261
—— —— —— hvorledes den er bleven anſeet 262

Y.

Ὑπερέχω, Bemærkelſen af dette Ord . 361

Andet Register

over

Forfatternes Navne og Skrifter,

som findes anførte i det

Første Hæfte.

A.

Abgeforderter Bericht vom Urſprung, Beſchaffenheit, Umſtänden und Verrichtungen derer Kayſerlichen Reichscammergerichtlichen Viſitationen : : Side 414

Abhandlungen (phyſikaliſche) von den ſeltſamſten und merkwürdigſten Begebenheiten der Natur : : 239

Ackerbau (der) nach den neueſten Erfahrungen : 63

Afhandling de Tormentis : : 144

Afhandling de elegantiorum artium ac ſtudiorum uſu & fructu ad diſciplinam Academiarum publicam : 346

Albini (B.) Tale de amictus noxis : 318

Alciphrons Briefe. Erſtes Buch : 95

Anchers (L.) Disqviſitio de Dæmoniacis in regione Gadarena : : 108

Aſtruc (Prof.) L'Art d'accoucher : 335

Auberts Mort d'Abel Drame : 158

Auguſtin de France : : 237

B.

Badens (Conrect.) Forſøg til en Overſættelſe af Tacitus, ſamt en Afhandling om Sprogets Berigelſe ved nye Ord og Vendinger : 33

— — grædſke Grammatik : 146

— — Catechiſmus for Bønderbørn : 226

Bakers (Dr. G.) Inquiry into the merit, of a method of inoculating the ſmallpox which is new practiſed in ſeveral countries of England : Side 304
Bang (J.) Om Snorlivets Nytte og Misbrug : 237
Bates (D. Wilh.) Uebereinſtimmung der göttlichen Eigenſchaften in dem Werke der Erlöſung : 78
Baurs (Prof.) Strictura qvædam ex philoſophia Hebræorum maxime recentiorum cum moderna philoſophandi ratione conformi : : : 32
Bentzons (J. W.) Diſſertatio de Veracitate : 111
—— —— Specimen theologico-morale de continua Noviſſimorum Meditatione : 112
Betrachtungen über die Umſtände der Diſſidenten in Pohlen : : : 185
Bilderſaal (neueröfnete hiſtoriſche) vierzehnter Theil : 112
Biographia Britannica. Siette Binds anden Deel : 349
Blums (H. B. von) Traktat de judicio Curiæ. Nye forbedret Oplag : : 320
—— —— Vita Archiepiſcopi Colonienſis Reinoldi de Heinsberg : ibid.
Bohadſchs (J. T.) Abhandlung vom Gebrauche des Waidts in der Haushaltung : 96
Bonnets (C.) Betrachtung über die Natur : 270
Braemers (K. G.) Expoſitio Sententiæ Lutheranæ de præſentia reali, unione, & manducatione ac bibitione ſacramentali corporis & ſangvinis Chriſti in S. Cœna : : 159
Brev om Kiærlighed til Fædernelandet : 329
Breve (To) om Bondeſtandens og Landhusholdningens Forbedring : 209
Brownes (R.) Pathological inqviries and obſervations : : 288
Brügmanni (A.) Tentamina philoſophica de materia magnetica : : : 235
Buchoz (P. J.) Tournefortius Lotharingiæ : 442
Burnhams (R.) Denkmähler der Gottſeeligkeit 13

Regiſter.

Side

Büſchings (Dr.) Jordbeſkrivelſe. Femte Deel = 57
—— —— Beſchreibung des Todtes Meeres in Paläſtina 59
Bützow (O. N.) de Propagatione Animæ - 104
—— —— —— Ortu corporis humani - 106
—— —— —— Natura animæ - - 107
Böhms (Hofr.) Acta pacis Olivenſis. Andet Bind 126
Böcks (A. F.) Samling der Schriften, welche den logiſchen Calcul Herrn Prof. Ploucquets betreffen, mit neuen Zuſätzen = 267

C.

Carpzows Levnets-Lob forfattet af ham ſelv = 319
Caylus (Græv) Sammlung von Egyptiſchen, Hetruriſchen, Griechiſchen und Römiſchen Alterthümern = = = 12
Choix de Poëſies Allemands - - 14
Chomels (J. B. L.) Eloge de Louis Duret - 95
Cornaro (L.) Vorſtellung von dem Nutzen eines nüchtern und mäßigen Lebens = 224
Cramers (Prof.) Exercitatio prima de Peccato Originali adverſus Joannem Taylorum 116
Crito, or Eſſays on various ſubjects - 250

D.

Dähnerts (Prof.) Tydſke Overſættelſe af det Svenſke oekonomiſke Ugeblad = 32
Darjes, Efterretning om ham = = 206
De l'autorité du Chergé & du pouvoir du Magiſtrat politique ſur l'exercice des fonctions du miniſtere eccleſiaſtique - 222
Dictionaire de Chymie - - 351
Duguets (Abbed) Bildung eines Fürſten zum beſten Regenten = = 16

E.

Eberhards (Prof.) Erſte Grunde der Naturlehre. 3die Oplag = = = 207
Efterretning om det oprettede Inſtitutum hiſtoricum i Göttingen = = 128
—— —— —— nogle Lemmer, ſom ere optagne i det Kongelige Preusſiſke lærde Sælſkab til Vi-

den-

denſkabers og Kunſters Nytte, i Frankfurt ved Oderen : Side 205
— — — en Spanſk Adelsmand : 206
Efterretninger om Nedersachſiſke berømte Perſoner og Familier : : 272
— — — om et Ugeſkrift, der Weiſe kaldet 319
Einſame (der) et Ugeblad : : 207
Elsners (J.) Commentarius critico-philologicus in Evangelium Matthæi. Tom. I. - 442
Eremit (der) et Ugeſkrift : : : 319
Erreurs de Voltaire : : : 202

F.

Femmers (M.) Danſke og Latinſke Overſættelſe af de i No. 23. anførte tvende Franſke Versog Brev 400
Finnſens (H.) Efterretning om Tildragelſerne ved Hekla 65
— — — Curæ poſteriores in jus eccleſiaſticum Vicenſium - 97
— — — Curæ poſteriores in jus eccleſ. Vicenſium continuatæ - ibid.
— — — Diſſertatio hiſtorico-literaria de Speculo Regali - - 98

G.

Gardanes medicinſke Afhandling: Dont on ſe tenir en repos d'abord apres le repas? 64
Gatzert (Prof. C. H. S.) de Natali Papiniani - 318
Gebaueri (G. C.) Veſtigia Juris Germanici in Taciti Germania obvia - 230
Gerbertus (M.) de veteri Liturgia Alemannica - 158
— — — Cantû & Muſica eccleſiaſtica ibid.
Gerhardi (J.) Loci theologici - 220
Geſchichte des Agathen : : 208
Gleditſchs (Prof.) Beſkrivelſe paa en lidet bekiendt Plante : : 317
Goiſkes (Dr. P. Roſenſtand) Prædikener. Første Deel 162
Gratianus (Mag. P. C.) Geſchichte über den Urſprung und die Fortpflanzung des Chriſtenthums in Europa : : : 90

Guldbergs (Prof. O.) Nacheiferung der aufgeklärten Völker zum Vortheil der ſchönen Wiſſenſchaften, ſamt Gedancken über Miltons Gedicht ſ. Side 193
——— ——— Forſvar for ſin naturlige Theologie 290
Götzens (J. M.) Ausfürliche Vertheidigung des complutenſiſchen griechiſchen N. Teſtaments 43

H.

Hanes (P. F.) Sermones de tempore ſ. 352
Hannes (Dr. Chr. Rud.) Die Unſchuld des Obſtes in Erzeugung der Ruhr ſ. 31
Hauſens (C. R.) pragmatiſche Geſchichte des achtzehnten Jahrhunderts ſ. ſ. 348
Haymanns (Rector) Indbydelſes-Skrift: Den eenfoldige Skolemand ſ. 96
Hedegaards Natur-Rettens førſte Grunde ſ. 238
Heibergs (T. S.) Diſſertatio de Memoriæ debilitate 103
Henrici (Prof. P. C.) Carmina in ſacrum ſolemne, qvo Chriſtianus VII. Rex auguſtiſſimus inauguratur Calendis Maji 1767. in Chriſtianeo Academico inter concentus muſicos decantanda - - 315
Heſſes Neue Erfahrungen, die Zahnſchmerzen mit dem künſtlichen Magnet zu heilen ſ. 16
Heſſes (L. von) Satyriſche Schriften ſ. ſ. 439
Hiſtorie (unpartheyiſche) des Papſtthums von der erſten Gründung des Stuhls zu Rom bis auf das Tridentiniſche Concilium ſ. 92
Hiſtoire critique du Gouvernement Romain - 174
Hiſtoire de la Societé Royale des Sciences de Montpellier, avec les Mémoires de Mathematique & de Phyſique tirées de ſes regiſtres. Tom. I. - - 283
——— de l'Academie Royale des Sciences & belles Lettres. Année 1759 - 286
Hoffmans (S. G.) Stridsſkrift: Moſes juſtus Ægyptii percuſſor - - 62
Hudemanns auferſtandne Meſſias, ein Gedicht ſ. 208

J.

J.

Indbydelſes-Skrift ꝛc. (akademiſk) ved Salvingen Side 305

K.

Kants (J.) Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen 199
Kiær (M.) de juſta memoriæ cultura 100
Kleins (J. T.) Ova avium ad naturalem magnitudinem delineata & genuinis coloribus picta 224
Kohlreifs (E. M. G.) Diſſertatio de colloqvio Dei cum Kaino 47
Kokens (J. C.) Kern der Sittenlehre JEſu und ſeiner Apoſtel 183
Kraſcheninnikows Beſchreibung des Landes Kamtſchatka 28
Kürn (P. O.) de Malo hyſterico 176
Köſters (H. M. G.) Gedanken von hohen und niedern Schulen 406

L.

Langlois om Podagra ſom en Velgierning af Naturen 317
Lardner (Dr.) Large collection of ancient Jewiſh and Heathen Teſtimonies to the Truth of the Chriſtian religion. Tredie Bind 69
Leſs (D.) de donis Spiritus S. miraculoſis 167
—— —— Kompendium der Theologiſchen Moral 425
Lilienthal (Dr.) om den guddommelige Aabenbarings Sag mod dens Fiender. 12te Deel 75
Læſchers (V. E.) Theologia prophetica 128
Ludwigs (C. G.) Methodus doctrinæ medicæ univerſalis 80

M.

Maizeroys (Moly de) Cours de Tactique 143
Manns (Dr. C. D.) Afhandling om 4 chirurgiſke Tilfælde 320
Manſes (Hr. de) Memoire ſur le Begayement 64
Martini (Joh. Chriſtoph) Einleitung in die alte Erdbeſchreibung 48

Regiſter.

Side

Matthieſen (J. A.) de fi&to qvodam Marchionatû Slesvicenſi & in illum iniqvè prætenſo S. G. Imperii Jure . 285

Meiſters (Prof.) Abhandlung von dem Kriegs-Unterricht . . 287

Mentelles Elemens de l'Hiſtoire Romaine . 175

Meuſel (J. G.) de veterum Poëtarum interpretatione 188

Michaelis (J. D.) Einleitung in die göttlichen Schriften des neuen Bundes. Førſte Deel . 242

—— —— —— —— —— Anden Deel . 337

Millers (D. J. P.) Udgave af Plinii Hiſtoria naturalis . . 142

Millots (Abbed) Harangues choiſies des hiſtoriens Latins . . 240

Moldenhauers (D. J. H. D.) Gedanken über die Zeitrechnung der Begebenheiten, welche in dem Buche der Richter dargeſtellet werden . . ibid.

Morus (S. F. N.) Defenſio narrationum N. Tti qvoad modum narrandi . 441

—— —— Udgave af Iſocratis Panegyricus 15

Moſis (Joden M.) medicinſke Afhandling . 206

Münters (Dr.) Troſt eines treuen Lehrers beym Antritt eines neuen Amts . . 181

—— —— Trauer-Rede am Tage der feyerlichen Ausführung der Königl. Leiche Friederich des Fünften 273

Murſinna (Sam.) Homiletica . 46

N.

Nenci (J.) Diſcorſi ſopra la Ginnaſtica & ſopra l'utilita dall oſſervazione nella medicina pratica . . . 239

Netterblas (Friherre af) Nexus Pomeraniæ cum S. R. G. Imperio . . . 416

Regiſter.

O.

Overbecks (Hr. J. D.) Levnets-Beſkrivelſe over Carpzow - - Side 319

P.

Parallele des trois principaux Poëtes tragiques françoix, Corneille, Racine & Crebillon 215
Philermenei Opmuntring ꝛc. (en nedrig Paſqvill 427
Philoſophe ignorant - - - 272
Plan vor kurzem in Hamburg errichteten typographiſchen Geſellſchaft - - 304
Pontoppidans (Sal. Procanzler) Danſke Atlas. 3die Tome - - - - 404
Priis-Materier fremſatte af det i Frankfurt ved Oderen ſtiftede Sælſkab til Videnſkabers og Kunſters Nytte - - - - 205
Priſer udſatte for dette Aar af Sælſkabet til de ſkionne Videnſkabers Forfremmelſe - 160
Proſe (Dr. G.) Von dem Beynamen der Fromme, welcher einigen Regenten beygeleget wird 15

R.

Racolta di opuſcule filoſofice &c. - - 207
Rantzows (O. M.) Vers, i Anledning af Kongens Forœring til den Calaſſiſke Familie - 205
Reichenbach (J. G.) Die ſeelige Sache des Glaubens 255
Riederers (D. J. B.) Nachrichten zur Kirchen-Gelehrten und Bücher-Geſchichte. 2tes Band 89
Rottbølls (Prof. C. Friis) Afhandling om Smaa-Kopperne - - - 6
Roys (Prof.) Relation des Avantures arrivées a quatre matelots Ruſſiens jettes ſur une Isle deſerte - - 402
Ruhnken (Prof.) de Antiphonte, Oratore Attico 60

S.

Sagar (J. B. M.) de aphthis pecorinis - 176
Sahls (Conrect.) Efterretning om at overſætte græſiſke og latinſke Skribentere paa Danſk 23

Regiſter.

Sahls Paraphraſis in priorem Epiſtolam Pauli ad Corinthios. Partic. 1ma Side 134
—— —— Svar paa Recenſionen i diſſe lærde Efterretninger over hans Paraphraſin in Epiſt. priorem ad Corinthios - 321
Sandbyes (Dr.) Udgave af et Skrift om Carl Ildens Flugt, med Titel: An accouet of His Majeſtys Eſcapy &c. - 144
Saxes (Prof.) Diatribe academica de Dea Angerona 94
Schäfers (J. G.) electriſche Medicin - - 190
Schewings (John) Tale om det Nye Teſtam. nyttige Læsning i Skolerne - 443
Schmidii (C. F.) Obſervationes ſuper Epiſtola ad Hebræos - - 334
Schwabe (Prof. J. J.) de Semnotheis Veterum Germanorum philoſophis - 77
Soldat (der) ſo wie er iſt, und wie er ſeyn ſoll, geſchildert von einem erfahrnen Kriegsmann 272
Spaldings (J. J.) Predigt über die Geſinnung eines Chriſten bey dem herſchenden Verderben in der Welt - - - 278
Stapfers Sittenlehre. Siette Bind - - 80

T.

Tanker om det Danſke Sprogs ny og gamle Tilſtand og Forbedring - - - 82
Taubes (J.) Beyträge zur Naturkunde des Herzogthums Zelle - - - 217
Tellers (W. A.) Fides doctrinæ de reſurrectione carnis per qvatuor priora Secula 423
Tiſſots Anleitung für das Landvolk in Abſicht auf ſeine Geſundheit - - - 48

V.

Vernets (Prof. J.) Memoire preſenté a M. le premier Sindic - - - - 320
Vicomtes (Mr. le) Origine de la Nobleſſe françoiſe 191
Villettes (C. L.) Unterredungen über die Glückſeeligkeit des zukünftigen Lebens - 125
Voltaires Brev og Vers til Kong Chriſtian den 7de 204

Regiſter.

W.

Wahre (der) Geiſt der Geſätze , Side 418
Walchs (Dr.) Afhandling de Chriſto filio Dei proprio - - - 269
Weguelin (Prof.) Memoire hiſtorique ſur les principales Epoques de l'Hiſtoire d'Allemagne 160
—— —— Conſiderations ſur les principes moraux & caracteriſtiques des Gouvernements 172
Weiſe (der) et Ugeſkrift - - - 318
Werſtenii (J. J.) libelli ad criſin atqve interpretationem N. Tti - 200
Wörterbuch (neues philoſophiſches) , 332

Z.

Zimmermanns (J. J. D.) Vertheidigung ſeiner Schrift von der erſten Drohung GOttes 256